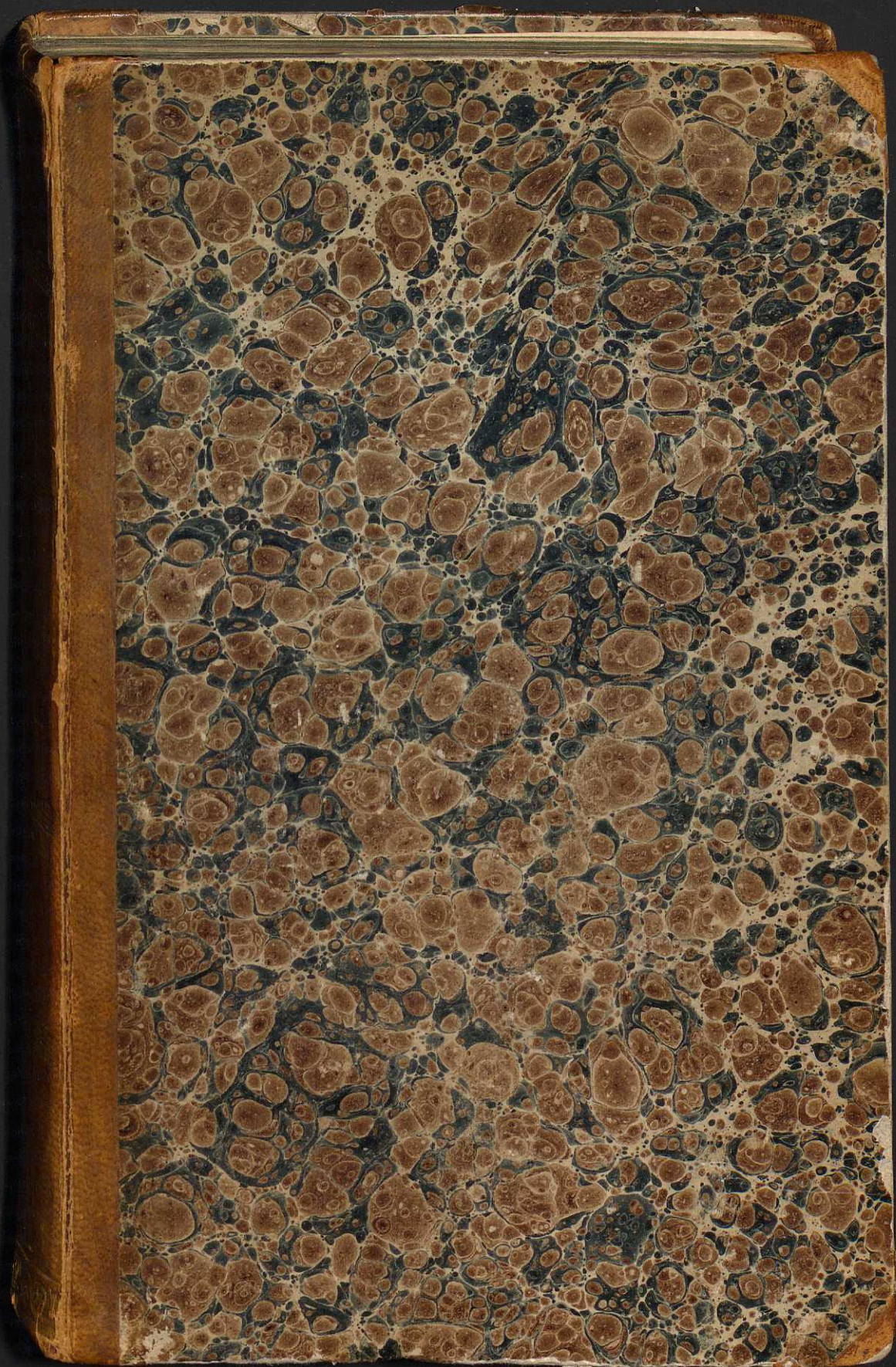

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

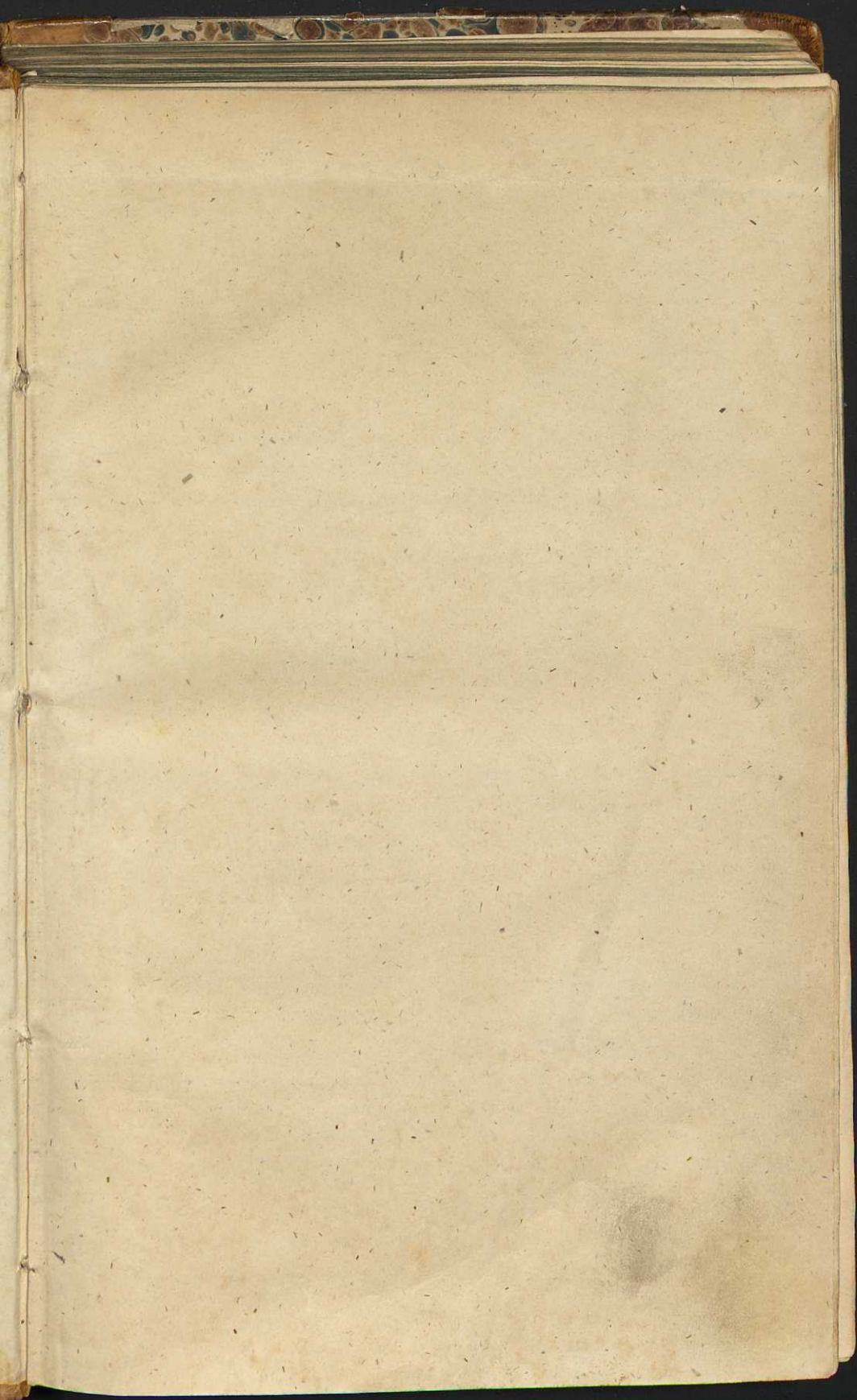

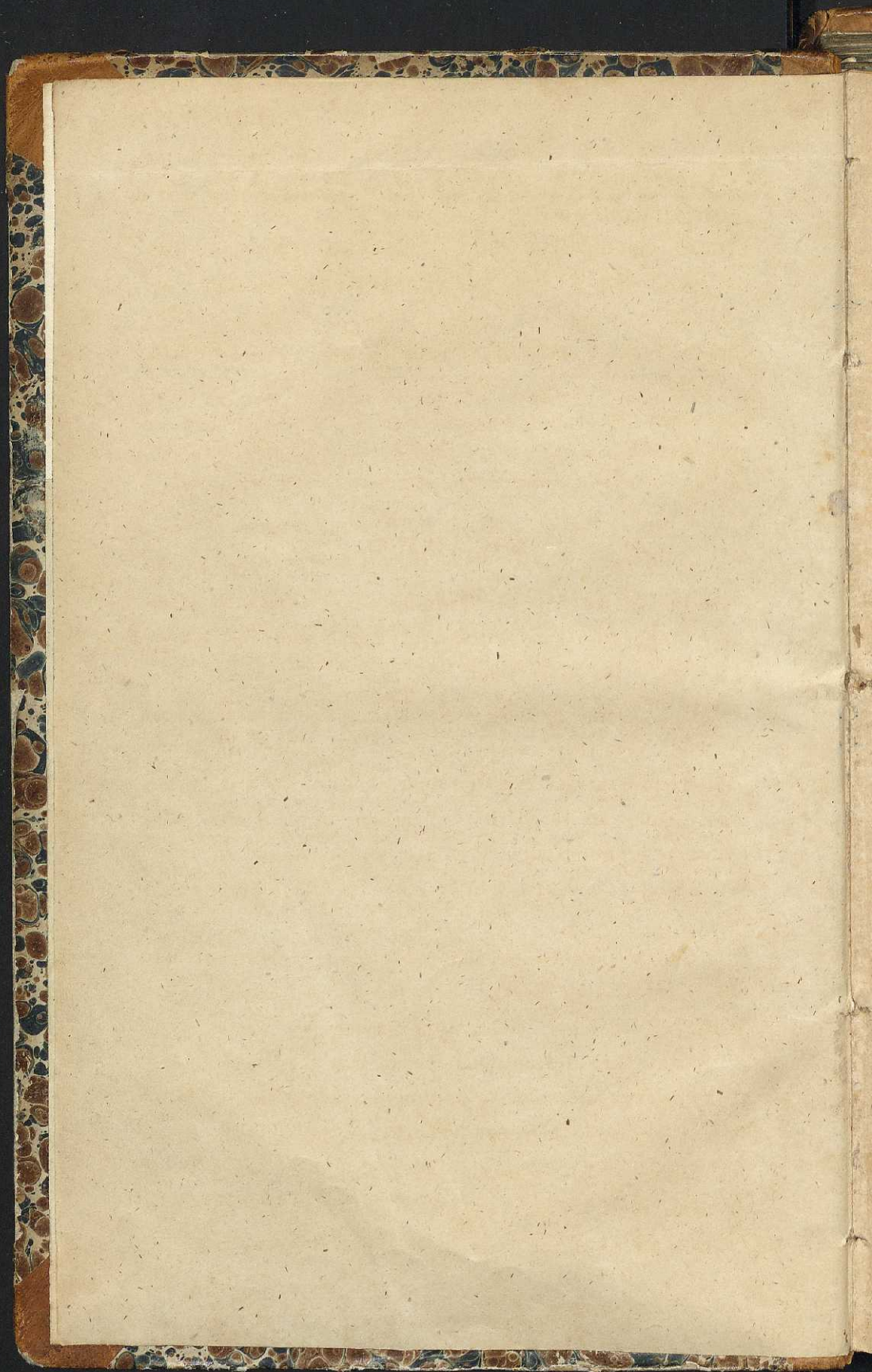
Allmänna Sektionen

Tidskr.
Sv.

P. Wieselgren.

P. W. III, 4 (2) 716

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

C. G. Geijer.

N:o 1. Januari Månad. 1838.

Denna tidning, hvaraf en nummer, utgörande omkring ett tryckt ark, utgifves i slutet af hvarje månad, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

FÖRORD.

Att utgifva en Litterär Tidning, som tillika skrives, eller åtminstone kan skrivas, af Utgifvaren, är i kort-
het planen för detta Blad.

Det personliga i företaget kan tydas såsom ett stort anspråk; och stora anspråk pläga ej sällan dölja sig bakom stora ursäkter. Den som skrifer dessa rader har inga sådana att förebära — hvarken vänners råd eller gynnares uppmuntran. Han har endast manat sig sjelf, och beslutet, ursäktligt eller icke, är fullkomligen hans eget.

Den bekännelse må han dock genast göra, att han blifvit emot stora företag, och får dermed äfven angifva måttet af sitt eget. Med stora företag (ty företag är ej det samma som fullbordan) menar han i synnerhet sådana, som taga ett stort anlopp med många ben, hvarvid mycket hojtande blir oundvikligt.

Således intet stort företag — utan ett litet — af en man, med en mans krafter — och dertill af en, som hvarken är eller vill vara någon mästare uti Israel —

utan tvertom, af en, som i sanning ännu är en lärjunge, och hoppas till sin Gud att det få förblifva. Straffet eller belöningen, för sin förmätenhet, är han färdig att bära.

Saken är: jag har varit med många på vägen — äfven med dem, som i verdens ögon röra sig uti olika riktningar. Min innersta tro har alltid varit gemensamheten af målet. Om vägarne har jag förr varit mycket benägen att disputera. Jag har blifvit det allt mindre, och tackar himlen derföre. Troheten i bemödande har deremot för mig fått allt högre värde. En redlig arbetare är Guds ädlaste verk. Lefve arbetet! Lefve arbetaren! — Och en arbetare är äfven jag. Det är det enda, hvaraf jag vill berömma mig. — Om för öfrigt, under sådana ströf- och arbetståg, mina så väl praktiska utsigter, som theoretiska insigter lidit någon förvandling, torde man finna detta liksom naturligt, som att förändringen uttalar sig. Efter den yttre konsekvensen i ordalag och åthäfvor frågar jag föga. Jag har gjort uppoffringar nog, att endast behöfva afse den inre. I sjelfva verket har jag aldrig tillhört något parti, ej ens mitt eget, om ett sådant funnits. Men sätter någon synnerligt värde på att förebrå mig ett affall. Välan! Jag har då affallit ifrån mig sjelf; hvilket också ej skadar, der det befinnes med skäl vara för sig gånget.

För att hålla någon reda på en mångfaldig och temligen oregelbunden läsning, har undertecknad haft för sed, att göra anteckningar om och ur det lästa, i den mån det intresserat honom. De ha naturligtvis varit inskränkta inom kretsens hans studier (från hvilka

naturvetenskaperna, ty värr, äro uteslutna) och i synnerhet sträckt sig till *Historia, Philosophi* och *Vitterhet*, i och för sig sjelfva och i sin användning. Det är sådana anteckningar, — något mera utarbetade, men ej mer än lofvas kan af en man, som deråt blott får egna en del af sin tid — hvilka han härmed på försök vågar förtro åt allmänheten. Öfverhufvud komma de att hålla sig inom årets litteratur. Undantag, särdeles i början, förbehåller man sig dock, äfvensom att någon gång, om tillfället så skulle medgifva, få kasta en blick utom fäderneslandet. — Planen är, såsom man ser, ingalunda skarpt begränsad. Men Utgifvaren är rädd för utförliga prospekter. Hvad i följe deraf detta Blad icke är, eller vill blifva, har han genast lätt att säga. Det är ingen politisk tidning, ehuru det ej kan vara främmande för fosterländska intressen — det är ingen litteraturtidning, som kan göra minsta anspråk på fullständighet. Det tilltror sig mindre att gifva, än att emottaga ljuset. Hvar verkliga ljuspunkter äro, deråt skall man, hoppas jag, finna det vändt; om det också ej kan företaga sig att räkna alla himmelens stjernor. Hvad det för öfrigt vara månde — må det sjelf förtälja, om någon vill höra derpå.

Upsala den 12 Januari 1838.

E. G. G.

Tal vid invigning af nya Katedral-Skolehuset i Upsala d. 21 Okt. 1837. — Ut i H. M. Konungens och H. K. H. Kronprinsens höga öfvervaro af J. O. Wallin Erke-Biskop.

Jag var närvarande vid detta tillfälle, jag hörde detta Tal. Talaren har rätt, det var en högtidlig dag. Hvem såg, hvem kunde se utan rörelse denne ärofulle, åldrige KONUNG, Hans ädelt manlige Son vid Hans sida; vid Hans fötter, kring Hans knän denna blomstrande krets af barndom och ungdom med glänsande, tacksamma blickar; rundtomkring, lärare, förmän, föräldrar, vänner, ett litet folk, alla förenade genom samma känslors band? — Man tyckte sig se hoppet och minnet med sina skönaste kransar smycka det närvarande. Dertill klangen af den Wallinska värtaligheten, som, lik en tempelklocka, dånade fram och tillbaka öfver församlingen!

Likväl hörde jag ej talet med oblandadt nöje, emedan det snart gick ifrån sitt första föremål. Anledningen till festen var af ett så allmänt menskligt intresse. Ämnet tycktes mig så klart, som en vacker källa midt ibland ängens blommor. Hvarför ej derutur ösa de för dessa unga sinnen närmast lämpliga betraktelser? Vore dessa ock vanliga och ingalunda utsökta: hvad mer? — Hvad är vanligare än ljuset, än vattnet, än alla naturens enklaste, och likväl kosteligaste gåfvor? Det ligger i det simplaste, vanligaste, hvardagligaste, Gudilof, en rikedom af gömd, ofta glömd, herrlighet, som — vare Gud å nyo och i evighet lofvad! — är outtömlig. Då talet snart lemnade den nämnda, af mig uti inbillningen skådade, källan ur sigte, eller snarare grumlade den med uppfiskande från botten (der de gerna kunnat få ligga tills vidare) af de särskilda, så mycket debatterade, uppfostrings- och undervisnings-systemerna, — studsade jag, och tänkte vid mig sjelf: "här är trätovattnet."

Dervid gjorde mig mitt minne en otjenst. Jag hade, äfven jag, af min öfverhet varit kallad, att yttra mig i de flerfaldiga öfverläggningar, som, i de för undervisnings-verkens granskning tillkomna kommitéer, delat både dessas ledamöter och allmänheten, och hade dervid fattat postö ibland försvararne af det gamla. Der syntes äfven, men hördes mindre, nuvarande Erkebiskop Wallin, utmärkt genom en nästan aldrig afbruten tystnad. Det är sant, nära ett tiotal af år hade sedermera förflutit. Men hans röst hade i dessa frågor, äfven under denna tid, föga varit offentligen hörd; ehuru hans nit för det uppväxande släktets bildning visat sig praktiskt fruktsamt. Jag väntade af honom i sådana ämnen, på den höga plats han nu innehar, likaledes en stilla, ingripande, troligen medlande verksamhet, men utan utropstecken; icke grundragen till ett nytt system för allmänna uppfostran i ett tal, närmast egnadt åt skolungdom, men kan hända mindre egnadt att ingifva förtroende för det lärosätt, hvarunder den uppväxt.

I denna miss-stämning anslog hos mig för tillfället mycket af det verkligen praktfulla i den Wallinska värtaligheten såsom falskt. Här är otvifvelaktigt den största retoriska förmåga i Sverige, och en förmåga i alla tider sällsynt. Dess sällsporda förtäflighet kan måhända ej bättre uttryckas, än om man säger, att man *hör*, äfven då man *läser*, ett Wallinskt Tal. Så mäktigt, kraftfullt, klangrikt är tonfallet i hans språk, hvilket han behandlar såsom den fulländade mästaren sitt instrument. Men tilläfventyrs spelar han för mycket utan dämmhamrar, eller kläppen i tempelklockan svänger stundom för häftigt, fram och tillbaka förbi medelpunkten, eller, med andra ord, de retoriska figurer, som kallas *Hyperbol* och *Amplifikation*, förekomma nästan för ofta. Med dessa intryck gick jag, efter slutad ceremoni, ur den nya skolsalen; — men det är ej med dem jag vill skiljas, hvarken från läsaren, eller från mitt ämne.

Jag tänkte på denna man, som jag så länge älskat och ärat. Hans mildaste psalmljud smögo som melodier öfver

mitt hjerta. Jag befann mig åter vid den klara källan midt ibland ängens blommor, och anade, att jag här såg hans innersta inre, och att bäckens sorl, inman den som flod brusade i kaskader, var hans själs egnaste sång. Jag tänkte på hans, ej blott i ord, men i gerning ådagalagda, kärlek för barnen, för hela det uppvoxande släktet, mest för det genom fader och moder eller öden och förhållanden, ty värr, mest vanlottade unga släktet inom hufvudstaden, der han så länge ägt fältet för sin kristliga verksamhet; och jag kände att jag, i denne Prelat, ej blott hade ett yttre, utan äfven ett doldare inre, en man, ett hjerta för mig. — Dervid utropade jag: lappri med alla systemer! — och tror nästan att jag dervid slog i kull en stol.

Det blef ingen vidare revolution utaf; men väl hade en sådan långt för detta föregått hos mig sjelf, som, om jag mindre såg på det tillfälliga än det väsendtliga, ställde mig på samma medelväg, hvilken äfven Talet antydt. — Jag vet ej om de liberalare teorierna här vilja skryta af en seger; men visst är, att *Philantropien* eröfrat mig åt dem. För mig har det skolsystem blifvit det bästa, som utsträcker uppfostrans fördelar till det största antalet af medborgare, liksom jag anser den regering och det regeringssätt för de bästa, som befordra det största antalets lycka. Det *förre* är ett stort medel till det *sednare*: ett ändamål, som för öfrigt väl kan vinnas på flera vägar, men hvartill grundligaste och säkraste medlet dock lærer vara, att hvar och en, så vidt möjligt är, sättes i stånd att lagligen och lofligen taga vara på sina egna angelägenheter. — Man må ej tro, att genom denna, den *individuella* frihetens framsteg, som är historiens egen rörelse, det *allmänna* kommer till korta. Tvertom det finnes, i andans som naturens rike, ingen undantagsfriare lag, än den, som oupplösligen förbundit båda. Genom det individuellas utbildning kommer det hela, det allmänna först riktigt fram — genom skenbar söndring först den rätta föreningen. — Så gerna må du gripa in i solarnas banor, som i denna fri-

hetens eviga lag. Med eller mot människornas vilja gör den sig gällande, — och likväl är det *viljan*, som derigenom kommer allt mera fram, nemligen det i grunden förenande af alla viljor. Denna deras himmelska hemgift skall ut i dagen, till offentlig välsignelse eller fördömelse, allt som de till den förhålla sig. Söka de i sin individuella riktning endast sig sjelfva, så träder emot det återvändande moraliska chaos nödvändigheten sjelf i sin strängaste, mest straffande gestalt; söka de det högre, gemensamma, så upptager det dem också välsignande, belönande i sitt fria sköte. — Och domen sker hvar dag.

Jag skulle här kunna komma i god fart att predika lagen. Vi vilje låta det vara. Lagen gör sig i godo eller ondo gällande, och har predikanter nog. Evangelium är hvad som ock göres tiden behof. Dessförutan förstår den ej heller lagen. Man deklamerar så mycket emot en öfverhand tagande materialistisk riktning. Jag tror ej man tyder den rätt. — Jag fyller i dag mitt femtiofemte år, och tackar Gud, att jag ser himmelen öppnare öfver jorden, än äfven i min barnoms drömmar. — Ack många törsta! Gif dem den läskande drycken! De skola vara tacksamme äfven för en droppa deraf.

Det finnes stora anor i menskligheten. Men deras adelsbref måste tid efter annan förvärfvas å nyo, om dermed skall hafva sin riktighet. — Hvem var den förste adelsmannen, af hvars ätt konungarne komne äro? Det var hjälten, som lärde människorna hvad styrkan förmådde till deras väl. — Hvem den förste presten? Den, som lärde, att den uppoffrande kärleken är ändå det starkaste i himmelen och på jorden. Dermed togo begge sitt adelsbref af menskligheten; men uppoffring för likar var adeln i begge brefven. Glömmes vilkoret — så komma likarne; och de ha kommit.

Följden var det tredje ståndets emancipation. Den skedde med en omstörtning, som svängde det samhälle, hvori den utbröt, emellan anarkiens och despotismens ytterligheter. Men redan förut hade en ny kraft samlat sig omkring medelpunk-

ten, förstärkt genom affallen från alla stånd, ehuru mest beslägtad med det tredje. Det var den så kallade Medelklassen. Den begynner sätta sig allt mer i sitt välde. Den har tagit vapnen, lagarna, industrien i sin hand. Den har intelligensens kraft för sig. Hvem kan undandraga sig dess inflytelse?

Från denna nya samhällsmakt utgå äfven de, dels redan (annorstädes mer än hos oss) verkställda, dels ännu fordrade förändringarne i uppfostringsverket. Det är öfver tjugo år, sedan jag först begynte tänka och yttra mig i dithörande frågor. Vid nogare efterseende har jag hakat upp hela mitt förråd af argumenter i det ämnet på en enda spik — skillnaden emellan en så kallad offentlig klass och en näringsklass — och en deraf deducerad skillnad emellan publik uppfostran, som bör vara statsbestyr, och privat uppfostran, som bör förblifva enskildt bestyr. — Spiken, misstänker jag, lærer vara slagen i en öfverflödig vägg. Ty ponera, att den nyare tidens rörelse bestått deri, att hvad man kallat näringsklass blifver en offentlig klass, ett nytt uttryck af det offentliga lifvet, så har jag arbetat på en skiljevägg, som ingen ting skiljer. Jag har nu sett mig om på båda sidor. På den ena sidan, den gamla sidan, den lärda sidan och min sida, skulle väl den egentliga, rätta, förträffliga, offentliga andan och lifvet florera. Så är det skrivet, och så har jag trott. Det är ej utan, att den der ock går igen från fordna dagar, men är i aftagande och vet ej rätt besked. På den andra lefver den uppenbarligen i tilltagande. — För min del förmenar jag således oförgripligen, att, om man helt sakta bortflyttade väggen, derigenom ingen olägenhet uppstode, utan tvertom ömsesidig fördel. De, som deraf vänta en grufvig omstörtning, skulle förvåna sig, huru litet oväsande deraf följde i verlden.

Men den så kallade *klassiska* lärdomen finge maka åt sig! — För mig gerna. Jag har länge önskat den, i stället för ett bredt och svagt skenlefverne, ett koncentreradt, ett verkligt lif. Död fruktar jag ej för detta lif. Jag har ock

smakat deraf. Jag är af dem, som tro på dess odödlighet. Genom odödliga mödor har det ock i den nyare världen först gjort sig åter gällande. Den gamla litteraturens återupplifvare äro bland mensklighetens Heroer, som underkastat sig otroliga arbeten för sitt släktes bästa. Deras verk har blifvit fortsatt af stora mästare. Det är den klassiska lärdomens adelsbref. Det bleknar, om det nyttjas såsom skyddsbref, der anspråken ej mer motsvara verkligheten. Deraf kättare i de lärdas läger. Skall jag nämna en af de största? Det finnes intet namn med bättre klang i den klassiska lärdomens rike, än *Fredrik August Wolf*, som vågat kampen med Homer. Han säger: "Den, som ej vill blifva lärd, bör ej sysselsättas med de gamla språken; ty en ytlig kunskap duger till intet. Det fordras redan mycken tid att göra sig bekant med de gamlas anda; hvarföre mängden, så mycket möjligt, bör sysselsätta sig med nya språk och sakkännedom" *).

Men återvändom till Talaren! — "Frågan om vigten och angelägenheten (yttrar han sig) af en till sedlighet och kunskap samverkande, ändamålsenlig ungdomsbildning, kan ej hos odlade folkslag finna mer än ett svar, och behöfver ej bland oss framställas. Det är blott frågan *huru*, som bland oss framkallat olika meningar, ehuru lika ädla till grund och syfte, kämpande ej för egen men sanningens seger, högaktande hvarandra under sjelfva kampen, och skändande med samma längtan, samma hopp, mot stunden, då frid skall mäklas af den lugna besinningen och en samlad erfarenhet stadfästa fördraget. *Hvad lider tiden?* Må Vaktarna svara, när Konung och Folk med helig rätt tillspörja

*) Wer nicht Gelehrter werden will, darf nicht mit den alten Sprachen beschäftigt werden, denn eine oberflächliche Kenntniss taugt gar nicht. Es gehört schon viel Zeit dazu sich mit dem Geiste der Alten bekannt zu machen, wesshalb die Menge sich mit neuen Sprachen und mit Sachkenntniss so viel als möglich beschäftigen muss. Fr. Aug. Wolf. Über Erziehung, Schule, Universität (Consilia Scholastica) aus Wolfs litter. Nachlasse zusammengestellt von W. Körte. Quedlinburg 1835. Jag citerar efter en Tidskrift.

oss derom. Äfven jag ställdes oförtänt i väktarerrådet på murarna af det Zion, i hvars vänliga skygd mennisko-odlingen både gladeligast och tryggast knyter sin knopp och slår ut sin krona. Skulle jag ej bekänna min tro, att Fredsförslaget i sina grundlinier redan ligger färdigt inom oväldiga bröst, och att fredens villkor mellan de krigförande Ideerna är icke någonders nederlag, men hvarderas befastade rätt, — icke utrymmande af fältet, men fredligt sammanboende derpå, — icke söndring och förstörelse, men förbund och styrka. Det gamla Rom, till omfång och inflytande redan inskränkt af tidernas och tingens makt, bör ej längre äflas om ett uteslutande välde öfver verlden, som ej mera har det af nöden, och därför ej fördrager det. Det klassiska släktet skall uppriskas af inströmande bildsam lifskraft, men icke förträngas af en bildstormande våldskraft, — skall gifva med sig af rummet, men ej öfvermannas af mångtalet, ej utrotas af en orolig nyhetslustas förfinade barbari. Den nya Stammen, som, med ungdomligt mod, på Laviniska stranden tillkämpat sig borgare-rätt och penater, skall vörda *Capitolium* och *Forum* och *Tusculum* och *Tibur*. Med vördnaden för det i sitt slag fulländade, som de gamle tankens, handlingens och konstens Heroer efterlemnade, — med helgdhållandet, vården och användelsen af detta rika arf, stå och falla själsodlingens och människovärdets grundfästen: vetenskapen, ideerna, det rena sannings- och skönhets-sinnet, den äkta humaniteten. Förloras dessa, hvad är väl kvar? — Måhända en färdigare räknekonst att förvärfva och njuta, en mera utstuderad lefnadsklokhed att begagna medlen dertill, en lifligare priställan om högsta vinning för minsta besvär, en vaknare uppfinningsgäfv på ginvägar till timlig välbehållighet, en allt utbreddare behändighet att tillegna sig dem, en i massorna rörlig råkraft genom sannolikare hopp om byte eller genom en stegrad ärelust på ytligt skimmer. Ditåt lutar tiden med sin tankeriktning, sina maningsrop och mängden af sina fostringsläror. Gagn, praktisk användbarhet, ma-

teriel förkofran, är dess lösen. Och vi fördömme den icke; vilje blott att den ej skall öfverljuda andra och djupare röster, med hvilka den både kan och bör bringas i samklang. Det är, i vårt slägtes utvecklingsgång, något som är öfver den enskilda nyttan, öfver sjelfva samfundsnyttan: det är vården om mensklighetens högre lif, hvilket, från sin ljusa, mot oändligheten sträckta bana, genomtränger och förädlar allt, som på jorden, under längre eller kortare stadier, går parallelt med dess linie. *Hon* är grundlinien, efter hvilken allt måste mätas och jemka sig, om det skall äga värde, och till hvilken allt måste hänföras och trygga sig, om det skall äga bestånd. De jordiska intressena kunna korsa henne eller skilja sig ifrån henne; de straffa sig då sjelfva. Men hon viker ej ur sin led, om ock få äro de som finna henne. Och finner henne en gång ingen, så går det som med Evangelii ljusastaka, der första kärleken öfvergifves: den varder bortstött af sitt rum. Det blir svårt att sedan tända den; och den ersättes ej med skenet från de kol-eldar, vid hvilka den jordiska fliten spinner sina trådar, bakar sitt bröd eller smälter sina metaller."

Detta är lika väl sagdt, som sant tänkt. — En anmärkning skulle vi vilja tillägga. Angående tidens materiella riktning, mot hvilken, från vissa håll så ordas och rustas, månne den Evangeliska parabeln om Bjelken och Grandet ej vore dervid en smula användbar? Mot det materiella svarar det spirituella, mot det reala, det ideala; och det sednare är ju det högre, ädlare, mäktigare? Skulle ej, om materien så gäser, det ideala ha liksom råkat i lägervall; och är detta sjelfva det idealas skuld? — Vi ställe här frågan till en mild och christelig domare, som sjelf citerar versen:

Iliacos intra muros peccatur et extra.

Den som vill, kan ha tillfälle att öfvermätta sig på de ideala pretentionerna. Oss har detta vederfarits i fullt mått, helst vi varit midt i lägret; i hvilket någon oro utan tvifvel skulle verka helsosamt.

Och är det endast barlast, som denna materiella verksamhet skeppar på tidens ström? Står dess handelsflagga ej under skydd af något andeligt konvoj-kommissariat? Jag skulle tro, ett sådant har sin hand med i spelet.

Kanalerna, ångbåtarna, jernvägarna, all denna industriens genom världshandeln mångfaldigade förkofran, hela denna fredliga, jordens alla slägter snart omfattande, gemenskap, är det endast varor de omföra? Mig förefaller det, äfven i fråga om tankevexling och tankealstring (ty det förhåller sig på det ideella gebitet, som inom det materiella, att omsatsen ökar produktionen), mig förefaller det, säger jag, liksom såge man här den nästa *stora* epoken till Boktryckerikonstens uppfinning, och en *större*. Hvilken värld af intelligens är ej här i rörelse? Ha ej alla de *praktiska* vetenskaperna här sitt egentliga fält? — I sanning, det batar föga, att, med tillslutna ögon och föräldrade anspråk, tro sig kunna stämma tidens och lifvets ström? — Nej, här fordras äfven i den moraliska världen nya källor, eller ett allvarligare begagnande af de eviga gamla. — I allmänhet fruktar jag, att bokregementets tider äro förbi, äfven i den så kallade lärda världen. Den har sjelf icke minsta andelen i allt det missbruk, hvarigenom ordet, så till sägandes, förnött sig, och snart blott till tidsfördrif fyller människornas öron. Här fordras och behöfves i alla vägar det ord, som tillika är lif och handling. Så vida må vi alle tänka på, att göra vår vetenskap *praktisk*.

Ideerna! De höga ideerna! — Jag har ock om dem fört allehanda tal; och hört mera, än det är godt att minnas. Skulle de ej, i och för sig sjelfva, helt enkelt vara de odödliga tankarna hos människan, de enda, som öfvervinna världen? — Eller i vidsträcktare mening: alla de tankar, som människan ej skäms att tänka äfven under den lifligaste föreställning af Guds, sin Skapares, allestädes närvaro? — I ett sådant tänkesätt, sträckt till det hela af mensklig verksamhet, ligger en *välsignelse*, den välsignelse som fattas världen, och

endast ger verklig förkofran. Här är en vetenskap att lägga sig på, hög nog för den högste, och för den lägste tillgänglig.

Vi sluta med att anföra Talarens uppfostringsplan, och deraf draga ett enda allmänt resultat, förbehållandes oss, att framdeles mera speciellt ingå uti ämnet.

”Basis (säger Herr Erke-Biskopen) är Folkskolan. Der måste läras först och främst *det för alla nödiga*, som är religionskunskap, och hvad som för dess bibehållande och förkofran är viktigt, nemligen färdig innanläsning. Der måste vidare vara tillfälle att lära *det för alla nyttiga*, som är hjälplig skrifkonst, det allmännaste af räknekonsten samt de enklaste begrepp om naturen, verlden och fosterjorden. Härmed slutas *det första* bildnings-stadium, hvarvid de flesta naturligtvis skola stadna. Det utgör ett helt redan för sig sjelft, emedan det både gifver i jemnt mått hvad ingen får undvara, och dessutom ett öfverskott, hvilket för dem, som böra eller kunna mottaga det, är tillgängligt och för den graden tillräckligt. Men för dem, som af särskilta (inre eller yttre) skäl behöfva mer, utgör det tillika öfvergången till ett *annat* stadium. Gossen är nu 10 eller 11 år gammal, kan sin katekes, bibliska historien i sammandrag, läser färdigt innan, och, om han genomgått kursen, skriver läslig stil, känner de enklaste räkneformerna samt grundragen af geografi och historie. Han är bland dem, som af yttre eller inre skäl ej får stadna inom den egentliga arbetsklassen; han måste derföre in på den högre kunskapsbana, men hvilken? Det vet man ej. Vid den åldern kan ej frågan ännu besvaras: *Hvad männ varda af detta barnet?* Det är dock af hög vigt att få svar derpå, — och detta skall sökas under detta *andra stadium*, hvars längd jag bestämmer till tvänne, högst trenne år, under hvilken tid gossen sysslösättes med ämnen, som äro i allmänhet bildande och för hvarje bildad Svensk man gagneliga eller prydliga. Hit hörer: modersmålets grammatikaliska inlärande, fortsatt undervisning i religion, räknekonst, geografi och historie, särdeles fädernes-

landets, skönskrifning, linearteckning, första elementerna i geometri, läsning af tjenliga forn- och folksagor, deklamerande, äfven sjungande af valda Svenska sånger, och allt detta i behörigt förhållande afvexladt med gymnastiska öfningar. Detta *andra* stadium, som, lika med det första, både utgör ett sjelfbestående helt och derjemte en öfvergångsperiod, är genomlupit vid 12 till 13 års ålder; och, likasom vid det förstas slut, mängden afgick, för att stadna i den stora arbetande massan, så afskiljer sig ock nu sjelfmant en skara, för att, med det mått af kunskaper den hunnit förvärfva, söka en tidigare utkomst t. ex. i så kallade bättre handverk, eller som bruks- och handelsbetjente, underofficers-kadetter, klockare-lärlingar, skrivare-biträden åt flere slags embetsmän o. s. m., som ej behöfver uppräknas. Men med återstoden sker nu den stora mönstringen för lifvet. Vägen, sammanvandrad hittintills, delar sig här i tvänne. Valet emellan dem, det vigtiga, betydelsefulla, hela framtiden omfattande, skall göras; och det kommer nu i rätta tiden. De inneboende anlagen hafva blifvit väckta, hafva fått tid på sig till någon utveckling, hafva röjt sin art och antagit den form, på hvilken de äro känbara, om ej alltid med ofelbar visshet, dock i de flesta fall med lugnande sannolikhet. Man vågar derpå, i förtröstan till alla goda gåfvors Gifvare och Tillkännagifvare; och ginge man tillväga flärdlöst och opartiskt, skulle man troligen aldrig misstaga sig om någon endas anborna kallelse. Och här vidtager elementarbildningens *3:dje Stadium*, det med egen karakter till målet nu först på skilda linier gående, hvilka, då de hvardera, ehuru utgångna från samma punkt, hafva sin gifna specifika riktning, ej här behöfva till sina flere eller färre afdelningar tagas i beräkning. Nog af lärjungen, i möjligaste måtto pröfvad, får nu af sina mästare anvisning och råd att beträda sin rätta bana, och, hvad han förer med sig, är icke förloradt för någondera bildningslinien. Föres han af den rätt förstådda andans drift in på den lärda linien, så skall säkerligen det härigenom inträffande uppskofvet med de gamla språkens lärande ersättas genom den uppöfvade fattningsgåfva, som han, jemte modersmålets grammatikaliska kännedom, redan förvärfvat. Med jemnare och säkrare steg skall han der framgå, i vänlig täflan med likstämda kamrater, hvilka, om än mer eller mindre begåfvade, dock alla sträfva i *en* riktning till *ett* mål. Åt detta förespeglade

mål skall han egna sig med uppmärksamheten mera odelad, med kraften och åhågan mera oförspridd och mindre mattad af olikartade, här underordnade ämnen, som annorstädes fått sitt egna fält, och här blott intagas i det mått de finnas behöfliga för hufvudsaken. Så ordnar sig småningom på djupet och samlar sig der till fasthet den grund, på hvilken sedermera universitetsbildningen skall uppföra, samt en mognad sjelfverksamhet fortsätta och fullända byggnaden för vetenskap och kyrka."

"Säger åter det genomgångna profvet, att den andra limen med likligare framgång bör beträdas, så är, hvad som föregått och redan förarbetats, ännu omedelbarare en grundläggning till hvad skolan i detta sitt nya skick bör meddela. Det blir, i korthet sagdt, en så fullständigt lemnad undervisning i lefvande språk, matematik, rätts- och samhällslära, världshistoria, natural-historie och naturvetenskaper, att, efter fulländad skolekurs, en obehindrad afgang kan äga rum, antingen till universitetet, eller till militära och teknologiska tillämpningsskolor."

"Så inrättad, ordnad och utförd, synes mig den offentliga elementarundervisningen i vårt land komma att nöjaktigt och verkställbart motsvara både sitt ursprungliga ändamål och tidens billiga fordringar. På samma, i moderjorden djuplagda, omhågnade och vattnade rot, växer den till en stam, som är fast och gemensam, och så, i rätta tiden, skjuter ut derifrån sina begge starka och frukbara hufvudgrenar. Folkskolan är roten, profskolan är stammen, och grenarne utgöra hvad man kallar lärdoms- och apologist-skola. Jag skulle, med afseende på sistnämnde skolors härigenom framflyttade utgångspunkt och deras utsträckning till hela elementarundervisningens slutpunkt, vilja kalla den förra *Gymnasium*, vid hvilken benämning vanan fäster begreppet om klassisk bildningsanstalt, — den sednare *Athenæum*, efter Grekernas *Athene*, vettets och vapnens samfälta Gudomlighet, *Minerva* som planterade Oliven, *Pallas* som skakade spjutet."

Med döpelsens sakrament vilje vi ej befatta oss, ej heller med den vink, som ligger i de sista uttrycken. Så mycket äro vi färdige att säga: här äro i många afseenden sanna ord uttalade, viktiga i afseende på ämnet, viktiga i afseende på innehållet, viktiga afven, såsom uttalade af Svea Rikes Erke-Biskop.

Har Hr Erke-Biskopen också medgifvit och erkänt allt hvad den förändring innebär, som han här yrkar, eller allt hvad af den otvunget skulle följa? *Skolans emancipation från Kyrkan* är otvifvelaktigt en sådan följd. Recensenten erkänner öppet, att *detta* är *hans* ståndpunkt, och utgör hans lifliga önskan — ej i den katolska eller okatolska, nyfransyska meningen, som sätter den kyrkliga lärdomen rakt emot den världsliga, och, allt som det ena eller andra partiet med ämnet fått hand, för en tid endera velat, till och med, utesluta presterskapet från den allmännaste undervisningen, eller ock fordra den för presterskapet hufvudsakligen, om ej ensamt — utan i den sant protestantiska meningen, som gör läroverket i alla dess stadier till lekmannens och prestens gemensamma angelägenhet — en skolans emancipation, sådan som den t. ex. längesedan i Preussen är verkställd: — en offentlig undervisning, egnad åt *alla* klasser af medborgare utan undantag (men utan att derföre i *samma* skolor vilja uppfostra dem, som bildas för hufvudsakligen olika barn) — och ett lärostånd, som väl hvarken delar kyrkans privilegier eller göromål eller utsigter eller inkomster; men deremot i samhället ock njuter den plats, de fördelar, det anseende och den säkerhet för ålderdomen efter ett mödosamt och nyttigt lif, som det förtjenar.

På denna väg, som säkrast, om ej uteslutande, bildar skickliga lärare, och här, såsom i andra länder, äfven skulle framkalla egna anstalter till sådanas bildande, ligga i vår tanka äfven de hufvudsakligaste förbättringar, som vårt Läroverk kan och bör emottaga. Till det viktiga ämnet skola vi mer än en gång återkomma, och hoppas då få tillfälle att närmare, i jernförelse med Herr Erke-Biskopens, utveckla vår egen bekännelse i dessa ämnen.

Pre numeration å 12 N:r af detta Blad för 1838 emottages uti Hrr Fritze & Bagges Boklåda i Storkyrkobrinken med 2 R:dr B:ko, samt på alla Postkontor i landsorterna med tillökning af Postarfvodet.

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

G. G. Geijer.

N:o 2. Februari Månad. 1838.

Denna tidning, hvaraf en nummer, utgörande omkring ett tryckt ark, utgifves i slutet af hvarje månad, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

**Samlade Dikter af P. D. A. Atterbom.
I. B. Upsala, Leffler & Sebell 1837. II. B.
Ups. 1838.**

Vi äro, äfven i poetiskt afseende, ingen rik nation. Liksom de Gamles geografiska synkrets ytterst begränsades af de Ripheiska bergen, der gripas vaktade skatter, så slutas och vår poetiska med den Nordiska mythens fjell och urväsenden, som äro afskräckande nog. Vågar man sig intill dem, för att här måhända ock hämta skatterna; hvar finnes väl den tro, som försätter berg? Under hvalf af blånande is och verldsgamla klyftor, slumra här, i tusenårig hvila, jettelika förstenade gestalter. Man ser att de ha lefyat; — men med ett lif, liknande — inom människoverlden — det, som nu i planeten sjelf är utdödt eller sofver, det lif, som byggde fjellen och i bergen formade jordens ben och knotor. Efter denna formation ha vattнена åter stigit och betäckt jorden, — det vill säga — för att förblifva i liknelsen — den stora folkvandringens böljor gingo deröfver; tills Guds Ande ånyo sväfvade öfver vattnen, och Christendomen af barbarer gjorde människor.

I Norden var länge natt, och norrskenet stod öfver fjellen. En långsam dimmig morgon följde, som föga tillät urskilja föremålen. — Ur dimman stormar vapengny, och flyr

till en del med den. I den uppgående solens första stråle planterar en prest korset; man ser en tillbedjande menighet af börjande odlare, och en konung midt ibland dem, glad i sitt hjerta. Kriget mullrar väl ännu vid gränsorna, eller gör blodiga vägar genom de gyllene skördarna; men friden — *Gudsfrid*, såsom hägnen för fredliga näringar kallades, — har dock hemsökt jorden, och det välsignade verk begynner, hvarigenom de saktmodige skola henne besitta. Ur templet höjer sig lofsången, ur skogen klingar vallvisan, i borgen som i hyddan ljuda sagan, riddarvisan, kärleksqvädet, — alla spelande mot en dunkel, jättelik grund af hedniska och heroiska minnen, men alla liknande de blommor, hvarmed solen betäcker fjellsidorna, för att morgon och afton i väl-lukt predika ljusets dyrkan.

Vi ha vågat kasta seklers arbeten in i en bild. Mycket får rum i en enda mennisko-tanke. I dödsminuten får ett helt lif rum der. Vi skulle vänja oss att tänka sådana tankar. Till den bild, vi krittat, äro dragen samlade ur många försvunna år. Det är egentligen Svenska ungdomsminnen, det vill säga, från en tid som dels föregår, dels förmedlar inträdet i verlden. Hvar och en lefver sin medeltid. Betraktar man Sveriges, så synes den lika fattig, som dunkel; om ej en och annan blixtnad vid horisonten, tecken till stilla mognande skördar, förrådde, att Guds Ande ännu hvilar i Nordlanden. — Hvad vi framställt är, på fullt allvar, ungefär det förnämsta vi om denna tid hafve att förmåla. — För öfrigt, hvilket armod på historiska monumenter? — Ej en gång en *Saxo*, som berättat Danskarnas barnsagor på sirlig latin! Hos oss måste vi vänta på *Svenskan* — hvarmed våra grundligaste häfdeforskare mena *prosan*; hvilken ock slutligen levererades dem, fast ännu bunden till händer och fötter, men äfven i lindorna prosaiskt lofvande nog — uti *Rimkrönikorna*. Man kunde förtviffa; i fall, uti Svenska folkets Historia, *bokstafven* vore *andan*. Den är det ingenstädes: den är det i *alla* afseenden kanhända minst hos

oss. — I vår dunkla medeltid ligger vårt ungdomslif, okänt för världen, men så mycket närmare naturen och, oakadt förvirringen på ytan, i djupet fullt af en stilla förkofran. Här är företrädesvis den bestämmande bildningsåldern (den för framtiden viktigaste af alla) af *hemsederna*, af *familjelifvet* i deras förhållande till ett börjande *offentligt*. Här begränsade och stadgade sig Svensk lag och sed på frihetens i Norden uråldriga grundval. Hvad som skett, märktes vid *faran* af yttre förtryck. Nationen trädde med GUSTAF WASA upp för sin egen frihet, och följde GUSTAF ADOLF, då han räddade den odlade världens.

För öfrigt ännu ingen vår, — hvarken i vetenskap eller konst eller poesi eller vitterhet! Hela det sjuttonde århundradet har i Sverige frambragt en enda stor vetenskapsman. Han heter *Johan Olofson Stjernhöök*, författare till Svears och Göthers gamla rätt *), den Svenska lagfarens fader genom den anda, hvarmed han omfattade Svensk forntid och medeltid, i deras sammanhang med det närvarande. Man kan knappast motsätta honom *Georg Stjernhjelms* och *Olof Rudbeck*, store, genialiske mångfrestare, mer än store män af stilla evärdliga förtjenster. Att i ett så omfattande, uppväckt och lifligt, sinne, som *Stjernhjelms*, äfven finna poetisk klang, förvånar ej: Nationalepok har han ej gjort. Svenska poesien var med *Stjernhjelms* Herkules ännu ingen Herkules i vaggan; och man hör sedermera föga till dess bedrifter. *Rudbeck* — (han skref mest under enväldet, på en tid, då det ej var godt röra vid det närvarande), — flydde längst bort i Sveriges fornålder, för att befolka den med en liflig inbillnings och en vidunderlig lärdoms dikter. Det var ett afgudereri, hvarpå många trodde mer än han sjelf, men som förvärfvade honom ett frejdadt namn, hvilket han bättre i andra afseenden hade förtjent **).

*) De Jure Sveonum et Gothorum vetusto. Stockholm, 1672.

**) Vill man se ett exempel, hugget i sten, af den slags pedantism, som i alla sina grader är själens hedendom, så må man läsa på grafven öf-

Sådant var tidsfördrif under enväldet; som i sin början var ett lärdt, och mot sitt slut nära blef ett olärdt barbari.

Enväldet störtade, med sig sjelft, Sveriges politiska storhet. Efter den förödelse det spriddt omkring sig, växte ännu gräset. Om tio år kunde Sverige, ehuru för det mesta beröfvadt de främmande beståndsdelarne af sin makt och återförvisadt på egna krafter, åter tala om välstånd och hälsa, och fick en röst därför i ett *renadt* språk. *Dalin* har derom stora, obestriddiga, förtjenster. Att framsteget likväl låg i tiden, och förtjensten ej endast var *hans*, derom vittnar framför allt *Sveriges Rikes Lag*, på 1734 års Riksdag antagen och gillad; äfven i afseende på språket ett värdigt national-monument, liksom den, genom sina bibehållna (och till den tiden lämpade) grundsatser af gammal Svensk rätt, är Svensk frihets egentliga Palladium. Ty genom Svensk lag och Svenskmanna-redlighet och vett, har denna alltid varit mer försäkrad, än genom den mer söndrande än förenande, af yttre omständigheter allt för mycket beroende, emellan ytterligheter så ofta sväfvande, politiska författningen, som mer än en gång angripit denna frihets grundvalar, och i trots af hvilka angrepp den likväl bibehållit sig. *Färväldet*, under och efter eröfrings-perioden, var ett sådant angrepp: *Enväldet*, som följde, var ett annat: *Ståndsregeringen*, hvartill det sista kastade om, var det *tredje*, och — under frihetens namn — ej det minst farliga.

Emedlertid framlockade den så kallade frihetstiden, under all den söndring, hvori den slutligen skulle förlora sig, krafter, som enväldet hållit bundna, inre krafter, tankens och bildningens, nu yttrande sig, ju sednare deras vår kommit, med så mycket friskare ungdomslif. Ett sådant blomstrade äfven i den nyvaknade vetenskapen, framför allt hos blomsterverldens egen odödliga tolk, hvars skrifter äfven åt

ver Atlanticans författare i Upsala domkyrka: *Immortalem Atlantica mortalem hic cippus testatur.*

den oinvidge så ofta meddela intrycket af menlös fröjd och stilla förtjusning. — Omkring detta största namn, på hvilket vi här häntydt, ordnade sig andra, i vetenskapens häfder med loford nämnda. Äfven vitterhet och konst begynte fira sin vår. Språket utvecklade sig, fullt af kraft och saft, naivt försökande sina krafter med ett oskyldigt nöje, som på ett högst behagligt sätt kontrasterade med dess i grunden stränga, stålsatta natur. *Tessins* och *Höpkens* vältalighet, i slag olika, ha derigenom ett gemensamt tycke, liksom äfven *Creutz's* och *Gyllenborgs* poemer. Så uppspirade blommorna till den krans, som prydde *GUSTAF III:s* tidehvarf.

För vitterhet och konst var detta mer gynnande än för den strängare vetenskapen. Mycket bidrog att ge de förra en glans, som ej i allt var deras egen. Sveriges begge förste Skalder ur den föregående perioden tillhörde redan genom börden samhällets höjd, som blef en parnass, der den tredje, — *Oxenstjerna* — med Sveriges kanske mest lysande namn snart ställde sig vid deras sida. Sveriges Råd var fylldt af män, hvilka genom klassisk, så väl som medborgerlig, bildning uppstigit till platser, som förr skymde sjelfva thronen, och först nyligen blifvit nedom den flyttade. Konungen sjelf var snille, talare, författare. *Kellgren*, *Leopold*, *Rosenstein*, *Adlerbeth* hörde mer och mindre till den förtroliga umgängeskrets, i hvilken han aflade högheten, för att som snille lefva med likar. Hvem kan förtänka honom att ha velat lemna ett minne deraf? Att genom en egen stiftelse ha gifvit offentlig helgd åt en förening, som till sin kraft och verkan redan existerade? Att derigenom ha förklaradt vitterhetens skydd för en Svenska spirans arfvedel, och gjort detta testamente i namn af Sveriges ära? Om vitterheten gick till hofs, så var den ock der hemma; och anstalter gjordes att för alltid härbergera den i närheten. Några vilda sångfoglar, *Bellman*, *Thorild*, *Lidner* höllo sig väl utanför, men fagnades icke dess mindre af den nya solens strålar. Det var ett gladt, genialiskt, öfverdådigt, äfven tygellöst lif. Dess glans

berodde af allt för sällsynta omständigheter, att ej vara *flygtig*. Det sammanhållande var egentligen konungens personlighet. En personlighet är förgänglig — och *huru* förgicks *han*? — — För tidens åskor förstummades allt mera sången. Enskilde sångfoglar söngo ännu melodiskt i skog eller bur. Snart uppstämdes sången af ett nytt slägte, och gick på andra toner.

Man förebrår, med föga skäl, GUSTAF III:s tidehvarf den *Fransyska* smaken; äfven om det hyllat den, som det ostridigt gjorde. Hvar och en tid har sina mönster, och de Fransyska hade blifvit gällande i hela Europa. Sådant beror på annat än servil imitation; och för öfrigt visade detta samma tidehvarf inom vitterheten en rikedom af originella karakterer, ehuru ofta visserligen större i anlag än fulländning. Ty värr, ej sällan, är det Svenska snillet en så kort, en så förgänglig vår! Det har så få höstblommor, ty vintern kommer så snart och är så lång. Ibland skalder, som blomstrat skönast, och, med ny skönhet, fram mot sin graf, kan dock Sverige nämna en — nemligen *Kellgren*; ett bevis på djupet af hans kallelse, hvilken ett alltför snart släckt lif ej hann utveckla. Han hade redan ställt sin kosa åt ett annat högre mål. — I allmänhet begynte den så kallade konvenssens bojor att lossas. Poesien hyllades ej mer blott såsom ett ädelt, adeligt, konungsligt hof- och kammar-nöje. Någre, som lyssnat till den i skogen, började förkunna den såsom en naturmakt hos menniskan. I Tyskland begynte *Goethe* sin långa bana — som skulle sluta i det innersta af konstens tempel — med denna naturpoetiska tro, och hans första enthusiastiska produkter ha ur den utgått. I England var den outrotad allt sedan *Shakspeare*. I Sverige sjöngs och qvittrades den af de nämnda vilda sångfoglarna, och *Thorild* uppträdde som dess filosof och profet. I Frankrike, der *Jean Jacques Rousseau* och *Diderot*, hvar på sitt sätt, varit predikanter af denna naturdyrkan, hade den mindre poetiska än politiska verkningar, och blef revolutionär. Frankrike fick annat att göra än att tänka på sin klassiska orthodoxi, hvars

utanverk i det hela lemnades orördt. Det tog upp den process emot det förkonstlade samhället, som *Rousseau* bragt inför det naturliga samhällets domstol. — Revolutionen bröt ut. Dess förskräckelser tystade naturpredikanternas både vers och prosa.

Kom så ordningen till den *Ny-romantiska* skolan, hvars fädernesland var Tyskland och hvars koryféeer voro bröderna *Schlegel* och *Tieck*. Till sina anor var denna skola *historisk* och *kritisk*, till sitt lynne *fantastisk*, och både för sin lärdom och fantasi sökte den näring i alla åldrar och tider. I det hela var det en poesiers flygt ur det närvarande till det förflutna, från det verkliga till det ideala, helst sådant detta i forna former förverkligat sig sjelft. I kritiskt afseende har denna skola lemnat rika, evärdliga frukter. Den har först egentligen tagit poesiers hela gebit i besittning; den har först rätt urskiljt och karakteriserat dess stora arter: den har, genom jmförelsen, äfven låtit den klassiska ålderdomen framstå i nytt egendomligt, ungdomsfriskt behag: den har i sjelfva verket bekräftat den förr omförmälta poetiska tron: att poesien springer djupt ur människans egen natur, och går i mångfaldiga former genom verlden. Närmast har den dock känt sig beslägtad med den *gamla* romantiska poesien, hvilken, till sitt yttre och sin historiska härledning, egentligen först utmärkte den *populära* poesien (helst i de nybildade *romantiska* språken), i motsats med den *lärda klassiska* under medeltiden *); men hvars begrepp blifvit vidgadt till ett uttryck af hela medeltidens christligt-poetiska verldsåskådning, hvilken den nyare romantiken både ånyo upptäckt och åter sökt göra gällande. I produktivt afseende har denna skola frambragt allt hvad fantasi och känsla och ironi mot verkligheten och en, hela den poetiska verlden omfattande, reflexion och ett idealiskt sträfvande kunna frambringa. Anmärkas kan

*) Ordet *Romantik* kommer af *Lingua Romana*, som ock var *Lingua rustica*, folkspråket i vestra och södra Europa. Kejsar Ludvig den fromme kallade i allmänhet de på folkspråket föredragna dikter: *Carmina gentilitia*.

emot den i allmänhet (ty större och smärre undantag gifvas), att den snarare lånat hus än ägt något, att den ingenstädes är rätt hemmastadd mer än i sin längtan, och att den, i stället att rentaf försänka sig i stora saker (det finnas sådana, med hvilka det lönar mödan), och i ett sådant bad af två sin sjelfviskhet, klemar med sin egen ytterst tillspetsade *subjektivitet*. I allmänhet är den i poesien det yttersta af en sådan, hela tiden genomgående, riktning, och häntyder på en stundande brytning. Sin rund har denna ny-romantiska poesi redan gjort kring Europa; och i Frankrike, der den förbundet sig med den politiska oron, slutligen vändt ut äfven sin desperata, förstörande sida (ty den har ock en sådan, så aflägsen den må synas från dess fromme mästare och lärjungar), hvilket profeterar dess katastrof. Hvarje sådan träffar och dömmar likväl blott det förgängliga i ett stort sträfvande. Något evärdligt går ut ur pröfningen.

Det är den ny-romantiska poesiers förnämsta representant i Sverige, som i de här anmälda tvenne band begynt utgifva sina *Samlade Dikter*. Han har ej dermed, enligt poeternas för dagen bruk, brädskat; då han sedan snart trettio år är inför allmänheten. Också har han, oaktadt de vidriga omdömen, som från mer än ett håll mött dessa dikter, med deras samlande ostridigt både gjort Svenska poesien i allmänhet och särskilt sin egen sångmöes vänner (ty den äger många och varma ibland de stilla i landena) en stor och välkommen tjänst. — Det är i friskt minne med hvilken liflig och häftig polemik, mot bestående litterära auktoriteter, denna nya poetiska riktning, genom ett förbund af unge män, först i tidskriften *Phosphoros*, uppträdde: en polemik, hvars echo sedermera med en slags vedergällningsrätt i synnerhet tadlat alla denne skalds bemödanden, och derigenom tidtals åter ryckt honom sjelf in på en bana, för hvilken, om han ock stundom spörjer lust, han likväl saknar egentlig kallelse. Sjelfve gå vi här, till en början, så mycket hellre dessa polemiska förhållanden ur vägen, som man med blotta negativ-

teter ingenting uträttar, utan att först framställa ett positivt resultat. Men Atterboms sångmö *har* stora, positiva förtjenster, hvilka äfven genast, oaktadt alla omogenheter af en tidig början, tydligt nog framträdde. Recensenten minnes ännu med hvilken liflig glädje han hälsade den unge skaldens första dikter i Phosphoros, och all den samtalsstrid han för och om dem förde: *Prologen*, *Gullåldern*, *Erotikon*, hvilka man här åter träffar, med värdande hand återgifna. Han kan ännu ej förstå, huru man här blott kunde se bombast och Tysk härmning. För honom var det en stråle ur diktens egen källa: och ännu klingar det i hans inre, då han upprepar orden:

"Naturens morgontimma

Och Du, o första slägte,

Som trampade den jord, der Gudar lekte!"

(Gullåldern I. 209); eller:

"Ja det gifs en evig ungdoms minne

Klagande i djupet af vårt sinne,

Och ej jorden stillar dess begär."

(Erotikon I. 223); eller:

"Här nedre ve! de vilda strider brusa

Och straffet gisslar yrande begär."

(Prolog I. 9).

I denna skära, oskuldsfulla himmelsverld, hvars morgonrodnad är ljuset i alla skaldens bästa dikter, äro Atterboms fantasi och känsla verkligen *hemma*. Det är hans poetiska beröm: det skall bli hans evärdliga minne. Han står deri, så vidt jag kan dömma, till och med *öfver* de större mästarne af hela den skola, till hvilken han hör. — En annan, dermed sammanhängande, förtjenst är den klarhet, och det djup, hvarmed de första, enklaste, naturligaste affektioner, all poesis renaste jordiska näring, hos A. uttrycka sig. Såsom exempel vill jag hänvisa på de sorgliga, men innerliga och ljufva *Minnesrunorna* (I. 271). Skönare blommor har sonlig vördnad aldrig planterat på en faders och moders

graf: Ett innerligare farväl till kära ställen har aldrig tonat:

”Så tagen då mitt afsked kullar, källor,
Löfrika lundar och J, svala skuggor,
J, fordom susande kring barnets vagg!”

Tröstligare har aldrig en längtan upplöst sig i återseendets hopp. Det finnes intet rent sinne, som dessa toner lemna orördt. — En tredje förtjenst af samma art är fosterlandskärlekens rena klang hos skalden, sådan den, djup och klagande, såsom ur fordna tider, ljuder i poemer, som *Kung Karls spira* (I. 41), *Linnea* (I. 48), *Fredslutet* 1809 (I. 201) och flera andra.

Vi skulle, jemte dessa herrliga dikter, vilja prisa många andra, utmärkta i olika karakterer: såsom *Stegeborgs ruiner* (II. 799), *Bachus* (I. 123), den tragiskt uppfattade *Balen* (II. 181), *Nattlig hälsning* (II. 76), poemerna kallade *Minne-Sångarn i Sverige* (II. 207 ff.), *Fjäriln*, *Den nya Blondel*, *Sparfven* (II. 171, 173, 234), *Troheten* (II. 231), *Vandrarns aftonvisa* (II. 338) m. fl. Några af dessa i synnerhet skicka sina ljud djupt in i hjertat. Våra gränsor förbjuda oss att lemna några utdrag.

Den bekanta kransen af skaldens *Blommor*, som, här tillökt med många nya, först möter oss i samlingen, förtjenar en egen betraktelse. Man träffar här äfven någon gång en dubbelblomma, såsom *Rosen*, både från 1811 och 1837, den sednare mycket öfverträffande den förra, och, med de Filistéers tillåtelse — det fögnar oss att få säga dem det i ansigtet, — *ett ganska vackert poem*. Det samma gäller, i ett annat slag, om *Bolmörten*, hvilken man haft den naiviteteten att taga åt sig, — och, efter vi här kommit på bittra örter, — om *Malörten*, hvars stärkande, med poesi rikt bemängda, hälsodryck något hvar gjorde väl att smaka på, innan han lyssnar till *Vallmons* rogifvande sång, en verklig hjertats vaggång. I allmänhet röjer sig i denna äng af blommor en stor poetisk invention, och ej minst i de kraftigt nattliga bilderna — såsom *Månörten* — *Ljungen*; hvil-

ket vi anmärka för deras skull, som utan undersökning säga, den ene efter den andre, att denne poets skaldskap *endast* lefver på honing och söt lukt. Här blomstra för öfrigt alla dygnets stunder, och vi kunna blott i allmänhet uttala vårt beröm. Ibland de högsta loforden torde sjelfva *Blomstrens sång till Blomstermästaren* förtjena; och den oskuld, som deri finner behag, må gerna sjunga blomsterlegenden om *den helige Franciscus*.

Ett svårt företag är det utan tvifvel af en skald, att så länge tala blomsterspråket. Till en del *måste* förtjensten bestå i den öfvervunna svårigheten. Men denna är af en art, som den nya romantiken företrädesvis tycker om; emedan den derigenom får tillfälle att använda sitt förnämsta poetiska medel, nemligen *symbolen — allegorien*. Den älskar att behandla hela universum såsom ett poetiskt teckenspråk. Deremot är i allmänhet ingenting att invända; om vi tillägga, att den gedigna, massiva, plastiska poesien, sådan som den fullrustad framstod ur de gamla, starka skalders själ, just består i en så oskiljaktig förening af tecknet och det betecknade, att ingen konst, ingen reflexion kan särskilja dem. Det är helgjutet, klingande verk — kontant, ädelt, mynt — inga representativer med påsatt valör, som gå på utgifvarens poetiska kredit och behöfva presenteras till inlösen. — Ett kännetecken deremot på en annan slags poesi är, att poeten i den träder emellan tecknet och det betecknade, och ger invisningen, tydningen — eller, om han ej synes i egen person, likväl gifver sin närvaro tillkänna genom den dager hans poetiska reflexionsspegel kastar, ej blott på bilden, utan emellan bilden och det afbildade. Detta sednare är honom ej allt, eller det förnämsta. Han vill vara med vid expositionen; och det *medium*, hvori han låter föremålen synas, skall särskilt remarkeras. — Det är i allmänhet den *Lyriska* poesiers art. Den är ingalunda en art att förkasta; men den synes vara den nya romantikens *enda*. Denna skrifver blott *Lyrisk*; den må kalla det *Epos*, *Drama* el-

ler hvad som helst; och man vet huru rik den är på former och namn. Lyriken är dess styrka och dess svaghet.

Deraf följer, att sjelfva denna Lyrik måste ha sina svagheter. Dertill hör den slags förnämbhet, hvarmed den ej vill släppa verkligheten, föremålen inpå sig, i stället att gammaldagspoesien tog dem till sitt hjerta, och ingaf dem eget lif. Visserligen beror detta äfven på verklighetens egen mer och mindre poetiska halt; men vi påstå, att denna uti ingen tid helt och hållet saknas, och att just poeten bär slagrutan i hand för sådana upptäckter. Denna nya poesi försmår för mycket att använda nämde slagruta: hon skjuter hellre verkligheten ifrån sig, älskar för mycket att hålla den i ett blånande fjerran, att ge föremålen en främmande magisk färg, att doppa dem i afton- eller morgon-rodnad, ja, att förflygtiga dem, så att all gestalt försvinner*). — För att i någon mån genom ett exempel (och vida starkare torde kunna anföras) ådagalägga hvad vi mena, fästa vi uppmärksamheten på skaldens *Smultronblomma*. Vi erkänne, att vi väntade se den förherrligad i en enkel, naiv, helst Svensk, idyllisk ton; då smultron, om ock ingalunda uteslutande tillhöriga nordens, dock i föreställningen så lätt förena sig med de glada bilderna af Nordens sommar. Kanhända vår felslagna vältan gör oss orättvisa; men visst är, att vi just i detta stycke med någon vedervilja återstötte på de *saligas öar*, och *Gudabordet* med *Smaragdskålen* och deri den ofta i dessa dikter anrättade *Ambrosia*, och få, à propos af smultron (och hvarför ej af grädda?), höra talas om Gudarnes *ichor*-fyllda ådror**). Sådant har det fel, som kallas *pretiositet*, och vidlåder ej sällan denna författares stil. Det är hos honom

*) Den, på sig sjelf återkastade, desperata romantiken är blott en *omvändning* af den i texten skildrade, och gör en djefla-karrikatur af den verklighet, som den andra aflägsnar ifrån sig eller förflygtigar.

***) Den, som ej förstär detta sista, kan i en not vid ändan af volymen bli undervisad om, att *ichor* betyder Gudarnes blod, eller hvad hos dem företrädde blodets ställe.

ej egentligen affektation. Det är så mycken affektion för egna föreställningar, att det ej faller honom in att afse andras. Han är derigenom ock värlös mot löjet. Hvilken annan Skald skulle t. ex. ej ha betänkt sig, innan han i en poetisk hälsning till ett ställe, der han tillbragt lyckliga dagar, nyttjade uttryck sådana, som de här i poemet, med öfverskriften *Landsberga* (II. 280), förekommande:

”Dock i hans bröst qvarlefva du skall med den glans som
dig omflöt,
”När af hans Sångmö än du i person var behodd.”

Det smakar af Sångmöns kanslistil.

I följe af denna innebyggnad i egna föreställningar vet *A.* ock föga hvad utom dem föregår. Deraf hans förmenande, att publiken ungefär består endera af idel oförsonliga *fiender* eller på andra sidan af hängifna *vänner* (jfr anmärk. II. 383). Deraf hans utfall genom fenstret mot de förra, med hugg, som riktas för mycket i luften för att träffa, men dock reta: deraf hans återtag, emedan han med skäl finner sig ha bättre att göra; deraf hans vexlande *krigs-* och *fredsrop*.

Vi ha kommit på en punkt, ömtålig att vidröra, emedan den angår en personlighet och en ädel personlighet. Likväl kan den ej undvikas, emedan här är fråga om något, som icke varit utan inflytande på de skrifter vi här bedömma. — Deras författare synes benägen att betrakta deras ovänliga mottagande af vissa publikens ordförare, *endast* såsom ett utbrott af den opoetiska hopens vedervilja mot allt hvad poesi är och heter. Vi vilje lemna detta motiv ett väl-förtjent afseende. Men förhållandet är ej rent sådant. Det är en hop prosa med på *båda* sidor. Dertill räkna vi författarens böjelse om ej bemödande, att låna sin poetiska bekännelse en viss politisk färg. Dertill hans egenhet att behaga sig på ståndpunkten af en föråldrad vitter polemik. Endast den sednare omständigheten hör till vårt ämne, och må derföre här närmare skärskådas. — Vi ha ingenting emot att minnen af den vittra strid, hvarmed den så kallade phos-

phorismen i Sverige uppträdde, äfven blifvit införlifvad med *A:s* Samlade Dikter. Striden tillhör Svenska vitterhetens historia; kunde och borde ej af författaren förnekas; och skalden har ej varit allt för frikostig i mängden af de här anförde dokumenterna, som bära ögoublickets färg — om man ock skulle önskat dem ha varit af större betydenhet. Medgifvas måste visserligen, att den konventionella klassiciteten, äfven i den sista form den hos oss antog, mindre uteslutande *Fransysk* än *Engelskt-Pope-Leopoldisk*, tager sig, med sina anspråk på allmängiltighet, klent ut, i förhållande till de i sanning stora utsigter öfver poesien, dess historia och former, som den Tyska nyromantiska skolans djupa, omfattande studier öppnat. Men dels var hvad den unga phosphorismen i Sverige af dessa studier i sina dagar innehade och framhade — en verklig barnlek, dels har den ej heller sedermera i allt ådagalagt de vidgade åsigter, som ge hvarje fenomen i vitterhetens häfder *sitt* värde på *sin* plats. *A.* hade åtminstone i det fallet gjort väl, att — om han ändteligen ej velat uppföra den här upptagna *Vexelsången* om den *Goda Smaken* (l. 237) med alongeperuk, duciner m. m. om Ludvig XIV:s tidevarf — ett skämt anno 1838 ingen smula mindre föråldradt än dess föremål — dertill bifoga *något* uttryck af ett gladare, billigare, upphöjdare omdöme. All antydning till ett sådant om *Leopold* saknar man äfven i dessa dikter; ehuru det väl varit på sin plats, efter alla utfallen emot honom, hvilka han i sin tid bar med tystnad; hvarföre ock vreden deröfver, att den gamle mannen, såsom de efter hans död utgifne skrifterna visa, någon gång på papperet kastat ett yttrande af harm, var alldeles öfverflödig. — Och här komma vi just till den ömtåliga punkten. *A:s* svaghet är en poetisk egoism, som ock yttrar sig i en mer än billigt prosaisk fåfånga. Han tyckes, såsom chef för den phosphoristiska dynastien och boren arf- och skyddsherre till alla dess titlar, värdigheter till och med et cetera, anse sig äfven äga ett slags diplomatiska pligter, i förhållande till främman-

de mer och mindre välsinnade litterära myndigheter och makter. De statsskrifter han i denna egenskap låtit utgå, och för hvilka Upsala Litteraturtidning, sig till föga fromma, varit organ, ha alla fallit sig särdeles olyckligt, ej minst genom sin vidlyftiga tråkighet, och derigenom ej litet skadat författaren hos allmänheten.

Denna alltför stora vidlyftighet sträcker sig äfven, enligt vår tanke, till närvarande poetiska skrifter, hvilka väl tålt någon förkortning. Det förekommer oss, som om författaren ej blott använde en inre, utan tillika allt för mycket en yttre, måttstock på litterär betydenhet. Han älskar sitt namn på stora, dryga, ansenliga verk. Allt för stor ömhet synes oss visad mot åtskilliga mindre betydande, om ock i förbättrad gestalt här framträdande, ungdomsalster. Vi se ej hvarken hvad öfversättningen, *Armidas ö efter Tasso*, eller *Sångerna i Selma efter Ossian*, eller *Smakbilderna för Palmblads roman*, kunna betydligt lägga till Skaldens ära. Sjelf har han förmodligen ansett äfven *dem* såsom hörande till "*samtliga de för framtidens utslag erforderliga acter, dem han funnit sig uppmanad att framgifva i möjligaste läsbarhet och sammanhang*" såsom han sjelf yttrar sig i en anmärkning (II. 364). — Författaren tänker för mycket på detta utslag. Framtiden har så många att afgifva, att fruktansvärdt är, han förfar *summario processu* i saken.

Det finnes underbara motsägelser hos denne skald. Än tycker man sig se en ungdomlig Genius i oskyldig och glad säkerhet slående lyran, under det den vingade Apollohästen med honom djerft sväfvar mot högre rymder; och det är *han*. — Än ser man en omständlig, betänksam herre och man, med *opera omnia* under armen, reseklädd till svaromål inför den omförmälda framtida poetiska Tingsrätten; och det är också *han*. Beggedera är än i dag *han*. Men jag håller mig till den förstnämde. På *honom* vill jag i fullt mått lämpa hans egna sköna ord (Lindblomman I. 63).

”Så länge som solen på fästets rund

Än körer sin gyllene vagn;

Så länge som foglar än hvimla i lund

Och qvittret är allt deras gagn

Under linden;

Så länge som thordönets vilda bedrift,

Än följs af en regnbåges frid,

Så länge som heliga stjernors skrift

Än läses i aftonen blid

Under linden;

Så länge ett endaste hjerta blott,

Än klappar af längtan och fröjd,

Ett endaste öga af tårar blir vått,

En endaste mysning blir röjd

Under linden;

Så länge, var viss, har Dikten ock vår,

Har Skalden i verlden sin plats;

Så länge behöfves, från år till år

Hans harpa i tjäll och palats

Under linden.

Med henne då gack till mötes din höst

Och tänk ej att ensam du går;

Der minst du förmodar, i Svenska bröst

Mångt hjerta ännu för dig slår

Under linden.”

Och härmed trycker jag i tankan Skaldens hand, till pant af en lika uppriktig som ovanskelig tillgifvenhet, skulle ock våra banor ifrån hvarandra vika. — Ty mig — ”har stugan blifvit för trång.”

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

C. G. Seijer.

N:o 3. Mars Månad. 1838.

Denna tidning, hvaraf en nummer, utgörande omkring ett tryckt ark, utgifves i slutet af hvarje månad, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

De la Gardiska Archivet, eller Handlingar ur Grefl. De la Gardiska Bibliotheket på Löberöd, utgifne af P. Wieselgren I. D. Stockh. 1831. II. D. Lund 1832. III. D. Lund 1832. IV. D. Lund 1833. V. D. Lund 1834. VI. D. Lund 1835. VII. D. Lund 1836. VIII. D. Lund 1837. IX. D. Lund 1837.

Svenska Historien har haft lysande, högst lysande tidehvarf. Kanhända har deraf kommit, att den sedermera i någon mån blifvit, hvad man kallar, solblind; hvaraf följt, att hvarken de lysande tidehvarfven fått en nöjaktig och fullständig framställning, ej heller de mellan- och efterliggande riktigt framträdt ur skuggan. All historia är en återblick — ett folks återblick på sig sjelf, — och ej blott på det *yttre*, utan äfven på det *inre* af detta sjelf. Det sista är *det minne*, som tillika är *samvete*. Det genomljuder hos den enskilde fäfan- gans frestelser. I historien är det sanningens egen klang. Man behöfver lyssna efter den i Sveriges häfder.

På Svenska Historiens framställning i skrift och tryck ha yttre omständigheter öfvat ett allt för stort inflytande. Re-

Wieselgren

dan det första verk, hvarigenom man kan säga att den för världen gjordes bekant, *Historia Gothorum Sveorumque* af *Johannes Magnus* *) Sveriges siste Katolske Erkebiskop, är en stor patriotisk osanning, men spriddes i förnyade upplagor kring Europa; under det *Olaus Petri*, Svenska kyrkans Reformator, den förste, som betraktat vår forntid med fördomsfri pröfning, såg sin, äfven till språket förträffliga, *Svenska krönika* undertryckt genom GUSTAF IS misslag. Brodern *Laurentius Petri* måste skrifva en annan, och, enligt Konungens vilja, äfven pryda den med de utländske Göters Konungar och bedrifter. Begge brödernas arbeten förblefvo intill våra dagar outgifna **). Den näste märklige Svenske häfdatecknare är en olycklig, och stamfader för en olycks-slägt. — *Johan Messenius* — uppfostrad i utländska Jesuitskolor, återkommen till fäderneslandet under Konung CARL IX, och, sedan han afsvurit sin religion, af Konungen förordnad till Professor i Upsala, derifrån, för oenighet med sina Kolleger, under GUSTAF ADOLF förflyttad, först till Stockholm, såsom Assessor i Hof-rätten och föreståndare för Archivet, slutligen, för misstänkt brevexling med Polen, till fängelset på Kajaneborg, der han tillbragte hela sin öfriga lefnad, utom de tvänne sista åren, då Uleå stad var hans förvaringsort; — en mångkunnig, häftig, orölig man, oakadt sin afsägelse, hemlig, sist öppen katolik, den förste utgifvare af vår medeltids krönikor; men hvars lärdom för öfrigt ej lemnat någon del af Svensk häfde-forskning orörd. Sju år efter hans död förklarade Regeringen, att, emedan han, i sitt fängelse mycket skrivit uti *Historia Patriæ*; som länder till fäderneslandets heder, så ville den, ej på honom låta sitta be-

*) Skrifven under hans landsflykt i Venedig 1540: efter hans död först utgifven af hans bror, *Olaus Magnus* i Rom 1554.

***) *Olaus Petri Svenska krönika*, utgifven i *Scriptores Rerum Svecicarum Medii Ævi* I. Tom. Upsal. 1818: *Laurentii Petri Svenska krönika*, i II Tomen af nämde verk. Upsala 1828.

skyllningen, att han för förrädisk brefvexling till ständigt fängelse dömd varit, emedan anklagelsen ej kunnat bevisas, utan hade han allenast i förvar blifvit hållen (i trettio år!) på *miss-tankar* *). Hans hufvud-arbete såg först långt efteråt dagsljuset **). År 1634 hade Regeringen förgäfves sökt, äfven med hotelser, att få manuskriptet i sina händer. Det sändes af enkan till Polen, men återskaffades genom sonen, *Arnold Messenius*, först i 14 år med fadren fänge, sedan fri, med uppdraget att utgifva hans historia (ett uppdrag, som *Axel Oxenstjerna* en gång säges ha ämnat *Grotius*), slutligen, jemte sin unga son, invecklad i den sammansvärjning, som år 1651, genom upproriska pasquiller, ville kalla *CARL GUSTAF* till thronen. Både denne son och denne fader lycktade sitt lif på schavotten.

GUSTAF ADOLFS, *CHRISTINAS*, *CARL X:s* stora tid intryckte sig i Europas minne. I Svenskt minne, liksom i Svenskt språk, saknade den en fullgiltig tolk. Åt en utländning, *Chemnitz*, uppdrogs att, såsom Rikshistoriograph, beskrifva det tyska kriget; en annan, nemligen *Samuel Puffendorf*, hans efterträdare, fullföljde, i sitt verk om samma ämne, berättelsen till *CHRISTINAS* afsägelse, liksom han ock blef *CARL X:s* häfdatecknare; en tredje, *Boecler* författade historien om det Danska kriget från 1643 till 1645; och en fjerde och femte, *Loeoenius* och *Scheffer*, delade med de förra under 17:de seklet lägrarna på Svenska Historiographiens fält; af hvilka knappt en half förtorkad telning återstod åt den flitige, tungordade *Widekindi*, den ende, som vågade använda ett nära förbist-

*) Jfr min Svenska Folkets Historia 3 del. sid. 114, noten 1: der *Messenii* fängelseår bör rättas till 1616, och hans dödsår till 1636. Det der omtalade stället i *Baazii* bok, som regeringen befallte ändras, blef verkligen borttaget, fast det finnes qvar i några exemplar.

**) *Johan. Messenii Scandia illustrata, seu chronologia de rebus Scandiae a mundi cataclysmo usque annum Christi 1612 gestis.* — Utgifven, men ej fullständigt, af *J. Peringsköld*, Stockh. 1700—1705. — 2 Volumer in folio.

radt Svenskt tungomål till ofullkomnade försök att teekna den störste Svenske hjeltens bedrifter, och dermed var, mer än i ett afseende, föga lycklig *).

Se der de förnämsta Historieskrifvare från Sveriges mest lysande tidehvarf, — fem utländningar — den sjette och sämste en Svensk! — Må man då ej ändtligen med glädje vända sig åt sidan till en verklig original-författare på ett närgränsande fält, till *Stjernhök* och den Svenska Rättens häfder? Jag har nämnt honom *stor*; och jag tänker han förtjenar namnet. Stor kallar jag en författare, som bryter nya banor, och som bryter dem så, att ännu en sen efterverld blott behöfver framgå i den gifna riktningen till det antydda målet. En sådan rödjare är *Stjernhök* i den Svenska Laghistorien, hvars *begrepp* (högst sällsynt för hans tid) han uppfattat; och, om det kanske ännu återstår, att genom ett grundligt studium af de fordna Nordiska Lagarne sprida ett klarare ljus öfver hela området af den gamla germaniska lagstiftningen, så är det *Stjernhök*, med alla sina ofullkomligheter, som deri var föregångaren. Det är en med *Olaus Petri* beslätad ande, men mildare. För hans rena, billiga, sansade blick försvinner bländverket af lärda fabler, med hvilket hans samtida och närmaste efterträdare åter mer än någonsin omhöljde Sveriges fornålder. Tadlet derföre träffar mindre förmyndare-perioden i CARL XI:s dagar, som nitälskade för all lärdom, än den sednare perioden af hans egen regering. Ty är det gifvet, att ett visst slags barbari kan förena sig med lärdomen, så väl som med dess motsats, så torde vi derifrån ej kunna fritaga hvarken den tid, då Rudbeckianis-

*) Thet Svenska i Ryssland thije åhrs krygzhistoria — ifrån 1607 intill 1617, af *Joh. Widekindi*, Stockh. 4:o 1671. Then fordom stormächtigste Högborne Furste och Herres, Herr GUSTAF ADOLF den andres och Stores Historia och Lefvernes-beskrifning. I Delen, Stockh. in folio 1691. — Indrogs på CARL XI:s befallning för några såsom anstötliga ansedda ställen.

men till den grad var officiell lärdom i Sverige, att en Dansk lärds utfall mot *Rudbeck* af Svenska hofvet upptogs, och då en *Lundius*, på en gång den historiska vantrons och enväldets advokat, var denna lärdoms juridiska representant *), — ej heller den följande tiden, då vapenstyrkan herrskade och civila förtjenster ringa aktades **); helst *rättvisa* och *billighet*, hvilka alltid utgöra den sannaste bildning, hos dem, som dessa tider bragte upp, äro i synbart aftagande. Och man kan påstå detta, under fullt medgifvande, så väl af *CARL XI:s* förtjenster om religions-undervisningen, som af hans och hans sons konungasinne, så snart det äfven i litterärt afseende syntes dem gälla Sveriges heder. Andra enskildt hedrande undantag finnas visserligen. Midt under vapnens buller och nyss efter Pultava slag stiftade en *Erik Benzelius*, den yngre, den förste omfattande granskare af fäderneslandets häfder, med några få liksinnade vänner, den första Svenska, verkliga vetenskapliga, förening, som i Upsala efter freden också begynte utgifva sina handlingar ***).

*) Den som sett på *Lundii Xamolxis*, primus Getarum Legislator. Ups. 1687, (man skulle ej tro att detta är en bok i Svenska laghistorien), hvars politiska syfte ytterligare framträder i hans *Dissertatio de Origine Majestatis Civilis*, 1691, träffar der, jemte lärdomen, en sådan sanningslöshet i uppgifter, att den svårligen kunnat vara ouppsåttlig. Hvilket afstånd från sådana produkter till *Stjernhööks* likväl tidigare arbete!

***) Bror kan ej tro, huru litet civilbetjente blifva ansedda hos oss" skriver den lärde Stats-sekreteraren *Hermelin* till Archiater *Hjerne* ur *CARL XII:s* läger. Gjöwell Sv. Biblioteket 3 Delen.

****) Sammankomsterna höllos först 1710, 1711, dels hemma hos *Benzelius* dels på hans embetsrum, det Akademiska Bibliotheket, hvars första ordnare han äfven är. — "Då begynte *Studia Mathematica* sticka upp hufvudet," säger han sjelf, i synnerhet genom korrespondens med *Polhammar* (sedan *Polhem*), som rekommenderades hos *CARL XII* och vann hans synnerliga nåd. — Sällskapetets konferenser upplifvades, efter ett längre afbrott, åter vid freden — "då vi lade *Litteraria* och *Historica* till, och kommo de första acter af denna Societeten ut år 1720" — heter det i hans af *Lidén* utgifna brevvevling. Det var uppräningen till den

Den nya friheten kallade granskningen till Svenska Regeringssättets historiska grunder. *Jacob Wildes* något tunga lärdom rörer sig förnämligast i denna riktning. En läsbar historia fick nationen först genom *Dalin*, — i forskning aktningsvärd, mer än mången velat medgifva, i språket, såsom alltid, förträfflig. Efter honom, med utvidgad granskning och lärdom, begynner Rikshistoriens språk att söndra sig i olika mundarter — en retoriskt högtidlig hos *Botin*, en förtroligt vårdslös hos *Lagerbring*. Denna söndring stiger under *GUSTAF III:s* tidevarf; då värtaligheten så synes vilja tillägna sig det *sköna* af historien, att det *sanna* begynner komma till korta, och minnet drager sig tillbaka för äreminnet. Den strängare vetenskapen ville, äfven med de yttre belöningarne, ej rätt trifvas. Historiographen *Schönberg*, åt hvilken Ständerna uppdragit *) att skriva *CARL XI:s* (ännu oskrifna) historia, lærer så mycket mindre sunnit sig uppmuntrad att utarbeta den, som äfven den del af hans *Historiska bref om Svenska regeringssättet*, hvilken handlade om *CARL XI:s* tidevarf, blef outgifven lagd till sida. *Hallenberg*, den siste Rikshistoriographen, (sysslan är nu mera indragen) upphörde med sin förträffliga *Nya allmänna Historia* **), för att på *GUSTAF III:s* befallning skriva den store *GUSTAF ADOLFS*. De deraf 1790—1796 utkomna fem delarne äro ett ypperligt arbete, sanningsfullt, grundligt, värdigt. Att det 1796 afbröts, emedan dess sanning ej var behaglig, har författaren sjelf ej otydligt i ett annat arbete tillkännagifvit ***).

Under nu varande regeringssätt har äfven en ny epok inträdt för Svensk historia och hädforsknig. Ett allmänt

sin början lifligt verksamma förening, som sedan blef Kongl. Vetenskaps-societeten i Upsala.

*) Vid 1762 års Riksdag. Det skulle ske under Cantzli-Collegii tillsyn.

**) Band 1—3 Stockh. 1782—1785. Anonym.

***) I början af hans *Disquisitio de nominibus lucis et visus*. Stockh. 1846.

omdöme af mig öfver medarbetare på detta fält skall man här ej fordra. Hvad jag vet är, att Sveriges historia kan och skall skrivas ännu bättre, än jag det förmår. Af fosterlandskunskapens och dess kärleks spridande till folket har ingen större förtjenster än *Fryxell*, genom sina *Berättelser*; och, ehuru det ej är hans enda förtjenst, är man dock för denna skyldig honom en egen tacksamhet. Vår tid, som i allmänhet synes ämnad till en hastig repetition af fordna erfarenheter (kanhända för en stundande verldshistorisk examen), har för öfrigt i historisk smak inom kort tid genomlupit vexlingar, hvartill våra förfäder behöfde långt betänkande. Ifrån en ej längesedan nyväckt kärlek för Sveriges fornålder, har man ilat till ett snart öfvervägande interesse för den historia, som består i dagens nyheter. Emellertid har, af urkunder och hjälpmedel för vår historias alla tidevarf, många skatter blifvit fordrade i dagen; och ibland dessa må äfven räknas den följd af handlingar ur *De la Gardiska Archivet*, som står i spetsen för denna artikel, och genom en frikostighet för vetenskaperna, som är ärtlig hos detta namn, blifvit allmänheten meddelade.

Då ofvannämde Archiv redan förut blifvit i Svenska Litteraturföreningens Tidning af en annan hand utförligt anmaldt, så torde den korthet, som detta blads gränser i allt fall föreskrifva, här vara så mycket ursäktligare. Jag fäster mig derföre blott vid några af de intressantare föremålen. — Man finner i de första delarne viktiga bidrag till GUSTAF I:s och hans söners historia; och jag har att förebrå mig, såsom en stor försummelse, att ej ha begagnat dem för min Svenska Folkets Historia. I denna omnämnes (2 D. s. 156) ERIKS beslut, att, efter brodern JOHANS återkomst från London, sjelf betyga sin kärlek för ELISABETHS fötter. Här ser man, huru han redan våren 1560 nära gifvit sig på vägen; hvareföre den gamle Konungen, som säger sig veta "at han ruster sig flux till och achter emoth vår villje och oss oåtsporadt

drage her aff landet," uti bref bjuder *Svante Sture* förmana adeln der inne i Westergöthland, att ej vara honom följaktig eller lyda hans befallningar (D. A. I. 59.). Konungens bref till ERIK och dennes svar i Prinsessan CECILIAS sak, äro upplysande. Oss frukter nog — skrifver den gamle Konungen — att du så länge följer ditt eget sinne, dine drenger och flere sådane ditt unge sällskaps råd och tillskyndan, icke uti detta stycke allenast, utan ock tilläfventyrs i flere, att både du sjelf och vi alle Svenske varde en gång tvättande våre hufvud i vårt eget blod (I. 113.). Synnerligen intressanta äro Drottning MARGARETHA LEJONHUFVUDS bref till sin syster *Märta*, *Svante Stures* gemål, genom det ljus de sprida öfver deras husliga lif. Man hör Drottningen gifva sina råd, då hennes hjärtans käre systers käre son "*Nils lille*," (den sedan så olycklige *Nils Sture*) "är bleffven sjugh af then kolle sjughe (fått frossen) — eller ock förordna medel mot systemens sjuklighet, hvarvid följande underliga ordination förekomma emot moderpassion: att taga hjärpefjeder, skafva den af stjelkarna, torka den, sedan stöta den smått, "och dricke thet mett varmpt ööll," — eller med klokhets undanbedja sig att hos GUSTAF I påminna om den förläning *Svante Sture* begär, emedan Hans Nåd nu "haffuer öffuerlopt dageligen och är bekymbrett mett merckelige rijfsens ärender" (I. 73, 79, 81.). Flera exempel på Konungens hårdhändthet i fråga om gods och ägodelar förekomma. I ett 1528 mellan Konungen och *Christina Gyllenstjerna* hållet arfskifte hade Wenngarns sätesgård, med många andra, blifvit henne tilldelte. Skiftesbrevet var med Konungens eget secret försegladt och stadfästadt. Icke dess mindre gjorde han sedermera om skiftet, tillegnade sig både Wenngarn och en hop andra *Christina Gyllenstjernas* arfvegods, till en del mot löfte om vederlag, som hon i sitt så kallade "sista supplikat" säger sig aldrig bekommit (I. 96, 218. IV. 3.). Sådant kan ur ingen synpunkt rättfärdigas. Men då man här (I. 227) läser uppsatsen på det ofantliga arf i jordegendom, som *Chri-*

stina Gyllenstjerna icke dessmindre vid sin död lemnade sina söner af tvenne giften, *Svante Sture* och *Gustaf Johansson* (af tre rosor); så förstår man väl *GUSTAF WASAS* interesse att, till bättre försäkring äfven mot *Sturehuset*, blifva rik ibland en adel, hvars gamla släkter ännu räknade sådana godsägare. — I allmänhet förvaras här viktiga handlingar till *Stureslägtens*, som till flere andra gamla familjers, historia. År 1521 gaf *Christina Gyllenstjernas* soneson, Grefve *Mauritz Sture*, vid sitt gifte med *Anna, Claes Christerson Horns* dotter, i morgongåfva "af sine faste, oklandrade arfvegods af gammalt frälse" 46 gårdar i Småland och 11 i Upland m. m. (V. 80.). Dervid nämnes de Herrar, hvilka såsom *ärevittnen* höllo på *glafvenet*; hvaraf på en gång både upplyses och rättas, hvad jag i min Svenska Folkets Historia (I. 334) efter *Olaus Magnus* anført om ett *Spjut*, som i adeliga hus skall ha hört till morgongåfvan. Det synes att löftet om morgongåfvan aflades på vapnet, och att vittnena höllo hand derpå. Dermed kan jemföras, hvad i ett fastebref af 1541 här förekommer (V. 145), der de tolf män uppräknas, som vid tinget "hullo på festan;" hvarvid till de historiskt-lagfarne hemställes, om ej en dylik symbol varit brukad, efter det i samma bref heter: gifva "*skafft*, skæll och laglige festo." Åtskilliga anförda domar upplysa fordna rättsplägseder. Man ser nämndens gamla bestämmelse att yttra sig öfver *factum*; hvarefter domaren tillämpade *lagen*. Denna nämndens bestämmelse förekommer uttryckt med nästan samma ordalag i tvenne domar i samma sak, den ena af år 1416, den andra af 1531, nemligen att domaren "skjöt ärendet till the XII i nämnden såto, hvilke ransakade, vittnade och stadfeste med theres eder," huru med saken sig förhöll (V. 196.). Då "känd sak är så godt som vittnad" vänder sig domaren stundom till hela tings-allmogen med frågan om förhållandet. Sådant förekommer i ett meddeladt dombref (IV. 140.) af Håradshöfdingen i *Bobergs domsaga* i Östergöthland år 1572, — äfven i andra afseenden märkeligt. En välboren man, *Erik*

Jönsson till Löfsta kom fram för rätten och åberopade Konung JOHANS tillstånd att återlösa en af hans farfar till kyrkan såld gård. Det intygades, att redan säljarens son hade, enligt GUSTAF I:s allmänna tillåtelse för adeln i sådana fall, erbudit lösen, lagt penningarna på altaret och i församlingens närvaro sagt: "Jag tackar Gud och min nådige Herre, Konung GUSTAF, som unnat mig, såsom andre Adelsmän, igen, hvad kloster och kyrkor haft:" men att presten och socknemännen nekat, sägande: "vi vete ännu icke hvadan vädret vill blåsa" — "*ty de voro i tvifvelsmål om Konung GUSTAFS regemente.*" Sådana drag upplysa mer än mången afhandling.

Huru JOHAN III, såsom hans son *Sigismund* sjelf yttrar sig i bekräftelsebrevet på *De la Gardiska* friherreskapet 1594 (IV. 78.) "*uthi alle motto framför andre Ständer här uthi Riket gerne fordret Ridderskapet och Adelen,*" och hvad deremot adeln tillät sig, samt huru med rättvisa och hushållning i denna Konungs tid såg ut i landet, derpå förvara dessa handlingar flera bevis. Bönder, ifrån det åt Sturiska huset förlänta grefskapet, som klagat för JOHAN öfver gårdar och körslor dem ålagde af Grefvinnan *Märta Sture*, och i början fått medhåll af Konungen, fly förskräckte undan, sedan hennes måg, *Hogenskild Bjelke*, fått tala med honom; och mågen råder svärmодren i grofva ordalag, att hålla efter dem för deras motvillighet (IV. 165.). I ett bref beder grefvinnan för en sin fogde, som begått dråp, och *Hogenskild Bjelke* säger, att han fem, sex gånger derom talat med Konungen, hvilken dock ej vill gifva dråparen lejd, om ej de dräptes släktingar bedja för honom, "emedan han äfven slagit en quinne ihjel, för någre år sedan, och dräpit någre karlar tillförene" (IV. 164.). Af sine underhafvande tog eljest adeln på denna tid böter äfven i lifssaker, utan att rådfråga Konungen. — En af historien öfversedd, ej övigtig, omständighet sticker fram i ett kort bref från *Anna Sture*, samma *Hogenskild Bjelkes* fru, till sin man. Adeln hade enligt JOHANS

privilegier fri handel med afkastningen af sina gods och förläningar. Den begagnade detta privilegium att ockra med rikets förnämsta utländska nödvändighetsvara, *salt*. Fru *Anna* berättar sin man, huru hon utminuterar saltet åt allmogen för körning och spanmål, och håller på högsta priset. Då gälde en tunna salt lika med två tunnor hvete (IV. 166.). Enligt Konung *JOHANS* privilegier skulle (med få undantag) endast adelsmän förordnas till häradshöfdingar och domare. Man ser att häradsrätter (det vill säga, inkomsterna af dem) sedermera gingo i köp och byte, och att de äfven förläntes åt fruntimmer. Så förekommer här (IV. 200.) angående Konung *JOHANS* frilla, *Karin Hansdotter*, att Konungen förlänt henne en häradsrätt i Finland, och att hon fått byta den mot en annan, hvilken likväl sedan befunnits vara af Kongl. Majt själf pantsatt för några tusen daler till annor man. En dotter af nämnda *Karin Hansdotter* med Konung *JOHAN*, kallad *Sophia Gyllenhjelm*, blef förmäld med *Pontus De la Gardie*, som i Konung *ERIKS* tid inkommit i riket, och med detta giftermål befastade en lycka, som lysande krigsbragder rättfärdigade. Vid sitt bröllop 1580 kunde han redan lemna i morgongåfva sätesgården Sundby med 40 gårdar, hus i Stockholm m. m. och en ansenlig summa penningar (IV. 191). — Då hans frus syskon, *Julius* och *Lucretia Gyllenhjelm*, dogo barulösa, ärfde sedermera *De la Gardies* arfvingar alla de gods i Finland (188 gårdar), hvarmed Konung *JOHAN* ihågkommit sina naturliga barn (IV. 192.). Den väl försökte krigaren förstod sin fördel. Han står i brefvexling med *JOHAN III:s* mäktige Sekreterare, *Johan Henriksson*, förhatlig i åminnelse *), kallar honom "tillförlätlig gode vän" — "Frater et Amice sincerissime" (IV. 211, 217) och äger, äfven frånvarande, genom honom Konungens öra.

Jacob Pontusson De la Gardie, hjälten af det sednare Ryska kriget — med den egna ära att både i bragder

*) Jfr min Svenska Folkets Historia; II D. s. 246.

och kärlek ha varit den unge GUSTAF ADOLFS medtäflare — visar sig här under flersfaldiga förhållanden. Det var en ädel, trohjertad, hjeltemodig natur, i kriget likväl mer skapad för ögonblickets än beräkningens storhet, och genom tidiga militäriska vanor äfven med de bästa afsigter, föga skicklig för fredliga värf. Af hans vältalighet anföres här (VI. 62.) ett prof. Då Fältherren vid Riksdagen i Stockholm 1635 talade till de inför Rådet uppkallade Landshöfdingar och Biskopar om Enkedrottningens underliga beteende, både mot Senaten och med den unga CHRISTINAS uppfostran, slutar han sålunda: "hvilket allt gör regeringen deras tjenst så tung, att de fast hellre ville sitta i deras hus och äta kål och rosvor, än med regementet sig befatta, om icke deras trohet och kärlighet till fäderneslandet dem dertill droge." Någon synnerlig administrator var han ej, äfven i sina egna angelägenheter. Han hade stora egendomar i Liffland, och flere bevis anföres af hans ömhjertenhet för sina aflägsse underhafvandes både andliga och timpliga väl. Emellertid var det slätt beställt med rättvisan, och, för att dömma derefter, äfven med den öfriga förvaltningen. Emedan desse gods voro honom förlånade "med alle regalier och höghet," så ville han, heter det, i smärre brottmål (de svårare skulle dock gå till den Kungliga Landtdomaren) och i civilsaker, efter gode mäns förutgångne utlåtande, *sjelf* dömma, och anslå böterna till kyrkorna; den af hans underhafvande, som i sådane mål vädjade ifrån Hans Excellens, skulle gå ifrån land och län: vore han sjelf ej i tillfälle att sig dermed befatta, så ville han förordna andra i sitt ställe; men hans Hauptman på stället ägde ingen domsrätt (VI. 138). Huru dermed gått, visar en här intagen lång lista af bonde-besvär, med liflig ed bekräftade, emot Hauptmannen och Arrendatorns *v. Husens* våldsamheter, grymheter och plundringar, tillika med den sistnämdes högst onöjaktiga förklaringar; — och denne hade likväl i tio år förvaltadt godsen (VI. 142). Af Fältherrens gemål, *Ebba Brahe*, GUSTAF ADOLFS första kärlek, äro flera bref meddelade, nog tjenliga

att skingra den romantiska glans, som omsväfvar hennes ungdom. Man ser en hedervärd, men äfven för sin tid föga bildad fru: man ser henne i sin hushållning, familje- och vänskaps-förhållanden: man hör talas om trädgårds-skötsel, ost, sylt och nötter, vidunderliga huskurer, en ny peruk och hufva till Drottning KIRSTINS kröning m. m. ibland rekommendationer till Friherreskaper och Öfverste-beställningar. Det kan ge ett begrepp om De la Gardiska husets rikedom, att *Ebba Brahe*, som länge öfverlefde sin man, år 1660 erlade bevillning för 647 hemman, och att inventarium af hennes qvarlåtenskap i silfver och guld (guldet reduceradt till silfvervärde) upptager 52,418 lod (VI. 135.). Motstycket till denna tafla, det tillstånd, hvori, efter en lycka, hvars glans ej i Svenska häfder har sin like, *Reduktionen* sedan bragte hennes son, Sveriges störste Mæcenat, *Magnus Gabriel De la Gardie* och hans fursteliga gemål *Maria Euphrosina*, CARL XI:s faster, finnes ock i dessa handlingar, och utgör deras intressantaste del; hvartill vi kan hända en annan gång skola återkomma.

Det är likväl, såsom redan af det anförda synes, ej blott familje-dokumenter, som De la Gardiska Archivet meddelar. Ifrån och med vår medeltid till början af 18:de seklet, se vi här mer och mindre viktiga bidrag till Sveriges historia i politiskt, statistiskt, biografiskt, litterärt och moraliskt afseende. Utgifningen, hvaraf inkomsten är egnad åt ett välgörande ändamål, har blifvit besörjd med lofvärdt nit. På en klarare plan skulle arbetet vunnit, äfvensom på en mindre maniererad skrifart. Enskilda, i anmärkningarne ej rättade, misstag förekomma *). Det tadel, som härvid kan få-

*) Såsom då t. ex. I. 22. säges, att *Jacob De la Gardie*, samma år som han blef President i Krigs-Collegium, (1630) öfverförde 4 Regementen Svenskt krigsfolk till Preussen; hvilket skedde 1629, och krigsfolket var ej endast Svenskt; ty GUSTAF ADOLF skrifer till *Axel Oxenstjerna* ifrån lä-

sta sig, öfverväges dock vida af tillfredsställelsen öfver det nya och interessanta, hvarför man har denna Samling och Utgifvarens forskning att tacka. Ett strängare urval i meddelanden torde blifva nödigt i den mån han nalkas nyare tider. Den så kallade "Historiska upplysningen om Konung CARL XII:s död" (IX. 129.) är Recensenten bekant, äfven i en rimligare skepnad, än här förekommer; dock är dess trovärdighet så misstänkt, att han ej derpå skulle vilja beropa sig. Utgifvarens vågade försök att härleda anläggningen från Fransyska Kabinettet, saknar all sannolikhet. Angående det så kallade "Första jägarskottet i Nya Skolans krig mot Leopoldismen" (IX. 235.) råkar Recensenten känna, att detta "plaisanteri" hvarken var sändt *till Leopold*, eller skrivet *af Magister Silfverstolpe*. Utgifvaren är för god att lemna bidrag till den sqvallerhistoria, som nu pröfvar dagens bifall och tålmod.

Emellertid är äfven *denna* ett tidens tecken, icke utan betydelse; liksom sjukdomar hänvisa på förutgående fel i dieten. Ett otygladt begär efter förment, undanhållen sanning bemäktigar sig lätt sinnen, som för länge blifvit bespisade med försötmad osanning: den falska historien inträder, i mer än ett afseende; i stället för den verkliga, om denna allt för länge dröjer att intaga sin plats. Och hon *har* hos oss allt för länge dröjt — äfven i fråga om högst lärorika tidehvarf, som långt för detta fallit under historiens fulla domsrätt. Den Akademiskt-rhetoriska behandlingen af Svenska minnen har på visst sätt blifvit officiell i vår litteratur, och (fast undantag, äfven i stora ämnen, finnas) föga sanningsenligt utde-

gret vid Marienburg den 8 Juli samma år, att fältherren var öfverkommen med det *främmande* krigsfolket. IV. 101. n. kallas *Amalia Batsfeld* Gref *Maurits Stures* (i stället för Gref *Maurits Lejonhufvuds*) enka. VI. 181 säges att 1684 Antiquitets-Collegium flyttades till Stockholm och kallades Antiquitets-Archivum. Det senare skedde först 1692.

lat ljus som skugga; i fall man ej snarare vill anklaga den för det orimliga företaget, att vilja upplysa ljuset. Man vet ej hvad sann storhet har att göra med medelmåttans lof, eller Svensk ära med den kapp, Svensk litenhet alltför ofta öfver den utbreder. Skulle jag med denna lika obestriddiga, som här fullkomligt tillämpeliga, sanning äfven stöta (hvilket hädanefter lärer komma att hända mig åt mer än ett håll), så vill jag deremot ej undandraga mig min egen, nog dryga, del af ett rättvist tadel. Jag har felat i mångahanda måtto, så med en illa använd värtalighet, som med en lösligen på historiska ämnen lämpad Philosophi; och vill — då jag ännu hellre uppbär beskyllningen för okunnighet än för falskhet, — gerna, androm till varnagel, erkänna, att jag först mot femtiotalet af mina år begynt vända mig ifrån det litterära skön- och skenväsendet till allvaret af grundeligare insigter i min vetenskap. Från vår så kallade *Historiska Skola* har jag genom *historiska studier* affallit. — Om det nu t. ex. genom sådana skulle blifva klart, att, oaktadt allt det vackra, som kan sägas om *Ståndsmonarkien* i verklig mening, Sverige merendels så olyckligt föreställt en sådan, att det snarare deraf haft olägenheterna, än fördelarna, — om man, i den söndring, hvarunder historien alltför ofta visar nationen, finner sig uppmanad att eftersöka den enhet, som, mer i sinnelaget dold än uti inrättningarne uttalad, likväl uppehållit det hela — om man önskar denna *sanna medborgerliga enhet* (väl värd namnet, då den, oaktadt alla hinder, ändå ej underlåtit att visa sin tillvarelse och verksamhet) äfven lagligen utpreglad i Svensk författning, i Svensk uppfostran, i Svenska näringsförhållanden; är det väl orätt, att både tillkännagifva (hvilket härmed sker) och att söka utveckla (hvilket, vill Gnd., skall ske) en sådan öfvertygelse? — Att på denna grund försöka — en *bemedling* — men en *ärlig* bemedling — af tänkesätten, är också målet för *detta* blad; ett bemödande, som ej derföre bör hånas, att krafterna långt ifrån svara mot företaget. —

En *sådan* slags verksamhet är i allt fall den enda, som mig blifvit beskärd. Jag är intet skapande snille; ehuru jag hoppas kunna erkänna och vörda det, ehvar det finnes. Jag är en man ur hopen, och tackar Gud för ingen högre gåfva, än att jag vet med mig sjelf, hur äfven den enfaldigaste är till mods. Hvilka bundsförvandter man nu mera vill gifva mig gör ej mitt bekymmer. Jag hoppas på *lik-sinnade*, och är färdig att i deras leder uppträda äfven såsom *gemen*. För *namn* är jag ej rädd; men en *sak*, och jag vågar säga, en *stor sak*, ligger mig om hjertat.

Replik:

Den förklaring, som den i Litteratur-Bladet N:o 2 recenserade skalden, i anledning af samma recension, afgifvit i Svenska Litteraturföreningens Tidning, är egnad att förstås af ädla sinnen, och jag förenar mig i det bifall, alla sådana skola skänka åt den anda, hvori den är skriven.

Prenumeration å 12 N:r af detta Blad för 1838 emottages uti Hrr Fritze & Bagges Boklåda i Storkyrkobrinken med 2 R:dr B:ko, samt på alla Postkontor i landsorterna med tillökning af Postarfodet.

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

C. G. Geijer.

N:o 4. April Månad. 1838.

Denna tidning, hvaraf en nummer, utgörande omkring ett tryckt ark, utgifves i slutet af hvarje månad, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Läsning för folket; af Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande. Första årgången 1835. Andra årgången 1836. Tredje årgången 1837. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner.

Det var Reformationen, som först satte bok i hand på folket; och det var lika naturligt som välgörande, att den använde den ännu unga tryckpressen till främjande af sitt närmaste ändamål. Meddelandet af *undelig* upplysning och lärdom var detta närmaste ändamål; men detta utslöt ej ett fjärmare, som omsfattade äfven den *verldsliga* lärdomen i dess allmännaste tillämpning. Båda ha i sitt inflytande på *folkundervisningen* utvecklats sig efter hvarandra, tills den *verldsliga* lärdomen, i afseende på genombrottet till folket, nu befinner sig ungefär på samma ståndpunkt, som den *andliga* vid Reformationens början. Vi vilje kasta en blick på begges framsteg inom fäderneslandet.

Reformationen utgick från den Heliga Skrift, och gaf den först åt folket; ehuru bibelöfversättningar på landets språk ännu under catholicismen funnos. Till och med i Sverige hade försök till sådana skett, men voro så obekanta, att *Olaus Petri*, sedan, genom Konung GUSTAF I:s försorg, *Nya*

Testamentet hade blifvit öfversatt och år 1526 tryckt, i sin Postilla *) prisar, "att Guds ord ändtligen kommit till de Svenske, som bo ytterst i Norden." — "Mång land och rike," säger han, "hafva haft den Heliga Skrift på deras eget modersmål: vi här i landet, med någre få andra land, hafva haft den på ett främmande mål. — De hafva väl funnits, som haft stor lust och vilja att öfva sig i den Heliga Skrift; men efter de icke haft sådan förfarenhet i Latinska målet, som dertill hafver behof gjorts, derföre hafver deras vilje och uppsåt haft ingen framgång." Presterne sjelfve voro i Guds ord fast okunnige. "Det hafver varit en stor försummelse med, att vi icke öfvat våre klerker i Guds ord, förrän vi skickat dem till kyrkoprester, ej heller hafver Guds ord blifvit brukat i skolestugorna, såsom behof hafver gjorts; hvilket dock några Concilia Provincialia här i riket i förtiden påbudit hade; och hafver dock, Gud bättre, blifvit försummadt, och derföre är den mening uppkommen, att straxt en hafver kunnat läsa och sjunga en messa, så hafver han varit god nog till att blifva kyrkoprest." För de enfalldige presters skull, som sjelfve ej kunna utlägga Skriften, hade han utgifvit sin postilla, och dertill fogat en liten *Catechismus* eller undervisning om *Guds bud, Tron, Fader vår* med något annat, som hvar och en Christen människa bör veta och hvilket hvar kyrkoprest är pligtig att lära sitt socknefolk. Ja, det vore tillbörligt, att ingen tillstades att gå till Guds bord innan han sådant visste och kunde. — "Det är icke nog att läsa och sjunga för sitt socknefolk, som man hittills gjort hafver. Man måste största fliten lägga deruppå, att vi predika och lära folket Guds vilja, huru de skola komma till den eviga saligheten; ty presta-ämbete, det är ett prediko-ämbete." Då *Olaus Petri* år 1530 skref detta, hade han redan föregående året utgifvit sin *Svenska Hand-*

*) Een liden Postilla öfver all Evangelia, som Söndaghanar läsen varda öfver hela året. 1530.

bok, och utgaf det följande året sin *Svenska Messa*, båda enligt Konungens vilja, men så, att deras bruk vid Guds-tjensten var tillåtet, ej påbudet. Genom *Laurentius Petri*, som dervid haft sin bror och Canzlern *Laurentius Andreae* till biträde, fick Sverige 1540—1541 hela Bibeln på moders-målet. Handlingarna vid det prestmöte, som denne förste Lutherske Erke-Biskop höll med Upsala Stifts presterskap 1560*), meddela mången upplysning angående religionsunder-visningens då varande tillstånd. Att ur postillan (Erkebikopen hade sjelf utgifvit en sådan) uppläsa hela predikan må i bör-jan, heter det, endast tillåtas de enfaldigare prester. Med tillväxande kännedom, hvar till, näst den Heliga Skrift, *Melanch-ton's Loci* synnerligen anbefallas, borde de öfva sig att munt-ligen lära, efter en förut fattad och öfverlagd ordning, i fall ej tiden medgaf att skriftligen utarbete hela predikan; och vore ej oundgängligt, att de dervid alltid bundo sig vid texten i evangelieböckerna, utan stode det dem fritt att fö-retaga och i ordning förklara någon Evangelist. Vissa delar af catechesen borde före predikan för folket reciteras så tydligen, att deras innehåll måtte intrycka sig i minnet; men i synnerhet två gånger om året, i Fastan och Adventet, skulle pastorerne, under hälften af den timme, som egnades åt predi-kan, utlägga catechesen, och under den andra hälften afhandla dagens text. *Laurentii Petri* Kyrko-ordning af år 1571 vågar ej ännu höja det oundgängliga kunskapsmättet, för den, som vill gå till skrift, utöfver *Fader vår*, *Budorden* och *Trons Artiklar*. I enskilda landsorter finnas högre fordringar gjor-da af presterskapet; och, då det dervid troligen funnit sig understödt af folket i orten, så är det minnesvärdt, att dessa högre fordringar redan vid denna tid omtalas i *Norrland*, hvars allmoge än i dag utmärker sig genom ett större mått af kristendoms-kunskap och en sorgfälligare uppfostran. I en

*) Skrifter och Handlingar till upplysning i Svenska Kyrko- och Re-formations-Historien, (af v. Troil) 4 D., s. 221.

så kallad "kyrkiolagh samtyckt och stadgat aff presterskapet i Wester-Norra länden Anno 1576" *) heter det: "De som unge äro och icke ännu hafva varit till Sacramentet, skole icke der tillätne varda, förrän de alla catechismi stycken med uttydningarne lärt hafva." Och vidare: "De som icke vilja lära sin catechismum (gammalt folk undantagandes) skola för första året böta 1 mark, för det andra 2 mk, och för det tredje 3 mk; dröja de dermed länger, böte 1 daler hvart år; den icke hafuer penningar, skall sätta huden till."

Det var samma år Konung JOHAN genom sin liturgi åter med Katholska messan uppväckte den oro, som slutade genom Reformationens fullkomliga seger på Upsala möte 1593. Luthers cateches, som, under liturgiens välde, varit förbuden att läsa för ungdomen, lades nu allmänligen till grund för religions-undervisningen, och Hertig CARL, i svar på presterskapets punkter den 29 Februarii 1595, förordnade, att en utläggning deröfver borde ske hvarje Söndag efter predikan.

Svenska folkundervisningens historia efter Reformationen torde kunna delas i *tre* perioder; den *första* från Reformationens början till Upsala möte 1593, den *andra* derifrån till Konung CARL XI:s Kyrkolag 1686: den *tredje* från denna tidpunkt till närvarande tid.

Vi skola försöka att i korthet karakterisera hvardera.

Det mest utmärkande i hela den *första* perioden är den brytning emellan catholicism och protestantism, som ej blott börjar utan genomgår den. Det nya vinner småningom rum, medan det gamla, aldrig fullkomligt afskaffadt, slutligen än en gång samlar sina krafter till en olycklig strid. GUSTAF I hade alltid nekat, att han införde en ny lära. Ännu i början af JOHAN III:s regering visste en stor del af folket ej annat än att de voro katoliker — blott med Svensk messa. Katholska kyrkobalken af Lagen blef först af CARL

*) Hambraei Pastoralkurs. Hernösand 1809, s. 146.

IX förklarad för ogiltig. De vid den gamla kyrkan ursprungligen fästade läroanstalter ledo af brytningstillståndet. Öfver presters okunnighet och sedeslöshet klagas öfverljudt, och ohyggliga bevis på de, under inre oroligheter förvildade, seder- nas råhet förekomma *). I allmänhet saknar nog mycket vårt reformations-tidehvarf stora andeliga karakterer. *Olaus Petri*, det är sant, hade en gnista af *Luthers* eld, och hans bror *Laurentius* en blick af *Melanctons* mildhet. För öfrigt har Sveriges Reformation mest blifvit gjord af *en* man, och mest befastad af *en annan*. Den ene är GUSTAF I, den andre CARL IX.

Den *andra* perioden karakteriseras genom läroverkens upprättelse på Reformationens grund och den biskopliga aristokratiens inflytande bredvid den verldsliga. Upprättelsen af läroverken, börjad af CARL IX, är den odödliga välgerningen af GUSTAF ADOLFS tidehvarf, hvilket i litterärt, som i politiskt afseende förknippade Sverige med den odlade verlden. Biskoparnas myndighet, af GUSTAF I bruten, af JOHAN III gynnad, af CARL IX åter kringskuren, upphöjde sig å nyo under GUSTAF ADOLF, äfven mer än Konungen kärt var, såsom synes af hans försök att kontrollera dem genom sitt föreslagna, till hälften af andliga och verldsliga bestående, *General-Consistorium*, som både under och efter hans tid väckte presterskapets häftiga motstånd. Det 17:de seklet visar det biskopliga regementet i Svenska kyrkan, utan ännu stadgad öfverensstämmelse hvarken med staten eller inom sig sjelf. Ty under hela tiden disputerades om en förbättrad allmänt gällande kyrko-ordning, tills CARL XI gjorde slag i saken. Så mycket mer betydde enskilt *nit* eller *uraktlåtenhet* hos stiftens herdar, och om exempel på den sednare ej saknas, så hålla vi oss likväl hellre vid de föredömen af det förra, som i synnerhet upplysa folkundervisningens framsteg. Man skulle ej dertill kunna välja ett bättre, än Biskop *Johan Rud-*

*) Jfr min Svenska Folkets Historia, 2 Del. sid. 242, 243, 329.

becks i Westerås (1619—1646). — Då församlingens bildning beror af dess lärare, var hans första omsorg att sörja för dess egen undervisning. Till Rikets gymnasier har han gifvit föresyn genom det i Westerås inrättade, som blef ett universitet i smått — en karakter, som i allmänhet 17:de seklets gymnasier eftersträfvade, och hvarigenom Biskoparne sökte fästa prestbildningen inom stiftet. Först genom Rudbecks försorg kunde Westerås stift förses med prester utan att intaga främlingar, såsom förut hade skett. Hans gymnasium, som ifrån 1628 hade nio lärare (dock så att äfven Rektor och Kon-Rektor vid trivialskolan deltog i den högre undervisningen), var förenadt med ett särskilt prest-seminarium (*Collegium Pietatis* kalladt), hvilket hvarje prestkandidat måste genomgå, och som äfven besöktes af de akademiskt studerade. Desse voro ännu få; ehuru besök vid universitetet af Rudbeck uppmuntrades. Den, som ej eftersträfvade ansenligare ämbeten, reste sällan till akademien; och de så kallade *Djekneprester* voro ej sällan så okunnige, att vid ett anställt förhör inför samtliga Ständerna år 1606, Bönder visste bättre besked på Trons Artiklar än någre af Kapellannerna *). Rudbeck fann för sig i Westerås skola Djeknar med långa skägg, stundom med hustrur och barn, och som genom tiggande i socknarna sökte sitt uppehälle. Hvad denne Biskop för sitt stift i alla riktningar uträttat är beundransvärdt, och förtjenar att i sitt sammanhang kännas **). Ur hans undervisningsanstalter utgingo flere af denna tids berömdaste lärde och embetsmän (äfven Stjernhjem och Stjernhök). Hans *Skolordning*, hans *Kyrkostadgar* blefvo mönster. Hans täta visitationer införde öfverallt ordning. Han höll vanligen tvenne gånger om året prestmöten, ett med kyrkoherdarne, ett med kapellannerna. Genom honom fingo först *alla* stiftets städer skolor. I Westerås inrättade han

*) Wallqvist Ecclesiastik-Saml. VIII. 584.

***) Se hans lefverne af Biskop *Herveghr*, i Linköpings Bibliotheks Handl. 2:dra Del. s. 283.

dessutom ett så kalladt *Parthenagogium*, eller flickskola, hvars lärare borde vara gift och dela undervisningen med sin hustru, som kallas *Läremoder i Pigescholan*, — samt ett *Orphanotrophium* eller *tukthus*, hvad vi skulle kalla *barnhus*, der fattige fader- och moderlöse barn blefvo intagna. Före honom hade blott en enda landsförsamling i stiftet, nemligen *Tuna* i Dalarne, sin egen skola, troligen från slutet af Gustaf I:s regering, då man i följe af den nya stiftsdelning, som genom honom för en tid infördes, äfven hörer talas om *Tuna Biskopar*. Rudbeck lyckades blott att stifta tvenne andra sockenskolor, i *Munktorps* och *Fellingsbro* församlingar, och måste för öfrigt nöja sig med den föreskrift, att Djeknar borde sättas på klockareborden och tillika vara Pædagoger. Att särskilt löna Skolmästare ansåg menigheten för en onödig nyhet, och kunskapen att läsa i bok var ännu ibland den en sällsynthet. Likväl gick undervisningen i allmänhet framåt. I den kungliga instruktionen för Biskop *Johan Mathiæ* i Strengnäs stift 1644 anbefalles, att i alla församlingar tillsätta sådana klockare, som ungdomen hemma i sockenskolan kunna undervisa. Denne Biskops eget förslag till kyrko-ordning för sitt stift, ehuru den sedermera blef ett mål för anklagelse, vittnar om ett lika upplyst som Kristligt nit. Det skyddsvärn för Svenska allmogens religiösa bildning, som innehålles i 15 Kap. 11 §. af 1686 års kyrkolag: "att ingen skall trolofvas, som icke kan Lutheri catechismum och hafver begått Herrans nattvard" är i sjelfva verket äldre, och finnes i flera af de särskilta, före kyrkolagen, af Biskoparna kungjorda kyrkostadgar. Ibland dessa torde inga för folkundervisningen vara vigtigare än de så kallade *Commonitiones*, hvilka den äldre Biskop *Gezelius*, en af Svenska kyrkans förtjentaste och lärdaste lärare, utgaf för Åbo stift år 1673 *). Efter stränga förmaningar till föräldrarne, att tidigt lära barnen sina christendomstycken, och att hafva dem

*) Wallqvist, J. c. VIII. 286.

med sig till *skriftehåll* (husförhör) samt befallning till lärarne att hålla dop- och skrifteböcker öfver barnens både ålder och framsteg, fortfar Biskopen: "Om föräldrarne, eller de som i föräldrars ställe äro, straxt af späda barndomen hålla sina barn att läsa och dermed fortfara, är intet tvifvel, att ju barnen, när de komma till 10, 11 år, skola alla kunna sina christendomsstycken med Lutheri förklaring. — Man hafver i somliga församlingar uti visitationerna stor hugnad, att de läsa så väl i bok, så att få familjer äro, deruti icke någon boklärd är, ja någre hushåll finnas, der alle, så väl unge som gamle, äro boklärd, och kunna icke allenast tydligen läsa hela catechismum, utan ock färdigt till frågstyckena svara. Huru lätteligen kunde detta i alla församlingar ske, om de antoge boklärd klockare, hvilke af hvar by i församlingen skulle taga till sig en snäll pojke, den hela byn borde skaffa uppehälle på några månader, för att lära läsa i bok och sedan kunna undervisa andra? Dervid borde det gamla maneret att läsa för barn afskaffas, der någre bokstäfver läsas före, och lärjungen läser dem efter, och sedan befallas sätta sig ned och läsa öfver. Käre, hvad skall han läsa öfver — säger Biskopen — då han näppeligen minnes en bokstaf af hvad honom i hastighet föreläses? Han bör öfvas på några blad att nämna bokstäfverna, och när han förnimmes vara färdig med bokstäfverna, måste han sammaledes tillhållas med stafvande, tills han förmärkes sjelf kunna stafva och sedan lägga ihop. Och som detta sätt är mödosamt för läraren, så kan han, der han flere disciplar hafver, sätta hos dem, som först begynna, någre af de andra, som bättre äro försigkomne, och som på ofvannämde sätt de först begynnande undervisa." — Det är ej första gången som *Wexelundervisningen* genom behofvet upptäckt sig sjelf. Uti *Laurentii Petri* kyrko-ordning af 1571 föreskrifves, att, sedan skolungdomen blifvit skiftad i kretsar efter framstegen, skall Skolmästaren, sig till hjälp och under sin uppsigt, välja någre ur de äldre kretsarna, att höra och

lära de yngre; hvilken sed säges böra "behållas kvar i skolorna," och således var äldre.

Vi hafva karakteriserat detta tidehvarf genom den biskopliga aristokratiens inflytelse bredvid den världsliga. Det kunde ej aflöpa utan stridigheter mellan begge. Och i dessa se vi åter *Johan Rudbeck* träda i skrankorna för den andeliga myndigheten emot regeringen, rådet — och *Axel Oxenstjerna*, då på höjden af sin makt. I anledning af Biskopens motstånd mot det föreslagna *General-Consistorium*, hans klagan öfver intrång i presternas rättigheter, och hans traktat om det andliga och lärda ståndets privilegier år 1636, förebrår honom Kansleren att vilja "löpa in i regeringens stuga" och "lägga en trappa för presternas höghet att klifva upp och kasta regementet öfverända:" *) förebråelser, som åtföljdes af allmänna klagomål öfver den afund klericiet bar mot rådet, öfver den ringa aktning det hyste för ridderskapets privilegier, öfver de hinder det lade mot dess kallelser till prest-embeten, öfver den oginhet biskoparne, vid besittandet af sådana, visade äfven för regeringens rekommendationer, och öfver deras djerfhet, att göra lagar, som besvärade samveten, i sina stift. Jemför man dessa Rikskanslerens klagomål med verkligheten, så befinnes förhållandet mest vara, att rättvisa besvär blifvit vända till anklagelse mot den, som haft mod att dem framföra. Adelsn allt för känbara öfvermakt hade på denna tid äfven gripit in i Kyrkan. Enligt de af *GUSTAF ADOLF* utfärdade adeliga privilegier (*tills vidare*, såsom man finner af hans egenhändiga anmärkningar emot dem), var adelsn patronatsrätt så utsträckt, att hvarje inom ett prestgäll boende adelsman ägde rätt att föreslå kyrkoherde **). I allmänhet tilltog begäret efter befordran genom rekommendationer så inom presteståndet, att, i flera prestmöteshandlingar från detta tidehvarf, beslut finnas fattade emot dylika löpare efter lägenheter eller *Cursores* ***), såsom de kallas. Adeln, i hvars hand nu större delen af rikets jord kom, fritog sig och sina underhafvande äfven allt mera

*) Jfr *Franzéns* minne af Biskopen i *Westerås Johannes Rudbeckius*. Sv. Akad. Handl. 15 Del.

***) Jfr min *Svenska Folkets Historia*, 3. D. s. 452.

****) *Wallqvist*, L c. V. 152, VIII. 583.

från utgörandet af tionden. Det var under sådana omständigheter ej underligt, om preteståndet motsatte sig att lemnas rikets råd inträde i det omtalade *General-Consistorium*; och, om äfven, genom detta motstånd, införandet af en för hela riket gällande kyrkolag fördröjdes, så måste likväl medgifvas, att stadgar för de särskilda stiftens, sådana som en *Rudbecks*, en *Gezelii* och flere Biskopars, under denna period, hafva i hög grad befordrat christlig ordning och kunskap inom Svenska församlingen. Rudbecks kamp med den adeliga aristokratien stängde honom från erkebiskopsstolen, förbittrade hans dagar och bröt hans krafter. Striden mellan denna aristokrati och den biskopliga sökte CHRISTINA att bilägga genom presterskapets af henne utfärdade privilegier. De väckte, ehuru ofta i orden mer tillfridsställande än i verkligheten, likväl adelns stora missnöje. Emedlertid söndrade det, i privilegierna öppnade, hoppet om adelskap för biskopars barn det lägre presterskapet från det högre; och vid 1650 års riksdag ser man kyrkoherdarne för sig besluta i fråga om de ofrälseståndens bekanta protest rörande kronogodsens, under det Biskoparne i det längsta höllo med adeln. Theologiska stridigheter kommo dertill. Sådana kostade en *Johannes Mathiæ*, en *Terserus*, deras biskopsstolar, och om äfven CARL XI återupprättade den sistnämdes lycka, så kunde likväl ej ens hans myndighet sedermera skydda män, så högt förtjente af Svenska kyrkan, som en *Spegel*, en *Svedberg* för oförrätter.

Sedan både biskopsväldet och den myndighet hela preteståndet på riksdagarne, under namn af *Consistorium Regni*, såsom ett slags national-concilium öfvade, visat sig allt mer otillräckliga att ordna kyrkan, begynner den tredje perioden med det *verldsliga regementets* afgörande inträde i Svenska församlingens angelägenheter; hvarförutan riket under CARL XI troligen hvarken hade fått *Lag* för kyrkan eller *Handbok* för gudstjensten, eller *Psalmbok* och *Cateches* förbättrade för andakten och undervisningen, hvilka nu alla blefvo välgerningar af hans styrelse. Redan före sin kyrkolag förklarade CARL XI folkundervisningen också för en *verldslig* omsorg, då han, i resolutionen på allmogens besvär år 1683, i anledning af böndernes hegäran om *Barnaskolors* upprättande och underhåll, svarar, att han vill remittera ärendet till *Landshöfdingarne*, som, efter inhämtade upplysningar af

Biskopar och *Consistorier*, deröfver ägde att med berättelse inkomma. CARL XI:s kyrkolag, som Ständerna, i 1686 års riksdagsbeslut, kalla en länge efterlängtd och begärd ordning, den de med underdånig vördnad erkänna och för en lag antaga, har genom bestämda, allmänt gällande föreskrifter äfven först stadgat Svenska folkundervisningen. Kapellanen och Klockaren åläggas i synnerhet, näst föräldrarne, att med flit drifva barnaläran och undervisa barnen att läsa i bok. Catechismi-förhören i kyrkorna alla sön- och helgedagar (utom i brådaste andtiden, och då kortaste dagarne äro) framträda dernäst såsom hufvudmedlet; dock stadgas, att kyrkoherden äfven skall besöka sina åhörare, det ena huset efter det andra, i samma ändamål, när de å båda sidor dertill hafva beqvämlig tid och lägenhet, samt hålla längder öfver alla sina åhörare, med besked om deras framsteg. Det sednare är grunden till de, äfven i äldre biskopliga stadgar anbefallda, *husförhören*, hvilka dock först bestämdare föreskrefvos i Kongl. plakatet af den 12 Jan. 1726, emedan ännu, heter det, en stor fäkunnighet uti christendomskunskapen hos alltför många, särdeles af gemene man, förspörjes. Genom resolution på presterskapets besvär den 10 Aug. 1762 stadgas, att der Klockarne icke kunna, enligt kyrkolagen, sköta undervisningen för socknarnas barn, församlingarne böra, i samråd med kyrkoherden på allmän sockenstämma, besörja om barnalärare. Öfver verkställigheten af beslutna skola Kontrakts-Prost och Pastor hafva uppsigt *); och Kongl. brefvet af den 4 Dec. 1765 utsätter plikt och straff för dem, som försumma husförhören. En mängd speciella stadganden angående förhören finnas dessutom.

Med orätt skulle kyrkan klaga, att Staten gaf den lag; och ser man på omständigheterna, så gick presteståndet af fruktan för egna, af medständer i fråga satta rättigheter, framför andra enväldet till mötes, ja gjorde dess gudomliga ursprung till en dogm. Har den verldsliga makten äfven något mot kyrkan på den tiden förskyllat genom förföljelse, hvarpå exempel ej alldeles saknas, emot prester, som i denna punkt nog högt yttrade en annan öfvertygelse; så har, under den följande ständsregeringen och friheten, *verldsliga intressen* inom kyrkan skadat ändå mer. Vi åtminstone

*) *Wilskmans* Eccl. Verk, I. 800.

veta ej, om man hellre hör en *Wirenus* eller en *Lang* *) under CARL XI predika: "J skolen vara hans trälar;" eller en *Brovallius*, under frihetstiden, i sitt stånd deklamera: "idéen, att Ständer kunna fela, är emot rikets fundamental-lag" **): eller en *Hallenius*, bisittaren i 1756 års blodsdomstol, sedermera på prestmöte dissentera öfver förmonen af riksdagar ***), hvilken han för sin person väl förstod. Partitidernas korruption, verkande inom prästeståndet på ett mindre antal, än i de öfriga stånden, hade der så mycket ofördelaktigare följder. Den lättsinnighet, hvarmed GUSTAF III en tid anklagas att ha behandlat prestbefordringar, ägde sin anledning, fast ej sin ursäkt, inom frihetstidens prästestånd, sådant det vid riksdagarne visade sig. Ändamålet med Kongl. brefvet af d. 21 Aug. 1786, som reglerade befordringarne inom kyrkan, var att sätta lag, i stället för rekommendationer †). Emellertid torde den nära förening, som härigenom, äfven i befordringsväg, fullkomligt stadgades emellan *Kyrkan* och *Skolan*, ej minst ha bidragit att göra den sednare hos oss stationär; under det den förra, af samma orsak, nog litet fått afse sant presterliga förtjenster.

Folkundervisningens *verldsliga* element har vida långsammare utvecklats sig, ehuru man kan räkna äfven dess anor ända ifrån Reformationen. GUSTAF I:s patriarkaliska verksamhet sträckte sig till all, så väl andlig som verldslig, förkofran, och han hade af begge sin fågnad. "På denna tid — skrifver han en gång till menige man i Upland — måga både menniskor och kreatur om morgonen tideligen med god fred uppstå, och hvar och en gå glad till sitt arbete och näring. Edra drängar och pigor gå utan sorg, gladeligen och fredeligen ut i marken på deras arbete, sammalunda komma de om aftonen gladeligen och i fred hem igen: Alla berg och dalar, åkrar och ängar stå nu öfverallt väl tillprydda". Brefvet slutar med förmaning, att redligen utgöra tionden, plantera humlegårdar, bygga rior, dika åkrarne, rödja ängarne och ringa svinen. I hans likpredikan säges, att han ej blott kunde hålla predikanterna

*) Den förre 1680 Öfver-Hofpredikant, 1688 Biskop i Wexjö, den sednare 1688 Superintendent i Narva, 1711 Biskop i Linköping.

***) Vid 1751 års Riksdag; han hade 1749 blifvit Biskop i Åbo.

****) Vid det prestmöte han år 1759 höll såsom Biskop i Skara. Wallqvist, l. c. II. 258.

†) Wallqvist, l. c. VIII. 542.

på den rätta kosan, när t. ex. någre i sin fäkunnighet påstodo goda gerningar ej behöfvas, utan ock kunde lära bönder profiterligare skick i åkerbruk, fiskeri och bergsbruk, liksom köpmän i seglation och handel; och det är väl bekant, att flere af hans påbud innehålla hushållsråd, som söckennis utdeltes, och hvilka dens myndighet, som dem gaf, gjorde till befallningar. En slags traditionel *Bonde-Praktika* fanns, såsom ses af Biskop *Brasks* anteckningar och Riksdrotsen Grefve *Pehr Brahe* den äldres hushållsbok. Åtskilliga hithörande reglor, blandade med mycken medicinsk och astrologisk vidskepelse, ser man i gamla Svenska *Almanachor*, som med år 1600 begynte årligen utgifvas, ehuru en och annan är äldre *). Småningom infördes i dessa allehanda allmänt nyttiga underrättelser, om marknader (efter 1609), om posternas gång (efter 1645), kort tideräkning, Svenska konungalängden, små historiska eller geografiska uppsatser, stundom utrikes underrättelser, jemte huskurer och hushållsråd. Mot astrologien ifrar först Professor *Spole* i 1671 års almanacha, men inför åter några astrologiska underrättelser i den af 1678, mer för att göra folket till viljes, och emedan verlden vill bedragas, säger han, än af öfvertygelse att de äga någon grund. Märkligt är, att om all *CARL XII:s* både lycka och olycka i alla almanachorne under hans tid, endast i den af år 1702 förekommer en kort tideräkning öfver hans krigsförrättningar sedan 1700, men sedermera ej ett ord, ehuru åtskilligt annat, såsom om Kur-Furstarna i Romerska riket, om de Persiska Konungars regements-år, om Christna religionens införande i Japan m. m. Frihetstidens riksdagar borde väl hafva spridit mera kunskap om allmänna ärender, och gjorde det väl till en del; men huru föga deraf trängde till *folket* genom den för partierna gynnande hemlighetslöja, i hvilken offentliga angelägenheter oftast insveptes, synes bäst deraf, att, så sent som år 1755, betänkligheter i Sekreta-Utskottet af en förnäm ledamot **)

*) Den först utkomna är för åren 1588, 89 under titel: *Calendarium duplex christianorum et Judæorum cum prognostico astrologico: item någre propositioner och gisningar om verldenes första förvandlingar och yttersta ända, af then helgha scrifft, samt andre lärda och gudfruktige mäns Böcker och scriffter utdragen m. m. på thet korteligaste och enfaldeligaste af Georgio Olai Upsaliensi. Till Stockholms horizont. Tryckt thersammastädes af And. Gutterwitz. Det är en bok i kvart med Dedikation till Drottning GUNNILLA BJELKE.*

**) Friherre v. *Ungern Sternberg*. Han hade varit Landtmarskalk vid 1742 och 1746 års Riksdagar. Sekreta-Utskottets protokoll den 15 Dec. 1755.

yttrades emot *tryckningen* af Ständernas svar till Konungen vid denna riksdag om *Grundlagarnas verkställighet*, "emedan allmänheten deraf torde få *veta*, att Konungen allenast dependerar af pluraliteten i rådet, hvilket kunde väcka missnöje." Föröfrigt utgjorde vetenskaper och konster, som tjena till allmän nytta, ett af tidens vackra syften; och *Vetenskaps-Akademien* egnade sig vid sin stiftelse deråt. Enskilda, till allmän och erkänd verksamhet uppstigande, sällskaper och föreningar hafva sedermera verkat till samma mål i åtskilliga riktningar, äfven med särskilt afseende på menighetens behof. Ett ibland de yngsta af dessa är det *Sällskap för nyttiga kunskapers spridande*, hvars förtjenstfulla och ädelsälsliga *Läsning för Folket* vi här skulle utförligare nämna till det bästa, om den ej redan gjort sig fördelaktigt känd. Företaget, i sann christlig anda, förenar uppbyggelse och nytta. Inledningen och flere religiösa uppsatser, med signaturen F. M. F., röja en lika högt aktad, som till allt godt verk städe oförtruten hand. Psalmer och sånger, undertecknade J. O. W., höja Samlingens värde.

Redan genom sin tillvarelse och fortgång är denna Tidskrift upplysande för folkundervisningens tillstånd i fäderneslandet. Genom sin religiösa beståndsdel sluter den sig till presterskapets, genom sin ekonomiska till länsstyrelsernas och hushålls-sällskapernas verksamhet. För öfrigt omfattar den genom korta uppsatser, — tjenliga att utveckla de första begreppen i fråga om verldsbbyggnaden, i jord- och naturkänedom, i kunskapen om fosterlandet och dess häfder, i storhets- och mätninglära, ända till färdigheterna af linearteckning och sång, — de förnämsta ämnen, som äro eller böra blifva folkskolans. — Hvad det sista ämnet eller *sången* angår, så är Herr Hofpredikanten och Kyrkoherden *J. Dillners* method, att inlära den med tillhjälp af det enkla, lätt förfärdigade instrument, som han kallat *Psalmodikon* *), redan i flere folkskolor införd; och om denna methods tjenlighet, äfven för äldre personer, har Rec. haft tillfälle, att i den nitiska lärarens egen församling öfvertyga sig, vid beivrandet af de sångöfningar, som han här håller söndagseftermiddagarne med äldre och yngre, som deruti vilja

*) En egen utförligare *Skrift* med denna titel underrättar om methoden att begagna instrumentet, och den därför antagna notbeteckningen med siffror. I en sednare upplaga äro de fyra stämmorna till de allmännaste Psalmer särskilt tryckta (Stockh. Upsala 1832—1837). Vid Alltämman finnas några regler bifogade för Sång i stämmor bland menigheten.

deltaga. Dessa öfningar, slutande med en bön, äro lika vackra som uppbyggliga. Man hör psalmer fyrstämmigt rent sjungna af okonstlade, kraftfulla, andäktiga röster. Det är utan allt tvifvel ett stort och rent bildningsmedel, och som, genom dess sammanhang med gudstjensten, håller själen uppe i den region, der hon bör vara hemma. Erfarenheten har visat, att menigheten äfven lättare och säkrare fattar, behåller och återgifver enkla melodier, än den så kallade bildade klassen med sitt förströdda öra.

Från och med 1810 till innevarande år äro, enligt officiella uppgifter, folkskolor till följande antal i följande stift inrättade, nemligen i Hernösands 7, och dertill i verket 3, Upsala 81, Westerås 17, Linköpings 34, Calmar 12 och i verket 3, Götheborgs 19, Wexjö 71, Lunds ej mindre än 345. Angående de här ej nämnda stift och orter, för hvilka vi ej haft samma källor, måste vi rådfråga sista Berättelsen af Sällskapet för *Vexel-undervisningens befrämjande*, som endast upptager vexel-undervisningsskolorna, men angifver dessa, vid 1836 års slut, i Strengnäs stift till 62, i Carlstads till 52, i Wisby stift till 12 och i Hufvudstaden till 25. Inalles blir antalet af jemförelsevis nya folkskolor sålunda öfver 750, utom de äldre, dels särskilt stiftade, dels af klockare och andra, stundom ambulatoriskt, besörjda, samt hela den af föräldrarne och presterskapet meddelade undervisningen, som alltid blir af högsta vikt. Vi kunna därför ej heller mäta allmogens bildning i särskilda orter efter antalet af egentliga skolor, och blysa ej heller om vexel-undervisningen i allt alla de förhoppningar, som man i början vid den fäst. Men visst är, att ett stort steg är gjordt, och att på undervisning i egentliga skolor bildningens *framåt* beror. Om framstegen i religion och moralitet ej deremot synas svara, så bör ihågkommas, att okunnighet och råhet ej heller för dem äro något värn, och att den verldsliga undervisningens tillväxt så litet borde beröfva den religiösa sin kraft, som solens strålar dämpas deraf, att de belysa en rikare odlad jord. Det känner äfven den rätte folkkläraren; och han torde äfven med mig instämma deri, att den lifvande inflytelse, som Svenskt medborgar-sinne i fråga om folkskolorna öfvat på allmänna undervisningen, väl vore att önska för hela dess fält.

Renare, rikare källor för folkundervisningen äro så mycket nödigare för det närvarande, då *Prässen* i alla fall, med sitt

flöde af ganska blandad beskaffenhet, öfverströmmar landet. Vi för vår del tro, att det är nästan sent att i det hela tadla, likasom säkerligen allt för tidigt, att ännu i det hela berömma den. Det första och oundgängliga blir, att *erkänna* den, såsom en ny verklig samhällsmakt, hvars tillvarelse lika litet låter förneka sig, som dess inflytande kan utestängas, samt inrätta sig derefter; hvarvid den erfarenheten dels är gjord, dels torde återstå att göra, att en *hel*, men ej därför laglös, prässens frihet, är mindre farlig än en *half*, ännu i vissa fall af godtycket beroende. — Denna nya samhällsmakt är ej allt hvad den *synes*; men äfven det sednare hjälper att bilda hvad den *borde* uttrycka och vara, liksom vindkasterna också höra till Guds väderlek; hvilken med alla sina skiften dock torde vara nödigare för jordens fruktbarhet än alla konstiga jordblandningar och åkerbrukssystemer. Så mycket tilltro vi oss, med stöd af erfarenheten, att säga: de goda verkningarne af en fri präss äro långsamma och gå på det hela; de onda äro mer obehäfliga för ögonblicket. Men redan kännedomen af hvad makten tillät sig, på den tid prässens publicitet ej fanns, gör oss obenägna att beklaga det den finnes.

I vår tanka har den stora bestämmelser. Kanhända skall den slå bryggan för monarkiens framtid i Europa, nemligen för den konstitutionella, — den monarki, som endast *vill* vara stark genom *lagen*, men också *kan*, likasom den *behöfver*, att vara det. Ty ostridigt är, att tidens riktning mot blott personliga och tillfälliga betydenheter, går ut på att gifva det *allmänna* i och genom *lagen* (och den innersta är *rättvisan* sjelf) en stor kraft, som hädanefter blir maktens uppenbara bemlighet. *Rättvisan* är ej alltid *opinionen*. Men den *förras* bestående representant i en ärftlig konungamakt tjenar att temperera den *sednares* skiften; och hvad denna makt af dessa kan hafva att lida, uppväges vida af den allmänna röstens genom prässen representerade frihet. Ty ingen ting synes mig sannolikare, än att, i samma mån denna frihet verkligen finnes, folkrepresentationens direkta verksamhet kan förenklas; hvarförutan åter en stark regering, sådan tiden, i närvaron af Europas stora militäriska monarkier, den fordrar, svårligen låter tänka sig.

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

C. G. Geijer.

N:o 5.

Maj Månad.

1838.

Denna tidning, hvaraf en nummer, utgörande omkring ett tryckt ark, utgifves i slutet af hvarje månad, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Om Jernhandteringen i Sverige, af G. Svederus. Stockholm, Nordströmska Boktryckeriet 1837. — Förslag till "Ny Smidesstadga" (eller) Åsigter och Förslag tillförfattning för jernhandteringen i Sverige, af G. Svederus. Stockholm, Nordströmska Boktryckeriet 1838.

Förflyttar man sig i tankan, vid medlet af 14:de århundradet, till någon af Sveriges då först i historien framträdande Bergslager t. ex. Stora Kopparberget, så sitter en "Konungens fogde vid berget," men ingalunda såsom styresman och förvaltare i nyare mening. Han har att göra med en *korporation*, hvars domar han exseqverar, hvars föreslagna och beviljade taxor på arbete och lifsförnödenheter han upprätthåller, och af hvilken han vid midsommar och michaelis uppbär kronans afrad. Om denna korporation vet man förut ingenting annat, än att den troligen uppkommit utan allt kronans tillgörande, och att den bär flere spår af främmande ursprung. Man kunde redan på förhand förmoda att spåren äro *Hanseförbundets*. Lybecks första bestämdt kända handelsfriheter i Sverige äro gifna af BIRGER JARL (omkring 1250), och utsträcktes sedermera till hela förbundet. Hanseatiske handelsbetjenter och utliggare fingo rätt att i Sverige nedsätta sig, att tullfritt införa sina varor, att fritt frakta dem hvar de behagade genom riket från haf till haf, att inne i landet

sälja salt och kringföra köpmansvaror. Att förbundet fick hela rikets både inre och yttre handel i sin hand är bekant. Tyskar uppfyllde städerna; och ännu under Konung CHRISTIAN I:s regering klagas, att i Stockholm alla stadens tjenster så vore besatta med Tyskar, att för en Svensk föga återstod, om han ej ville bli bödel eller dödgräfvare. Att detta handelsvälde skulle uraktlåtit att draga fördel af Sveriges enda rikedom, den metalliska, är i sig sjelf så osannolikt, att man kunde antaga motsatsen, äfven om inga bestämda historiska bevis derföre funnes. Men de finnas. Redan före Konung MAGNI ERIKSSONS privilegier för Kopparberget vid Fahlun af år 1347 (de äldsta bibehållna) voro Lybeckarne delägare i berget, och i ett Konungens bref af år 1344 bekräftar han åt dem all den egendom och inkomst, som de der "med gammal rätt" innehade. När kronan först blef delägare är obekant. I Konung ALBREKTS tid var den det redan. Han pantsatte af kronans andel i Kopparberget 100 skeppund årligen till Grefvarna af Hollstein, som länge uppburo dem genom egna fullmäktige på stället. Vid samma tid finnes, att Bergsfogden och Mästermännen för arbetet äro Tyskar. Af sådana hafva äfven *Garpenbergs* koppargrufvor blifvit bearbetade; ty *Garp* kallades fordom en Tysk i Sverige, ehuru ordet egentligen betyder en öfverdådig sälle. Behof af skydd var korporationens driffjeder att söka Konungen; delaktighet i inkomsten, kronans intresse att inlåta sig med korporationen. Skyddsbehovet var så mycket större, som korporationens ställning till allmogen från början visar sig förtryckande. Redan i de första privilegierna träder Konungen medlande emellan berget och allmogen. Man ser att stridigheter angående *skogshygget* varit ibland anledningarna, och att berget försvarar egna arbetare och kolare, som få nedsätta sig hvar som helst, utan att jordäganden på dem kan göra några anspråk. Korporationen är ett skrå af mästermän och svenner, med smältare, grufhuggare, kolare, dagsverkare under sig: den väljer sjelf sina styresmän och domare, tvenne bergmästare och tolf bergsrådmän: den dömer sjelf äfven emellan sig och allmogen: den är beväpnad, bonden deremot afväpnad, så att han blott får bära sin matknif; uppror af allmogen äro ej ovanliga, efter det just derföre blir bergsmännen tillåtet att hafva svärd, sköld, jernhatt och vapenhandskar. Man ser för sig ett våldsamt, hårdt och öfverdådigt lif, som ofta kallar till vapen bland en orolig och

rå sammanlippen folkmängd: emedan berget tillika var, och länge blef, fristad för alla förbrytare utom förrädare, och uppenbara nidingar; hvarföre, ända in i Gustavianska tiden, lif och egendom i rikets förnämsta bergslagsorter voro osäkrare än annorstädes.

Äfven i våra äldsta jernbergslager torde utländsk inflytelse i afseende på uppkomsten af den egentliga grufvedriften kunna förutsättas. Åtminstone nämnas i Konung MAGNI ERIKSONS bergsordning för Norberg 1354 äfven *Mästermännen*; hvilket visar att arbetet drefs af samma slags ursprungligen Tyska skrå, som vid stora Kopparberget. För öfrigt märkes tvenne betydliga åtskillnader. Både *Konungen* och *bonden* betyda mer i afseende på jernberget. De *tolf*, som "för berget skola stånda och dess rätt värja och fullfölja" väljas ej i Norberg af laget, såsom vid Kopparberget, utan nämnas af Konungens fogde, och äro utan något eget förstyr af en eller tvenne bergmästare. Upptagen på bondens skog af grufarbetare äro väl tillättna, men de skola deraf göra "halft afrad till den som ägande är," och äro ej undandragne hans anspråk, såsom vid kopparberget. Ett Svenskt bergsmansstånd synes vid jernbergen först hafva bildat sig ur den kringboende förnögnare allmogen. Öfvergången var redan af ålder beredd. Ty långt förr än någon grufva i Sverige bröts, bereddades af jernhaltig jord i myror och mossar (de såkallade myrmalmer) ett smidigt jern. Processen var kort. Man lät malmen genom kolen nedsmälta, under eldens uppväckande, förmedelst pustar uti små gropar, som först varit gjorde i torra jordbackar, och sedan blefvo något högre uppmurade i form af hårdar eller små ugnar *). Man finner spår af denna primitiva jernberedning i Blekinge, Smålands, Wärmelands, Dalarnas, Härjedalens och Jemtlands skogar, på ställen der jerngrufvor icke finnas eller äro aflägsne. I Elfdalen och Lima af Dalarne drifves myrjernsmidet ännu till förfärdigande af liar. Det genom denna enkla process vunna jernet kallades *bläster-* eller *osmunds-jern*, och utmärkte sig för sin seghet och smidighet. I KONUNG MAGNI ERIKSONS bergsordning för Norberg, omtalas smeder, blåsare och hyttor. Hyttorna ägas och drifvas af de så kallade *Mästermännen*. Ingen så-

*) RINMAN, jernets historia. s. 372.

dan fick dock äga mindre än en åttondel i en hytta. För mindre lott skulle han taga lösen af andra större delägare; nekade han dertill, tillföll hans lott Konungen. Fogden och de tolf skola "skåda och skilja gilt jern af ogildo," och bot är lagd på det sednare. Tillverkningen vid en sådan gammal hytta var obetydlig, och har, då kronans årliga tionde räknas till omkring 3 skeppund, ej öfverstigit 30 skeppund osmundsjern om året *).

Det så kallade *Helgeandsholms beslut*, som år 1282 skall grundat kronans ägande-rätt till rikets bergverk, om hvilket beslut en osammanhängande berättelse, af en föga tillförlitlig person, först i Konung JOHAN III:s tid framställdes, nämnes ej i vår medeltids handlingar; och, om äfven Unionskonungarne skulle velat göra ett sådant *regale* efter utländska begrepp gällande, saknade de dock makt dertill, i synnerhet mot adeln. I STEN STURE den äldres och Rikens Råds förordning år 1485 om malmberg och hvad fördel å ena sidan *kronan* å andra *rätter ägande* deraf skulle draga, stadgas, att af grufva, upptagen på skattejord, skall kronan hafva sin tionde och rättighet, "som härtill af annor berg vandt är;" men var grunden frälse kunde ägaren bruka grufvan äfven utan all afgift.

Men huru det ock må förhålla sig med Helgeandsholms beslut, visst är att Konung GUSTAF I gjorde dess grundsatser i hela deras vidd gällande; och han hade, hvad bergverken angår, dertill så mycket större anledning, som han sjelf först bröt Lybeckarnas handelsvälde. I detta som andra hänseenden grundade han konungamakten mest såsom sin *personliga* makt, och blef, liksom den förnämste jordägaren i riket, äfven Sveriges förnämste handlande, dess mäktigaste bergsman och dess förste brukspatron, det sista äfven i egentlig bemärkelse, då *stångjernsmidet* först infördes vid Konungens egna verk. Tyskarna försvinna som *herrar*, men återkomma såsom *arbetare*. Ännu på 1530:talet voro Dannemora jerngrufvor, de yppersta i riket, uti händerna på ett Tyskt bolag, som till Konungens stora missnöje först utförde *malmen*, och, då det-

*) Jfr. ÅNGMANS beskrifning om Norbergs gamla jernbergslag i Westmanlands läns Hushållnings-Sällskaps Handlingar. Westerås 1835, s. 16.

ta förbuds, *tackjernet*, hvilket Konungen också förböd 1545; "ty så, säger han, lyda ej privilegierna, utan hade the them erhållit för att skaffa in skicklige personer i bergsbrukning, på det vi ock thet rätta sättet här i riket behålla måtte." Konungen befäller en till Tyskland utsänd Agent, som der på hans bekostnad vinlade sig om bergs-kunskapen, att hitsända Tyske smältare och hammarsmeder, "the ther inge bierhalsar äre;" hvilket sista dock icke alldeles lærer blifvit iakttagit, efter Konungen den 5 Juni 1548 skrifver ett eget bref "mot the dryckes-bröder vid Dannemora," till fogden *Hans Haraldsson*. En *Markus Klingenstein*, som Konungen gemenligen kallar *Markus Hammarsmed*, satte han 1557 till befallningsman "öfver the många sköne hammarsmedjor, them vi i these föröldne år uppbygga låtit, efter vi förnimme att med samme hammarsmedjor går icke aldeles så skickelig till." Hammarsmedjors anläggning omtalas vid Wånga i Östergötland (med hytta vid Hällestad), vid Motala, vid Nora, vid Fällsbro, vid Gefle, vid Stockholm, uppå Wärmlands berg, hvarifrån Konungens stångjern gick till Elfsborg att utföras. Andra nämnas anlagda af Stockholms borgare i Åkerbo Härad af Westmanland, vid Köping och Hedemora. Med *Markus Hammarsmed* var Konungen sjelf i brevexling. Den 6 Juni 1553 skrifver han till honom från Upsala: "Vi hafve förnummit, att thu akter tage then hammarsmidje vid Fällsbro, fast stor och häftig före och satte två hamrer i ett hus — liksom skulle thet vare någon Domkirke, såsom mest thin sedvane är — så må thu vete, att vi ingalunda vele, att thu bygger så store Domkirker med sådane svære bekostnader, efter thet icke ligger så mycken makt uppå, huru godt huset är, först hammaren är god." Den 7 Mars 1548 sände Konungen en, som skulle ha godt förstånd på masugnar till Wånga och en god kolare med honom. Konungen bestämmer sjelf aflöningen för masmästaren, uppsättare, hyttedrängar, bokare, samt huru mycket skulle gifvas för en kolmila af vissa dimensioner. 1550 skref han till alla hammarsmeder i Westerås stift strängeligen, att smida bättre stångjern, emedan han sjelf sett i Stockholm, "att en del af theres stångjern ganske skröpeligen smidt är." En dylik skrapa fingo de, som hammarsmedjor bruka på Nora och Lindesberg den 24 Aug. 1559.

Att *Konungens* verksamhet ej lika egnade sig att vara *Kronans*, visade sig snart efter honom. De anspråk på rikets bergverk och obygd skogar, som GUSTAF WASA nyttjade att framdrifva näringen, blefvo redan i JOHAN III:s händer medel att tillbakahålla den. På Rådets fråga år 1584, om ej, der flere malmstreck finnas, än Kongl. Maj: själf kan bruka, dessa må bearbetas af andra mot tionde, och äfven skogarne åt dem upplåtas, svarar han: att alla redan fundna malmberg vill han själf bruka, och äfven de, som hädanefter finnas, så snart han lägligt finner. Några år förut förbjuder han till och med Hertig CARL att bruka en grufva vid Nora, som Hertigen af bergsmännen köpt. CARL träder deremot i förbund med den enskilda industrien i sitt Hertigdöme. År 1581 skrifer han till menige man i Wärmeland: "att efter Gud Alsmäktig begåfvat Wärmlands berg med allehanda malm, men sådant allt här tills icke är rätteligen uppenbaradt vordet, utan af undersåtarna till äfventyrs fördoldt, i fruktan att de sådan malm ej skulle tillstädjas sjelfva bruka och blifva med större pålagor betungade, derföre, att förtaga sådana tankar, må alle veta, att eho, som helst malmberg uppfinner, skall det fritt bruka emot tionde." Samma grundsatser följer han i afseende på skogarna, såsom ses af hans bref till dem, som vilja på ödemarken i Wärmeland bygga hemman, att de dem behålla skulle såsom skattearf och eget. Det är väl bekant, att han kan anses såsom egentliga skaparen af Wärmelands bergslag, och till en stor del af odlingen i denna provins, der allt hvad han vidrört blifvit ett minne — ifrån de städer han stiftat, de bergverk han anlagt, de forna ödemarker, som han först gifvit odlare och namn, till Kungseken vid Knappforsen, deri han vid mötet med JOHAN skar sitt namn, till stenen å Kungsskogen, på hvilken han spisat, och den trädbägare, ur hvilken han drack. Finnen, som han inkallade på skogarna, Wallonen, som han satte vid bergsbruket, nybyggaren, bonden, bergsmannen mindes honom alle blott såsom "den store CARL." Han gick i GUSTAF WASAS, GUSTAF ADOLF åter i *sin* faders fotspår; och desse tre store Konungar hafva mer än någon annan brutit Sveriges berg, och med jernet Sveriges bygder; der ännu intill deras dagar vild ödslighet herrskade öfver vidlyftiga landssträckor. Med 1604 års Riksdags-beslut, som bød osmunds-jern skulle utslås till stångjern, kan det sednare anses inhemskt i riket;

ehuru osmundsjerns utförsel under strängare vilkor fortfar. Ifrån CARL IX och GUSTAF ADOLF begynner äfven Svenska manufaktur-smidet med en sådan liflighet, att hela dess fortgång har ingenting att jemnligna med denna början. Det var de utbrytande stora krigen, som framkallade det. Sverige blef en vapen-smedja. Redan HENRIK IV beställde kanoner af CARL IX. Smidet af spetsar, gafflar, uddar, korta och långa bössor, sablar, värjor utgick från de af CARL anlagda gevärs-faktorier i Arboga, Nyköping, Eskilstuna, och blef under GUSTAF ADOLF tillika en vidt spridd landtmanna-näring i Sverige. Musketter, hvilkas anskaffande i utländska arméer, ännu förorsakade så mycken svårighet, förfärdigades här på bygden, i nästan alla landskaper af de så kallade *Rörsmeder*, — bönder, som suto på hemman, hvilkas skatt afräknades i arbetslönen. "Artilleri, vapen, värjor, krut och lod göres nu inrikes mest till öfverflöd — skrifver *Axel Oxenstjerna* till *Johan Baner* den 30 April 1641: — "Skeppsflottan är ock, så väl med skepp, stora och små, som med stycken, redskap och folk väl försedd." — Jag erkänner att jag ej utan rörelse kan tänka tillbaka på denna tid: troligen dock med olika känslor emot dess vanliga beundrades; efter jag knappt känner någon skarpare motsats, än emellan *denna* storhet och *denna* beundran. Vi vilje lemna derhän det stora äreminnet, som genomdånar Sveriges — salonger; för att i stället ihågkomma: att här i riket en gång skedde ett utkast till en stor monarki, så uti inre, som ännu mer i yttre afseende: att med storheten det på längden ej ville sig väl, ej heller så synnerligen med monarkien, men deremot desto bättre med åtskilligt annat, som hvarken hörde till storheten eller till monarkien, eller till folkets väl, och likväl nu räknas till vår arfvedel, och äfven lofordas. — Det ämne, som för det närvarande sysselsätter oss, ett af de viktigaste inom området af Sveriges närings-förhållanden, torde härpå erbjuda ett tjenligt exempel. — Det skall äfven i detta ämne visa sig, att Sveriges ärorika tid var en tid af stora, *lifvande* idéer, och på samma gång en tid under våldsamt *tvingande* omständigheter, att *idéernas* verksamhet snart nog kväfdes, men att *omständigheternas* myndighet förblef; och slutligen gällde för vishet.

Naringarnas frihet vet jag ej om någon Europeisk statsman tidigare insett och försvarat än *Axel Oxenstjerna*. "Sä-

som jag — skrifver han till GUSTAF ADOLF den 30 April 1630 — efter mitt ringa förstånd förmärker, att all trafique, som antingen *publico nomine* antages eller dirigeras inrikes i *compagnier*, är mera skadelig än gagnelig, derföre vill jag i underdånighet tillstyrka, att Kopparberget sättes i en fri handel, ju friare ju bättre. Att publique trafiquer, som antagas *in usum Regis et Regni*, sällan äro gagnelige, dömer jag icke allenast af experientien, utan enkannerligen deraf, att all trafique kräver en exact och accurat credit. *In publico statu* händer ofta, att man måste taga der det finnes och lägga der det tarvas; men i trafiquen (vill man icke panquerutera) måste löften hållas och underkastas allmän lag. — Compagnier hafver jag väl för detta judicerat nyttige, och håller ännu före att utländes dirigerade compagnier skulle hafva stor nytta med sig; men compagnier, inrikes anrättade, äro icke annat än *monopolier*, som minska och contrahera commercierna och landsens och städernas tillväxt. — Jag finner intet annat, än att Kongl. Maj:ts regerar och styrer kopparberget, commercierna, manufacturerna och sine inkomster med *Tullen*, icke annorlunda än som en styremän styrer sitt skepp.” Efter Konungens död skrifver han i det märkeliga memorialet från Frankfurt am Mayn den 8 Oct. 1633, som på en gång innehåller grundragen till en fullständig försvars- och finans-plan för Sverige: ”ändock den införde handels-ordinantien hade sina skäl på den tid, då den gjordes, så är likväl nu klart och ögonskenligt, att handeln är derigenom förminskad, såsom den der alltid älskar frihet: — efter som städerna ej heller deraf vexas, att en man, två eller tre, hafva näring allena och sätta köpet, utan tillväxten kommer af folksens myckenhet och sammanlopp, och deriveras derifrån på alle statens ledamöter; hvarföre ock största delen af Ämbeternas *skrän* och deras stränge *Leges*, särdeles med de fåfänge omkostnader, borde remitteras. — Man ser hvad utländske städer, och äfven Götheborg, vunnit på en fri marknad för ut- och inländske på en beqvämlig tid om året; och, ändock någre få krämare skole säga deremot, och det kunde synas, som den frie handeln skulle försvaga borgerkapets näring, så skall likväl den, som saken med förnuft och utan passion anser, och skådar det helas välstånd, finna att våra inländska varor derigenom skola blifva begärlige. — Salt-licenten vore bättre att afskaffa, emedan

undersåtarna derigenom lida, och fiskerierna ligga neder: stora sjö-tullen borde tagas ur arrendatorernas händer, och i allmänhet sådana arrenden, ju förr ju hellre afskaffas. — Med koppar-handeln är ingen bättring att förmoda, så länge den handeln dirigeras under kronans namn och på dess vägnar. *Bäst är att Kronan sätter sin profit i en riktig tull, och gifver handeln i undersåtarnes händer.*” — Sådant skrefs för 200 år sedan i Sverige, och af dess förste statsman; och likväl — — —

Ingen var tillgängligare för fruktbarande sanningar än GUSTAF ADOLF, sjelf en säningsman i alla riktningar, men en säningsman från en framilande stridsvagn, hvarföre af sådden somt föll på hälleberget, och somt bland stenören, och somt ibland törnen. — Han *måste* hafva medel för krigen, och näringarna fingo rätta sig derefter. Också tog han dem under sin egen hand, omedelbarligen genom monopolier för kronan, eller medelbarligen genom compagnier, arrenden och privilegier, allt i ändamål att tillvägabringa en af omständigheterna fordrad *tidigare* vinst, än en naturlig tillväxt kunde medgifva. Den stora Embetsmanna-hierarki, hvarmed han, (ovisst under hvilka förhoppningar), omgaf sig, *måste*, — *Oxenstjerna* sjelf framför allt — då den efter honom ställdes i spetsen för ett ofullbordadt verk, fortgå på samma bana och tillgripa samma medel; och så har samma tidehvarf, som först uttalade principen af näringarnas frihet, både grundat och stadgat prohibitif-systemet i Sverige.

I afseende på jernhandteringen ligger detta redan färdigt i Jernbergsordningen af den 6 Juli 1649, utfärdad samma dag som Kongl. Maj:ts fullmakt för Riksens Bergs-Collegio; hvilket först, under namnet Bergsamt 1630 af GUSTAF ADOLF, såsom en krono-inspection, insatt, och 1637 bekräftadt, med uppdrag att meddela privilegier för bearbetare af nya malmstreck, ”samt assistera dem med råd huru de deras arbete rätt företaga skulle,” nu utvidgadt och försedt med en Gouverneur af Rikets Råd och sex Assessorer af adel, får uppsyn öfver alle kronans bergslager, nu varande och tillkommande, med våld och makt öfver alla kronans strömmar, skogar, allmänningar, särdeles der bergverk och bruk äro närbelägne, fullkomlig och fri disposition öfver allehanda malmstreck, grufvor, hyttor, hamrar,

manufaktur och metaller, att dem med skälige privilegier förse eller efter lägenheten bortarrendera, men skulle öfver frälsebruk och verk endast hafva en sådan inspection, att både kronans intresse och adlige privilegierna observeras.— Det *regale*, som här lägges till grund, finnes i den ofvannämde Jernbergsordningen ytterligare bestämdt, t. ex. "eftersom alla strömmar i riket, ej mindre än grufvor och bergverk räknas, för ett kronans regale, alltså, der någre större strömmar i bergslag finnas, som äro obygdde och äganderne ej sjelfve förmå bygga, de skola vara kronan förbehållne, att dem till andra förpakta, som deraf gifver kronan hennes rätt, "på det ej vattnet må löpa fäfangt sin kos." — Detta regale, såsom man kan vänta sig, bekräftades under souveräniteten, (genom 1683 års riksdagsbeslut). År 1686 fastställdes hammarskatten, men utgick till en början blott med $\frac{1}{2}$ procent af frälseverken, hvilken skilnad 1696 upphäfdes *). Afven myrmalmer förklarades för regala genom Kongl. brefvet den 28 Maj 1708 af CARL XII, som slutligen tog hela afkastningen af bergverken, genom den så kallade Upphandlings-deputationen, i sin egen hand; hvarföre en af den nya regeringens första åtgärder var, att genom Kongl. brefvet den 21 April 1719 återgifva bergs- och bruksidkare dispositionen öfver deras tillverkning.

De legala traditioner, som alltifrån Collegii stiftelse legat till grund för dess verksamhet, kunna klassificeras till ett *hufvudstycke* med sina tvenne *bistycken*. Hufvudstycket är Collegii egen myndighet, att under Kongl. Maj:ts privilegiera bergverk, reglera deras drift och döma i dermed sammanhang ägande tviste-brott och utsökningsmål. — Den första delen af denna myndighet, — hvilken i början så strängt öfvades, att Bergs-Collegium år 1690 hemställde, att få rifva en utan dess tillstånd anlagd hammare, som redan i 30 år betalt kronan skatt **) — äger Collegium nära helt och hållet ännu: den andra begynner undångå det, i mån af den enskilda industriens utveckling: den tredje eller domsrätten är upphäffen genom Kongl. Maj:ts nådiga förordning af den 17 April 1828.

*) Med frihetstiden utverkade sig Adeln 15 proc. öfversmide, utan skatt, som blef grunden för n. v. frälse-smidet.

**) Konungen resolverade, att Hammaren skulle blifva ståendes. Bergsförfattningar I. 404.

De tvänne histyckena, men som kunna räknas såsom hufvudstöd för Bergs-Collegii myndighet, äro följande: 1:o det så mycket möjligt stränga upprätthållandet af våra Bergslagers dels särskilt privilegierade, dels särskilt onererade natur, dels, och i synnerhet, de *nu* så kallade *Tackjerns-bergslagers* seqvestrerande till fromma för grufve-driften och tackjerns-blåsningen; hvarmed tillgick så strängt, att 1689 ej mindre än åttiofyra redan befintlige stångjerns-hammare utdömdes, såsom belägne i närheten af de större ädlare verken, eller ock i granskapet af tackjerns-blåsningarne; och sålunda, säger Collegium ännu i sin underdåniga skrifvelse till Kongl. Majt den 11 April 1833, "blef, genom Konung CARL XI:s vishet, en hufvudsaklig princip för jernhandteringens förmonligaste bedrift här i landet etablerad, som ända intill våra dagar förmått att göra sig gällande *)." Likväl hafva, *emot* denna princip, för tackjerns-handeln ljusare utsigter nu först börjat dagas genom Kongl. kungörelsen den 16 Maj 1835, angående en fri och obehindrad handel med och förbrukning af tackjern inom riket. 2:o Reglerandet af koltäkten, hvarmed Collegium ännu har en egen (ehuru ofta eluderad) befattning, inom, men äfven utom bergslag. Principen var, att all förbrukning af skog, som möjligen till bergsbruken äfven i en aflägsen framtid kunde komma att användas, skulle förbjudas eller inskränkas. I sin berättelse till Kongl. Majt af år 1697, berömmar sig Collegium att, till skogshushållningens befrämjande, hafva utrifvit skadlige torp och nybyggen på skogarna (1649 och 1664 drefvos de med CARL IX:s tillåtelse i det öfre Wärm-lands skogar bosatte Finnar, undan med eld och svärd, såsom skadedjur), att hafva hindrat anläggningen af sågverk och hämmat utskeppningen af bräder. Dess farhåga i detta afseende sträckte sig till rikets äfven aflägsnare och skogrika delar. Bergs-Collegium skrifver den 3 Maj 1736 till Landshöfdingen i Gefle, angående förbud på tvänne sågqvarnar i Norra Helsingland, emedan de skola vara Iggesunds och Ströms bruk till förfång, och Collegium af Bergmästarens relation säger sig väl förmärka, att med slike sågars oloffiga uppbyggande intet annat afses, än att, bruken till förfång, upp efter hela sjökusten uppsåga all mogen skog. Dock rekommenderas

*) Handlingar tryckte på Jern-Kontorets bekostnad, Stockholm 1836.

derar Collegium, i underdånig skrivelse den 23 Febr. 1739, att granskog må "till bräder nobiliteras." Upprepade äldre ansökningar af allmogen i Wärmland och Norrland, att till sine utlagors betalande få sälja något timmer af sin skog, — af allmogen i flere landsorter, att varda befriad från det band, som inskränkte afsättningen af deras kol, till vissa verk, — och af hela Bonde-Ståndet, såsom vid 1762, 1800 och 1809 årens Riksdagar, om fri kol-försäljning, hafva blifvit bemötta med afslag.

Med frihets-tidens början upphörde Bergverken att vara *regala*. I Kongl. Plakatet af den 27 Aug. 1723 heter det, att, såsom många låtit afskräcka sig af de orden i 1649 års jernbergs-ordning, alle grufvor skall räknas och hållas för ett Kronans regale — så försäkras härmedelst på det kraftigaste, att så frälse som ofrälse personer, på hvilkas ägor och mark slike nyttige verk, antingen redan äro yppade eller framdeles upptäckas kunna, skola i ingen måtto hafva att befara, att sådan deras egendom och jord skall derföre vara någon osäkerhet underkastad, eller Kronan tillerkännas, i annat fall, än om man skulle vilja *fördölja* malm-strecken; då, och ej annars, de för regale skola anses, på det välsignelsen ej må ligga onyttig i jorden. Men Bergs-Collegii verksamhet, försäkrad i Regerings-formen, förblef densamma. Genom Kongl. Brefvet den 25 Maj 1725, blefvo stångjerns-hamrarne i hela riket ytterligare inskränkta till anvisadt tackjern, och till det smide, hvartill de voro taxerade. De på 1720 och 30-talen vidtagne undersökningar till stångjerns-smidets närmare bestämmande, *efter skogs-tillgångarne*, i rikets medlersta landskaper, hade, enligt nu varande Bergs-Collegii eget yttrande till Kongl. Maj:t (d. 11 April 1833), den påföljd "att stångjerns-smidet på det hela taget år 1736, föga öfversteg hvad det samma 40 år förut, eller 1695, redan hade varit." Det var förändrade åsigter, ej hos Collegium, utan hos *Ständerna*, bland hvilka från och med 1738 Hattpartiet herrskade, som föranledde den betydliga tillökning i smidet på särskilta orter, men synnerligen i Wärmland, som genom Kongl. Förordningen af den 19 April 1740 beviljades. *Hattarne*, sedan Bergverken upphört att vara regala, införde likväl, i afseende på jern-handteringen, som näringar i allmänhet, en annan ännu gällande grundsats i Svenska stats-hushållningen, hvaraf följ-

derna så väl på rikets industri, som på rikets penningväsende ligga för en dag, nemligen: att *Staten skall vara näringarnas förläggare*; och *Banko-lånen*, som på jern väl redan vid 1734 års Riksdag beviljades, men efter 1738 under hela Hatt-regeringen, oupphörligt på Bankens bekostnad ytterst faciliterades, blefvo hufvudmedlet dertill. Satsen, som sedan blifvit ett hufvudstöd för prohibitif-systemet i Sverige, skulle så mycket snarare visa denna sin naturliga verkan, som den tillika begagnades såsom parti-medel. De gynnade tillverkarne funno snart, att handels-vågen blott tålde ett visst quantum jern, om ej varan skulle falla i vanpris; och, då verkligen lägre jernpriser på 1740-talet hade inträffat, förbödos genom Kongl. Förordningen af den 10 Sept. 1747, allt öfversmide och genom Förordningarna af den 12 April 1748 och 3 Juli 1753, all anläggning af nya stångjerns- eller ock ämnes-hamrar, och skulle äfven vid de förut inrättade hammar-verken ingen tillökning få ske, om ej genom smides-flyttning från ett till annat ställe. 1748 trädde den förening af Bruksägare (egentligen till stångjerns-prisets upprätthållande) i verksamhet, som är bekant under namn af *Jernkontoret*. Dermed var Svenska Bruks-Societeten (nemligen af stångjerns-tillverkare, ty bergmans-ståndet är från Jernkontoret uteslutet) färdigt såsom en egen och mäktig korporation. Dess välstånd skakades väl, genom *Mössornas* reaktion mot det förestående finansiella systemet vid 1765 års Riksdag, men steg åter, då ett förändradt regeringssätt medförde en längre tids lugn; och, i hvad anda den bevakade sina intressen, kan skönjas af den utverkade Kongl. Förordningen den 22 Oct. 1784, som med ett tusen Riksdalers vite belägger den, eho han vara må, som fördristar sig att med underdåniga ansökningar om tillökningar i stångjerns-smidet till Kongl. Majt inkomma. — Författningen ser nästan ut såsom en i dagsljuset förirrad nattfögel. — För öfrigt tillhör principen, ehuru i en mildare form, Bergverkens regala period, och finnes redan uttryckt i Kongl. Brefvet af den 20 Nov. 1649 att "det ena verket ej må det andra med stegrande och oskäl utkladda."

Vi ha kastat en blick på *Bergverks-privilegiets Historia* i Sverige. Med privilegiernas Historia i allmänhet förhåller det sig så att ett nästan talar för alla. Man ser öf-

verallt, medan sjelfva staten ännu är i görande, enskilda sig bildande samfund, sammanhållna af ett eller annat intresse, sökande, mot vissa skyldigheter, skydd och vissa rättigheter hos kronan; man ser denna, i den mån hon deraf anser sig hafva nytta, upptaga dem såsom sina skötebarn, väl nedhålla deras sjelfständighet, men stärka *deras* intresse i synpunkten af *sitt eget*; man ser slutligen, så snart genom några omständigheter kronans makt försvagas, de fullvexta privilegierade barnen söndra sig från sin sköterska *med bytet af alla de privilegier, som kronan egentligen i dem gifvit sig sjelf*, och, i denna så vundna ställning, ägande tillfälle att ömsevis vända sig mot kronan och mot folket. Vi lemna till läsarens skarp-sinnighet att sluta, hvad verkan *denna* privilegiernas uppkomst kan komma att öfva på deras modifikation eller afskaffande, och fortsätta vårt ämne.

Det band, som korporations-intresset sålunda ålagt stångjernssmidet i Sverige, att för hela riket vara inskränkt till ett visst siffertal, lossades först genom Kongl. förordningen om stångjernssmidet och jernmanufakturen den 15 Juni 1803, som i allmänhet, men mest för rikets norra landskaper, lättade anläggningen af nya stångjerns- och ämnes-härdar, och, ehuru i sin verkan hämmad genom en ej långt derefter inträffande ofördelaktig konjunktur, dock burit betydande frukter. Det är genom den, som stångjernssmidet, ifrån att vara vid pass 350,000 skeppund, uppnått sitt nuvarande genom privilegier bestämda belopp af 433,000 skeppund, som dock i verkligheten stiger högre. Denna författning, jemte den samtida, som införde *enskiftena* i Skåne, är det viktigaste, som intill sednaste tider i rikshushållningen blifvit vidgjordt. Den inrikes minister, till hvars embetsförvaltning begge höra, har derigenom förvärfvat sig en välgrundad rätt till fäderneslandets tacksamhet. I sednaste tider äro beslutna om upphörandet af Bergs-Collegii domsrätt det första, och om tackjernshandelns frihet det andra märkliga steget till en ny sakens ordning; och det tredje, fjerde och femte &c. som återstå, ligga i samma riktning.

Bergs-Collegii nu varande verksamme President har om jernhandteringen och dess idkare ostridiga förtjenster. Den genom honom föranledda inrättningen af Bruksägarnes Hypo-

teks-kassa, må med skäl räknas bland dessa; och önskligt hade varit, att sådana kreditanstalter i vårt land fått företräde framför Privatbankerna *). Han har visat bristerna i näringsens närvarande tillstånd, häntydt på orsakerna dertill och på medlen till förbättring. "Under det att Englands och Rysslands jernstillverkning stigit — heter det i Bergs-Collegii underdåniga skrivelse till Kongl. Maj:t den 11 April 1833, rörande vissa förberedande åtgärder för utfärdandet af en ny smidesstadga — "samt industrien i Frankrike och Amerikanske staterna, med flera länder, varit rigtad åt samma håll, har dock den *Svenska, med privilegier och kontroller af alla slag omgärdade, stångjernstillverkningen icke gjort ett enda väsendtligt steg till förbättring; och detta synes icke tala för det system, som hos oss blifvit följdt.*" Att förbereda öfvergången till ett annat friare, anbefaltes på Collegii hemställen Bergs-Commissionens undersökningar i orterna, hvarom berättelsen till Kongl. Maj:t ingafs den 25 November 1835. Icke dess mindre blef det af Collegium den 7 Mars 1836 ingifna förslaget till ny Smidesstadga, ehuru af Bruks societetens pluralitet förordadt, dock, genom behandlingen af minoritetens på rättvisa och billighet grundade anspråk i allmänhet, så föga tillfredsställande, att Konungen gjorde landet en tjänst med att ogilla detsamma.

Detta Bergs-Collegii förslag har i den första af de skrifter, hvilka vi ställt i spetsen för denna artikel, blifvit underkastadt en sträng, men rättvis granskning, i hvars resultat vi instämma. Det visar sig att den förbättrande afsikten, som man får förutsätta, och som satte an med fulla segel, redan vid sjelfva utloppet ur hamnen strandade på klipporna af de kollegiala traditionerna, i synnerhet på hvad vi kallat *hufvudstycket*, eller Collegii löse- och binde-nyckel i afseende på

*) Ett land, som haft sitt creditsystem inneslutet i sitt eget mynt, (såsom alltför ofta Sverige) måste, då det realiserar sitt mynt, särskilt organisera sitt creditsystem: det vill, enligt sakernas naturliga ordning, säga, först och främst sin *statskredit*, (ty statslåns missbruk i åtskilliga länder innebär ej, att deras rätta bruk skulle proskriberas). Hos oss har man i stället slagit sig på *privata* kreditanstalter; af hvilka åter vi anse hypoteksföreningar af en säkrare fördel än privatbanker, hvilkas temporära nytta vi för öfrigt ej förneka. Men, om hvarken Englands eller Amerikas erfarenhet kunnat förekomma privatbankernas faror, så låter dessa farors uteblifvande i Sverige mer bero på lycka än konst.

näringsen, samt de begge dervid hängande *bistyckena*, som eljest äro Collegii ankargrund. Vi hafva sett, att det första af dessa sednare består i bergslagernas (nu för dem sjelfva mest betungande) privilegii-natur, hvaraf Collegium dragit några besynnerliga, hvarannan motsägende, korollarier, som visa sig uti nedhållande af Bergsmans-intresset för det vida mäktigare Brukspatrons-intresset, men tillika i behandlingen af alla de Brukspatroner, som olyckligtvis råka äga stångjernshärd inom bergslag, såsom näringsens illegitima barn, hvilka, elhuru vederbörligen privilegierade, nu likväl, genom mindre friheter än andra, förmenas böra plikta för en icke fullt ortodox härkomst; ett förfarande så mycket betänkligare, som *nu mera* flere tackjernsblåsande hyttor finnas utom, än inom så kallad tackjernsbergslag, och Collegium, i bestämmande af hvad dertföre skall anses, gått temligen godtyckligt tillväga. Det andra bistycket är, såsom bekant, kolfångsten eller skogstillgången, hvarom, såsom ett grundvilkor för näringsen, Collegium är ganska ömt. Man hade deraf hordt sluta, att Collegium först och främst i sjelfva smidesstadgan tagit skogshushållningen i grundligt betraktande; hvilket likväl ej annorlunda skett, än att samma bestämda afseende på de (i verkligheten blott imaginärt bestämbara) *skogstillgångarna*, om hvilka n. v. Collegium sjelf till Kongl. Maj:t yttrar: "att förhållandet med de egna skogs-tillgångarnes belopp, förmedelst hemmans och lägenhetens inköp eller försäljning, är nästan ständig förändring underkastadt," *nu* åter lägges till grund för beviljandet af all smides-tillökning.

Collegii, i anledning häraf modifierade, *nya* underdåniga Förslag till Smidesstadga, öfverlemnadt den 15 Februari 1838, låter betrakta sig under samma synpunkter, och läsaren må dertföre ursäkta, om vi än en gång återkomma till hufvudstycket och bistyckena. Hvad det första, eller löse- och binde-nyckeln i Collegii händer, angår, så yppas med den allt mera ett ganska eftertänkligt förhållande, ju mera sjelfva grunden för den kollegiala auktoriteten, nemligen det hittills bestående författningsväsendet för näringsen, viker undan. Detta, strängt inskränkande och skadeligt till sin natur, hade likväl vissa bestämda allmänna reglor, i hvilka Collegium fann lagen för sin verksamhet; en verksamhet, som hos en kollegial myndighet

dighet alltid går sin gång enligt gällande författningar, och är så litet diskretionär som möjligt. Nu uppkomma nya näringsförhållanden: de gamla författningarne passa ej: undantagen hopa sig; och Collegium, som allt mer måste låta *regeln* fara, vill likväl behålla *undantagen* i sin hand. Ett ofantligt *arbitrium* hopar sig i dess hand; och denna hand blir enligt sakens natur företrädesvis *en endas* — Chefens —; ty ett *arbitrium* tål föga att delas på flera händer. Sverige, som förkastar ministerstyrelse, skulle dermed verkligen hafva fått den blott i ett fall, nemligen en *Minister för Bergverken*. Nu är det ej vår mening, att här yttra oss öfver en mer eller mindre modifierad Minister-styrelses lämplighet för fäderneslandet. Men medgifvet, att den till en viss grad vore möjlig och önskelig, så är likväl tydligt, att begynnelsen på ofvannämde sätt helt och hållet sker i orätt ända. Ty följer någonting ostridigt af både Bergs-Collegii och bergsnärningens historia, så är det, att, om den sednare med möda arbetar sig upp, Collegium arbetar under sig. Det gjorde bättre att med resignation till mötes gå sin slutliga bestämmelse, hvilken redan i GUSTAF ADOLEFS tidehvarf uttalades, att, såsom ett vetenskapligt- tekniskt institut, bergshandteringens idkare ”i alla måtto assistera, huruledes de deras arbete, byggningar och omkostnad rätt och nytteligen företaga måge.”

Hvad bistyckena beträffar, så har Collegium i sitt sednare Förslag så vida frångått den i det förra uppdragna skilnaden emellan bruk utom och inom bergslag, att i allmänhet *helfrihet* eller obegränsad tillverkningsrätt må tillerkännas alla stångjerns- eller ämnesjerns-härdar, anlagda eller till anläggande anmälda, för hvilka, efter behörig undersökning, kan uppvisas ett kolfång af 900 läster, — som för andra jernbruk, ädlare verk, eller, inom tackjerns-bergslag, för tackjerns-blåsningen icke förut är påräknadt och *behöfligt*. Med sistnämde vilkor skola ock Bruksägare och Bergsmän, så inom, som utom tackjerns-bergslag, som ej äga den för *fri* smidesrätt erforderliga koltillgången, dock i mån af densamma få så stor *tillökning* af sitt smide, som motsvaras af 20 tunnor kol för hvarje *Skå* stångjern eller ämnesjern — allt efter förut skeende undersökning. Men, då kostnaderna för en sådan undersökning, den må röra större eller mindre smides-

näringsen, samt de begge dervid hängande *bistyckena*, som eljest äro Collegii ankargrund. Vi hafva sett, att det första af dessa sednare består i bergslagernas (nu för dem sjelfva mest betungande) privilegii-natur, hvaraf Collegium dragit några besynnerliga, hvarannan motsägende, korollarier, som visa sig uti nedhållande af Bergsmans-intresset för det vida mäktigare Brukspatrons-intresset, men tillika i behandlingen af alla de Brukspatroner, som olyckligtvis råka äga stångjernshärd inom bergslag, såsom näringsens illegitima barn, hvilka, ehuru vederbörligen privilegierade, nu likväl, genom mindre friheter än andra, förmenas böra plikta för en icke fullt ortodox härkomst; ett förfarande så mycket betänkligare, som *nu mera* flere tackjernsbläsande hyttor finnas utom, än inom så kallad tackjernsbergslag, och Collegium, i bestämmande af hvad dertföre skall anses, gått temligen godtyckligt tillväga. Det andra bistycket är, såsom bekant, kolfångsten eller skogstillgången, hvarom, såsom ett grundvilkor för näringsen, Collegium är ganska ömt. Man hade deraf hordt sluta, att Collegium först och främst i sjelfva smidesstadgan tagit skogshushållningen i grundligt betraktande; hvilket likväl ej annorlunda skett, än att samma bestämda afseende på de (i verkligheten blott imaginärt bestämbara) *skogstillgångarna*, om hvilka n. v. Collegium sjelf till Kongl. Maj:t yttrar: "att förhållandet med de egna skogs-tillgångarnes belopp, förmedelst hemmans och lägenhetens inköp eller försäljning, är nästan ständig förändring underkastadt," *nu* åter lägges till grund för beviljandet af all smides-tillökning.

Collegii, i anledning häraf modifierade, *nya* underdåniga Förslag till Smidesstadga, öfverlemnadt den 15 Februari 1838, låter betrakta sig under samma synpunkter, och läsaren må dertföre ursäkta, om vi än en gång återkomma till hufvudstycket och bistyckena. Hvad det första, eller löse- och binde-nyckeln i Collegii händer, angår, så yppas med den allt mera ett ganska eftertänkligt förhållande, ju mera sjelfva grunden för den kollegiala auktoriteten, nemligen det hittills bestående författningsväsendet för näringsen, viker undan. Detta, strängt inskränkande och skadeligt till sin natur, hade likväl vissa bestämda allmänna reglor, i hvilka Collegium fann lagen för sin verksamhet; en verksamhet, som hos en kollegial myndighet

dighet alltid går sin gång enligt gällande författningar, och är så litet diskretionär som möjligt. Nu uppkomma nya näringsförhållanden: de gamla författningarne passa ej: undantagen hopa sig; och Collegium, som allt mer måste låta *regeln* fara, vill likväl behålla *undantagen* i sin hand. Ett ofantligt *arbitrium* hopar sig i dess hand; och denna hand blir enligt sakens natur företrädesvis *en endas* — Chefens —; ty ett *arbitrium* tål föga att delas på flera händer. Sverige, som förkastar ministerstyrelse, skulle dermed verkligen hafva fått den blott i ett fall, nemligen en *Minister för Bergverken*. Nu är det ej vår mening, att här yttra oss öfver en mer eller mindre modifierad Minister-styrelses lämplighet för fäderneslandet. Men medgifvet, att den till en viss grad vore möjlig och önskelig, så är likväl tydligt, att begynnelsen på ofvannämde sätt helt och hållet sker i orätt ända. Ty följer någonting ostridigt af både Bergs-Collegii och bergsnäringsens historia, så är det, att, om den sednare med möda arbetar sig upp, Collegium arbetar under sig. Det gjorde bättre att med resignation till mötes gå sin slutliga bestämmelse, hvilken redan i GUSTAF ADOLES tidevarf uttalades, att, såsom ett vetenskapligt- tekniskt institut, bergshandterings idkare "i alla måtto assistera, huruledes de deras arbete, byggningar och omkostnad rätt och nytteligen företaga måge."

Hvad bistyckena beträffar, så har Collegium i sitt sednare Förslag så vida frångått den i det förre uppdragna skilnaden emellan bruk utom och inom bergslag, att i allmänhet *helfrihet* eller obegränsad tillverkningsrätt må tillerkännas alla stångjerns- eller ämnesjerns-hårdar, anlagda eller till anläggande anmälda, för hvilka, efter behörig undersökning, kan uppvisas ett kolfång af 900 läster, — som för andra jernbruk, ädlare verk, eller, inom tackjerns-bergslag, för tackjerns-blåsningen icke förut är påräknadt och *behöfligt*. Med sistnämde vilkor skola ock Bruksägare och Bergsmän, så inom, som utom tackjerns-bergslag, som ej äga den för *fri* smidesrätt erforderliga koltillgången, dock i mån af densamma få så stor *tillökning* af sitt smide, som motsvaras af 20 tunnor kol för hvarje *Sk* stångjern eller ämnesjern — allt efter förut skeende undersökning. Men, då kostnaderna för en sådan undersökning, den må röra större eller mindre smides-

rätt, äro de samma, och det står i Collegii skön att *godkänna* (således ock *förkasta*) undersökningens resultat, ligga redan deri afskräckande skäl för den mindre tillverkaren, att för en tillökning af några *Skål* i sitt smide, och efter en beräkning af koltägt, som måste blifva arbiträr, underkasta sig densamma: och Collegium har härigenom lagt en hållhake på det omtalda heterodoxa smidet inom så kallad tackjerns-bergslag, hvars tagg ej är mindre verksam för det ätt han är temligen undangömd. Bättre hade varit, att i afseende på hela handteringen tillstyrka en verklig *likhet* i rättigheter för alla dess idkare; hvarvid vi utan saknad skulle se skillnaden emellan landslag och bergslag falla; särdeles som bergslagerna sjelfva lida genom sina så kallade privilegier, af hvilka, — då en del bergslager (t. ex. Norbergs) äfven är roterad, och *alla* blifvit underkastade extra-rotering, — föga annat än olägenheter i verkligheten stå kvar. — Jemför man bergslags-orternas skattebidrag med sädes-orternas, så torde finnas, att de förra äro *högre* beskattade *). I allmänhet är jernhandteringen i Sverige en högt beskattad näring; och detta är i strängaste mening en *följd* af dess privilegier.

Man ser att kolfångsten (af egen skog eller bestämda köpekols-distrikter) blifvit Collegii sista erkända ankargrund. Dess grundsatser i detta fall skulle endast kunna försvaras ur två synpunkter. Det vill förhindra skogens utödande genom alltför många utan beräknad skogstillgång anlagda bruk, och det vill bevara redan privilegierad och fastställd koltägt från intrång. Vi vilje betrakta dessa båda skäl, och dervid först tillse, huruvida Collegium är ense med sig sjelf. Collegium har dragit sin linia för helfri härd med obegränsad smidesrätt vid 900 lästers koltillgång. *Nedan* om denna linia förstör ökad smides-rätt skogen, förmenar Collegium, och må derföre icke, eller så godt som icke, tillåtas. *Än ofvan* om linien då? Är ej der en obegränsad smides-rätt, med måhända härdar af annan och bättre form, tillika en obegränsad skogs-åtgång? Hvar sätter Collegium här sin vårdan-

*) Angående Norbergs Bergslag är det bevist. Se Ångmans citerade skrift, s. 128.

de hand emot *)? Vi erkänna, att vi blott kunna uttänka ett enda försvar för denna Collegii sats om skogs-besparingen; och detta är af den beskaffenhet, att det ruinerar Collegii andra sats om den privilegierade koltäkten. Man kan säga: de små tillverkarne öda i förhållande mer skog än de större; hvilket ej är utan sin riktighet. Men ibland skälen, hvarföre de större kunna anses öda mindre skog, måne ej deribland kan räknas det hufvudsakliga, att de, som äga större tillgångar, äfven böra anses kunna bedrifva sin handtering med större insigt, hvartill hör en klok skogs-hushållning? Men första vilkoret för en klok skogs-hushållning är friheten att draga största möjliga nytta af skogen såsom egendom, emedan man eljest icke har något intresse att vårda den. Nu förhåller det sig med sådana grundsatser, på följande sätt: medgifna för de *större* äro de ock medgifna för de *smärre*. Det ligger i deras egen och sakens natur; och den nämnda grundsatsen en gång insläppt på Collegii skog, spränger ock hela dess system af köpekols-rätter och privilegierad koltäkt i luften. Collegium har således fienden i sitt sköte, bakom sig och på alla sidor.

Tackjerns-handeln inom riket är fri, och denna frihet har endast haft välgörande verkningar. *Kolhandelns frihet* är det nästa och, vi våga säga, det nödvändiga steget. De band, som ännu betunga den, äro följande: *Faflu* Bergslag har uteslutande privilegierad koltäkt på nio och till en stor del på trenne dertill kommande, inalles på *tolf* socknars skog, samt vissa rättigheter i afseende på virkes-handeln från Wester-Dalarna; *Sala* har lika privilegium på *tolf* socknars skog; *Åtvidabergs* Kopparverk på *nio* socknars; *Garpenbergs* på By, Garpenbergs, samt en del af Husby och Hedemora socknar; *Gusums* messingsbruk på Tryserums, Ringarums och Hannäs socknar; *Dylta* svafvelbruk på Axbergs,

*) Och hur bär det ihop med Collegii åsichter, att hafva tillstyrkt det nyligen ått ett Bolag i Wärrmland beviljade Privilegium, på ej mindre än 50,000 *Skk* *valsadt* jern? Dock jag påminner mig, att detta lär vara beviljad på *stenkol*. Men det samma gäller ej om den o begränsade smidesrätt af ämnesjern för Valsverket, som äfven blifvit tillstyrkt och beviljad; ej heller om de 62,000 *Skk*'s tillverkning, som på de sista åren blifvit tillstyrkt och beviljade ått några få Brucksägare i Wärrmland. Jag inser ej huru allt detta kan bringas under Collegii skogs-kalkyler.

Kilbs och Hosta socknär. Dessa äro de enda nu återstående (fordom talrikare) så kallade *ädlare*, alltid framför de andra uteslutande gynnade, *verken* i Sverige. Ansvar är särskilt stadgadt (Bergs-Collegii Kungörelse af den 20 Januari 1765) för hvarje jernverks-ägare, som vågar köpa kol undan dess ädlare verk. Inom bergslag har Collegii grundsats alltid varit, att kol-tillgången skulle förbehållas åt tackjerns-blåsningen; hvarföre det äfven är förbudet att sälja kol utom hyttelaget. Angående stångjerns-verken finnes i detta afseende ingen allmän författning; men tid efter annan hafva Bruks-ägare gjort sig försäkrade om vissa köpekols-distrikter, eller fredsmilar genom särskilda hos regeringen utverkade företrädesrättigheter; och liksom det, före tackjerns-handelns frihet, var Bruksägaren förment att tillverka sitt stångjern af annat än anvisadt tackjern, så är det ännu grundsats, att han skall taga sina köpekol blott från ett visst distrikt; och sådana, nu mera till en tom formalitet nedsunkna afhandlingar med den kringboende allmogen om köpekols-rätt, vill Collegium än i dag göra till vilkor för ökad smidesrätt. — Man invänder i afseende på de bestående verkens rättigheter, att här är öfverallt fråga om *egendom*. Ja väl! — men *om egendom mot egendom*, — om korporationers genom privilegier stadgade intrång på hvarje Svensk mans, af allmän Svensk lags grundsatser bevarade, rättighet, att till godo njuta sin egendom, och öfver den förfoga, der det sker utan förfång af andras lika goda rätt. — Är orättvisan gammal, så är detta ett skäl mer, att icke genom ett fördröjdt upphäfvande göra den äldre; särdeles om man tillika i minnet återkallar hvad som blifvit sagdt om privilegiernas upphof. Dertill kommer, att dessa koltägts-privilegier nu mera ingenstädes kunna upprätthållas — ej en gång af de ädlare verken, af hvilka de förnämsta, såsom Fahl- och Sala-grufvor, arbeta med till den grad aftagande malm-tillgångar, att deras sannolika upphörande kan förutses, — ej af bergslagerna, som sjelfve till en stor del önska eller åtminstone hade skäl att önska sina gamla band lossade — ej af Bruks-Patronerna, inför hvilka de redan till största delen äro en onödig, men besvärlig formalitet, i trots af hvilken, på flere orter, hvilka, såsom t. ex. Wärmland, till sin lycka legat något längre undan Collegii vårdande hand, en fri kolhandel *de facto* redan existerar. — Någon, ej allt för lång, tid — årtalet må

bestämmas — måste man likväl medgifva åt förändringens genomförande; efter hvilken *all* privilegierad koltägt (och jag kallar ej en sådan den, som på lagliga och frivilliga afhandlingar är grundad) må upphöra. Dermed vore kolhandelns band redan brutna, och tillika den tid för jernhandterings frihet inne, då hvarje Svensk man, under iakttagande af lagarna mot vattenuppdämning, samt styrkt ägande rätt till byggnadsplats och vattenfall, ägde att densamma, såsom laglig rörelse, bedriva, utan annan skyldighet, än att aumåla hvarje ny anläggning i och för skattens utgörande.

Till en sådan, troligen förestående frihet, se många likväl ännu i vårt land med häpnad upp; och, den som skrifer detta, erkänner, att han längst tvekat vid grundsatsen att lemna skogsvården åt den enskilda omtanken. — Han har gjort det i följe af den erfarenhet, att, bredvid många exempel af enskild skogs-förstöring, kronoparkernas skog ännu jemförelsevis är den bäst bevarade; och han upphör ännu ej att beklaga Ständernas beslut vid 1818 och 1823 årens Riksdagar om försäljning till skatte af kronans så kallade recognitions-skogar, emedan det egentligen skedde till förmån för en dessutom tillräckligen mäktig korporation eller bruksintresset. Han hade hellre sett dem under kronan utskiftade åt fria odlare; helst han tror, att den epok, då den fattige finner sig utesluten från jorden, är svår och betänklig, hvarföre han önskar, att den sent för Sverige måtte inträffa. Men den nyssnämde betänkligheten mot skogens öfverlemnande åt enskilda omtanken, har måst vika för grundsatsens egen rättvisa och konsekvens — för faktum af den så länge och så ögonskenligt vårdslösa skogshushållningen i vårt land, under det gamla systemet, — och för sakkunnige mäns öfvertygelse, att ett friare just på längden måste blifva förmånligt, och derföre äfven med iakttagande af efterkommandes rätt förenligt. Öfvergången erbjuder visserligen egna svårigheter i ett land, som genom *kronans privilegii-* och *Ständernas förlagssystem* för näringarne, är så vandt vid förmynderskap som Sverige: en vana, som gjort det närvarande brytningstillståndet i sedligt afseende olidligt; emedan man jemt tycker sig höra en omyudig och likväl sjelfsvåldig varelses klagan, som vid fullvuxna är ännu ropar på amman, och på henne skjuter skulden för egna vanarter. Deri har Sve-

rige fått barnseder, i stället för mannseder. Hälften af den ihärdiga kraft, som utmärker Engelsmannen och Amerikanen, ja, — för att säga ett hårdt, men icke mindre sant ord, — hälften af den förmåga att hjälpa sig sjelf och lita på sig sjelf, som finnes hos Ryssen, skulle göra oss till ett blomstrande folk. Och likväl är här fråga om en äkta fornsvensk egenskap, genom hvilken vi fordom voro ett mäktigt rike!

Jag vet att många välönskare för Svenska jernhandteringen finna sin tröst i att, med ett modifieradt bibehållande af privilegii-systemet, i synnerhet sätta dess framtida *fria* välfärd i förbättrade metoder: — Valsning, Puddling, Vällugnar, Lancashire-smide, varm bläster, — alla, så i afseende på varans godhet, som besparing både af arbete och material, utaf stort värde. Bergs-Collegium sjelf befinner sig på denna bana; och ingen kan lifligare önska den framgång, — om man nemligen inser *allt* hvad som *följer* af inträdet på densamma — än jag för min ringa person. Men just detta *allt* vill jag ock, efter min insigt, här korteligen uttala. *Industrien* (jemte *Opinionen*, en af den nya tidens hufvudmakter, och hvilka man derföre med tankan bör gå på lifvet, för att se, hvilka ideer för begge ligga till grund) har för det närvarande, genom machineriet och genom konstmässig utbildning i allmänhet, tagit en sådan fart, att allt inklämmande af den i *vissa* kanaler, voro de äfven till utseendet de fördelaktigaste, är mer än förr förderligt; emedan dess sig städse förnyande kraft blifvit så stor, att den, för att verka naturligt och välgörande, *fordrar* friheten af en fullkomlig expansion åt *alla* sidor. Man må derföre akta sig, att endast gifva den luft i industriens *högre* regioner, och låta de lägre derföre blott tjena till medel. Man har på ögonblicket, just genom den industriella rörelsens nu varande verksamhet ett stort förtryck i dessa lägre, ännu bundna regioner. Se England med sina ångmachiner och sina spanmåslagar, sin rikedom och sitt elände, sin svarta frihet och sitt hvita slaveri! — Vill man hafva den högre industrien fri, så måste man framför allt, och för att rädda samhället, *med detsamma frigöra den lägre*, och frigöra den i alla riktningar; det vill i förevarande ämne säga: gifva grufägaren fri rättighet att afsyttra sin malm, tackjersägaren fri rättighet att sälja sitt tackjern, stångjerns- och manufaktur-ägaren fri rättighet att ordna och

afsätta sin tillverkning, och skogsägaren samma frihet att tillgodo njuta sin skog med dess produkter; och detta så väl inom riket, som till *utförsel*, då motsvarande friheter å främmande makters sida tillåta det sednare; i fall man ej skulle anse rättast att sjelf begyuna med att äfven i detta afseende vara rättvis. Man skall ej förebrå mig att icke hafva uttalat *allt*: men jag tror att man i fråga om principer bör uttala allt; och principer regera den nya tiden. För denna tid, med alla sina nya, invecklade och outvecklade förhållanden, blir en regering, såsom ett *närings-förmynderskap*, i alla fall omöjlig. Regeringskonsten har genom det nya samhällets allt mer framträdande natur, äfven i visst afseende blifvit återbragt till sin första enkelhet: att iakttaga hvar mans rätt, derigenom vara stark i sin egen, och lemna utgången åt Gud.

Rättelse:

I Litteratur-Bladet N:o 4, är af misstag förbigånget, att antalet af
Vexelundervisnings-skolorna i Skara stift vid 1836 års slut voro 47.

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

C. G. Geijer.

N:o 6.

Juni Månad.

1838.

Denna tidning, hvaraf en nummer, utgörande omkring ett tryckt ark, utgifves i slutet af hvarje månad, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Läroverksfrågan.

Första Artikeln.

Vi begynna med att äfven i detta ämne historiskt orientera oss.

Klosterskolorna voro de äldsta i Sverige. Med stiftsstyrelsens utbildning genom *Domkapitlen*, som vid Svenska biskopssäten förskrifva sig från Skenninge möte år 1248, togs undervisningen till en del ur munkarnes händer; och *Domkyrkoskolorna* uppstodo under uppsigt af Biskopen och Kapitlet, hvars medlemmar nämdes *Canonici* (Kaniker). De voro sekulära prester. En af desse Kaniker, som kallades *Scholasticus*, var hufvudman för skolan: och såsom en sådan *scholasticus* vid skolan i Strengnäs, hvartill han år 1520, efter sin hemkomst från Wittenberg, förordnades, begynte *Olaus Petri* reformationen i Sverige. Egentligen var Domkapitlet äfven en prestbildningsanstalt, ehuru dess medlemmar föga besvärade sig med undervisning. De meste Kaniker bodde på landet, på sina präbenden, och inkallades af Biskopen då angelägenheten så fordrade *); och sjelfve *Scholasticus*

*) *Scheffer*, Upsal. Ant. p. 285.

Prof. W. A. G. Geijer

Upsaliensis torde ej sällan ha funnits på *Tierp*, som var hans präbende, i stället för vid Skolan, som han skötte genom den så kallade *Doctor Studentium* eller Skolemästaren. Emedlertid anmärkes äfven uttryckligen, t. ex. vid Strengnäs gamla Skola, att *Kanikerna* voro *lärare*. Man finner från femtonde seklet dersammastädes äfven namnet af *Lector* gängse. Å andra sidan har man uti Upsala Academis stiftelse 1476 blott velat finna en utvidgning af Erkestiftets gamla *Collegium Canonicorum* *). Före Universitetets uppkomst dimitterades de lärjungar, som sökte högre lärdomsgrader, från skolorna till främmande lärosäten, oftast till Paris, der en *Canonicus* i Upsala skänkte Svenske studenter ett eget hus. De förr nämnda slags Skolor och, för den högre i synnerhet theologiska undervisningen, visse *Lectorer* vid domkyrkorna, samt Upsala började Universitet voro de läroanstalter, som från katolska tiden förefunnos vid reformationen.

Denna bröt, med den gamla kyrkan, äfven det gamla läroverket, och lång tid förgick innan det nya kunde grundas och ordnas. De bägge Reformatorerna, *Olaus* och *Laurentius Petri* (bägge kallas *Rectores*), blefvo af Konung GUSTAF I satte öfver undervisningen, den ene i Stockholm, den andre i Upsala. På Örebro Concilium 1529 beslöts, att en *Lectio* i den Heliga Skrift skulle dagligen hållas vid domkyrkorna, och i städerna sådana män förordnas till kyrkoherdar, som kunde undervisa de enfaldige landprester. De voro svåra att finna. De, som utsändes, brukade Konungen stundom sjelf examinera. De blefvo ej allestädes väl emottagna. Af tvänne, som förskickades till Skara att läsa och förklara den Heliga Skrift, fördrefs den ene ur predikstolen, den andre med stenar ur skolan. År 1533 skrifer Konungen med stor klagan till alla stift: "Käre vänner, vi gifve eder tillkänna att vi granneligen förnummit hafve, huru scholorna i alle städer här i riket storliga förlagde vara, så

*) *Baazii Invent.*, p. 127.

att der tillförene plägade vara två eller trehundra Djeknar, der äre näppeligen ett halft hundra, somligstädes äre ock scholorne platt ödelagde — hvilket største parten kommer deraf, att J Dannemän icke vele sätta edre barn till schola, som J tillförene plägade göra, ej heller viljen J komma djeknarne så till hjälp med edre almoser, som J pliktige äre och fäder och föräldrar för eder gjort hafve. — Så, käre Dannemän alle, hoppas oss, att J nu väl besinne kunne, hvad skade och förderf eder alle och menige riket deraf komma vill — Huru skall christendomen blifva ståndande, när inge födes upp, som deruppå akta skole? Ho skall lära och predika Guds ord för eder och edre efterkommande? Ho skall christna eder barn och viga edre brudar? — då J icke vele sätta eder barn till schola, ej heller hjälpa dem, som gå i schola, när de komma till eder. — Derföre, käre Dannemän alle, råde och förmane vi eder, att J vele lägga der bot uppå, — och hafve vi så beställt med de värdige fäder, Biskopar, att de skole skicka gode och förståndige män dertill, som skolemästare vara skole: — och hvar någre ville annars för eder säga, att de intet annat lära än *Svenska* i scholorne, så sätter der ingen tro till. Biskoparne skola väl der akta på. Låter ingen brist finnas på eder sida, på lärdomsens vägnar skall ingen brist finnas.” — Den 10 Juni 1548 klagar Konungen, i bref till menige man i Norrland, att den vanliga hjälpen, 4 penningar på hvart matlag, som allmogen plägat gifva skolemästaren i Upsala, nu på flera år blifvit undanhållen. Läroverket kom ej till någon stadga under hela denna regering; såsom bäst synes af Konungens vreda bref till Biskoparne, den 16 Aug. 1559, angående beskaffenheten af de personer, som honom af skolestugorna esomoftast förskickades, — ”drinkare”, — säger han — ”ölhankar, lösaktige och plumpe bänglar, som bättre tjente gå vid plojen och en trädesstock, än uti riksens höge och vårdande saker brukade blifva.” — År 1538 yttrar sig Konungen, uti bref till en i Wittenberg studerande Svensk, att intet Universitet nu mera

i Sverige finnes, och betygar sin villighet att upprätta ett sådant, kunde han allenast dertill finna en eller två lärde män. Så fullkomligt var Upsala Academi undergången. Få år derefter funnos ej ens de yttre spåren. De, till Academien hörande, hus förstördes i 1542 års brand, och sex år derefter användes lemnigarne till byggnaden af Upsala slott.

En lärd, utomlands vistande, Svensk beklagar på denna tid studiernas tillstånd i Sverige. Ibland presterskapet funnos endast några få, som studerat i Wittenberg och Rostock, och allt för kort för bristande underhåll skull; inalles voro ej tio i hela landet, med hvilkas råd Kongl. Maj:t kunde beställa riksens vigtiga saker: ingen Doctor i den Heliga Skrift, ingen i medicinen, ingen i "juristeriet": fruktansvärdt vore, att det myckna församlade guld och silver, krigsrustningar, skepp, bössor, värjor, befästningar blefve dem, som allt detta ägde, mer skadlige än gagnelige, om de icke äro försörjde med högre ägodelar *).

På Upsala Academis återupprättelse var äfven ERIK XIV betänkt, såsom synes af hans bref till *Laurentius Petri Gothus*, fordom hans Hofpredikant, dateradt Svartsjö d. 8 Juni 1566 **). "Vi hafve oss alldeles betänkt och beslutit" — skrifver han — "att vilja upprätta här i vårt rike Sverige ett *Collegium* eller *Universitet*, der ungdomen uti fria bokliga konster, oss och menige riksens ständer och inbyggare till ära och tjenst, må rätteliga instituerad och upptuktad blifva, hvilket oss uti vår stad Upsala att upprätta, hafver synts likast vara." Till en början befäller han den nämnda magister *Laurentius Petri* (ej att förblanda med den gamle Erkebiskopen af samma namn, hvars efterträdare denne blef), att föreläsa publice *Elementa Linguae Græcæ*, och andre lectioner, som till ungdomens upptuktelse tjenlige kunne vara; och befäller Konungen att det hus, som ligger sunnan för

*) *Celsii Monum. Polit. Eccl. p. 56.*

***) *Palmsköldiana, T. 28.*

Upsala domkyrkogård och i förtiden kallades *Capitelshuset* *), må till dessa lectioners hållande upplåtas, samt låfvar att, "så snart någon synnerlig tillförning af skicklige personer ske kan", flere lärde män vid samma Collegium anställa. Beslutet är för nära ERIKS olyckstid, att hafva kommit till stadgad utförande. Men JOHAN III åter upptog det; och vid ett Concilium i Upsala d. 22 Aug. 1572, undertecknar sig samme *Laurentius Petri Gothus*, såsom Professor och Rector för Upsala Academi. Året derpå blef han Erkebiskop, men fortfor såsom sådan att hålla föreläsningar. Det svaga upplifvandet af den academiska undervisningen stördes icke af den liturgiska oron. Den eftergifvenhet, som den nyssnämde prelaten, och, med undantag af CARLS Hertigdöme, rikets presterskap i allmänhet visade för JOHANS religionsplaner, delades ej af theologerna i Upsala. Fem af dem hade för denna sak blifvit afsatte, fängslade eller fördrifne. År 1583 förflyttades Academiens både lärostolar och inkomster till det af JOHAN inrättade Collegium i det fornda gråmunkeholmskloster i Stockholm, och ehuru han sista året af sin lefnad åter förordnade några lärare till Upsala, ja, som det säges, ämnade (öfvergifvande regeringsbördan åt sin son) der tillbringa sina återstående dagar, så äga likväl Hertig CARLS ord i brevet af d. 1 Aug. 1593 fullkomlig sanning, "att för tvedräkten i religionen under några förflutne år, Upsala Academi beklagligen blifvit till intet och platt förgången". Såsom bekant, blef han, efter Upsala mötes beslut, Universitetets återställare. Han firade med denna stiftelse sin sons, GUSTAF ADOLFS, födelse. Privilegierna utfärdades d. 15 Maj 1595. Tre theologiæ och fyra filosofie Professorer i matematik, astronomi, fysik och värtalighet, hvartill, efter två år, kom den förste medicinæ Professor, erhöillo underhåll af tionden med præbendehemman och egna hus. Ett communitet inrättades för 40 studerande. Två af hvarje stift skulle, enligt de gamla

*) Det sedermera så kallade *Carolinska* academihuset, emedan det af K. CARL IX till Academien donerades.

constitutionerna, genom dertill anslagen kyrkotionde, underhållas vid utrikes Academier, men först examineras och gillas af Kansli-Collegium.

Enligt privilegierna borde Academien äfven föra uppsigten öfver alla rikets Skolor, med rätt att examinera och, jemte Biskoparne, tillsätta Rectorer. Denna inspection öfver Skolorna, bekräftades åt Academien af GUSTAF ADOLF d. 29 Nov. 1612. Den blef utan följd. Men i Konungens föreslagna General-consistorium, hvilket äfven skulle hafva inseende öfver Academier och Skolor, återfinner man tankan, att styrelsen af rikets läroverk ej endast borde föras af prester.

Den första Svenska skolordning innefattas i kyrkoordningen år 1571, kapitlet om Skolorna. Den bjuder, att någre personer af hvarje stift, flere eller färre efter stiftets storlek, skola, med underhåll af kyrkotionden, hållas till studier, på det tjenlige ämnen till skolämbeten måge finnas. Skolmästaren står under Biskopen, är fri från gästning och all annan allmännelig tunga, skall hafva redlig försörjning och ämbetsgård. Före antagandet skall han examineras och synnerligen tillses, att han är en god *Grammaticus*. Här talas förnämligast om *Latinska skolor*. Men äfven i dessa, skall skolmästaren ej vara förpligtad att läsa eller lära annat än *Latin* och *Svenska*. Ho som annor tungomål, Grekiska eller Hebreiska, lära vill, må sjelf besörja sig præcepten, och anses icke nyttigt besvära barn och ynglingar med marget handa lexor. En skolmästare sköter, enligt regeln, en Skola; dock så, att, efter gammal sed, hela Skolan skiftas i tre till fyra kretsar enligt framstegen, och läraren tager sig till hjälp så kallade *instructorer* ur de öfre kretsarna, att förhöra de lägre. Äro lärjungarne allt för många, må han dessutom skaffa sig hjälp af särskilte *hörare*. Man ser att *alla* kretsarne läsa i *samma* rum, och att skolmästaren vidmakthåller disciplinen, med tillhjälp af lärjungarne sjelfva, hvilkas särskilta befattningar i detta afseende uppräknas, med sina till en del ännu brukliga skolnamn. I Skolan läses *Katechesen*,

vissa bestämda stycken af *Bibeln*, *Melanchtons Grammatica*, *Camerarii* Latinska bearbetning af *OEsopi* fabler, med omvexling af *Erasmii Colloquier*, i tredje och fjerde kretsarna *Terentius*, stycken af *Plautus*, *Virgilius*, *Ciceros Officia* och *Epistlar*, hvarjemte flitigt *componeras*, d. v. s. skrives Latinska *scripta*. Vissa Latinska verser inläras för hvarje dag. De yngre må ock, medan de äldres *scripta* af läraren genomses, lära sig slike poetiska *carmina* och *sententias*, "så är det dem icke så ledsamt." I de högre kretsarne må uti Skolan endast talas Latin. Flitiga sångöfningar höra till undervisningen. Onsdagar och Lördagar repeteras hvad under de öfriga dagar blifvit läst. Af läse-ordningen ses, att man gick kl. 5 om morgonen i Skolan och läste till kl. 8. Derpå gafs lof till kl. 9; kl. 10 hemförlofvades åter ungdomen till middagsmåltid, hvarefter man samlades kl. 12 och läste till kl. 5.

GUSTAF ADOLF — planteraren med svärdet i hand — har Sverige, såsom bekant, förnämligast att tacka för grundandet af undervisningsverken i Riket. Han kunde ej gifva något bättre bevis, att han äfven förde sina vapen för mensklighetens sak; och hindren, under hvilka hans stiftelser skedd, krig, nöd, bekymmer af alla slag, och ej minst råheten hos dem, som skulle vara bildningens spridare, äro de moln, genom hvilka solblicken af ett stort snilles rena välvilja så mycket klarare frambyter. Man plägar symbolisera mensklighetens heroer, såsom tämjare af djuren i marken. GUSTAF ADOLF hade att kämpa med både den naturliga och den lärda råheten; och de krig, som öfverlefde honom, gynnade allt för länge bägges förbund. Hvad kan vara vidrigare än all den split mellan lärarne, som under hela den store Konungens första regeringstid och intill hans reformation af läroverket söndrade Upsala Academi! "Om vi ej sjelfve" — skriver han till Professorerna — "hade förfarit och visste, hvad gagn och nytta, som boklige konster med sig föra, hade vi föga orsak om samma Academi oss något beslita, eller med

någon synnerlig gunst och nåd vara bevågne emot dem, som der brukade blifva, och icke mer och bättre akta hvad deras kall och ämbete kräfvor, än sin egen äregirighet, privata hat och afund." Hvad kan vara mildare och klokare än det sätt, hvarpå han sökte bota det onda! — *Messenius* och *Rudbeck*, de academiske particheferna, bägge lika häftige, som skicklige män, aflägsnades, men till viktiga och hedrande befattningar, och lärosätet blef ett hufvudföremål för Konungens omsorg. Sedan han år 1618 utgifvit *) sin stora upplaga af *Svenska Bibeln* (den första nya sedan 1541), hemställde han år 1620 till Biskoparne, huru lärdom och kunskaper måtte befordras i Riket: Academien och Skolorna voro illa inrättade, så att få funnos skicklige till predikoämbetet, men alldeles inga till regeringsärender: magistrats-personerna i städerna voro så olärde, att de ej kunde skriva sina namn: de studerande hindrades af fattigdom och den academiska undervisningen af allt för många ferier. Lärarne voro prester, hvadan undervisningen i religionen någorlunda kunde gå an, men, som presterna icke sjelfve förstodo, hvad till regering och borgerligt lefverne hörde, så kunde de icke heller lära det någon annan, så att, ehuru besvärlige tiderna voro, fanns dock större brist på folk, särdeles i krigsväsendet och hoffefvernet, än på penningar. Biskoparne borde därför föreslå: huru många kungliga Skolor och Gymnasier voro i Riket nödiga, hvad som der förnämligast borde läras, huru goda lärare kunde erhållas och lika undervisningssätt

*) *GUSTAF I* hade till Bibelns utgifvande anslagit en tunna kronotionde från hvart kyrkoherberge, och denna så kallade Bibeltryckstunna användes nu till samma ändamål; men *GUSTAF ADOLF* befallte, att den skulle uppbäras af Kronofogdarne, emedan Biskoparne vid uppbörden blifvit beträdde med värdslöshet. Då några prester på eget bevåg insamlade kollektur i kyrkorna till Bibelns tryckning, förklarade *GUSTAF ADOLF* deröfver sitt stora missnöje: "Sådant sker" — lydde orden — "Oss till vanära och förklening — ty Vi hafve Biblietrycket samt dess Correctores dessfütan efter deras egen begäran rikeligen försörjt och behöfve dertill intet tiggeri." *Hallenberg*, G. A. Hist. IV. 854.

införas, huruledes de så kallade *socknegångar*, hvarigenom de studerande sjelfve på bygden sammantiggde sitt underhåll, kunde afskaffas, och i dess ställe en viss afgift införas, som kyrkoherdarne kunde uppbära. De skulle yttra sig, huru många Professorer behöfdes vid Academien, och efter brist var på lärde män inrikes, från hvilka orter sådana borde inkallas, huru Professorerne borde lönas, emedan det nu brukliga sättet med *kyrkotionde* *) vore olämpligt, och gaf det ena året mer, det andra mindre, huru communitetet för studenterna, Academiens privilegier och lärarnes redogörelse borde inrättas. Tillika afsände han tvänne Rikets Råd *Johan Skytte* och *Per Banér*, att på stället undersöka Universitetets tillstånd.

Detta hade begynt sin verksamhet 1595 med inskrifning af 64 studenter. År 1599 var hela antalet 150. Ifrån och med 1602 till och med 1605, finnas i Universitetets akter inga studerande inskrifne, och 1603 anmärkes, att Academien låg nästan öde för pesten. De förste studenter voro indelte i *klasser*, såsom i en Skola, hvilket ock Academien ännu var; hvarföre CARL IX, i ett bref af d. 16 Dec. 1604, säger om Universitetet: "att det icke är med sådane faculteter bestådt, som en rätt academia borde vara." Icke dessmindre måste både nu och länge sedermera ej få studenter till åren ha varit mogne män, och äfven sysselsatt sig med åtskillig, ej till studier hörande, handtering. T. ex. Consistorii Academiici protokoll af d. 20 Febr. 1628 innehåller, att *Studenter* icke må drifva *skräddarehandtverket*: d. 10 Maj 1643 förbjudas *Studenter* och *deras hustrur* att idka *borgerlig näring*: i Oktober 1640 säges, att gifte studenter ej må freqventera Academien, och att deras hustrur skola mantals-skrifvas vid *staden*. Dessa studenthushåll måste dock ha kvarblifvit; ty d. 2 Dec. 1645 rådas *gamle gifte Studenter* att gå ifrån Academien. Emellertid tilltog de studerandes

*) Det blef likväl dervid, såsom vi se af Konungens eget anslag till Academien.

antal ganska hastigt efter GUSTAF ADOLFS reformation och dotation af Universitetet: 1624 och 1625 års matriklar visa ett antal af ej mindre än *fyrhundrade åtta* ny-inskrifne.

År 1621, innan Konungen gick om bord på sin flotta för att belägra Riga, fastställde han de ordentliga professorernas antal vid Universitetet till *sjutton*, af hvilka *fyra* skulle undervisa i theologien, *tvänne* i lagfarenheten, *tvänne* i läkarekonsten, *tre* i matematiken och *sex* i de öfriga filosofiska vetenskaperna. Han anslog dem vissa löner, gaf dessutom ett pastorat åt hvar och en af theologerna, samt ett hemman åt hvar och en af de öfrige professorerna. Till aflöningsens bestridande förordnades tionden af vissa kyrkohärborgen i Westmanland och Helsingland. — Året 1624 är ett bland de få, som GUSTAF ADOLF fått använda till inrikes omsorger; ty det följande utbröt åter kriget, då han företog sitt tredje fälttåg mot Polen, som fullbordade Liflands eröfring och försäkrade, genom Kurlands, besittningen af Riga. Den 31 Aug. 1624 är hans stora gåfvobref till Upsala Academi dateradt. I bland de Universitetet i allmänhet tillkomna donationsgods $350\frac{47}{2}$ mantal frälse och $7\frac{1}{4}$ skatte, jemte qvarnar och lägenheter, äro blott 3 mantal frälse gifna af CARL IX och 4 mantal frälse af CHRISTINA. Alla de öfriga äro GUSTAF ADOLFS gåfva; ehuru några af dem ersatt hemman, som i hans gåfvobref finnas uppräknade, men genom byten eller på annat sätt Academien frångått *). Dessa gods tillhörde de nu i Konungens hand förenade *Gustavianska arfvegodsens*; hvadan han förklarar, att de donerade hemmanen äro hans *Arf och Egne*, hvilka han åt Academien förunnade till *dess evärdliga, alltid blifvande egendom*. Hans frikostighet inskränktes ej dertill. Han anslog dessutom 3250 daler S:mt årligen till ett communitet för hundrade Studenter *) med

*) Betänkande af Komitén till öfverseende af Rikets allmänna undervisningsverk, d. 20 Dec. 1828. Bilagan Litt. G.

**) De deltagande skulle sjelfve betala 8 öre i veckan till *Academiens Spisemästare*, och två professorer vara närvarande vid måltiderna.

särskilt anslag för inköp af inventarier samt lön för styresman och betjening, 2500 daler årligen till stipendier, 200 daler till tvänne professorer, som öfver stipendiaterna skulle hafva uppsigt, och 100 daler till årliga belöningar åt de skickligaste ynglingar bland dessa, hvarjemte han skänkte Universitetet sitt eget boktryckeri, stiftade dess bibliotek *), förordnade det en årlig inkomst och lät (från 1622 till 1626) bygga det (sedermera af CARL XI tillökta) hus, som ännu efter honom kallas *Academia Gustaviana*.

Från GUSTAF ADOLF räknas äfven Rikets *Gymnasier* deras upphof. Ideen till dem synes ha varit gifven genom Biskop *Johan Rudbeck*. Det första i Westerås, emottog sitt stiftningsbref 1623, det andra i Strengnäs 1626, det tredje i Linköping 1627; och 1628 erhöill Finland; som redan 1618 fått ett Gymnasium i Wiborg, ännu ett i Åbo. Äfven Revals Gymnasium är GUSTAF ADOLFS stiftelse 1631. Den lägre undervisningen undgick ej heller Konungens blick. Jemte de redan befintliga skolor, af hvilka flere (vi ihågkomma dem i Götheborg och Calmar) af Konungen stiftades eller tillöktes, blefvo alla städer i riket, genom ett riksdagsbeslut, ålagda att upprätta *barnhus* eller *tukthus*, hvilket sednare ord i den tidens språk betyder en uppfostrings-anstalt för fattiga barn; och, i en förordning för staden Jönköping af GUSTAF ADOLF,

Dessa höllos på den så kallade *Communitets-salen* (sedermera *mindre auditorium*) uti den af GUSTAF ADOLF uppbyggda, fordom blott af två våningar bestående *Academia Gustaviana*. Den tredje våningen, der biblioteket inrymdes, bekostades mest af K. CARL XI.

*) "Till Bibliothekets upprättelse hafvom vi förärat de Bibliotheken, som vi hafve här i klostret stående och sedan gifve årligen 200 daler i förbättring och skall en af Professorerna vara Bibliothekarius och dertill uppbygges ett stort skönt rum", skrifver Konungen från Stockh. d. 7 Juli 1621. Den 26 Maj 1627 anmälte Acad. Kansleren (R.R. *Joh. Skytte*), att Kongl. Maj:t hade befallt, att professores skulle anteckna sådana böcker, som *in singulis facultatibus* nödige och nyttige voro, hvilka Kongl. Maj:t ville låta beställa. Den 6 Nov. 1631 från Würzburg skänkte han det der tagna biblioteket "till sin Academia i Upsala."

gifven på stället den 28 Febr. 1625, bjuder Konungen: "att alle Borgare skola ovägerligen sätta sina piltar från sju års ålder, först till Skola att lära läsa och skriva, sedan till räkenskapskonsten, bokhålleriet, redelig köpenskap eller något handverk; den det försummar och ej bättrar sig, på Borgmästares och Råds förmaning, skall böta 10 daler till staden för hvar månad barnet går sysslolöst, eller, om han ej orkar böta, plikta med kroppen; och hvarje yngling, som, vid fyllda sexton år, icke är antingen så vidt i studier kommen, att man sig om honom något visst hopp göra kan, eller står i lärdom af något redligt handverk, den skall till staden förtappa tredjedelen af all den arfsrätt honom någonsin kan tillfalla, med mindre han sig så högt bättrar, att Konungen beviljar honom restitution." — Man påminner sig såningsmannen från den framilande stridsvagnen. — Han hade brottom, denne Konung, och mycket att uträtta till sitt trettiåttonde år!

Förmyndare-regeringen och CHRISTINA fullföljde hans verk, och vården om undervisningen är under hela denna tid den berömligaste sidan af den inre styrelsen. Åbo Gymnasium förvandlades år 1640 till Universitet. Samma år fick Stockholm sitt Gymnasium (hvilket likväl 1668 flyttades till Gefle). Gymnasium i Götheborg beviljades äfven 1640, ehuru det först åtta år derefter blef fullständigt med lärare försedt. Gymnasium i Skara stiftades 1641, det i Wexiö 1643, det i Hernösand 1648 *). — CHRISTINAS Skolordnung af den 7 Aug. 1649, den första åt detta föremål särskilt egnade, är en författning, som hedrar detta tidehvarf. Den är på latinska språket författad, manlig, öfver allt på saken gående, fri från allt pedanteri, och vittnande på en gång om statsmannens och lärarens blick. Många oordningar, såsom synes af inlednin-

*) Calmar och Carlstads Skolor blefvo Gymnasier i K. CARL XI:s tid ochingo efterhand ett tillökt antal lärare. Stockholms nya Gymnasium invigdes d. 4 Oktober 1831. Wisby Gymnasium, beviljadt 1819, invigdes 1831.

gen, måste hittills ha herrskat i Sveriges, under idel krig framkallade, undervisningsverk, och stadgad ordning i detta har svårigen äfven denna författning kunnat åstadkomma. Der till var tiden för orolig, och Biskoparnes godtycke för stort. Tre slags lärohus finnas, begynner denna författning — Aca-
demi, Gymnasium, Skola. Skolor äro af tvänne slag: *högre* och *lägre*. I de lägre, ock kallade *barnskolor*, föredrages endast det, som läres i första klassen af trivialskolorna. Dessa, som ock kallas *fullständiga* Skolor, hafva *fyra klasser* och en *skrifvarklass*. I den *första* läres att läsa och skriva Svensk och Latinsk stil, känna siffrorna, lilla katechesen, utvalda bibelställen, i latin några lätta colloquier eller några af *Ciceros* aldra enklaste bref med tillhjälp af en liten *Nomenclatur* eller ordlista. Ingen grammatica. Sångöfningarna begynna, och fortsättas sedan genom hela Skolan. I *andra* klassen börjas med Latinska grammatican, särdeles öfvas declinationer och conjugationer, som läras på tabeller. Man läser *Ciceros* epistlar, hvilka från de lättare till de svårare genomgå hela Skolan: begynner säga Latinska fraser: de första försök att skriva och öfversätta latin: utanläsning af kateches och bibelspråk: hemma skola gossarne läsa *Salomos* Ordspråk och *Syrachs* bok. Den *tredje* klassen kallas den *syntactiska*. Här drifves fullständigare grammatik och talas latin. Man läser *Cicero de Amicitia*, första boken af *Livius*, *Virgilii Ecloger*, skrifver små bref och berättelser. Utantill läsas de förnämsta reglor af syntaxen och prosodien, *Augsburgiska* bekännelsen, ett sammandrag af theologien och politiska sentenser. Man lär sig känna och skriva *Grekiska* bokstäfverna. Hemma skola gossarne läsa *Evangelisterna* i *Svenska Bibeln*. *Fjerde* klassen heter den *Rhetoriska* och *Logiska*, och skötes af Rector och Conrector. Här läsas *Cornelius Nepos*, *Ciceros* *Orationer pro Archia et Marcello*, 1:sta och 2:dra boken af *Virgilii Georgica*, 2:dra boken af *Livius*. I *Grekiskan* inhämtas *Paradigmata*, läses *Pauli* bref till *Titus* och till *Epheserna*, *OEsopi* fabler. Sölofningar ske förnämlig-

gast genom så kallade *imitationer*: öfversättningar blott till hufvudinnehållet och med något förändrad klädnad ur latinska auktorer, hvilka lärjungen åter sätter på latin och som korrigeras med jemförande af originalet. Flera exempel af sådana anföras. Hit höra för öfrigt elementerna af logik och retorik. I denna klass talas, vid plikt, endast latin inom Skolan. Apologisten lär kvartanerna räkna. Christendom, skrifva och räkna äro läroämnen i dennes egen klass. Geografien lärde sig Svenskarne denna tid marcherande, och historia höllo de på att göra. Det förekommer ej ett ord om dessa vetenskaper genom hela trivialskolan. Deremot vilja vi anföra åtskilliga minnesvärda grundsatser och föreskrifter. Deribland märka vi: "att skollärare böra vara frie från *andra* offentliga befattningar, hvartill räknas prestgöromål och consistorialsaker: att kurserna i hvar klass böra vara *årliga*, med årliga flyttningar, dock ej förr än hvar och en genomgått klassens ämnen; ovanliga subjecter må flyttas före tiden: att Skolans föremål är *peritia lingvarum* och *cognitio rerum* (språkförfarenhet och sakkunskap), af hvilka den första är förnämligast passande för unga sinnen, om man undantager *Christendomens kunskap*, hvilken af all *cognitio rerum* är för hvarje ålder den förnämsta: att tre hufvudspråk böra läras, *modersmålet*, *latin* och *grekiska*, af hvilka latin bör inhämtas jemte modersmålet, såsom de Romare, heter det, lärde Grekiska jemte sitt modersmål; och bör Latinska språket synnerligen drifvas för dess stora nytta både i *studierna* och *allmänna lefvernet*. Man ihågkommer, att det ännu var både det allmänna lärda och det diplomatiska språket, och att här är fråga om en tid, då det hette i *Axel Oxenstjernas* kansli: hvem, som tilltalar Sverige på latin, skall få svar på latin, men alla andra språk besvarar Sverige med Svenska. Också behandlades latin som ett lefvande språk. Deraf dess tidiga läsande, skrifvande och talande. Desse gamle Svenske latinare togo regeln af den, som förer gossen i vattnet för att lära honom simma. Om latinlärandet säges

derföre i denna skolordning: en i latinen rå pilt skall ingalunda föras till grammatiska reglor, innan han så länge hållit på med explikation, att han af eget förnuft kan förstå hvad en grammatisk regel är. I explikation skall läraren föregå med klar röst och resolution af orden. På utläsning lägges vigt, *emedan den kostar ungdomen intet och emedan man blott lär så mycket som man minnes*. Dock fordras till ett rätt minne äfven *förstånd* af det inlärdas; hvarföre ännu större vigt lägges på en grundlig *repetition*. *En läst läxa och ej repeterad är såsom ingen*, säges det *). Repetitioner föreskrivas derföre dagligen för hvar vecka, för hvar månad. Månads-repetitionerna skall Rector bevista. Lärarne i de lägre klasserna må under dessa repetitioner taga sig till hjälp lärjungar ur de högre. Tertianer äro repetitorer i första, qvartaner i andra klassen, och detta går i tur. Den årliga skolexamen hålles inför Biskop och Consistoriales, eller Pastor och Skolans inspektör, der ej biskopssäte är. Lärarne examinera icke sjelfva, utan detta bör ske af denna högre auktoritet. På ferier är denna skolordning njuigg. Den räknar dem från d. 18 Dec. till d. 18 Januari om vintern, och från d. 29 Juni till d. 29 Juli om sommaren. Jag skulle vilja fråga många, som föra berömmet af GUSTAF ADOLFS tidehvarf makligt på tungan, om de ej tycka sig se in i ett främmande land.

Om *Gymnasierna* handlar en egen afdelning. Kortare, mindre tillfredsställande; liksom det i allmänhet är svårt att gifva nöjaktiga föreskrifter för detta medelting emellan Skola och Academi, som tillika påminner om de fordna *Collegia Canonicorum*, genom sitt sammanhang med stifts-styrelsen; hvilket hos oss slutligen mest bestämt dessa läroverks karakter. Ett fullständigt Gymnasium bör hafva sju Lectorer. *Theologus primus* föreläser *Novum Testamentum*, *Theologus secundus* theologi och äfven hebræiska, men det si-

*) *Lectio lecta et non repetita est quasi nulla.*

sta endast för dem, som ämna sig blifva prester. *Logicus et physicus* fortsätter den i Skolan började logiken, skall äfven lösa och *logice* resolvera första boken af *Ciceros Quaestiones Tusculanae* eller *oratio pro Manilio*, samt föredraga ett compendium i fysiken; dock bör han i synnerhet hålla sig till botanik, någon kännedom af människokroppens delar, samt råd till helsans bevarande. *Eloquentiae Lector* skall första året läsa orationer ur Livius och Curtius, och det andra någon af Ciceros Orationer: *Historicus et poeta*, ena året Livius, det andra Curtius eller Cæsar, mest med afseende på latinen, men dock så, att någon historisk kunskap tillika vinnes. Allmänna historien inbäntas på tabeller, men särskilt undervisas i *Disciplina civilis* och *Svenska lagarnas grund*. Den poetiska kursen är ena året Virgilius Ecloger, det andra, 3:dje och 4:de boken af Georgikerna. *Græcus* läser Isocratis orationer, Xenophons Cyropedi, Lucae Evangelium och Apostlagerningar. *Mathematicus* stiger ej högre än till de förnämsta propositioner i första boken af Euclides, vanlig arithmetik och computus ecclesiasticus. Han undervisar tillika i globlära och geografi. Hvarje Lector läser i två timmar dagligen. Gymnasium har två adjuneter, *Notarius Consistorii* och *Cantor*. Bägge skola vid tillfälle vicariera och hjälpa till att korrigera *scripta*. Gymnasium bör ha fyra klasser. Det disputeras hvar lördag. Den fattige, som ej har råd att besöka Academien, må vid Gymnasium fullborda sina studier. En läseordning för både Skola och Gymnasium är bifogad, samt anvisning till skolböcker gifven. Ingen Lector må läsa öfver dictater, utan följa boken.

Den första allmänna reglering af löningsstaten för skollärare i Riket tillhör CHRISTINAS regering, och är af år 1652. Äfven Universitetets constitutioner och stat blefvo öfversedda. I detta ändamål höll 1637 *Axel Oxenstjerna*, tillika med Academiens då varaude kansler, Riks-Rådet *Johan Skytte*, en visitation i Upsala. Redan *Axel Oxenstjerna* förklarade
 då,

då, att *två* Professorer i juridiska faculteten voro otillräcklige, utan borde en tredje utses. Till den någon tid lediga *Eloquentiæ* professionen, "som ingalunda borde få öde ligga," utnämde han, då ingen annan ville den förestå, en skicklig student, om hvars goda studier han gjort sig under rättad. Det var mjölnaresonen *Mylonius*, — sedermera Riksrådet *Björnklov*. Upsala Academi's constitutioner öfverlemnades slutligen af då varande Kanslern Gref *Magnus Gabriel De la Gardie* till Konung CARL X, som gaf dem sin bekräftelse d. 9 Juni 1655, sedan han, såsom det säges uti ingressen, sjelf pröfvat dem, så mycket tiden och det förestående Polska kriget medgäfvö. Sjelf synes han ansett dem för provisoriska, emedan han sedermera begärde dem till nytt genomseende, hvilken föresats döden afbröt. Äfven CARL XII hade deras ytterligare granskning för hand, och tryckning var redan börjad af de nya constitutionerna, då arbetet afbröts *), och de gamla af 1655, ehuru i många mål olämpliga till våra tider, äro ännu i dag gällande.

Ur hvilka enkla seder Sveriges ärorika tidehvarf upp gick, derpå kunna vi anföra ett, till förevarande ämne väl hörande, exempel. Riksrådet, Friherre *Schering Rosenhane* beskriver i sin egenhändiga lefvernesbeskrifning **) sålunda sin egen skolgång: "1621 uti Januari månad blef jag (då 12 år gammal) och min broder ***)) försände till Strengnäs Skola ifrån Haneberg. Och sedan vår fader hade budit oss fara väl, med välsignelse och allahanda god förmaning, och satt oss neder i slädarne, följde han oss ända neder på sjön, och allrasist brukade han desse formalier: faren väl, mine käre barn, Abrahams Gud, Isaacs Gud och Jacobs Gud han väl-

*) *Arrhenii* Historia Acad. Upsal.

**) Nya Svenska Biblioteket, II B. IX St. Hans fader var Herr *Johan Rosenhane* till Torp, Drottning CHRISTINA den äldres Råd, hans mor Fru *Catharina Asp*.

***)) Friherre *Johan Rosenhane*, sedan Riksråd och Hofrättsråd.

signe och bevarer eder: Herrans hand beskydde eder: jag befaller eder nu uti Guds händer, — dermed han med gråtande ögon vände tillbaka, och vi sammaledes med sorg gjorde vår första resa till Strengnäs. Vår moder följde oss något längre ner på sjön, och vid det sista förmante hon mig, att se min yngre broder till godo, alldenstund han var svag utaf naturen, sjuklig och utaf något svårt ingenio. Dermed reste vi fort, och hade ingen med oss mer än vår faders prest, Herr *Anders*, som hade varit vår præceptor. När vi kommo till Strengnäs, blefvo vi i Skolan intagne af skolemästaren M. *Olof Lundio*. Jag blef genast satt i Conrectoris lexa, och fick till privatum præceptorem D. *Petrum Georgii*, Conrectorem Scholæ. Min bror blef satt för millomste höraren, och fick en Djekne *Andream Martini* till præceptorem, hvilken sedan blef min faders Capellan och nu är Kyrkoherde uti Näshulta. Till herberge kommo vi att gästa hos gamla Borgmästaren *Anders Simonsson*, och voro hos honom halftredje år, och hade ett godt herberge; dock betalte vår fader intet mera än 6 mark om vickan för oss båda. Ingen dräng eller pojke hade vi hos oss, utan måste akta oss sjelfva. Præceptoren låg i en annan kammare i staden, och vi hade en liten kammare för oss, der måste vi sjelfve göra eld, och akta våra kläder. Om mornarne bittida måste vi i mörker och köld stå upp och rädda åt Skolan, och hade alltså i ingen måtta någon mera frihet, än som en annan gemen djeknegosse: inga penningar gaf vår fader oss; utan böcker och kläder: förmente oss intet mer behöfva: när Skolan uppgafs, sände han en bonde till oss med hästar, och lät föra oss hem: undertiden drog præceptoren med: straxt Skolan sattes, måste vi ingen tid försumma.”

Med *CHRISTINAS* sista regeringstid, bröto sig dessa gamla seder. ”Det var ifrån denna tid” — säger en samtida berättelse — ”som upplösningen af goda och af anständiga seder daterar sig: — ungdom började oförsynt stiga fram för de äldriga: likså legert behandlades gudsfuktan: en och annan gjorde i sin tanka qvickt narr af gudstjensten, — så gjorde Drottningen sjelf till slut: högdragenhet blef den unga adelns kännetecken: suppa och frossa var redan inkommet från Tyska Kriget: detta blandades dock med ett chevalereskt galanteri, fruntimren voro dygnets gudinnor.” Under *CARL X* fick man

åter annat att tänka på, än nöjen och fåfanga, och hans hjeltekraft nedhöll det onda. Under den följande Förmyndare-regeringen utbröt det. År 1662 föredrog Riks- och Academi-Kanslern, Gref *Magnus Gabriel De la Gardie*, huru som Professorerne klaga, att de icke kunde uppehålla den academiska disciplinen, om ej adeln lika berodde af universitetslagarne, som de ofrälse: han sjelf ansåg, att alle Studerande borde stå under samma tukt. Vid Universitetet klagas, att föräldrarne ej tillåta någon sträng uppsigt öfver sina barn. Consistorii Academici protokoller upplysa, att både de unge adelsmän och deras præceptorer blifvit satte under särskilt inspection af Professorer och fakulteternas Decaner; men att *nobiles* voro tröge att sig inställa vid lectioner och examina, och ej vilja comparera för Rector och Consistorium. Många anmälanden förekomma om deras "insolentier", ibland annat, att, vid academiska högtidligheter, plats togs framför Professorerna af den unga adeln; och, ehuru CARL XI, för detta oskick, redan 1672 lät gifva dem en föreställning, finnes likväl ännu 1680 adelns præceptorer hafva fått befallning, att varna sina disciplar till att icke taga rangen af *Rector*, såsom den unge *Falkenberg* nyss gjort. År 1665 beslöts, att till undersökning om deras öfvervåld och enormiteter, tvänne Rikets Råd skulle sändas till Upsala. De brottslige fingo tillgift. Likväl utbröt 1667 ett nytt student-uppror, i följe hvaraf en del studerande straffades till och med till lifvet, under det andre blefvo relegerade för alltid eller för viss tid *).

Uppmuntran af lärdom och studier var äfven förmyndare-regeringens berömliga sida. Det af CARL X beslutade Lunds Universitet stiftades 1668 med sjuutton lärostolar, hvilka dock, efter Danska kriget 1680, inskränktes till elfva. För fäderneslandets historia och antiqviteter har ingen tid högre nitälskat. En större mæcenat, än *Magnus Gabriel De la Gardie*, har Sverige ej ägt, ehuru äfven hans frikostiga Kanslers-styrelse för Upsala Academi, visar mer gunst än ordning. Den kärlek till vetenskaperna, som gjorde honom till

*) Kongl. Brevet af d. 13 Febr. 1667, citeradt i Consistorii Acad. registratur. 1663 stadgades, att *Inspectio generalis Studiosorum* skulle ske med fördelning i nationer. Den 14 Dec. 1681, och den 15 Maj 1689 förordnades: att alla Studenter, undantagande *minorennnes*, skola vara i nation.

embeten, utan äfven *utnämmande* och *föllumakt* tillhöra *Biskop* och *Consistoriales*, inför hvilka ock alla prof för sysslornas erhållande skola afläggas. Att det likafullt heter, det "inga andra än de, som *ex professo* lagt sig på de vetenskaper, som det lediga ämbetet kräfver och deri aflagt de bästa prof", skola dertill komma i åtanka, förlorar, i fråga om lectors-sysslorna, sin kraft och verkan, då 1724 års skolordning bibehåller det *ombyte* af lectioner för succession till bättre löner, om hvilket redan Kongl. Brefvet af den 3 Maj 1662 stadgar: "Kongl. Majt kan icke *promiscue* gilla *successorium ordinem* i Gymnasierna *) — särdeles för den confusion och inæqualitet, som derigenom sker i lectionernas fördelning, att ofta måste en stiga till och profitera den disciplin, som han sjelf intet hafver påtänkt, mindre gjort sig dertill så capabel, som Kongl. Majts tjenst och ungdomens nytta det fordrar: — hvilket således lärer till underdånig, hörsam underrättelse". Med ett ord: den partikularism i *episkopal-välde*, som 17:de seklets Biskopar, ej alltid med framgång, eftersträfvade, befinner sig, såsom en blandad *episkopal-* och *consistorial-myndighet*, i fråga om undervisningen, med den så kallade frihetstiden i sin blomma utslagen. Consistorierna hafva, i synnerhet ifrån denna tid, blifvit sig sjelf förnyande auktoriteter, inom sig slutna, och svårt åtkomliga. Öfverallt, hvar man ser noga till i Sverige, äro våra gamla *pretiosa* yngre än man tror.

Inga äro segare än *lärda* korporationer, der de rätt fått sätta sig på egen hand. Ett visst barbari vidhänger dem så mycket längre, som de veta skäl för allt, äfven för det absurda. Det är t. ex. otroligt, huru hårdnackadt det *Academiska* barbariet är, i det allvarsamma, som i det löjligen. Man kan derpå anföra exempel i de så kallade *Depositionerna*, som så länge brukades, såsom en initiation till studentlivet. De kallades så af frasen *deponere (cornua)*. År 1595, då CARL IX restaurerade Upsala Academi, förekommer i akterna följande annotation, som vi gifva på Svenska: "i början af April, i närvaro af Erke-Biskopen, Professorerna, Borgmästare och Råd, Borgersmän och hedervärda matronor, haf-

Ledige *Lectorum* i Gymnasierna och *Rectorum* i Scholarnes ställen förse kunne. Cap. 1. § 1.

*) Den upphörde först i följe af 1807 års skolordning.

va 24 ynglingar *aflagt sina horn*, (*cornua deposuerunt*) och hos Rector gått ed samt inskrifvit sina namn". *Depositio- nerna*, som skulle ske i närvaro af *Decanus*, till hvilken de så kallade *instrumenta depositionis* (de förvaras än på academiska biblioteket) efter aktens slut öfverlemnades, tillåtas ännu (dock utan alla *vexationer*) i 1655 års constitutioner; och om sommaren 1689, då Drottning ULRIKA ELEONORA med Prins CARL och Prinsessan HEDVIG SOPHIA besökte Upsala, undergingo Grefve *Wredes* och Grefve *Lindskölds* söner, i deras närvaro, den så kallade Depositionen. CARL XI, som i sin skolordning också stadgade "att de som i otid gifva sig ifrån Gymnasierna, hvarest de icke lagt de *fundamenta*, som de borde och behöfva, resandes bort antingen utan *Testimonio*, eller med ett ringa, skola icke vid Academierne blifva antagne och ibland Studenter räknade, utan tillbakaviste, likmä- tigt academiska constitutionerna" *) — förböd, genom För- ordningen d. 25 Nov. 1691, hela den academiska *Pennalismen*, och äfven Depositionsväsendet. Icke dess mindre såg en Frans- man, *De la Mottraye*, det ännu i Upsala 1716, och beskri- ver det sålunda i sin resa. Ceremonimästaren, som kallas Herr *Depositor*, (af ålder en academisk Adjunkt, som, en- ligt constitutionerna, af hvarje antagen Student njöt 3 mark), lät ikläda de unga personerna, som man kallade *Djeknar*, kläder, som voro sammansydda af olika färgade lappar. Man sotade dem i ansigtet, man fäste horn och långa öron vid deras hattar, som de buro nedslokade. Man satte dem två långa svintänder, en i hvardera mungipen: slutligen hängdes dem en lång svart kappa öfver axlarne. Sedan desse nu vo- ro mer vidunderligt utklädde, än inquisitionen brukar pryda sina offer, förde dem Depositor utur depositionskammaren, hållande i handen en lång käpp, vid hvars yttersta ända en liten yxa var fästad, och dref dem framför sig, såsom en

*) Häremot varda de, som sådana vittnesbörd meddela, allvarligen och vid deras ämbetes förlust åtvarnade, att de lämna vittnesbörden efter hvars och ens förtjenst. — Cap. 1, § 9 stadgar: Hvärest Gymnasium eller Skola är skall Folket af hvarjehanda stånd förmanas heller att skicka sina barn dit, än särskildt antaga Præceptorer i sina hus; men om de ändteligen för vissa skäl det åstunda, då skola de det först *Consistorio* eller *Rectori Gymnasii* tillkännagifva, på det en uti lef- verne och lärdom skicklig person dertill må utses, så framt de icke sjelfve veta någon att föreslå, som de Consistorii ompröfvande kunna understålla.

hjord af oxar eller åsnor, tills man kom in i en sal, der åskådarne voro församlade. Der ställde han dem i en krets, mätande och rättande dem med sin käpp, såsom soldater, gjorde så en mängd grimasser och bugningar, dref gäck med dem för deras underliga prydnad, och öfvergående till det allvarsamma, harangerade dem slutligen. Han uppräknade alla ungdomens fel och laster och inskräpte nödvändigheten, att genom vetenskaper och fria konster blifva en ny menniska. Derpå gjorde han dem åtskilliga frågor, på hvilka de voro tvungne att svara. Men, såsom huggtänderna, hvilka de hade i munnen, hindrade dem att rent tala, så att ljudet snarare liknade ett grymtande, tog han sig deraf anledning att kalla dem svin, och gaf dem några slag af käppen eller med handskarne i ansigtet, beledsagande allt detta med tjengligen förmaningar. — Dragande derpå ur sin påse en stor sax af träd, fattade han dem med densamma om halsen, skakande och ristande dem sålunda, tills svintänderna föllo dem ur munnen. Derpå ryckte han af dem deras långa öron, lätandes dem med detsamma förstå, att de genom studier hos sig skulle utplåna all liknelse med det djur, hvars förnämsta prydnad de nu mistade. Ändtligen bröt han äfven af dem hornen, sägande, att detta betydde ett uppryckande och afläggande af alla råa böjelser. Derefter upptog han ur sin påse en hyffel, och lät den ena efter den andra lägga sig ned på golfvet, först på magen, sedan på ryggen samt på högra och venstra sidan, hyflande dem derunder efter hela kroppen, med förmaning att genom studier likaledes hyfla sitt sinne; hvarpå han, efter några andra lika löjligen, som pedantiska ceremonier, hällde hvardera ett ämbar vatten öfver hufvudet, förklarande dem med detsamma för nya menniskor och *Liberi Studiosi* — med vilkor, att de ännu i sex månader skulle bära sina långa svarta kappor och hvarje dag uppvaekta och tjena *Seniorerna* i sin nation. Dessa ceremonier voro gamla. Man har ännu ett depositionstal efter Doctor *Luther*. Lärde män ha skrivit dissertationer om dessa osmakeligen upptåg, och med uppbyggelig förklaring härledt dem från det gamla Grekland och dess academier, ja mysterier, hvilka åter förskrefvo sig från orienten.

I medlet af förra århundradet yppade sig den brytning i fråga om allmänna läroverket, som än i dag fortfar, och

allt mer vidgar sig. Vi meddela de förnämsta historiska data till uppkomsten och fortgången af denna kris. — Den började med nya fordringar å Statens sida. Genom Kongl. Förordningen d. 10 Mars 1749 stadgades, att ej någon skall tillåtas auscultera eller advocera eller antagas till notarius i de verk, hvarest rättegångssaker förekomma, eller förordnas till Fiskal, Auditör, Landssekreterare eller Borgmästare, som ej, vid afskedet från Academien, erhållit vederbörligt betyg om tillräcklig insigt i lagfarenheten, särdeles de delar deraf, som höra till det ämne, hvori han föresatt sig tjena det allmänna. Genom Kongl. Förordningen d. 9 Mars 1750 utsträcktes dessa fordringar äfven till dem, ”som lämpat sin håg att tjena vid andre regeringens civile grenar”. Det var upphövet till de så kallade *civil-examina* vid Universiteterna. I följe af den sistnämnda Kongl. Förordningen, enligt hvilken det ock ålåg Consistorium Academicum att *urskilja* de profningsämnen, som för de, till rikets särskilte verk och collegier sig ämnande, ynglingar voro lämplige, inkom ifrån Universitetet, till då varande Kansleren och Kron-Prinsen ADOLF FREDRIK, ett provisoriskt förslag i detta afseende, i hvilket examens-ämnen uppgifvas för Rättegångsverken, Kansliet, Krigs- och Amiralitets-Collegierna, Justitiæ-Revision, Kammar-Bergs- och Commerce-Collegierna, Kammar-Revisionen ända till och med Kongl. Slotts-Kansliet och Landsstaten i Länen, så vida nemligen vederbörande collegier och embetsmän skulle pröfva de föreslagne vetenskaperna vara sådana, som de af sina tillkommande ämnes-svenner fordra. Vi veta ej om något sådant utlåtande ingått, och hafva oss ej heller bekant, att andre civil-examina än till Rättegångsverken, Kansliet och Bergs-Collegium, jemte den, genom Kongl. Br. af d. 30 April 1799, anbefallda kameral-examen, vid Universitetet blifvit tagna*).

Det nämnda förslaget kan anses såsom ett nödvärn å Academiens sida; ty vid samma tid hade tankan, att genom Universiteterna lättast förekomma mängden af tjensökande fått sådant insteg, att den hotade dem med en fullkomlig omskapning. Den då varande *Uppfostrings-kommissionen*

*) *In jure publico patriæ*, skulle ock alla examineras, enl. Kansli-Collegii Bref d. 2 Maj 1755. Denna Examen i Regeringsformen upphörde med 1772.

hade redan i detta afseende inkommit med ett memorial, hvaröfver åter Consistorium Academicum i Upsala, på nådig befallning, afgaf ett utförligt betänkande af d. 15 Juni 1751. Kommissionen hade utgått från den grundsats, "att sannskyl-diga ändamålet med ett Universitet är *Riksens tjensteverk*", då deremot vetenskapernas egen tillväxt och deraf följande praktiska förkofran endast kunde anses såsom "sidoafsigter, eller sådana fördelar, som dels bero på riksstyrelsen, samt de stadgar, inrättningar och sedvanor, som derifrån utflyta bland allmänheten, dels tillhöra de i riket inrättade Vetenskaps-Academier". Vid Universiteterna borde derföre lärare och läro-ämnen endast klassificeras och lämpas efter tjensteverkens mängd och beskaffenhet; i följe hvaraf föreslås nuvarande fakulteters upplösning och upprättandet af *sex* nya (äfven omfattande krigsvetenskaperna) i stället för de *fyra* gamla. Consistorii Acad. betänkande häröfver fäster sig först vid sjelfva principen. Det medger, att bildning af tillkommande embetsmän är *ett* af Universitetets ändamål; men anmärker att det ej är det enda; att många kunna finnas, som, utan allt syfte på embetsmannabanan, eller ämnande sig till näringarne, dock önska blifva delaktige af en vetenskaplig eller medborgerlig bildning, och att dessa vid Universitetet äfven förtjena afseende. Dessutom måste, för sjelfva ändamålets vinnande med undervisningen i ena eller andra fallet, *Vetenskapernas egen förkofran* vara ett hufvudändamål vid ett Universitet, "varandes consistorium af den tanken, att både till tjensters och handaslöjders upphjelpande vetenskapernas fria bruk allrämest tjenar": i kommissionens förslag vore den fordrade "praktiska" undervisningen så styckad och mångfaldig, att ingen tid blefve öfrig för den grundliga teoretiska undervisningen". Samma åsigter, som röjas i detta uppfostrings-kommissionens förslag, om Universiteterna, visa sig, i fråga om de lägre läroverken, uti "Project till en förbättrad och förnyad förordning för Scholor och Gymnasier" af år 1760 *). I Trivialskolorne skola, enligt denna, läsas theologi, sedolära, naturalhistoria och fysik, ekonomi, aritmetik, geometri, historia och geografi med ett kort begrepp om rikets nuvarande regeringssätt, modersmålets grammatika-

*) Finnes i *Modécs Verk* T. VII. s. 4991.

liska talande och skrivande, latin, grekiska, hebreiska, bokhålleriet, efter den metod som vid rikets Kammarverk brukas, hvarjemte ungdomen bör gifvas en afskilrding och underrättelse om de förnämste och allmännaste förekommande ting, göromål, konster, näringssätt, samt andre märkvärdigheter i världen; och dessa lärostycken utvidgas och ökas med andra vid Gymnasium.

Den kris, i hvilken fäderneslandets läroverk vid denna tid befunno sig, är redan härigenom till en del karakteriserad. Den kan betraktas under tvänne synpunkter. Å ena sidan härledde den sig från den allt märkbarare olägenheten af de allmänna läroanstalternas, mest på det andliga ståndets bildning beräknade, gamla skick: en olägenhet, som lär tydligare känna sig, i den mån, med de stora ärenderna, den stora andan, att dem behandla, försvann, hvilken fordom afhjelpade samma olägenhet. Å andra sidan hade, då Sverige med förminskade tillgångar ej ändrat sin diet, brytningen åter sin grund i statskroppens, redan inträdda, öfvermåttande med tjänster, hvarigenom embetsverken, i stället för att vara organer, begynte anse sig för ändamål, och derföre gerna äfven hade förvandlat det offentliga läroverket till ett slags förberedande embetslåda, der åtminstone gesällstycket borde presteras. Epoken för denna embetsmannaintressets afsöndring för sig, ligger för dagen i det bekanta *tjenstebetänkandet*, och den i följe deraf utfärdade Kongl. Förordningen d. 23 Nov. 1756, som stadgar "att tjensteår blifva den säkraste måttstocken, och den, som deraf äger de mesta, måste ock äga den mesta förtjensten." Anciennitets-principen har aldrig oförtäcktare blifvit hyllad, såsom allmän befodringsregel. Tjenstebetänkandet upphäfdes väl genom Förordningen, af d. 12 Nov. 1766, om *Lagarnes behöriga verkställighet*, men mer till orden än i verket. Redan 1767 yttrade en Svensk Rådsherre (Grefve *C. G. Löwenhjelm*) i sitt "tal om ungdomens uppfostran i ett välbeställt regemente iuför Kongl. Vetenskaps-Academien:" "Nästan all den ungdom, som ärnar sig till riksens Collegier och andre betydande embeten, har så brått om, att på sina ställen blifva inskrifven för att få beräkna tjensteår, att den vid Academierna ej har tid att tänka på annan skicklighet, än att stapla upp i minnet några definitioner och vetenskapsafdelningar, hvilka kunna komma till pass vid ett förhör, som

gifver ett slags rättighet till nämde inskrifning. Rikets angelägna värf falla således dem i händer, som äro barn både till år och kunskap, men hvilkas höga tankar om sig sjelfva, sin kunskap och i synnerhet sina rättigheter, bindra största delen af dem, att någonsin återhämta, hvad de genom förhastningen förlorat." På samma tid, som genvägarne till embetsmannabildningen vid läroverken infördes, begynte äfven brådskan i de egentligen lärda värdigheternas ernående, att mer än förr förspörjas. Vid 1764 års promotion i filosofiska fakulteten, voro de, som sökte och äfven allmäneligen erhöilo graden så många (116), att ifrån denna tid antalet af 50 magistrar vid hvarje promotion bestämdes.

Ett märkligt bidrag, till bedömandet af den inträdda brytningen i läroverket, lemnar "Consistorii Academici i Upsala till H. K. H. Kron-Prinsen afgångne underdåniga betänkande om informationsverket (af d. 5 Nov. 1768) med dertill hörande, under H. K. Höghets öfvervaro hållne, Protokoller, jemte H. K. Höghets egenhändigt författade och till Protokollet i Consistorio aflemnade nådigste yttrande" (tryckt i Upsala 1769). Det är intressant att höra män instämma med hvarandra, som i vetenskaperna gifvit Sverige ett outplånligt namn. *Ihre* säger: "I flere år hafva studier och smak för solid lärdom synbarligen aftagit. Men då författningarne till en del äro sådana, att om jag tillstyrkte en yngling, att beslita sig om en öfver vanligheten grundlig kunskap, och till den ändan, att i flere år, såsom fordom skedde, kvarblifva vid Academierna och nyttja sina lärares undervisning, bokförråd m. m., och densamme sedan, antingen i ecclesiastique ståndet eller andra embetsgrenar sökte sin befordran, blefve ganska äfventyrligt, om ej de, som med långt mindre förvärfde pund lemnat de allmänna lärosätena, blefvo honom föredragne, och han alltså såsom förlorade borde anse de åren, som han på grundligare kunskaper anlagt." *Linné*: "Ifrån 1750 tycker jag mig se huru vetenskaperna allt mer aftagit och ännu continuera sitt aftagande hos oss. Vid denna tiden begynte en ny epok för lärosäten; Academierna blefvo omstöpte till *Gymnasia Illustria*, dock med bibehållande af karakteren. Examina så många befaldta, att om alla till pricka efterlevats, fruktar jag det redan varit bestäldt med Academierna. Anciennitets-principen blef då ock antagen i civil-, som mili-

tär-, ja trängde sig in uti sjelfva ecclesiastique väsendet, som gjorde mer skada än allt annat. När intet hvar blifver belönt efter habilitet och lärdom, är visst den obetänkt, som länge arbetar i vetenskaper vid Academien, utan skyndar sig sådan, och anser henne såsom en hållhake i sin välfärd." För öfrigt förente sig *Ihre, Linné* och flere i klagan öfver de täta consistoriella göromålen, hvilka den förre önskade måtte genom delning förminskas, "helst, som de annars ej kunde göra annat än en sådan diversion, att en professor måtte förgäta, att hans syssla är att lära och läsa." — Då varande Kanslern, Kron-Prinsen GUSTAF, säger i sitt eget yttrande till protokollet: "Adeln, ämnad genom sin födsel att uppfylla rikets förnämsta embeten, är också den delen, hvars uppfostran är mest vanvårdad, och det, som skulle synas en paradox, men är dock en oförneklig sanning, det är, att de, hvars uppfostran är mest vanvårdad, äro de, hvars födsel och förmögenhet är mest utmärkt, alldenstund de, som af Konungen äro förordnade, att hafva uppmärksamme ögon på ungdomens uppfostran, kunna ej hafva samma vaksamhet öfver adeln, som öfver de öfrige studerande. Adeln, ännu i dess spädate ungdom, kommer till Academien uti den största okunnighet, och kunna de knappt läsa. Deras föräldrar, som ej kunna öfvergifva de embeten, de bekläda, för att följa sina barn, lemna dem antingen på egen hand, eller anförtro dem åt studenter, nästan lika så okunnige, som deras unge lärjungar, men som säkert intet hafva deras oskuld. Desse informatorers okunnighet är ännu en större orsak för föräldrar att skicka sina barn till Academien, kunnandes icke hemma lära de för dem nödigaste vetenskaper. Ankomme till Academien, gå de kanske slitigt att afhöra Professorernes både enskilde och publice lectioner, hvilka kunna högst gifva vittnesbörd om deras erudition, men alldeles ej om deras öfrige lefnads-sätt. Informatorerna öka sin flathet i samma mån, som deras unga herrars ålder nalkas, och de afvänta endera deras belöning eller deras afsked. Deraf kommer, att jag hafver sett öftare ungt folk bättre uppfödas i sina föräldrars hus, än de, som all sin tid studerat vid Academien; icke genom Professorernas vårdslöshet, men genom den ringa uppsigt af dem, som äro öfver deras uppförande satte. Af samma orsak kommer föräldrarnes klagan öfver deras barns föga lär-

dom. Här af kommer deras farhåga att skicka sina barn till Academiën, icke åtskiljandes emellan den publice undervisningen och den enskilda uppfostran. Våre förfäder hafva försigtigt känt dessa oordningar, och, om deras inrättningar hade blifvit bibehållne, hade vi smakt af de frukter, som de sjelfve skördat. Men snålhet och den ännu förderfligare egennyttan hafver kullkastat dessa helsosamma inrättningar. Consistorium lär finna, att jag vill tala om *Communiteter*. Det är (om jag kan så säga) utur skötet af denna allmänna uppfostran, som man sett allstrade män, som både hedrat och utvidgat Sverige. Det är der, hvarest *Oxenstjernor*, *Skyttar*, *Bjelkar*, *Bönder*, *Banerar* och *Torstensöner* hafva hämtat deras kunskaper och synnerligen de dygder, som gjort deras tidevarfs beundran och uppväcka ännu vår tids vördnad. Jag bör ej glömma ibland detta antal en af våra störste Konungars namn, som i denna inrättning fått de kunskaper, som han så ärofult till sina undersåtares lycka brukat *).” Kronprinsen föreslår derefter åter-upprättelsen af ett communitet vid Academiën, till en början, efter medlen ej tillåta att gifva inrättningen sin förra vidd, endast bestående af 24 ynglingar, 12 frälse och 12 ofrälse, och borde de så kallade *Stipendia Regia* åter användas till detta deras ursprungliga ändamål. Professor *Berch* hade i detta ämne utarbetat ett utförligare förslag, hvarigenom inrättningen skulle utsträckas och till större delen bestå genom ett måttligt tillskott af de der intagne barnens föräldrar. Såsom mönster för densamma framställde han då varande Kadettskolan i Carlskrona. Consistorium, i sitt betänkande, tillstyrker äfven en dylik anstalt vid Academiën; helst antalet af omogna Studenter, som endast under privat information sig vid Universitetet uppehölle, så tilltagit, att sådana redan utgjorde öfver en *tredjedel* af den i Upsala studerande ungdomen. Då desse tillika merendels voro de, som ämnade sig till rikets civila och militära sysslor, men af egentlig academisk undervisning ej kunde sig begagna, så ansåg Consistorium nödigt, att staten genom någon anstalt sörjde för den elementära bildning, hvaraf de oftast voro i saknad, och, utan hvars föregående inhämtande, alla embets-examina

*) K. CARL X GUSTAF. Han var, såsom ung, under sitt vistande vid Upsala Academi, i pension hos Theol. Professoren, sedermera Erkebiskopen, *Lenæus*.

blefvo onyttiga. Mot förslaget kan anmärkas, att det synes gått ut på, att till sjelfva Universitetet förlägga denna elementära bildning. Det blef ock utan verkställighet; tills Kadettskolan vid Carlberg, eller Krigs-Academien, som utgick ur dessa åsichter, sedermera till någon del uppfyllde dess mening, i anseende till blifvande militärers bildning, men hvilken också derigenom bestämt skildes från Universitetet. I afseende på de civila embetsmännen, stannade man vid de en gång påbudne examina, under det man syntes öfvertygad om deras otillräcklighet eller otjenlighet. Vid Riksdagen 1761 tillstyrker Consistorium Academicum, i ett till Secreta-Utskottet infordradt betänkande, att Collegierne och de verk, som antaga ämnessvenner, måtte sjelfve hålla examina, efter de sjelfve bäst borde förstå, huru stor grad af kunskap de hos hvar nybegynnare fordrade. Detta påböds äfven genom Kongl. Förordningen af d. 12 Nov. 1766. Man hade nu således *dubbla* examina. Allt detta måtte dock ej gjort åsyftad verkan, emedan Academi-Kansleren, Grefve *Rudenschjöld*, år 1773 anbefallte Consistorium Academicum att inkomma med nytt betänkande angående examina, emedan desse hittills medfört mindre nytta. Då detta äntligen afgafs, ansåg juridiska fakulteten för sin del tjenligast, att civil-examina alldeles upphörde vid Academien, och pröfningen helt och hållet öfverlemnades åt vederbörande Collegier. Consistorium ansåg deremot betänkligt, att helt och hållit afskaffa dem, utan förmodade, "att, när allmänheten hinner glömma den vedertagna anciennitets-principen, och deremot dagligen finner, att vid all befordran följes den i 10 § af 1772 års Regeringsform utstakade grunden: *skicklighet och erfarenhet*, all klagan öfver omogna ämnen lärer efterhand försvinna." Att några strängare befodringsgrunder nu blifvit följda, har man likväl skäl att betvilfa, om man får tro, hvad en Svensk Statsmans handskrifna memoirer från 1770-talet innehålla: "i Upsala" — heter det — "klagas öfver studiernas förfall. Om tanken att få belevsvenhet, för att vinna insteg i ett ungt hof, der all ungdom antages och accueilleras, blir enda föremålet. Man lär sig snarare dansa, än skriva sitt namn. Man börjar sedan påtänka utvägar att köpa tjenster, den ena knappt erhållen, förr än den andra efterfikes. Ingendera göres, och man får förtjenster, utan att ha tjent. Så går

det med adeln. I Upsala är nu ingen enda adelsman, som lär sig vetenskaper; man lär sig litet språk, för att kunna tala vid hofvet eller förstå theaterarbeten, man lär sig dansa för att kunna figurera i en ballet, och något rida, i ett lyckligt hopp, att visa sig i skjutsridning, eller, till ett *non plus ultra* af all ambition, synas i en ringrättning. De af ofrälseståndet öfvergifva *vetenskaperna*, efter de hvarken gifva bröd eller anses. Lyckan har intet gynnat Sverige, som många andre länder, der man uppodlar lärdomen för lärdomens skull, och för egen heder. — Theologien, som själen betalar, och medicin, som kroppen betalar, äro de enda kunskaper, som uppbrukas. — Bägge gifva de sin föda.”

De så kallade civil-examina, hvilkas historia, sedan 80 år, består i klagomål öfver deras otillräcklighet, hvilka klagomål föranledt oupphörliga små förändringar, hvilka förändringar åter ej förekommit ny klagan — skolordningarnes af 1807 och 1820 (om hvilka mer framdeles) *försök* att upphjelpa Apologistierna — några nya läroämnen, inympade på den gamla stammen — den nya löne-regleringen — den nya student-examen: — se der hvad i det så kallade *allmänna* läroverket (churu det till sig aldrig räknat folkskolan), allt ifrån 1750, förnämligast blifvit vidgjordt!

Uti några exemplar af detta Nr finnas följande tryckfel, som härmedelst rättas:

pag. 93	rad. 11	står: stördes icke	läs: stördes åter
„ 101	„ 27	„ politiska	„ poetiska
„ 104	„ 3	„ lösa	„ läsa

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

C. G. Geijer.

N:o 7. Juli Månad. 1838.

Denna tidning, hvaraf en nummer, utgörande omkring ett tryckt ark, utgifves i slutet af hvarje månad, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Läroverksfrågan.

Andra Artikeln.

Det *historiska* — det *allmänna* — det *speciella* — äro de synpunkter, hvarunder vi ville uppfatta våra ämnen. — Om behandlingen ej alltid svarar mot egen önskan och andras billiga fordran, om man i våra försök, i det ena eller andra afseendet, finner luckor, och i allmänhet mer antydningar än fullständigt utförande, så må åtskilliga från vårt företag svårligen skiljaktiga olägenheter — inskränkthet både af förmåga, tid och rum — gälla hvad de kunna till ursäkt för dessa brister. Till någon del torde de minskas genom att återkomma till det antydda och vid tillfälle söka sätta det i klarare dag. Så hoppas vi att, genom styckverket af vår framställning, ändå skall framlysa ett *helt* tänkesätt.

Vi ha fört det *historiska* af läroverksfrågan nära intill våra tider. Vi önskade, innan vi gå vidare, att kasta en blick på det *allmänna* af frågan. Detta, *sjelfva* frågans tanke och mening, måste, såsom man lätt finner, redan på sitt sätt förekomma i det *historiska*, som just framställer huru dess betydelse utvecklats sig under gifna förhållanden. Dessa förhål-

Wahlström

landen kunna vara endera sådana, som tillhöra och således äfven befordra sakens naturliga gång, eller sådana, som störa den; och merendels finner man bäggedera, och har att betrakta hvilketdera öfverväger. Till de förra hör den synpunkt, hvarunder en viss tid, enligt sin odlingsgrad, måste upplatta en fråga. Fråga och svar vidga sig derefter i den mån denna odlingsgrad själf utbildar sig till en högre. I naturlig ordning är detta ett framskridande utan förstörelse, annan än de stilla offer åt förgängelsen, hvarmed allt lif firar på en gång sin förvandling och sin tillväxt. Återhåll, hinder kunna och böra finnas äfven på en sådan bana utan skada. Men till det skadligt störande hör allt, hvad som förvrider och afbryter den naturliga gången. — *Ehrensverd* har kallat det de små lagarne i naturen, som lägga sig i vägen för de stora. Vi ha utmärkt det såsom *omständigheternas makt*, som qväfver de *lifvande ideerna* och slutligen själf galler för vishet. Vid ett sådant företeende återstår för den inestängda lifskraften endast att bryta sig egna vägar — till utseendet afvägar, sidovägar — hvilka visa sig såsom en oordning, ett ondt, men låta länka sig till det goda.

Jag vet, att ett, i mitt första blad utkastadt, ord — *Skolans emancipation från Kyrkan* — varit en stötesten för många. Det låter som ett fräckt ord, i synnerhet hos oss. Men ingen ting är fräckare än verkligheten; och om saken (ehuru i det inre mer än i det yttre) verkligen är för hand och redan länge varit det, så tål den att se på, och måste ha ett namn. Det nekas ej heller, att den kan förefalla såsom ett ondt. Fråga är, huruvida detta kan räknas till det slags onda, som har det goda både bakom sig och framför sig, och hvars möjlighet vi nyss i allmänhet sökt framställa. Är här ett *sådant* ondt (och vi vilje undersöka det), så må ock ingen mensklig läkare nalkas det utan med den djupaste ödmjukhet. Derom står åtskilligt i Evangelium, hvilket de, som det förkunna, också gjorde väl att betänka.

Två syntes de närmaste orsaker vara, enligt vår historiska framställning, till den i medlet af förra seklet inträffade brytningen med vårt läroverk; den ena: olägenheten af de allmänna läroanstalternas mest på det andliga ståndets bildning beräknade gamla skick, den andra: statskroppens öfvermåttande med tjenster. Emot det *första*, som torde få anses för ostridigt, skulle kunna anföras: att redan GUSTAF ADOLF reformerat läroverket under synpunkten af ej blott den *andliga* utan äfven den *verldsliga* lärdomens förkofran. Det är sant; men ej mindre sant: att *Theologi* och *Latin* då voro hufvudstycken så väl i verldslig, som i andlig lärdom. Bägge dessa hufvudstycken hade tillika den tiden en storartad politisk, och derigenom äfven hos lekmän lefvande, praktisk riktning. Man stridde för religionen och man stridde under GUSTAF ADOLF med Romersk anda och disciplin. Att för Sverige i samma anda grundlägga en *disciplina civilis* — ”förfarenhet,” såsom Konungen sjelf säger, ”i hvad till regering och borgerligt lefverne hörer” — var hans mening med inrättningen af Svenska läroverket; men det hvilade på ofvannämnda grund, och i bibelspråk och Romerska sentenser uttalar sig denna tidens statsmannavishet. — CHRISTINAS skolordning är ett monument af samma anda; — men, såsom så mycket annat, mer ett bevis på hvad man i Sverige en gång velat, än hvad omständigheterna tilläto att fullt utföra. Omständigheterna voro brytningen af de gamla sederna och hela den våldsamma söndring af samhällets elementer, som kastade oss först under enväldet, hvars öfverdrift gjorde slut på vår yttre makt, och sedan under friheten, hvilken tärde på vår inre kraft och helsa. Man ser beskaffenheten af den egna förening emellan andlig och verldslig lärdom, som utmärkte GUSTAF ADOLFS tid, och med den upplöstes. Förgäfves uppkallar man skuggorna af hvad som varit, till försvar för hvad som icke mera är. Det är en theaterdekoration, hvarmed vi allt för länge nöjt oss.

Hvad det *sednare* angår, så liknade vi, fruktar jag, nog mycket ett herrskap, som kommit af sig. Af underliggande gods och hemman går det ena efter det andra bort med hus och ägor, tills man slutligen i den gamla manbyggningen blott har ett allt för stort hushåll och allt för mycket möbelskräp kvar. För att endast tala om husets bägge mest gynnade barn, så var äldste sonen, fordom fideikommissarien, enligt Konung GUSTAF III:s eget intygande, klen i sina studier, och om den andre, som omfattat andliga ståndet, vet man, att han vid denna tid, genom flitigt gräl vid husets bolagsstämmor, blifvit mer än billigt verldsligen sinnad. Det vore besynnerligt, om den försporda ortodoxa klagan, att den andeliga lärdomens mjölk ej gjorde tidehvarfvets uppfostran tillfyllest, skulle vara samtidig med nyssnämde erfarenhet: en erfarenhet, hvilken dock GUSTAF III:s eget tidevarf blott syntes ytterligare bekräfta.

Att en stor fosterlandsanda kan göra hvarje uppfostran god och ersätta en inskränkt undervisnings brister, det har många staters och äfven en gång Sveriges exempel bevisat. Men att frånvaron af en sådan anda skulle hafva samma verkan, eller till och med göra dessa brister till fullkomligheter, det är för mycket begärtdt. Det är tvertom då, som odlingen och dess medel begifva sig på så kallade sidovägar, hvilka förklaras af vetenskapernas samtida skick, och af de hinder deras framsteg på den hittills vanliga vägen möta. — Men vid medlet af adertonde seklet hade Vetenskaperna gått ett godt stycke utom kyrkans gebit. Det fanns en period i deras Historia, som företrädesvis kallas den *Skolastiska*. Principerna i allt mänskligt vetande hade kyrkan på förhand bestämt. Med slutföljerna fick församlingen sysselsätta sig, under vilkor att dessa slutföljder aldrig fingo vändas emot prämisserna. Emellertid då detta likväl alltid sker, så snart man följdriktigt demonstrerar sig till det absurda, så verkade ett sådant tillstånd först en förkonstling och sedan en indifferentism, en slags heden-

dom i kunskapens värld, som under en behaglig och slipad yta utmärker hvad man, synnerligen i Hierarkiens hemland, ansåg för höjden, men i sjelfva verket var upplösningen och slutet af Medeltideus bildning. *Otron* är tecknet på hvarje sådan öfvergångs-epok; och ingen otro finns, som ej är otro på sanningens egen existens. Liksom sanfärdigheten inför Gud och menniskor är en rot till alla dygder, så är ock tron på sanningen roten till allt verkliga vetenskapligt sträfvande; och all kunskapsväxt, som saknar saften af denna tro, om äfven utvertes prunkande, är innerligt sjuk till döden. "Vi vilje återgå till *Guds ord*, som är *sanning*", var reformationens härskri. Men äfven inom detta helgade område skulle mångfaldiga differenser, och, ur dessa, vår tids nya indifferentism utveckla sig. Redan hvarje ord är både bokstaf och anda; och *andan*, — för att nyttja ett bibliskt uttryck — "gifves ej efter mått," således ej heller efter bokstafvens. Andan har *intet annat* mått sig föresatt, än *sin egen tillfredsställelse i Gud*, der en sådan endast kan vinnas, och hvilken också ensamt är *sanning* i högsta bemärkelse; och *dertill* har den Guds ord åt sig uttaladt i alla Guds verk, i naturens som i nådens riken. Bort derföre med den falska lära, — mer en förderfvad filosofi, än theologi, ehuru den uppträder med den sednares auspråk — som borttager sanningen ur hennes *rum* i världen, och, i fråga om högre och gudomliga ting (liksom slutligen några andra lönade mödan att veta), så begrafver henne i *tron*, som vore hon för *vetandet* förseglad! Det finnes *ingen* tro (utom den lata och lögnaktiga), som sjelf icke är *vetandets instinkt* och vill bli ännu mera. All annan, som finner sin säkerhet ej blott i afsöndring utan äfven fiendtlighet mot vetandet, är så mycket sämre än förtviflan, som *denna* åtminstone känner sitt eget elände.

Vetenskapens emancipation från Kyrkan — den nyare tidens obestridligaste faktum — är, med allt sitt goda och allt

sitt onda, just den fräcka verklighet, som framkallat vårt nyss anförda ord. Med allt sitt onda och allt sitt goda sade vi. Låtom oss tillse hvad i ämnet kan ligga, till förminskande af det förra och förkofran af det sednare! — Vi se här — i likhet med många andra förhållanden, hvilka undergått samma förvandling — en gammal *subordination*, som blifvit en *coordination*. Den hör till detta jemnande, i fråga så om andliga som verldsliga myndigheter, hvilket, med alla sina olägenheter, likväl är tjenligt att inpregla den höga sanning, det endast *en* är, på en gång och i sjelfva verket, i alla och öfver alla, och att ingen *Guds bild* på jorden finnes, som kan sättas i stället för det gemensamma *Guds beläte* hos människan. — Man kan ej neka att detta är väsendtligen *kyrkans* egen synpunkt. Omöjlig kan således förhållandet vara emot hennes rätt förstådda intresse. Å andra sidan är just samma synpunkt äfven *Vetenskapens*, hvilken, liksom kyrkan, mer afser det inre än det yttre hos människan, och egentligen tillvägabragt det nämnda jemnlighetsförhållandet. Med sin opposition har den således i grunden gjort kyrkan en tjänst; och det återstår endast, att man å ena sidan regeras mindre af myndighetens än af *kärlekens* anda, och å den andra byter trötset eller fegheten, som bägge tillhöra slafven, emot den *vörndad*, som endast den frie kan skänka. Båda sammanträffa att bilda det *religiösa sinnelaget*. I allmänhet kan ingen innerlig förening äga rum utan den motsats, som ligger i en sjelfständig utveckling. Det är den gåta, som väl vetandet kan begripa, men endast det religiösa sinnelaget lösa.

Vi hafva fattat ämnet från sin högsta synpunkt. Men denna punkt ger hållning åt det hela. Ty *Skolan* är en uppfostran till *vetande*; och om ej dettas högre problemers kunna blifva föremål för den lägre undervisningen, så måste likväl den karakter, i hvilken denna meddelas, äfven vara det äkta vetandets. Denna karakter är genom alla bildningens grader den samma, *sannfärdighet* och *ödmjukhet* och den *sjelfständighet*, som grundas på bägge. Det är den hållning, hvarom vi talat. I afseende på denna karakter finnes ej, bör ej finnas något enda afbrott på hela vetandets utvecklingsbana, och hvad som gäller om det hela gäller om delen.

En stor del af den nya tidens former låta reducera sig till det nämnda *coordinations-förhållandet*, som i så många vägar gör sig gällande. Man måste medgifva att det öppnar ett rikare fält, än blotta *subordinations-förhållandet*, helst det ej utesluter, men modifierar och renar, det sednare. I sjelfva verket är här ett klarare framträdande af den *ömsesidighet*, som ligger till grund för alla menckliga förhållanden. Hvarje sådan relation förutsätter ett *tredje* förenande och derigenom högre, hvarunder de koordinerade således äfven *subordinera*. Men i den mån ömsesidigheten i all förbindelse blifvit inseedd, förhålla de sig äfven friare till det gemensamma, förenande högre, afkläda det allt mer alla tillfälligheter, men måste med det samma så mycket djupare känna pligten att underkasta sig detsamma, som ett sådant förhållande äfven förädlar lydningen, emedan det framför allt fordrar vördnad för det öfverallt vördnadsbjudande, t. ex. rätt, lag och ordning, som äro för alla och öfver alla. Är detta *högre* en personlighet, så träder denna redan derigenom nödvändigt i ett ömsesidighetsförhållande till sina underordnade, som likaledes äro personligheter. Det är så sant, att den fallna människans frälsning äfven för Guds allmakt varit omöjlig, om han ej af outgrundlig kärlek äfven uppenbarat sig som hennes like; emedan hon är den *friborna* i skapelsen. Vi ha uttalat den rent af djerfvaste, men också trösterikaste af alla tankar. Här är *Christendomens* djup och hemlighet, hvarpå verlden har att lefva, och som hvarken tid eller rum skola kunna uttömma eller mäta.

Vexelundervisningen är också en återspeglung af hvad vi kallat den nya tidens form, och kan till och med anses såsom symbolisk för den samma, både i förstånd och missförstånd. Vexelundervisningen har i synnerhet yrkat och framställt ömsesidigheten i verkan af lärjungarne på hvarandra, hvilken nödvändigt ingår i all undervisning, men är ett *sidoförhållande*, som ingalunda får bortskymma det *hufvudsakliga*, — hvilket alltid blir förhållandet emellan lärare och lärjunge. Man kan förlikna det förstnämnda med den slags upplysning, som hopen ger sig sjelf, och som med växande kommunikationsmedel alltmer synes gripa omkring sig och hota beståndet af all auktoritet. Emedlertid äro de horisontala bildnina-

gens riktningar på bredden, på ytan, i sjelfva verket ej mindre nödvändiga än de vertikala från höjden åt djupet. Öfverband taga ej de förra med annat vilkor, än att både höjd och djup i öfvertygelserna redan förut blifvit förplattade; hvarföre, till att afvända det onda, det återstående medlet är att återställa alla kunskapens naturliga dimensioner och drifva den med ny kraft åt höjden och åt djupet. Det lärers äfven vara det bästa medlet att återställa *auktoriteten*, — nemligen den offentliga, på *rätt* och *sanning* grundade, ur hvilken också alltmer endast myndighetens yttre respekt kan uppvexa. Det finnes ingen myndighet, — föräldrars och lärares inberäknad, — som ej tål att uppfriskas ur denna källa.

Mindre på inrättningar, än på sinnelag och åsigt, önskade vi verka. Derföre ha vi äfven velat vända uppmärksamheten ifrån kyrkans *yttre* ställning till hennes *verkliga* och *inre*, — hos oss så mycket viktigare att taga i betraktande, som åt henne äfven hufvudsakliga värden af det verldsliga läroverket blifvit anförtrodd. Sakens natur och tidens tendenser flytta det allt mer utom hennes område. För att följa med, måste hon sjelf på bredd och yta uttänja sin verksamhet, som snarare behöfde koncentreras. *Ljunhet*, *förströelse* och *indifferentism* bli derigenom herrskande ej mindre utom än *inom* henne sjelf, och låta hvarken dölja sig under den fordna myndighetens kappa, eller retorikens blomster, eller den diplomatiska tystnadens försigtighet. — Bättre att hon åtminstone i afseende på sinnelag och tänkesätt tager sin egen grund. Deraf följer allt annat.

Att det hos oss existerande förhållandet emellan Kyrkan och Skolan ingalunda är *väsentligt*, derpå vilje vi anföra ett par exempel, och först ett, oss nära rörande, neml. *Norriges*. *Norriges skolor* äro: *Almueskoler* (folkskolor) på landet, och *Latinskoler* eller *Lärde skoler*, samt *Borgerskoler* i städerna. — Enligt Kongl. Förordningen af d. 14 Juli 1827, om folkundervisningen i landet, bör i hvarje prestgäll klockaren tillika vara skolmästare. Klockare vid moderkyrka är pligtig att hålla *fast* skola för socknens barn, klockaren vid annexkyrka är ambulatorisk skollärare, så vida fast skola ej finnes eller inrättas äfven vid annexen. Utom desse skolmä-

stare, som tillika äro klockare, finnas, i hvarje prestgäll, andra ambulatoriske skolmästare, der så behöfves, hvilket så mycket oftare är fallet, som befolkningen i de flesta delar af Norrige är spridd på en vidsträckt yta. Hvarje prestgäll indelas derföre, i afseende på skolehållningen, uti distrikter, och hvarje distrikt i rotar, som ömsevis emottaga och underhålla skolmästaren. Hvarje prestgäll har sin *Skol-kommission*, bestående af gällets presterskap, dess medhjelpare, ungefär svärande mot hvad hos oss kallas kyrkorådet, länsmanen samt valmännen. Derifrån gå de, undervisningen rörande, angelägenheter, som fordra en högre handläggning, till *Stiftsdi- rektionen*, som har uppsigt öfver folkundervisningen i stiftet och består af Biskopen och Stiftsamtmannen.*) Närmaste uppsigten öfvar i detta afseende presterskapet. I synnerhet tillhör det Socknepresten att tillse, det Skolemästare uppfylla sina skyldigheter. Hvarje år hålles i närvaro af Skol-Kommissionen offentlig examen. Skolmästarne tillsättas vid hufvudkyrkorna af Biskopen, de öfrige af Kontrakts-Prosten, i samråd med Socknepresten. De lönas med ifrån 20 till 40 R:dr Specie **) af socknarnas *skolkassa*; hvarje prestgäll har *sin*, bildad genom räntorna af vissa för detta ändamål anslagna kapitaler, några af sockneboarne erlagda årliga afgifter, frivilliga gåfvor samt böter. Ty föräldrar, som utan giltiga grunder afhålla sina barn från skola, äro underkastade plikt, ifrån $\frac{1}{2}$ ända till 5 R:dr Specie. Ägare af jernbruk och andra manufaktur-anläggningar, vid hvilka minst 30 arbetare finnas anställda, äro förpligtade att på sina ägor hålla fast skola och löna skolmästare. På åtskilliga ställen i landet finnas ett

*) Hos oss, der denna uppsigt tillhör Biskop och Consistorium, är den åt dem bekräftad genom Kongl. Brevet af d. 14 Juni 1820. Merendels anses dock Kyrkorådet i denna uppsigt böra Pastorerna biträda, hvilket väl ej är uttryckligen befaldt, men står mycket väl tillsammans med stadganderna i Kongl. Förordningen om sockenstämmor och Kyrkoråd d. 26 Febr. 1817, §. 12. Vanligtvis föreskrifva instruktionerna för våra sockneskolor, som af församlingarne föreslås och af Dom-Capitlet pröfvas, att sockenskolan skall stå under uppsigt af en särskilt Skol-komité, nära nog identisk med Kyrkorådet, och i hvilken Pastor är ordförande.

**) Norska Specie Riksdalerus värde i Svenskt banko är nu 2 R:dr 15 sk.

slags *Seminarier* för bildandet af klockare och skolmästare vid fasta skolor; och det är regeringens tillkännagifna afsigt att inrätta flera, i den mån de för allmänna undervisningen anslagna fonder sådant medgifva *). — De *lärda* eller *latin*-skolorna (i Christiania, Fredrikshall, Drammen, Skien, Christiansand, Bergen och Trondhjem) äro funderade dels på milda gåfvor, dels på inkomsterna af andeliga gods, som vid Reformationen blefvo sekulariserade, dels på afgifter, hvilka erläggas af lärjungarne, och äro bestämda till 39 R:dr Specie årligen för hvarje sådan. Latinskolorna äro öfverhufvud indelade i 4 klasser uti särskilda rum. Det ambulatoriska systemet följes, så att hvarje lärare har en eller två vetenskaper, hvaruti han timmevis undervisar de särskilda klasserna. Vid Christiania skola besörjes undervisningen i Latin af två lärare, i Grekiska och Norrska af en, i Hebreiska och Religion af en, i Matematik af en, i Historien och Geografien af en. Dessutom äro der 3 hjälplärare, som läsa dessa ämnen i de lägre klasserna, der de högre lärarnes tid ej räcker till. Läroämnen äro, utom de nämnda, äfven Moral, Franska, Tyska, Engelska språken, samt, när omständigheterna det medgifva, naturkunskap, teckning och sång. Hvarje lärare undervisar circa 24 timmar i veckan. Lärotimmar äro 7 om dagen. Ferier inträffa vid Jul, Påsk, Pingst och Midsommar, och utgöra omkring 5 veckor sammantagne på året. I slutet af hvarje år hålles en offentlig examen inför Skoldirektionen. Lärarepersonalen utgöres af en Rektor, ett par Öfverlärare, Adjunkter och Timmelärare. Den *filologiska embets- eller skolelärare-examen* vid Universitetet anses för en bland de svåraste, och, för att taga den, fordras att ha genomgått ett särskilt filologiskt seminarium, der Professorerna i de klassiska språken äro lärare. Skol-lärarnes lön är olika vid olika skolor, men man kan antaga att en Rektor har, förutan fri boning, ljus och ved, 11 à 1200 R:dr specie om året, en

*) År 1832 funnos i Norriges Land-distrikter 183 fasta skolor, i hvilka 13,693 barn af båda könen njöto undervisning, samt 1610 ambulatoriska skolor med 132,632 barn. Förutan dessa finnas 55 almueskolor på städernas grund. I allmänhet har Norrige med omkring 1,050,000 invånare 1877 publika skolor af åtskilliga slag, oberräknadt Universitet, Konstskolorna och Söndagsskolorna.

Öfverlärare 600, en Adjunkt 300. Vid de flesta skolor finnes ett bibliotek till elevernas bruk. De lärda skolorna hafva tillsammans femtio lärare och omkring 500 lärjungar, hvilka sistnämde derifrån dimitteras direkt till universitetet. — Ut i några städer (Kongsberg, Laurvig, Arendal) finnes ett underordnad slag af lärda skolor, svarande emot de Svenska lägre lärdomsskolorna, hvilka kallas *Middelskoler* med mindre antal lärare och hufvudsakligen samma läro-ämnen. Dock kan en elev ej derifrån dimitteras till Universitetet utan att hafva genomgått tentamen vid en Latinskola. Dessutom hafva de fleste städer så kallade *Real-* eller *Borgerskoler*, hvilka dels utgöra en förberedelse för inträdet i de lärda skolorna, dels äro ämnade till bildningsanstalter för dem, som ämnat ingå i handel eller andra borgerliga yrken, hvarföre äfven undervisningen här mera afser de lefvande än de döda språken, samt Historia, Geografi, Matematik m. m. Antalet af dessa skolor är 21 med omkring 1709 gossar. Latin- och Middelskolerna äro publika inrättningar; men Borgare- eller Realskolorna underhållas af Kommunerna. — Ur den uppsats, hvarutur vi hämtat dessa uppgifter *), läne vi äfven följande ord: "Det hos oss i Sverige mycket beprisade *innerliga sambandet* emellan Skolan och Kyrkan, bestående deri, att lärarne vid undervisningsverket räkna dubbla tjänstår mot sjelfva presterskapet, och att en del af dem äger vården om kyrkans angelägenheter och domsrätt öfver dess tjänare, har ej något motsvarande i Norrige. Lärostaten och Presterskapet äga derstädes ingen ting med hvarandra att skaffa, utom att Biskopen, tillika med Stiftsamtmannen, har högsta uppsigten öfver undervisningen i stiftet. Dubbla tjänstår finnas ej i något hänseende. Ganska få präster äro tillika lärare vid skolorna. — Det händer stundom, att lärare vid skolorna öfvergå till presteståndet, och räkna då vid presterlig befordran sig till godo sina tjänstår vid skolan, likasom de under samma tid varit i ståndet. Emellertid förblifva de fleste lärare, särdeles i de högre graderna, hela sin listid igenom i skolan, der deras löner ökas efter anciennitet."

*) Allmän Ecclesiastik-Tidning för d. 22 Maj 1833 och Supplementblad N:o 3.

I *Preussen*, hvars läroverk utan tvifvel är det mest utbildade i Europa, gäller, i afseende på allmänna undervisningen, följande grundsatser. Hvarje barn är förpligtadt att besöka skola. Denna pligt är icke mindre strängt bindande, än den för mannen att göra krigstjenst. Öfver fullgörandet af den ena och den andra af dessa förbindelser vakas med lika noggranhet. Skolåldern räknas från 7:de till och med 14:de året. De fattiga förses med kläder och hvad annat, som behöfves för skolans besökande. Föräldrar, som icke skicka sina barn till skolan och icke kunna sörja för deras enskilda undervisning, beläggas, när de af föreställningar ej låta rätta sig, med böter, arrest och tvångsarbete. Hvarje församling, äfven den minsta, skall underhålla åtminstone en Folkskola, hvarje stad, som har mer än 1500 invånare, åtminstone en Borgareskola. I mindre städer kunna Folk- och Borgareskola vara förenade. — I utkastet till Preussiska skollagen af år 1819 heter det om de förra eller *Folkskolorna*: "de hafva till ändamål att, genom en mer eller mindre utsträckt undervisning i vanliga, för de lägre stånden oundgängligt nödvändiga ämnen, regelmässigt utveckla de menskliga anlagen. *Borgareskolorna* "hafva att föra barnet till den punkt, hvarest dess särskilda anlag, antingen för egentliga studier, eller för något borgerligt yrke visa sig." En högre Borgareskola kallas ock *Progymnasium*. De *lärda skolorna* eller *Gymnasierna*, såsom de kallas, (ty man känner föga annorstädes den i Sverige uppdragna skillnaden emellan bägge), böra "leda uppfostran derhän, att ungdomen, sedan den i dessa skolor emottagit en klassiskt bildande uppfostran, kan begynna antingen det allmänna lifvets praktiska studier, eller de högre vetenskapliga och speciella universitetsstudierna." Alla dessa läro-anstalter "hafva ett noggrant inbördes sammanhang, och bilda en enda stor nationaluppfostrings-anstalt, i hvars system det är enhet, och hvars särskilda delar, som äsyfta olika ändamål, noga sluta sig till hvarandra." *Universiteterna* stå nästan omedelbart under Ministern (för de andliga, undervisnings- och medicinal-anstalterna). *Gymnasierna* lyda under ett (Provincial) Consistorium, som har samma afdelningar som de nyssnämnda, och hvars afdelning för undervisningsverket kallas *Skol-Collegium*. Anstalterna för folkundervisningen stå något när på samma sätt

under Församlingarne och Pastorerne *). — Vi bifoga härtill följande ur en Svensk lärds för tvänne år sedan afgifna *Berättelse, angående de theologiska undervisnings- och pröfnings-anstalterna i Tyskland samt undervisnings-verken i Preussen* **). "Seminarier för de lärda skolorna äro inrättade, i hvilka män, som hafva anlag för yrket och tillräcklig underbyggnad, få en methodisk bildning och tillfälle att praktiskt ådagalägga sin skicklighet. Denna skall dessutom visas vid allvarliga och ändamålsenliga pröfningar. Reglemente därför finnes af den 20 April 1831. Hvarförutan det är förordnadt, att kandidater till läretjenster skola göra tjänst under ett så kalladt *profår*, innan de formligen anställas. Lika omsorg användes för bildandet af lärare i Folkskolorna. Till detta ändamål äro, i samtliga Preussiska staterna, 42 Seminarier inrättade, hvardera utgörande 2 eller 3 klasser och försedt med 2, 3, till och med 12 lärare. Alumnernas antal i ett sådant seminarium håller sig kring 30 eller 40, men uppgår äfven någon gång till 70 eller 80. Vid ett sådant läroverk tillbringas 2 till 3 år. Staten använder årligen högst betydande summor på dessa anstalters underhållande. Utan att hafva genomgått en sådan och derifrån vara behörigen dokumenterad, kan ingen blifva antagen till skolmästare. Det gäller i allmänhet som grundsats i Preussen, att *samhället skall hafva full säkerhet i afseende på beskaffenheten af de personer, åt hvilka undervisningen af dess ungdom anförtros*. — — "Åt den vid undervisnings-inrättningarne anställda personal, söker man gifva så mycket oberoende, arbetsförmåga och arbetslust som möjligt. För lärarnes utkomst är åtminstone till nödtorft sörjdt, och vid hvar Gymnasium finnas gemenligen flera platser, hvilkas innehafvare kunna icke blott sjelfve lefva, utan äfven underhålla familj. I fall Gymnasiallärare vid Universiteter och inför Consistorier habiliterat sig till kyrkans embeten, är det dem visserligen icke förmenadt att söka och erhålla dessa, men

*) *Cousin*: Rapport sur l'état de l'instruction publique dans quelques pays de l'Allemagne et particulièrement en Prusse. Paris 1832. Ett utdrag i Allmän Ecclesiastik-Tidning 1832 N:o 8 och följ.

***) Af H. Reuterdaahl. Lund 1836.

efter regeln söka de dem icke, och allraminst lefva de i expectans på dem. Denna skolståndets sjelfständighet, eller, som man i Preussen kallade det, denna *Skolans emancipation ur Kyrkans tjenst*, ansåg man för något mycket lyckligt, och för intet pris vill man hafva det gamla förhållande tillbaka.”

Man ser af det anförda, att äfven, hvarest ofvanbemälda operation är för sig gången, folkundervisningen *hufvudsakligen* qvarstår under presterskapets vård och att ifrån denna, det allmänna läroverkets rot och stam, dess särskilda grenar sedermera utveckla sig. Det är ock det naturliga förhållandet; hvilket det är så långt ifrån oss att vilja motarbeta, att vi tvertom önskade presterskapets både vård och handläggning vid folkundervisningen i fäderneslandet ännu allmännare än den är. Vi tro, att ståndets stora antal väl borde förslå dertill. Denna talrikhet är en egenhet för Sverige, som till ej ringa del kommer deraf, att mest hela den världsliga lärdomen här äfven räknar sig till kyrkan och inom den ej sällan söker presterlig belöning och hvila, hvilket ej låter sig göra utan ett *vikariatsystem*, som (understödt genom församlingarnes beredvillighet att bidraga till de i tjensten mest arbetande presters underhåll), den Svenska kyrkan väl ej på långt när drifvit till den höjd som den Engelska, men som dock hos oss är mer öfligt än eljest hos våra trosförvandter. Att, oaktadt de partiella klagomålen öfver prestbrist, hvilka äfven genom egenheten af vår stiftsförfattning (i följe hvaraf kyrkans egentliga verksamhet är underkastad åtskilliga besynnerliga inskränknings), kunna låta höra sig i ett eller annat stift, under det de ej märkas i andra, att, säger jag, oaktadt sådana klagomål, det likväl med presterskapets stora antal hos oss äger sin riktighet, derföre kunne vi åberopa vitsordet af en theolog, hvilken vi ha att tacka för flera upplysningar, och som sålunda redovisar för nämnda förhållande *): ”I äldsta tider fanns endast en prest i hvarje församling, och detta förhållande fortfor äfven efter reformationens införande i Sverige. Undantagen hörde ännu till sällsyntheter, framför

*) Jfr. Svenska Litteraturföreningens Tidning 1837, N:o 12. Recension af *Handlingar rörande prestbristen i Lunds stift*.

allt i landsförsamlingar, såsom ännu i dag förhållandet är hos våra trosförvandter i Tyskland, Danmark och Norrige. Dock i vidsträcktare och folkrikare församlingar blef behofvet af embetsbiträde kämbart; de, som i följd häraf förordnades att i dylika församlingar biträda pastorerna, kallades Kapellaner och motsvarade temligen nära vår tids adjunkter. Sådane extraordinarie prestmän voro dock i allmänhet få, och Biskoparne voro strängt förbudne att ordinera flera prester, än behofvet fordrade, — ett förbud, som aldrig blifvit upphäfvat, ehuru man nu mera fått ett annat begrepp om behof, än det i äldre tider rådande. Från slutet af 1500-talet till slutet af 1600-talet infördes småningom den förändring, att desse förut *personelle* Kapellaner blefvo *residerande* Kapellaner (en i andra länder bruklig distinktion och benämning); de fingo då bostället och viss lön, ej blott af pastor utan af församlingen, sig anslagne. Konung CARL IX gjorde början till denna reglering, hvilken ursprungligen omfattade endast de vidsträcktare och folkrikare pastorater, i hvilka pastor redan förut varit nödsakad att hafva ett ständigt embetsbiträde; ändamålet med den nya regleringen var, att pastorerna i dylika pastorater icke skulle vidare behöfva personella Kapellaner, hvilkas hela tjenstebefattning öfverflyttades på innehafvarne af de nu inrättade sacellanierna. Men småningom blef, under loppet af 1600-talet, antalet af sacellanier ökad öfver behofvet (hvarpå författaren anför exempel), och i medlet af detta årbundrade återfinne vi personella Kapellaner, hvilka man då börjat kalla adjunkter; dock vid denna tid förekomma de blott såsom sällsynta undantag från den allmänna regeln, att de nyligen inrättade sacellanernas innehafvare skulle i alla hänseenden intaga de forrne personelle Kapellanernas platser, således äfven vara sjelfskrifne vikarier vid pastors-vakancer, samt då pastorerna af sjukdom eller ålderdom vore oförmögne att sjelfve förrätta sina embets-åligganden. Orsaken, som först föranledt förordnande af särskilde adjunkter, var säkerligen den, att någon gång både pastor och komminister i en församling befunnos vid samma tid hafva med döden afgått eller båda vara af sjukdom eller ålderdom urståndsatte att pastoratet förestå, då tjenstens bestridande således måste åt särskilt tillförordnad prestman öfverlemnas. Men småningom blefvo

församlingarne vane, att anse Kapellanerne icke såsom Pastors medhjelpare, utan såsom ordinarie församlingslärare med särskilta till deras befattning hörande pligter och rättigheter. Genom Kyrko-Ordningen af 1686, Kap. 24 §. 26, blef ock för adjunkters förordnande lag stadgad; sedan under nästföregående åren flera resolutioner för särskilta stift blifvit i detta ämne utfärdade. Men länge blef den här gifna föreskriften högst sparsamt och endast i trängande fall använd, till dess de många verldsliga bestyr, med hvilka pastorene öfverhopades, jemte flera andra orsaker, allt mer ökade behofvet och antalet af adjunkter. I sednare tider har ännu en klass af svagt lönade prestmän blifvit bildad af de skolmästare, hvilka tjenstgöra vid sockenskolor; och på detta sätt befinnes antalet af prester mångdubbelt större i vår tid, än i någon föregående, och i vårt land vida betydligare än hos våra trosförvandter i Tyskland, Danmark och Norrige. *I hela Norrige t. ex. uppgick presternas antal år 1836 till fyrahundrade sjuttiotvå (Jfr. skriften: Universiteterna i Christiania och Upsala. Christiania 1836.) och (vid samma tid endast) i Upsala stift till fyrahundrade sextiotre**).*

*) Hela den till presterlig tjenstgöring förpligtade ecclesiastik- och skollärare-staten i Lunds stift utgör *trehundra femtio en personer*. Inom Upsala stift med sitt talrika presterskap är det likväl så olika fördeladt, att i norra delen en prest räknas på 1000 personer, men i den södra en på 530. I den norra är den presterliga tjenstgöringen genom lokalen dock vida mödosammare.

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

C. G. Geijer.

N:o 8. Augusti Månad. 1838.

Denna tidning, hvaraf en nummer, utgörande omkring ett tryckt ark, utgifves i slutet af hvarje månad, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

En af dagens frågor, eller huruvida en Ministerstyrelse, sådan som den i Frankrike och England, är öfverensstämmande med Svenskt folklynne och Svensk Grundlag. Stockh. Ecksteinska Boktr. 1835, 36 s. 8:o. —

Några blickar på tidens politiska strider och Svenska Tidnings-Litteraturen. Stockh. Hörbergiska Boktr. 1838, 102 s. 8:o.

Det Ny-Europeiska konstitutions-väsendet är ett lika inveckladt som oroligt väsende. De strider, det öfverallt inom sig fostrar, röja att dess *egentliga* betydelse ännu alltid är *en af dagens frågor*. — Den är tydligen en fråga af alldrastörsta vigt; men här är också derigenom vida mer än en fråga *för* dagen; hvars passioner så ofta fördunkla och förbistra, i stället för att reda och upplysa. Det är i följe deraf en möjlighet, att sätta en fråga *uti* sitt rätta ljus, just derigenom att man flyttar den *utom* dagen; i fall man vill taga detta något underliga uttryck i den mening, att hellre se på det stora sammanhanget, än på de ögonblickliga tilldragelserna, hellre hålla sig vid det väsendtliga, i stället för att fästa sig vid det tillfälliga i en sak. Försök om det i förevarande ämne!

Resolquon

Hur skall oppositionen göras laglig? — är den fråga, hvars svar *borgerliga Samhället* i sin fortskridande utveckling är. Huru länge har det ej arbetat, att ur sitt eget sköte utesluta *kriget!* Huru länge, att reglera, innan det kunde qväfva, *sjelfhämnden!* Hvarje man inträdde i samhället *beväpnad*. Huru lång tid förgick ej, innan man bortlade vapnen, äfven under *freden!*

Menskliga samhället har vissa, alltid återvändande, alltid igenkänneliga grunddrag. Ett *Råd* är så gammalt som *Regering* och *Folk* på jorden. *Rådslag* före beslut gör sig lika naturligt gällande som *enhet* i utförande, och som — der detta beror på många — *samtycke* i lydriad. Enheten må man kalla huru som helst: det är den *monarkiska* principen. Till rådslag fordras fleres, dertill befogades, biträde: det är den naturliga *Aristokratien*. Öfverallt, hvarest många måste medverka till utförandet, — och här är fråga om varelser, som icke endast kunna brukas såsom medel — måste dessas lydriad vara samtyckt: det är *Demokratiens* utgångspunkt. *Kriget* har först gjort både samtycke och subordination nödvändiga i större mått. *Hären* var den första nationalförsamling. Ständig kunde denna ej vara, både genom sin sammansättning och sitt ändamål; och likväl fordrades omkring Regenten en representation af samhällets mest betydande intressen, hvilka det var Regentens kall att höra och förlika, och denna fanns i samhällets myndigaste män, såsom Regentens *Råd*. Det var den gamla *Aristokratiska Konseljen* — tillika den första *permanenta representation* — i saken, om ej till formen. — Ty desse Rådsherrar, tillika Höfdingar, nog konungalike, omgäfvö väl ej alla, eller alltid Konungen, men voro dock hans naturlige rådgifvare. Rättigheten, från att vara personlig, blef merendels ärftlig, och deras fullständigare sammanträde — *Rådsförsamling*, *Parlament*, *Herredag*, på en gång domstol, förvaltnings- och krigs-konselj — utträngde småningom den forna militäriska folkförsamlingen, och detta i följd af det gamla samhällets

egna krigiska tendenser. Höfdingarnes, i kriget förvärfvade eller förstärkta, myndighet ärfdes in på freden. Anföraren och hans närmaste män äro *Fursten* och *Rådet*. Från dem utgår en kedja af egentligen för kriget beräknade, men under freden fortfarande afhängigheter, som, befastade genom byte och förläningar, först på fiendens, med stigande makt äfven på landsmäns, bekostnad, blifva nya, snart de mest gällande, samhällsband. Det kommer derhän, att de förnämste besluta, och lydningen förstås af sig sjelf — utom för de nu samfällt *rådande* (i ordets alla bemärkelser), hvilkas myndigheter tillika allt mer växa in på den högsta, omgifva och skymma den; tills de i inbördes oenighet förgås. Det är Feodalismens naturalhistoria, olika under olika förhållanden, men i hufvudsaken sig öfverallt lik.

Vi ha nu att med några ord äfven förtälja den egentligen *Royalistiska Konseljens* anor. Den bestod ursprungligen af *nye* män, den åter växande konungamaktens skickligaste och trognaste tjenare ibland de små. Ty kungamakten växte genom att mot de stora förbinda sig med de små, och segrade slutligen, emedan de små äro många, och de stora äro få. Efter segern sker en slags försoning. — De stora, gamla namnen, helst med oskadliga innehafvare, synas åter i konseljen, under det de nye männen mest fortfara att göra arbetet. Konungamakten vinner både på förening och delning. Den nya kungliga konseljen är någonting helt annat än den gamla aristokratiska och på sitt sätt nationala. Denna har nu endera blifvit en *Pairie*, en *Grandezza*, på de flesta ställen med mer rang än makt (ty den gamla höga adeln förvandlar sig i hofadel), eller förblandas i ett stånd med den lägre adeln, som ökas genom kunglig hofadel, och derigenom oupphörligt påminnes om sin fullkomliga afhängighet af Konungen. En stor förändring har skett derigenom, att kungamakten uteslutande tagit vapnen i sin egen hand. I äldsta tider var folket beväpnadt, sedermera de stores krigiska följe. Nu är Kronan ensam beväpnad. Med vapnen må-

ste den ha penningen i sin hand, och nödgas begära den, hvar den finnes. Deraf det så kallade *tredje ståndets* börjande representation, hvilket för skyldigheten att bevilja penningar får rättigheten att inlemnna underdåniga besvär. Det tredje ståndet är, såsom sådant, det både med det andeliga och verldsliga svärdet obeväpnade, det näringsidkande. Med ökade stående armeer och ökad penningelof, blifva monarkiens intressen på en gång hufvudsakligen *militäriska* och *merkantila*. Tillika stiga dessa intressens ömsesidiga fiendskap, ju mer de åtlitas och sammanpressas, och en på samma gång despotisk och köpslagande åsigt af staten gör sig allt mera gällande. Den hotar med fruktausvärdare följder, i samma mån som den oinskränkta konungamakten i Europa sjelf blir gammal, och såsom gamla makter pläga, begynner släppa efter och öppna tillfälle för sina organer och allierade, att både öfva och anse makten såsom *deras* egendom. Det sker genom embetsmannaväldets sammansmältande med de *privilegierade stånden*. Då uppstår så mycket snarare en schism emellan *Kronan* å ena sidan, som försvarar genom sina soldater, förvaltar genom sina embetsmän, skipar rätt genom sina domare m. m., samt å andra sidan det försvarade, förvaltade, dömda m. m., *folket*, som *betalar*, och endast representeras (i fall äfven detta ej kan undvikas) för att betala. Det fattar, i följe häraf, lätteligen hela regeringsförhållandet såsom en slags entreprenad, och vill se hvad det har för sina penningar; hvarvid det slutligen kan komma, och till en del har kommit på försöket att hellre regera sjelf.

De Europeiska monarkierna ha öfverlevat Franska Revolutionen, och dess närmaste både inre och yttre skakningar. Men den har lemnat varaktiga verkningar, midt ibland hvilka de befinna sig. Dessa verkningar sammanträffa alla i *folkets* allt mer framträdande betydelse och inflytelse, både i moraliskt, politiskt, militäriskt och civilt afseende; och den samma tid, som fordrar en *national uppfostran*,

en *national beväring*, en *national representation*, fordrar ock en *national konselj*. Ej såsom ansåge vi oundvikligt, att sådana nya inrättningar skulle förstöra de gamla, egnade åt samma ändamål. Vi bekänna uppriktigt att vi i detta afseende tro på en ömsesidig modifikation, historiskt sannolik, om någon ting sådant kan sägas om framtiden, och teoretiskt ej blott möjlig, utan nödvändig, hvilket vi anse kunna i allmänhet bevisas. — Så, för att genast uttala modifikationen i det ämne, som nu närmast sysselsätter oss, förmäna vi, att en *national konselj* ingalunda derföre behöfver upphöra att vara *royalistisk*, utan tvertom bör blifva det i högre och sannare mening än förr.

Jag begifver mig genast på den för min åsigt ofördelaktigaste grund, då jag begynner med att tillstå, eller, om man hellre vill, påstå, att det nya konstitutionellt monarkiska systemet i Europa till en början 1:o blifvit kopieradt efter ett i flera afseenden missförstådt original, 2:o allt hittills befunnit sig, och ännu befinner sig i ett spändt förhållande emellan två ytterliga tendenser, som bägge gå ut på att draga det antingen *baklänges* eller *framåt* (vid svansen eller öronen, om man förlåter ett så lågt uttryck); men i bägge fallen *på sned* och ur banan. Det missförstådda mönstret är *England*. De bägge ytterliga tendenserna äro å ena sidan *den gamla Regimens*, å den andra *den nya Republikanismens*. Det fordras en stark tro, skall man säga, att i ett så tilltygadt system se frön till varaktiga frukter. Jag är en ibland dessa trogna; och, då jag för min del icke börjat med tron för att sluta med tvifvel, utan tvertom börjat med tviflet, för att komma till tron, så torde jag ej heller strax förtjena namn af lättrogen; helst om det skulle visa sig, att just en granskning af de anförda olägenheterna öppnar rum för hoppet.

Det finns intet land i Europa, som, med en så stor grad af frihet, trognare bibehållit hvad vi kallat den gamla *aristokratiska konseljen*, än *England*. Vi ha sett, att denna

tillika var på sitt sätt den första nationalrepresentation. Man kan säga att Engelska *öfverhuset*, ehuru med Konungarnas bidragande inflytelse, sjelf småningom gifvit sig sitt eget underlag i *underhuset*, hvilket man, till sina första elementer, kan anse såsom ett utskott af det förra. Redan tidigt hade det gamla enkla Parlamentet, utom de som suto der med *personlig* rätt (de andeliga och verldsliga Lorderna), äfven *valda* deputerade för landets särskilda distrikter (Grefskaperna). Ursprungligen tillhörde dessa samma adel, skildes blott såsom de *större* och *mindre Baronerna*, och delibererade i samma rum. Med tillträdet af städernas deputerade, som, först föranledt genom en bland Lorderna, af Konungarne sedermera upptogs och fortsattes, samlades småningom *alla valda* deputerade (så för Grefskaper, som städer) i en särskilt kammare, och fingo första rösten i alla bevillningsfrågor. Så uppkom ett underhus, och så kom det öfra att bli Englands enda titulerade adel (*Nobility*); ehuru en annan, genom förmögenhet och ofta genom börd, adelig aristokrati (hvad man i England kallar *Gentry*) fanns, och inom sig har familjer, som räkna äldre anor än sjelfva Pärerna. Sålunda, då ej blott underhusets förnämste medlemmar, de deputerade för Grefskaperna, tillhörde en fordom gemensam adel, utan den possessionerade Engelska *Gentry* till en stor del uppträdde tillika såsom representant för städerna, blef detta hus äfven *öfvervägande* aristokratiskt, och har fortfarande att vara det, dels genom denna sin sammansättning, dels genom öfverhusets inflytande på valen *). Englands författning har haft sina till en del högst våldsamma skiften, under inflytelser både af en till despoti gränsande Konungamakt, och af demokrati (den förre måste hemma vika för den sednare, och den

*) Vi hänvisa till en på stor historisk kändedom grundad, kort öfversigt af Engelska konstitutionen (*Vue générale de la Constitution de l'Angleterre par M. J. Fraser Frisell*, 4me Edition Paris 1837), ända till reformbillen, som inskränkte den aristokratiska inflytelsen på valen. Boken, churu skriven på Franska, är författad af en Engelsman.

sednare sjelf vika till Amerika); men dess hufvudkarakter — en genom kronans inflytande och genom industriella intressen tempererad aristokrati — har under många århundradens vaxlingar allt mera utbildat sig; till dess ett *handelsvälde*, sådant verlden ej sett, i sednaste tider börjat rubba och omstämma denna temperatur. På det hela är den ännu herrskande, men kämpar mot den rörliga förmögenhetens nya oerhörda makt, som begynner öfversvalla den gamla jordägande Engelska aristokratiens grund. Ännu består dock denna, af ålder stark; fast mer genom seder än lagar. Dess förnämsta stöd är nemligen ej en politisk, utan en civil institution, sjelf mer sed än lag, den hela England genomgående *förstfödslo-rätten*.

Redan af denna korta framställning torde framlysa, huru vida det var lätt, att endast med öfverflyttande af Engelska former grunda det konstitutionella systemet i Europa — former, som anbefalla sig genom utseende af allmängiltighet åt teorien, men i sjelfva verket hvila på en specifik egenhet, som förnämligast gifvit dem sammanhang, rörelse och lif. — Det till utseende allmängiltiga, var denna blandning af monarkiska, aristokratiska och demokratiska elementer, som nämde författning erbjuder. Dessa elementers förmenta *jemnvigt*, var hvad teorien i synnerhet prisade. Men då jemmigten är *stillestånd*, och det är i *rörelse* man både skall se och bedömma en konstitution, såsom hvarje annat ej dödt, utan lefvande väsende, så var det Engelska konstitutionens rörelse man tvertom borde söka förklara och imitera. Nu har man klagat, att de efter Engelskt snitt tillskurna konstitutioner på fasta landet ej rätt velat gå, utan födt af sig detta stillestånd fullt af oro, detta makande och späntande fram och tillbaka emellan statsmakterna, som vi ofvanföre påpekat. I sjelfva verket, om *Aristokratien* — ehuru den till borgerlig frihet mest utbildade i verlden — var i England öfvervägande, blefve egentliga frågan, *hvar* man nu mera hade den, och hade den *sådan*, för att få de efter detta

mönster bildade författningar att gå. — Sjelfva originalet begynner nu halta; och frågan har sina svårigheter i ett tidevarf, hvars kännetecken är, att *Demokratien* i den fått ny fart.

Monarkiska, aristokratiska och demokratiska element, mer och mindre utbildade, finner man, vid närmare efterseende, i *alla* författningar. Äfven i Österländska, eller halft Österländska despotier finnas de bägge sednare, i en *Divan*, en *Senat* och i en *municipal-* eller *kommunal-*författning, i hvilken folket sköter sina egna lokala angelägenheter. För öfrigt, så vida sådana författningar gå ut på att undertrycka all, äfven en *laglig* opposition, utsätta de sig sjelfva i stället för den *olagliga*. *Politiskt* verksamma framträda aristokratien och demokratien i despotier endast *ögonblickligt* och såsom *uppror*, merendels blott för ombyte af herrskare, hvilket sker endera genom en aristokratisk hofintrig eller en militärisk insurrektion; ty armén, den oinskränkta maktens fruktansvärdaste medel, är tillika denna maktens största fara, såsom en hemlig demokrati under vapen. Fri-stater, i hvilka de äfven här verksamma monarkiska och aristokratiska elementer blifvit så vida af demokratien utplånade, att *allt* lyder *majoritetens despotism*, i stället för en *endas*, äro, såsom en motsatt ytterlighet, underkastade liknande vådor på annat sätt, och de Nord-Amerikanska begynna se sig om efter ett lagligt stöd mot massans, lagen genombrytande, viljor för ögonblicket.

Europa, geografiskt, som politiskt, ställd mellan ytterligheterna, har af ålder varit den *allsidiga* politiska utvecklingens hem; och vi, som ej kunna lefva på förtvillan, hoppas hon skall förblifva det. Denna utveckling har hittills succesivt förnämligast visat sig under aristokratiens och royalismens aspekter, utan att dessa kunnat utplåna hvarandra eller det tredje demokratiska, på en gång dem motsatta och med dem sammanhängande, samhällselementet, som nu sjelfständigare träder i dagen. Allas innerliga sammanhang röjer

sig bäst derigenom, att de arbetat *för* hvarandra. — Aristokratien var statens representant, tills den monarkiska enheten blef en fullständigare. *Den* har uppfostrat *folket*. De *få* gjorde, med eller mot sin vilja, förarbetet för *en*; denne har, med eller mot sin vilja, förarbetat för *många*. Så har kretsen af politiska rättigheter allt mer vidgat sig. Men hvarken den ende eller de få eller mängden skall herrska, utan *Rättvisan*, som är *för alla och öfver alla*.

Man skall förebrå oss, att med en abstrakt trivialitet ha velat affärda den svåraste fråga. Låtom^o oss emedlertid se hvad som ligger i denna trivialitet! — Deri, skulle vi tro, ligger: att det finnes en rättvisa i och för sig sjelf, oafhändig af både befallning och öfverenskommelse, Guds lag i människans samvete, hvares utveckling till allt klarare och allmännare medvetande är mensklighetens uppfostran: att denna lag, den inre regeln för all annan, tillika bjuder på en gång lydriad för och fullkommande af yttre lag och ordning, men *endast* genom lagliga medel; och att dessa medels verksamhet för ändamålet först försäkras genom den *fria rösten* att kunna tadla äfven hvad man underkastar sig. Vi tro oss ha uttalat grundsatsen för *allt* konstitutionellt regemente, för *allt* civilt framskridande, för *all* lagbunden både styrelse och frihet. Den är: *lydnad för gällande lag, men öppen rätt att fordra en bättre, och fri diskussion om medlen dertill*. Med dessa trivialiteter är det slut på vår politik; — och vi veta intet annat svar på den fråga, från hvilken vi utgått: huru skall i borgerliga sambället oppositionen göras laglig?

Det återstår att draga några, dels allmänna, dels oss närmare rörande, följder af det anförda. — Den gamla *aristokratiska* konseljen var den första organen för den nämnda fria diskussionen: den *royalistiska*, sådan vi sökt karakterisera den, blef den andra; den, enligt nyare monarkiens fordringar sig bildande *nationala*, med allt hvad denna benämning innebär, blir den tredje. Man ser en graduell ut-

vidgning af diskussionens område. Den första var uteslutande de *få mäktiges*: den andra lät förnämligast höra sig inom de *privilegierade stånden*, först organiserade såsom royalismens milice, sedan delande med den makten; i den tredje har *folket* fått stämman. Dertill måste läggas, att *all* konselj nödvändigt är eller blir *aristokrati*, endast ombytande natur efter samhällets vexlande skick. Vi ha nämt de tre samhälls-elementernas oförstörliga samband, i följe hvaraf de förarbeta för hvarandra. Med andra ord vill detta säga, att ur hvar och en af dem, såsom lagd grund, utbilda sig de andra på olika sätt och under olika färg. Så ha vi börjat med den första höfdingalika naturliga aristokratien: vi ha sett den andra royalistiska, bildande sig först under kungamak- tens skydd och sist genom privilegier på dess bekostnad. — Hvilken vore väl den *demokratiska* tendensens *aristokrati* i våra tider? — Åter en *naturlig*, men civilisationens natur- liga, aristokrati: *moralitet* och *intelligens*.

Vi utmärkte tvänne motsatta falska tydningar af det konstitutionella systemet i Europa, och som under dess när- varande, ännu ej fullt bestämda, skick söka vända sig dess former provisoriskt till godo, den *absolutistiska* tydningen af ett, den *republikanska* af ett annat parti. Det enas val- språk är: Konungen regerar (så vidt möjligt) *allena*; det andra: Konungen regerar (så vidt möjligt) *icke*, men har namnet så länge, tills namnet kan flyttas att förblifva der makten är, nemligen hos folket. Hvad af den nästförflutna periodens aristokrati är kvar, drifver mest den förra tydning- en; och äfven konungamakten, som behöfver en aristokrati, har kanhända trott sig genom denna få styrka mot inkräk- ningar. Erfarenheten tyckes ha visat, att den derigenom blott på en gång utsträckt och försvagat sin försvarslinea. Thronen har egentligen först blifvit högsta maktens säte ge- nom segern öfver den *gamla* och feodala aristokratien; den *sednare*, genom kungliga privilegier skapade eller omskapade, aristokratien har uppväxt i thronens skygd, och känner sig

nu mer än någonsin behöfva det. En konselj, lifvad af samma anda, handlar derefter, drifver på det kungliga prerogativet — och *blottställer* det. Till sin bestämmelse Regentens moraliska och politiska lifvakt, hvad skall man säga, i fall denna lifvakt tror sin skyldighet som sin säkerhet fordra att retirera bakom thronen, och sjelf yrkar och gynnar en sådan tydning af tjenste-reglementet? — Det är en royalism, lika *falsk*, som den republikanism, mot hvars faror, under det den *framkallar* dem, denna slags royalism ständigt ropar.

Vi ha kommit till den kinkiga punkten af Rådgifvares makt och ansvarighet. Äfven härutinnan har den kontinentala teorien trott sig kunna efterbilda den Engelska författningen, utan att i verket äga dess villkor. I England föres Konungens regering genom en Ministère, merendels bestående af tolf de mest influerande Parlaments-ledamöter, till hälften tagna ur hvardera huset. Till formen nämner dem Konungen, men hans val är inskränkt till dem, som genom sitt eget och Kronans inflytande kunna räkna på majoriteten i Parlamentet, emot hvars vilja ingen Ministère kan formeras. Förlorar Ministären majoriteten, så återstår för Konungen endast att upplösa Parlamentet och vädja till nya Parlamentsval, eller att bilda en ny Ministère ur oppositionens leder; och han är säker att regeringen går sin gång lika väl med de Ministrar, som han måste taga, som med dem han måst förfasckeda. Orsaken är att de bägge partierna i Parlamentet — det Ministeriella och Oppositionen — med undantag af *platserna* — ha hufvudsakligen samma intressen, den Engelska aristokratiens *). *Reformbillen* har först i sednast tider gjort en rubbning i denna Engelska författningens likformiga rörelse. Det finnes nu mera ej blott två, utan flera partier i Parlamentet. En Ministère kan hädanefter der mindre räkna på en fixerad majoritet; men dess resignation be-

*) Hvarföre ock det Kungliga *Veto* väl hörer till denna konstitutions teori, men sedan mer än ett sekel ej till dess praxis.

höfver ej heller genast vara en följd deraf, att den befinner sig i minoriteten *). England har således upphört att i denna punkt vara fullt reulärigt; och sjelfva originalet har blifvit sig otroget, under det imitationen i Frankrike måst vika för Julithronen med de republikanska institutionerna.

Den ena förtydningen af den konstitutionella monarkien, den absolutistiska har nära haft sin tid; återstår den andra, den republikanska, och att dömma af dess medel, ställning och karakter i Europa, synes äfven *dess* framfart allt mer blifva dess nederlag. Dess våldsamma angrepp i tal, skrift, handling på den bestående ordningen, hvilken i Europa med den monarkiska principen är så införlifvad, dess vädjande till massans passioner, dess planterande af sina favor i synnerhet ibland den hop, som utan uppfostran och utan egendom, eller efter förlust af både heder och förmögenhet, är statens naturliga fiende, dess hemliga eller uppenbara hyllande af upproret såsom medel, hafva mer än något annat bidragit och skola mer än något annat bidraga att bilda en, af dagens opinionskast oberoende, kompakt majoritet för den lagliga ordningen med dess eviga grundsats, att *all olag skall lagligen rättas*, och på hvilken majoritet regeringarne kunna räkna, om de nemligen sjelfve, i förtroende på en rättvis sak, hafva fasthet och mod att lemna det medel *oantastadt*, som, ehuru nära det synes beslägtadt med faran, likväl är det enda, som försäkrar giltigheten och framgången af laglig både ordning och förbättring: *den fria diskussionen*.

I sjelfva verket är denna ett så oundgängligt korrektiv i all regering, att det visar sig i *mindre* eller *större* omfång uti all sådan. Äfven *sjelfherskaren* omgifver sig med och

*) Depuis le bill de Reforme, on ne peut plus dire qu'il n'y a que deux partis dans la chambre des Communes, et que le Ministère doit dissoudre la chambre ou s'en aller s'il perd la majorité. Sans doute, s'il était toujours en minorité, il faudrait bien qu'il prit un de ces deux partis. Mais désormais il sera bien difficile, qu'un Ministre quelconque ait jamais ce qu'on peut appeler une majorité fixe. Vue Générale de la constitution de l'Angleterre. p. 137.

hör ett *Råd*; och den *störste* har fallit, emedan han ej velat *höra*, och endast tålt en omgifning, i hvilken slutligen ingen velat våga en sanning på en onåd. Redan i den *äldre* konstitutionella monarkien har denna diskussion ett dubbelt fält, i *konselj* och *representation*. I den *nyare*, der de bägge sistnämnda äro närmare förenade, har denna diskussion tillika fått en ny, tredje, mäktig organ — *pressen* — ”denna utomordentliga af godt och ondt så blandade makt” — säger en utmärkt politisk författare — ”att, utan den, friheten ej skulle kunna lefva, och att, med den, ordningen med möda kan bibehålla sig *). Den gamla monarkiens anhängare anse den gemenligen för ett republikanskt ondt, för hvars goda de äfven betacka sig. Visst är, att den i *demokratien* visar sin största och vidsträcktaste makt — vi tillägga: ända derhän, att pressen, som i sig sjelf blott är *medel*, kan vändas *emot* sitt *ändamål*, som är den fria yttrande-rätten; så att dennas undertryckande i despotier så väl som i demokratier, — i de förra *utan* press, i de senare *med* och *genom* pressen, — äfven blir en ömsesidig beröringspunkt af tvenne ytterligheter. Naturligt nog; då öfverallt, hvarest en makt herrskar enväldigt, det må vara *despoten* eller *massan*, den *fria* diskussionen, enda villkoret för lagligt framskridande, undertryckes, så att samhället i stället måste röra sig genom tidtals återkommande revolutionära ryckningar.

Att de Nord-Amerikanska fristaterna, med demokratiens allt mera i dem utvecklade allmakt, befinna sig på en väg, som utsätter för sådana faror, att de ha eller begynna få — mer *press* än *yttrande-rätt*, — är ett faktum, för hvilket vi kunna framställa intyg af personer, som grundligast studerat deras författning, med förkärlek anse hela deras samhälls-

*) Cette puissance extraordinaire, si étrangement mêlée de biens et de maux, que sans elle la liberté ne sauroit vivre, et qu'avec elle l'ordre peut à peine se maintenir. *Tocqueville, de la Democratie en Amerique*. Bruxelles 1835. II. 23. En af de bästa böcker jag läst, och någon kan läsa.

inrättning, ja af Amerikanare sjelfva. "Majoriteten" — säger en af oss redan citerad förträfflig författare — "har i Förenta Staterne ett omätligt inflytande i verket, och nästan en lika stor i opinionen. — Då den en gång är bildad i en fråga, finnes intet motstånd, som blott kan uppehålla dess fart, och gifva den tid att höra deras klagan, som den i förbigående krossar. Följderna af detta tillstånd äro bedräfliga och farliga för framtiden." Och på ett annat ställe: "ibland den otaliga mängd, som i Förenta Staterna tränges på den politiska banan, har jag sett temligen få, som visa denna manliga uppriktighet och oafhängighet i tänkesätt, som ofta utmärkte Amerikanarne i förra tider*)." Han tillskrifver det "verkan af majoritetens ständigt växande despotism**)," ja yttrar sig: "Jag känner intet land, hvarest i allmänhet herrskar mindre sjelfständighet i tänkesätt och verklig frihet i diskussion än i Amerika***)." Det är likväl en författare, som tänker störst af alla vi känna, både om Amerika såsom det är och om dess framtid. — En bekant författarinna, med afgjordt Amerikanska tänkesätt, yttrar om den nuvarande Amerikanska tidnings-pressen †): "Det är svårt att säga hvad i den är värst — det vidsträckta utspridandet af hvad icke är sant, eller undertryckandet af hvad som är sant. Det är ingen hemlighet, att habila personer i Washington skrifva bref om regeringens politik och skicka dem till Unionens aflägsnaste vrår att der intagas i ortens tidningar, hvarefter de samlas i Regeringens blad i Washington, såsom bevis på allmänna opinionen. Det är ingen hemlighet, att tidningar från Unionens södra del (Slaf-Staterna) hålla undan i sina kolumner all underrättelse, som skulle kunna upplysa läsare, när eller fjerran, om det verkliga samhällstillståndet ††).

*) *Tocqueville*. I. c. II. 160.

***) Il en resulte un abaissement générale dans les ames. II. 177, 179.

***) II. 172.

†) *Miss Martineau*, Society in America. London 1837.

††) Författarinnan anför deraf ett rysligt exempel, som föll under hennes egen kännedom. "Two men were burned alive without trial by

— "Det är ingen hemlighet, att det systematiska övett, med hvilka tidningarne på en sida anfalla kandidaterna af den andra, är orsaken att många bedervärde män afskräckas från att egna sig åt det offentliga lifvet. Min sagesman berättade mig om en tidningsskrifvare, som vunnit några tusen dollars genom övett mot *en* man, och tillade skämtsamt, att den som blefve ett sådant föremål, borde kunna göra anspråk på en viss del af profiten." En Amerikanare af Europeiskt rykte skrifver nyligen *): "Den förnedrande last, hvarmed Amerika är besatt, är den moraliska feghet, genom hvilken folk bringas att köpslaga med hvad som kallas allmän opinion, ehuru sådana opinioner äro blott konststycken, satta i rörelse af den minst repektabla och mest förderfvade delen af samhället, för de ovärdigaste ändamål." — "En uppenbar oärlighet i tänkesätt genomgår sjelfva publiken, som begynner med en vådlig likgiltighet anse handlingar af enskilt brottslighet, hvilka på det närmaste röra statens anseende, säkerhet och rätta förvaltning." — "Vi äga en *ensidig* både tal- och tryckfrihet." — "Hvarje hederlig man medger, att pressen i Amerika är på god väg att blifva odräglig. Med befrielse från främmande aristokraters tyranni, hafva vi i vårt eget sköte skapat ett tyranni af så olidlig natur, att en förändring af ett eller annat slag blir oundgänglig **).

Med yttre tvångs-åtgärder dämpas ej ett sådant ondt, der det en gång finnes; och *att* detta, det *sämsta* i tiden, verkligen finnes, sammanhänger tillika med det *bästa* i tiden, nemligen det gemensamma intresse, som allt mer förbinder det enskilda med det allmänna. Derigenom har opinionen mer än någonsin blifvit en makt i verlden. Den kan förvillas genom sina

the gentlemen of *Mobile*, just before my arrival, and no Newspaper even alluded to the circumstance, till many months afterwards a brief and obscure paragraph in a Northern Journal treated it as a matter of hearsay."

*) *J. Fenimore Cooper. England with Sketches of Society in the Metropolis. London 1837.*

***) *Cooper* l. c. III. 201; III. 9; II. 265.

egna medel — genom pressen framför allt — men den är en farligare makt undertryckt, än då den är fritt spridd och genom sin spridning fördelad *). Fenomenet, såsom sagdt, ligger i tiden, *utom* hvilken det är fåfångt att vilja ställa sig. Man måste tvertom ställa sig midt i den samma, och med dess eget goda bekämpa dess eget onda. Opinionens falska makt ligger i anspråket, att *meningen* är regeln för det rätta: dess sanna deri, att det *rätta* blott ger verklig kraft åt meningen. Återstår således att med den *bättre* öfvertygelsen bekämpa den *sämre*.

Vi äro olyckliga att endast kunna föreskrifva *simplicia*, och att åter komma med en trivialitet för att lösa en stor svårighet. Emellertid torde man uthärdas med att ännu höra en konsekvens af denna trivialitet. Vi ha mer än en gång talat om de tre samhällselementernas sammanhang, hvarigenom de genereras ur hvarandra, och tillika hänvisat på huru ytterligheterna slå om i hvarandra, en endas valde i mängdens, despötismen i anarkien och tvertom. Såsom förstörande framträda de yttersta blott, så snart det medlande elementet ej genereras, utan utskjutes. Vi ha framkastat den frågan, om ej äfven den demokratiska tendensen kan af sig föda en *aristokrati*, och sökt angifva af hvad beskaffenhet denna borde vara, för att bestå inför en tendens, som eljest fräter *all* aristokrati, med inbegrepp äfven af penninge-aristokratien, som den sednast hjälpt att framkalla **). Vi ha nu kommit till *sättet*, huru en sådan aristokrati endast kan alstras? — Genom intet annat, än den bättre öfvertygelsens kamp med den sämre, så

*) C'est un axiome politique aux États-Unis, que le seul moyen de neutraliser les effets des journaux est d'en multiplier le nombre. — Que ceux qui veulent faire des revolutions à l'aide de la presse cherchent à ne lui donner que quelques puissans organs, je le comprends, mais que les partisans officiels de l'ordre établi et les soutiens naturels des loix existantes croient atténuer l'action de la presse en la concentrant, voila ce que je ne saurois absolument comprendre. Tocqueville II. 26, 27.

**) Såsom Amerikas exempel nyss visar.

att de *bästas vett och vilja* blir samhällets regulator. Der- till fordras både diskussionens oförminskade allmänna frihet, äfven medelst pressen — det är eldprovet — och sanningens mod, som endast kan skänka antingen seger; eller ett nederlag förutan blygd. Det skall tillika återföra samhället till dess *religiösa* grund; ty att stå upp för sin öfvertygelse är redan religion. En *sådan* aristokrati — nu mera stödet för all annan, och i hvilken all annan måste förvandla sig, vid straff att eljest gå under — en *sådan* aristokrati, tillika endast möjlig att bilda, ur den nyare tidens egen princip: *likhet inför lagen och befördran* (medborgerlig inflytelse) *enligt förtjenst* — är den samhällsmakt, hvars tillvarelse och förbund med de öfriga, eller hvars uteblifvande och undertryckande, genom hvilken despotism som helst, närmast i politiskt afseende torde komma att bestämma vårt tidevarfs öde.

Vi ha dragit våra allmänna slutsatser. Nu med några ord tillämpningen på oss sjelfva!

Sverige har, såsom de flesta samhällen, i forntiden inom sig hyst den gamla aristokratien af Höfdingar, ibland dem en med Konunganamn, bredvid hvilka folket framträder såsom Lands-här. Dess förbindelse, till sin mest krigiska del, med Höfdin-garne, småningom ännu mera än med Konungen, har, jemte dessas makt uti de i Konungens namn gifna Länen, varit feo-dalismens framgång, till sin orsak gifven hos oss såsom öfver-allt, ehuru framstegen varit olika. ENGELBREKT, STURARNE, GUSTAF WASA uppkallade den gamla Landshärens emot denna aristokratiska makt. GUSTAF, Konung, befann sig i förhållan-den, att till en del bryta och till en del förbinda sig med den samma. Det blef en kamp, som varade till och med CARL IX, och som förliktes så vida med GUSTAF ADOLF, att adeln trädde under kunglighetens banér, ej utan medgifvanden å dennas si-da, hvilka, efter hjeltens fall, förde till en fullkomligt aristo-kratisk regering, fåfängt bekämpad af CHRISTINA, som uppgaf striden, med ärofulla krig nedhållen af CARL X, utan annan

motvigt än sin egen söndring under den följande förmyndarestyrelsen, slutligen bruten af CARL XI, och af CARL XII behandlad med segerns rätt.

Vi återkalla i minnet hvad vi i allmänhet sagt om den sednare, under kungamaktens skugga uppvoxande aristokratien — hos oss under krig och förmyndare-regeringar uppstigen till större inflytande än i många andra länder. Denna aristokrati under rojalismens fana, skiljer sig derigenom öfverallt från den äldre, att den är en *kungligt privilegierad*. Den slutar gemmenligen med att vända privilegierna *emot* deras källa; men denna har likväl i principen en makt, som, förbindande sig med samhällets öfriga elementer, förmår sänka det usurperade väldet. Med CARL XI sänk den högsta privilegierade aristokratien hos oss, men sjelfva privilegii-systemet försvagades blott på sin högsta grad, för att stärkas på en lägre, det *kollegiala administrationsväsendet*, hvilket till och med CARL XII lät stå, under det han, öfverallt bredvid det, ställde provisoriska, våldsamma undantags-myndigheter. Med hans fall framträngde på en gång obändigt den gamla ståndsaristokratien, under det kollegialväsendet tillika söndrade sig från sitt kungliga upphof. Allt tog sitt, sin större och mindre makt, sin lilla sjelfständighet, sitt sjelfsväld i Sverige — utom kronan, i hvars namn allt detta skedde. Den första längre fred, efter så många krig, den första lisa, efter ett verkligt förtryck, sjelfva partiernas strider, innan de upplöste sig i fullkomlig splittring, skulle nödvändigt föda *några*, enskilda glädjande frukter. På det hela följde, efter en tid af våldsam spänning, en annan af söndring och upplösning. Det är ifrån denna tid, utan stora ledande idéer, utan hvarken monarkisk hållning, eller republikanska dygder, som *stånds-*, *korporations-*, *privilegii-* och *skrå-anda* i synnerhet sig emellan delade fäderneslandet, som Svensk frihet fick ett falskt språk, och Svensk opposition blef ett *käbbel*, i hvilket, genom dunsten af de stora orden, i grunden framskymtade den Svenske *Adelsmannen*, *Presten*, *Borgaren*

med sina enskilda små intressen; och det lyckades mer och mindre att få *Bonden* till att gå i deras ärenden. — Man tycker sig höra ett oväsen i alla portgångar, som slutligen blef ett oväsen på gatan — tills en Konung, stark genom nationens missnöje med sina ordförare, måste stiga fram och befalla tystnad.

GUSTAF III räddade konungamakten, och ett lif till, — mer än för hans eget var rådligt — nemligen öfverlevorna af aristokratien, som slutligen hade varit hotade af de ofrälse stånden. Han trodde sig kunna förmedla royalismens och aristokratiens intressen, med att taga makten för sig, och nyttja den sednare såsom en *royalistisk dekoration*; af hvilket slag, (Sveriges gamla ära inbegripen) allt för mycket fanns under denna regering. — Han mistog sig. — Det lysande förhänget föll ett ögnablick, — och visade en konung i sitt blod. Hans son förlorade på åsynen förståndet, slutligen kronan, och Sverige gjorde åter en revolution; efter hvilken, — utom en tredjedel af rikets område, — mycket af det gamla förblef.

Närmast dess åldriga thron, kallades nu först en ädel Prins, som döden skördade på dess trappor, sedan en stor Härförare ur frihetens leder, hvilken, efter att lika kraftfullt som klokt ha inledt Skandinavians öden på en ny bana (full af framtid, genom förbundna national-intressen, för hvilka, i så många afseenden, genom natur, språk och seder, en gemensam grund finnes lagd), nu på Sveriges thron har lefvat länge nog, att omgifven af det välbekanta käbblat, anklagas för förluster; som *Han* ej vållat, och otackas för välgörningar, som *Han* gjort.

1809, med hvad derpå närmast följde, var för mycket en blott yttre kris, att ej lemna inre kriser efter sig. Redan det förändrade samhällsskickets grundlagar, skulle i sin utöfning yppa stridigheter så väl sins emellan, som mellan det gamla de bibehållit och det nya de antagit.

Af de i samma anda författade skrifter, som stå framför denna artikel, sysselsätter sig den första med en af de vitti-

gare bland dessa stridigheter, men löser den på ett sätt, hvari vi ej kunne instämma. Vi förmå ej bättre ådagalägga olikheten af våra och författarens åsigter, än med att ordagrant upprepa några af de hufvudsatser, i hvilka han sammanfattar sina, och tillägga ett uttryck af våra, med åberopande af hvad vi i allmänhet redan anført. Deraf må blifva ett samtal emellan A (författaren) och B (recensenten).

A. Svenska folklynnnet är af demokratisk halt, men älskar monarkisk kraft i styrelsen, önskar Konungen omgifven af ett *Råd*, men ej af *medregenter*. Detta lynne är tecknad i våra häfder från urminnes tider. Det har varit den för mångväldet fruktande frihetskänslan, som, i tider af betryck, låtit hänföra sig, att lägga enväldet i några af våra Konungars händer.

B. Svenska folklynnnet må vara så demokratiskt som helst (det har i detta afseende, oförvilladt, aldrig visat andra än *defensiva* tendenser), det må så mycket det vill älska monarkisk kraft i styrelsen (den oinskränkta har det aldrig älskat), det må önska sin Konung omgifven af ett *Råd*, ej af *medregenter* (med rätta); så följer deraf ej, att icke i Sverige, såsom öfverallt, jemte det *monarkiska* och *demokratiska*, äfven det *aristokratiska* elementet skulle på ett eller annat sätt finnas och göra sig gällande. En af dess naturliga platser har varit Sveriges Råd. Så snart detta Råd, både det forna i grunden feodala, och det sednare privilegierade högadliga, gått utom sina gränser, har alltid en hvälfnig följt; men ej mindre sant är, att de tider, då Rådet förstummadt eller ej funnits, varit vådliga i Svensk historia; hvilken, ty värr, allt för mycket visar en kastning emellan ytterligheter.

A. Vår nya grundlag är uppgjord i lycklig öfverensstämmelse med våra häfder och våra nationella tycken. Vårt monarkiska, på demokratisk grund hvilande, regeringsätt är bestämdt uttaladt i 4:de och 9:de §§. af regerings-formen, i öfverensstämmelse hvarmed hela vår grundlag är skriven.

B. Våra grundlagar, kanske så goda de kunnat göras, då de öppnat rum för sin egen förbättring, äro författade och antagna under stora faror, och böra derefter billigtvis bedömmas. Om äktheten af deras historiska traditioner i flera fall, hyser jag stora tvifvelsmål, och oförnekligt är, att ifrån sin rätta mening afvikna, *urartade* historiska traditioner, äfven kunna finnas. Så t. ex. är det från statens enhet sig afsöndrande och i denna söndring skadliga *korporationsväsendet*, hvilket så inom vår administration, som representation, för mycket fått tid att sätta sig för sig sjelf, i sin sjelfständigare gestalt ett barn af parti-tiderna, och enligt min bästa öfvertygelse ett oäkta barn, som fått allt för stor del i boet vid ett par derefter följande Svenska sterbhus-utredningar. De äldre kollegiala myndigheterna stodo i ett helt annat och närmare sammanhang med den egentliga regeringen, än de sednare ännu bibehållna, och den gamla ständsrepresentationen i sin politiska verksamhet återkallar i mycket ett outbildadt öfver- och underhus.

Vårt monarkiska, på demokratisk grund hvilande regeringssätt, är ej ett *allena* monarkiskt, bygdt *endast* på demokratisk grund; det är ett i flersaldigt afseende tempererad regeringssätt, hvars karakteristika kännetecken nu mera snarare torde vara, att den fordna aristokratiens plats blifvit intagen af en mängd omkring sig åtande små-intressen, meuligare för både monark och folk, än någon aristokrati, för litet solida inom sig sjelfva, allt för öppna för främmande inflytelser, att verka annat än trakasseri och oro; men allt för mycket egnade att, vid en beständig strid emellan anspråk och verklighet, af sig föda falska förvända seder. Så t. ex. återstår af vår adels fordna betydighet ännu det draget, att en förfördelad adelsman kan anse sig berättigad att förfara såsom sin konungs personliga fiende; hvilket visserligen blott låter sig göra genom ett vingleri på förräderiets brant, och med all equilibrisk skicklighet, ej är utan sina faror.

Med det ofta återopade *allena*-regerandet har det sitt betänkande. Den monarkiska principen är i all icke-despotisk

styrelse mer och mindre tempererad genom *Råd* och *Representation*. Äfven om man blott betraktar kungamakten i förhållande till det förra, så visa sig inskränkningar, vidgande sig efter ämnena, allt efter som dessa äro af judiciell, administrativ, ministeriell eller militärisk natur: gradationer, som vår regeringsform äfven iakttagit, så att likväl för ingendera ansvariga rådgifvare saknas. Fäster man sig nu förnämligast vid administrativa regeringsärender, så stadgas visserligen i regeringsformens 4 §, att Konungen äger allena styra riket, och i den 9, att han äger i Statsrådet allena besluta, men med tillägg: att regeringen skall föras enligt regeringsformens föreskrift, och efter inhämtad underrättelse och råd af Konungens Statsråd, hvars ledamöter — skulle någonsin den oförmodade händelsen inträffa, att Konungens beslut vore uppenbarligen stridande mot regeringsformen eller rikets allmänna lag — det åligger, att kraftiga föreställningar till protokollet deremot göra. Allt detta innehåller visserligen redan på denna punkt limitationer af den högsta makten; och kommer det an på huru långt de, enligt både lag och förnuft, kunna och böra leda.

A. Om Statsråden skulle nedlägga sina embeten, så snart de tänkte annorlunda än Konungen, så skulle sådant skaffa oss antingen en egenmäktig Konung med ett slafviskt Statsråd, eller ock ett regerande Råd med en namnstämpel, som hette Konung. — Ett Statsråd, som blott för skiljaktig mening med Konungen afgår, undandrager sig den moraliska ansvarighet, som grundlagen af honom äskar.

B. Här dragas följder, hvarken af lag eller af förnuft godkända. Grundlagens mening med ett Statsråd, hvarken i sina rådslags frihet Konungens godtycke underkastadt, eller med honom voterande i konseljen, var tydligen att undvika de bägge nämnda, i Sverige förut väl kända, ytterligheterna. Men ett Statsråd, som blott opinerar och reserverar sig till protokollet, och dymedelst inför allmänna omdömet retirerar bakom thronen och blottställer denna, skulle redan derigenom kunna utsätta riket för det ena af de befarade alternativerna. *Kraftiga* föreställningar äro endast de, åt hvilka den opinerande ger all den moraliska kraft i hans förmåga står. Der till hörer, att bakom ett *ord* är en *man*; hvaraf tydligen följer, utan all föreskrift, emedan sådant förstås af sig sjelf, att

ett Statsråd, som vill bibehålla den aktning, hvilken är enda villkoret för dess inflytande, bör, enär kraftiga föreställningar, i de fall regeringsformen dem föreskrifva, lemnas utan afseende, besegla dessas allvar med sitt afträde ur konseljen; stående Konungen naturligtvis fritt att kalla andra rådgifvare. Att ett Statsråd, som *sålunda* för skiljaktig mening med Konungen afgår, undandrager sig den moraliska ansvarighet, som grundlagen äskar, förstår jag alldeles icke. — Regeringsformens 106 § stadgar en *juridisk* ansvarighet i de der bestämda fall för Konungens rådgifvare. Den 107 § innehåller en *opinionsansvarighet*, som kan äga en moralisk grund. Men den egentligen *moraliska* ansvarigheten, som samvetets grundlag äskar, är en rådgifvares ansvarighet inför sig sjelf; och denna lärer äfven Sveriges grundlag *förutsätta*, i stället för att *ogilla*.

Vi fortsätta ej längre samtalet; men äga, då detta, i fråga om ett konstitutionellt *Råds* plikter, slutat med olika meningar, deremot den tillfredsställelsen att fullkomligen instämma med slutmeningen i den *andra* af de ofvanbemälda skrifterna, hvilken vi så mycket hellre här anföra, som denna slutmening visar, genom hvilken kraft äfven en *ofullkomlig representations* former kunna vändas till det goda. "Förso-ning — säger denne författare — måste sökas för att tillvägbringa ett slut på den långa tröttande striden. Utän förso-ning skall icke frid eller trefnad någonsin återkomma. Alla rättsinnades ögon vända sig därför förhoppningsfullt, så väl till en *klok och ypplyst Regering*, som till den *medelklass*, hvilken länge börjat bilda sig och allt mer utbildas. Den tillhör icke något visst stånd, men äger stora utgreningar inom hvarje sådan afdelning. Den utgör nationernas kärna och består af alla upplyste och rättsinnade medlemmar i samhället. Man är icke utesluten ur den, därför att man är adelsman, men icke heller därför, att man saknar rang, förmögenhet, lärdom eller förfinade lefnadsvanor. Men alla, hvilka låta regera sig af låga och brottsliga passioner, hvilka, hemligt eller uppenbarligt, finna sin räkning vid att hylla oförnuft, lögn och oräddrådhighet, äro uteslutne från denna samhällets *verkliga medelklass*, eller rättare *medlareklass*, hvilken, i moraliskt värde, står framom all vanlig rangordning."

Vi ha i det föregående vidrört en egentlig *doktrin*, med ifriga försvarare ur samhällets högre regioner, angående det

Svenska rådgifvarekallet, hvilken vi funnit oss befogade att utmärka såsom ett ondt: en åsigt, hvori vi öfverensstämma med många, hvilkas föreställningar om *politiskt ondt* från våra synas vida skilda. Vi kunna ej komma från ämnet, utan att stöta på ett *motsatt* ondt ur samhällets lägre och lägsta kretsar. Det är *pöbelns* öfverbandtagande *väldighet*, inom det gamla, hittills dermed obekanta, Sverige. — — — Uppträderna sedan Juni månad i hufvudstaden, i anledning af en förväl bekant aktion (hvilken, enligt alla opartiskas tanka, bort ske förr eller också icke nu — och, om någonsin, icke på detta sättet), skedda i åsyn af ett Borgerskap, som dock äger rättighet och plikt att för allmän ordning bära vapen, och framställda af en tidningspress, så som kände den ej första vilkoret för laglig ordning — dessa bedröfliga uppträden, den oro de väkt, de följer de redan haft, vittna tillräckligt om detta onda. Männe ej ett samhälle — naturligen lugn- och lagälskande, — der sådant händer och ej så snart tyckes vilja återvända, befinner sig i ett tillstånd, en sinnesstämning *), som rättfärdigar fruktan för större faror? — Och äger icke då äfven den ringaste medborgare rätt, att på allas vägnar säga: Vi vilje ej tillåta, att man så leker med vår välfärd!

*) *Is habitus animorum, ut pessimum facinus auderent pauci, plures vellent, omnes paterentur.*
Tacitus.

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

C. G. Geijer.

N:o 9. September Månad. 1838.

Denna tidning, hvaraf en nummer, utgörande omkring ett tryckt ark, utgifves i slutet af hvarje månad, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Läroverksfrågan.

Tredje Artikeln.

Ändteligen lärer man få höra ännu ett nytt förslag till en ny Skolordning, torde någon af mina benägna Läsare säga. Jag ber om förlåtelse, i fall jag dermed ej heller denna gången skulle kunna uppvakta; ehuru det allmännaste inkastet mot mitt företag, att mina historiska och theoretiska utflygter allt för litet peka till ett bestämdt *praktiskt* mål, ej är mig obekant. — Emellertid, skulle vi ej kunna tillbringa en stund med hvarandra, i betraktelse af hvad man i grunden menar med detta *praktiska*? Jag anhåller därför, att ännu få kasta en blick tillbaka och omkring mig, innan vi gå vidare.

I mitt första chaotiska blad ha i synnerhet tvänne förargelse-klippor befunnits utkastade. Jag kan ej undanrödja dem. Att göra dem till vägvisare, i stället för stenar i vägen, är visserligen min uppriktiga önskan. Man skall då ursäktas mig, om jag vid dem söker uppehålla allmänheten — eller, om man icke förlåter mig det, så är det mig ej obekant, att allmänna stråkvägen öfverallt är nog *bred*, att jag med mina väganläggningar och vid min stenhop beqvämligen kan lemnas utan uppmärksamhet.

Prof. W. W. W.

Den ena af dessa stötestenar var *Skolans emancipation från kyrkan*. Jag har i ett föregående blad sökt förklara meningen dermed. Förklaringen gick hufvudsakligen ut på att visa, att det yttre privilegierade sambandet mellan bägge är nu mera skadligt för bägges inre sammanhang, hvilket sammanhang består i vetenskapens medvetande af en religiös princip, och kyrkans af en *vetenskaplig*. Kan hända skall den betraktelse, vi gå till mötes, äfven kasta ett nytt ljus på detta ämne. Det så uppfattade förhållandet blir visserligen ett *coordinations*-förhållande emellan bägge, — hvilket ännu är temligen fräckt i mångas tanke. Jag är olycklig nog att yttra mig fräckast, då jag menar som bäst; och har till besvarande af anklagelsen ej bättre svar, än ett längst gifvet, som fallit under samma fördömelse, men hvilket jag ändå ej kan undgå att här upprepa, emedan det, enligt min uppriktiga öfvertygelse, uttrycker det *bästa* jag vet. "Man hör å ömse sidor talas om subordination och företräde. Hvad vi först skulle vilja utbedja oss är, att man aflägsnade all slags tanke; såsom hade man här på minsta sätt att göra med en så kallad *hedersfråga*, en lumpenhet, som innebär ett ochristeligt högmod, och hvarifrån vi knappast kunna fritaga de eljest välmenande, så kallade rättrogne, som i sin ifver äfven nekat sina vedersakare både namn och egenskap af christne. Hvad men om ock Uppenbarelsen tjenar? — Hvem har tjenat såsom Jesus Christus? — Har han ej varit allas vår tjenare? Är han det ej ännu i dag? Såsom han sjelf säger: *Menniskones Son är icke kommen på det han vill låta tjena sig, utan att han vill tjena och gifva sitt lif till återlösning för många*. Är ej detta den eviga barmhertighetens ousägliga mysterium, hvarvid tanken vill upplösas i beundran och ödmjukhet! Vi för vår del äro öfvertygade, att en trogen, sanningsälskande forskning alltid leder till detta mysterium, ifrån hvad riktning den också begynner och hvad färg den ock bär. Vi kunne tillika ej undgå att påminna om gången i all forskning; nemligen, att den begyn-

1) *Skolans emancipation från kyrkan*

ner med att underordna sig sitt föremål, hvarvid detta, i mån af sin verkliga höghet och makt, allt mera stiger, och slutligen fattar forskaren sjelf, under dennes bemödande att hålla det under sig. Skriften säger, att patriarken Jacob har brottats med Herran. Än i dag tillåter han denna lek till sina barns undervisning. Ty människan är barnet i hans hus *)". Det fräckaste af alla ord är: "att Himmelriket lider våld"; och likväl står det skrifvet **).

Det andra, som i nämde blad lärer förefallit kanhända ännu mer stötande, har varit dess förmenta *instämmelse* i *tidens öfverklagade materialistiska riktning* och mina, såsom vanvördeliga ansedda, yttranden om det höga och *ideala*. Ej om detta i sig sjelft, hoppas jag. Jag behöfver blott upprepa orden i samma blad: "det är ju det högre och mäktigare? Skulle ej, om materien så gäser, det ideala ha liksom råkat i lägervall? Och är detta sjelfva det idealas fel?" Jag vill ej nöja mig med att emot ofvanberörde anklagelse endast sätta försäkringen, det ingen kan hysa mer vördnad för det högre och andeliga än jag, utan jag vill äfven, efter förmåga och i korthet, bär framställa, huru jag förstår och, efter närvarande tids lägenhet, tillämpar denna vördnad. Kanhända skall, om efter denna förklaring bladet omläses, man finna att det ej innehåller så lösa, sig sjelfva beskådande och till åskådande framkastade hugskott, som många förmenat.

Andan är ett osynligt väsende och uppenbarar sig i verk och gerning. Att derutinnan se och söka begripa honom kan blifva uppgiften för en ödmjuk lefnad, särdeles hos den, som till verk och gerning ej med stor förmåga blifvit utrustad, men ej vill stiga utan föda ifrån lifvets bord. En sådan, mer åskådare än deltagare, finner snart — liksom *Hamlet*

*) Tal vid Svenska Bibelsällskapets allmänna Sammankomst, den 29 Mars 1836.

**) Math. II: 12.

inför sin faders ande — att det osynliga, verksamma väsendet är än här, än der, men säkerligen tillstådes hvar något i djup eller höjd tilldrager sig, som synes gå ut på förstöring eller skapelse. Mig har det förefallit, som om Andan, efter att länge ha hvilat på höjderna, nu arbetar i djupet.

Det har funnits tider, då människan mest synts handla genom vissa utkorade eller sig sjelf utkorande representanter: det har funnits andra (korta, snart öfvergående), då hon blifvit bragt derhän, att sjelf representera sig sjelf (üvilket för en ovan går derefter). Skulle ej en af vår tids egenbeter vara, att det ett ögonblick fallit människan före att presentera sig i den menskliga societeten? — En blick, huru dermed egentligen står till, torde vinnas genom detta uppträde.

Hvad är tidens stora politiska faktum? Att de privilegierade Ståndens välde, såsom sådant, är på fall: att höga samhällsställningar ramlat: att allt befinner sig plötsligen på jorden: att hvar och en måste begynna att tjena sig upp nedifrån: att samhällskraften sunkit till ett *tredje stånd* — (till en början mycket liknande ett obestånd) — och der nu som bäst söker samla sig.

Det tredje ståndet var till sin största del det näringsidkande, det industriella. Framträdande i offentlighetens ljus gör det rätt i att ej skämmas för sin handtering. Dess intresse, det industriella, har blifvit det öfvervägande i alla stånd. Det har gjort sin egen angelägenhet — till världens. Deri ligger både dess styrka och dess svaghet. Vi vilje betrakta det under bägge synpunkterna, för att se både hvad det har och hvad det saknar.

Till dess *credit* hör:

1:o Det har åter bragt *arbetet* till heders, varandes ifrån början jorden nog nära, att ej ha kunnat glömma den första lexan: "du skall äta ditt bröd i din anletes svett."

Det ligger en *välsignelse* i dessa gudomliga ord efter fallet; och likväl synas de uttalade i sammanhang med en *förbannelse*. Det har bragt mig på underliga tankar om Guds ord. *Saken*, det välsignelserika innehållet, är der öfverallt. *Namnet* synes ofta ett helt annat, liksom uttaladt af en mun, som ej rätt känner det himmelska språket, är tolk för hvad den ej rätt förstår, förbannar der välsignelse var menad, eller ock tvertom. — Derföre är ock min uppriktigaste mening, att människan, i afseende på inre, samt språkförstånd, ännu alltid befinner sig uti Adams casus i Eden, inför hvilken Gud förde allahanda djur på marken, att människan måtte se hvad de skulle heta och nämna dem. *Låt saken tala* lärer således vara första grundsatsen för språkkunskapen (som för all annan), hvarvid man borde komma ihåg, att äfven vår Herre ej funnit (och ej finner) det under sin värdighet att vara skolmästare.

2:o Det är en *fredens* häröld på jorden. Huru skulle industrien kunna vara en samhällenas hufvudangelägenhet, om ej vapnen hvilade! Huru oändligt har ej den fredliga gemenskapen mellan människor stigit inom jemförelsevis kort tid! Har tidens anda i något afseende så visat sig verksam, som i skapandet af sådana kommunikationsmedel? Hvilka eröfringar äro nu mera de fruktbara, om ej de fredliga genom kolonier, handel, odling, förädling! Jorden är en verkstad, der ej mera förnämligast vapen smides. Hvar sådant för sig går, är det ej utan en stor betydelse. Ja, man har i många afseenden rätt att säga: för *yttre* fred har det Europeiska tillståndet kanhända aldrig erbjudit större garantier; och krigarestorheten torde, med Napoleon, för lång tid vara gången till hvila. Jag medgifver, att det *inre* lugnet, på långt när, ej erbjuder samma utsigter som det *yttre*. Men äfven de inre gemensamma farorna bidraga att hålla de yttre i tygeln. Bedrager man sig, om man skulle förmoda, att den Europeiska atmosfären ej för det närvarande är så beskaffad, att

militärdespotien kan, utan egen våda, skicka sina verksamma-
ste medel långt inom dess område? I synnerhet om en tyd-
lig providentiell mission i odlingens eget intresse för en sådan
makt ligger åt ett *motsatt* håll!

3:o Det har födt en egen vetenskap — *Rikedomens* —
(äfven kallad Nationalekonomi), som, märkligt nog, genom den
blott formella konsekvensen af sin abstrakta grundsats om
Handelns frihet, kommit till den vackra, lika på samhällen
som enskilda tillämpliga, slutsats: *att all genom lösliga me-
del förvärfvad rikedom är i sig själf en välgerning
för alla*: en slutsats, som det blott fattas underlaget af ett
motsvarande sinnelag, för att alstra ej blott rikedomar utan
dygder.

Vi komma nu till *Debet*, och märka följande poster:

1:o Med det, blott på materiella mål gående, arbetet
följer, såsom pris, en *hvila*, som också finner sin lycka i
materiella njutningar. Med *kapitalistens hvila*, der han
vill njuta den, kan svårligen något annat jämföras. Åtkom-
lig, blott i den mån han själf det tillåter, för taxor (ty det
finnes i hans belägenhet många utvägar att undvika dem),
synes han ensam i besittning utaf ett rent öfverskott af njut-
ningsmedel. Ligger hans kapital i publika fonder, i hvilka
nationen skuldsatt sin egen framtida arbetskraft, så är *han*
den privilegierade varelse, som njuter och tär på denna, och
skulle hans eget arbete tillika ej vara skapare af hans egen
lycka, så blir denna, utan ett värdigt bruk, så mycket mer
ett föremål för hat och afund. Skulle en ny slags *borgerlig
adel* — en aristokrati af vattenbi och drönare — vilja bil-
da sig af en *sådan* klass, så är den i själfva sin uppkomst
förlorad. En *adel* har uppkommit i verlden, emedan han
ursprungligen var ställd på *pligter*, som ej kunna betalas,
och därför var *äran* hans själ; och ej annorlunda kan han
existera. Men slutligen kan lifvets räkning för ingen salderas,

om man ej *betalar med sin person*; och äfven *Borgaren* måste lära sig — vid straff, att eljest med nesa fördrivas från det rum, på hvilket samhällets utveckling honom ställt, — att det är *denna* betalning, som sist erfordras, — att han ej är till för att, för lego, åt sig bekvämligen låta administrera försvar, liksom sjalavård och rättvisa, utan att vara, genom dygder, om ej genom ämbete, tillika soldat för sitt land, prest för sin familj, och domare för sitt hus. I sjelfva verket, om ett *medelstånd* allt mer intränger på de förra ståndens område, så kan detta endast både bibehålla sin plats och med sig förbinda de förra, derigenom att det söker i mensklig enhet förbinda deras dygder.

2:o I det föregående finnes redan den fara antydd, hvilken en, nu förnämligast till aktivitet kallad, samhällsklass löper, i fall den sätter sitt mål i passiv njutning. Denna fara kommer, såsom nästan all fara nu för tiden, ej från höjderna, utan från djupet. Den står bakom den bekvämt njutande, förfärlig, — i mensklig skepuad, men ofta med ett vildjurs passioner. Skulle det väl vara den merberörda, till det yttersta bragta, *menniskan* i samhället? den nakna, den hungerande, den hemlösa — *lösdrifvaren* på jorden, men åt hvilken jorden hvarken mera har fri stig, eller luften fritt anderum? — Ej annorlunda. — Vi ville tala om mensklig *rättvisa* och menskligt *förbarmande*. Härvid är nästan för mycket att känna och tänka, för att kunna tala; emellertid hvad vi förmå, må komma i den tredje och sista debetposten.

3:o Är det väl sannt, hvad någre sagt och flere känt: att vår beprisade civilisation är en fortgående sjukdom, som började med patientens svindel i hufvudet, fortgick till trångbröstighet, och nu yttrar sig i en svällande buk, och uppröriska, såra ben! — Är det väl sannt, att elände bor under den lysande klädnaden och mycken ångest i hjertat! — Att lifsandarne dels doft slumra, dels endast kunna känna

sig i förstörelse (som ock kallas förströelse), och att yrseln, i ord och åthäfvor, den utbrytande feberns kännetecken, redan inträdt! — Är det sannt, att lifvet liksom rasar emot sig sjelf, sedan det länge erfarit en döfvande, dödande tyngd, under hvilken man förespeglat patienten: "att intet annat är än hvad som icke är" — (för att tala med Shakspeare) — eller om det en gång varit till, likväl långt för detta blifvit lifflöst — slentrian, rutin, tradition — allt passeradt — theori, praxis, ända till vår religion, som är en sedan aderton hundra år passerad historia! — Är det sannt; så må folkens lärare först och främst rifva sina kläder och strö aska på sina hufvuden. — Vi svare, att allt är sannt, om det *sista* är sannt, och dermed sjelfva lifvets källa uttorkad. Men vi äre öfvertygade, att christendomen är någon ting annat och *mer* än en historisk händelse och en historisk tid. Vi äro öfvertygade, att den är ett *odödeligt lefvande, närvarande faktum*, hvilket hvar och en, i den dag som är, kan erfara: vi äre öfvertygade, att en *förnummen närvarande, allestädes närvarande Gud* är den upptäckt verlden åter behöfver göra, och att endast denna återvunna förnimmelse är återvunnen hälsa. — På gudomlig *rättfärdighet* och *barmhertighet* består verlden, äfven om hon ej vet det; men hon behöfver veta det, för att i sin mån öfva bägge.

De timliga, nu öfvervägande, intressena vinna på att vara de *närvarande*. De eviga, för att verka, måste ock kännas såsom *närvarande*. En i det närvarande så ingripande handling, att den (ehuru ingen är utan följd) dock i synnerhet bär frukt för det tillkommande, förtjenar väl namn af *praktisk*. I högsta mätton praktisk är en ur känslan och i medvetandet af det eviga gjord handling; ty den verkar för evig frukt. Praktiskt kallar jag *företrädesvis* det handlingssätt, som vet med sig att det sker under den allseende Gudens ögon, och derföre har *välsignelse* med sig *). Vi

*) Läser man det första bladet, så torde det falla i ögonen, att vi der säga just detsamma om det *ideella*. Vi tillägge: att det är en med

måste taga våra saker kort och godt; och ha ej bättre kun-
nat uttrycka hvad *vi* i grunden mena med det *praktiska*.

Dermed tänker jag ock att vi befinna oss midt på *Upp-
fostrans* område.

I *Gudsfruktan, seder, kunskaper* består denna. Vi
vilje, — ej utan afseende på det föregående, — försöka att
säga några ord om hvardera.

*För det första: "Lef utan skuld, ty Gud är när" —
(Innocue vivito; numen adest)* — skref en naturens from-
me tolk, af dess herrlighet betagen, såsom en minnesregel
för sin egen lefnad *). — Men hvar har nu känslan af en
närvarande Gud döljt sig, särdeles i den så kallade bilda-
de, upplysta verlden? Redan för *hedningen* är den ej främ-
mande, ehuru han illa vänder den mot de skapade tingen;
och, om han hör Gudomen gångande genom verlden uti stor-
men, åskan, eller på de stora vattnen, och höjer tillbedjande
ögon och händer mot sol, måne och himmelens här, så faller
likväl dervid i hans dunkla själ en aning af det onämbara
väsende, *hvars skugga är ljuset*, såsom en gammal har
sagt. — Och hvad är då *vårt* ljus, *vår* upplysning! —
Det är en dunkel innerlighet i de enkla människoslägters se-
der, som ännu meddelar en välgörande värma åt den aflägs-
na betraktaren, under det han tillika alltför ofta måste rysa
vid branden af hatfulla passioner, som, emellanåt upplågande
ur denna dunkelhet, belyser förskräckliga afgudabilders blo-
diga gestalter. Ty Gud har gjort människan efter sitt belä-
te, men den förvillade människan — sina gudar efter sitt eget.
Det är religionens och religionernas historia. — Men dröjom
ett ögonblick vid den ljusare sidan af det urgamla tillståndet

*afsig*t begången yttre motsägelse, för att antyda på en inre öfverens-
stämmelse.

*) *Linnés* valspråk.

t. ex. hos våra egna förfäder, och hos ett annat folk, från hvilket den Europeiska kulturen utgått, och hvars äldsta sånger verlden än förnimmer i Homer. Vi upprepa dervid af oss förr sagda ord, som på menckliga samhallets ungdomsalder nästan öfverallt äro tillämpliga. "Först och främst Familjen är helig och på gudstjenst grundad. Sjelfva det ord *ve, vi*, som ännu i Sverige finnes bibehållet i så mången gårds och kyrkas namn, betyder i det gamla språket på en gång *boningsplats* och en *helig plats*. Ej annorlunda hos Grekerna. — Huset och dess frid var heligt. De pelare, som uppburo husfadrens och husmodrens högsäten, voro i nordnen sirade med Gudarnes bilder. Besittningstagande af en egendom var ett helgande. De förste Isländske kolonister förde eld omkring det land, de ämnade intaga. Det kallades att rena eller helga landet. Ågande-rätten var en förläning af Gudarne. Ännu kallar den Svenske Bonden hvad jorden bär: *Guds län*. Hos Grekerna var *eldstaden* helig. Främlingen, som sökte skydd satte sig i spisen, i askan, eller omfattade det altare, helgadt åt *Zeus vårdaren*, som stod på gården. Den fattige var en af Gud sänd gäst. "Från Zeus äro alle främlingar och fattige", heter det hos Homer. — *Offer* var tillika en högtidlig *måltid*; men redan de dagliga *måltiderna* voro tillika *offer*. Förstlingen af mat och dryck helgades gudarne. Det var den tidens läsning till bords; ty för enkla seder är ännu alltid måltiden tillika bön. Husfadren var prest för de sina: så Konungen för sitt folk *)." — Det fanns en *huslig andakt* hos dessa hedningar. Hvar har den flytt i våra seder? Och likväl behöfver troligen den döende menniskans hjerta, att med en bön, lärd af en moder, vända sig till varelsernas Far!

För det andra. Ej blott *först och främst*, såsom vi nyss sagt, utan både *först och sist: familjen är helig*;

*) Den Blå Boken, s. 11.

och denna känsla, öfvertygelse och sed upphör *aldrig* att vara grund och rot till all sedlighet på jorden. Den är religionens *hem* i världen (ty religionen måste ock ha ett *hem*, ej blott en *kyrka*). — Vi ha nyss fäst upp märksamheten på den snart alla gränser genombrytande, för framtiden högst betecknande, *gemenskapen* mellan jordens folk och släkter, på den öfverhand tagande *Kosmopolitismen* med ett ord. Man prisar den såsom ett godt; man anklagar den såsom ett ondt. Den är och kan vara bäggedera. Den är en *upphöjelse öfver fördomar*, — ifrån den länge, äfven under civilisationens yta vidhäftande, primitiva råhet, som i hvarje främpling såg en fiende och i hvarje utlänning en barbar, till de antipathier af alla slag, som obilligt sänka människorna. Men den är tillika en *upplösning af öfvertygelsen*, i hvilken människan, lik den från grunden lösryckta näckrosen, kastas, våg för vind, utan rot. Återstår således blott för henne, att slå ny rot i sitt eget väsendes djup (dertill är hon kallad), och, då all gräns tyckes vilja fly, alla häfdvunna band upplösas, mot den pårusande mångfalden af föremål och behof, åter befästa sig i sin första borg, och i de enkla oskyldiga förhållanden, i hvilka naturen sjelf bjuder hand åt sedligheten. Hon måste beställa om sitt hus. På sin egen härd måste hon först tända den rena låga, hvars ursprungliga värma fordras för att ge rätt lif åt alla menkliga förbindelser, och af den oförvitlige husfadren göra den goda medborgaren. *Familjen* är i närvarande brytning af menkliga samhällens fall och återbyggnad åter det viktigaste element, på hvilken allt beror, liksom all odling med den begynte; hvarföre alla jordens nationer ock vördad den, såsom en gudomlig stiftelse. Och roten af denna rot är åter *äktenskapets helgd*, modern för all sedlighet på jorden *). Der äk-

*) Det är ej utan betydelse, att världsgemenskapens verksamaste organ i nyare tider, den Anglo-Amerikanska racen med sina, eljest i så många afscenden artificiella, seder, lägger så stor vikt på denna

tenskapet är förderfvadt, är allt förderfvadt hos ett folk. Der det är rent, eller renar sig, der befästa sig genom de ljufvaste, heligaste band mensklig ordning, midt under den hotande upplösningen af alla borgerliga förhållanden. Ty — för att åter upprepa en förr uttalad sats, hvilken sednare tidens störste skald i de skönaste sinnebilder förklarar: — ”Familjen är Statens oförstörliga lifsprincip; der den bibehållit sig såsom en fristad för sedlighet, trohet och tapperhet; der mannen står för sitt hus, omgifven, stärkt af hustru och barn, med handen sträckt emot vän, med vapnet sträckt emot fienden:

Detta är vårt, så låtom oss säga och dervid bestånda;
Ty ännu blifva städs de beslutsamma folken berömda,
Som för Gud och för lag, för hustrur, barn och föräldrar
Stridde, föllo de ock för fiendehand tillsammans *).”

För det tredje. Menskliga kunskapen har i sig en dubbel riktning; ehuru denna rörelse i grunden är en och den samma, nemligen en i sig sjelf återvändande. Den ena är *begreppets* arbete med *saken*, för att begripa, öfvervåldiga den, den andra är dess *reflexion på sig sjelf*, då det liksom återvänder hem med sitt byte. Det ena är *mångfalden*, det andra *enheten*, det ena mer det *materiella*, det andra mer det *formella* i den menskliga kunskapsverlden. Enheten, formen söker hvarje tid nödtorftigt att för sig uppgöra, och lemnar den efter sig åt en efterföljande, såsom *tradition*, och en slik *traditionell formalism* gör sig i uppfostran och undervisning så mycket mer gällande, som man i dem åt det uppvaxande släktet vill öfverlemna ej det osäkra, utan det redan *afgjorda*. Nu växer likväl å andra

helgd. Det är således den vackra sidan i Nord-Amerikanernas seder. Derrföre är det dem ock billigt gifvet, att föröka sig och uppfylla jorden.

*) *Goethe*. Herman och Doröthea; och uppsatsen derröfver i den Blå Boken.

sidan mångfalden, det materiella förrådet i kunskaperna oupphörligen; ja, det kan finnas tider (och vår är en sådan), då den rastlösa jagten efter nya kunskapsföremål till den grad lyckats — att villebrådets mängd vänder sig mot jägaren — att hela den materiella världens mångfald liksom med ens bryter in öfver det menliga sinnet, och hotar att i sin ordning öfverväldiga det. Här äro goda råd dyra; och mensklighetens skolcollegium blifver ofördröjligen sammankalladt, med tillkännagifvande i sjelfva kallelsen: *att sakerna äro i uppror mot lärdomen*. I Collegium förmärkas olika meningar. En och annan, redan kanhända med svag syn och hörsel, klagar öfver blindt allarm och är af den tanken att ingenting har händt: andre förklara, att hela väsendet blott är ett oväsande, diktera till protokollet, att nya bommar skola sättas för lärdomen, så att sakerna hvarken slippa derin, eller ungdomen derut, hvilket kallas att statuera exempel: somlige förmena, att man likväl något måste ge med sig och äro för en kapitulation, hvarvid likväl så många saker eller läroämnen trängas om inträde, att någre röster, för att slippa vara af en egen mening, förklara sig för *pluraliteten*, eller att, då alla, eller de fleste, saker poeka på att läsas, så må de ock se sig om, huru de i lärdomen få rum, de sjelfve (nemligen Lärarne) vilja dervid hålla sig på defensiva, och söka, så godt ske kan, maka sig de påträngande från lifvet; under det ifriga revolutionärer utanföre ropa, att *sakerna* ha obetingadt rätt, att *deras* tid nu är kommen, att man måste öfverlemna sig åt deras *ledning*, då man väl får se hvad *nytta* de hafva med sig; och hvad mera en revolutionär yrsel kan hafva att förmäla, hvilken, såsom Läkare väl veta, merendels är ett kujoneri, som slagit ut i en rasande tapperhet.

Den tafla, vi kroat, må, om man så vill, föreställa den bekanta striden emellan *realia* och *humaniora*. De sista ha troligen sitt namn deraf, att de i sin tid gjorde sin *man*,

eller voro en hufvudsumma af mensklig bildning; hvarföre förträffligheten af deras innehåll äfven plägade utmärkas med namn af *klassiska* studier. Det gamla Roms och Greklands språk voro i synnerhet deras föremål, och då, ibland de på detta språk till oss komna arbeten, en stor del verkligen kunde gälla såsom mönster och skön form, så syntes en på dessa språk förnämligast grundad undervisning egna sig till fastställande af den *traditionella formalism*, hvarom vi nyss talat, så mycket mer, som språken voro *döda* och således, hvad dem beträffade, saken verkligen *afgjord*. — Den sista fördelen öfverdref man tydligen, och har derigenom, vid den utbrytande striden, i synnerhet bragt sig i en falsk ställning. Ty verkliga förhållandet är, att Latin och Grekiska hvarken varit eller ännu äro verksamma genom hvad i dem är *dött*, utan genom hvad i dem är *levvande*. En sådan levvande verksambhet kan åter visa sig och har verkligen visat sig på tvänne sätt. Endera derigenom, att, sedan ett språk utslocknat såsom folkspråk, det till en del likväl ännu fortlever, såsom Latinen t. ex., ända till adertonde seklet, fortfar att ännu till en stor del vara både *kyrkans*, *diplomatens* och *lärdomens* språk *); eller ock, om äfven detta slutligen förändras, derigenom att de verk, hvori språket uttrycker sig, innehålla någonting *odödligt*. Det första förhållandet förgår mer och mer: hvad innehåller väl det andra? — Att detta

*) Också nyttjades det i dessa afscenden, så länge förhållandet ännu varade, med stor frihet och bekvämlighet och riktades oupphörligt med nya ord och vändningar, såsom ett levvande språk; churu en sådan utbildning, emedan den hade något onaturligt i sig, i stället för en *fortlevvande klassicitet* nödvändigt blef ett *fortskridande barbari*. Hvad säger man t. ex. om en diplomatisk latin, i hvilken talesätt förekomma såsom *alte-* eller *summe-memoratus* för *högt-* eller *högst-bemälte*, *quarantia* för *garanti*, *quietatio* för *quitto* och *interessati* för *interesserade*? Likväl skrefvo 17:de seklets Svenske statsmän och andre sådant, och hvad har ej allt skrivits på barbarisk latin?

lif, sedan det förlorat sin *egna* organ, dock är egnadt att fortleva i och genom *efterkommande*; hvilket ej annorlunda kan ske, än så att det ingår såsom en beståndsdel i dessas egen bildning, hvarvid det ock stryker af sig sitt döda och sätter om sitt lefvande i en ny form. Med ett ord: Antiken kan uti moderniteten endast *leva i fri öfversättning*. Men till en öfversättning hör tväggehanda: kännedom af det språk på hvilket, och af det, *från* hvilket man öfversätter. Hvaraf, om man ser saken i stort, nödvändigt följer, att endast i den mån man förstår och innehafver de moderna litteraturerna, man ock förstår och kan tillegna sig den antika. Det är så sannt, att, med det moderna verdensmedvetandets egen utveckling, sedan ett halft århundrade, för antikens *rätta* förstånd och således *verkliga* lif, långt *mera* blifvit gjordt, än förut på sekler, under hvilka kunskapens synkrets, i lärd okunnighet, var mest stängd inom antikens egen. Och detta skulle man kalla en usurpation på den gamla, grundliga lärdomens område! Och häröfver skulle man sucka i mensklighetens Skol-Collegium! — Vi kunna ej trösta dessa beklagelser med annat än förtviflan. Ty si — ej blott den moderna, till ett eget helt allt mera sammansmältande, *Europeiska* Litteraturen (sjelf redan en *verldslitteratur*) öfversvämmar allt mer den antikiserande formalismens trånga område, utan *Östern* reser sig; — ur dalar och från höjder, der menskliga odlingens vagga stod, tränga ljuden allt mera till vårt öra, blifva allt mer betydande, allt mera läckande. En stor epok förestår utan allt tvifvel genom de nya, så stora, så mångfaldiga förbindelserna med Orienten eller *Orientaliska Litteraturen* i Europa, af ny, rik, oberäknelig fruktbarhet för bildningen. Om den fordna så kallade klassiciteten också nu får lemna plats för *denna*, (ingen parveny, som den gerna vill kalla moderniteten, utan en nykomling med mensklighetens äldsta anor), så hoppas vi i vårt hjerta, att det skall väl bekomma denna klassicitet och mär-

keligen uppfriska hennes lifsandar. Ty det är vår innerligaste öfvertygelse, att, i den materiella som den ideella världen, rätt fattad och rätt behandlad: *all loflig rikedom är en välgerning för alla.*

Och härmed hoppas vi att äfven ha förklaradt vårt sista fräcka ord i det första bladet: *att den klassiska lärdomen får maka åt sig.*

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

C. G. Geijer.

N:o 10. Oktober Månad. 1838.

Denna tidning, hvaraf en nummer, utgörande omkring ett tryckt ark, utgifves i slutet af hvarje månad, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Läroverksfrågan.

Fjerde Artikeln.

Till saken! ropar man åt mig från flera håll, och har deri ej orätt. Endast ville jag anmärka, att, så vidt jag vet, *saken* i denna fråga är ingen annan — än *menniskan*; hvarföre jag önskade, att man ej måtte anse den tid förlorad, som vi egnat åt betraktelser, huru med högre menckliga angelägenheter i allmänhet nu för tiden står till. Derigenom befinna vi oss, enligt vår tanka, redan midt i saken, men äro nu också beredde att gå vidare.

I vår historiska framställning af ämnet visade det sig, huruledes en krisis i vårt läroverk yppade sig i medlet af förra seklet. Ett af dess symptom var nya fordringar å Statens sida i afseende på *embetsmanna-bildningen*, utöfver den teologiska och latinska lärdom, hvilken genom orsaker, dels tillhörande den förflutna tiden i allmänhet, dels, såsom vi sett, egna för Sverige allt ifrån GUSTAF ADOLFS tidevarf, varit förnämsta medlet för all högre bildning. Nu mera lifvades denna lärdom ej, såsom fordom hos GUSTAF ADOLF och hans män, af stora religiösa och politiska ideer. Den hade

Handtegn

under en ståndsregering fallit under bevakningen af ett ståndsintresse. Också lemnades hela den del af läroverket, som sammanväxt med stiftsstyrelserna, i trots af de nya fordringarna, orörd. Dessa fordringar, kringgående det lägre läroverket, slogo i stället ned på universitetet, och ville, ibland andra förändringar, der äfven organisera och med sjelfva högskolan förbinda en för flera statens ändamål lämplig elementar-undervisning, hvarförutan en stor del af den ungdom, som ämnade sig till det allmännas tjenst, ansågs omogen för akademisk bildning. En klagan öfver studiernas förfall just hos samhällets högre klasser förnimmes; och det är från samhällets höjd den låter höras sig. Det är GUSTAF III, som, ej långt före sitt uppstigande på thronen, framträder såsom tolk för denna klagan angående Svenska adeln. Vi ha omtalat hans plan att upplifva det fordna kommunitetet vid Upsala universitet, såsom en elementär bildningsanstalt för ämnes-svenner af både frälse- och ofrälse stånd till rikets civila och militära embeten. Vi ha anfört huru detta förslag, på den tid då det gjordes, af brist på medel blef utan frukt. Efter Konungens död erhöll det (1792) en inskränkt men kostbar verkställighet i Kadettskolan, sedermera Kongl. Krigsakademien vid Carlberg *), såsom militärisk bildningsanstalt; under det man å andra sidan *nöjde* sig med — i fall man kan nyttja detta ord, om hvad i trefjerdedels århundrade varit lika mycket föremål för ändring som klagan — att söka kontrollera den *civila* bildningen genom de akademiska så kallade civil-examina.

Femtio år, sedan fordran på en ändamålsenligare, offentlig bildning för embetsmännen, samhällets egentligen offentliga klass, så uttalat sig, och så blifvit besvarad, framträder en annan samhällsklass i offentlighetens ljus, också med nya

*) Det skedde genom förflyttning af sjukadettsskolan i Carlskrona till Carlberg, och utvidgande af densamma äfven för landtarméens behof.

fordringar. Äfven för dessa tvekade ej staten att göra sig till tolk, och man ser regeringen taga initiativet, både i deras erkännande och uppfyllande. — Sedan Kanslers-Gillet den 9 Mars 1803 underdånigst anmält, "att det allmänna saknade alla publika anstalter till uppfostran och handledning för borgaren, näringsidkaren och de status medlemmar, som, utan behof af lärdomsinsigter, likväl fordra den nödvändiga förståndsodling, hvarigenom deras danande till dygdiga och gagnande medborgare kunde blifva säkert och pålitligt", utarbetades en förnyad skolordning, som den 7 Dec. 1807 erhöll konglig stadfästelse, såsom orden lyda, "på försök och till efterföljd under fem år". Vid trivial-skolorna — heter det i 1807 års skolordning — bör tillfälle gifvas, icke allenast till den undervisning, som är nödig för ynglingar, hvilka ämna sig till egentligen *lärda* yrken och till inhemtande af de kunskapsgrunder, som äro nödiga för dem, hvilka i *embetsmannavägen* vilja söka sin fortkomst, utan äfven för dem, som i *näringsarne* vilja ingå. Det var första gången, som undervisningen för de sistnämnda af staten erkändes, ej blott såsom ett *bihang* till skolan, utan såsom en *integrerande del* af den samma. I sammanhang härmed föreskrives (6 Kap. §. 1), att första klassen i trivialskolan skall vara förberedande för *alla* skolepiltar, så att de, som ämna sig åt litterära yrken, i vanlig ordning uppflyttas till de i trivialskolan befintliga öfriga klasser, och de, som ämna sig åt *näringsarne*, åt apologistklassen; hvarjemte, angående de sednare, dessutom förordnas, att de mera för sig komme böra uti historia, geografi, elementerna i geometri, mekanik och fysik samt moderna språken, undervisas *gemensamt* med den öfriga ungdomen, i skolan och gymnasium. — Vi ha i ett föregående blad haft tillfälle att fästa uppmärksamheten på mer än en vigtig författning från den tid, hvilken äfven denna förordning tillhör. Vi ha citerat dess smidesstadga, dess enskiftesstadga, som bägge i Sverige gjorde epok. Vi skulle i samma mening vilja citera dess skolordning, som först i

vårt land upptog borgareskolans bestämmelse inom läroverket, i fall denna förordning nått sitt mål; hvilket den — oaktadt 1810 års Ständers i samma anda uttalade önskingar — icke gjorde; emedan, både angående ändamålet och medlen för dettas vinnande, en meningsstrid uppstod, som ännu icke är bilagd.

När de fem profären för denna skolordning tilländalupit, förordnades år 1812 en Uppfostrings-komité, som, efter granskning af 1807 års skolordning, borde uppgifva förslag till en ny, ”lämpad efter tidehvarfvets kraf och fosterlandets sanna behof.” Ett sådant underdånigt förslag utarbetades äfven och inkom den 8 April 1817, men blef, i anledning af de genom presteståndets ecclesiastik-utskott vid 1818 års riksdag och från andra håll gjorda anmärkningar, underkastadt en omarbetning; livarest det erhöll nådig stadfästelse, och är den nu gällande Kongl. Maj:ts förnyade skolordning af den 16 December 1820.

Både förslaget af år 1817 och skollagen af år 1820 stadga och genomföra en grundsats, hvilken det förra uttrycker med följande ord: ”att uppdraga en bestämd gräns emellan de skolor, som äro ämnade att dana vetenskapsidkare, och tjänstemän, hvilkas embeten fordra vetenskaplig bildning, och dem, i hvilka ungdomen skall uppfostras till sådana yrken, som med vetenskaperna icke stå i något egentligt samband.” Det sammanhang, som 1807 års skolordning åsyftat, och till en del föreskrifvit emellan bägge dessa slags läro-anstalter, upphäfdes sålunda, och sönderingen gjordes till princip.

Det var att tvärt afskära fordringarne på en medborgerlig gemensambhet och enhet i uppfostran, hvilka, till en del redan erkända af den föregående tiden, sedan 1809 allt mera velat göra sig gällande. De höjdes ännu lifligt vid 1823

års riksdag: till och med hvilken man kan säga, att det *nya* i 1809 års samhällsskick försökte att ge sig en slags själfständig utveckling; hvaremot ifrån denna tidpunkt det *gamla* (under namn af det nationella, det Svenska), hvilket redan uttalat sig i läroverksfrågan, begynte få allt större insteg. Nämde riksdag sysselsatte sig äfven med läroverksfrågan i hela dess vidd; hvarvid påstods, att den behandling, den hittills erfarit, i dubbelt afseende svikit det allmännas väntan, då Uppfostrings-Komitén icke omfattat *det hela*, ej heller ens fullständigt den *del*, hvarinom den sig inskränkt, nemligen elementar-läroverken. I förra afseendet anmärktes, att hvarken *folkskolan* eller *universitetet* blifvit vidrörda; i det sednare, att *elementar-läroverken*, hvarken blifvit ordnade med tillräcklig uppmärksamhet på vetenskapens eller statens nya fordringar. Det sista var i grunden samma klagan, som låtit höra sig allt från medlet af förra seklet, öfver en allt för inskränkt grund för embetsmanna-bildningen i allmänhet, så länge läroverket förnämligast beräknades för det andeliga ståndets behof. Man framdrog nu åter de så kallade civil-examina vid universitetet, hvilkas otillräcklighet blef föremål för nytt klander. Man stötte sig på, att Uppfostrings-Komitén, vid uppgående af den oförmälda *gränsen* och vid rangerandet af vetenskapliga eller icke-vetenskapliga yrken till höger och venster om den samma, ej utan en viss förlägenhet placerat hela militärbildningen på sistnämde sida *). Detta bidrog väsendtligen att gifva hela frågan en ny riktning. — En motionär på riddarhuset yrkade militärundervisningens införlifvande med det allmänna läroverket, och förband dermed förslaget om krigs-akademiens upphäfvande. Motionen återkom från vederbörligt utskott endast med tillstyrkande af en revision öfver den *militäriska* undervisningen, hvilket föranledde flera utförliga yttranden, angående läroverksfrågan i dess helhet. Ridderskapet och Adeln samt

*) Förslaget af 1817 s. IX.

Bondeståndet, der yttranden, i denna syftning läto höra sig, kunde likväl vid återremiss till ekonomi- och stats-utskotten ej genomdrifva tillstyrkandet af en *allmän* revision öfver undervisningsanstalterna i riket. — En sådan, för elementarläroverken hvar tredje år, var redan i den nya skollagen föreskrifven. Uppfostrings-Komitéen hade äfven förut erhållit Kongl. Maj:ts befallning, att författa ett förslag om tjenligaste inrättningen af pädagogier och folkskolor, samt att öfverse akademiska konstitutionerna, särdeles i hvad som rörde studentexamen *). Genom Kongl. Brevet till samtliga Landshöfdingar och Konsistorier af den 14 Juni 1820, hade en nogare eftersyn vid antagandet af skolmästare på landet blifvit anbefalld **).

Den rörelse, läroverks-frågan fått vid 1823 års riksdag, fortfor att visa sig liflig efter densamma. Från en speciell undervisnings-anstalt ibland dem, hvilka Uppfostrings-Komitéen placerat till venster om den beryktade *gränsen* (och således på den *olärda* linien), utgick — egentligen framställd i en redogörelse för denna anstalt — den första omfattande öfversigt af *hela* läroverket, jemte grunddragen till en plan för dess reform ***), redan förut yrkad i skrifter af samma anda †). Den 21 December 1825 täcktes Kongl.

*) En interims-stat för rikets gymnasier och skolor hade, med begagnande af de tillgångar (3292 tunnor, 23 kappar kronospannål), hvilka 1818 års Ständer, på Kongl. Maj:ts proposition, beviljat, den 22 April 1819 blifvit utfärdad.

**) Emedan till Kongl. Maj:ts kunskap kommit, "att personer kringrest och i socknarne på landsbygden befattat sig med barna-undervisning, hvilka ej allenast varit oskicklige, utan äfven brottslige och till straff blifvit dömda."

***) Berättelse öfver Kongl. krigs-akademien, afgifven till dess Kansler, af Guvernören. Stockholm 1824.

†) Såsom i skriften: Förslag till enhet och medbergerlighet i de allmänna undervisningsverken.

Måjt förordna en ny komité, att, under ledning af H. K. H. Kron-Prinsen, i ett sammanhang granska tillståndet af rikets allmänna uppfostringsverk, och att dervid föreslå de förbättringar, som kunde anses behöfliga. — Under denna Komiténs långvariga öfverläggningar betraktades den så kallade *olärda linien* från alla håll. Den befanns slutligen af de fleste *äfven* vara en *lörd* linea, som kunde utdragas att träffa all bildnings mål, fast den ej gick genom de lärda språkens gebit; hvadan, i Komiténs den 20 December 1828 afgifna betänkande, dess pluralitet tillstyrkte, att vid *elementar-läroverken* böra *tvänne bildnings-linier* finnas: *en för klassiska språkens litteratur, i förening med den moderna; och en för denna sednare, skild från den klassiska;* dock så, att *real-kunskaperna drivas lika på bägge bildnings-linierna.* — En ny elementar-skola, enligt dessa grundsatser, inrättades på prof i hufvudstaden, och trädde den 15 September 1828 i verksamhet. Den undantogs från den gällande skolordningens föreskrifter, och erhöll sin del i det anslag, som vid 1828 års riksdag i allmänhet beviljades åt rikets undervisningsverk *). Enligt hvad den för Undervisningsverken nedsatta Komité yrkat, att *student-examen* bör kunna tagas, *antingen med eller utan de gamla språken,* skedde vid universiteten en förändring med denna examen, hvilken fick en ny inrättning (i Upsala från och med år 1831), der nämde grundsats blef gällande, enligt Komiténs förslag äfven för ynglingar, som genomgått skola och gymnasium, men för sin framtida bana ansågo de lärda

*) Denna andel blef 6,800 R:dr. Hela anslaget var 60,000 R:dr årligen, hvaraf 42,000 för elementar-läroverken och 18,000 för universiteten och tillämpnings-skolorna. Det hela uppgick ej till $\frac{1}{2}$ af hvad Läroverks-Komitén ansett erforderligt för universiteten allena. Vid 1834 års riksdag, blef det förr nämnda anslaget beständigt. Den sista lönerogleringen (ännu tills vidare) för elementar-läroverken är af den 21 September 1833, den nya universitets-staten af den 11 September 1837.

språken obehöfliga; dock med tillagd skyldighet för dem, som helt och hållit, eller till en del, ville begagna sig af en sådan dispens, att genom så mycket större framsteg i andra lärostycken detta godtgöra, hvarföre en lika summa af betyg bestämdes för giltigheten af all student-examen. Vitsord af godkända kunskaper i vissa ämnen föreskrefvos för dem, som ämnade framdeles någon civil examen undergå, äfvensom, genom Kongl. Maj:ts nådiga beslut af den 12 Mars 1831, för alla, som till idkande af presterliga studier i teologiska fakulteten inskrifvas. Militär-undervisningen fortfor att sluta sig till det allmänna läroverket. Genom Kongl. Brevet af den 24 Januari 1835 stadgades den sålunda bestämda student-examen, såsom vilkor för dem, som ville anmäla sig till erhållande af första officers-graden vid kavalleri- och infanteri-regementen. Den 23 September 1836 inkom till Konungen General-Adjutants-Expeditionen för Arméen med ett underdånigt memorial, af innehåll: att under sistförflutne decennium, utom de 14 kadetter, som i medeltal hvarje år från Kongl. krigsakademien blifvit till landt-arméen utexaminerade, denna armée årligen behöft omkring 55 officerare *), och troligen framdeles behöfver ett lika antal: att för undervisningen af dessa, utgörande $\frac{4}{5}$ af hela det erforderliga antalet, hvarken lärdoms-skolor och gymnasier å ena, eller apologist-skolorna å andra sidan synas tjenliga; då de förra utan undantag fordra alla tre de gamla språken, hvarifrån Kongl. Brevet af den 24 Jan. 1835 befriar blifvande officerare, och af de sednare, eller apologist-skolorna, äfven de få, till undantagen hörande, som bestå af 3:ne klasser, i alla fall äro otillräckliga att meddela de kunskaper, som för nu varande student-examen, med dispens från de gamla språken, äro föreskrifnas; hvarföre underdånigst hemställes, om ej en eller annan skola

*) Detta gäller endast om Landt-arméen. Krigsmakten till lands och sjös behöfver årligen öfver hufvud 78 officerare, hvaraf Carlberg lemnar 17, så att 61 dessutom erfordras.

inom hvarje stift skulle kunna så inrättas, att ynglingar, som egna sig åt krigsväsendet, men sakna utvägar att på längre afstånd från föräldrar och anhöriga förskaffa sig dertill nödig bildning, måtte, ej mindre än de, som vilja inträda på andra banor af Rikets tjenst, få tillfälle att i hembygden inhemta de kunskaper, hvilka deras yrke af dem kräfver, i synnerhet som dessa kunskaper äro af den allmänna beskaffenhet, att de gemensamt behöfvas af de flesta medborgare, som, utan att gå den så kallade lärda vägen, dock söka grundliga elementar-studier, hvarföre de ej heller kunna anses främmande för elementar-läroverkens ändamål. — Kongl. Maj:t har befallt Domkapitlen att häröfver inkomma med underdåniga yttranden.

Vi äro i tillfälle att ur officiella källor lemna uppgifter *), tillräckliga för en hvar, att deraf kunna sluta till behof, hvilka för elementar-läroverken böra anses lika litet främmande, som det nyss uppgifna. Under de 11 åren 1822—32 hafva vid apologist- och lärdoms-skolor samt gymnasier blifvit inskrifna 15,000 lärjungar, hvaraf omkring 5,000, eller något mer än $\frac{1}{3}$, tillhört apologist-skolorna. Af de 10,000, som studerat vid lärdoms-skolor och gymnasier, har hälften, eller nära 5000, icke afgått till andra läroverk, och följaktligen (med undantag af döds- och olycksfall) gått till näringarne. Af hela antalet återstår således $\frac{1}{3}$, eller omkring 5000, för den lärda vägen. Af denna tredjedel, som från lärda skolor och gymnasier verkligen afgått till annat läroverk, har åter knappast hälften **) — eller i allmänhet blott en sjettedel af hela den vid elementar-läroverken stu-

*) Enligt upplysningar, af Herr Stats-Sekreteraren v. Hartmansdorff benäget meddelade.

**) Af 4916 studerande, hvilka under de 8 åren 1825—32 afgingo från lärda skolor och gymnasier till annat läroverk, hafva blott 2356 blifvit studenter.

derande ungdom — blifvit studenter. Emellertid underhål-
 ler Sverige 12 gymnasier och 42 lärdoms-skolor, med 464
 lärare, som åtnjuta inkomsten af 26 præbende pastorat, upp-
 gifna endast till 13,070: 28. 2., och dessutom uppbära i lön
 143,577: 38. 10. eller tillsammans 156,648 R:dr 19 sk. B:co.
 Deremot finnas endast 7 apologist-skolor och 39 särskilda
 apologist-klasser med 64 lärare och ett anslag af 19,314 R:dr
 19 sk. 11 r:st. Det vill säga, den *lärda vägen*, som blott
 behåller en *sjattedel* af hela rikets studerande ungdom till
 inträdet vid universitet, upptager *sju åttendedelar* af ele-
 mentar-läroverkens hela lärare-personal och *åtta nionde-*
delar af deras anslag.

Vi ha härmed fört till slut en för vårt ändamål till-
 räckligt fullständig historisk öfversigt af läroverks-frågan i
 Sverige. Deraf kan intagas: att det nu är 89 år, sedan for-
 dran af både den *civila* och *militära* bildningens närmare
 införlifvande med *allmänna* läroverket offentligen gjordes *):
 att det nu är 35 år, sedan samma fordran, väl ej först ut-
 talades, men offentligen erkändes i afseende på den *med-*
borgerliga bildningen, äfven för *näringsidkaren*, för hvil-
 ken, enligt Kanslersgilletts hemställan af den 9 Mars 1803, "pu-
 blika anstalter saknades;" och slutligen: att samma fordrin-
 gar dels ännu äro ouppfyllda, dels ej så uppfyllda att än-
 damålet kan anses vunnet. — Hvad är orsaken? —

Svarade vi, att en af orsakerna till denna angelägenhets-
 sena och ofullkomliga utveckling i Sverige är, att *läroverks-*
frågan, hos oss mer än annorstädes, varit, eller ansetts va-
 ra en *stånds-fråga*, gemensam för det *andeliga* och det
lärda ståndet, här under samma privilegier förbundna, och

*) Vi påminna om hvad i 6:te Litteratur-Bladet blifvit anfördt, att
 Uppfostrings-Kommissionens af år 1750 förslag äfven omfattade kvigs-
 vetenskapernas föredragande vid universitetet.

derföre ägande ett förenadt intresse mot den utanför allt mer uppväxande *oprivilegierade* världsliga lärdomen; så hade vi sagt en *sanning*, ehuru vi medgifva, att detta svar ej innefattar *hela* sanningen. Vi känna den tidsålder af ära och glans, med hvars minnen, utan dess dygder, vi allt för mycket trösta oss, då den andeliga och världsliga lärdomen i stora, på en gång religiösa och politiska, idéer hos Svenskarna ägde sammanhang och lif. Vi ha utmärkt en annan ålder, då detta sammanhang upplöstes, detta lif slocknade; under det de former, hvori det hade uttryckt sig, stodo kvar och blefvo en makt för sig. Men äfven under dessa formers lefvande tid är det verkliga tillståndet vid närmare granskning långt ifrån svarande mot väntan. Det gäller i synnerhet i afseende på läroverks-frågan, som alltid hos oss legat allt för mycket undan statens direkta inflytelse. Man skrifver ej Svenska historien efter förordningar; här jag någon gång sagt. Det gäller ej i något afseende så, som om Svenska skolordningar. Vi ha fästat uppmärksamheten på CHRISTINAS skolordning, förträfflig för sin tid och vittnande både om den lärdes och om statsmannens blick: angående dess verkställighet, med stifts-styrelserna till organer derför, i en så orolig tid, hafva vi yttrat tvifvelsmål. Oss veterligen finnes den ej ens tryckt; liksom jag ej heller känner någon publikation i tryck af 1724 års skolordning, förr än den upptogs i *Wallqvists ecclesiastik-samlingar*; likaledes äro Upsala akademis *konstitutioner* än i dag ej tryckta, med undantag af det utdrag, angående studenternas seder och privilegier (innehållande åtskilligt ej mera lämpligt till vår tid), som finnes student-eden vidhäftadt. Det var en tid, och den är ej så aflägsse, då ett sådant hemlighets-krämeri gjorde sig viktigt *). Ett bevis på, huru mycket vårt skol-

*) Vill man se, huru en stifts-styrelse låtit skolordningar gå öfver sig, liksom ingenting passerat, så kunna *Ödmanns* "Hägkomster från Hemhygden och skolan" läsas angående läroverket i Wexjö under hans ungdom.

verk ännu fasthänger vid gamla förhållanden, är att vår sista skolordning (deri skiljande sig från den af år 1807) ej ens tillåter dispens från *Hebräiskan*; ehuru en sådan dispens i Preussiska och Saxiska gymnasier långt för detta är medgifven; liksom i dem också föreläses mindre *teologi* än religions-lära, sådan den för alla stånd är lämplig. I allmänhet gäller i Preussen såsom grundsats: att alla så kallade "Fachstudien" ej höra till allmänna undervisningen.

Man lär svårligen neka, att i denna vår anmärkning ligger sanning, men *hela* sanningen i ämnet innehåller den på långt när icke. Läroverks-frågans närvarande skick har egna drag för Sverige; men brytningen i densamma är gemensam för det civiliserade Europa, och har yppat sig äfven i stater med det mest utbildade undervisningsverk, t. ex. i *Preussen*, der *skolans emancipation från kyrkan* i den bemärkelse vi i ett föregående blad sökt förklara, redan är för sig gången, och hela läroverket blifvit ordnad under en självständigare synpunkt. Vi hemta våra underrättelser om denna brytning ur ett ej längesedan utgifvet arbete, författadt med afseende på en mängd i ämnet utkomna skrifter*). Man märker, i de första af Reformatörerna och deras lärjungar ordnade Tyska skolorna, samma tendens, som i de första Svenska gymnasier, att vara universiteter i smått. De förlorade sedermera denna karakter, och blefvo hufvudsakligen filologiska läro-anstalter, i hvilka likväl småningom allt flera nya läro-ämnen inrymdes. Sin uteslutande superioritet förlorade de filologiska studierna på de Preussiska gymnasierna (det vill

*) Ueber die Nothwendigkeit einer Reform im Gymnasial-Unterricht von Dr. Max Schmidt, Rector der Lateinischen Hauptschule zu Halle. 1836. — Författaren är en moderat försvarare af det nu gällande Preussiska skol-systemet, men både hans uppgifter och förslag synas oss leda till ett annat resultat, än han synes förmoda.

säga lärdoms-skolorna) år 1812 *); ej så, som om de (profana) filologiska studierna ej med stor ifver, ja vidsträcktare än någonsin, nu också drefvos; men idéen af den Preussiska skol-reformen synes ha varit att, jemte och i full bredd med dessa studier, ställa de viktigaste öfriga; hvarföre ej blott andra formella kunskaps-grenar t. ex. matematiken redan i elementar-undervisningen ställdes ganska högt, utan äfven de så kallade *realia* i skolan fingo en vida större utsträckning. Bemödandet, att i den lärda skolan gifva grundläggningen till en *universell*, tidens förnämsta riktningar omfattande, lärdom med bibehållande af dess klassiska karakter, har aldrig med större kraft, kostnad och uppoffring blifvit genomförd. Men detta bemödande synes ock ha nått en höjd, der det lider af sin egen öfverspanning. Klagomålen, att systemet ej verkar fördelaktigt på ungdomen, låta allt mer från flera håll höra sig; och hvad t. ex. *Diesterweg* **) och *Lorinser* i detta afseende påstått, om ock möjligen öfverdrifvet, har dock i själva vederläggningarna framkallat medgifvanden, kanske ännu mer upplysande än anklagelserna.

Egentligen är det den, öfverallt i Tyskland åter utbrutna, striden emellan *Humaniora* och *Realia*, som vi ha för ögonen: — en strid, som det Preussiska läroverket kraftigast sökt bilägga, med att gifva bägge *lika* rätt, hvarigenom lik-

*) Diese Superiorität haben die philologischen Studien auf den Preussischen Gymnasien durch das Abiturienten-edikt vom Jahre 1812 verloren, und die übrigen Disciplinen haben einen ganz anderen Rang eingenommen, 1. c.

**) *Diesterweg*. Lebens fragen der Civilisation. 3 Beytr. s. 42. "Die Gymnasien sind an zwey Uebeln krank oder machen krank: 1. Sie überfüllen den Schülern mit Massen des verschiedenartigsten Wissens; 2. Sie sorgen nicht für eine tüchtige Verarbeitung. — I anledning af *Lorinser's* Afhandling: *Zum Schutz der Gesundheit auf Schulen*, är *Schmidt's* af oss återopade skrift författad.

väl en stegring af *bägges* anspråk inom *samma* skolor till den grad blifvit föranledd, att den väckt allvarsamma farhågor för ungdomens både fysiska och moraliska helsa. Den författare, vi här följa, känner blott två medel mot detta onda: *återgång* till den gamla klassiska grunden för skol-studierna, renad från allt för mycket intrång af främmande ämnen — och *afsöndring* af dessa, såsom föremål för egna skolor; ty, säger han, om äfven det sista Ediktet af år 1834 *) ej kunnat bilägga denna inre strid emellan olikartade ämnen, så återstår blott att gifva efter för den spänning, hvarigenom, hvad hittills sammanhållits, våldsamt sträfvar ifrån hvart annat, och låta *real-skolan*, såsom en mogen frukt, falla ifrån trädet. Man erfar också häraf, att *real-skolan* i denna sjelfständiga mening, ännu ej finnes i Preussen, eller först begynner bilda sig, och att *borgare-skolan* (som finnes) blott innefattar en *början*, hvaraf den förstnämnda skulle utgöra *fortsättningen*. En sådan utbrytning af real-skolan anses så mycket angelägnare, som det moderna elementet i skolan hotar att förqväfva det klassiska. De, på sin tredje landtdag år 1831 församlade, Schlesiska Provincial-Ständerna anhöllo redan hos Konungen: att undervisningen i gymnasierna mer måtte lämpas efter allmänt medborgerliga behof, matematik och natur-vetenskaper från början behandlas med lika grundlighet som språken, klass-systemet afskaffas, nyare språk mer läsas, och afgangsbetygen inrättas snarare med afseende på kunskaps-omfånget i allmänhet, än på de gamla språken; hvilkas superioritet således ännu ansågs bibehållen.

Vid utförandet af sitt förslag om läroverkets förening, stöter likväl den nämde författaren på stora svårigheter. De ämnen, han vill aflägsna ur skolan genom en dörr, komma

*) Angående gymnasial-kunskapernas pröfning vid afgang till universitet.

in genom en annan; i synnerhet som ingen rationell princip ligger till grund för reduktionen. Att alldeles utestänga dem, går ej heller an; dertill ha de flesta redan för djupt gripit in i det moderna lifvet. Ser man nogare på denna, egentligen till real-skolan hänvisade, bildningen, hvilken författaren oupphörligt kallar en bildning för *ostuderade*, så befinnes den omfatta studier, hvilka den nyare tiden redan nästan allmänligen upphöjt till *vetenskaplig* värdighet, och som i denna egenskap långt för detta intagit sin plats vid Preussiska *Universitet*; fastän författaren ännu företrädesvis vill egna *dess* åt *sin* lärda linea. Med ett ord: man träffar, i stället för en *lörd* och en *olörd* linea, slutligen äfven här på *två lärda linier*, hvardera, enligt nyss framställda åsigtter, fordrande *egna* skolor, och derigenom ett *dubbelt* skolsystem; hvars kostbarhet, äfven i en monarki med Preussens tillgångar, likväl förefaller vår författare så betänkelig, att han måste hänvisa på en inskränkning af gymnasiernas eller lärdomsskolornas antal; ehuru detta i Preussen, som i alla vägar mer utmärker sig med stora, fullständiga, centrala anstalter, än många ofullständiga små, visst icke är öfverdrifvet.

Tvänne hufvudskäl — det ena mer allmänt och teoretiskt, det andra mer nationellt och historiskt — ha i synnerhet hos oss, och ej minst af den, som skrifver dessa rader, blifvit yrkade för bibehållande af vårt läroverks gamla grund och skick. Man säger först och främst: att då läroverkets ändamål mindre kan och bör vara att meddela ungdomen positiva kunskaper, än att bilda *förmågan* till deras förvärfvande, — då grundlig sysselsättning med ett läroämne befordrar, men förströelsen genom många motarbetar detta ändamål, — och då *klassiska språkstudier* af ålder visat sig för detta ändamål tjenliga; så böra de äfven hädanefter företrädesvis i skolan drivas: helst en på sådan grund bildad lärjunge är derigenom så mycket bättre förberedd till ett sjelf-

ständigt inhämtande af *sakkunskaper*. Man säger för det andra: sådant var förhållandet i Sveriges ärofulla dagar, i GUSTAF ADOLFS, i *Oxenstjernas* och *Skyttes* tidehvarf, sådan var den grund, som den odödlige stiftaren af Sveriges läroverk lagt, och hvarigenom han i den offentliga uppfostran öppnade banan för den ringaste af Sveriges söner att stiga till de högsta äreställen.

Vi vilje ställa oss inför dessa skäl — inför elden af vårt eget artilleri — och se om de träffa.

Det är sant, att i kunskapers bibringande *kunskapsförmågans* utbildning är en hufvudsak; hvarvid dock måste märkas, att denna förmåga utvecklar sig i och genom de *ämnen*, som äro dess föremål. *Språket*, tankans eget uttryck, är ock det naturligaste föremålet för den reflecterande tankans *första arbete med sig sjelf*, och begynner derföre billigt all undervisning, för hvilken *modersmålet* är tidigaste grunden. De jemförelser, som uppstå för lärjungen vid inträdet i en tankekrets med *annat* uttryck, än det hvarvid han blifvit uppfödd, såsom vid lärandet af ett *främmande* språk, vidga hans reflexion, och äro, under lärarens ledning, i sann bemärkelse tankefödande och tanke-ordnande. Så vidt det *allmänna* af frågan. *Valet* af det eller de främmande språk, som förnämligast skola blifva *medel* för denna tankeöfning, beror af *särskilda* skäl, hvilka ej för alla tider äro de samma. Vi påminna om dem, som t. ex. så länge bibehöllo Latinen, såsom det lärda språket. Dock låta dessa skäl uppfatta sig under tvänne allmänna synpunkter. Sammanhanget kan afses dels med det *förflutna*, dels med det *närvarande*. Det ena talar för de *gamla*, det andra för de *nyare* språken; bägge, i den mån de äro uttryck af den för lärjungen erforderliga bildning. Företrädet emellan språken är ej derföre straxt afgjort. Att man t. ex. bör begynna

na med de gamla, efter det förflutna föregår det närvarande, är en sofism; hvarvid man glömmer, att, huru man må hära sig åt, utgångspunkten nödvändigt är det *närvarande*, liksom det är den punkt, hvartill man återgår. Man må, i fråga om språkkunskap, taga detta *närvarande* i trängre eller vidsträcktare mening; *alltid är det der* — redan i modersmålet. Modersmålet i sammanhang med andra lefvande språk är blott ett vidsträcktare närvarande. Det finnes i sakens natur alldeles intet skäl, hvarföre jag ej skulle skaffa mig en utsigt öfver detta närvarande, öfver det lefvande språkförrådet, innan jag går till det förflutna. Det finnes intet skäl emot detta, förutsatt, att jag ej dermed dröjer tills jag blifvit olärdaktig. Det finns så mycket mindre något skäl emot ett sådant förfarande, som det närvarande redan i sig upptagit och förarbetat det förflutna (hvilket ej gäller tvertom); så att om nödvändigt ett *uteslutande* val skulle ske emellan gamla och nyare språk, de sednare utan tvifvel finge företrädet, emedan deras litteratur, såsom ett större helt, i sig upptagit så mycket af den gamla. Och här måste jag bekänna mig till en mening, som endast, efter allt hvad jag förstår, sätter detta ämne i sitt rätta ljus: förhållandet emellan språk och språk är i grunden förhållandet emellan litteratur och litteratur. Vi ha i vårt föregående blad, med godt skäl synes oss, visat, att man nu mera *icke* förstår den gamla litteraturen *utan* att förstå den nyare. Således — — (man kan draga slutsatsen). — Äfven i barnslig undervisning kan jag därför ej heller finna fördelen af att genast confrontera med det lefvande språket ett dödt språk, i stället för det lefvande med det lefvande, tills lärjungen får omdöme nog, att äfven igenkänna det lefvande uti det till utscende döda. Äfven för *barnet* gäller derutinnan *manliga* förhållanden, att läraren är en *man*, som bör förfara enligt sakens rätta begrepp, hvilket ock är den rätta *grundligheten*, talade än

traditionen deremot, som också i sin tid var grundlig, nemligen på samma tid, då den sjelf var lefvande. Vi skulle ha mer att tillägga om detta stycke; men återkomma der-till, och vilja nu gå till det *andra* af de nämnda, hufvud-skälen.

Detta kommer direkte ur det gamla, ärorika Sverige, och jag tror mig ej eftergifva någon i liflig känsla för allt hvad en sådan härkomst innebär vörtnadsbjudande. Denna känsla har allt för mycket inverkat på mitt omdöme; tills jag bättre lärt förlika sanningen med min vörtnad. — Hvad höjde GUSTAF ADOLFS tidevarf? Stora religiösa och politiska ideer, hvilka äfven gäfvö tidens lärdom på en gång lif och adel i en hjertes själ. Olyckligtvis blef denna anda alltför mycket blott en personlig utmärkelse, för att kunna genomtränga ett af stora krigs öfvermäktiga inverkan så länge till sitt innersta skakadt och rubbadt samhälle, som det Svenska. Men den fanns. Vid GUSTAF ADOLF rättade sig de Svenske Store upp, vid de Svenske Store de Svenske Lärde, bäge de sednare ofta nog med misstagna begrepp om storhet (hvarföre både de lärde och deras patroner fingo plikta); men på det hela gällde förhållandet så länge som Sveriges politiska storhet. Ur djupet af den olycka, hvari det störtades genom storhetens fall, reste sig, ensamme, stödde på hoppets ankare — *Svensk Vetenskap och Konst*, — för första gången utan annat stöd än detta hopp, hvars borgen de funno i ett nyvaknadt medvetande af sin bestämmelse; och en stråle af deltagande för dem gick genom nationens hjerta. Men snart bröt sig det nya samhällsskick, som kallade sig *Svenska friheten*. Det var ett utbrott af en gammal inre olycka, ibland hvars ruiner vi ännu vandra. Olyckan är för invecklad och för mångsidig, att med få ord kunna uttryckas. En sida, och en ibland de hufvudsakligaste af den samma var: att Sveriges genom krig och eröfringar upphöjda, genom reduktion och

fullföljda krig nedsatta, men till antal ökade *adel*, öfver höfvan det Svenska samhällets förnämsta representant — sjelf offer för en strid mellan verklighet och anspråk, som allt för mycket hade sin grund så i tidens allmänna som Sveriges egna förhållanden — *i oenighet och förvirring kastades tillbaka på sitt fädernesland*. Med detta obestånd, hvari ledaren för det Svenska representativa systemet förfallit, var oreda rundt omkring. Dermed var ock den *rörelse uppåt* i samhället, hvarigenom förtjenst och skicklighet bana sig väg, afbruten, hämmad, och oro spridde sig åt alla håll. Att mot denna, på sig sjelf återförvisade, alla stånd snart genomgående, allt längre nedåt sig spridande oro, befästa och bevara det Svenska samhället, dertill har sedermera mer än ett försök skett. Att dämpa och afleda den samma genom återkallandet, än af den gamla monarkiens *glans*, än af dess *stränghet*, dertill har mer än ett bemödande skett af mer än en bland Sveriges inhemske Konungar — till deras egen olycka. En främling — sina bragders son — har slutligen af nationen blifvit kallad midt ibland denna oro, och lyckats att gifva åt Sveriges äfven allt för länge vacklande yttre politiska ställning en ny basis. Att åter stadga vår inre lycka förmår hvarken *han* eller *någon*; utan att vi sjelfve känna och erkänna våra brister. — Sådana finnas ock ej minst i vårt uppfostringsverk, ehuru detta är från GUSTAF ADOLF den stores dagar, brister, som ej voro det i dessa dagar, men nu fäfanget ursäktas eller äfven stämplas till fullkomligheter genom exemplet af en försvunnen storhet, som rätt förstådd talar ett helt annat språk.

Den fordrade *återgången* har således, både ur allmänna och särskilda skäl, stora, egentligen oöfvervinneliga, svårigheter, såsom *all* återgång, der det ej är fråga om de eviga principerna, utan om traditioner och former, som, af sig komma från sina principer, vilja gälla och herrska för sig.

Bättre synes vara, att söka förhjelpa de nya, ännu outbildade former, i hvilka de hämmade principerna oerkänt och icke-officielt verka, till förstånd af sig sjelfva, och dermed till sin rätt, och från denna nya, sålunda renade grund, återställa sammanhanget med *det gamla*, — som tillika är *det evigt unga*. Tillämpningen häraf på *läroverksfrågan* har, till en del, af oss redan blifvit gjord, dels återstår den att göra. Utgående från *skolans emancipation ifrån kyrkan*, som tidens bildning gjort till ett *faktum*, hvilket i de flesta protestantiska länder blifvit på det hela vänligt, — inom katolicismen (mot hvilken det är revolutionärt) deremot mest på ett fiendtligt sätt tillvägabragt — ha vi först sökt att visa, i hvad mening detta faktum ännu *icke* inom fäderneslandet blifvit erkänt. Vi ha här sett, att den *andeliga* lärdomen, under sitt eget privilegium, äfven inbegripit den *verldsliga*, egentligen så vida den, för den andliga, kunde vara *medel*; hvarigenom mycken, sedermera *utanför* uppväxande, profan lärdom kommit att behandlas såsom styf barn, och blifvit afvisad från läroverkets portar, eller endast med möda derinom kunnat få någon plats. Vi ha häntydt på vådan af ett sådant förhållande; i synnerhet sedan den verdsliga bildningen i rastlös verksamhet med sina resultater äfven trängde till *folket*, begynte organisera *folkskolan* på egen hand, och i *pressen* tala till menigheten *). Vi ha sedermera sökt att förklara den *positiva* beskaffenheten af nämnda faktum, bestående egentligen i den moderna *vetenskapsens* sjelfständighet af kyrkan, hvars fara godtgjordes derigenom, att vetenskapen sjelf allt mera blir medvetande af en religiös princip. Vi ha derjemte funnit, att den deraf följande yttre emancipationen naturligen fullständigare gör sig gällande, i den mån vetenskapen sjelf inom läroverket utvecklar sig, således *mer* i läroverkets högre, *mindre* i dess lägre

*) Jfr Litteratur-bladet, N:o 4.

grader; men att äfven inom de sednare verldslig och andlig lärdom behöfva en *ny* föreningspunkt och böra finna den inom *presterskapet* sjelf; helst dess stora antal i Sverige gör det tillräckligt att inom folkskolan verka så väl genom *lära* som *vård*: pligter, genom hvilkas uppfyllande det äfven äger bästa tillfället att befordra *religionsundervisningen*, och på den, såsom tillbörligt, lägga största vigten *). I sammanhang härmed ha vi bemödat oss att ådagalägga, huru *religionen*, genom ett allt djupare framträdande behof, allt mera äfven blifver de verldsliga ståndens gemensamma angelägenhet, huru Gudsfruktan känner sig behöfva, ej blott en *kyrka*, utan ett *hem* på jorden, huru *familjen* är detta hem liksom den är *sedlighetens* första, viktigaste skola, och huru den, i närvarande tids upplösning af gamla samhälls-formen (sjelf den enklaste, första, heligaste), fått en ny, man kan säga, verldshistorisk vikt och betydelse **). Gemensamheten af detta högsta religiösa intresse, märkbart till och med midt i otrons läger, har fört oss till betraktande, äfven i *religiöst* och *moraliskt* hänseende, af den *medelklass*, som vi, vid mer än ett tillfälle, sökt *politiskt* karakterisera; och vi ha slutligen företagit oss att undersöka, huruvida de undervisningsanstalter — *närings- borgare- apologist- eller real-skolor* kallade — hvilka för denna, ursprungligen *industriella*, klass varit stiftade, motsvara dess nya samhällsläge. — Härvid har förekommit, att den *rörelse uppåt*, som är den egentligen progressiva i samhället, i samma mån visat sig hos denna klass, som ett *tillbakafallande* hos de högre stånden. Af denna *motus contrarius* följde, i en af Europas förnämsta stater, en sammanstötning, ett slag åtföljdt af blix och dunder och jordbäfning och skyfall, som kallades *revolution*. Hvad som hände var, såsom nästan allt betydligare som i verlden händer, gjordt af

*) Jfr Litteratur-bladet, N:o 7.

**) Jfr Litteratur-bladet, N:o 9.

en för *alla*, och behöfver således, om man rätt tager i akt hvad deraf är att lära, ingenstädes göras efter. Verkan var, att de motsatta krafterna och de intressen, de representerade, neutraliserade och genomträngde hvarandra till en ny produkt, nemligen just detta *medelstånd*, eller, som det äfven med rätta blifvit kalladt, denna *medlande klass*, som, i stället att vara en del, nu blifvit ett *nytt uttryck af det hela*: bevis nog, att den arbetat i en *högre* mission, ehuru härstammande ur samhällets *lägre* kretsar. Processen har för sig gått mer än man tror, äfven der den ännu, för att dömma af det yttre, knappt synes börjad; och vi äro öfvertygade, att *ingen* af tidens frågor — således ej heller *läroverksfrågan* — kan nöjaktigt besvaras, utan vederbörligt afseende på detta stora sociala faktum.

Allt hvad vi hittills sagt i denna fråga, innehåller en mer och mindre direkt tillämpning häraf. T. ex. Vi hafva genom erfarenheter från mer än ett lands läroverk visat, att en så kallad *olärd* linea af undervisning, som kan räkna sin utgångspunkt ifrån folkskolan eller borgareskolan, fullföljd till det mål, som den nyare bildningen redan gifvit den, blifver och redan blifvit en *lärd* linea: hvilket (att nemligen begynna som *olärd* och sluta som *lärd*) synes till den grad både möjligt och naturligt, att den *gamla* lärdoms-skolans *motsatta* påstående, enligt hvilket *dess* linea redan *begynner* såsom *lärd*, fordrar en nogare undersökning. Anspråket härleder sig, såsom man vet, derifrån, att den börjar med ett lärdt språk, med *Latin*, och derigenom redan tror sig förvärfva denna lärda karakter, som den genom fortsatta klassiska studier förnämligast vill bibehålla. En sådan början kunde ock vara i sin ordning, så länge latin *verkligen* var *lärdomens språk*, och såsom sådant i den lärda världen både skrefs och talades. Språket uppehölls sålunda hos både lärare och ungdom genom ett lefvande intresse, som verkade,

äfven i trots af tunga metoders hinder. Förhållandet är ej mera detsamma. Hvarje nations modersmål, som af Europeisk odling blifvit delaktigt, Europas mest bildade folks språk i synnerhet, äro redan vida tjenligare organer för lärdomen, hvars innehåll *nu mera* långt ifrån rymmes inom antikens språkformer. Dessa lemna ej ens utan svårigheter och omvägar uttryck för den moderna bildningens vanligaste begrepp. Skulle väl ett sådant tanke- och ord-tvång vara den tjenligaste *tankeöfning*, vara ett så *allmänt bildningsmedel*, att redan derigenom den klassiska grunden för undervisningen till och med skulle kunna försvara sin plats, lärjungen må fortsätta den började lärda vägen eller icke? Vi ha yppat våra tvifvelsmål härom. Männe erfarenheten t. ex. af latin-undervisningen, såsom den ofta från början bedrifves, och af verkningarne deraf på ungdomen, är egnad att vederlägga dessa skäl? En lika skarp-sinnig som lärd kännare af ämnet säger: att det alltför vanliga förfaringssättet består i att straxt från början belasta minnet med den tunga bördan af en mer eller mindre dryg grammatika, på det sätt, att icke blott paradigm, utan ock ortografiska, etymologiska och syntaktiska reglor, samt med deras anhang af specialiteter och undantag, sanslöst inpräntas lexa för lexa: att derpå följer en lika sanslös och mekanisk tydning af en eller flera auktorer, utan att den med vederbörliga inlärdade grammatiken göres lefvande: att för dem, som så blifvit underbygda i de lärda språken, frukten af en mångårig daglig läsning vanligen är den, att icke kunna med logisk hållning utreda och öfversätta en måttligt lång period, ej en gång hos de författare, som höra till deras examenspensum: lika litet mäktade de åstadkomma en grammatikaliskt felfri och drägligt sammanhängande latinsk uppsats, vare sig i öfversättning eller original; och grammatikens byggnad, fordom inarbetad i hufvudet med så mycken tidspilan, är antingen så helt och hållen inramlad, som hade den aldrig

funnits, eller, om den finnes i behåll, står den såsom en oinredd, af ingen tanke bebodd, ruin. "Detta kallas dock" — utbrister författaren — "att ha studerat humaniora, att vara klassiskt bildad!" — En annan, genom sina arbeten berömd, lärare intygar: att den jemmerklagan, som föres öfver latinska grammatikan och dess mångfaldiga svårigheter, har sin grund mer i dåliga läroböcker och förvända metoder, än i verkligheten och sakens natur: att den grammatikaliska undervisningen, såsom all annan, kan förenklas och förkortas: att, hvad särskilt den latinska beträffar, man med bättre läroböcker och metoder kan på kortare tid inhämta likaså mycket, utan att grundligheten lider. "Detta är det mål" — tillägger han — "dit vi alle böra och vilja sträfva. *Ännu äro vi långt derifrån.*" *) Den ena af de här åberopade författare är lärare i latin vid Upsala universitet, den andra vid Lunds. Bägge dessa mina vänner torde, af nödvändigheten att förkasta ett dåligt, och af möjligheten att antaga ett bättre *lärosätt*, vilja draga en, för den tidiga latinska undervisningen gynnande, följd. Jag ledes deraf till den motsatta slutsats, att denna undervisning, emedan den kan utan skada förkortas, också kan utan skada uppskjutas. Med ett ord, här kommer ett specielt skäl till dem jag redan ur sakens allmänna beskaffenhet hemtat för påståendet: *att undervisningen i de klassiska språken, äfven i lärdomsskolan, ej nu mera bör börja och grundlägga språkundervisningen.* — Hvilket mitt kätteri i lärdomen härmed kommer för en dag.

Vi ha sålunda förvarat oss möjligheten af en *gemensam* utgångspunkt för *bägge* de omtalade *liniernas*. Skulle de ej i sjelfva verket ha mera gemensamt? — Och skulle ej bägges brister komma deraf, att man, för mer och

*) Svenska Litteratur-Föreningens tidning 1838, den 22 Aug.

mindre tillfalliga skilnader, ej fästade tillräcklig uppmärksamhet på detta väsendtligt gemensamma? — Och skulle ej detta, genom en vederbörlig justering af bägges innehåll, af sig sjelf träda i dagen? — Vi ha sett, att den ena, begynnande såsom olärd, under sin fortgång genom den moderna bildningens förnämsta elementer, till den grad blifvit en lärd linea, att ingen ting annat dertill fattas, än att den icke utesluter sig sjelf från tillgång till den gamla lärdomen. Vi ha sett, att den andra, sig sjelf kallande lärd ifrån begynnelsen, till den grad håller sig till den gamla lärdomens medel, att den råkar i fara att gå miste om lärdomens ändamål, och att, i afseende på den moderna bildningen, sluta såsom olärd. Orsaken till missförhållandet är, i vår tanka, att man, hänförd af en alltför uteslutande opposition eller affektion i afseende på de lärda språken, å *bägge* sidor lagt på dem *för mycket vikt*; då man trott, att *deras* aflägsnande eller bibehållande i undervisningen var det utmärkande kännetecknet, som, på ena eller andra sidan om gränsen, skulle kunna ge hvad man kallat en *egen bildningslinea* sin karakter. De lärda språken äro ett element, ett viktigt element i bildningen; men de äro, i synnerhet nu mera, också *blott* ett element, hvilket såsom sådant i undervisningen äfven bör behandlas ur högre synpunkter, och inordnas i sin plats af det hela. De kunna ej blott nyttjas såsom *medel* (minst såsom universal-medel), de måste tillika vara *ändamål*; och de duga såsom medel, jemt så mycket som de duga såsom ändamål. Härvid visar sig en skilnad dem emellan i deras förhållande till den moderna bildningen. Detta förhållande, sådant det hittills utvecklats sig, är t. ex. olika för latin och för grekiska. Det förra språket har en större traditionell vikt, derigenom, att det ej blott öppnar en utsigt (och den *oss* närmast liggande) öfver den gamla världen, utan ock förvarar en så stor del af den *äldre moderna* lärdomen, att utan detsamma äfven den nyare bildningen sjelf är *ofull-*

ständig. Det har så vida för sig ett *allmänare* intresse än grekiskan; ehuru denna genom sin litteratur är af större positiv vigt. Hvad bägges hufvudsakliga ändamål beträffar, så är detta en levande vetenskaplig insigt uti och uppfattande utaf den gamla kulturen i sin *egendomlighet*, således ej blott i sitt sammanhang, utan äfven i sin motsats med den moderna, hvarföre den utan den moderna ej heller kan begripas. En sådan vetenskap är redan och blir allt mera en egen sida af nyare bildningen, som genom den arbetets fördelning, hvilken i denna af nödvändighet gör sig gällande, kommer att till allt större fullkomlighet utbildas af egna, deråt sig eignande arbetare, som på en gång arbeta för sig och för alla. — Emellertid följer af hvad vi anført om latinska språkets historiska ställning, att det äfven hör till den moderna bildningen. Således ha vi här *en* gemensamhet för båda de så kallade linierna gifven, som torde visa sig i flera afseenden. *Latin* (churu ej såsom utgångspunkt) *tillhör bägge*.

Ser man på *saken*, hvilken i uppfostran är *utveckling af mänskliga förmögenheterna* — hvarigenom ock *Realia* och *Humaniora*, för en förnuftig betraktelse, till sitt syftsmål *sammansfalla*, — så visa sig ej blott *två* utan *tre* linier, hvilka vi vilja benämna med afseende på hvarderas *öfvervägande*, ingalunda uteslutande, beskaffenhet; ty de höra tillsammans och gå fram med hvarandra. Dessa linier, som redan i elementar-undervisningen göra sig gällande, äro den *rationella* och den *faktiska*, emellan hvilka en medellinie framgår, som vi vilje kalla *språklinien*. I spetsen för den första, liksom för hela undervisningen, står *Religionsläran*, meddelad enligt antagen christelig lärobok, med kortare och fullständigare förklaring, efter behofvet af framskridande både ålder och förnufts-utveckling. Härtill sluta sig småningom, med afseende på denna utvecklings både innehåll och form, i

allmänhet: *moral, logik, matematik*. Den *faktiska* linien genomgår både den *moraliska* och *fysiska* världen, i förra afseendet är den *historia*, i sednare *natural-historia: geografien* förbinder bägge. *Språktinien* kan endast bestämmas med afseende *både* på det rationella och historiska elementet uti undervisningen, så att det sednare fattas på ett rationellt sätt, ej blott efter traditionens regel. Men denna rationelt-historiska åsigt utgår från det *närvarande*, från *modersmålet* (hvilket redan är en faktisk nödvändighet), förknippar med detta de kring det liggande, i tidens bildning mest ingripande, *moderna* språk, och kompletterar denna bildningslinea med att föra den efter olika kallelser och behof kortare eller längre väg inom de *gamla* språkens område. Den *omvänder* i de bägge sednare punkterna det gamla förhållandet; och det är i min tanka hög tid att omvända det. — Sådant är vårt resultat i afseende på *ämnena* för en, både *realia* och *humaniora* omfattande, elementar-undervisning. Detta resultat har uppstått genom en rationell *reduktion* af den i skolan allt mer inbrytande *mångfalden* af ämnen, — en reduktion, som blifver nödvändigare i samma mån denna mångfald hotar att spränga och förvirra skolan.

Det återstår att genomföra detta resultat i fråga om *lärosätt, indelning* och *ordning* vid skolan. Reduktionsprincipen gör sig äfven här gällande, och skolan har af ålder erkänt den, genom karakteriserande af sin method såsom den *Kompendianska*, d. v. s. ämnets grunddrag framställda i en lärobok och utvecklingen lemnad åt läraren. Det återstår att den rationella luttringen äfven här börjar sitt arbete med att på ena sidan lossa traditionens bojar och å den andra præcipitera hvarjehanda nymodig, kring sig gripande, orda. Exempel i förra afseendet kunna anses tillräckligt anförda: vi behöfva endast hänvisa på den lärda fördom, som ej vill skilja grammatiken från den latinska grammatikan.

Exempel i sednare afscendet gifver *vexelundervisningens* orätta uppfattande, öfverdrift och missbruk. Hjertat af den Kompendianska methoden, såsom af all läromethod, är att väl veta skilja *hufvudsak* från *bisak*, och framhålla den förra med underordnande (ej utplånande) af allt hvad som hör till den sednare. Men i undervisningen är förhållandet emellan *lärare* och *lärjunge* så hufvudsak, att detta direkta förhållande kan genom intet sidoförhållande (såsom det mellan lärjungarne sjelfva) ersättas, och kan det *mindre*, ju mera lärjungarne ännu tillhöra barndomsåldern. Vexelundervisningen, om den äfven lemnar hastiga, och ej förkastliga, mekaniska hjälpmedel till inhämtande af vissa tidiga färdigheter, förnämligast innanläsning och skrifning, är derföre mest innehållsfattig för barndomen; ehuru den, moraliskt och fritt mer än efter pedagogiskt reglemente, visserligen äfven under denna ålder har sin verksamhet. Religionsläran är i synnerhet för denna method opassande, och hufvudskälet, hvarföre presterskapet äfven i folkskolan, mer än hittills skett, borde *lära*, synes mig nödvändigheten vara, att denna vigtigaste del af undervisningen tages undan det mekaniska vaxel-systemets snällpress *). Ur denna öfvertygelse förkastar jag det äfven för elementar-skolans lägre klasser, och skulle här hellre önska mogna medhjelpare åt hvarje hufvudlärare, på hvilka, då denna plan innebär apologist-skolans förening med lärdomsgång, äfven derigenom blifver tillgång. — Näst ofvan *andra* klassen af nu varande *lärdomsskola*, — som enligt dessa åsigter blefve *elementar-skola* för *alla*, som åstundade en högre bildning **) — önskade jag skiljemärket inom sko-

*) Den trycker fort, men förgängligt. En af de förnämsta klagomål mot de tidiga vaxel-eleverna är, att äfven deras christendoms-kunskap är så snart undangjord, att den, då de sedan för konfirmationen komma under presterskapets hand, är glömd.

**) Och hvaraf en i min tanka borde finnas i hvarje stift.

lan satt, emellan dess *lägre* och *högre* afdelning; emedan till den förra dels ej höra alla desamma ämnen, som till den sednare, dels läroämnen i denna sednare få en utveckling, som medgifver om ej påkallar ett annat föredrag. I den lägre, eller underskolan läses *religionslära*, men *moralen* har ej ännu derifrån afsöndrat sig såsom ett särskilt läroämne, liksom *logiken* ej heller från *grammatiken*, det *matematiska* läroämnet visar sig förnämligast såsom *aritmetik*; hvad af *naturbeskrifning* kan förekomma, inneslutes i *geografien*, och *historien* föredrages i sina första och nödvändigaste elementer. — På språklinien har ej ännu det *latinska* språket inträdt, men väl, jemte modersmålet, undervisningen i det *tyska*, det förnämsta i den språkstam, till hvilket vårt modersmål hör, och det, som i sig upptagit från alla litteraturer den rikaste skörd, så att dess egen kan kallas *verldslitteraturens kompendium*. Öfverskolan innefattar ur vår synpunkt den hittills så kallade *lärdoms-skolans bägge högre klasser*, fortsätter sig genom *hela gymnasium*, som bortfaller såsom en egen läro-anstalt, och bildar med detta tillsammans den egentliga *högre elementar-skolan*.

Här vidtages *ämnesläsning* *) så väl i afseende på lärarne, (så att hvar och en sköter sitt ämne), som i afseende på lärjungarna, med fri fortgång i hvarje ämne, dock utan att kunna förflyttas till *högre* klass, innan de genomgått *alla* de, till den *lägre* hörande, grader af hvarje ämne. Ämnena utveckla sig på alla linierna, enligt den af oss gifna allmänna öfversigt. *Moral* jemte *logik-matematik*, nemligen geometri och algebra (matematiken i sin applikation på astronomi och fy-

*) Den är liksom litet, som vaxelundervisningen enligt min öfvertygelse, rätt användbar i de lägre stadierna af undervisningen; hvarföre 1817 års skolordnings förslag införelse den så kallade ambulatoriska läseordningen i galen ända då den tillstyrker den för den lägre skolan.

sik, utom hvad deraf behöfves till förstånd af globläran, hör, i vår tanka, ej till elementar-skolan) — *Historia*, fäderneslandets och den allmänna, (all annan applicerad historia uppskjutes till universitetet) — *Geografi*, fysisk och politisk jemte globlära, — *Naturalhistoria*, ej i sitt omfång utan endast såsom ett specimen af naturbeskrifning (hvertill *botaniken* torde vara tjenligast); alla dessa, den *rationella* och *fuktiska* linien tillhörande, ämnen utveckla sig, under egna lärare, såsom egna läro-ämnen, *lika för hela den högre skolan*. Endast *språklinien* företer *likhet* i en gemensam stam, men *olikhet* i denna stams grenar. Likheten är på en gång ny och gammal språk-kunskap, *föreningen* måste finnas hos alla. — Olikheten består i *graderna* af hvardera, som här få utveckla sig olika, så att valfrihet äger rum. *Latin* inträder i nu varande tredje klassen, den lägsta af vår öfverskola, och fortsättes sedermera, jemte studium af modersmålet och tyskan, genom alla skolans afdelningar. I fjerde eller nuvarande Rektors-klassen (den blifvande andra af den högre skolan) tillkommer *grekiskan*, enligt vår åsigt, det *första* valfria ämne i skolan, men *fransyskan* för alla: — med inträdet i nuvarande gymnasium, *Hebräiskan* — det *andra* valfria ämnet i skolan — men *Engelskan* för alla. — Se här i korthet vårt förslag till den högre elementar-skolans organisation med afseende på läro-ämnena, om vi tillägga att skolan äfven bör öppna tillfälle för öfning i sång och musik, teckning och gymnastik. Att latin kan grundligt läras och likväl begynnas i hvad man kallar tredje klassen, derföre må den nya elementar-skolan i hufvudstaden och de skickliga lärjungar, derifrån utgått, gälla såsom erfarenhetsbevis *), och att en begynnelse med grekiskan i fjerde klassen är möjlig och ej all-

*) För att dömma efter en af mig bivistad examen, och som äfven i latin var god, vid skolan på Barnängen, der latinska undervisningen ej heller börjar tidigare, bekräftar den samma erfarenhet.

deles fruktlös, derpå torde jag få anföra mig sjelf såsom exempel, och bättre exempel skulle kunna anföras. — Hebräiskan börjas äfven, enligt nu gällande skolordning, först i gymnasium.

Tillser man nu hvilka lärare — från och med tredje klassen till och med gymnasium, — man äger att tillgå för att bestrida undervisningen i dessa särskilda läro-ämnen, så framstå: en *Kollega* (ur tredje klassen), en *Rektor* och *Konrektor* (ur fjerde), öfverhufvud *sex Lektorer* och en *Gymnasii-Adjunkt* (ur gymnasium), tillsammans *tio lärare*, hvilka äro till tjänst: ett, som det synes, för ändamålet tillräckligt antal; helst hvarje modernt språk ej till en början behöfver sin egen lärare; andra ämnen (t. ex. moral och logik) kunna sammanslås, och derigenom utrymme vinnas för *Duplikanter* i de lärostycken, som sådant fordra.

Så vidt mitt förslag för det närvarande! — Finnes det värdt någon uppmärksamhet, så skall det vidare utvecklas. Lätt hade det förr kunnat meddelas; då det till sina grunddrag *) är lika med ett äldre, som redan i September månad år 1826 af mig till den för granskningen af undervisningsverken nedsatta Komitéen ingafs, men, — vid den riktning menings-striden inom denna Komité tog, endast *med* eller *mot* moderna eller lärda språk, såsom hufvudgrund för bildning eller för olika bildnings-linier, — så lemnades utan afseende, att jag måste misströsta om att från någondera sidan se det understödt. Hvad jag sedan yttrat i ämnet, har förnämligast varit riktadt mot svaga ställen i den linea, *emot* hvilken jag från början stod; ehuru en närmare uppmärksamhet torde, om ock det funnes löna mödan, upptäcka, att dessa ej voro de enda svaga ställen, som jag kände. I alla fall är

*) Utom hvad latin-undervisningens uppskjutande till 3:dje klassen, och några andra omständigheter angår.

jag nöjd att vara sjelf enda personliga föremålet för min polemik. Min öfvertygelse har på sednare åren ej gjort ett kort arbete; och om jag nu ej velat åter framställa mitt förslag utan att äfven låta ljuset falla på andra sidor af samma öfvertygelse, som med min åsigt af läroverks-frågan stå i nära förbindelse, så må det mig förlätas. Det häntyder på längden af den väg, jag gått, och må innefatta någon lära. I sitt *hela* är likväl denna fråga ännu ej behandlad. Med *ordningen* inom läroverken står deras *styrelse* i nödvändigt samband. Men detta ämne är åter, genom sitt sammanhang med hela Svenska styrelse-verket, ett så vidlyftigt kapitel, att vi ännu — ehuru vissa följer af våra framställda grundsatser redan lätt kunna dragas, — ej deri vilja ingå. — *Universiteterna* utgöra äfven en vigtig del af läroverksfrågan. Vi torde äfven en gång försöka att besvara den i detta afseende.

Rättelser uti N:o 9.

Sid. 168, raden 15 uppifrån, *står*: historisk tid *läs*: historisk tro

— 171 — 13 — — sänka — söndra

— 172 (i noten) — — således — särdeles

— 174 raden 5 — — detta språk — dessa språk

— — — 6 — — och skön — af skön

— 175 — 7 nedifrån, — eller — , den

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

C. G. Geijer.

N:o 11. November Månad. 1838.

Denna tidning, hvaraf en nummer, utgörande omkring ett tryckt ark, utgifves i slutet af hvarje månad, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Proft Weckelgren

Om Allianstractaten emellan Sverige och Ryssland år 1812. Politisk Beträktelse öfver Nordens nuvarande ställning. Stockh. Hörbergska Boktryckeriet 1838. 109 s. 8:o.

Sverige och Ryssland! — Hvad ligger ej i sammanställningen af dessa ord, — så föga sammanstämmande, att de synas ömsesidigt uppresa sig emot den lilla konjunktionen *och*, som förbinder dem, lik en klen spång, slagen öfver ett brådjud, ur hvilket svallet höres och töcknet stiger upp af en månghundraårig fiendskap! — Det är ett farligt pass; i synnerhet om man ej kommer ihåg, att hatet förblindar, och att man fått solens ljus och öppna ögon att taga belägenheten i betraktande. Vi ha aldrig skytt att bruka dessa Guds gåfvor. Vi ämna äfven, med vår goda rätt, och utan fruktan för mistydning, använda dem på förevarande ämne, öfvertygade, att rättvisa och billighet för intet böra vara främmande.

Gemensamma, beslägtade minnen förena i forntiden båda rikena; ja ett ursprungligen det ena tillhörande namn har troligen öfvergått på det andra. Finnarne, som bo dem emellan, kalla af ålder *Sverige* för *Ruotsi* *). Namnet går

*) Och en *Svensk* för *Ruotsalainen*, troligen af *Roden*, *Rodeslagen*, *Roslagen*, såsom den närmast till Finland liggande Svenska kusten af ålder heter.

långt tillbaka; ty sändebud, som kommo till Constantinopel år 839 och sade sig tillhöra folket *Rhos*, befunnos sedermera vara *Svenskar* *). Svenskarnes äldsta, af Isländska sagan minst kända, tåg ha gått i *österväg*; hvarifrån de ock sjelfve trodde sig härkomne. Om deras längde med östern bibehållna gemenskap vittnar ännu mängden af Runstenar i Sverige, resta till minne af Grekländs-farare, (så kallades de, som reste att tağa tjenst vid livvakten i Constantinopel) vittnar den stora myckenheten af Arabiska mynt, (i synnerhet från länderna sydost om Kaspiska hafvet under 9:de och 10:de seklerna), hvilka funnits och än dagligen hittas i Svensk jord. De nordiske, till Constantinopel dragne, krigare kallades der *Varanger*, i norden *Väringar*, i Ryssland *Varjäger* eller *Vareger*. Tappre och djerfve eröfrare, som så nämnas, berättar Nestor, den äldste Ryske annalist, kommo öfver hafvet och gjorde *Finnar* och *Slaver* sig skattskyldige; hvilka väl fördrefvo desse sina beherrskare, men slutligen, utmattade af egna oroligheter, beslöto att frivilligt underkasta sig deras valde. De skickade då öfver hafvet till de *Vareger*, som kallas *Rus*, och sade, till dem: "vårt land är stort och godt och med allt välsignadt, men ingen ordning är derinne: kommen, varen våre Förstar och regeren öfver oss." Tre bröder med deras slägt blefvo valde och kommo med ett talrikt följe. Den äldste, Rurik, nedsatte sig i Nowgorod **). "Af desse nykomne Vareger och ifrån denna tid — säger Nestor — har Ryssland fått namnet *Ryssland*; och ännu äro Nowgorodsboerne af Varegisk slägt: förut voro och hette de *Slaver*." Traditionen bibehöll sig ännu in i 17:de seklet, sedan Ruriks herrskarestam, vid slutet af det föregående, i

*) Jfr min Svenska Folkets Historia I. 42.

**) Enligt en annan version: "Och tre bröder blefvo utvalde med deras slägter, och de togo hela Ryssland till sig och kommo först till Slaverna och uppbyggde fästet Ladoga. Och den äldste Rurik nedsatte sig vid Ladoga — och af dessa Varjäger (Vareger) blef Nowgorod kallad det *Ryska landet*." Efter två år dogo de bägge andre bröderna och Rurik intog hela området allena. Rurik skall ha dött år 879.

Ryssland hade gått ut. Då den store GUSTAF ADOLFS broder, CARL PHILIP, valdes i Nowgorod till Rysk Zar, tillstyrkte Archimandriten Cyprianus valet ur det skäl, att redan *Rurik* varit *Svensk*.

Finland skulle bli första trätomarken emellan desse Rysar och Svenskarna. Dock stodo de länge med hvarandra i vänlig förbindelse. Allt sedan Ryska rikets stiftelse genom Vareger, innehålla, under mer än tvänne sekler, både Skandinaviska och Ryska tideböcker många bevis på en sådan förbindelse. Storförsten WLADIMIR (i Nordiska Konungasagorna WALDEMAR) den store sökte och fann i Konung ERIK Seger-sälls tid hjälp på andra sidan hafvet hos Varegerna*). Med bistånd af Vareger befästade WLADIMIRS son JAROSLAW sin tron och sökte sig en Varegisk Prinsessa (OLOF Skötkonungs dotter) till gemål. Med henne öfvergick till Ryssland Svenske Jarlen Ragwald, fader åt Stenkil, som sedermera blef Sveriges Konung. Både Ragwald och en af hans söner ömtalas såsom Ryske höfdingar, och hos dem har Konung INGE STENKILSSON tillbragt en del af sin ungdom. — Finnarne synas tidtals bekrigade och beskattade både från Svenska och Ryska sidan. Men under de oroligheter, som åtföljde Christendomens införande i Sverige, blefvo Finnarne i sin ordning fruktansvärde, och Svenska kusterna ett mål för deras sjö-röfveri; hvilken hedniska handtering, i den mån christendom och kultur hemsöka norden, allt mer drager sig undan i mörkret, men, lik ett vilddjur, med raseri. Sådan var när-

*) Behöfdes det ytterligare bevis att desse Svenske Vareger (ty sådana funnos äfven af andra nordiska folk) inbegripas under dem, som af sin tjänst vid livvakten i Constantinopel kallades *Varingar*, så kände det finnas deri, att WLADIMIR, sedan han vunnit sitt ändamål, sökande befria sig från dessa farliga hjälpare, verkligan förmäddo dem att begifva sig till Constantinopel, men på samma gång anhöll hos Kejsaren, att han ej måtte tillåta dem återvända till Ryssland. Redan *Oskold* och *Dix*, tvänne Vareger i Ruriks sällskap, men åt hvilka han ej gaf land eller fästen, "emedan de ej voro af hans stam", utbådo sig att med sina följeslagare få draga till Constantinopel, enligt Nestor. De stiftade i Kiew ett eget Varegiskt eller Ryskt förstendöme, men som underkastades det i Nowgorod.

maste anledningen till ERIK den Heliges korståg mot Finnarna, hvarigenom Svenskt välde och christendom på en gång planterades i södra delen af landet. De ännu hedniske Finnars — Tavasters, Karelers, Esters — fortsatta grymma härjningar både på Svenska kusterna, och på den Svenska andelen af Finlaud, uppmanade till fullföljande af ERIK den Heliges verk. Det skedde genom tvänne store Svenske män, Birger Jarl, Tavasternas, Torkel Knutsson, Karelarnas besegrare. — Så blifva Sverige och Ryssland grannar, och den långvariga grannfejden begynner.

Redan ERIK den Heliges korståg i Finland åtföljdes af strid med Ryssarna, eburu Svenska underrättelser ingen ting nämna derom *). Ännu mer Birger Jarls. Den Svenska Rimkrönikan vill veta, att det nu christnade Tavastland fordom lydt under Ryssarna. Visst är, att, nyss före eller under detta Finska krig **), Svenskarna äfven gjorde ett infall i Ryssland, men blefvo, enligt Ryska annaler, vid Newa tillbakadrifne af Storförsten Alexander Newsky, som sjelf skall ha sårat Birger Jarl i striden. Torkel Knutssons eröfring väckte äfven Ryskt motstånd, och medförde ett Ryskt krig. Han besegrade och christnade Karelerne. Ryssarna påstodo sig ha döpt dem en gång förut, hvilket är alltför möjligt; ty ett Påfveligt bref klagar, att Finnarne lofva bli christne så snart en främmande krigshär kommer i landet, men förneka, så snart den aflägsnar sig, christendomen och förfölja med grymhet dess lärare.

Svenska kolonier och fästen, och en behandling af landets invånare, motsatsen af den Ryssarna tillåto sig, stadgade Finlands förbindelse med Sverige. Åbo slott grundades kahända redan i ERIK den Heliges dagar. Tavastehus anlades af Birger Jarl, Wiborg af Torkel Knutsson.

*) Svenskarna gingo på båtar in i Ladoga, men blefvo tillbakaslagne. Det skall ha skett 1164 (således efter ERIK den Heliges död). Karamsin, Geschichte des Russ. Reichs. II. 255.

**) Bref från Påfven uppmana till korståg både emot de från christendomen afällige Tavasterna och mot de otrogne Ryssarna, för hvilkas anfall de christne i Finland voro utsatta.

De Ryska förhärjande infallen i Finland upprepades tid efter annan. En under Konung MAGNI ERIKSSONS minderårig-
het (1323) slutet så kallad evig fred, genom hvilken Svens-
ska gränsen skulle börja vid Systerbäcks utlopp ($\frac{2}{3}$ mil från
nuvarande Petersburg), blef ej af lång varaktighet. År 1348
företog Konung MAGNUS, underhjelpst af kyrkans medel, sitt
så kallade korståg mot de otrogna Ryssarna, hvilka i Påf-
varnas bref och vår medeltids krönikor ännu alltid gälla så-
som hedningar. MAGNUS lät, såsom Rimkrönikan förmäler,
raka och döpa så många han kunde öfverkomma. Hon til-
lägger, att Ryssarnas skägg snart växte igen. De inneslöto
den okrigiske Konungen och hans här, så att han endast med
möda och stor förlust slapp undan.

Det är egentligen Nowgorod, med hvilket Sverige lit-
tills krigat om Finland, — Nowgorod, som genom handel,
rikedom och frihet, af alla de särskilda förstendömen, hvori
Ryssland så länge mellan Ruriks stam var deladt, bibehöll
sig mest oberoende så af sina egna förstar, som af Mongo-
lernas makt, hvilken, efter att under Dschengis Kans efter-
trädare ha framträngt mot hjertat af vår verldsdel (in i
Schlesien 1241), ännu i tvänne århundraden hotande kampe-
rade på Europas gränser, och lika länge höll Ryssarna un-
der den *gyldene Hordens* ok.

Iwan Wasiljewitsch den förste (Zar 1462—1505), har
under sin 43-åriga regering afkastat Mongolernas ok, afskaf-
fat delningarna inom riket, brutit Nowgorods frihet och blif-
vit den förste alla Ryssars sjelfherrskare. I honom framträ-
der det egentligen Ryska rikets princip: en superstition, om
man så vill, men som gjort Rysslands storhet. Den är en
religions- och folkstro, att Rysslands Zar, efter Constanti-
nopels fall under de otrognas välde, är det forna Öst-romer-
ska, det Grekiskt-Byzantinska Kejsaredömet's religiösa och po-
litiska representant. Halmånens triumf öfver korset, Islamis-
mens öfver den ortodoxa Grekiska kyrkan, till hvilken Ryss-
land sig bekänner, inträffade med Turkarnes eröfring af "den

Zariska staden" (så kalla än Ryssarna Constantinopel) under Iwans regering. Han förmälte sig (1472) med Sophia, en brorsdotter af den siste Grekiske Kejsaren Constantin Paläologus, som, kämpande för sin thron, föll ibland Constantinpels ruiner. Hela Ryssland helsade i henne "en gren af det regerande träd, under hvars skugga sordom hela den rättrogna christenheten hvilade *)." Zarens makt blef på en gång en helgad, en hierarkisk, och tillika en makt inför sig sjelf af den stoltaste politiska betydelse, kastande den undfångna arfvedelen af Cæsariska minnen framför sig såsom gränslösa anspråk **). — Vi ha att göra med PETER den stores företrädare: eröfrare, såsom han, utan att vara egentlig krigare, sitt folks lagstiftare ***) , och som först bragte Ryssland till Europas kännedom. Han gjorde rikets *odelbarhet* till *rikslag*. Han antog det Grekiskt-kejsarliga vapnet, den fläkta trekrönta örnen; och på dess vingar kunde redan det intagna Zardömet Kasan och det nordvestliga Siberien inskrivas. Ett nytt språk fördes mot alla grannar. Att hämnas en oförrätt af Revals Magistrat mot Ryska undersåtare, tillintetgjordes med ett maktspråk hela det mäktiga Hansesför-

*) Ryske Metropolitens Philipps ord. Karamsin, VI, 46.

***) "In dem er (Iwan) die Geheimnisse der Selbstherrschaft errieth, wurde er gleichsam der irdische Gott der Russen, die seit dieser Zeit anfangen, durch ihre grenzenlose Ergebenheit gegen den Willen des Monarken, alle andre Völker in Erstaunen zu setzen." Karamsin, VI, 274.

***) Den äldsta Ryska lag har den största likhet med de gamla Skandinaviska. (Jfr Ewers: Das älteste Recht der Russen. Dorpat, 1826). Denna korta lag, Storförsten JAROSLAWS så kallade *Pravda*, skall vara promulgerad och äfven *skrifven* omkring år 1020 (men den äldsta afskrift, Karamsin sett, var af år 1280). I denna äldsta Ryska lag är folket, Vareger såsom Slaver, *frött*, churu trälar förekomma. Ännu i Iwan Wasiljewitsch's tid måste fria Ryska bönder ha funnits till ett stort antal, efter det heter i hans lagbok (Karamsin, VI, 282): att bönder kunna, efter laglig uppsägelse till sin herre, flytta från ett gods till ett annat; hvaraf synes såsom de i allmänhet ej ännu varit lifegna. Iwans lag, churu så mycket sednare, är likväl i flera afscend, t. ex. genom tortur, hårda kroppsstraff, och allmänt bruk af enviget såsom bevis, mera barbarisk än den äldsta Ryska, eller Varegiska.

bundets handel i Ryssland, och dermed sista kvarlefvau af Nowgorods rikedom. Liffland och Finland blefvo ej blott, såsom förr, föremål för Ryska ströftåg, utan för Ryska eröfringsplaner. Att Svenske Riksföreståndaren STEN STURE den äldre ville underhandla med Zaren sjelf, i stället för med Ståthållaren i Nowgorod, ansågs såsom en kränkande förmåtenhet, hvilken Ryske Zarer äfven sedermera vågade taga illa hos de förste Svenska Konungar af Wasa-stammen. Det, under STEN STURE den äldre började, Ryska kriget, som förhärjade hela Finland, slöts efter hans död med ett stillestånd, som år 1510 förlängdes genom en fred på 60 år. Denna, bekräftad år 1537, afbröts genom ömsesidiga gränsestridigheter, hvilka slutligen (1555—57) förde till ett krig mellan GUSTAF I. och Zaren Iwan Wasiljewitsch II., ett förespel till andra långvarigare krig, som, beledsagade af inre oroligheter, skulle föra både Svenska och Ryska riket till undergångens brant. Det ena reste sig och gick segerrikt ut i verlden med GUSTAF ADOLF: det andra, efter stadgad thronföljd och lång hvila med PETER I., — och har haft bättre eröfrare-lycka i den verld, som såg CARL XII stupa.

Med Sveriges första steg på andra sidan Östersjön, då ERIK XIV (1561) emottog Estlands hyllning, och hädanefter skref sig "Herre öfver de Liffländska landsändar," blefvo dessa, der de Tyske Svärds-riddarnes välde nu upplöste sig, ett nytt stridsämne emellan Svenskar och Ryssar. Den vildsinte Iwan Wasiljewitsch den andre, (den förstes soneson), af utlänningar kallad "tyrannen," och af Ryssarna "den förskräcklige," förde mot Sverige, under JOHAN III, både i Liffland och Finland ett krig, som, afbrutet af stillestånd, öfverlefde bägge monarkerna, och först slutades af CARL IX, (redan Konung utan konunga-namn), genom den så kallade eviga freden i Teusin (1595) med Narva, Reval och hela Estland, såsom Sveriges pris för Ponti de la Gardies segrar. Dessa fortsattes af hans son, Jacob de la Gardie, sedan CARL med förbund och vapen deltagit i de inre oroligheter, hvilka snart efter ut-

slocknandet af Ruriks hus (1598) och intill upphöjelsen af Romanowska släkten på Rysslands thron (1613), nära hade sönderbrutit Ryska väldet. Det har funnits en tid, då Svenskarne beherrskade Nawa och Nowgorod, då Polackarne innehade Smolensk och Moskwa, och då, sedan Warschau nys skådat en afsatt Zar föras i triumf, Stockholm emottog en Rysk beskickning för att begära en Svensk prins till Rysk herrskare: det var vid Konung CARL IX:s död.

Så såg GUSTAF ADOLF Ryssland från sin faders thron. Likväl är *han* den ende af Sveriges store krigiske Konungar, som anat den fara härifrån en gång kunde hota; och han ville hellre förebygga denna fara, än pryda sin brors späda panna med Zarernas nu så osäkra krona. I sitt tal till Ständerna på riksdagen i Stockholm 1617, efter den fred som samma år hade ärorikt slutat det tioåriga Ryska kriget, säger han: "det vore ej den ringaste af de välgerningar Gud Sverige bevisat hade, att Ryssen, med hvilken vi af ålder lefvat i ett ovisst tillstånd och en farlig lägenhet, nu måste till evig tid släppa det rofhus, hvarifrån han oss tillförene så ofta oroat hade: han vore en farlig granne, hans landmären sträckte sig från Östersjön till Norra och Kaspiska hafven, och gingo Svarta hafvet nära: han hade en mäktig adel och öfverflöd på bönder, folkrika städer, och kunde ställa stora härar i fältet: nu kunde denne fiende ej utan vår goda vilja komma med en båt i Östersjön: de stora sjöarna Ladoga och Peipus, Närviska ön, trettio mils breda murar och starka fästningar skilja oss ifrån honom: Ryssland vore stängdt ifrån Östersjön: och förhoppas jag till Gud — säger Konungen — att det härefter skall blifva Ryssen svårt öfver den bäcken att hoppa." — Den grund, der S:t Petersburg nu står, blef Svensk. På gränsen upprestes en sten med Sveriges tre kronor, och denna inskrift på Latinska språket: "Här satte Rikets gränсор GUSTAF ADOLF Sveriges Konung. Må hans verk, under en nådig försyn, blifva varaktigt!" —

Han kallades till högre värf, och stupade för mensklighetens sak på Lützens fält. Då man betraktar hvad för Sverige af hans verk är öfrigt, pressas hjertat — och likväl ej utan hopp. Sådana band, som de, hvilka då, emellan Svenska folket och dess stam i Europas hjerta knötos, äro, böra vara oförgängliga. De blifva äfven viktigare i den mån den tid nalkas, då inre principer, mer än yttre bevekelse-grunder, bestämma politiken. Jag tror på en sådan tid, — midt i det närvarande Europeiska interregnum af blandade principer och konsiderationer. Och äga vi också ej mera en fots bredd af Tysklands jord, som druckit vårt bästa blod, vi äga med dess folk så dyrt förvärfvade gemensamma rättigheter, att dess öden, och våra öden och den Europeiska odlingens öden stå i närmaste sammanhang, — i fall en framtid blifver oss beskärd; och hvarken i öster eller vester är denna för vårt hopp att söka.

GUSTAF ADOLFS plan med Tyska kriget var äfven — att, hvad man i militäriskt språk kallar, *tournera* Danmark, och i Tyskland förvärfva Gottland, Skåne, Halland, Blekinge, Bohuslän — kanske mera. — Denna plan hölls i sigte af *Axel Oxenstjerna*: den utfördes af hjälten CARL GUSTAF.

Olyckligtvis gick CARL GUSTAFS segerbana öfver Svenska ärans *olycksfält* — (så må det väl heta för mer än en ära) — nemligen *Polen*. Ty olyckligare var ingen förbindelse än den JOHAN III:s sjuka ärelust stiftade emellan Svenska och Polska interessen. Om *Finland* begynte Svenskars och Ryssars strid: om *Lifland* har den blifvit fortsatt: i *Polen* afgjordes den; i Polen hafva redan Lifland och Finland gått förlorade. För CARL GUSTAF var det Ryska kriget blott en episod till hans Polska. För CARL XII:s oböjlighet blef äran att till- och afsätta Konungar i Polen utgången på vår Svenska hjeltedikt. Den siste kämpen slutade den i *Österväg*, der de förste den begynt.

Sedermera trädde Ryssland in i det inre af Sveriges politik. Dess inflytande har der förnämligast yttrat sig ge-

nom *Svenska partier för och mot*. Detta förtjenar en egen betraktelse. Vi vilje fästa den vid de tre sista krigen med denna granne: det af 1741 — det af 1788 — det af 1808. —

Den viktigaste inre fråga i Sveriges nya läge, efter CARL XII:s fall, — successions-frågan — blef redan genom omständigheterna tillika en Rysk fråga. Af CARL XII:s systrar skulle den äldsta — Hertiginnan af Holstein — blifva stam-moder för det Ryska kejsar-huset; under det den yngre fick, hvad hon eftersträfvade, Sveriges för henne i alla afseenden ofruktbara krona, efter den ej ens kunde förvärfva henne den gemåls kärlek, åt hvilken hon den uppoffrade, men som hvarken hade ett hjerta för tacksambeten eller för någon af sina förbindelser. Redan 1714 föreslogs det giftermål emellan den unge Carl Fredrik af Holstein och Peter den stores dotter, som år 1725 gick i verkställighet. Peter säges ha ämnat honom Lifland till hemgift. Visst är, att han i det längsta yrkade hertigens erkännande för Svensk thronföljare, såsom ett villkor för förlikningen med Sverige; tills de utomordentliga uppoffringar, då varande Svenska hofvet förklarade sig beredt att göra i Nystadska freden, förmådde Zaren att afstå från detta villkor. Emedlertid låg, äfven efter honom, Holsteinska thronföljden i Sverige Ryska kabinettet om hjertat. Kejsarinnan Catharina I garanterade den i sitt testamente, på samma gång som hon der högtidligen erkände arfsrätten af Peter I:s dotters barn till Ryska riket. Elisabeth ansåg den revolution, som sedermera upphöjde henne på Ryska thronen, vara gjord i sitt och Holsteinska busets gemensamma interesse, och utförde genast sin tidigt fattade föresats att utnämna sin systerson, Carl Peter Ulrik af Holstein, till sin kommande efterträdare.

De inhemska intrigerna i Sverige för och emot en Holsteinsk eller Hessisk succession äro i ett annat arbete nyligen i korthet framställda *). Med anvisning derpå, kunna vi här varna för att bedömma *partier* efter deras *namn*; ehuru benämningen (det herrskande ger sig naturligtvis den mest väljudande) ej är en oviktig del af deras makt. Det parti, som år 1738 i Sverige störtades, brännmärktes med namnet af det *Ryska*, och af förment eftergifvenhet för utländska

*) Teckning af Sveriges tillstånd m. m. från Konung CARL XII:s död till Konung GUSTAF III:s anträde till regeringen. Svenska Akademiens Handlingar, 18 delen.

interessen kallades dess medlemmar *mössor*. Vi vilje fritaga det (nemligen i dess första och gamla gestalt), från den nesa, dessa skällsord innebära. Tvänne anföranden ur ofvannämde arbete må här vara på sin plats. "Frihetstidens förste styresmän, öfverlefvorna af en gammal aristokrati med en större tids traditioner, öfverträffade i hållning sina efterträdare och besegrare. De hade utan tvifvel i syfte en sjelfständig politik, så vidt Sveriges förändrade läge det medgaf, och som gick ut på att samla dess krafter till framtida bruk. Denna politik var fredlig, men ej feg, och att de åt en mäktig granne velat uppoffra sitt fäderneslands bestånd och ära, för det de ej delade det öfvermod, som bedrog sig lika i skattandet af egna, som af fiendens krafter, är den orättvisaste beskyllning. — 1738 års riksdag flyttade väldet i den *yngre adelns* händer. Detta välde uppstod genom ett yadjande till hopens passioner, ej derföre mindre hopens, att denna hop var en *adlig*, och passionerna krigiska. De, som framkallat dem, blefvo beroende af sina händers verk*)." — "Så mycket kunna vi tillägga med blicken på de händelser, som närmast oss förestå att berätta: *trots* förenadt med *svaghet*, *förblindelse* paradt med *öfvermod*, och *en förbittring*, som ej ens förstår att *hata* — äro inga beståndsdelar i samhällens välfärd och makt**)." — Man studere historien om 1741 års Ryska krig!

Finland blef redan nu en Rysk eröfring, och, om äfven landet, i följd af särskilta omständigheter, genom freden i Åbo återlemnades, med Kymene-elf till gräns, hade dock Ryska regeringen efter sig kastat ett frö, som ej blef utan frukt. Uti Kejsarinnan ELISABETHS manifest till Finlands invånare, dateradt Moscou den 18 Mars 1742, heter det: — "Härhos

*) I. c. s. 357. Ett bevis på huru under denna frihets-tidens *första* period verkligt hushållades med rikets medel och krafter samlades, må följande vara: Ständernas år 1719 inrättade kontor fick att sörja för en Riksgäld, stor Daler S:mt 11,712,533, som i interessen fordrade Daler S:mt 67,758; men både Stats- och Riksgälds-Verken sköttes de följande åren med den aktsamhet, att staten snart bar sig, och betydliga afbetalningar på skulden kunde göras. Alla ordinarie och extraordinarie utgifter bestriddes redan 1731 med intraderna så till fullo, att Riksgälden då vid deras sammankomst ej behöfde åtaga sig någon annan bevillning än den vanliga lön- och betalningsafgiften, accisen och slottshjelpen. Riksgälden var ock 1740, då Hattarne kastade riket i krig, nedsatt till Daler S:mt 6,145,740, svarande mot R:dr Specie 2,048,578.

**) I. c. s. 105.

vi ock, af uppriktig mening och såsom vi utom dess icke åstunda en fots bredd främmande land oss tillägna, gerna tillåta och uppå allt sätt och vis befordra velom, att mer bemälte *Storförstendöme Finland*, så framt det samma sinnadt vore sig utur Sveriges välde och jurisdiction att befria och lösgöra, på det framdeles det samma, äfven som nu igenom några personers egennyttighet skett, faran af ett förderfligt krig och de aldrastörste deraf härflytande calamiteter undvika kunde, såsom *ett fritt och af ingendera delen dependerande land*, under deras egen sig emellan etablerande *regeringsform*, på en sådan fot och med alle sådana rätter, privilegier och immuniteter förblifva må, som det till deras egen nytta och evigvarande befestning på det allrabästa och efter deras egen åstundan tjena och de sjelfve sig sådant önska kunna. Hvarhos vi dem också, till beskydd och understödelse uti sådan deras nya inrättning, vid alla lägenheter och fordrande, äro tillfallne *med våre tropper*, när och huru mycket de sjelfve åstunda att bistå.”

Det må anses hårdt, att genom det nesligaste af Sveriges krig karakterisera det parti, som gjorde detta krig, — ett parti, som ostridigt likväl i sig innefattade äfven många med sitt fädernesland välmenande män, och, i synnerhet mot Hattväldets slut, äfven utmärkte män, — ett parti, som, ehvad dess fel må hafva varit, och oaktadt Frankrikes understöd, aldrig så länge bibehållit sig, om det ej, i synnerhet mot Ryssland ansetts representera *fäderneslandets sak*. Jag fruktar att denna sak mot partiet kommer att höja den svåraste anklagelsen; om man jemför den *fana* det höjde med det sätt, hvarpå det under den fäktade, och i allmänhet sig betedde. Det är ett flerfaldigt *skiftande* parti, som i många gestalter och färger döljt sin egentliga kärna: — ursprungligen *Ryskt* och *Holsteinskt* — derpå i inre motsägelse *Fransyskt* och *Holsteinskt*, churu Ryssland var Holsteinska interessets förnämsta stöd (hvarföre ock partiet, med all sin lågande patriotism i orden, i sjelfva verket ej med *alfvar* gjorde krig mot Ryssland), — hemma än *demokratiskt* (men adeligt-demokratiskt, hvaremot den gamla Svenska demokratin i Dal-upproret protesterade) — vid tillfälle och under fara äfven *royalistiskt*, (i synnerhet då dess royalism, agerande opposition, kunde sluta sig till en *Kronprins*, det vill säga en som *ännu* ej var Koning) — då kungamakten i sin ordning ville taga partiet

på orden, deremot *aristokratiskt* (äfven mer än de gamla mössorna), ända till 1756 års blodsdomar och afsättningsförslag, — äntligen emot de *nya* mössornas makt af nöd åter *royalistiskt* och en halft ovillig medhjelpare i 1772 års revolution, emedan de *adeliga privilegierna* blifvit angripna. — Det har funnits ett i sin ytterlighet ännu förhatligare parti, men stige den fram, som kan säga att det, som vi nyss karakteriserat, gjort sig väl förtjent af sitt fädernesland? — Vi skola vid första tillfälle finna dess lemningar återförenade med gamla inre och yttre fiender, — *så snart* det gälde att till en Svensk Konungs förderf vända *både* hans fel och hans förtjenster.

Tre dagar efter revolutionen den 19 Augusti 1772 skref GUSTAF III till sin morbror, den store FREDRIK af Preussen: att han från början endast åsyftat återställandet af 1720 års regeringsform i dess renhet (det var försöket vid den genom ADOLF FREDRIKS temporära afsägelse föranledda Riksdagen 1769, hvori GUSTAF såsom Kronprins hade så stor del): att han sedan inskränkt sina bemödanden till bibehållande åtminstone af samma myndighet, som ännu varit unnad hans fader; men att, sedan det herrskande partiet äfven angripit den skugga af makt, som honom återstod, på ett sätt, som skandaliserat hela nationen, och till anfallen på thronens rättigheter lagt de våldsammaste beskyymfningar mot alla statens förnämste män och planer mot hans egen person, — han måst göra, hvad han gjort. — FREDRIK II upptog detta meddelande ingalunda förhoppningsfullt. I ett bref till sin syster, son af den 23 Januari 1773 säger han: "Jag förklarar inför Eders Majjt och hela dess rike, att jag aldrig ansett mig för profet eller inspirerad; jag kan endast kalkylera framtiden på vissa gifna grunder, hvilka någon gång kunna bedraga genom händelsernas vansklighet, men också ofta svara mot den förutsägelse man vågat. Jag skulle kunna begagna mig af spåmannens svar, som hade förutsagt de olyckor, hvilka hotade Cæsar, denne store man, på dagen af *Idus Martii*. Cæsar sade, då han mötte honom: nå väl! *Idus Martii* är kommen. Spåmannen svarade: den är ej ännu förbi. Eders Majjt vet resten." — I ett bref till LOVISA ULRIKA om samma ämne skriver FREDRIK: "Jag säger eder, min kära syster, sakerna, sådana de äro, och jag förutser endast olyckor. Om detta föder af sig ett krig, såsom jag mycket fruktar, hvem svarar eder för, att ej en del af er Svenska armé går på

Ryssarnas sida, hvem försäkrar er, att denna nation, förnedrad, såsom den är (*degradée comme elle est*), ej lemnar till dem ut sin Konung?" — — Dessa bref äro ej derföre mindre märkvärdiga, att de äro tydligen skrifna i vresigt lynne. FREDRIK var på denna tid nära förbunden med Ryssland. Genom en artikel i traktaten emellan honom och CATHARINA den 2 October 1769 hade bägge bekräftat, hvad redan en hemlig artikel i deras allians af den 30 Mars 1764 innehöll, nemligen en gemensam garanti af 1720 års regeringsform.

Det var i sjelfva verket samma fördrag, som det hvilket emellan FREDRIK och CATHARINA år 1764 hade blifvit ingånget med ömsesidig garanti äfven af Polens anarkiska konstitution; ett fördrag, som den 5 Augusti 1772 hade blifvit åtföljdt af Polens första delning. Ett lika öde för Sverige kunde redan ej räknas ibland politiska osannolikheter, och revolutionen af den 19 Aug. 1772 syntes i början snarare närma än aflägsna en sådan framtid. *Inhemiska* missnöjen efter den besegrade partistyrelsen kunde i Sverige påräknas, liksom sådana erbudit sig i Polen; och det påstås att samma makt, från hvilken Polska delningsförslaget utgått, skulle velat unna Ryssland förvärfvandet af Finland, och sjelf nöja sig med Svenska Pommern. Utsigterna från Ryska sidan, dermed sammanhängande rörelser från den Danska, blefvo äfven så krigiska, att Frankrike ansåg sin verksamma mellankomst nödvändig. Kanske hindrade ännu mer CATHARINAS oafslutade Turkiska krig *). Det yttre lugnet bibehölls och de personliga möten, som denna tid begynte komma i bruk mellan regenterna, skulle äfven mer än en gång sammanföra Nordens. Men de hotande tecknen stodo kvar öfver dess horisont. Det var för en framtid, som GUSTAF III använde Franska subsidierna till återställandet eller nyskapandet af Svenska flottan och fullbordandet af Sveaborg.

CATHARINAS stora *Grekisk-Turkiska* plan förändrade emellertid de politiska constellationerna för en stor del af Europa. Vi ha nämt, hur det *östra kejsardömet*s traditioner och

*) "Hon (Kejsarinnan) förkastade derföre FREDRIK II:s förslag, hvilken, sysselsatt med delnings-projecter, erböd sig att taga Svenska Pommern, då hon kunde hålla Finland till godo; det påståendet, att ett fördrag deröfver dem emellan varit afslutadt, är utan grund, oaktadt GUSTAF III deraf fick en så kallad afskrift, den han måste betala med 1500 rubel." Reflexioner öfver K. GUSTAF III:s lefverne m. m. Stockholm 1810. Öfversättning. Den af Svenska Historien välförtjente författaren (Ruhs) dog såsom Preussisk Historiograf.

anspråk till Ryssland fortplantades *). Då, under PETER den store, den Ryske jätten öfverallt sökte lifsluft med att tränga till hafven, kastade han äfven från det svarta hafvet blicken mot Dardanellerna. "Jag kan autentiskt bevisa" — skref den gamle Gref *Münich*, i ett bref **) till Kejsarinnan CATHARINA II den 20 September 1762, — "att PETER den store i trettio år ifrån 1695 till 1725, det vill säga från belägringen af Assow till sin död, beständigt med sig omförde ideen att eröfra Constantinopel, utdrifva de otrogna ur Europa och återställa det Grekiska riket." — I Ryssland under CATHARINA II blef denna plan i synnerhet både ändamål och medel för *Potemkins* långvariga politiska inflytande. Kejsar JOSEPH II, för sin öfverenskomna andel af bytet, lät vinna sig därför. Dermed upplöstes öfver FREDRIK II:s graf banden emellan Ryssland och Preussen. Englands farhågor väcktes, och en af de sista politiska deltaganden, som kunde göra sig gällande på Frankrikes redan vacklande thron, egnades åt denna fara. Sveriges stillasittande var under dessa omständigheter för Ryssland i hög grad önskligt, men ingalunda säkert påräkneligt. Sverige var genom gamla fördrag med Turkarne förbundet. De nämnda Europeiska makters intressen syntes mana det till verksamhet. Det fanns ett medel att förlama denna verksamhet i sin rot, genom att försöka om Ryssland ännu i Sverige äfven var en *inre* makt. Försöket har — direkt och indirekt, med frihetstidens aldrig utplånade, mot konungamakten gemensamt hätska, partibegrepp till medel — midt ibland gamla och nya Svenska missnöjen ej uteblifvit; och samma diplomatiska skicklighet, som förmådde gifva det i sjelfva verket öppendagligaste *anfalls*krig mot Turkiet, an-

*) Märkligt är, att Richelieus utskickade Charnacé år 1630, ibland andra försökta smickrande medel att vinna GUSTAF ADOLF, äfven säger: "Konungen i Frankrike ville nöja sig att se sin vän beundrad i världen och att förhjälpa honom till *Kejsardömet i Ostern*, om han det eftersträfvade." Jfr min Sv. Folkets Hist. III. 183.

**) Anfördt af *Scherer*: *Histoire du Commerce de la Russie*. Här må äfven en annan anekdot nämnas, för hvars trovärdighet vi dock ej kunna gå i borgen. Den finnes i en ej längesedan utkommen bok *Life of Sir James Mackintosh*. Kejsarinnan ELISABETH under 1741 års krig med Sverige kallade Kossackarnes Hetman, under hans marsch åt Finland, till sig. Han sade: om Kejsaren, Eders Maj:ts fader, följt mitt råd, så skulle vi nu ej haft någon oro af Svenskarna. — Hvad var ditt råd, sade ELISABETH. Att utrota Adeln och föra folket till Ryssland. På Kejsarinnans invändning att det var barbariskt, svarade Kossackhetmannen: jag inser icke det; de äro alle döda nu, och de skulle ha varit döda, om mitt råd blifvit följdt.

scende af ett *försvarskrig*, emedan Ottomaniska Porten först gjorde krigsförklaringen, förstod också att underminera grunden under GUSTAF III:s fötter. Den tillkännagaf sjelf sin egen framgång med ett språk, som affekterade att skilja *konungens sak från nationens*. Redan sammankallandet af 1786 års Riksdag var ett försök å GUSTAFS sida att *pröfva* sin grund. Han fann den — då *emot* sin förmodan — *osäker*, och trodde sig derefter, med en djerfhet, som ställningen i Europa syntes rättfärdiga, genom 1788 års hastiga krig mot Ryssland kunna besvärja både den inre och yttre faran. Sådan framställer sig för oss den politiska aspekten af detta krig. Mera enskilda, äfven oädla, bevekelsegrunder hafva misstanken och hatet uppsökt, och trott sig finna. Hvad *vi* anse afgjordt är, att Konung GUSTAF III var en man, mäktig af *stora* bevekelsegrunder, ehuru kanske egnad mer att af dem fattas, än att sjelf fatta dem med ihärdigt beräkande af medlen och ett orubbeligt syfte på ett gifvet mål. — I motsats mot det Turkiska kriget, fick här ett verkligt *försvarskrig* anscende af ett *anfallskrig*. Det är en omständighet, som förberedde katastrofen af Konung GUSTAF III:s regering.

(Fortsättning och slut i nästa Nummer.)

Rättelser i N:o 10.

- Sid. 190 rad. 3 nedifrån *står*: förening *läs*: inrättning
 — 195 — 1 uppfifrån — ökade adel, öfver höfvan *läs*: öfver höfvan
 ökade adel,
 — 203 rad. 8 nedifrån — Kompendianska *läs*: Kompendiariska
 — 204 — 4 — — lärdomsgång — lärdomsskolan
 — 205 — 2 — — moral jemte Logik-Matematik *läs*: Religions-
 lära och Moral, jemte Logik och Matematik.
 — 206 i noten *står*: af mig bevistad *läs*: nyligen af mig bevistad

Å *Litteratur-Bladet* för nästkommande år 1839
 kan med 2 R:dr B:ko, prenumereras i Stockholm:
 hos Hrr P. A. Norstedt & Söner, Bokhandl. Fritze
 & Bagge samt Deleen & Comp.; i landsorterna
 hos de fleste Bokhandels-kommissionärer, samt på
 alla Post-Kontor med tillökning af postarfvodet.

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

G. G. Geijer.

N:o 12. December Månad. 1838.

Denna tidning, hvaraf en nummer, i slutet af hvarje månad, öfven nästa är utgifves, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Om Allianstractaten emellan Sverige och Ryssland år 1812. Politisk Betraktelse öfver Nordens nuvarande ställning. Stockh. Hörbergska Boktryckeriet 1838. 109 s. 8:o.

(Fortsättning och slut).

I Anjala-förbundet trädde den inhemska tvedräkten GUSTAF III till mötes, i det ögonblick han förde sin här inom fiendens gränser. Partier tillhöra fria stater. Hemligen eller uppenbarligen tillhöra de alla stater; och öppenheten är det bättre tillståndet. I ena eller andra fallet kunna de olika tänkesätt, hvaraf de utmärkas, oskadligen röra så väl yttre, som inre allmänna ärender — så länge deras tvedragt inför fienden tystnar — så länge intet parti åberopar utländsk makt mot egen regering, denna må vara hurudan som helst, — så länge ett gemensamt intresse, fäderneslandets, finnes, och gör sig gällande; hvilket ock är enda medlet att rätta en dålig regering. — Det är svårt att förstå, huru denna grundsats för samhällets sjelfbestånd kan förnekas eller glömmas; om också en revolutionär tid, såsom vår, derpå lemnat mer än ett exempel. Men det är ej med sådana exempel vi kunna oss ursäktas. Vi hafva, i afscende på denna grundsats, undergått en egen och olycklig uppfostran, långvarig nog att flytta och

Wasserman

utplåna gränser så inom begreppets som verklighetens område. Denna uppfostran var *partitidernas* med deras theoretiska och praktiska *resultat*: att nemligen Svensk frihet kan fostras och vårdas i motsats med Sveriges sjelfständighet. Ingen kan neka detta resultat, som ser, huru länge partierna ansågo sig stå i närmare förbindelse med utländsk makt, än med Svensk regering; liksom ingen kan neka, att detta samma resultat, ehuru slutligen så vanligt, att man derföre upphörde att blygas, i sjelfva verket innehåller ett tillintetgörande af all offentlig moralitet. En regent, sjelf strängt moralisk, hade erfordrats, att här återställa de störda gränserna mellan rätt och orätt, och att krossa alla de falska betydenheter, som på deras förvirring sig upphäfvit. — Att GUSTAF III *icke* var en *sådan* regent, medgifves. Men hvad han må hafva varit, han var en Svensk Konung, och icke ibland de sämsta, som sutit på Sveriges thron.

Anjala-förbundet har alltid förefallit mig såsom ett psykologiskt fenomen, hvilket på en gång har sin hårdaste dom, och kanske sin ursäkt, i det nämnda partitidernas resultat, så inväxt i mångas sinne, att man knappt synes hafva tviflat på dess rättmätighet, då nu, under ett förändradt regerings-sätt, en verklig eller skenbar orsak bragte ett sådant tänkesätt i dagen. Man fann denna orsak deri, att kriget vore ett *anfallskrig*, hvilket, enligt 1772 års Regeringsform, Konungen, utan Ständers hörande, ej ägde rätt att företaga. Vi ha redan anmärkt, att här skilnad kunde göras emellan *sak* och *form*. — Jag vill knappt tala om de nationer, som hafva för sed, att, när fienden, vare sig af hvad skäl som helst, är för hand, *först* slå honom och *sedan* afgöra inre tvistigheter. Dessa exempel äro nog aflägsna från förevarande tillfälle. Men för att ställa oss på en annan grund — den, hvilken ofvannämnda distinktion i ett ämne, genom sjelfva sin beskaffenhet så utsatt för olika tydningar, icke tillfredsställde, kunde, på sin höjd, för sin person, begära afsked ur tjensten: ett afsked, hvilket, ehuru ovanligt vid utbrytande krig, ej nekades, och

af många; ehuru deras uppförande möttes af nationens missnöje, äfven enskilt begagnades. Men — men att en Officerscorps i fiendens åsyn upphäfvit sig till underhandlare på en gång med, eller rättare mot, sin Konung och med fienden, är ett steg, för hvilket i alla språk vanligen blott finnas ett enda namn. Och likväl — så förvirrade synas här begreppen om rätt och pligt, att detta enda namns tillämplighet tyckes ha fallit minsta delen in. De handla med offentlighet, de fordra en riksdag, de anse sig, Svenska frihetens borna representanter, äfven nu för Svenska frihetens verkliga försvarare; och ser man, huru så många af dem, sedermera, med sina dödsdomar på fickan, mot fienden visa en tapperhet, som ej kan bestridas, och som äfven utverkade för mängden deras Konungs tillgift, så vet man ej, om man mer skall beklaga eller förväna sig öfver förblindelsen.

Men härmed hafva vi ock gifvit allt hvad gifvas kan åt en förvillelse, — redan i sig sjelf af den art, att den borde blifvit botad genom ousäktligheten af de följder, som ifrån sjelfva det första steget voro oskiljaktiga. — Kriget var utbrustet, till sjös som till lands: sjöslaget vid Hogland hade redan visat, att en Svensk flotta åter fanns i Östersjön; först under Fredrikshamns murar göras Konungen föreställningar mot krigets rättmätighet, och man söker, ehuru förgäfvets, att äfven göra Soldaten, som han sjelf tilltalar, från honom affällig. Efter återtaget inom gränsen, se och höra vi, slag på slag å de missnöjdes sida, *först* en beskickning till Ryska Kejsarinnan, *) att få veta om riket hade krig eller fred, med förklaring i *nationens* namn af dess böjelse för den sednare, och underställning om ej Hennes Kejsrerliga Majestät ville derom, "i vederbörlig ordning," såsom orden lyda, underhandla med nationens representanter; *derefter* en ingången förening och uppsatt förbundskrift af Finska armeens chefer och officerare **)

*) Noten till Kejsarinnan. Likala, den 9 Aug. 1788.

**) Anjala, den 12 Aug.

i samma anda och ändamål, samt underrättelser till Konungen, att allt skett för hans eget bästa *); *slutligen* utfärdandet af ett så kalladt "Avertissement" **) till Svenska armén, med tillkännagifvande, att Kejsarinnaus svar anländt, hvori hon förklarar sig aldrig sinnad att med krig angripa Sverige, för hvars folk hon hyste så mycken aktning, men, såsom Hennes Kejsarliga Majestät icke trodde Konungen till fred benägen, hon vore villig afhandla detta ärende, med en corps, som representerade *Svenska nationen* ***).

Täckelset föll för snart öfver dessa misslyckade anslag, att vi, synnerligen i närvarande korta framställning, skulle kunna fullt utreda deras trådar. För mycket kom i dagen, för att allt, hvad här vågades, endast skulle kunna anses för ögnablickets verk. Tidigare, hemliga kommunikationer med Ryssland, än de *ostensible* hufvudmännen för Anjala-förbundet (hvilka voro andre än de *verkliga*) synas hafva känt, förekomma, till en del, i sjelfva undersökningen. *Kärnan* af denna olycksbådande meteor tyckes vara en plan till Finlands sjelfständighet under Ryskt beskydd, enligt redan gifven anledning af ELISABETHS manifest, som denna tid i Finland återkringspriddes: en plan, med få egentliga deltagare, nu i synnerhet fostrad af en betydande man, som redan gått i Rysk tjänst och i detta krig äfven bar afvog sköld mot sitt fädernesland. *Svensen* (som gälde för hufvudet) bildar sig genom dunsten af den gamla frihetstidens ännu långt ifrån slocknade sympatier för en Svensk riksdag, sammankallad under för Konungamakten så missgynnande utsigter, att ståndsregeringens återställande deraf syntes böra blifva en oundviklig följd. Vi återfinna här, — såsom *föret* och *efteråt* sedan snart hundra år under liknande omständigheter, — *samma* oroväckande

*) Anjala, d. 12, 21, och 24 Aug.

**) Anjala, d. 25 Aug.

***) I Kejsarinnaus svar på de missnöjdes aflättna note talas ej om *Svenska* utan om *Finska Nationen*, hvars representanter skulle äga att, under skydd af Ryska troppar, sammanträda.

orsaker: förräderi af några få, småaktiga och hätska passioner hos ett betydligare antal, missledning hos den större, deltagande hopen.

Vi äre ej starke i den slags skarpsinnighet, som triumferar i uttänkandet af det absurda, och vilje derföre här i sitt värde lemna den mening, som, med enda anledningen af den försigtighet, hvilken Konungen, midt i en halft upprorisk armé, måste iakttaga emot de missnöjde, genast inom vissa klasser utspriddes och der ännu torde hafva anhängare, — att GUSTAF III sjelf egentligen tillställt alltsammans, — nemligen först kriget — och sedan uppröret mot kriget; hvarvid endast fattas det tredje påståendet, att han äfven sjelf varit hufvudman för den sammangaddning, som slutligen beröfvade honom lifvet. — Hvad vi vete, är, att han ett ögonblick förtviflade; men att en ny fara, — *krig med Danmark jemte krig med Ryssland*, — tillräcklig att fullkomligt nedslå en vanlig själ, återgaf åt *hans* hela den spänstighet, som ej är vanliga själars. Han afvände med Englands bemedling faran från Danmark. På riksdagen 1789 tog han, med de ofrälse ståndens tillhjälp, *enväldet* från dem, som, enligt hans öfvertygelse, med honom brottats om hans kröna. Han utförde slutligen, ehuru åt sig sjelf lemnad af de allierade, hvilkas bistånd han förnämligast påräknat, det Ryska kriget, och Sveriges Historia hade äntligen, — efter långt mellanstånd, — att åter anteckna en fred med Ryssland, sluten utan förlust och med återvunnen krigsära.

Hans inre seger, allt för djerf och äfven orättmätig, ehuru vi tro att han, i en framtid, *velat* godtgöra den, var vådligare. Denna framtid blef ej hans lott. — Det var ej långt ifrån Februari 1789 till Mars 1792.

Öfver hans förtidiga graf har en slags representation af opinioner formerat sig och blomsterprydt hvad man kallar GUSTAF III:s *tidehvarf*, fästande bilden deraf såsom ett smycke vid det dignande Sveriges bröst. Men liksom det för Konungens minnen finnas värdigare dödsoffer än hofsorgen, så tor-

de ock detta tidevarf fordra en allvarligare hyllning, än den, som tillfredsställer sig med afskummandet af ytans glans.

Det tidskifte, som följer, är ännu mer egnadt att ingifva allvarsamma betraktelser. — Tänker man sig en makt af andra eller tredje ordningen, ehuru fordom med större namn och anspråk — en makt med längesedan bruten storhet, och sökande derefter med allt för mycken ifver, men kanske af bedröflig nödvändighet, *yttre* stödjepunkter i brist af *inre* hållning — en makt, länge under inhemska parti-oreda kastad emellan tvänne motsatta allianssystemer, — derpå för ögonblicket räddad ur anarkiens djup, men beröfvad, under ett vågadt bemödande att försäkra äfven sin *yttre* sjelfständighet, sin äldsta bundsförvands hjälp genom utbrottet af Franska Revolutionen, hvilken var förespelet till ett hotande världsvälde i vester, under det grannen i öster allt jemt tilltager i fruktansvärdhet: — tänker man sig vidare, att detta gamla riket slutligen upplefver en tid, framför andra minnesvärd genom grusade throner, då väldet i vester och väldet i öster, ett ögonblick sammansvurna, skulle inberäkna *äfven det* i skiftet af sina stora rof; — så må man väl — är man Svensk, tacka Gud, att det ännu är till. Ty det är om Sverige, — och sist om Sverige med Frankrike och Ryssland, med NAPOLEON och ALEXANDER emot sig förbundna, och GUSTAF IV ADOLF på thronen — som vi talat.

Om denna Konung må det tillåtas oss, att här upprepa några förr af oss yttrade tankar. "Denna händelse" — heter det om det tidigare Ryska giftermålsförslaget för GUSTAF ADOLF och hans oväntade afslag — "hade på en gång blottat den unga Konungens karakter — det *godt* deri, som ännu ägde, och i lugnare tider kan hända behållit öfverhanden — det *farliga*, som snart skulle yppa sig i det slags ständaktighet, hvilken väl enligt öfvertygelse kan göra offer, men också fordra ett folk till offer. — Olycklige må man väl kalla de enväldige regenter, och ej minst dem, som äga enväldet i själen, om också ej till alla delar i författningen! Det

gifves visserligen för den oinskräntaste herrskare ett sätt att pläga gemenskap med sitt folk, hyartill han behöfver blott gå inom sig, ej utom sig: det är att lyssna till sitt samvetes röst: det är att ledas af principerna, ej af konsiderationerna, hvilka sednare i förstars närmaste omgifning vanligen mest göra sig gällande, under det folken endast förstå sig på de förra. Principerna äro nemligen telegrafspråket i politiken: det enda, som läses på afstånd. Men ett villsefarande samvete, som af okunnighet eller förblindelse bedrager sig sjelft, är ej mindre möjligt hos försten än den enskilda, ehuru hos den förra vådligare; och der millioners väl och ve är i fråga, der måste ock folkets röst genom lagliga organer höras, i fall ej upproret för dörren först skall underrätta regenten derom. Det fattades Svenska författningen sedan 1789 nästan helt och hållet sådana organer. Man kan ej annorlunda förklara sig den olyckliga sällsamhet, att en Konung, sjelf ej krigare — en egenkap, för hvilken Svenska folket förlåter mycket — kunde genom krig, utan rimlighet och utan nöd, blindvis bringa riket på yttersta branten af en för alla öppen undergång, utan att rikets högste embetsmän funno sig berättigade att genom något *offentligt* steg sätta sina *enskilda* bemödanden att hejda olycksfarten utom allt tvifvel. — Det är en tid, först af skenbart lugn, sedan af stora olyckor och förundransvärd räddning, som vi hastat förbi med dessa korta betraktelser” *).

Vi vilje med exempel — och företrädesvis med ett, närmast hörande till förevarande ämne, eburu flere af samma art och ej mindre vigt skulle kunna framdragas — förklara meningen af ett i nyss anförda rader förekommande yttrande. Det är t. ex. vår fullkomliga öfvertygelse, att Konungens instruktion till Generalen Grefve Klingspor af d. 4 Febr. 1808, angående Finlands försvar eller rättare *icke*-försvar emot Rycka anfallet, om ock mångfaldiga omständigheter bestyrka

*) Lefvernesbeskrifning öfver H:s Exc. Hr Grefve Cl. Fleming, Stockholm 1832. s. 7, 8.

Konungens förblindelse att gifva detta land till spillo, för att genom vanmäktiga eröfringsplaner åt en annan sida skada sin mest hatade fiende, — af Svensk hand *aldrig* bort undertecknas — och att dess kontrasant, och således inför allmänna omdömet ansvarige författare, då varande Stats-Sekreteraren för krigsärenderna (sedermera Hans Exellens Herr Stats-Rådet och Grefven) C. Lagerbring derigenom sjelf tecknat en fläck på sitt minne, som alla hans embetsmannas-förtjenster ej skola kunna utplåna; — och vi anse denna öfvertygelse *grundad*, rikets då varande författning må ha berättigat en fördragande att neka sin underskrift (och den medgaf ingen sådan *rättighet*) eller icke, och målet må ha varit ett kommandomål (och det *var* ett sådant) eller ej; emedan, så föga vi vilja vara advokater för den *aktiva* resistansen emot öfverhetens bud och befallningar, så moraliskt tillätlig, ja giltig, anse vi, under hvilken författning som helst, *den slags passiva resistans*, som består i att hellre *nedlägga* ett embete, hvilket man ej med egen tillfredsställelse och med heder kan sköta. Ett sådant exempel af *civilt* mod, hade ej heller tillåtit det *militära*, att falla ända till den grad af sjelfförblindad nesa, som visade sig — i *Sveaborgs* uppgifvande. — Vi ha ofvanföre talat om den *offentliga* moralitetens förfall, och dess orsaker: ett förfall, för mycket redan märkbart derutiinnan, att man vanligtvis skiljer den offentliga ifrån den *enskilda* moralen, så att, t. ex. den förres frånvaro allt för väl anses kunna bestå med hvad man i Sverige kallar *beskedlighet*. Vi hafva nu med berörde händelse — hvilken det kostar på att ens nämna — hoppas jag, mätt djupet af det tråk, hvari de förr utpekade sammanverkande orsakerna: "förräderi hos några få, småaktiga och hätska passioner hos ett betydligare antal, missledning hos den större hopen" — mer än en gång sänkt fäderneslandets välfärd. — Och nu må man — med blicken på händelsernas gång ifrån 1741 till 1809 — förklara sig *Finlands förlust*, — och betänka, huru vida den var *förskyllad!* —

Finland, för hvars kultur dess bägge siste Svenske Konungar varit ovanligt verksamme, *förblef* nu sedan 1809 — hvad det redan varit 1721 och 1743, — en *Rysk eröfring*. Angående *formen* för dess införlifvande med Ryska riket har nyligen en litterär kontrovers sig yppat. Den skrift — *om Allianstraktaten emellan Sverige och Ryssland år 1812*, — som vi denna gång ställt framför vårt blad, yttrar (s. 5 och följ.) att, innan Sverige genom freden i Fredrikshamn till Ryssland afträdde alla sina anspråk på Finland, hade detta sjelf emanciperat sig ifrån sina förra förhållanden, och på landtdagen i Borgo, genom sina Ständer, slutit separat fred med Kejsaren af Ryssland, hvarigenom det icke allenast upphört att vara en Svensk provins, utan äfven öfvergått till en stat för sig, som med representativ statsförfattning, egen styrelseform och egna lagar, ägde att till sin förkofran använda sina offentliga tillgångar: att, i följe af detta förhållande, hvilket, genom fredsfördraget i Fredrikshamn, äfven af Sverige blifvit erkänt, Kejsaren af Ryssland, äfven om han i Åbo 1812 velat göra en sådan upptoffring, väl kunnat till Konungen i Sverige afträda regentskapet i Storförstendömet Finland; men, så vida han försäkrat detta land, såsom ett för sig bestående samhälle, om sitt beskydd, icke kunnat, utan kränkande af löftens och traktaters helgd, tillåta dess återförvandling till en Svensk provins, utan att det sjelf sådant medgaf, d. v. s. utan att Finska Ständerna frivilligt afsade sig alla anspråk på att Finland skulle utgöra en stat för sig m. m. — Man skulle tro, att det är en Finne, men det är en *Svensk*, till hvilken vi lyssnat. Vi vilje nu höra en *Finne* om sitt fädernesland; ty en *sådan* (så säger han sjelf) talar i en sakrik skrift, som först under utarbetandet af denna artikel, kommit till vår kunskap, under titel: *Om Finland och dess framtid. I anledning af skriften: om allianstraktaten emellan Sverige och Ryssland år 1812* *). Denne författare, sedan han i korthet framställt händelsernas gång,

*) Stockholm tryckt hos Norstedt & Söner, 64 s. 8:o.

hvarigenom Finland öfvergick under Ryskt välde, enligt allmänt kända förhållanden, bestyrkta genom officiella handlingar, tillägger (s. 17 och följ.): "I afseende å Finlands ställning till Ryssland, se vi af det föregående, att Ryska härarna, enligt högste befälhafvarens egen förklaring, inföllo uti detta landskap för att betvinga Svenske Konungens halsstarriga hat emot NAPOLEON. Härvid kom Finlands "emancipation" alldeles icke i betraktande; men väl att taga landet *under sitt beskydd och i besittning* för att skaffa sig sjelf behörig satisfaction. Under påstående krig, och då Finska hären segerrikt återdref den inträngde fienden *), *befaltes* Finlands invånare att aflägga tro- och huldhets-ed åt Ryska monarken, väl icke med bestämdt uttaladt hot af straff; men vid förlust af *beskydd till lif och egendom*. Ungefär vid samma tid afväpnades hela landet, och kort derpå förklarades *det för alltid förbundet med Ryska riket*, samt att Finlands invånare "intagit ett rum bland de folkslag, *hvilka lyda under Ryska spiran och med dem utgöra ett rike*." — "Så långt har saken utvecklats sig" — fortsar författaren — "och nu skall *separat-freden* afslutas i Borgo. Kontrahenterna äro på ena sidan den mäktige segraren, och på den andra det underkufvade landskapet, hvars invånare svurit den nye regenten tro-

*) Hade den lyckats att det göra, så hade den nämde *befallningen* utelifvit. Men den hade *nödgets*, i följe af en *annan* befällning (se instructionen för General Klingspor), retirera för fienden, som i början var den Finska armén i antal knappast öfverlägsen; ehuru Ryssarnes antal utspriddes och troddes vara dubbelt större: hvilken *mening* först sedermera blef *sanning*, då Finska armén fått taga offensiven, för att med heroisk, men fruktlös, tapperhet förspilla sitt blod. "Man kan med skäl förvånas öfver de Svenska anförarnes långvariga förblindelse. Deras stridskrafter voro visserligen ringa; men hade de genast i början antagit ett krigssystem, afpassadt efter ett land, som gynnar så kallade chikaner, och hvilket här så lätt kan följas, så skulle det sannolikt för lyckats dem att hejda Ryssarnas hastiga framträngande. Vestra Finland hade kunnat försvaras till våren, blifva ett Vendée, ett Calabrien. De påföljande händelserna i norra delen af landet bevisa riktigheten af hvad vi här anført." Kriget mellan Sverige och Ryssland 1808 och 1809 af Paul van Suchtelen, öfversatt af Wrede. 2:dra Uppl. s. 72.

och huldhet, och redan utgjorde hans undersåter, med hvilket således intet särskilt fredsslut behöfde aftalas. Om ett sådant uppstod aldrig någon fråga. Den starke sammankallade, befallte eller meddelade ämnen till öfverläggning: de nya undersåtarne kommo, talade, föreslogo "*i underdånighet.*" Hade de sjelfva något att andraga, "*så anmältes det i underdånighet,*" i form af "*enskilda besvär och underdåniga suppliker*" till H. M. Kejsarens "*allernådigste behjertande.*" Finnes i allt detta något spår till en fredsafthandling åtminstone i vanlig mening?" — — "Vill man, för att få leka med en politisk paradox, här framkasta åsigten af ett fredsslut, så klingar detta visserligen ganska originelt, emedan ingen förut anställt en sådan ordjagt; men tanken saknar all grund i kända historiska förhållanden. — Detta korthus af en politisk diktkonst är sålunda kullblåst, och med detsamma ramla äfven alla dess sido- och utbyggnader, med deras flyglar och förgårdar. Dit hör i första rummet, att Finland ifrån att vara en Svensk provins, en del af Sverige, nu öfvergått till en *stat för sig*, med representativ statsförfattning, egen styrelseform och egna lagar."

Här framträder en temligen skarp verklighet, emot den så kallade politiska diktkonsten, hvilken också, hvad denna stat för sig angår, synes hafva, såsom man säger, tagit *molnet för Juno*. Emedlertid kan ej nekas, att molnet också är ett slags verklighet, med alla anspråk derpå, som ett moln kan hysa, — ända till egenskapen att synas vara något mer, och antaga gyllene färger. Vi känna ock, genom det föregående, att detta moln långt förut hade stått öfver horisonten och insugit strålar af den sol i öster, som kanske slutligen är ämnad att förtära det. Den Finske författaren har äfven afseende på denna molngestalt, då han vidare talar med den Svenske, om de så kallade *Finska statsmännen af år 1812*, hvilkas betydenhet han likväl icke vill vidkännas. "Men det medgifves" — säger han s. 30 — "att andra och mera omfattande åsigter småningom började utveckla sig under en senare tidsföljd, och det är möjligt, att

då vår författare lärde känna Finland, blefvo de honom meddelade, och törhända framställde såsom födde och döpte redan år 1812, eller kanske tidigare. Man förgyllde dermed sina åtgärder. Det är en förlätlig svaghet hos människosjälén, att vilja synas handla förutseende och med klok beräkning, äfven då man låter händelserna leda sig."

Anmärkas måste dessutom — och strider ej heller mot den brukade liknelsen om *molnet* — att Ryska regeringen, så vidt det på dess ståndpunkt var möjligt, icke underlät att visa sitt intresse för den *Finska nationaliteten* — ej blott *negatift*, i denna nationalitets söndring från den Svenska, genom alla, äfven milda, medel, ända derhän, att genom kungörelsen af d. 13 Juli 1808, Kejsaren "af ömbet för de *infödde Finnars* familjer, hvilka såsom officerare, under-officerare och civile embetsmän tjena vid *Svenska* armén, täckts allernådigtst förordna, att bemälte familjer skola bibehållas vid deras både lösa och fasta egendom" *) — utan äfven *konstitutift*, enligt Kejsar ALEXANDERS egna ord i manifestet, rörande militäre embetsmän i Finland **), der det heter: "ifrån den stund, då, genom försynens skickelse Finlands öde blef oss anförtrodt, har vår föresats varit, att styra detta land på ett sätt, öfverensstämmande med nationens frihet och de, i dess konstitution ***), henne förvarade rättigheter. De bevis af tillgifvenhet, invånarne lemnat oss, efter den trohets-ed, de af fullkomligt fri vilja

*) Ytterligare samling af deklamationer, proklamationer och kungörelser under sist öfverståndne krig i Finland. Stockholm 1810.

***) I hvilket, med försättande i hvila af hela Finlands indelta krigsmakt, Kejsaren icke dess mindre — och i afseende på det anspråk officerarne, såsom medlemmar af *Finlands Ridderskap och Adel*, ägde på hans uppmärksamhet — försäkrade åt Finska arméns inhemska eller naturaliserade öfver- och underbefäl, så länge de lefva i Finland, inkomsterna af deras före kriget innehafda tjänster. Manifestet är dateradt,

St. Petersburg $\frac{21 \text{ Mars}}{2 \text{ Apr.}}$ 1810.

****) Den grundlag, som var gällande i Finland vid eröfringen, är icke någon annan än Svenska Regeringsformen af år 1772, jemte förenings- och säkerhets-akten af år 1789.

erbudit oss, genom deras vid landtdagen samlade fullmäktige, hafva icke annat kunnat, än hos oss befästa denna föresats. Alla de författningar vi hittills vidtagit, i afseende på landets inre styrelse, äro blott en följd och tillämpning af denna grundsats. Religionens och lagarnes bibehållande, Ständernas sammankallande till en allmän landsdag, iurättningen af en regerings-konselj i nationens sköte, den lagskipande och verkställande maktens orubbade skick, utgöra härå tillräckliga bevis, för att försäkra Finska nationen om dess politiska tillvarelse och de rättigheter densamma åtfölja."

Gälle det, hvad det kan gälla! — *Svensk lag* och *Svensk odling* blefvo Finlands lott i det sexhundra-åriga fosterbrödrslag, som förente det med Sveriges rike. Frid och välsignelse öfver dessa ädla, i Finlands jord djupt rotade, frukter! — Ibland dess nya *politiska* frukter, känna vi blott *en*, med kanske nationella Finska anspråk, som skjutit i höjden: — *det Finska magnatskapet* — hvars Svenska anor vi dock ej kunna förneka, men hvilket torde vara något sämre, än dess fäderne på denna sidan Östersjön, och äfven än det Ryska, så vida imitationen vanligen faller nedom sitt original.

Vi hafva gifvit en öfversigt af de förhållanden, som slutligen söndrade Finland från Sverige. Vi komma till påståendet, att det 1812 *kunnat* återvinnas: ett påstående, som då det lägrat sig inom blotta *möjlighetens* område, med detsamma egentligen intagit en ööfvervinnelig position, der tron, gällande för verklighet, och bekämpande allt, hvad som är, med allt, hvad som icke är, gerna kunde lemnas oantastad; om icke det, i afseende på sak imaginära, men deremot på allt för verkliga fördomar och passioner stödda påståendet, ej lemnat vapen åt en hätskhet, för hvilken hvarje förevändning synes välkommen. Vi hvarken kunna eller vilja möta den på dess eget fält. Om *önsknningar* kunde bestämma en framtid, så ägde vi sådana, såsom alla Svenskar. Men framtiden har sina rötter i det förflutna och i det närvarande. Den enda förnuftiga frågan

vore således: hvilka garantier erbödo bägge på den tiden för hoppet? — Frågan är ej blott Svensk utan Europeisk.

Att hvar och en är sin egen lyckas smed, är ett urgammalt ordspråk, och såsom nästan alla sådana, ett *godt* ordspråk; ty en lika verldsgammal erfarenhet, att man i denna verld äfven lider för hvad man ej förvällat, och belönas för hvad man ej förtjent, har ej kunnat utplåna det ur människans bröst. Att det också gäller för hela släkten och nationer, torde äfven de olyckligaste bland dessa ej kunna förmå sig att neka. Den lägste, med ansvarighet för egna handlingar begäfvade eller hem-sökte, varelse måste svara på den appell det innehåller, och den högste kan ej undandraga sig densamma; om också den till utseende tvingande yttre nödvändigheten, som kallas omständigheternas kraf, snarare synes till- än aftaga, för de dödliga, åt hvilken den egna, inneboende kraften tilldelat högre kallelser. — Denna sanning tränger sig på oss, äfven vid betraktelsen af den man ur våra dagar, som företrädesvis kan kallas *tidens man*; och som på en gång var det *förmycket* — ty ingen har med föresatsen att för sig taga *allt*, hvad omständigheterna syntes erbjuda, så oemotståndligt med tidens ström, framilat — och likväl å andra sidan *för litet*; ty tiden hade ej kastat honom tillbaka från en lycka till en olycka, bägge utan like, om han ej öfversprungit och missförstått dess riktning. — Mannen, den största af förgängliga storheter (ty ingen har till den grad beherrsikat en så stor civiliserad verld), behöfver ej nämnas; och hans minne — ifrån den ur Oceanens djup uppkastade, slocknade volkan, der han slutade sitt lif — skall ännu göra eröfringar.

NAPOLEON, Franska Revolutionens barn och arfvinge, har likväl hvarken konsekvent följt denna revolutions *negativa* riktning — han hade då fullföljt sina krig såsom frihetens soldat — ej heller dess *positiva* riktning — han hade då slutat dem för att blifva frihetens lagstiftare. Hvad han ville, eller af omständigheterna (ty aldrig har en så stor kraft mer af dem tagit råd) leddes att eftersträfva, var i grunden en half-

het, en slags *mezzo termino*, och likväl högst våldsam, — omöjlig, emedan sammansatt af motsatta ytterligheter, — och emedan den förutsatte en värld såsom fotapall åt eröfrarens bildstod. Verlden tål ej sådana monumenter. Grunden bryter sig under dem. — En historieskrifvare har sagt: "hvad som utmärker Europa är, att hvarje öfvermakt der finner sin motvigt." Äfven NAPOLEON, då han med en härsmacht, hvars antal åter gjorde en aflägsen forntids jättelika sagor till verklighet, tågade mot Ryssland, skulle erfara det. Han hade Europa framför sig, och Schyterna — så kallade han Ryssarna — bakom sig. De svarade ej illa mot detta namn, som återkallar minnet af fordna eröfrares olyckor. Moskvas brand blef återvändningstecknet på denna eröfrares bana; och Europa reste sig emot honom.

Hans beundrare hafva kallat det medelmåttans sammangaddning mot snillet. Vi skulle vilja gå nog långt att taga detta, af en obillig harm förestafvade, uttryck i den goda mening, att äfven medelmåttan är starkare än omåttan; och jag inser ej, hvarföre man icke skulle lyckönska menskligheten dertill. Till och med det lilla kan blifva stort, och det menlösa ett fruktansvärdt vapen — mot orättvisan. — Hvaremot förde NAPOLEON slutligen krig? Mot civilisationens anspråklösaste, fredligaste barn — *handeln*. — Genom kriget mot kolonialvaror, kaffe och socker, skulle Englands makt slutligen brytas! Äfven socker och kaffe blefvo makter emot en NAPOLEON, och med rätta. Hans *kontinental-system* dröjde ej länge att inom sig fostra ett *licens-system* *) till hans egen fördel, hvilket skulle ha gjort honom sjelf till monopolist på kontinenten af de samma varor, hvilka han förföljde och brände. Det var att på en gång nyttja *principen* och *undantagen* såsom maktens medel, och karakteriserar NAPOLEONS politik. Den var endast konsekvent i *sjelfviskhet*, och ansåg för öfrigt prin-

*) Licenserna på importation af kolonial-varor från England till Frankrike, såldes till Fransyska köpmän för ganska högt pris.

ciper och omständigheter, ofta ombytande namn för bägge, såsom lika tillfälliga. Den var orättfärdig: den var i sjelfva verket, hvad i hans egna ögon troligen ansågs sämre, den var äfven oklok, och (så djupt hade han druckit ur maktens bägare) slutligen lika sjelfvisk, som *sjelf-förstörande*.

Kontinental-systemet, — så fattadt — blef likväl fältropet för den nya Universal-monarkien, (hvars förklädda väsende det redan innebar) emot alla makter, som ej ville underkasta sig det. Sveriges ordning skulle komma, och redan denna nödvändighet med dess vilkor, innefattade tillika nödvändigheten af en brytning med NAPOLEON, hvilken GUSTAF ADOLFS envishet endast hade gått i förväg. Hvad som kan anmärkas mot kontinental-systemets användning på Sverige, är helt enkelt, att denna användning var *omöjlig*. Genom landets läge kunde ingen fordra dess iakttagande här, som ej tillika beherrskade hafvet (det enda herravälde, som fattades NAPOLEON); och likväl skulle denna fordran göras gällande mot en stat, hvilken just genom lydnad mot makten på detta håll, skulle lemna sig till offer för fiendskapen af *den* makt, som i sjelfva verket beherrskade hafvet, och öfverallt ansåg kontinental-systemet såsom en krigsförklaring. Detta förhållande blef rikt fruktbarande på de orättvisor, som så ofta i strid med öfvermakten öfvas emot den svagare; hvilken äfven olyckligtvis i GUSTAF ADOLFS person endast förstod att blindt trotsa. Såsom en exekutions-armée (så kallas den med rätta af vår åberopade Finske författare), och emedan Sverige ej ville underkasta sig den Franska politiken, inryckte Ryssarne i Februari 1808 uti Finland. Freden emellan NAPOLEON och ALEXANDER i Tilsit den 7 Juli 1807, hade redan försäkrat Finland åt den sednare. På mötet i Erfurt (Oktober 1808) delade, säger man, ett penndrag Sverige emellan dess grannar; och då slutligen den Konung, hvars halsstarrighet påskyndade rikets olyckor, uti Sverige blef afsatt, och det nu verkligen sökte skydd hos Frankrikes öf-

mäktige beherrskare, nöjde sig NAPOLEONS ädelmod — med att hänvisa oss till ALEXANDERS *).

Måttet var ej ännu fullt. Ibland de hårda artiklarna för freden med Ryssland den 17 Sept. 1809 i Fredrikshamn, var Sveriges biträde till kontinental-systemet ett villkor, som Ryska regeringen måste, ehuru mot sitt eget lands intresse, påstå; hvarvid stadgades, att de erforderliga jemnkningarna för verkställigheten skulle närmare utstakas genom gemensamma underhandlingar emellan Sverige, Frankrike och Danmark. Men redan medgifvandet af någon slags jemkning uppretade NAPOLEON, som ej blott lifligt deröfver förklarade sitt missnöje mot hofvet i Petersburg, utau fordrade ytterligare, att all handel emellan Sverige och England, äfven under Svensk eller neutral (Amerikansk) flagg, skulle afbrytas. Efter fruktlösa föreställningar måste omsider Sveriges ombud vid fredsunderhandlingen i Paris medgifva följande artikel i traktaten af den 6 Januari 1810 **): "Hans Majjt, Konungen i Sverige, antager helt och hållet samt i all sin vidd kontinental-systemet, förbinder sig i följe deraf att för Engelska handeln tillstänga sina hamnar, att ej i de samma tillåta införsel af någon Engelsk vara eller handelsartikel, under hvad flagg och på hvad fartyg de må anlända, och att alldeles afstå från den rättighet Fredrikshamnstraktaten honom lemnat, i afseende på koloniala varor, förbehållande sig endast den, att införa det för landets behof nödiga salt." (Hvilket likväl också endast kunde ske med begifvande af England, mot hvilket alla dessa fiendliga steg rigtades).

*) Efter regementsförändringen år 1809, då Sveriges nye Konung sökt Frankrikes vänskap, och begärde dess Kejsares mäktiga bemedling för bibehållandet endast af Åland, som för Sverige var af så stor vikt, lät han svara K. CARL XIII: "Vänd eder till Kejsar ALEXANDER, han är stor och ädelmodig."

**) Se en uppsats under titel af *Moraliska betraktelser*, uti den i Upsala utkomna tidningen *Correspondenten* för 1834, N:s 98, 100, 102, 104, — samt hela förhållandet af en fullkomligt sakkunnig man finnes utredt.

”Man hoppades (vi låna orden ur den i noten citerade uppsatsen) att, sedan Svenska folket kallat till sin thronföljd och Sveriges Konung till sin son upptagit en bland NAPOLEONS äro-rikaste vapenbröder, skulle detta rikets sjelfständighet ej mera af allherrska ren kränkas. Men den vilda egensinnighet, som ej skonat en brors ära och ett, åt dess styrelse öfverlemnadt, folks rätt *), lät sig icke böjas af en vapenbroders nit för den nations välfärd, hvars beskyddare han, mera med ovägrad tillåtelse än hjertligt bifall af sin fordna like, nu sin Kejsare, förbundit sig att blifva. Knappt hade Sveriges thronföljare dit ankommit och emottagit dess Ständers hyllning, innan en kurir från Kejsar NAPOLEON bragte till dess minister, Alquier, befallning, att förelägga den åldrige och sjuke Konung CARL XIII valet emellan ett nytt krig med Frankrike och dess bundsförvanter, eller en krigsförklaring mot England, konfiskation af all Engelsk i Sverige befintlig egendom samt förbud af kolonialvarors utförsel derifrån till kontinenten. Förolämpningen stegrades genom fordran af bestämdt svar inom fem dagar.” — Den 17 och 19 November utfärdades krigsförklaringen mot England och förordningen om förhållandet med de Engelska varorna. — Ingenderas verkställighet var till nöjes. Slag på slag lät vår mäktige allierade oss erfaras: fordringarna af Svenska matrosor för Franska flottan, af Svenska troppars ställande till Frankrikes disposition, af Tarifens i Trianon (50 procent på alla kolonialvaror) införande i Sverige under uppsigt af Franska Douanierer i Göteborg, indragning af Svenska thronföljarens alla dotationer i Franska riket, Svenska skepps uppbringande, egenmäktig konfiskation af kolonialvaror i Svenska Pommern och slutligen detta landskaps besättande af Franska troppar.

*) Man erinre sig behandlingen af Holland och af dess Konung, LUDVIG BONAPARTE. De med honom närmare förbundna Förstars lott hade redan NAPOLEON uttalat, då han den 3 Mars 1809 öfverlemnade Storbergtidömet Berg till Konungens af Holland unga son, med den förklaring: ”att hans första pligt vore mot Kejsaren, den andra mot Frankrike, och den tredje mot hans tillkommande undersåtare.

Vi hafva sparat oss uppräknandet af de särskilda öfverklagade uraktlåtenheter å Sveriges sida, hvilka, i följe af en nödvändig konnivens, hvaråt England villigt lånade sig, gäfvö förvändning till dessa steg. Vi äro så mycket mer berättigade der-till, som vi redan anmärkt, att kontinentalsystemets användning på ett land med Sveriges läge, hvars alla kommunikationer med det egentliga Europa äro till sjöss, innefattade en omöjlighet, i fall ej antingen den stat, som ålade detsamma, eller ock den, som emottog åliggandet, hade en flotta, nog stark att kämpa med England om herraväldet på hafvet. — Befallningen innehöll hvad ingen despot i verlden i trots af sakernas natur kunde ålägga, och hvad emellertid oss blef ålagdt.

Om sådant var vänskap, hvad är fiendskap? — Och detta — af NAPOLEON, såsom fiende, och nu sist af NAPOLEON, såsom vän, uppoffrade — Sverige skulle, sedan han nekat att å sin sida medgifva, hvad Ryssland och England å sin sida erbödo sig att garantera, nemligen Sveriges och Norriges förening, — nu åt honom oinskränkt anförtro sina öden på hans ändtliga gjorda anbud af Finlands återfäende såsom priset för hans allians? *) — Hvarigenom hade han väl förtjent ett sådant förtroende? Kauhända genom sitt uppföraende mot *Polen* — till hvars återställande, såsom en för-mur mot Ryssland, han gjorde en början **) uti denna samma fred i Tilsit, der han, genom Fin-

*) D. 6 Mars 1812. — "En afgörande omständighet afskar slutligen frågan. England och Ryssland proponerade hofvet i Stockholm, att garantera Sverige Norriges besittning, om, vid krigets utbrott i Norden, det ville göra gemensam sak med dem emot Frankrike. Ryssland gjorde mer: det tilböd sin förbindelse, i den händelse det blef öfvervunnet, att låta i fredsunderhandlingarna hela tyngden af sina uppoffringar falla till Sveriges fördel och återställa Finland. Således, under det Franska alliansen blott erböd detta rike en svår cröfring och faror af alla slag, försäkrade Engelska och Ryska alliansen fördelar i alla händelser: segrande öfverlemnade dessa makter Norrige åt Sverige; i fall af Rysslands nederlag inträdde Sverige i besittning af Finland. Emellan dessa bägge systemer stodo vägskalarna ej jemnt." *Histoire politique des cours de l'Europe depuis la Paix de Vienne jusqu'à la guerre de Russie, d'après les correspondences diplomatiques des affaires étrangères par Armand Lefebvre. Revue des deux mondes, Avril 1838, s. 277.*

**) Hertigdömet Warschau.

lands beviljade söndring från Sverige, försvagade eller, enligt hans egna sednare ord, *tillintetgjorde* den makt, som var den andra förmuren mot Ryssland *) — detta olyckliga *Polen*, säger jag, af hvilket han, under frihetens löften och hopp, fordrade och erhöill de oerhördaste ansträngningar, och hvilket han, ehuru viktigt Polen för honom var, vid anfallet mot Ryssland, likväl uppoffrade, mindre åt sin farhåga för Österrike, än åt sin fruktan för nationernas frihet i allmänhet? **) Ty redan brann, sedan trenne år, Spanien bakom honom; Tysklands sinnesstämning var honom ej obekant. Allt visar, att han denna gång hade blicken för mycket vänd tillbaka, för att kunna se väl framför sig, och att just deraf hans brådaska kom, att med omätliga stridskrafter störta på en gång in i Ryssland, för att äfven der, såsom annorstädes, i fiendens hufvudstad genom skräm- sel diktera en fred, som skulle försäkra hans makt. — Men denna hans makt, ännu starkare inom *föreställningens* än inom *verklighetens* område, hade redan förlorat sin kraftigaste driffjäder. — Ty märkligt och oförglömmeligt är: *NAPOLEON har verkat mest såsom en moralisk makt*; till dess ändtligen verlden, som af de utsigter, under hvilka han framstod, *miss- tog sig om hans kallelse, slutligen insåg, att han ej var någon sådan*. Dermed hade den magiska kraften vikit från hans spira, och han stöttes ned från sin thron.

Och under hvilka villkor erböd Franska Alliansen hoppet om Finlands återfäende? De kunna betraktas dels i afseende på sjelfva företaget, dels i afseende på de sannolika följderna.

*) I sitt bref till ALEXANDER af d. 28 Febr. 1811, säger NAPOLEON: "Je consentais que votre Majesté gardât la Finlande, qui fait le tiers de la Suède, et qui est une province si importante pour Votre Majesté, qu'on peut dire, que depuis cette reunion il n'y a plus de Suède, puisque Stockholm est aux avant-postes du royaume."

**) Det torde ej vara allmänt känt, att i den åttonde af de hemliga artiklarna af förbundet emot Ryssland mellan Frankrike och Österrike d. 14 Mars 1812 *Polens återställande* under bägge makternas garanti, var öfverenskommet, äfven med inbegrepp af Gallicien, hvar emot Österrike skulle återfå de år 1809 till NAPOLEON afträdda Illyriska provinserna.

I förra afseendet kan man väl glömma, att NAPOLEONS vilkor var förnyad krigsförklaring, var *verkligt* krig af Sverige mot England, hvilken makt äfven i Ryska kriget, hvartill kontinentalsystemet *) gaf förevändningen, ännu alltid var hans hufvudfiende? Det är icke jag, som skall framställa följderna deraf, det är en nyss citerad Fransysk författare, i allmänhet trovärdig genom sina källor, och i förevarande fall så mycket mer vittnesgill, som han är föga vänligt sinnad mot den höga person, hvilken i detta afgörande ögonblick ledde Sveriges politik. "Att alliera sig med Frankrike, säger han, var att bryta, ej blott i orden, men i verket, med England, var att utsätta sig för dess anfall, öfverlemna åt dess hämnd hufvudstaden, åt dess inkräkning fästningarna vid sjösidan, flottan, rikets handel. För öfrigt, en expedition till Finland öfver hafvet under Engelska och Ryska flottornas eld var omöjlig" (**). — Men antagom, att en öfvergång till Finland lyckats, ja, att Finland rest sig för Svenska och emot Ryska vapnen, hvilket, om *folkets* stämman fått gälla, troligen ägt rum; inträdde ej Sverige, vid försöket att här återknyta gamla förhållanden, äfven i nya, som efter striden, förutsatt att den lyckats, skulle blifvit farliga? Vi hafva nämnt den nyligen uppkomna kontroversen emellan en Svensk och en Finsk författare om betydelsen af hvad som kallas *Finlands sjelfständighet under Rysk spira, såsom en stat för sig*; hvilken den förre anser för en verklighet, den sednare åter för en dikt, under det vi sjelfve dervid endast anmärkt, att det äfven kan finnas skenbara verkligheter. En anmärkning återstår, nemligen att en sådan skenbar verklighet kan vara det mer eller mindre åt olika håll och från olika synpunkter. Det följer t. ex. ej, att om ofvannämde Finska nationella sjelfständighet låter behandla sig såsom en dikt å den Ryska ståndpunkten, den icke derföre skulle kun-

*) Kejsar ALEXANDER hade emanciperat sig derifrån genom ukasen af den 15 Januari 1811.

**) Armand Lefebvre, lifc.

nat göra sig gällande såsom en verklighet mot den Svenska, och blifvit ett nytt störande element i den återknutna förbindelsen emellan Sverige och Finland. Tvertom; ingen, som tagit kännedom om det förflutna, skulle kunna tvifla på en sådan följd. Men deraf följer ock, såsom den åberopade Svenske författaren med sanning anmärkt, att Finlands försvar hade blifvit försvåradt, och på dubbelt sätt, nemligen emot Finland sjelf (eller rättare emot vissa Finska intressen), och emot Ryssland, som aldrig kunnat uppgifva planen att åter-eröfra Finland, så länge Ryska makten ej för alltid var stängd från Östersjön, det vill säga, i afseende på Europa så godt som tillintetgjord. — Men så mycket synes afgjort: äfven NAPOLEON var ej den, som fått i uppdrag att förstöra PETER den stores verk.

Vi ha efter förmåga sökt besvara frågan, huruvida Finland, 1812, sannolikt kunnat återvinnas och behållas; och alla villkoren för en sådan förutsättning hafva utfallit nekande. Så står frågan inom verklighetens gebit. Den statskonst, som derefter bestämde sig, för att i stället, med upptagande af en gammal Svensk plan (slutligen utförd i den rätta frihetsanda, som visar sig i aktningen för ömsesidig rätt), — söka ersättning genom Sveriges och Norriges förening — har således, såsom all sund politik, bestämt sig efter *verkliga* förhållanden. Der dessa tala och befinnas följda, är förutsättningen af deremot stridande *personliga* motiver lika litet antaglig, som det är säkert att sådana förutsättningar skett och med hätsk omsorg blifvit utspridda, för att, om möjligt, med angripande af grunden, söka sönderbryta Sveriges nu varande politiska ställning. De vanliga elementerna i oron torde ej heller denna gången fattas, ehuru anstiftarne äro obetydligare, dunklare. Deremot har *fronderiet* genom tidningspressen fått en vida större bredd och yta än förr. Kanske har det i samma mån förlorat uti intensiv kraft. Så skulle den tro, som med någon uppmärksamhet följt dess genealogi ur salongerna i GUSTAF III:s och GUSTAF IV ADOLFS dagar. Den samme skulle äfven tro, att ingen *Kotteri-anda*, den må vara militärisk eller civil, eller adelig

eller borgerlig, hädanefter gör revolutioner i Sverige. Den bör vänjas af dermed. Det finnes äfven andra medborgare i Sveriges rike, än de som hafva för sed att på sitt fädernesland hämnas förmenta eller grundade missnöjen mot Sveriges Konungar.

Vi hafva talat om fäderneslandets *närvarande politiska ställning* och funnit den bestämd genom en politik, som grundar sig på verkliga, ehuru till en del ännu i sin utveckling stadda, förhållanden, en politik, som derföre äfven innehåller lika mycket af erfarenhet, som af förutseende. Då vi sökt för oss sjelfva förklara, och, såsom vi tro, nöjaktigt förklara denna politik, har den förekommit oss såsom den *bästa*, i den betydelse, ordet på detta fält kan äga, nemligen den *bästa under gifna förhållanden och omständigheter*. — En fördel af densamma önskade jag att utpeka, just emedan den mest är utsatt för att genom nationell fördom misskännas. Ryssland har, sedan nära ett århundrade, ofta varit en *inre* hemlig makt i Sverige. Denna ovärdiga förbindelse har blifvit efterträdd af en värdigare emellan monarkerna, grundad på erkänd, genom de mest offentliga bevis ådagalagd, vänskap och på öppna fördrag. Jag anser uppriktigt oss hafva vunnit på bytet; så mycket mer, som jag blifvit van att misstro det så kallade Rysshatets demonstrationer i Sverige.

Äro väl Rysslands och Sveriges strider slutade? Jag önskar det, jag hoppas det; och en ny tid, med andra än eröfringarnes intressen, ger styrka åt detta hopp, oakadt de faror, af hvilka det omlägras. Men vänder sig Ryssland, som likväl har en verld inom sig att bilda och ordna, och hvars politik äfven nu mera för den opartiske betraktaren visar sig af grundsats fredlig *), i stället offensift mot tiden, mot Europa, så skall det äfven vända sig mot Sverige, som af ålder är med det *goda* i tidens sträfvande befreundadt. Svensken är ej gjord för

*) Den Zar, som år 1829 slöt fred vid Constantinopels portar och ej gick derin, gaf verlden en pant, sådan få den gifvit, att han ej ville ett Europeiskt krig.

den storhet eller den litenhet, som endast känner befallning och lydnad. Vid *ömsesidig rätt* i alla afseenden är han uppfödd. Det är den grund, på hvilken hans fäder lefvat; det är den jord, som närt både hans kärna och det ogräs, som stundom hotat att den förqväfva. Och han skulle troligen ej kunna öfverleva sitt fädernesland, den stund dess öde skulle blifva att falla under Ryskt ok.

Rättelser i N:o 11.

sid. 211 rad. 5 nedifr. (i Noten) står: Dix, läs: Dir,

— 216 — 9 — står: murar — moras

— 216 — 10 — — Nærviska ön — Narviska ån

A Litteratur-Bladet för nästkommande år 1839 kan, med 2 R:dr B:ko, premiereras i Stockholm: hos Hrr P. A. Norstedt & Söner, Bokhandl. Fritze & Bagge samt Deleen & Comp.; i landsorterna hos de fleste Bokhandels-kommissionärer, samt på alla Post-Kontor med tillökning af postarfvodet.

STOCKHOLM. P. A. NORSTEDT & SÖNER.

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

C. G. Geijer.

N:o 1. Januari Månad. 1839.

Denna tidning, hvaraf en nummer i slutet af hvarje månad utgifves, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Svenska Kyrkans Historia af D:r H. Reuterdaahl. Första Bandet, Lund, Hos förläggaren, Bokhandlaren C. W. K. Gle-rup. Köpenhamn, i Gyldendalska Bok-handeln. Christiania, hos Bokhandlaren J. Dahl. Tryckt i Berlingska Tryckeriet 1838. 519 s. 8:vo.

Att Sveriges Historia ännu är oskrifven — det vill säga, ej fullt och i sitt sammanhang skrifven — har äfven blifvit en händelse, ej utan följder, i Svenska historien. Vår storhet och vårt fall — GUSTAF ADOLEFS och hans närmaste efterföljares samt CARL XII:s tider, allt, som varit utmärkt genom undransvärda bedrifter och skiften, — är i hela vår sednare egentliga historia det, som företrädesvis fästat uppmärksamheten, utan att ens dessa epoker blifvit framställda i sin sanna dag; hvilket ej heller var möjligt, så länge man ej rätt kände de mellanliggande och efterföljande. Följden har blifvit, att vi, så till sägande, förlorat härfråden i vår historia. Man har tagit upp en ända efter en annan och ryckt af den. Det är ett dåligt sätt att reda härfvau.

Sådan är *Statens* historia sedan hundra år i Sverige. Hvad skall man säga om *kyrkans*? — Förebuden kunde här synas lyckliga. I protestantismens historia hade Sverige gjort epok. Kyrkohistorien, sjelf nyskapad genom den reformation, som GUSTAF ADOLF politiskt stadfästade, syntes ej illa egna sig att blifva ett Svenskt verk — och har ej blifvit det. Den theologiska riktning, som utmärkte tidpunkten af vår politiska storhet, har visserligen hos oss burit sin frukt, i en politisk kyrka, representerande i staten, och uti staten äfven representerande lärdomen. Man skulle deraf vilja hämta godt hopp i synnerhet för de vetenskaper, som just ligga på gränsen emellan den kyrkliga och verldsliga lärdomen, och i hvilka bägges samverkan tydligast borde skönjas; — *kyrkohistorien* är en sådan.

Men oakadt en *Baazii*, *Örnhelms*, *Spegels*, *Erik Benzeli*, *Olof Celsii* och andras förtjenster, har detta hopp saknat uppfyllelse. Sverige har hvarken några stora arbeten att uppvisa till kyrkans allmänna historia, ej heller har det sjelft ännu en genomförd kyrkohistoria; och verksambeten att skaffa ämnen dertill, har snarare af- än tilltagit. Vi skulle vara förlägne, att i sednaste tider uppräknat många *Wallqvists* och *v. Troils* likar. Äfven i afseende på kyrkohistorien har således kyrkans och lärdomens politiska äktenskap i Sverige ej varit synnerligen lyckligt *).

Emellertid har en ny tid för det historiska, som för allt annat vetande, längesedan inträdt; och vår kyrkohistoria, som slumrat in under hvad man kan kalla den *dogmatiska* perioden, vaknar upp midt i den *kritiska*. — Hon har slagit

*) Det enda anmärkningsvärda försöket, åtminstone till ett sammandrag af Svenska kyrkohistorien, faller utom de sista tjugi åren. Christna kyrkans historia uti Sverige ifrån de äldsta till närvarande tider; sammandragen af Jöran J. Thomæus. Örebro 1807. Den nya upplagan deraf ha vi ej sett.

upp ögonen med närvarande arbete, och allt visar, att hon redan väl känner, hvar hon är hemma.

Söke vi att i korthet karakterisera de bägge nyssnämnda perioderna, så är för oss *dogmatisk* hvarje kunskap, som sist hvilar på en yttre auktoritet. Till denna tyckes historien vid första påseendet vara inskränkt. Hon stöder sig ju vid utifrån hämtade intyg? Emellertid skaffa dessa kritiken att göra. De måste prövas till sin halt — om de äro minnesmärken och vittnesbörd, utgående från sjelfva de handlande personerna, — om de härröra af andra vittnen, som förtälja hvad de sett och hört, — om berättelsen tidigare eller sednare blifvit fästad i skrift, — om den innehåller en bearbetning af andras utsagor, och på huru långt afstånd dessa blifvit inhämtade af berättaren; hvarvid tillika dennes tid, bildning och karakter, så vidt den i berättelsen sig uttrycker eller eljest är bekant, måste tagas i betraktande för att bestämma trovärdigheten. Många falsk auktoritet blir härigenom blottad, uppsåtliga bedrägerier och så kallade fromma bedrägerier komma i dagen. Kritiken kommer småningom också i erfarenhet deraf, att ej heller allt det *uppriktigt trodda* kan vara det *verkligt erfarna*. Den allmängör frågan: *hvad kan erfaras? — hvad kan vetas?* — och blir med det samma *filosofi*. Den företrädesvis *kritiska* periodens inträde betecknas af en *kritisk* (ej mera dogmatisk) *filosofi*. Dermed upphör äfven den historiska vissheten att endast kunna stödjas på yttre auktoritet. Det *verkliga*, som historien skall framställa, blir beroende af det, enligt förnuftets egna undersökta eller förutsatta lagar, *möjliga* eller *omöjliga*, — hvad som antages ha *skett*, bestämmes ytterst af det, som antages *kunna* ske. Lagarne för en sådan öfvertygelse bilda sig först inom den herrskande filosofien, hvilken, så abstrakt den i sin begynnelse må synas, dock alltid utgår från förutsättningar, som redan ligga färdiga, ehuru ej

uttalade, i allmänna tänkesättet och iagå sedan, förarbetade på tusen vis, i detta tänkesätt, utan att det rätt vet hvarifrån det har dem. — Oafhångig af inflytelsen håller sig ingen, lika litet som af sin egen tid; och den, som mest skryter af oberoendet och kanske af sitt förakt för filosofien, sätter sig dock ovillkorligen ned, att arbeta med de allmänna resultaterna af sin tids herrskande filosofi, hos sig innehoende — såsom *fördomar*.

Hvad här blifvit sagdt om historiens förhållande till filosofien — ett förhållande, hvaraf hädforskaren måste taga kännedom, och som så vida ingår i hvad man kunde kalla historiens filosofi, hvilket uttryck dock äfven kan hafva en egentligare betydelse, — må vara tillräckligt att aflägsna ett missförstånd, som lätt kan fästa sig vid det motto ur *Lingard's History of England*, som läses framför närvarande bok, och i hvilket *Historiens filosofi* räknas ibland inbillningsfoster, samt anses snarare böra benämnas *Romansens filosofi*. — Tydiligen är det likväl de följande särskilt utmärkta orden: "att historieskrifvaren ej kan veta mer än hans källor innehålla och sjelfva händelserna innebära," hvilka vår författare i synnerhet velat göra till sina egna.

Inbrottet af den *kritiska* perioden — (den är snart femti år gammal), — hvarigenom forum för bedömandet af de yttre auktoriteterna flyttades mom människans bröst, har på hela det historiska fältet af mensklig kunskap haft det största inflytande. Ett slags provisoriskt tillstånd för all auktoritet, hvarunder den mer och mindre var att anse såsom suspenderad, inträdde. Mycket ofog bedrefs otvifvelaktigt och fortfar att bedrifvas. Det var ett allmänt subjektivitetens uppror mot det objektiva. Äfven det förslutna, på hvilket förgängelsen redan borde hafva släckt sin lust, tycktes än en gång förgås, och flyta i ruiner omkring på hafvet af sval-

lande meningar. Knappt någon historisk källa fanns, som ej grumlades af den salta bitterheten, något än så vördnadsvärdt historiskt monument, som ej angreps och undergräfdes. Och ehuru, sedan floden begyner förlöpa sig, mycket af det gamla befinner sig på sin plats, är likväl utsigten i många afseenden ombytt: sakerna visa sig annorlunda för andra gängse begrepp; och ett nytt tillkommande har bevisat sin makt med att äfven förändra det förflutna.

Den nya hädforskningen blef så medvetande af sin skeptiska syftning, och gjorde sig deraf så mycken heder, att den kritiska apparaten var gemenligen det första, historieskrifvaren framvisade. En egen interessant vetenskap om källornas förhållande till historien har derigenom uppstått, som både väckt och undarröjt många tvifvelsmål, vederlagt mången fördom, öppnat mången ny utsigt; men historia var den icke, utan någon ting, som ständigt ställde sig emellan händelserna och läsaren, en förberedelse, som denne helst önskade i tysthet undangjord, finnande sig sjelf behandlad ungefär såsom en gäst, hvilken värden förer i köket, i stället för i matsalen, eller i materialboden, i stället för in i huset. Synnerligen visade sig ostädningen i sönderpläckandet af folkslagens äldsta sagolika minnen, hvilka dessa tagit på sig att framföda utan all kritisk apparat. — Visserligen hade den äldre dogmatiska metoden med sådana minnen förfarit på ett underligt vis, då den tillpyntat och sträckt dem i formen af vanlig historia med sina hufvud- och statsaktioner, krig, freder och förbund och årtal och politiska förhandlingar, och den nyare kritiska har utan tvifvel gjort ett godt verk, då den söndrat hvad som här var lärd tillsats och falsk förklaring, från hvad som är ursprunglig tradition. Men denna, med sina, man vet ej rätt om ur verklighetens eller inbillningens sköte ursprungna, gestalter, har deremot visat sig särdeles motspänstig mot kritikens tillrättavising; och bäst den förmenar sig ha söndertagit dem och, med framvisande af bitarne, vill säga åskåda-

ren af expositionen, huru allt varit sammansatt, befinnas figurerna stå behållna och lifliga inför allt folkets ögon. Man har slutligen kommit öfverens att låta dem gälla hvad de kunna, såsom bilder af ett folks tro och föreställningssätt, lemnande derhän, huru mycken verklighet kan derpå belöpa sig. Märkligt är, och kan anföras såsom bevis på god konstenans, att kritiken slutligen adopterat denna nödhjelp såsom ett nytt konststycke, hvilket man nu äfven ser användt på det i högsta mening historiska (t. ex. Christendomen sjelf); så att, om förr begreppen *saga*, *myth*, väckte den orthodoxa häfdeforskarens förakt eller löje, de nu, vid kritikens egen hand, synas vilja tåga in från alla sidor och taga allt för mycket af fältet i besittning.

Den nämnda kritiska operationen är äfven med nordens fornminnen längesedan för sig gången. Mest var den utan tvifvel behöflig i hänsigt till Sverige, på hvars lott minsta delen af den nordiska sagans egentliga skatter ostridigt fallit, — en brist, som våre historiske patrioter tidigt varit betänkte på att fördölja med en lärdom, som, i inbillningskraftens tjenst, tog så mycket för sig, att sjelfva fattigdomen syntes förvandlad till en rikedom, hvilken slutligen haft all falsk rikedom's öde. Ett sådant öde (som träffat oss i mer än ett afseende) borde lära att med så mycket trognare, kärleksfullare omsorg tillgodogöra våra *verkliga* tillgångar. Hvad vår forntid angår, så är tydligt, att liksom det äldre släktet af Svenska häfdeforskare väntade för mycket af de utländske Göters traditioner och historia till förherrligande af sitt fädernesland, så har ett sednare satt för stort hopp till Isländarne; för att ej tala om den mellanliggande Rudbeckska generationen, som öfverbjöd både sina föregångare och efterföljare. Icke som ville vi med otacksamhet tillstoppa våra öron för de herrliga ljuden af fordna tider från Island, fastän de tala mer om Norrige än om Sverige, eller såsom skulle vi någonsin glömma vår andel i Snorre Sturlesons konungasa-

gor, ehuru den minsta; men Svensk fornhäfdes tempelmurar hafva ej uppstigit vid dessa ljud och uppstiga ej heller hädanefter. Deremot, ehuru vår medeltid är fattigare än Danmarks, så äro likväl dess gifvande malmgångar ännu långt ifrån tillräckligt drifna, och torde, då deras innehåll fullständigare bringas i dagen, lemna kännare tillfälle att säkrare sluta till den gamla grundens beskaffenhet, än man i allmänhet tror. Dertill skola tjena fortsättningen och fullbordandet af de förträffliga nya editionerna af *Sveriges Gamla Lagar*, samt dylika åtgärder i afseende på det började *Diplomatarium Svecanum* och *Scriptores rerum Svecicarum Medii Ævi*. Ej utan sjelf-förebråelse nämner jag de sista, i hvilkas utgifvande jag aldrig bort taga del, för att låta verket så länge hvila genom yttre hindrande omständigheter *), hvilka bort undanrödjas. Ibland duktiga bergsmän i vår historias schakter, så väl med hänsyn till malmens brytning som tillgodogörande, framträder nu, på ett af dess vigtigaste fält, författaren af *Svenska Kyrkans Historia*, — hvilken med närvarande prof så börjat sitt verk, att hans ord i laget skall komma att blifva af betydighet. Vi hälsa hans arbete med glädje. Mätte honom förunnas dag och styrka att det fullborda!

Att det är ett "med kärlek" företaget arbete, — såsom författaren säger i företalet — tro vi honom ej blott på hans ord. Den fullständiga kännedomen af alla för hand varande källor, den sorgfälliga granskning, hvarmed de äro begagnade, *sanningskärleken* med ett ord, visar detta i sjelfva verket. — *Stilen* kunne vi ej lika loforda. Vi äro inga vänner af det sega och tungrodda i detta afseende; men äfven

*) Hufvudsakligen emedan hvarken det ursprungliga förskottet (2500 R:dr B:ko) å Statens sida, eller prenumerations-beloppet räckt till att betäcka kostnaden, innan, genom försäljningen af de tvänne utgifna folianterna, medel influtit till utgifvandet af en tredje; hvarpå allt för länge (i 10 år) blifvit väntadt.

ett motsatt fel bör undvikas. Det har bildat sig ett slags sydländskt manér i svenskt skriftställer, utmärkt genom en särdeles löslig periodbyggnad, en ledighet, som ej alltid är behag, och ofta förekommande Danicismer och Germanismer; vi önske att det ej i en man af författarens halt må få en ny auktoritet. Under *stil* i högre mening inbegripes äfven *komposition*. Den är, med pennan, såsom med mejseln och penseln, konsten att ordna och gruppera sitt ämne, så att det hufvudsakliga alltid framstår, — med ett ord: *att låta saken tala*; hvilket så litet sker derigenom att författaren talar *öfver* den, att han snarare bör i sin egen framställning försvinna. Tvertom är det saken sjelf, som lefver och får rörelse, hvilket åter endast sker genom det begrepp, som ligger saken till grund eller i den är inneburet, och hvilket man derföre måste bemäktiga sig, justera mot sitt eget, och i sjelfva händelsernas utveckling söka framställa. Kompositionen uttrycker på en gång ämnets djup och klarhet. Ytligt tagen anses den för skickligheten att göra framställningen, äfven för en större allmänhet, fattlig och behaglig. — Det är visserligen icke *allt*; men det är *ett* bland kännetecknen på god komposition. De enkla och klara proportionerna äro i god mening det *populära*. Illa fattar man detta blott såsom det *låga*. Det är i sann mening ej mindre det *höga*. Det höga, ja det högsta, är hvad som *allmännast* förbinder menniskor. Slå an det! Det har en god klang i hvarje bröst; och äfven lärdomen torde deraf ha att lära.

De här af oss vågade fordringar, i afseende på kompositionen, äro hvad vi i synnerhet för det följande af författarens arbete önske att göra gällande. En *första* del (den närvarande slutar med invigningen af den förste Svenske Erkebiskop år 1164) måste, synnerligen i ett ämne som detta, mest vara *inledning*; och kan det ej nekas, att Svenska kyrkan i sin uppkomst är temligen fattig och färglös, samt att vi lide af stor brist på underrättelser om den samma, så

är den kritiska granskningen af hvad som finnes, utan tvifvel lika oundgänglig, som, der den verkställes med författarens insigt och noggrannhet, i hög grad förtjenstfull. Jag har, såsom en medlem af skrået, deraf hemtat synnerlig uppbyggelse, och i dessa detalj-undersökningar funnit åtskilligt att använda till min egen förkofran. — Trenne föremål framställa sig för öfrigt, såsom hufvudsakliga i en sådan inledning: beskaffenheten af den tro, som af den bättre besegrades, beskaffenheten af den, som segrade, och slutligen de omständigheter och personer, som utmärkte öfvergången. — Det första — en teckning af den nordiska hedendomen — finne vi i författarens arbete, ehuru med utelemnande af ett element, som vi, för vår del, anse dithörande: det tredje är med stor utförlighet och omsorg behandladt: mellanstycket — en grundritning af den allmänna kyrkans beskaffenhet på den tid, då afläggare af det stora trädet först sänktes i Svensk jord — sakne vi eller finne mest förutsatt. Likväl är detta det stora och bestämda, som endast kan ge det lilla och obestämda i vår vrå af kyrkohistorien hållning.

Vi nämde oss sakna hos författaren ett element i framställningen af våra hedniska förfäders tro. Egentligen att tala saknas det ej; det förekommer, men förnekas. Detta, här förnekade, men nödvändiga element i den nordiska såsom all annan mytologi, i synnerhet hos nationer, som haft någon historia, och ej stå på den aldra lägsta utvecklingsgrad — är just det *historiska*. Det är ett af dem, som ingalunda ligga från folktron fjermost; och minst borde det af häfdatecknaren förkastas, fast det ofta blifvit missförstådt. Hans kall är tvertom att undanrödjä missförståndet och ställa äfven *denna* betydelse af de gamla gudagestalterna i det rätta ljuset. Det är bekant, huruledes de förste christelige författare framställde de hedniske gudar såsom onde andar eller menniskor, deras representanter, hvilka genom trolldomsförmåga vunno dyrkan och makt. Denna theologiska förklaring förberedde

den slags äldre historiska, som gjorde dem till stora politici. Den nyare kritiken har åter endast lemnat den subjektiva verklighet kvar, som tillhör dem, såsom föreställningar af ett ännu obildadt folks religiösa tänkesätt. — Må vara; dock äro dervid tvänne anmärkningar att göra. Först, att till dessa föreställningar hos alla nationer äfven hör den, i följe hvaraf Gudarne ej blott äro föremål för, utan tillika stiftare af sin egen dyrkan, och, såsom de förste både prester, domare och konungar, stå i spetsen för mensklighetens och tillika för nationens egen historia. Man måste komma ihåg att denna menskliga och historiska betydelse ej mindre ingår i de gamla gudalärorna, än den fysiska, i följe hvaraf gudarne skulle anses för symboliserade naturkrafter; ja att den i sjelfva verket är *högre* än denna, så vida människan äfven står *öfver* naturen. För det andra anmärke vi: att så subjektiv den nämnda föreställningen må vara, något medelbegrepp åtminstone måste finnas och uppvisas, i följe hvaraf den någonsin kunnat lämpas på verkligheten och blifvit trodd. Men *presterskapet*, såsom en trodd representation af gudomligheten, är ett sådant. Och finner man nu detta, såsom i gamla nordens, förenadt med *konungaskapet*, så måste *Gudarne* ej blott lemnas på sin plats i spetsen äfven för nordens historiska föreställningar, utan man har både rätten öppen och pligten gifven att undersöka, huruvida de dervid fästade berättelser, t. ex. om in- eller utvandringar under anförande af gudaslägter eller herrskare, som buro deras namn och ifrån dem troddes leda sin härkomst, äga någon *verklig grund*; och man får ej träda sådana undersökningar (hvilka vi för vår del ej ansett alldeles fruktlösa) i vägen med det påståendet, att en sådan grund ej är *möjlig*.

Ett sådant påstående förekommer väl ej peremptoriskt af författaren uttaladt; men han har handlat under samma förutsättning, och den historiska åsigten af mytherna finnes blott nämnd såsom oantaglig. Vi försvara den ej heller såsom den

enda och uteslutande, men vi påstå, att den ej för mytherna är främmande, att de sjelfva hålla den öppen, och att mytologien, då hvarken det himmelska eller det jordiska, hvardera för sig, utan *sammanhanget* mellan bägge är ämnet för dess bilder, äfven måste ha uttryckt det menskliga i detta sammanhang, ända till tillämpligheten på verkliga personer, hvilka dock behandlas såsom allmänna representanter. Hvarföre är eljest *Oden*, äfven i de mythiska sångerna, ej blott en gud, utan en gudomlig vandrande hjelte och profet bland folken? Hvarföre räknade Ynglingarne i Sverige, Sköldungarne i Danmark, Lade-Jarlarne i Norrige, flere de förnämsta släkter på Island, de Angelsaxiska Kungaätterna till honom sina anor? Hvarföre kalla honom gamle Engelska krönikeskrifvare, till en del ännu från den nordiska hedendomens tider: "den uråldrige *Woden*, från hvilken nästan alla de barbariska folkens konungasläkter leda sitt ursprung" — eller: "konungen öfver barbarernas mängd, hvilken de be- dragne nordiske hedningar, Danskar, Norrmän, Svenskar, tillbedja såsom gud än i dag." Likväl finnes ett oförkastligt intyg, att *Wodan* af alla Germaniska folk dyrkades såsom gud. Om Vandaler, Longobarder, Svever bevittnas det dessutom uttryckligen. *Anses*, som öfversattes med *halfgudar*, kallade de utländske Göter sin konungaslägt. Ordet är till alla sina betydelser det samma som det nordiska *Asar*, endast med en dialekt-skillnad i formen, hvilken i flera andra ord regelmässigt på samma sätt förekommer. Vid ett sådant förhållande, och då den gamla Lagens sed är, att i konungarnes genealogi gerna se folkens, kunna lätt ut- och invandrings-sagor ha bildat sig, som i sjelfva verket gälla konungarne mer än folken, ehuru de förra figurera för de sednare. — En historisk Oden — en af de många, som möjligen uppträdt med fullmakten af denna värdighet och detta namn — anser jag, i motsats med vår författare *), Sverige

*) "Således heter det om *Oden* — hvad personen beträffar *utan tvifvel alldeles ohistoriskt*, men upplysande i afseende på det begrepp man

så vida kunna tillegna sig, som den *historiska* grunden i Ynglingasagan utan tvifvel är en *kolonisation af det egentliga Svea land*, företaget enligt ålderdomens art, under gudomliga auspiciet, det vill här säga under ett på en gång *presterligt* och *heroiskt* anförarskap i *gudarnas* namn; och det vore besynnerligt, att ej dervid få tänka på verkliga deremot svarande personer, utan hvilka likväl saken är otänkbar. Deremot äro vi alldeles ense om, att den *kronologiska* historien för Sverige först kan begynnas med nionde seklet, och att denna ännu länge måste i detta afseende kämpa med svårigheter, hvilka också författaren med sin vanliga noggrannhet framställt.

Vi finne i allmänhet en lärorik uppmärksamhet lemnad åt våra gamla *borgerliga* förhållanden; och författaren får tid dertill genom den långsamhet, hvarmed, efter de första försöken till christendomens införande, det så kallade *kyrkliga* hos oss utvecklar sig. Både i materiell och andelig mening hade detta sin första egentliga skådeplats i *Skåne* och *Westergötland*, och det tidiga christliga nitet har här i synnerhet yttrat sig i uppbyggandet af många kyrkor, äfven inom en trängre rymd. Märkligt är, att redan år 1234, på Biskopens i Skara klagan, buruledes i hans stift så många kapeller funnos, att inkomsterna ej förslogo till presternas underhåll, Påfven redan ger tillåtelse till förening af församlingar och kyrkors sammanbyggande *). I det då varande Svenska riket framstår i allmänhet Götaland, såsom först christet. Trögare framsteg gjorde läran bland Uppsvear, ehuru tidigt predikad, samt Smälänningar; och i synnerhet de förras bedniska opposition hade äfven i politiskt afseende viktiga

gjorde sig om en Ynglinga- och Upsalakung — att, sedan han intagit landskapet, lät han utdela bostäder till sina män m. m.” — säger författaren s. 283, hvarmed åtskilliga andra ställen i boken må jemföras.

*) Diplomatarium Svecanum. T. 1. p. 280.

följder. Författaren, hvares utförliga, granskande, framställning vi ej hafva utrymme att följa, slutar med epoken af kyrkans befastande äfven i det egentliga Svea land genom ERIK den Helige, och en påfvelig legats organiserande af kyrko-angelägenheterna i Norden, hvilken organisation i Sverige får en stämpel af fullbordan, då riket erhåller en egen Erkebiskop.

Vår slutbetraktelse för denna gång fäste vi vid ett yttrande uti inledningen till denna artikel.

Vi ha nämnt, att det äfven kunde finnas ett annat slags förhållande emellan filosofien och historien, än det slags yttre, hvarigenom man bedömmar hvad i historien är *möjligt* eller *icke*. Då detta sker enligt de af tidens filosofi bestämda begrepp, undgår ingen att falla sådana omdömen ur en filosofisk synpunkt, han må för öfrigt sjelf gifva dem hvad namn han behagar. Frågas nu: finnes ej också ett *inre* förhållande mellan filosofi och historia? Svaret beror på en annan fråga: finnes det en *inre* historia — hvilken, då den yttre sysselsätter sig med de materiella i ögonen fallande förändringarne i deras tidsföljd och beroende af hvarandra, tvertom förnämligast afser dem, som falla inom den menkliga andans eget gebit? Sådana framtråda äfven för den yttre historien, såsom den öfvervägande andeliga riktningen, de ledande iderna i hvarje tidevarf, hvilka hon ej kan undgå att varseblifva och sätta i ett visst sammanhang med de yttre tilldragelserna. Detta visar sig i hennes försök att än förklara händelserna ur tänkesätten, än åter härleda tänkesätten ur händelserna — försök, i hvilka det dock aldrig rätt lyckas att fixera orsak och verkan, och som sluta med att sammanhanget emellan det yttre och inre väl måste medgifvas, men lemnas i sin dunkelhet. Tydligare blifver sammanhanget inom det inre gebitet, för sig betraktadt. Ett

närmare skärskådande i detta afseende visar nemligen, att det finnes en förbindelse emellan hvad vi kallat tidehvarfvens ledande ideer, och en utveckling, i följe hvaraf de tidigare, i betydlig mån, grundlagt de sednare, samt vidare, att denna utveckling på längden allt mera vinner i bredd, eller samtidigt försiggår hos allt flera deltagande. *In nuce* framställles denna utveckling af *filosofiens historia*, — som blir *opinionernas*, — och slutligen yttrar sig i herraväldet af hvad man kallar *allmän opinion*, som man kan kalla filosofiens på en gång nederlag och seger; ty bäggedera ha visat sig såsom följder af den sista *subjektift-kritiska* perioden, hvars inflytande på det historiska föreställningssättet vi i början sökte karakterisera.

Frågade oss någon, hvad vi anse för den nyare tidens största makt, vi svarade utan betänkande: *allmänna opinionen*. Man klagat nu öfver detta nya tyranni, i hvilket massornas opinioner, upprörda och bearbetade genom *pressen*, slutligen äfven skola verka och redan begynt verka såsom fysisk öfvermakt. — Må vara. — Men ingen blott fysisk makt *besestrar* denna nya makt; ty hvad man om den må säga: den är af *andelig* natur, och skall endast vika för sin *like*. Den är en *frihetens makt*, obetvingbar, i fall ej *friheten* äfven har en *inneboende lag*, som nödvändigt skall blottas och framstå ur sitt dolda djup, i samma mån, som banden af endast yttre auktoriteter fallit och falla. Det är en omöjlighet, att annorlunda fatta menskligt samhälle och mensklig sammanlefnad. Det blir i hufvudsaken vid den tadelade trivialiteten af den *bättre öfvertygelsens kamp med den sämre* *). Denna kamp emellan frihetens sanna och falska makter är redan begynd. Den har räknat och skall räkna sina martyrer der, hvarest massans opinion blifvit fruktansvärdast såsom fysisk makt. Men deras ätt går ej ut,

*) J:för Litt.-Bladet N:o 8 för 1838.

och har förr än nu bådats seger. Och i alla fall må man vara viss derpå: det är inom *frihetens* gebit, som striden går för sig.

Vi ha nämnt ett ord, hvares makt och giltighet i längd och bredd allt mera vidgat sig, under det dess (nemligen *frihetens*) betydelse i höjd och djup ännu ej gjort sig lika gällande. Följande må visa, att, om vi ej kunna mäta, vi dock erkänna dess dimensioner äfven i dessa hänseenden.

Det finnas lagar för materien, gällande för allt hvad af den deltagar, och således äfven för andan, så långt nemligen den af materien är bunden, ej längre: ty äfven i denna bundenhet når andan utom det materiella, är öfver det; då, för den, andra lagar, dess egna, blifva gällande. Beviset därför är ett faktiskt, beroende till sin kraft ingalunda af några filosofiska undersökningar. Detta bevis, hvarpå människans samvete måste svara ja, är *tillräkneligheten*, medvetandet af *frihet*. Midt i den yttre kedjan af orsaker och verkningar drifves man således till erkännande af en inre orsak, som endast förutsätter sig sjelf, men ock nödvändigt sig sjelf i alla afseenden, så att tanken endast kan stanna och hvila vid frihetens egen källa, i och genom hvilken den också endast kan finnas i alla sina afledningar. Hvad vi sagt, är ett svagt uttryck af de eviga tankarne, Gud, människa, människoslägte. Men ett oupplösligt sammanhang är dem emellan; och medvetandet af detta sammanhang, i följe hvaraf människan ursprungligen ej endast är *genom*, utan äfven *uti* Gud, och hvarje särskild människa blott når sin bestämmelse, i den mån detta ursprungliga förhållande, det vill säga den gudomliga urbilden af hennes natur, i henne lefver och upplifvas — är *religion*, — och ej blott — såsom filosofien det *inre* — utan det *innersta* i historien.

Att denna urbild ej blott är ett tanketing, utan lefvande sig uppenbarar, och genomgått menliga skickelser, och

burit och ännu bär, försonande, verdens synder, hvilka utplånas i den mån hvar och en, som i honom hafver och vill hafva del, tillegnar sig hans väsende, det är det största ord historien har att förkunna, hvars möjlighet och önsklighet må hända filosofen, om han sig rätt betänker, kan inse, men hvars verklighet endast den christne kan erkänna.

A Litteratur-Bladet för detta år kan, med 2 R:dr B:ko, prenumereras i Stockholm: hos Hrr P. A. Norstedt & Söner, Bokhandl. Fritze & Bagge samt Deleen & Comp.; i landsorterna hos de fleste Bokhandels-kommissionärer, samt på alla Post-Kontor med tillökning af postarfvodet.

Litteratur-Bladet för 1838, utgörande 15½ ark, säljes häftadt med omslag för 2 R:dr 24 sk. B.ko, så väl i Hufvudstaden som i Landsorterna.

STOCKHOLM. P. A. NORSTEDT & SÖNER.

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

C. G. Geijer.

N:o 2. Februari Månad. 1839.

Denna tidning, hvaraf en nummer i slutet af hvarje månad utgifves, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Memoirs of the Life of Sir Walter Scott, Bart. *). Edinburgh, London, 1837, 1838. VII Vol. 8:vo.

Med all sin vidlyftighet en af de interessantaste lefvernesbeskrifningar! — Hvem känner ej dess föremål? Hvem har i alla verldsdelar blifvit läst om ej *Walter Scott*? — Och hvem har läst honom, och ej tackat honom för det renaste nöje? — Hvilken monark kan berömma sig af en så stor, så mild, så välgörande inflytelse? — Här är ock ett rike. — Och han var ingen af jordens stera, utan en god och snillrik man.

En tid, i hvilken sådant, till den graden, är möjligt, hör ej till de vanliga, och bär inom sig ett ännu större tillkommande. — Det är andans vägar, som begynna gå öfver jorden. Hvad, som på dem skall intåga, kommer ock i sinom tid.

Vi se upp till *Walter Scott*, som till en af tidens mäktige. Men all makt har sina faror. De uteblefvo ej heller för honom — *denna gränsbo mellan tvänne åldrar* —, som han så betydelserikt kallar sig sjelf. Vi se framför oss ej blott en herrskare, utan äfven ett offer, såsom vanligt och menskligt är. Hans lefverne visar det ändå bättre än hans

*) Baronet.

skrifter; och derföre ha vi ej kunnat motstå frestelsen att derom säga några ord *).

Walter Scott föddes i Edinburgh den 15 Aug. 1771, tredje sonen bland en talrik familj. Hans far, af samma namn, innehade en skrivvaresyssla i Edinburgh och lefde i medelmåttiga omständigheter. Släkten hörde till *the Clan of Scotts*, en fordom mäktig och talrik stam ibland de så kallade *gränsboerna* (Borderers) emellan England och Skottland, der national-antipathien länge bibehöll ett ständigt krigstillstånd. Ett enda drag må karakterisera det. För *Walter Scott af Harden*, en bekant fribytare i Drottning *MARIAS* tid, brukade hans hustru servera ett par sporrar på ett fat vid måltiden, då visthuset var tomt. — Olyckor tillbakasette den gren af släkten, hvilken vår Skald tillhörde. Hans farfarsfar förlorade all sin förmögenhet och nära lifvet, genom deltagande i rebellionen för Stuartska huset 1715. Hans farfar närde sig genom landtbruk och boskapshandel. Hans far, den förste af släkten, som omfattade en lärd profession, var lagkarl, en sträng Presbyterian och för sin person tillgifven Hannoverska huset, för hvilket han ock fäktat i rebellionen 1745. Hans son har målat honom, såsom den gamle *Alan Fairford* i romanen *Redgauntlet*, sig sjelf såsom den unge af samma namn, och sin vän *William Clerk*, såsom *Darsie Latimer*. — Genom sin mor *Anne Rutherford*, härstammade han från familjen *Swinton of Swinton*, en af de äldsta i Skottland, och var äfven i frändskap med Clanen *Campbell* i Skottska Högländerna. — Jag nämmer detta, emedan Skalden sjelf var långt ifrån att anse det likgiltigt. På hans lyckas höjd var

*) Memoirerna äro författade af hans måg *Lockhart*, till en stor del efter hans egna uppsatser och bref. De äro skrifna i en samvetsgrann, utförlig och manlig stil, så redligt, att de finnas, som ha förebrått författaren att så öppet ha framställt äfven skuggsidorna af en stor och god karakter. Vi skulle för mycket ej ha velat honom handla annorlunda, och skulle eljest ej ha slutat dessa memoirer med den öfvertygelse, att deras föremål var ändå mera en *man* — än en *skriftställare*.

det hans stolthet att pryda sin sköna götiska sal på Abbotsford äfven med alla familjens vapen, och mot Chefen för sin stam, Hertigen af *Bucclouch*, närde han känslor, på en gång den fordna Vasallens och den ridderliga Skaldens.

Hvad man anmärkt om flera män med stor produktiv inbillningskraft, att den oftast är en moderne-gåfva, besannade sig på *Walter Scott*. Ingen ting var mindre poetiskt än hans far. Modern var full af poetiskt sinne, tillika mildare religiös än den strängt presbyterianske fadern, hvilken i synnerhet var för hvilodagens helgd en föga mindre varm ifrare än Mr *Mitchell*, en af *Walter Scotts* förste lärare, som sedan afsade sig ett godt pastorat i en sjöstad, emedan han ej kunde vänja skepparne af med att gå till segels äfven på en söndag, om vinden var god.

Vid halftannat års ålder träffades barnet af en lamhet i högra foten, som ingen läkarevård kunde afhjelpa, och grundlade en ofärdighet, som följde honom genom lifvet; ehuru han blef en stark, högvext man, och ehuru han i kroppsöfningar, för hvilka han, med den kraft att kämpa mot hinder, som i allt utmärkte honom, hade den största lust, förvärfvade en skicklighet, som öfverträffade många. Få ihärdigare fotgängare ha funnits, än han med sin käpp, och knappast en förvägnare ryttare: — en skicklighet, som han satte så högt, att den i hans tanke utgjorde ett bufvudstykke i all liberal uppfostran. Han hade ett stort naturligt mod. Ännu såsom ett litet barn, då han blifvit afglömd ute på marken, och hans Tante vid ett annalkande åskväder skyndade sig att uppsöka och hämta in honom, fanns han liggande på ryggen och klappande i sina små händer, med utrop af: skönt! skönt! vid hvarje blix. — Tapperhet ansåg han till den grad för mannens naturliga dygd, att frånvaron deraf ingaf honom den största vedervilja. Hans yngste bror, sorgebarnet i familjen, vek och utsväfvande, återkom från Westindien, dit han blifvit skickad, brännmärkt genom kassation för angifvet segt uppförande i krigstjenst, och dog straxt derefter. *Walter Scott*

ville hvarken bevista hans begrafning eller bära sorg efter honom. Tjugu år derefter erkände han för en vän, att han bittert ångrade sin hårdhet. — Han har helgat åt detta minne ett försoningsoffer, sådant endast *han* kunde gifva det, då han i en af de sista, men ej den minst sköna, af sina romaner, *The fair maid of Perth*, i *Conachar* förstått att gifva det högsta intresse åt en person, hos hvilken rädslan är en fysisk, oöfvervinnelig svaghet; och betänker man, att detta sköna offer tändes af *Walter Scott* i sin ålder, olycklig, med ett halfbrutet, ehuru i sina sista fibrer oförskräckt, hjerta, så har knappt ett mer rörande, liksom aldrig ett, genom snille beundransvärdare, blifvit hemburet.

Till stärkande af sin helsea, tillbragte han en stor del af sin barndom på landet hos sin farfar. I den poetiska hälsningen till sin vän *William Erskine*, före tredje sången af *Marmion*, målade skalden sedermera både den vördnadsvärde åldring, under hvars tak han, såsom barn, lefde, och naturen af denna vilda Skottska gränsmark vid Tweeds och Teviots stränder, om hvilken det med skäl blifvit sagdt, att hvarje fält der förer minnet af ett slag och hvarje bäck af en sång, och om hvilken med lika skäl kan sägas, att både skalden och hans poesi der vexte. Vid Smailholms borgruin, på höjden af de klippor, som öfverhängde hans farfars lilla hus, fästade han äfven sedermera sin herrliga Ballad, *Midsommarsaftonen* (the Eve of S. John). I denna nejd, med samlingen af hvars folksånger och sagor han sedermera först gjorde sig bekant, har han, äfven såsom man, framlefvat sina angenämaste dagar. I detta granskap låg Ashestiel, länge hans landtliga boning; här det genom honom namnkunniga Abbotsford, der han blef rik och byggde sig fattig; här de majestätiska ruinerna af Melrose's kloster, som han i sång och saga så ofta firat.

Jemte de gamla Balladerna blef Pope's öfversättning af Homér hans första poetiska läsning; men den af moderna skalder, som genom sin episka natur är kanske närmast be-

slägtad med skaldernas fader, lärde aldrig läsa denne på Grekiska, och blef heller aldrig någon klassisk kännare af latiniska språket, i hvilket stycken af Lucanus och Claudianus, medeltidskrönikor och gamla Katolska kyrkohymner säges ha intresserat honom mer än både Horats och Virgil. Han skulle likväl blifva hvad man kallar klassiskt bildad, i Edinburghs Storskola, der han en rund tid gick, och der besagde språk, såsom vanligt, voro hufvudsaken. Men utslaget blef det vi nämnt; man vet ej, om genom lärjungens, eller metodens eller lärarnes fel. Visst är, att de seduare ej synas anat, att de hade ett stort och oupptäckt snille under sina händer. Deremot var den unge *Walter Scott* väl bekant ibland sina kamrater, ej blott för den raskaste pilt, oakadt sin lamhet, utan äfven såsom den förundransvärdaste och förträffligaste berättare. — Och denna naturgåfva, grunden till hans storhet, yttrade sig ovanligt tidigt. Ett litterärt, högt bildadt, fruntimmer ibland hans släktingar, sjelf författarinna, skrifver efter ett besök i hans faders hus. — "I går var jag till aftonen hos *Walter Scott* (fadern). Han har en son, det mest utomördentliga snille till gosse, som jag någonsin sett. Han höll på att läsa ett poem för sin mor, då jag kom in. Jag bad honom fortfara. Det var beskrifningen om ett skeppsbrott. Hans passion steg med stormen. Han upplyftade hand och ögon. "Der störtar masten, sade han. Krash! den går! De skola alla förgås!" — Efter denna lifliga rörelse vände han sig till mig, sägande: "detta är för bedröfligt. Jag skall läsa för er någonting roligare." Derpå begynte han tala om *Miltons* beskrifning om *Paradiset*. — Då var den unge *Walter Scott* sex år gammal. — Han var på en gång det lifligaste, och stundom tillika det stillaste barn. En annan Dame af hans bekanta från skolåren säger, att hon aldrig sett en varelse, hvars inbillningskraft var i så oupphörlig verksamhet. — Det underbara syntes ha en sådan makt öfver honom, att i hans berättelser om sina fantasier, hans ansigte, — vanligen en spegel af ren välvilja och en viss skalkaktig glädtig-

het, — ofta uttryckte den djupaste rörelse, såsom hade han blifvit öfverväldigad af sina egna föreställningar. Han gick vanligen med nedslagna ögon och en stilla nöjd uppsyn, såsom njöte han af sina egna tankar. "Den, som sett honom, kunde omöjligt glömma honom, — säger berätterskan, — och ännu, efter en lång tidsnad, står denna hans bild med gårdagens friskhet för min själs öga." — Det är kvinnliga, ensliga stämmor, som såfunda någon gång låta höra sig om den unge *Walter Scott*. De manliga blickarne synas ha varit mindre uppmärksamma. Så föga vänd syntes denna ungdom, till någon utmärkelse i hvad som vanligen kallades lärd bildning, att hans fader tog honom från allmänna undervisningen, för att sätta honom såsom lärling in i sin egen skrifvarestuga, der han, såsom en lydlig son, arbetade att gå i fädernesspåren; och ända inemot trettionde året var hans litterära bestämmelse för hans vänner, liksom för honom sjelf, en hemlighet, ehuru ingen i sitt författarskap slutligen så uttalat ett helt lifs samlade erfarenhet. Han mognade sent (men hvilken mognad!) och erbjuder på en gång det sällsyntaste och mest intagande skådespel — den godsinta naiveteten af en stor, för sig sjelf okänd, Genius. — Verlden har intet, som i behag med sådant kan förliknas.

I enlighet med sin faders vilja genomgick han småningom, ifrån 1789 till 1792, de vanliga profven för att upptagas i de Skottska Advokaternas skrå. Hans flit var otadelig, och han har aldrig beklagat sig öfver det val af bestämmelse, som en annan för honom gjorde. — Sedermera, på höjden af sitt litterära rykte, använde han någon gång skämtsamt på sin profession den äkta mannens ord om sin hälft i skådespelet: "Vi hade aldrig mycken kärlek för hvarandra, och det behagade himlen att allt mera förminska den vid närmare bekantskap." — Märkeligt är, att den vältaligaste man i det descriptiva och målande icke var någon *talare*, ja hade en naturlig oskicklighet i den argumentativa vältaligheten, liksom en naturlig aversion för disputer. Men den argumentativa vältaligheten är

företrädesvis den advokatoriska, som i synnerhet firar sin triumf i att följdrikt och hänförande och med passion genomföra en sida af en sak. Ingenting var mera främmande för den store skaldens och berättarens natur, för hvars omfattande, opartiskt välvilliga, sinne hvarje sak i sin *helhet* osökt framstod, och hvars öfverträffande förmåga bestod i att så återgifva och framställa den. Också visar sig hans egentliga förtäflighet i en klar rikedom af inimitabla detaljer, förbundna, man vet ej huru, till ett förtrollande totalintryck; under det med skäl blifvit anmärkt, att hos ingen stor författare man kan utplåcka färre *sentenser*. Den rhetoriska ensidigheten i *Walter Scotts* få advokatoriska försök blir otydlig och matt, och får endast karakter genom en slags omedveten lutning till det komiska: — en naturlig skalkaktighet hos hans genius, åt hvilken han inom diktens område fritt äfven öfverlät sig.

Betraktar man *Walter Scotts* ödmjuka, anspråkslösa, ihållande, men dunkla professionella verksamhet såsom jurist, tills i hans 34:de år, af en tillfällig anledning, det första försökta större poemet *the Lay of the last Minstrel* öfverraskade världen och honom sjelf — redan hvad man kallar en range-rad man och familjefader — med en framgång, som i Engelska litteraturen, sedan *Dryden*, ej haft sin like, och snart vida öfverträffade denna, så påminner man sig den liknelse, hvarmed *Goethe* slutar *Wilhelm Meister* — om "Saul Kis son, som gick ut att söka sin faders åsninnor och fann ett konungarrike." — Och likväl skulle ej den visast uttänkta plan kunnat bättre uppfostra *Walter Scott* till allt hvad han var och blef. Hans tidiga kärlek till sitt lands minnen hade varit den osynliga genius, som ledsagat honom, och allt bidrog att gifva detta minne-lif kraften och saften af ett närvarande. Dessa minnen, ursprungligen och företrädesvis hämtade ej ur böcker, utan ur deras levande källa under upprepade resor och vandringar, företagna stundom för angelägenheter, stundom för nöje, inom Skottland, särdeles i dess ditills minst kända trakter, såsom Gränsmarkerna och Högländerna, — hans eget landt-

liga lif och hem under en stor del af året, hans kärlek för fria luften, för jagten, fisket, trädplantering, och det umgänge han ständigt förde med folket, hans rena, älskvärda förhållanden såsom familjefader, husbonde, granne, vän (ingen har haft varmare vänner), äfven hans historiska, antiqvariska och legala studier, allt detta sammantaget, länge, djupt verkande i en sådan själ, bildade en *verklig* grund, som ingen ägt renare och rikare, för en *poesi*, hvilken med ens i mognadens stund, vid en blid solblick, slog i blomma. Ett evigt tänkvärdigt exempel, att poesien ej hämtas ur luften, utan är ett *lif* och måste *lefvas!* — Förgäfvos bemödar sig blotta inbillningskraften att dölja denna brist, — der den finnes. Först *rot*, så *blomma!* — först en *man*, så en *Poet!* — Hvarföre har eljest den mest nationella skald, såsom *Walter Scott*, blifvit ibland de mest universella? — Sådant visar, ur hvilken grund de träd i poesiens lustgård vexas, som beskugga och svalka jorden. Denna grund är de domestika affektionerna, vänskapen, fosterlandskänslan, religionen. Dessa, på en gång de enfaldigaste och allmännaste, menliga motiver äro, om man rätt ser till, den rena, kraftfulla näringen för den skalds beundransvärda bildningsgåfva, som nu sysselsätter oss, och har varit de store skalders enkla kost före honom.

Det nämnda poemet var ej det första, hvarmed *Walter Scott* uppträdde, men det första som gjorde hans rykte. — Bristande i klassisk lärdom hade han deremot småningom förvärfvat sig en temligen vidsträckt kännedom af de moderna språken. Han läste Fransyska, Italienska, Spanska, och lade dertill efter sitt tjugonde år den då för tiden i England och Skottland sällsynta kännedomen af det Tyska. *Bürger* och *Goethe* voro närslägtade snillen, som träffade honom, — källädror för det underbara och romantiska, sedermera nästan öfvertäckta af tusende härmares grumlade rännilar, under det ett lyckligt öde gaf den Skottske, ännu med sig sjelf obekante, skalden, en sen, men frisk, dryck ur sjelfva källan. — En Engelsk öfversättning af *Bürgers Leonore*, som han hörde läsas,

gjorde på honom så stort intryck, att han ej gaf sig ro innan han fick originalet, hvilket han genast öfversatte och lade dertill en öfversättning af samma Poets *Vilde Jägare*. Dessa stycken trycktes tillsammans utan hans namn, i Edinburgh 1796. — "Hvad tyckes! *Walter Scott* blir poet," skrifver en af hans qvinnliga bekanta vid samma tid. — De nämnda balladerna och några egna försök i samma slag gjorde honom bekant med *Lewis*, en för dagen genom sin roman *Munken* mycket firad författare, hvilken 1799 befordrade *Scotts* öfversättning af *Goethes* *Götz von Berlichingen* till trycket. — Ingendera väckte synnerlig uppmärksamhet. Äfven hans samling af de Skottska gränsmarkernas sånger (*Minstrelsy of the Scottish Border*), hvaraf tvänne delar utkommo 1802 och den tredje följande året, gjorde, ehuru flera ädla prof af hans egen skaldeförmåga redan här förekomna, honom blott bekant inom vissa kretsar; och ända till 1804 var *Walter Scott* ett namn utan klang i den större och allmännare Litteraturen.

Det finnes en naturlig poesi. — våren, ungdomen — på jorden. Den är skön och rörande. Likväl är den ej den rätta. Den rätta blir ej alltid gammal, men *kan* blifva det, förer sin egen vår genom många vårar, vexer och blir ung, ja yngre, så länge mensklige förmögenheterna sammanhålla, och löser slutligen mildt sitt eget fängelse.

Den sista skaldesången (the Lay of the last Minstrel) så kallad, emedan den lägges i munnen på en af dessa skaldar, som fordom hörde till en skottsk stamchefs hushåll — uppkom af den tillfälliga anledning, att *Walter Scotts* patronessa, Hertiginnan af Buccleuch, bad honom poetiskt behandla en i orten gängse folksaga om en dvärg. Deraf den dæmoniske dvärgen i poemet, som stött många, men är lånad af en verklig tradition. För öfrigt kristalliserade sig med ens omkring denna tråd, i oregelbundna, underbara former, alla de länge och långsamt samlade rika elementerna af *Walter Scotts* poesi. — Hans forntidsminnen, hans barndomsminnen, hans ridderlighet, hans naturkärlek, hans skaldekärlek, hans

ungdomskärlek, en ur hjertat strömmande mäktig lyrik, förenad med hans episka förmåga att skildra människor, seder, jord och himmel i deras egnaste lokala färger, allt detta bryter här fram uti och omkring en enkel gammal riddare- och röfvarehistoria, på Englands och Skottlands gränsmarker, der scenen är den landtliga af hans första år, hjeltarne tillhöra hans egen stam — frambryter, säger jag, liksom det friskaste källsprång ur hans hemlands klippor, och bildar en tafla, der förr och nu, dikt och verklighet äro så med hvarandra blandade, att, hvad ock må sägas om den trollkonst, som i händelsen spelar en så stor roll, man åtminstone måste tro på skaldens egen. — Oregelbundet och hårdt, på en gång underligt hopadt och afbrutet, förefaller vid första läsningen det hela. Det är, som om skummet af poesiens störtande våg förvirrade anblicken. Men solstrålen målar tusende regnbågar i dess perlade droppar, och man ser slutligen genom dem in i ett underbart, magiskt belyst landskap. Det var, som om en ström af frisk landtlig luft hade brutit in i den förkonstlade poesiens studerkamrar och salonger. Också var första verkan ett allmänt rop af förundran — dernäst ett rop af förfriskande nöje. Alla det stora societets-hospitalets bleka invånare störtade till dörren att inandas det; utan att fråga efter de kritiska doktorernas varningar för förkylning och vinkar om att frisk luft fanns nog, då de försigtigt anbragt ventiler i hospitalsvånningen. Mot både språket, i hvilket tusende förgätna landtliga blomster från den gamla romansens och balladens gröna ängar, som man aldrig sett i någon fönsterkruka, och mot planen, som ej var någon plan utan ett bergigt landskap, gjorde kammarparnassens väktare de allvarsammaste och grundeligaste invändningar. Det blef derved. Den läsande allmänheten var förtjust.

I *Lady Margaret uti the Lay* — äfven som i *Matilda* uti det sednare poemet *Rokeby*, — har man velat igenkänna dragen af ett föremål för skaldens egen första, men olyckliga, kärlek. I allmänhet sammanhånga alla *Walters Scotts* poe-

tiska skapelser med honom sjelf, hans egna erfarenheter, hans lidelser och nöjen, hans omgifningar, på så långt afstånd skådeplatsen för dem ock må vara förlagd. — Det är det förunderliga dubbel-ljuset, på en gång sken och återsken, uti dem. Derföre, hvar hans inbillning vandrar, *han* är alltid hemma, och läsaren känner sig hemmastadd med honom. Också var denna inbillningskraft alltid frisk och färdig, midt i det mest verksamma lif, på fältet eller i kammaren; till häst, till fots, enslig eller i den bullrande omgifningen af hans barn. Poemerna *Rokeby* och *the Bridal of Triermaine* skref han inom kort tid, ömsevis och på en gång, efter sin första flyttning till Abbotsford, der ännu endast ett enda rum, tjenande för hela familjen, var färdigt, i hvilket *Scott* satt och arbetade bakom en skärm, och emellanåt talte med hustru och barn, och var ute bland sina arbetare, vid hvilkas verk han ock sjelf lade hand. — Den berömda beskrifningen om slaget vid *Flodden* i poemet *Marmion* — kanske den ädlaste bataljemålning nyare poesien kan uppvisa — komponerade han, under ledigheter från exercistimmarne med ett Volontärkompani, hvars officer han var, — ridande fram och tillbaka på hafsstranden, ofta i starkt gallopp och så nära vattnet att vågornas skum slog upp på honom sjelf och hans svarta, eldiga sto, såsom en vän berättar, hvilken såg det, och för hvilken han vid hemkomsten plögade recitera hvad han diktat. — Han älskade allt lefvande, men af djur i synnerhet hästar och hundar. Flere af de sednare, ibland dem alltid någon favorit af den största race, hörde till invånarne i hans sedermera så elegant studerkammare på Abbotsford, i hvilken vanligen ett fönster stod öppet, på det de efter behag skulle kunna springa ut och in. På spetsen af hans bokstege satt gemenligen en stor grå katt af Holländskt slag, som het Hintze von Hintzfeld, och lefde i sådan enighet med hundarne, att då, på skaldens promenader, desse förföljde något föremål, Hintze von Hintzfeld vanligen deri deltog, såsom den siste i jagten. — Efter utgifvandets af *the Lay* besökte han för första gången, såsom man,

Englands hufvudstad, och fick första gången erfara hvad det ville säga att vara, hvad man kallar, ett *Lejon* i London. Han tålte, med den ytterliga godlynthet, som i allt utmärkte honom, äfven detta fashionabla begäpande och bespråkande, var aimabel, och sade, att han, egentligen för att göra sina vänner till viljes, äfven ville *ryta* af hjertans lust. För öfrigt utlät sig en qvick dam om *Walter Scott*, att beundrans strålar gingo genom honom såsom genom ett glas, utan att lemna spår. Hans personliga uppenbarelse öfverraskade många, synnerligen hans qvinnliga beundrare, som målat sig ett riderligt ideal af elegans. Man såg en linkande man, af kämpformer, med tunga, vanliga, snarare grofva, drag och, under buskiga ögonbryn, ett par små grå ögon, vanligen uttryckande en godsinnad slughet; men vid den minsta inre rörelse blef detta anlete en spegel af själen, och de små ögonen syntes mindre emottaga, än ifrån sig gifva ljuset med ett eget sken.

Den lyckligaste skildrare af karakterer var ingen skarp domare öfver sådana i verkligheten. Hans stora godsintet kom gemenligen, i fall ej hans käraste föreställningar för mycket stöttes, och lade sig emellan, så att föremålen framstodo i allt för förmånlig dager. Så var det också med honom, såsom litterär domare. Han var en alltför produktiv natur att kunna vara strängt kritisk. Hans egen produktiva förmåga, i oupphörlig verksamhet, spelte honom mångt spratt i detta afseende. Hans vänner funno honom stundom med stor belåtenhet läsa någon medelmåttig roman och fagna sig öfver författaren. När de undrade derpå, förundrade han sig sjelf, och kunde då väl begynna berätta historien eller fabeln af kompositionen, hvilken, såsom all berättelse, strax blomstrade på hans läppar. När det kom allt omkring, var det detta han ock hade läst — således sig sjelf — i boken. Om sina egna arbeten tänkte han alltid mycket ödmjukt, oaktadt deras stora lycka, och hade en sådan vedervilja att göra dem till samtalsämne i sin vanliga omgifning, att detta var en af orsakerna, hvarföre han öfver *Waverley*-romanerna kastade

anonymitetens slöja. Hans boktryckare, som var en gammal skolkamrat, och en ej obildad man, hvilken, jemte hans vän William Erskine, vanligen genomläste hans manuskript, brukade säga, att *Walter Scott* aldrig viste om han skref väl eller illa.

Till sina utmärktaste samtida — äfven till dem, som kunde kallas hans poetiska motsatser, — stod han, utan undantag, i vänligt förhållande. Man skulle kunnat på förhand föreställa sig tvänne sådana motsatser — bägge mer gripande i det inre och innersta af själen, än *Scotts*, i yttre reflexion och bild helst dväljande, poesi. Den ena med en djupare lyrik, uppenbarande, att världens, och i synnerhet tidens, innersta ton är *smärtan*, och dermed störande den episka belåtenheten: — det var *Byron*; — den andre också lyrisk, väl ej mäktig af en verldslyrik såsom *Byron*, men så mycket mer af hjertats stillare, fredliga sång, vänd från världen: det var *Wordsworth*. — Den sistnämnde, om jag ej bedrager mig, den äldste af de tre, har aldrig förvänat, såsom de bägge andre; men hans poesi, lik en klar bäck, till hvars ljussliga sorl vandraren gerna vänder sig från dånet af de mäktiga strömmar, har aldrig saknat innerliga vänner bland dem, som älska att besöka de aflägsnare, tysta lunder i poesiens lustgård. — *Byron* fördunklade *Scott*, som också med hans uppträde vände sig — ej från poesien — men från versen till prosan, och blef i romanen ännu större poet än förut. — *Scott* erkände sig själf på det vanliga poetiska fältet slagen, och *Byron* hade i ungdomligt öfvermod uti sin bekanta, sedermera af honom själf undertryckta, satir *), öppnat sitt förhållande till sin företrädare med en skymf. Likväl blef detta förhållande sedermera det bästa och vackraste, och ett af de skönaste loford, som blifvit sagdt om *Scotts* karakter, är hans rivals ord: "*Walter Scott* kan ej känna afund." Det var ingen kompliment,

*) *English Bards and Scotch Reviewers* — i anledning af *Jeffrey's* hänande recension af hans poetiska ungdomsförsök i *Edinburgh Review*.

utan uttryck af ett tänkesätt, som Byron, tidigare och sednare, mer än en gång yttrat. "Om de vilja afsätta *Scott* — skriver han 1813 — önskar jag blott att de ej ville sätta mig upp, som en medtäflare. Jag tycker om mannen och beundrar hans arbeten." Och åter 1821: "*Scott* är i sanning den underbaraste skriftställare i våra dagar. Hans noveller äro en ny litteratur i sig sjelfva, och hans poesi, så god som någon, — om ej bättre — (blott villfarande i systemet) och upphörde endast att vara populär, emedan hopen af de lärda var ledsen att höra "Aristides kallad den rättvise — och *Scott* den bäste." — Dessa poemer ha emellertid utstått glansen af Byrons eld, och begynna nu åter lysa med sin egen. Af dem alla föredrog Byron sjelf det första, nemligen *The Lay of the last Minstrel*.

Walters Scotts produktivitet, sedan han en gång inträdde på den vittra banan, är otrolig. 1805 utkom det nyssnämnda första större poemet, 1806 hans *Ballader* och *Lyriska Stycken*, 1808 hans *Marmion*, 1810 *the Lady of the Lake*, — med hvilken man kan säga, att han inom sitt fädernesland nådde höjden af sitt egentligen poetiska ryckte: — 1811 hans *Vision of Don Roderick*, 1812 hans *Rokeby*, 1813 *the Bridal of Triermain*, 1814 romanen *Waverley*; och inom dessa år falla, utom en mängd mindre skrifter, äfven trenne stora litterära företag, hans editioner af *Drydens* och *Swifts* verk, och hans hufvudsakliga medverkan i stiftandet af tidskriften *the Quarterly Review*, sedan han upphört att vara medarbetare i den af *Jeffrey*, *Brougham* m. fl. förut stiftade *Edinburgh Review*; då denna berömda tidskrift blifvit för mycket motsatt den politik, *Walter Scott* genom hela sin karakter var tillgifven. Ty, såsom hvarje Britt, tillhörde *Scott* ett politiskt parti. Han var en *Tory*. Med 1814 började han, såsom nämndes, anonymt, serien af sina verldsberkanta romaner med *Waverley*; och de kommo sedermera, under en lång följd af år, så tätt, att ibland de förnämsta skälén, hvarföre man ej i allmänhet ville tro honom, åtminstone

ensamt, om författandet, var, att en sådan produktivitet ansågs vida öfverstiga en enda mans höfva. — Likväl fortfor hans erkända litterära verksamhet, äfven under denna period, i mångfaldiga andra riktningar, och det sista af hans större poemer — *the Lord of the Isles*, som 1815 utkom, under hans namn, — tillhör den likaledes.

Om hans romaner behöfver ingen ting sägas. De äro i allas händer. För Svenska läsare må det kan hända ej vara utan interesse, att se graderna på den allmänna opinionens termometer, angående dem, i den Brittiska läseverlden på den tid, då de utkommo. Namnet af "den store okände" — så kallades författaren först i *Edinburgh Review* — var i upphörligt stigande ifrån *Waverley*, genom *Guy Mannering*, *the Antiquary*, *Old Mortality*, *Rob Roy*, *the Heart of Midlothian*, *the Bride of Lammermoor*, *Ivanhoe* (1814—19): — uti *the Monastery* och *the Abbot* (1820) tyckte man sig först förmärka ett fallande; — men termometern steg åter med *Kenilworth* (1821) så högt, att man öfversåg fallandet i *the Pirate* (samma år); liksom lyckan af *the Fortunes of Nigel* (1822) öfverskyldde misslyckandet i *Pevekil of the Peak* (1823). — Med *Qventin Durward* (samma år), hvilken i England i början ej njöt stor benägenhet, öfversprang den store novellistens ryckte egentligen till Frankrike, der denna roman så höjde det, att glansen återkastades till hans fädernesland. Jag tviflar, att ett exempel på större litterär verksamhet finnes, än att *Walter Scott* 1823 i sitt 52 år, inom året ntagaf de bägge sistnämnda romanerna, den ena i 4, den andra i 3 delar, dertill ett försök om romanen i allmänhet (*Essay on Romance*) samt romanen *St. Ronan's Well* i 3 delar; hvarpå ändå följde 1824 *Red-Gauntlet* i tre, och 1825 *Tales of the Crusaders* i 4 volumer: arbeten, som väl alla ej mött samma allmänna bifall som de flesta föregående, men på det hela ej nedsatte den store okände.

Den *historiska romanen* gjorde med författaren af *Waverley* epok, gick öfver verlden och födde flere imitationer *), än något annat vitterhets-slag företer, hvilka, såsom vanligt blefvo långt efter originalerna. — Hittills syntes han oupphörligt arbeta i lyckans solsken. Olyckan återstod — och har brutit, ej böjt honom. Vi komma till den, för *Walter Scott*, såsom menniska, mest betecknande sista tids-rymden af hans lefnad.

Man skall, efter det föregående, utan tvifvel förundra sig, om vi tillägge, att *Walter Scotts* grundsats var att *aldrig göra litteraturen till sitt hufvudyrke*, och att det lyckades honom i det längsta att åtminstone bibehålla utseendet af oberoende i detta afseende. Han föredrog framför sin litterära bestämmelse ej blott de alltid samvetsgrant skötta embetsgöromål, som han bibehållit vid högsta domstoln i Edinburgh, der han, efter att hafva uppgifvit sin praktik såsom advokat, ännu såsom en af domstolens sekreterare i 25 år var fästad **); äfven landtliga nöjen och sysselsättningar, af hvilka han var en ifrig dyrkare, upptogo en stor del af hans tid, och *auktorn* syntes alltid försvinna i *Gentlemen*. Han tycktes ej neka sig någon af den sednares tidsfördrif. Han ansågs vara och var både en lagkarl och en affärsman. Han skötte en, med hans ryckte vexande, ofantlig korrespondens så punktligt, att han aldrig tillät sig uppskjuta svar på ett bref, — och fann likväl tid att vara den mest voluminösa författare ibland sina samtida. Hans i många år orubbliga vana att vara en tidig morgon-arbetare, hvars litterära dagsverke gemenligen till

*) Af alla för oss bekanta skulle vi med den största utmärkelsen vilja nämna *Manzoni*, oaktadt äfven hos honom dikten och verkligheten ej vilja flyta tillsammans; dertill fordrades att sjelf vara en sådan natur, som *Walter Scott*.

**) Han innehade tvänne sysslor, såsom *Sheriff* i Selkirkshire, sin landtliga hembygd, och såsom *Clerk of the Sessions* vid högsta domstolen i Edinburgh, hvilken sednare befattning förband honom till 6 månaders vistande i staden hvarje år.

till frukosten, som var hans bästa mål, undanjordes, — hans oförsunlighet att äfven, under dagen och på aftonen, använda alla spar-timmar, — den otroliga lätthet, med hvilken hans uppfinningsgäfv, liksom hans penna, under alla omständigheter var färdig, förklara mycket; ehuru utan att minska vår förundran. Det berättas, att vid ett gladt, sent inpå en vacker sommarafon fortsatt, middagslag i Edinburgh, en af gästerna i skämtsam vrede begärt att få byta plats vid bordet, emedan han stördes i sina offer åt vinets Gud genom anblicken af en skrifvande hand i fönstret midtemot, hvilken under flera timmar oupphörligt flög öfver papperet och kastade ark efter ark fullskrifvet ifrån sig. — Värden tittade ut, och sade: "Jag känner den handen: det är *Walter Scott's*." — Då skref han *Waverley*. — Men vår förundran stiger nästan till plågsam förvåning, då vi tillåtas blicka in i det innersta af detta, i svindlande mångfaldighet så rörliga, så kraftfulla lif. Man skulle tro — och så ville den store författaren ha saken ansedd — att en af allvarsamma embetsgöromål, eller af lantliga och adeliga öfningar, mest upptagen lefnadsdag endast såsom en glad prydnad bar sångens och sagans välförtjenta ärekrans, hvilken ägaren kunde aftaga eller bära efter behag: man skulle föreställa sig, att, i ett så rikt umgänge med värld och människor, de åt sånggudinnorna helgade stunderna måste ha varit utmärkta både genom det renaste och ädlaste nöjet. Utan tvifvel voro de det äfven för den utomordentligaste förmåga, som endast så sent syntes ha vaknat, för att med så mycket större ifver spana sina egna okända gränser; och säkert är, att ingen njutning öfvergår den, hvarmed en sådan förmåga njuter af sig sjelf. Men oblandadt var långt ifrån detta nöje. Det hvilade på en hemlig plågsamt ihållande grund af förlägenhet, bekymmer och smärta, hvilken skalden med snillrikt våld oupphörligt undertryckte. Det är en bedröflig sanning, men som genom dessa memoiren ligger för dagen, att ifrån den tid, då *Walter Scotts* första för-

vånande litterära framgång för honom öppnade inkomstkällor, dittills utan exempel i litteraturens historia, i samma mån äfven hans långt utöfver säkra tillgångar stigande utgifter kastade honom i förlägenheter, mot hvilka hans hela följande lif blef en fortsatt, slutligen olycklig, strid, utan hvilken verlden troligen ej sett hälften af dessa skapelser, som gjorde dess förtjusning; men hvilka, färre till antal, ändå kunnat vinna ett högre värde. Olyckligtvis blef den utväg han valde, att försäkra sin egen fördel, just det förnämsta medlet att intrassla honom sjelf i alla bokhandelns vanskligheter och skiften, som blifvit vida större än förr, i den mån spridningen af från 30- till 50,000 exemplar i upprepade upplagor af en bok (såsom fallet blef med flere *Scotts* skrifter) öppnat äfven på författares hjernor och pennor ett obegränsadt fält för en merkantil spekulation, hvars äfventyr hvarken skalden förstod eller eftersåg, under det han derföre var föremål och blef offer. För att hjälpa en ungdomsvän och skolkamrat, James Ballantyne, som blifvit boktryckare, ingick *Scott* med honom kompani för tryckningen både af egna och andras skrifter. James Ballantyne associerade sig med sin bror, John, som till *Scott* stod i samma förhållanden, och för sin munterhet af honom var synnerligen väl liden, men också mer trodd än han förtjente. Slutligen blef här af äfven en nära förening med Archibald Constable och hans hus, den store Edinburgher-bokhandlaren; och så befann sig skalden, nästan utan att veta huru, indragen i de vidt-utseende förbindelser, mot hvilkas bojor han i 20 år, med obetänksam, men herkulisk kraft kämpade, utan att kunna lossa eller bryta dem. Till sin hela tyngd och vidd blefvo de honom först bekanta i Januari 1826 vid hans associerades fallissement; och utredningen lemnade på *Walter Scotts* ansvar den oerhörda skulden af omkring 120,000 £ Sterling.

Dermed voro både hans lifs lycka och hans lifs hemlighet brutna. Hans egenskap af bolagsman hade aldrig var-

rit känd af andra än hans interessenter. Det var en ganska oromautisk hemlighet till grund för ett lysande, romantiskt lif. Skälet till denna olyckliga hemlighet, hvilken iaktogs äfven mot hans närmaste och käraste, var till en del en bland det Brittiska advokatståndet herrskande sed, enligt hvilken det ej ansågs anstå någon dess medlem att deltaga i merkantila spekulationer; men mer ändå bidrog utan tvifvel dertill hans hemliga lust, att för världen, och nästan för sig sjelf, dölja den egentligen vinstgifvande källan i den existens såsom en man af rang och förmögenhet, hvars behag han så välgörande och frikostigt både njöt och meddelade, och till hvilken det roade och smickrade honom att sätta sin utomordentliga litterära existens i ett *underordnad*t förhållande.

Derföre sträcktes den hemlighet, som omgaf honom såsom interessant i ett stort tryckeri och bokhandelsbolag, slutligen äfven till sjelfva hans författarskap, sedan han började dess andra stora afdelning med Waverley-romanerna. Oftast voro hans skrifter på förhand både ackorderade och uppburna och depenserade vinster, hvilkas rika flöde (de räknades under Waverley-romanernas mest lysande tid till omkring 10,000 £ sterl. om året) han genom exempellösa, tysta ansträngningar underhöll; under det egentliga tillståndet med hans, i bolagets stora affärer inlagda, förmögenhet och de förbindelser, för hvilka han derigenom blef ansvarig, voro honom obekanta. Emellertid köpte han i Abbotsford land till land, lade plantering till plantering, byggde rum till rum i sitt götiska slott, hvilket man slutligen kallade "en roman i sten," steg i ryckte som i rang, var värd för hela Skottlands och Englands och Utlandets vackra nyfikna verld, som strömmade ut och in genom hans dörrar, och trodde sig slutligen vid målet af sin käraste inbillning och önskan att, såsom stiftare för en egen gren af sin ädla stam, lemna sitt gods, slott och namn till efterkommande, — då hela denna, på en ihå-

lig verklighet byggda, drömverld *) med ens störtade tillsammans.

Så pliktade han för att, såsom en bisak, hafva velat behandla sitt lifs hufvudsak, att hafva misskänt det snilles makt, som likväl efter behag hänförde och beherrskade honom, att hafva genom fördom satt den lägre ärelystnaden öfver den högre. Det var hvad *Byron* aningsfullt hade kallat "det villfarande systemet af *Scotts* pöesi." — Ett ofantligt missförstånd, en oerhörd falsk ställning, — hvaråt den mest uttröttliga, af den rikaste inbillningskraft uppburna, verksamhet fåfångt hade försökt att gifva bestånd!

Men olyckan må ha varit så bittert tung som helst: den drabbade en *man* i ordets hela bemärkelse; och i vår tanke äro den äldrige skaldens sista olycksår på sant och djupt gripande meniskt intresse de rikaste. Hans associerades obestånd **) sönderref på en gång både den dunkla slöja, som dolde hans merkantila interessentskap, och den hälft genomskinliga, som omhöljt hans romantiska författareskap. Då olycksnyheten träffade honom den 16 Januari 1826, dinerade han samma dag hos en af sina vänner i Edinburgh, och syntes för hela sällskapet helt och hållet i sitt vanliga glada lynne. Vid bortgåendet hviskade han till värden: "besök mig i morgon bittida." Då denne kom följande morgonen, fann han *Scott* vid skrifbordet. Skalden steg upp och sade: "*Gif mig din hand: min är en tiggares!*" Följande dagen besökte honom den äldre *Ballantyne*, omtalade hela ställningen och att

*) The fabric of a vision Shakspeare.

**) Det inträffade för tre hus på en gång, med hvarandra och med *Scott* förbundna: *Ballantyne*, *Constable*, och *Hurst et Robinson* i Edinburgh och London. Bolagsman var *Scott* endast i det förstnämnda, hvilket han också derföre ej ville tillåta att göra cession, utan tog på sig dess skuld. De öfriges Bankrutt gaf blott dessas kreditorer 8 å 10 procent.

flera tusen pund voro förfallna samma dag, och att intet annat återstod än att yppa allt, och förklara sig insolventa. *Scott* hörde på och tog afsked af sin gamla skolkamrat med dessa ord: "Väl! — *Lita derpå, Jakob; jag skall aldrig öfvergifva dig.*" Till sin måg och biograf *Lockhart* skref han den 20 derpå följande Januari: "Så snart jag hörde, att *Constable* gjort *Cessio fori*, ansåg jag det anstå mig att allmängöra, härvidt jag var invecklad i dessa affärer och erbjuda min förmögenhet, så vidt den var användbar." — För sin egen del ville han icke begära cession, utan förblef i sina öfriga dagar sina kreditorers frivilliga slaf med föresats och hopp att betala. Och huru han höll detta sitt beslut, må det faktum förklara, att han i de följande åren med sin egen hand i sina borgenärers tjänst afskref nära 50,000 £ genom inkomsten af de verk, han emellertid författade. 54,000 £ af skulden återstodo vid hans död. Men hans lif hade blifvit försäkradt för 22000 pund, till ett par tusen fanns tillgång hos hans kuratorer, och bokhandlaren *Cadell* försköt de återstående 30,000 på salurättigheten af skaldens samlade skrifter. Den 2 Februari 1833 blef hvar man betald. — Under hans lefnad, och strax efter bankrutten hade han från okänd hand ett anbud af 30,000 £ till skänks. Han afslog det: så mer än godtgörande sitt eget ord i sin dagbok: "Jag vill ro upp emot stormen, tills jag dör: jag vill ej låna en styfver af någon människa."

"O! uppfinningsgäfva vak upp! må människor vara milda! må Gud vara mig blid!" skref han i detta Diarium, som han med dessa sina bekymmers dagar, ifrån den 20 November 1825, begynte för sig sjelf att föra, *) — ett af de dyraste, ej blott auktorliga, utan menskliga, monumenter, hvarpå mitt öga någonsin fallit; så vida man med skäl kan säga, att der flyter

*) Det har följande motto ur en gammal visa: "As J walked by myself, J talked to myself, — And thus myself said to me."

en stor och god mans renaste hjertblod. — Det finns en trefaldig *Walter Scott* af denna sista tid, hvilka det lönar mödan att jemföra: den yttre *Walter Scott* för verdens öga, med uttryck af en nästan stoisk köld, ehuru utan öfvermod, väl svarande mot de ord han skref till *Lady Davy*, den store Chemistens hustru och hans slägtinge: "hälsa *Davy*, att olyckan aldrig i sin degel kastat ett oupplösligare ämne;" den inre *Walter Scott* i all sin på en gång milda och starka älskvärdhet uti *Dagboken*; och författaren *Walter Scott*, som nu i sin ordning vet att befalla det snilles liflighet, som förut beherrsakat honom. Romanen *Woodstock* (han skref denna midt under sjelfva katastrofen af olyckan och hans hustrus deraf förorsakade död). — Romanerna *Chronicles of the Canongate*, ibland hvilka *the fair maid of Perth* påminner om hans snilles hela fordna styrka, slutligen de fleste hans historiska skrifter, ibland hvilka *Napoleons lefnad* är den förnämsta, tillhöra denna period; och om han, i synnerhet på detta sednare fält, ej bar upp hela sitt rykte, visar likväl äfven detta sistnämde verk, som oförtjent blifvit allt för mycket nedsatt, många spår, så i det hela, som särskilda delar, af den store författaren.

Den så högt spända bågen skulle slutligen brista. Hans helsa och krafter började ge vika. Sjelf fruktade han hemligt galenskapen. Besynnerliga frånvarenheter af det förundransvärdaste minne begynte inträda. Det hände honom, ibland de sina och midt under någon af sina vanliga, mest älskade berättelser, att hastigt stadna, förlora sammanhanget och se sig omkring med stirrande blick. — En resa till södern beslöts och företogs. Brittannien utrustade en af sina praktigaste fregatter, såsom för en furstelig person, att föra den sjuke skalden till medelhafvet. Han såg Malta, Neapel, Rom, med halft slocknande öga, men öfverfölls af en så häftig hemsjuka, att återresan från Italien nästan genom natt och dag

måste fortgå. Slag-anfall följde. Han inträffade i London *) och slutligen i Abbotsford, nära sanslös, men syntes upplifvas i sitt eget hus och bland dess omgifningar, i hvilka hans barn uti det vackra sommarvädret bland alla hans blommor sköto honom i en hjulstol omkring. En dag kände han sig så mycket bättre, att han bad dem skyndsamt, medan den goda stunden varade, föra honom till sitt skrifbord. Det skedde, och pennan sattes i hans hand. Den föll genast ned ur hans kraftlösa fingrar. Då flöto tårar utför hans kinder. De sista veckorna tillbragte han sängliggande, mest slumrande, med få mellanstunder af redighet. Den 21 September 1832, den skönaste, lugnaste dag, så att man genom sjukrummets öppnade fönster hörde floden Tweeds af skalden så högt älskade sorl, afsomnade stilla *Walter Scott*, omgifven af sina kring hans säng knäfallande barn. — Vid liköppningen befanns *hjer-nan* angripen.

Hvad han var, såsom både människa och skald, skall icke förgås och förgätas. För öfrigt har han äfven en historisk — man kan säga verldshistorisk — betydelse. *Walter Scott* — är *svanesången* af den halft krigiska, halft patriarkaliska, från medeltiden närmast härstammande, nu mest förgångna, men i sina ruiner ända till oss sig sträckande period, hvars förnämsta representant varit *adeln*: — nu mera en samhällsklass, med fördomar och anspråk tillhörande en gammal och förfluten, med verkliga interessen (såsom alla andra) tillhörande en ny, närvarande tid, och, i konflikten mellan bägge, lätt utsatt för faran, att förena *bägges* fel; om den ej uppriskar sitt menliga värde ur den enda, men ock för alla tillgängliga, källan. Hvarföre också, i min oförgrifliga tanke,

*) Deltagandet var så allmänt, att hans läkare en gång, under gåendet till sin patient, omringades af en hop arbetsfolk, som frågade: "säg Herre, är det här vid gatan *han* ligger sjuk?" Iksom det blott funnits en sjukling i London att fråga efter.

adlandet borde upphöra; hvilket kan ske på två sätt, endera derigenom att det ej mera erbjudes, eller ock derigenom att det ej mera emottages. — Det skulle fortskynda uppkomsten af den, äfven ofrälse, adel, som endast består och vill bestå i *personlig förtjenst*, och som åter bragt *arbetet* till *heder* i verlden; och det skulle tillika, genom täflan och återverkan, förläna nytt värde åt den adel, som finnes, men nu mera är, och allt mera blifver, en form utan innehåll.

Rättelse

Uti N:o 1, sid. 11, rad. 9 nedifr. står: Lagens läs: Sagans

Å Litteratur-Bladet för detta år kan, med 2 R:dr B:ko, prenumereras i Stockholm: hos Hrr P. A. Norstedt & Söner, Bokhandl. Fritze & Bagge samt Deleen & Comp.; i landsorterna hos de fleste Bokhandels-kommissionärer, samt på alla Post-Kontor med tillökning af postarfvodet.

Litteratur-Bladet för 1838, utgörande 15½ ark, säljes häftadt med omslag för 2 R:dr 24 sk. B:ko, så väl i Hufvudstaden som i Landsorterna.

STOCKHOLM. P. A. NORSTEDT & SÖNER.

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

C. G. Geijer.

N:o 3. Mars Månad. 1839.

Denna tidning, hvaraf en nummer i slutet af hvarje månad utgifves, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Fattigvårds-frågan.

Första Artikeln.

Den, som skrifver dessa rader, är ingen ovän af detalj-undersökningar. Han är tvertom öfvertygad, att ingen förstår ett ämne, hvilket han försmått att äfven i sina minsta delar undersöka. Men å andra sidan, då delen förutsätter ett helt, förvärfvas ingen sann insigt i delarna, utan öfversigten af det hela, och ju mera kompliceradt ett ämne är, ju snarare förvirras man genom mängden af dess enskildheter, och förlorar sig på förhand i detaljerna, om blicken för det hela fattas. — Ett sådant, i högsta grad kompliceradt, ämne är fattigväsendet, i synnerhet i vår tid. Det finnes ingen af tidens stora frågor, med hvilken det ej på det närmaste sammanhängar. Att söka visa detta sammanhang, är visserligen att öka frågans svårigheter. Men ligga dessa i sakens natur, så är också genom svårigheternas kändedom endast en lösning af frågan möjlig. Att, efter förmåga, lemna ett bidrag dertill, skall blifva föremålet för följande betraktelser.

Prof. W. G. Geijer

Vi för vår del äro öfvertygade, att ingen ting blott negativt kan genom sig sjelf begripas, utan endast genom det positiva, hvars omvändning och motsats det är. Dermed vilje vi likväl blott fästa uppmärksamheten på *bägges* oupplösliga *samband*. Ty det skulle å andra sidan kunna hända, att ej heller det positiva kan rätt förstås utan dess negation. Så har läkarekonsten i *sjukdomen* studerat *hälsans* lagar. Det är möjligt att man, för att förstå *rikedomens* rätta beskaffenhet, också behöfver studera *fattigdomen*.

Då den sednare visar sig i mångfaldiga skepnader (hvaruti eländet har sin rikedom, och hvilka i olika tider äfven vexla), så har ofta förefallit mig, att man borde vara betänkt på att skriva de *fattiges historia*, (till hvilken hittills endast fragmentariska bidrag finnas); emedan den vanliga historien mest är de rikas och mäktigas. Den nämnda, obeskrifna historien torde ha nära sammanhang med hvad vi i näst föregående blad kallat den *inre* — och *innersta* historien. Det ser ut såsom mycket af dessa, just i våra tider ville fram i dagen. En blick på progressionen af denna, länge i tysthet förberedda, skandal torde ej vara öfverflödig.

Slafstaten är den äldsta i historien, eller åtminstone så gammal eller äldre än denna, ty hon finner den före sig. Slafstaten kalla vi den, i hvilken endast *en*, nemligen despoten, är *fri*, och hans vilja lag. För öfrigt visar den allt nedifrån despot öfver despot. Den nederste är husfadren, despot öfver hustrur (ty polygamien hör väsendtligen till en sådan stat), öfver barn, öfver tjenare. Ofta är slafstaten grundad på krig och eröfring: ej alltid; liksom den ej heller endast genom våldet underhålles. Egentligen har den, såsom allt menskligt, ytterst en andelig garanti, och sin grund i de herrskande begreppen, som ej veta och begära bättre begrepp, som endast känna en högsta makt, såsom ett blindt,

godtyckligt öde, och som preglade ut denna religiösa superstition i alla förhållanden mellan herre och tjenare. Slafstaten, såsom sådan, tillhör ursprungligen Asien och Afrika. I Europa har den aldrig förekommit annorlunda än i modifierad form.

Af hvad vi sagt följer, att äfven Slafstaten har sitt *jus publicum*, sin konstitution, om man så vill. Den är ej blott ett yttre våld, utan ett af superstition och seder helgadt valde; ehuru dess grundsats måste bli, att *makten är rätten*. Egentligen är det friheten, som till en början satt sig, såsom yttre godtycke, utom sig sjelf. Dess långsamma utveckling, hvarigenom den blir hemmastadd med sig sjelf, består i att omvända besagde sats, så att *rätten* blir *makten*. Det är menskliga samhällets göra.

Fortskridandet sker genom ett allt fullständigare erkännande deraf, att *rätten* är *ömsesidig*. Dermed går långsamt. Till en början gäller detta blott inom en *herrslande klass*. Så uppträdde först friheten i Europa, och hade derigenom fortgått från den despotiska, ofruktbara, sig sjelf oupphörligt uppreparande *enheten* till samfäld delaktighet för *flera*. Längre kom ej hela den *antika republikanismen*, Grekers och Romares; dock är dem emellan en skillnad. — *Folket* — *republiken* — utgöres öfverallt af en ganska liten minoritet, hvars makt står i omvänt förhållande till dess antal — inom sig mer och mindre demokratisk, eller mer och mindre genom särskilda utmärkelser tempererad — men utom sig en så uteslutande aristokrati, att den föreställer en blott månghöfdad despotisk herrskare öfver en stor pluralitet af *undersåter* utan *medborgerliga*, och en ännu större af *slafvar*, utan menskliga rättigheter.

Vi nämnde att det är en skillnad emellan Greker och Romare, — den är tillika ett framsteg, — och visar oss *undersåt-*

lighetens strid till vunnit jemulig *medborgerlig* rätt. Det är *patriciers* och *plebejers* så långvariga kamp i Rom, — den första historiska emellan *adel* och *ofrälse*, — hvarvid vi taga det sista ordet i dess *Svenska* bemärkelse, ej af strängt ofri eller slaf, utan af mindre fri, mindre berättigad, eller oadel. Kamp mellan en sådan adel och oadel (liksom emellan adeln inbördes), finne vi väl äfven i de Grekiska republikerna. Men den utkämpades ej på stället. Det öfverlägsna partiet dref vanligen ut ur staden, ur landet, det underlägsna, som måste rädda sig genom utflyttning, och på andra stränder grundade en ny stad eller stat, efter moderstatens exempel. Så drefvos den Grekiska kulturens frön rundt omkring medelhafvets kuster, hvilka kransas af blomstrande Grekiska kolonier. Rom, först en asyl för rättslösa främlingar, och som, om icke själf från början en koloni, dock oupphörligt växte genom med sig införlifvade kolonier. — Rom, förökande sig genom in- och öfverflyttade närgränsande folkstammar, hvilka, ehuru de bibehöllo en egen författning, dock samfällt såsom *menighet* — *plebs* — ursprungligen blott stodo i ett undersätligt förhållande till det herrskande Romare-folket — *populus* — såsom patricierna ensamt från början kallades *). — Rom, säger jag, har *inom sig* utkämpat den nämnda striden. Men denna strid har tvänne skiften af olika karakter, af hvilka med det ena republiken steg och med det andra upplöstes och föll.

*) Patricierna svarade öck för sina *clientes* — underlydande, som till de förra stodo i en slags feodal-underdånighet; men ej få förblandas med plebejerna, ehuru de sednare öck kunde vara *clientes*. Plebejerna äro ursprungligen den Romerska ofrälse-kommunen i motsats mot de stora slägterna eller patriciatet, men utan egentligen politiska rättigheter, tills de i *Tribunerna* fingo lagliga försvarare, och slutligen förvärfvade lika rätt och heder i staten. *Niebuhr* (Römische Geschichte) kan sägas ha åter upptäckt Roms plebejiska historia.

Bägge visa oss tillika *krigets* verkan och återverkan på republiken: i det första är det medel, i det andra blir det ändamål. Det första af de nämnda skiftena går till tidpunkten af plebejernas inre seger, jemnlign rätt emellan patricier och plebejer. Kriget, hvares skådeplats ännu blott är Italien, visar sig under hela denna tid såsom medel: medel för patricierna att afvända de årligen väckta inre rättsfrågorna genom årliga krigståg: medel för plebejerna (som voro första kärnan i detta så fruktansvärda Romerska infanteri, hvilket sedan gjorde de stora eröfringarne), att efter hvarje uppskof återvända, med ny-härdad kraft, till den inre striden från den yttre. — I det andra skiftet blir kriget ändamål i sig sjelft — för en *senat*, nu besatt af de förnämsta både patriciska och plebejiska släkter, gemensamt kallade *Nobiles*, hvilka i de följande stora, verldsbekanta krigen, genom de angelägenhetens omätligt växande vigt, som åt deras ledning anförtröddes, bildade gemensamt denna *sednare Romerska aristokrati*, som, på en gång med verldens och Romis frihet till sitt byte, alstrade af sig en rikedom och en makt, men också ett förtryck och ett elände (de förra för de få, de sednare för mängden), dittills utan exempel. Glans-sidan af Romerska historien är den, af dess egna författare i synnerhet framhållna. Dock frambryta skuggorna. Hur det såg ut i Italien redan under *andra* puniska kriget, kan inhämtas af de *Italienska* folkens gemensamma klagan i Rom. "Redan i tio år — säger deras taleman — utarmas de genom utskrifning af soldater och sold. Nästan hvarje år lefveras en slagkning, hvem ej omkommer i striden, borttryckes af sjukdomar: de soldater, som tjente i Romerska härar, voro värre förlorade än dem Karthagern tog fångne: *han* återsände dem fritt till de sina, men för dem, som Rom utom Italien brukade i krigen, var krigstjensten landsflykt: redan åtta år voro de, som efter slaget vid Cannæ fördes till Sicilien, der qvar, grånade under vapnen, och skulle dö innan fienden

veke ur Italien: de gamle soldaterna återvände ej mer till deras fädernesland, nye utskrefvos jemnt, snart skulle ingen mer blifva öfrig" *). — Man får en vink om, huru Hannibal så länge kunde bibehålla sig i Italien. En stor del af medlersta och nedre Italiens jord *konfiskerades* redan under detta krig för de Romerske stores räkning, till straff för fiendligt medhåll, eller uteblifna skatter och soldater. En Folktribun *Tiberius Gracchus*, som, efter de puniska krigens slut, gjorde en resa genom Italien, såg följden af dessa konfiskationer, de derigenom *till namnet* otroligt utsträckta *Statsdomänerna*, egentligen ämnade till utdelning åt de fattiga Romerska borgare, nu *i verket* uteslutande i de *storas* händer, hvilka genom slafvar för sin räkning låta bruka den jord, som fordom hade fria odlare. Han kom då fram med eller upplifvade denna *åkerlag*, åsyftande en ny delning och användning af statsdomänerna, hvilken *Cicero* kallar "det borgerliga krigets första sackla." Sådan var början till de Gracchiska oroligheterna, hvilka i sina följder medförde republikens fall och det militära enväldets uppkomst. Det var i Rom — såsom fordom i Sverige efter de stora krigen — en *reduktionsfråga*, som skakade samhället i sitt innersta. En annan, ej mindre vigtig, förenade sig snart dermed, — de Italienska folkens fordran af *rösträtt* (liksom parlamentsreformen) i Rom, hvilken fordran födde det stora så kallade *Bellum Sociale* eller kriget med Bundsförvandterna. — Olyckligtvis kunde ingen af dessa frågor till samhällets verkliga bättnad lösas. — Att kommissioner sattes (den tidens reduktionskommissioner) för åkerlagen, genomdrefs väl af Graccherna, men bägge bröderna, så *Tiberius*, som *Cajus*, förlorade, den ene efter den andra, lifvet i upplopp, som den aristokratiska faktionen inom sjelfva staden föranstaltade och anförde. Verkställigheten uteblef eller skedde sedermera på

*) Livius, XXVII. 9.

ett för upphofs-männen ej mindre oväntadt, än för staten skadligt sätt. Frågan om den *vidgade rösträtten* kunde, i följe af hela antikens art, ej undfå någon nöjaktig lösning. De gamle kände ej den *representativa* författningen. Alla deras konstitutioner voro beräknade för en stad med ett måttligt område, hvars medborgare personligen kunde infinna sig på torget. Till hvilkas fördel lände således den rösträtt, som sent omsider måste beviljas de Italienska folken? Till förmån, icke för det inskränkta antalet af Italiens öfverblifna fria borgare, utan till förmån för Italiens lösa pöbel, som sammanflöt i Rom och på dess torg och gator ställde sig under fanan af Demagoger, hvilka nu framtråda ej blott ur *folkets*, utan ur *adelns* sköte. Redan reduktionsfrågan hade uppstått genom en schism emellan den sednares egna medlemmar. Demagogien fortgick sedermera att i Rom drifvas såsom en adelig näring. Det var en ny man, utan anor, endast genom egen förtjenst uppstigen till statens högsta äreställen, det var *Cicero* såsom *Consul*, som räddade Rom från att blifva *Catilinas* och hans likars *) rof; och det var en ur högsta adelns leder utgången *Tribun*, som afsagt sin börd, för att till folktribun kunna väljas, det var en *Clodius*, i spetsen för packet, som sedermera utkräfd den retade och förderfvade aristokratiens hämnd öfver Cicero för hvad han emot förnåma män vågat och utfört.

Vi sade att reduktionsfrågan äfven slutligen endast fick en olycklig verkställighet. De stora yttre krigen hade redan förstört hela Italiens fria *medelklass*. De borgerliga krigen drefvo äfven den *fattige* till förtviflan, så att han, hellre förtryckare än förtryckt, i *lägren* sökte och fann sin sista tillflykt. *Marius*, Roms förste militäriske Demagog, ur hopen uppstigen för att sedan föra sju Consulater, utskref re-

*) Elfva Romerske Senatorer voro ibland de sammansvurne.

dan *proletärerna* till krigstjenst. Han utsträckte detta under det borgerliga kriget äfven till *slafvarne*, ehuru vid *första* uppbådet endast *tre* infunno sig. (De stora slafupproren visade sedermera att de förstått uppmaningen i deras eget intresse). Så stod största delen af den fattiga befolkningen slutligen under vapen. Militärväldet var färdigt i alla sina elementer; särdeles sedan sålunda sammansatta armeer, år efter år i aflägsna, segerrika krig hade lärt, att endast i lägret se sitt fädernesland och i sin General dess oinskränkte herrskare. Så bildades de legioner, hvilka af republikens Generaler slutligen läto föra sig *mot* Rom. Dermed afgjordes också reduktionsfrågan genom *svärdet*. Italiens jord, efter föregångna förskräckliga proskriptioner, deltes efter hvarandra åt *Marii*, *Sullas*, *Pompeji*, *Cæsars* och hans arfvinges soldater. Det var grunden till den *fred*, som *Augustus* slutligen skänkte verlden *).

Upplösningen af en gammal kultur, eller hvad man kallar öfvergångstiden till en ny, utmärker sig derigenom, att i menkliga sammanlefnaden *orden ej mera svara mot sakena*. De sednare, oupphållna af tänkesätten, hvilka alltid i menkliga inrättningar utgöra yttersta grunden för allt, upplösa sig, de förra gå och gälla ännu länge, sedan de förlorat sitt egentliga innehåll. Det hela är ett förhållande af falskhet och lögn, som djupt angriper den offentliga och enskilda moraliteten. I borgerlig hänsigt är ingen rätt mer god, och man både befäller och lyder utan godt samvete. Huru lämpligt är ej allt detta på Romrarne, den tid då de, såsom deras störste häfdatecknare klagat, hvarken tålte sina

*) Augustus grundlade åtta kolonier för sina veteraner i Italien. Sådant utsträcktes äfven till andra delar af riket. Julius Cæsar skickade 80,000 man, såsom kolonister i provincerna.

laster eller deras botemedel! *). — I sjelfva verket hvad är nu *Rom*? Ett namn, som omfattar en verld, men nu förlorat den betydelse det fordom hade för sig sjelf. *Romerska republiken*? Ett ord, som enväldet sparar, sedan det borttagit dess innehåll — *Romerska folket*? Det hade, — aldrig särdeles talrikt, — fallit i krigen och lemnat, såsom en nyare historieskrifvare säger, sina ben på alla stränder. — I tiden af det andra Puniska kriget ägde Rom 750,000 borgare från 17 till 60 år. Endast Sullas krig och proskriptioner utrotade sedan 100,000. I Cæsars tid hade antalet sjunkit till föga mer än 450,000, af hvilka 320,000 voro fullkomligt obemedlade. Roms folkmängd vexte, men genom främlingar, genom Afrikanare, Asiater (af hvilka Pompeji krig förde en otrolig hop till Rom), genom en mängd provincialer från alla håll, genom frigifna och slafvar, genom Italiens afskum. Redan i Gracchernas tider uppfyllde ett sådant folk forum, och den siste af de store Scipionerna kallade det: Italiens falska söner. — *De Storas Clientel*? Bandet emellan clienten och dess patron hade fordom varit ett faderligt band, som ägde hela helgden af en familjförbindelse, och så ansågs af Romerska lagen. I republikens sista tider var det annorlunda. Ibland Sullas clientel voro 10,000 slafvar, hvilkas herrar han låtit döda. I början af kejsartiden fördrefvo patronerna sjelfva sitt förpaktar-clientel, för att taga godsens under eget bruk och sköta dem genom slafvar. — *Roms Senat*? Sammausmält under de föregående borgerliga krigen, hade den slutligen emigrerat för Cæsar, som fyllde den med sina kreatur, och, bredvid öfverlevorna af Roms ädlaste slægter, satte män af mer än tvetydigt ryckte, militäriska röfvare, barbarer och frigifna, för att vänja *alla* vid samma ok. Augustus med utsigt på ett beständigare välde, och sedan han under namn af *tillåtelse*

*) Quibus nec vitia nostra nec remedia pati possumus. Livius. — En tung tanke för den, som fattar fattigväsendet rätt i sigte.

uppmanat alla sina ovänner att träda ur Senaten, organiserade den på nytt, såsom en permanent statsdekoration, representerande den aflidna republiken, med titlar (Cæsar hade redan infört sådana), med höjda, bestämda inkomster (af honom sjelf mest donerade) och med högre, äfven ärtlig, rang. Senatörssöner erhöles t. ex. rättighet att bära senatorisk dräkt, och att följa sina fäder i rådet: trädde de i krigstjenst, blefvo de genast Kavalleri-Öfverstar eller Brigad-Generaler (præfecti alarum). Men Horatius, sjelf en Öfverste från republiken, klagar, att de forna stora krigsöfverstarnes söner *) ansågo *intresseräkning* hädanefter för den nödigaste delen af uppfostran. — Ockret, fastän Augustus sökte nedsätta räntan, drefs i Rom till den höjd, att den, som ibland en penningnödig, utsväfvande ungdom rätt förstod saken, kunde fördubbla sitt kapital på 20 månader **). — Sken var äfven den med Senaten delade makt, hvarigenom Kejsaren åt den lemnat förvaltningen af de förnämsta inre provincerna, till namnet på gamla sättet, under det hela verkligheten — det vill säga *penningar* och *soldater* — äfven i dessa provinser var *hans*, och öppet, oaktadt den bibehållna skilnaden mellan Statens och Kejsarens enskilda kassa, allt mera blef det. Och hvad kunde ej väntas af en Senat, som inuan kort med offentliga tacksägelser och monumenter firade äfven Neros modermord!

Den omoraliska inflytelsen af det Romerska Imperatorsväldet, låg mest i dess *beräknade* tvetydighet, i dessa bibehållna former, värdigheter och namn ***) från frihetens tider,

*) — pueri magnis e centurionibus orti — Horatius. Satyr. L. 1. Sat. 6. v. 72.

**) Schlosser: Universalhistorische Uebersicht der Geschichte der Alten Welt und ihrer Cultur. III. 1. 179.

***) Eadem magistratum vocabula. Tacitus.

men för enväldets intressen. Cæsar hade tänkt sig ett verkligen nytt Rom, hvars lagstiftare han, såsom Konung, ämnade blifva. Namnet, ej makten, störtade honom. Hans arfvingar, varnade för alla tider, togo makten, utan namnet; men vakade ock deröfver, såsom öfver ett rof. Allt var provisoriskt och sväfvande, — thron, succession, titel *), makten och dess gränser. Det är en förklädd despotism, som leker med en förklädd trældom. Men bägge känna det bittra alfaret af leken, äfven under bibehållande af masken. Tyranner bortlägga den mellanåt; men serviliteten har en gång ålagt sig förbannelsen att *synas* frivillig. Detta sken är sjelfva tyranniets hemliga njutning. Deraf det kolossala i det Romerska *smickret*.

Provincerna, hvilkas lott redan Cæsar sökt förbättra, vunno i allmänhet på enväldet **), hvars nycker verkade vådligast i dess eget närmaste granskap. I det gynnade, från provincialskatterna länge (intill Diodetianus) mest befriade, Italien visar sig det tvungna af det nya förhållandet, i en onaturlig och falsk, midt i fredens sköte, sjelfförstörande rikedom. Samlingsplats för världens kapitaler, spisadt genom Afrikas och Egyptens spanmålsflottor, nedlägger och vårdslösar Italien sitt åkerbruk. Det ger ej tillräcklig ränta. Land blir föremål för kapitalistens spekulationer, sammanslås i stora egendomar, med vidsträckta betesmarker för talrika, af slafvar

*) *Imperator* — under republiken det samma som *General* — men i synnerhet den titel, hvarmed soldaterna, efter en seger, hälsade sin fältherre. *Augustus* (äfven detta namn var en personlig, helgad titel) tog högsta makten såsom *imperator* och *proconsul* ursprungligen på tio år, och lät hvart 10:de år förnya den.

***) *Neque provincie illum rerum statum abuebant, suspecto senatus populique imperio, ob certamina potentium et avaritiam magistratuum; invalido legum auxilio, que vi, ambitu, postremo pecunia turbabantur.* Tacitus. *Annal.* I 2.

aktade, hjordar *), med ofantliga trädgårdar, vingårdar, olivplanteringar. Det är dessa, Italien snart öfvertäckande, för nöje, prakt eller viist sammanlagda, stora herregårdar (latinfundia), för hvilka den ännu öfverblifna smärre fria förpackaren eller jordägaren slutligen försvinner. Horatius ser det ömkliga fördrifna hushållet, man och hustru, bärande deras husgudar och smutsiga barn på armarna **). De fly till Roms fattig-utdelningar. — Så vexer *fattigdomen* med *rikedomen*, och i ett förskräckligt förhållande.

Bröd och fäktarespel (panem et circenses) begärde och erhöll Roms pöbel af sina Kejsare. Det var hvad de bäste ej underläto att gifva, och hvad de hårdaste ej vågade neka. Utdelningen af fribröd eller af spanmål gratis till folket, inskränktes i början af Augustus, men steg åter redan under honom, så att en sådan utdelning skedde till 200,000 personer. Tiberius, som med afskaffandet af Comitierna utplånade sista skenet af folkets politiska inflytande, — Tiberius, som med hårdhet i Senaten afslog att fortsätta Augusti valgerningar mot en i yttersta armod med flere barn försunken representant af den ädla Hortensiska släkten, sägande: "om allt hvad tiggare heter kommer hit och begär penningar för sina barns skull, så kan ändå icke hvar och en mättas; men staten går under ***)", — Tiberius, hvars tyranni eljest trot-

*) En possessionat, sjelf son af en frigifven slaf, i Augusti tid lemnade, churu hans förmögenhet mycket lidit i de borgerliga krigen, efter sig 3600 par oxar, 250,000 stycken småboskap och 416 slafvar. Gibbon. Decline and Fall of the Roman Empire. 1 T. Cap. 2.

**) — Pellitur paternos — in sinu ferens Deos — et uxor, et vir, sordidosque natos. Horatius, L. II. Od. 27.

***) Si quantum pauperum est, venire huc, et liberis suis petere pecunias coeperint: singuli nunquam exsatiabuntur, res publica deficiet. Tacitus, Annal. II. 38.

sade allt, vågade ej trotsa folkets skri, i theatrarne vid en uteblifven spanmåls-utdelning. Han gaf mer än Augustus. — En pollet af bleck berättigade innehåfvaren att bekomma sin portion vid dessa utdelningar. Sådana polletter utdeltes först på månad, så på kvartal, så på lifstid: slutligen gingo de i testamenten och arf. Det var Roms fattigvård. Dessutom njöt hela Rom i allmänhet fördelen af ett *nedsatt* spanmålspris: deficit täcktes af Statskassan. Trajanus stiftade särskilt fribröd för 5000 barn, och lät ingrafva deras namn i koppar-tafflor. Uppmuntrade af honom, uppstodo sådana stiftelser i flera Italiens städer: hans vän, den yngre Plinius, gjorde sjelf en på egen bekostnad. Hadrianus och Antoninerna ökade antalet af dessa undsättningsanstalter. Antoninus Pius upplifvade en Augusti inrättning af en diskont, hvarur de fattiga skulle få låna mot 4 procent. En sednare Kejsare bestämde en sådan till egendoms-lotters inköp för de fattiga, och lånen skulle småningom amorteras. Commodus — den dygdige Marci Aurelii, sin far så olika, son — inrättade en stor Spanmåls-magasins-direktion i Rom, för att förekomma den nöd, som stundom uppstod vid uteblifvandet af den Egyptiska spanmålsflottan. — Septimius Severus utsträckte denna magasinering till flere år på förhand, enligt Roms uträknade årliga behof; och af denna uträkning vill man sluta, att de utdelningar, som gratis skedde, nu sträckte sig ända till 600,000 personer; dock synes deruti en hop lönespanmål ha ingått. Då var Kejsardömet tvåhundraårigt.

Läser man *Gibbon's* värtaliga, praktfulla beskrifning på Romerska riket under Antoninernas milda spira — detta rike, omfattande den då kända odlade verlden: fullt af blomstrande städer: bevakadt vid gränserna af dessa oöfvervunna legioner, ur hvilkas läger nya städer uppstodo: genomskuret i alla riktningar af stora, nästan oförstörliga, militärvägar, under det dess handelsflottor förenade alla medelhafvets kuster, och från

det Röda hafvet besökte Indien: inom sig förbundet med ordentlig post för regeringens räkning: betäckt med monumenter, hvilka i sina ruiner ännu göra efterverldens häpnad; och, ej blott i Rom och Italien, utan i Spanien, Gallien, Grekland, Afrika, mindre Asien, med skolor för vetenskap och konst, hvilkas lärare af staten underhållas, och till den grad uppmuntras, belönas och värderas, att Marcus Aurelius synes snarare vilja vara en skollärd filosof än en kejsare: — framträder denna tafsla för inbillningen, betänker man tillika den förundransvärda utbildningen af privaträtten; och af alla både juridiska och administrativa former; så har man svårt att föreställa sig, att man ser ett blott uppehållet förfall, ett materielt välstånd, som dock är ojemnt och bedrägligt, en mekanism med endast yttre rörelsekraft, en konstlad bildning utan lif, och en andelig ohälsa, hvilken de bättre bära upp med stoisk liknöjdhet, under det hopen allt mer sjunker i förnedring; — och likväl är det så.

Historien torde ej kunna framställa ett allmännare, mer af erfarenheten bestyrkt, resultat af mensklig sammanlefnad under *alla* dess former, än följande: *af pluraliteten beror det hela*: de flestas tillstånd i godt, i ondt, bestämmer positivt eller negativt, förr eller sednare, genom verkan eller motverkan, *allas*, äfven de utvaldaste, högsta kretsars, tillstånd. Men pluraliteten i gamla verlden var *slaf*. Det republikanska Rom hade tio slafkrig. Efter qväfvande af det åttonde, som hade Spartacus till anförare, blefvo 6000 slafvar korsfästa på vägen från Rom till Capua, på samma dag. Sedan Republikens så kallade frihet gick under, och i den nu inträdande allmänna ofriheten stego ofta *frigifne* (såsom redan hos republikens Generaler) till en stor rikedom och makt. De utgjorde länge Kejsarnas personliga uppvaktning (en uppvaktning, hvilken, enligt republikens seder, ej ansågs anstå en friboren man) och Claudii omätligt rike frigifne, en Pal-

las, en Narcissus, styrde i sjelfva verket riket. Å andra sidan finner man strängheten skärpt. Under Nero stadgades, att om någon dödades af sin slaf, skulle ej blott alla husbondens slafvar, utan äfven de, hvilka han frigjort, straffas till döden, och då, under samma Kejsare, vid en förnäm mans mord af sin slaf, samtliga husets slafvar, fyrahundra till antalet (oaktadt folket af medlidande gjorde upplopp till deras försvar) ledo dödsstraffet, inskräpte en Senator nödvändigheten af denna stränghet, "sedan vi nu, sade han, hafva nationer till slafvar" *). Genom en lika olycksfull som nödvändig dragningskraft, ökes oupphörligt, med eller utan namnet, slafveriets område; och, om man får dömma den öfriga Romerska världen efter Italien (en slutsats så mycket försvarligare, som Italien länge företrädesvis gynnades), så slutade hela den ländtliga befolkningen i Romerska Riket med att, såsom *lifegen*, vid jorden fästas. — Vi skola i korthet, efter förmåga, söka utmärka stationerna på denna olycksväg.

Ämnet står i närmaste förhållande till det sednare Romerska *militärväsendet*. I republikens arméer hade slutligen dess fattige flytt, och republikens generaler underkufvade med dem Roms frihet. De *fattige* och *soldaterna* voro de ende, hvilka Kejsrarne smickrade. De förre voro nu det *Romerska folk*, hvars *Tribun* **) Kejsaren var; ty, såsom bekant, glömdes, vid det hopande på Kejsarens person af republikens statsmakter och värdigheter, hvarigenom dessa till namnet, ehuru, med förändrad betydelse, fortlesde, ingalunda den gamla tribuniciska makten. Den blef tvertom en af det nya kejsareväldets hufvudsakligaste och fruktansvärdaste bestånds-

*) Tacitus, Annal. XIII. 32. XIV. 44. Först Hadrianus förböd en husbonde att godtyckligt döda sin slaf.

**) Den fria spanmålsutdelningen till folket hade först en Tribun ur frihetstiden, Clodius, Ciceros fiende, infört.

delar. Såsom folktribuner blefvo äfven Kejsrarne, hvad de gamle tribunerne varit, helgade personer (*sacrosancti*). I dem förolämpades folkets majestät, och domarne för majestätsbrott (*judicia majestatis*) blefvo ett bland enväldets förskräckligaste medel. Men dettas egentliga stöd voro soldaterna. Kejsaren var chef öfver republikens hela krigsmakt, öfver dess flottor, dess arméer, som vid rikets gränser ofta ombytte både stånd-
 quarter och befälhafvare, samt närmast öfver garnisonen och gardet i Rom (*cohortes urbanæ et prætoriaræ*); och befalet öfver dessa sistnämnda, hvilka under Tiberius förenades i ett eget läger, och af honom äfven öfverlemnades åt en enda person (*præfectus prætorio*), utmärkte snart i det nya militärväldet, den mäktigaste mannen näst Kejsaren. Sejani namn har i tyraniets annaler blifvit odödligt jemte Tiberii. Det Romerska *imperium militare* hade i fält alltid varit absolut. Augustus lät uppdraga det åt sig äfven under freden. Närmast gällde detta Kejsarens garde; men den militärska trohets-eden aflades äfven snart, — frivilligt hette det, — af senaten, af ridderskapet, af alla de förnämsta embetsmän. Det var detta militärvälde, som stod bakom den kvarlemnade stommen af republiken, och bröt fram efter behag i utomordentlig militärisch domsrätt, så snart de lagliga formerna ej gjorde tillfyllest för vinnande af despotiska ändamål. Augustus, och alla de bättre Kejsrarne, skydde att visa det. De begagnade sig hellre af de vanliga formerna, och lemnade just derföre Romerska senatens stora namn kvar, för att genom senaten imponera på legionerna, liksom de genom legionerna imponerade på senaten. Att hålla soldaterna och pöbeln i godt lynne blef emellertid alltid en hufvuduppgift för den kejsrerliga politiken, i synnerhet inom Rom; hvarföre penninge-utdelning till både folket och soldaterna var hvarje Kejsares första omsorg. De summor, hvilka redan Augustus efter borgerliga krigets slut, och af dess rof, lät utdela åt hela arméen, låta nästan

otroliga *). Ett sådant *donativ* utmärkte sedan början af hvarje regering, och kom i dubbelt mått gardena till godo; tills dessa, då militärdespotismen, efter Antoninernas tidehvarf, oförtäckt framträdde, begynte sätta kronan på auktion, och derigenom skärpte den öfriga arméens länge närda afund.

Septimius Severus, den förste oförstälde *soldatkejsaren*, upplöste och fördref, då han med sina Pannoniska legioner besatte Rom, det gamla, i Italiensk veklighet försunkna, gardet, men bildade, i stället för de 10,000 Prætorianerna, af de utvaldaste soldater i hela arméen, ett nytt garde, redan sjelft en armée, af 50,000 man. Han förhöjde solden och soldat-rationerna för hela den af honom ökade krigsmakten, fylde den med gränsländernas krigiska, barbariska invånare, tillät Italien och de inre provinserna först friköpa sig från krigstjenst, hvarpå snart följde deras fullkomliga afväpnande, och införde, eller utsträckte åtminstone vida längre än förr, requisitions-systemet för arméernas behof. Att hans son Caracalla gaf *alla* rikets invånare Romersk borgare-rätt, visar blott, att inga undantag nu mera gäfvos från förtrycket. I de följande långvariga oroligheterna under det tumultuariska, ständigt emellan flere usurpatorer slitna soldatväldet, märkas väl försök, äfven af de öfriga det Romerska kejsarrikets statsmakter, — *Roms pöbel* och *Senaten* — att emellanåt för sig uppsätta en och annan Kejsare; men den beväpnade styrkan ger alltid utslaget. I stället för förnäma ynglingar och män, af senatoriskt blod, såsom de förre Kejsarne vanligen varit, ser man den ena soldaten efter den andra, af låg och barbarisk börd, från aflägsna länder — såsom Maximin, en Göth, Philipp,

*) Schlosser, 1. c. III. 2. 147.

en Arab — uppstiga ur lederna på thronen; och både pöbel och senat emottaga befallningar ur lägren, som hädanefter äro hufvudstad. T. ex. vi ha nämnt de utomordentligt stora kostnader, som användes på fribröd och spektakel för Romerska folket; och vi underrättas, att hvarje stad i hela riket hade egna afsatta inkomster för *samma* ändamål*). Maximin konfiskerade dem alla för sitt eget bruk, liksom han äfven plundrade templen. En femtonårig hungersnöd och pest, hvilka jemte de inre krigen rasade i medlet af tredje århundradet, sägas ha beröfvat riket hälften af dess invånare.

Ett utseende af stadga och ordning återvände tidtals än en gång, förnämligast genom tvänne store krigare och statsmän, — Diocletian och Constantin den store — af hvilka den förre, som först antog diademet, ville försäkra sitt välde genom en orientalisk hofordning och etikett, genom ett ordnadt beskattningssystem och genom erkända och antagna medregenter, för att sätta legionerna under bättre uppsigt, — den andre sökte helgden för sin makt uti erkännandet af en ny statsreligion, som redan länge undergräft den gamla, i fullkomnade administrativa och finansiella former; i rikets nya indelning och skiljandet af den civila myndigheten från den militära. Han införde en förändring, hvars hufvuddrag är, att bredvid och öfver militären sattes en utbildad hof- och embetsmannahierarki.

Vinst af statsmannanäring, handel, slöjd och handtverk, drogo, redan under republiken, Roms store i stort genom sina slafvar. Den gamle Cato var en stor entreprenör med sin slafpersonal. Gillen och handtverksskrån, under helgden af gudstjenst och gemensamma festen (såsom sedermera under medeltiden), uppstodo ock i det gamla Rom, mest af frigifne

*) Gibbon, l. c. T. I. c. 7.

och det lägsta folket; ehuru de, såsom de Engelska, synas räknat äfven högre hedersledamöter. Senaten inskränkte och förböd dem. Tribunen Clodius åter auktoriserade och förökte dem, men förvandlade dem till lika många radikala klubbar. — Under Kejsarne förlora vi detta element af det gamla folklivet mera ur sigte; men stora, fabriksmessiga företag af de rika, med slafvar till arbetare, omtalas, sednare äfven kejsersliga manufaktur och fabriker, dels praktauläggningar, dels för arméens behof. — I landtfolkets belägenhet ha vi omtalat den förändring, hvarigenom, redan i republikens sista och kejsaredömets första tider, de smärre fria jordägarne allt mer försvunno uti ytterligheterna af hopad rikedom; och dessa mot hvarandra fiendliga, men ömsesidigt hvarandra födande, motsatser fortfara att vidga sig — tills barbarerna träda emellan. Ty ännu vid Götens Alariks intagande af Rom funnos der familjer, som hade millioner i inkomster. De smärre jordägarne ersattes ej varaktigt genom de många utsända kolouierna. Dessa, bestående mest af vid landtligt arbete ovana veterauer, föllo snart äfven under de stora kapitalisternas välde; och äfven de bäste Kejsare angrepo den landtliga befolkningens välstånd. Så Vespasianus och Titus; då de genom ett maktspråk indrogo och tillagnade sig *allmänningarna*, hvilka vanligen tillhörde de landtliga menigheter eller byalag (pagi), i hvilka ytterst riket var deladt. Septimii Severi förändrade rekrytering af arméen beröfvade de inre, mest odlade, provincerna vapnen, Diocletians och Constantin den stores utbildade beskattningssystem förvandlade, genom sina följder, den jordbrukande befolkningen, så vidt den ej förut var *slaf*, *) i sjelfva

*) Det föreslogs i början af kejsardömet att utmärka slafvarne med egen drägt; men det fanns orådligt att göra dem bekanta med deras eget antal. "Huru farligt om våra slafvar begynte räkna oss!" — Quantum periculi immineret, si servi nostri numerare nos cepissent — utropar Seneca. Sedan krigsfångar ej mera, i samma mån som förr,

verket till *lifegen*. Godsägarne gjordes ansvariga för sina åboers utskylder. Man beräknade deras grundskatt och kopp-skatt efter värderandet af jord och själar i de, hvart femtonde år justerade, beskattningslängderna; så blefvo själarne fästade vid jorden. En lika ansvarighet gällde för magistrat och rådmän i städerna i afseende på borgerskapets utskylder; hvarföre man ser dem rymma från sina värdigheter och sjelfve söka skydd i lifegenskapen. Så funno *Barbarerne* den Romerska världen. Man kan knappt kalla det en yttre eröfring. Det sjuka riket hade i århundraden indragit dem i sitt sköte. Redan Septimius Severus rekryterade ur dem arméerna; snart togos de i tjänst i massa, mot anvisning af land. Slutligen stodo de på Romerska jorden ensamme med vapnen i hand. De behöfde der blott plantera svärdet för att vara hemma.

Replik till insändaren i Svenska Minerva, för Lördagen den 9 Mars 1839.

Utgifvaren af detta blad har föresatt sig att polemisera endast i intresset af sak. Om han lemnat obesvarade de inkast och anfall från motsatta håll, för hvilka hans blad, i synnerhet under de sistförflutna sex månaderna, blifvit föremål, så har det skett derföre att han ansett dessa förebräelser, för en uppmärksam läsare, redan hufvudsakligen besvarade i de artiklar, mot hvilka de varit riktade. Åtskilliga af de gjorda anmärkningarna torde ögonskenligare förfalla, genom en kommande behandling af närbeslägtade ämnen. Att försvara sina personliga motiver har han ansett fåfångt och opassande, och hoppas just derigenom ha gifvit ett bevis, huru långt han är ifrån anspråket att vilja sysselsätta allmänheten med sin person. — Den personliga anklagelse,

utifrån ökte antalet, blef inhemsk slafafvel (hvad Amerikanerne kalla *Slave-breeding*) en indräktig näringskälla.

hvilken af en insändare i Minerva för nämnde dag blifvit emot honom riktad, skulle äfven hafva blifvit lemnad derhän, om den ej mer, än utgifvarens person, rört en *princip*, hvilken han ej vill undandraga sig att vid alla tillfällen bekänna och förklara. Han har, i December-häftet af Litteraturbladet för 1838, yttrat såsom sin öfvertygelse: att "instruktionen till Generalen Grefve Klingspor af den 4 Februari 1808, angående Finlands försvar eller rättare *icke-försvar* mot Ryska anfallet, — af Svensk hand *aldrig* bort undertecknas — och att dess contrasignant, och således inför allmänna omdömet ansvarige författare, då varande Statssekreteraren för Krigsärenderna (sedermera Hans Excellens Herr Statsrådet och Grefven C. Lagerbring) derigenom sjelf tecknat en fläck på sitt minne, som alla hans embetsmanna-förtjenster ej skola kunna utplåna:" ett yttrande, som insändaren endast vederlägger med det påstående att det är Litteraturbladets författare, som "*tecknat fläcken*" — "*af lust att behaga den hop, för hvilken smädelsen är en ounbärlig njutning.*" — Jag upprepar, att detta är insändarens enda vederläggning. Ty hans eljest anförda hufvudskäl: att rikets då varande författning ej medgaf en Statssekreterare *rättigheten* att neka sin underskrift, är i Litteraturbladet så litet förbiset, att det tvertom är uttryckligen både nämndt och *medgifvet*. Och likväl ha vi ansett ett *nekande* i detta fall såsom en medborgerlig pligt. Ty hvad, som ej är rättighet för en Statssekreterare, kan under hvilken författning som helst, rätt väl blifva det för en, som icke mer är Statssekreterare, det vill säga, för en, som hellre resignerar sitt embete, än medverkar till för fäderneslandet förderfliga och nesliga beslut. Ett sådant uppföraende kan ha sina stora, personliga olägenheter; men vi vilje se den författning, i hvilken det, enligt insändarens tanke, rättvisligen kan rubriceras såsom "*högmålsbrott.*" Insändarens andra skäl, att ett nekande "tjent till intet," bevisar, i fall det antages såsom ett giltigt motiv för handlingar, allt för mycket; ty det finnes intet medgifvande åt makten, som ej genom en sådan konsideration kunde rättfärdigas. — Af bättre halt är ej heller insändarens tredje skäl, att, om den utmärkte mannen annorlunda handlat uti nämnda fall,

”så hade icke minsta skadan deraf träffat Sverige, han upposfrad, hade ock varit det för landet,” — han, ”så ansedd af dem, hvilka jemte honom deltog i rådslagen, att desse ofta genom honom måste söka mildra den olycklige Konungens oböjlighet.” — Vi tvifle ej om hans personliga bemödanden i detta afseende, liksom vi väl känne andras, och ibland dem alla skulle vilja utmärka de starka, upprepade, skriftliga framställningarne till Konungen af en man, hvilken, till nationens blygd, sedermera föll ett offer för en otyglad folkhops raseri: Hans Excellens Herr Grefve Axel Fersen *). — Då-varande Statssekreteraren för *Krigsärenderna* hade utan tvifvel de giltigaste skäl till ett likartadt uppförande, under ett tidskifte då krigsdepartementets förvaltning var så olycksfull, — han, som ej långt efter contrasignerandet af Klingsporska instruktionen, äfven contrasignerade Kongl. Maj:ts nådiga kungörelse rörande inrättningen af *landtvärnet*, gifven Stockholms Slott den 14 Mars 1808, och måste, utan att kunna hindra det, se *huru* landtvärnet behandlades och användes, — han, som oaktadt den olycklige Konungens grundsats af obemängd *allena-regering*, dock, minst af alla, kunde undgå att inse den ansvarighet, som i allmänna omdömet äfven skulle träffa hans högsta embetsmän. — Att han, den *skarpssynte*, kunde förblifva vid detta: *låta gå* — då allt gick till öppet förderf, — utan att genom något steg, af den beskaffenhet, hvarpå vi häntydt, åtminstone ge offentlighet åt sitt ogillande, det är den förebråelse vi uttalat, i följe af en princip, hvars tillämplighet, ehvar den ock träffas, vi ej frukte att erkänna.

*) Dessa för Grefve Axel Fersen hedrande dokumenter finnas tryckta i bihang till Journalen för Litteratur och Theater den 6 och 29 September 1810.

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

C. G. Geijer.

N:o 4. April Månad. 1839.

Denna tidning, hvaraf en nummer i slutet af hvarje månad utgifves, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Fattigvårds-frågan.

Andra Artikeln.

Menniskan är ett sent begrepp i Historien. Strax utanför den antika familjen är *främlingen* — det samma som *fiende*, — strax utanför den antika staten *barbaren* — det samma som *rättslös*; hvarföre ock Romaren räknade *slafveriet* till folkrätten eller *jus gentium*. Men slafveriet gäller ej blott den besegrade främlingen, den utländske fienden. Det är inhemskt i familjen, der mannen länge äger den hustru han köpt eller röfvat, och de barn han aflat, med samma rätt, som de slafvar han förvärfvat eller uppfödt. Det blir inhemskt i staten och stiger i hårdhet, i den mån ej blott familjen såsom sådan, utan staten, det vill säga den privilegierade kasten såsom sådan, har under sig hopen såsom slaf. Vi ha talat om antiken, såsom ägde der äfven slutligen en slags fattigvård rum. Detta synes strida mot den erfarenhetsatsen, att fattigvården först i samhällena inträdt i den mån slafvarna blifvit frigjorda; hvilket också i allmänhet så förhåller sig. Fattigvården, såsom allmänt bekymmer, röjes minst i den despotiska slafstaten, i hvilken, emedan frihetens begrepp saknas, dess motsats, slafveriet, ej heller framträder skarpt,

Profsten Melchior

utan just genom sin allmänhet är mildare och, för att så säga, barn i huset. Bekymret begynner i den republikanska slafstaten, der, med frihetens förderf och förlust, det suveräna folket slutligen hemfaller till fattigvården. Så är, i det Kejsarliga Rom, *Populus Romanus* satt på allmosa; ty, ehuru mycket slödder dolde sig under detta namn, titeln af sin bankruterade adel ägde det qvar, och i denna egenskap emottog det sitt fribröd, som egentligen tillhörde Romerska borgare, ingalunda främlingar och slafvar, hvilkas öfverloppsantal man tvertom vid hotande hungersnöd alltid utan skonsamhet fördref ur Rom. Att slafveriet i republiker är hårdare än i despotier, derpå kan Rom väl anföras såsom exempel. Det republikanska Roms störste ekonom, den gamle Cato inskräpte, såsom en hushållsregel, att man borde göra sig af med gamla slafvar, för att ej belastas med deras underhåll. Roms Kejsare voro mildare än Roms aristokrater. Det fanns i Tibern en ö, Æsculapii ö, der man utsatte sjuka, orklösa slafvar, och lät dem dö under Æsculapii skydd! — Kejsar Claudius förklarade sådana slafvar fria. Sedan dödade herrarne dem; hvilket ock Kejsaren måste förbjuda *). Hos en varelse utan Gud, utan slägt, utan land, utan lag —, och allt detta är slafven enligt strängt Romerska begrepp, — var ej en gång eländet menskligt **).

Det sena begreppet om människan har med Christendomen i Historien framträdt. — Det har framträdt med en människa, från Gud utgången, till Gud återgången, och som lidit en slafs straff, på det att intet menskligt skulle vara under

*) Suetonii Claudius c. 25.

**) *Servi gentem vel genus non habent* säga Romerske jurister. Deraf definitionen på välboreheten: *gentem habent soli, cujus parentes nemini servierunt*; (börd ha endast de, hvilkas förfäder aldrig tjenat någon), hvaraf följer, att icke heller den frigifne och hans afkomma någonsin kunna bli välborne. Det i Nord-Amerikanska republikerna gängse, ur slafstaterna härstammande begreppet, enligt hvilket slafblodet i än så aflägsset led smittar och förblifver med sin nesa utplånligt, är Romerskt.

honom, liksom intet är öfver honom, emedan han lärde att människan är af gudomlig börd och har ett evigt hopp — för öfrigt, i hvad han gjort och lidit, ännu mer en person och ett faktum, än en bild och en lära, och det sednare endast genom det förra. Men kommen är han ock, att födas och uppstå i hvarje bröst.

Den *enda Gudens* dyrkan är *mensklighetens* religion; men begreppet om Gud i Historien renar sig jemnt upp i samma mån som begreppet om människa. Monotheismen, före det sanna begreppet om människan, kunde blott yttra sig i en ofantlig motsägelse. — Hedendomen bade endast *Gudar* — hvarje folk *sina*, med en af alla de öfriga erkänd rätt. Man har ännu kvar en af de besvärjelser, med hvilka Romrarne både Gudarne uttåga ur en belägrad stad. Den ende guden, och likväl en nationalgud, är den oerhörda kontrast Judendomen inom sig fostrade; och den bryter å nyo på alla sidor fram i alla dess stadganden. Så är den Mosaiska lagstiftningen en omenskelig lagstiftning emot afguderiet, hvars dyrkare kunde besmitta det utvalda, men till främmande gudar så lätt förförda, folket; och likväl är i andra afseenden denna lagstiftning den menskligaste af de antika. Den *Mosaiska rätten* i dess ursprungliga mening, ej sådan den, allt för ofta öfverträdd, sedan blef i utförandet, förtjenar väl att i detta afseende studeras*). Man jemnföre dess visa, menskliga föreskrifter om *skuld* (eljest i antiken förtryckets farligaste medel), om *trälars frigifning*, om *dagakarlens lön*, om *främlingars rätt*. Ingen lagstiftning har nogare sett på den sanning, att *af de flestas öde beror allas*. Det är en i politiskt afseende på enkla seder, på folkets frihet och lycka grundad författning; och i synnerhet känne vi ingen, som med bestämdare afsigt gått ut på att *förebygga fattigdomen*.

*) Dess naiva, genialiska och lärda, framställning af *Michaelis* kan ej utan nytta och nöje läsas. En Svensk, stor jurist, professor *Olof Rabenius*, till hvilken verket äfven af *Michaelis* dedicerades, har den hedern att ha föranlett författandet.

Christendomens politiska karakter (falskeligen har man föregifvit, att den ej har en sådan) låter, ehuru mer indirekt än direkt, uttrycka sig i få ord. Först: det är tydligt, att intet medborgarskap är för högt för den, som är kallad att vara medborgare i Guds rike. För det andra: denna religion afskyr *våldet*, såsom sådant, och är, ehuru den *kan* äfven vara en yttre makt, dock så väsendtligen en *inre*, i öfvertygelsen — i tron — lefvande, kraft, att hvar och en, som vill nyttja den såsom medel för yttre ändamål, i ögnablicket finner den, okänd, väpnad emot sig. Derföre är dess stilla verk ett långsamt; hvilket ock föga betyder, efter det är ett för evigheten.

I sin uppkomst absorberade den christeliga församlingen, så vidt den sträckte sig, staten. Det var en sannt broderlig förening, utan afseende till personen, som inom sig afgjorde alla tvistigheter och gemensamt afhjelpade all brist. Emot det yttre våldet satte den endast tålmodet och kärleken, och der tvånget rörde samvetet, lidandets och trons heroism. Det var de vapen, med hvilka christendomen gjorde sina eröfringar; oöfvervinnerligt stark *emot* all verldens makt, men sjelf, sedan den blifvit herrskande, allt för mycket hemfallen till verldens frestelser. *Fördomen af racerna*, hvilken Greklands störste filosof *) så uttryckte: "att ibland alla skapade varelser, somlige äro födde att lyda och andre att befalla," denna djupaste menckliga, eller rättare omenskliga, fördom, hvars barbari christendomen efter adertonhundra år ej ännu lyckats att besegra, bekämpade den bestämdt ifrån början. Slafblodet upphörde att vara orent, och sjelfva slafveriet förlorade sin grund i folkrätten; sedan Gud äfven var *Hednigarnes Gud*. Positivt har christendomen aldrig upphäft det, (Paulus förmanar slafvarne till undergifvenhet); på det ej den yttre emancipationen skulle sättas i stället för den inre, som endast rätteligen frigör. Men inom kyrkan gälde endast det

*) Aristoteles i sin Politik.

blod, som en gång för alla var utgjutet, och intet afseende på härkomst. Äfven såsom herrskande och allt för mycket besmittad af världsliga interessen, har kyrkan alltid hållit äfven sina högsta värdigheter öppna för förtjensten, om också ur det lägsta stånd utgången, sålunda i sin egen politik visande, hvilken politik endast är den christeliga. Den gjorde, ifrån början af sin makt, sig en *heder* deraf. "Guds tjenares tjena" kallade sig företrädesvis Christi Ståthållare, och nyttjade dervid ett ord (*servus*), som i den Romerska världen betecknade *trälen*. Själfva det på hjessan afrakade håret (*tonsuren*), som utmärkte presterskapet, var ett *slafstecken*. — Eländet erkändes för menskligt. Biskoparne fingo förbönsrätt för förbrytare och olyckliga, och ett visst förmynderskap öfver *personæ miserabiles*. Enligt kyrkofäderne var kyrkans egendom de fattigas *). Det var en af de ursprungliga anledningarna till testamenten åt kyrkan; hvarföre ock Constantin den store uppmuntrade sådana. Denne Kejsares edikter af åren 315 och 322 kunna anses såsom de *första* åtgärder i fråga om allmän fattigvård. Enligt det förra skulle en lag, på koppartafvor ingrafven, uppsättas i alla Italiens städer "att afhålla föräldrars händer från barnamord" för nöds skull **): de, som ej kunde uppföda sina barn, skulle få årlig hjälp af skattkammaren. I det andra heter det: "Vi höre att provincernas invånare af fattigdom och hunger sälja sina barn: Vi befalle våra Proconsuler, att de skola gifva nödtorftigt underhåll åt alla, som befinna sig i så ytterlig fattigdom: vi vilje ej tillåta, att någon förgås af hunger, eller derigenom drifves till brott ***)". I Justiniani lagar finner man redan en vidsträckt fattigvård. *Sjukhus, fattighus, barnhus*, med flera dylika inrättningar omtalas, och en lag af 550 påbjuder inrättandet af ett *hospiti-*

*) Nihil ecclesia sibi nisi fidem possidet. Possessio ecclesiæ sumtus est egenorum. Ambrosius Epist. II contra Symmachum.

***) Quæ parentum manus a parricidio arceat.

****) Jfr: Histoire des Classes Ouvrières et des Classes Bourgeoises par M. Granier de Cassagnac. Bruxelles 1838.

tal i hvarje stad. — Men hand i hand med fattigvården går klagan öfver missbrukad välgörenhet. Den helige Ambrosius, de fattiges så nitiske vän, suckar öfver tiggarnes oförskämdhet, vid de brödutdelningar, hvilka vanligen skedde vid de christna kyrkorna. "Starke karlar, lättjefulle lösdriofvare", säger han, "komma fram och rycka hjälpen undan de verkliga fattiga: sådana klaga, att de blifvit ruinerade af hårda gäldenärer, bestulna eller röfvade: man måste undersöka sanna förhållandet" *). Stundom nödgas man göra jagt efter lösdriofvare i Rom. De fleste tiggare befunnos vara förrymde slafvar och lifegne. Ett Kejsersligt edikt ger dem i slaveri åt angifvaren, i fall ej husbonden reklamerar dem. Justinianus dömer alla arbetsföra tiggare till publikt arbete. Men tiggarehopen vexer oupphörligt.

Barbarerna kommo, och jemnade fattiga och rika. — Christendomen har ej blomstrat i hvarje jord; och dess hämmade verksamhet kan merendels tillskrifvas samma orsak: att den yttre kyrkan öfvervext den inre, och lifvet med det samma ur den förra flytt. Derföre ha dess yttre segrar ofta varit inre nederlag. Christna kyrkan, såsom *Romersk-Kejserslig-Statskyrka*, skulle ge första exemplet af bäggedera. Att hon intrasslat sig i verldsliga interessen, derom påminte henne verlden sjelf. *Asien föll af*. Här hade varit christendomens vagga. Ropet: "att det blott är en Gud, och Mahomet dess profet", hade ej trängt så djupt in i Orientens hjerta, om ej det *menskliga*, (ej det gudomligt-menskliga, men det förgängligt-menskliga) i christendomen hade tagit öfverhanden. — Det menskliga gaf nu ock Orientalen bort. Han förnekade friheten hos menniskan, för att tillbedja den endast i Guds outransakliga beslut. Man kan förlikna österns son vid en vandrare, som, tidigt trött att kastas af den brusande strömmen, återvänder till källan. Der sitter han än under palmernas skugga, väntande att floden skall återvända till sitt ursprung.

*) Sit veri examen, cit. af Cassagnac.

Medeltiden är *stånds-bildningens* tid, och på det hela ett stort framsteg. Antiken kände i sjelfva verket blott ett stånd och intet stånd, de *frias*, de *ofrias*, — friheten tillhörande några få, ofriheten mängden. Nu blir fråga om en delning, så att ej några få *allt* och andra *intet*, utan hvar och en *något*. Principen är billig; men i verkställigheten berodde här mycket af hvad man kallar förhanden, hvilken kunde taga för sig så rundeligt, att föga för efterhanden återstod. Så — till en början — gick det. — Adeln sade: jag tar den yttre makten, och vill försvara er alla; kyrkan sade: jag tar den inre makten, och vill saliggöra er alla. Hvad återstod?

Ståndsbildningen kan betraktas såsom en *fördelad frihet*. Men, då en sådan delning ej låter verkställa sig, utan förr okända inskränkningar för dem, hvilka fordom hade allt, så kan den äfven betraktas såsom en *fördelad ofrihet*; och denna ursäkt för trälldomen, är den fiktion, som *feodalismen* gjort gällande. Vi ha kallat den en *fiktion*, emedan den i visst afseende är en sådan, och emedan detta ord nu för tiden blifvit i den politiska verlden gängse. Man kallar ju ock det konstitutionella systemet en fiktion? Man har rätt, om man tillägger en *nödvändig*, det vill säga ett emellan sociala motsatser nödvändigt medlande begrepp. Försöket af bemedlingen är i sjelfva verket liksom gammalt som motsatserna. Och tror man väl, att de stridigheter, som nu yppa sig om den konstitutionella monarkien, äro så unga? Mig vetterligen icke. Systemet är under olika former så gammalt som Staten; hvilken åter allt ifrån sin början sysselsatt sig med lösningen af problemet: huruledes den *ärftlighet* i regeringsmakt, som för den lagliga ordningens oafbrutna bestånd är önskvärd, må jemnt kunna förenas med *förtjenst* i maktens utöfning. Det medlande begreppet har blifvit: att göra förtjensten till *minister*. Man nöjde sig i början med *en*, och som äfven derföre blef farlig för sjelfva den makt han skulle försvara. Så finner man i Occidenten en *Jarl*, *Rikshof-*

mästare, Major Domus, Maire du Palais, ursprungligen Chef för Konungens hof med dess inkomster, och krigare, samt således disponent af den effektiva makten, merendels den stridbaraste, mäktigaste mannen i landet, ställd bredvid Konungen. Så ställde Orienten *Visiren* bredvid *Kalifen*. — I Orienten aflägsnas än i dag ej sällan en ministère genom ett uppror af folket; i Europa sker det genom ett votum af representationen. Hvad i forntiden blott hade en rå och krigisk natur, sträfvar nu att antaga en laglig och fredlig.

Den *naturliga* och den *fria* associationen — å ena sidan *familjen*, å den andra *kommunen* — äro samhällets bägge elementer, och tillika de ursprungliga sociala motsatserna. De ha ömsevis herrskat. — I den antika på familjen grundade slafstaten, är kommunen ännu nästan omärklig. I den antika republiken uppslukar kommunen nästan familjen. I den Grekiska republikens ideal, i Platos stat, är familjen utplånad. I den Romerska republiken är den åtminstone inom sig bruten genom tillbakasättandet af den *naturliga arfsrätten* för det godtyckliga *testamentet*, hvars princip var den Romerske husfadrens blotta vilja (nuda voluntas), och som hörde till hans borgerliga rätt. — I feodalismen spelar åter familjen hufvudrollen, men en *fingerad familj*, grundad på en gång uti subordination och vapenkamratskap till en krigisk chef. Vi se den Götiske, eller Frankiske härkonungen plantera sitt svärd i Romersk jord, taga hälften eller tredjedelen deraf för sin här, som sålunda blir ett på en gång garnisonerande och jordägende krigsfolk; men företrädesvis se vi honom belöna och beläna sina närmaste vapenbröder, befälet, sitt eget *krigiska hof*, snart nog mäktigt, att göra sina förläningar ärftliga, och äfven den frie, jordägende krigaren, till sin man. — Så uppkomma Vasaller under Vasaller, och en kedja af afhängigheter, som öfverallt omfattar *personen* såsom *läns-man* *),

*) Det är bekant, att i den feodala terminologien *homo* betyder detsamma som *vasall*.

och *egendomen* såsom *län*, men hvars första länk utgöres af Konungens män — ursprungligen ett hof af kämpar och krigshöfdingar, det gamla militäriska *maison du Roi*, — och hvars fortsättning sedermera hela feodalstaten är. Till namnet är här allt en kedja af *ofrihet*; ty att vara en *annans man*, var i den Germaniska författningen det samma som ofri. — Men i sjelfva verket finnes inom denna skenbara allmänna ofrihet både *adel, frihet och trälldom*. Adelskapet räcker så långt som vapen-kamratskapet med konungen, friheten räcker så långt som vapnens bruk, trälldomen vidtager för den afväpnade, det vill slutligen säga, för hela massan af folket.

Beskaffenheten af den primitiva *christliga kommunen* — af *församlingen*, hvarur *kyrkan* uppstått — kan till en del redan intagas af hedningarnas anklagelser. En allmän indifferens i afseende på religionen herrskade redan i Romerska republikens sista tider, i synnerhet inom de högre klasserna. I början af Kejsaretiden skref den lärdaste Romare: "att ett högsta väsende, hvilket det ock må vara, bryr sig om menskliga saker, är en tanke, värd åtlöje. Det skulle blott befläckas af en så bedröfvelig och mångfaldig tjenstgöring." — "Efter den sista, som före den första, dagen, är allt för alla det samma, och det finnes ej mer känsla för kropp och själ efter döden, än före födelsen" *). Juvenalis sjunger, huru äfven pojkarne skratta åt fablerna om hvad som förestår efter döden, och att Charon i sin enda båt skall föra så många tusen själar öfver Styx. — Religionens politiska betydelse för hopen var det enda, hvarpå de upplyste lade vikt. Kejsaren var äfven riksgud. Man offrade åt hans bild, och "vår herre och vår gud befaller" **), var det ordalag, hvarmed Domitianus lät begynna sina bref. Nekandet att offra för Kejsarens bild, var ett ibland de tecken, hvarpå de christne upptäcktes. Plinius den yngre, Ståthållare i Bithynien, skrifver till Kejsar Trajanus om sitt bekymmer, huru han skulle förfara med de så kallade christne.

*) Plinius. Hist. Nat. II. 5. VII. 56.

***) Dominus et Deus noster hoc fieri jubet. Svetonius Domit. c. 13.

Vi borde kanske ej referera innehållet af brevet, helst mången utan tvifvel redan tyckt sig i vår fattigvårdsfråga finna allt för mycket ej till saken hörande. Emellertid torde det ej vara utan interesse att se, huru i den viktigaste angelägenhet, en af de bäste Romare på sin tid skref till Roms bäste Kejsare *). "C. Plinius till Trajanus: Det är vanligt, Herre, för mig, att hänskjuta allt, som förefaller mig tvifvelagtigt, till dig. Ty hvem kan bättre leda min tvekan och upplysa min okunnighet? Jag har aldrig bevistat ransakningar med de christna, och vet således ej hvad dervid rätteligen är att göra eller låta. Jag har ej litet tvekat, om jag skall göra någon skillnad på åldrarna, om äfven den spä-dare skall behandlas såsom den fullvuxne, om ångern skall gälla, om affall skall verka förlåtelse, och om, i fall christna namnet i sig sjelft vore utan brott, likväl de brott, som med namnet sammanhänga (de politiska), böra straffas. Emellertid har jag med dem, hvilka hos mig blifvit angifne såsom christne, följt den methoden, att jag frågat dem om de vore christne: ha de bekänt, har jag frågat dem andra och tredje gången, under hotelse af straff: ha de framhärdat, har jag befallt dem föras till straff. Ty jag har tänkt, deras bekännelse må innefatta hvad som helst, så är en sådan envishet och oböjlig hårdnackenhets straffvärd. Andre, lika galne, men som äro Romerska borgare, har jag antecknat för att skicka till staden. Med tiden, såsom ske plägar, har anklagelsen utspridt sig och antagit flera skepnader. En anonym libell har blifvit till mig iugifven, innehållande namn på många, som likväl nekat sig vara eller någonsin ha varit christne. De ha, föregångne af mig, anropat gudarna, och tillbedit med offer af vin och rökelse din bild, hvilken jag till den ändan befallt framföras med gudabilderna, hvarjemte de förbannat Christus; till hvilket allt de verkliga christne ej sägas kunna tvingas. De nyssnämnde har jag derföre ansett böra släppas.

*) Plinii Epist. L. X.

Andre, af angifvarna utmärkte, ha i början medgifvit sig vara christne, men strax nekat, sagt sig väl varit det, men upphört, somlige för tre, andre för flere, någre för tjugu år tillbaka. Alle desse ha också tillbedt din bild och gudarnas beläten, och förbannat Christus. För öfrigt berätta de, huru som hela deras brott eller förvillelse deruti bestått, att de brukat på en viss dag sammankomma före gryningen, och gemensamt uppstämman en sång till Christus, såsom Gud, och heligt förbinda sig, ej till något brott, utan till att afhålla sig från stöld, röfveri, hor, falskt vittnesbörd, och från förnekande af anförtrodt gods; derefter ha de plägat skiljas åt, men åter sammankomma för att intaga en gemensam, oskyldig måltid, men dermed äfven upphört, sedan jag, enligt din befallning, förbudit alla olofliga gillen. Jag har i anledning häraf ansett nödigt, att af tvänne qvinnor, som kallas tjenarinnor ibland dem, äfven genom tortur utforska sanningen. Men jag har ingen ting annat funnit än en vrång och omåttlig vidskepelse, och har därför uppskjutit ransakningen, för att rådfråga dig. Saken har synts mig värd betänkande, i synnerhet för antalet af dem, som derigenom sättas i fara. Ty desse äro och komma att blifva många, af alla åldrar och stånd och af båda könen, ej blott i städerna, utan ock i byarna och på landet; så vidt har denna vidskepelse spridit sig. Dock synes den kunna dämpas och tyglas. Åtminstone begynna de nästan öde templen åter att besökas, de länge uraktlåtna heliga högtiderna åter att firas, och här och der offerdjur att komma, hvilka nästan hade upphört att finna köpare. Hvaraf man gerna vill tro, att äfven en massa af menniskor kan tillrättaföras, om ångern får äga rum." — Kejsaren svarar: "Du har handlat, som du bort, min Secundus, i undersökningen om de hos dig angifna christna. Ty derom kan i allmänhet ingen viss form föreskrifvas. Man bör ej eftersöka dem: träffas de och öfverbevisas, så böra de straffas; likväl så, att den, som nekar sig vara christen, och det gör uppenbart i sjelfva verket, det vill säga, tillbeder våra gudar, må, än-

skönt för det förflutna misstänkt, dock erhålla tillgift för sin ånger. Men anonyma libeller må ej gifva anledning till anklagelse; det är det sämsta efterdöme och ovärdigt vårt tidehvarf.”

Man ser en christlig församling år 110 efter Christi födelse, de trogne, de vacklande, de åter affallande. Man ser tillika ett prof af den bästa Romerska politiken i detta ämne; och man kan säga, att den länge, ehuru med undantag, af Imperatorerna följdes. De visste ej rätt hvad de skulle göra med den föraktade, i det längsta för en judisk sekt ansedda, slutligen genom Judarnas egen fiendskap afsöndrade, men allt mer lik en hemlig eld omkring sig gripande christendomen; tills faran kom närmare och framkallade de allmänna förföljelserna under Decius och Diocletianus. De rätte christne voro stilla, eftergifne, men alltid blott till en viss punkt, och då i lidandets heroism oöfvervinnerliga. Den fara, som de förde med sig, men hvilken i sjelfva verket var christendomens moraliska kraft, låg i deras grundsats: *ingen kompromiss med verlden, så snart det rör samvetet!* Deri låg på en gång deras separatism och tillika den universella tendens, som inom denna stränga yta låg förborgad. Derföre får man hos hedningarna emot dem höra de mest motsatta anklagelser, än att de äro en mennisko-fiendtlig sekt, hvilken de rysligaste hemliga brott och laster pådiktades, än att de äro filantropiske svärmare, som kalla och anse hvarandra för bröder och systrar. — Filosofer le åt dessa föraktade separatister, som likväl påstå sig vara anhängare af en allmän religion, en religion, som lika väl passar för Greker som för Barbarer, för Asien och Afrika, som för Europa, hvilket redan i sig sjelf vore en orimlighet, — eller vredgas, att okunnige, olärde personer, oförfarne i andra konster än de lägsta handverk, påstå sig i mensklighetens högsta angelägenheter äga ett ljus, som seklers vetenskap och lärdom förgäfves sökt *). Tillika

*) Se bevisen hos Gieseler, Lehrbuch der Kirchengeschichte. 3:dje uppl. I. 138.

förmärker man inom hedendomen den sena devotion, som plägar påkomma de högre stånden, sedan deras egen indifferensism och libertinism ändteligen begynt tränga till folket. Plinius, såsom man ser, berömmar sig inför Trajanus, att ha åter fyllt de hedniska templen. Den hedniska filosofien börjar äfven blifva på sitt sätt orthodox och gudfruktig, finner nu i mythologierna idel symboler af de högsta och förträffligaste sanningar, och söker äfven förmedla den skarpa motsatsen med christendomen, hvars stiftare den merendels erkänner såsom en vis och dygdig man. Men ingen ting af allt detta, ehuru mycket det sysselsatte de bildade kretsarna, trängde till folket. Ej spekulationer och fantasier, utan intygandet af Christi lärjungar, om hvad de *sett* och *erfarit*, — Christi lefnad, lidande, död och uppståndelse — med ett ord, det christeliga *faktum*, som är *grunden* för all christelig *lära* — har ingifvit tro och eröfrat öfvertygelse, bevittnadt, såsom det blef, af de samma *martyrer* — det vill säga *vittnen* — som beseglat sin bekännelse med sitt blod.

I den primitiva christliga församlingen var ej lärare-embetet så inskränkt till apostlarne och deras efterföljare, att det ej skulle ansetts vara en fri andans gåfva. Församlingen var ju en andelig gemenskap i Christo? och Petrus kallar sjelf *hela* församlingen ett *prestadöme* *). I kyrkans gamla författning voro ej en gång de *äldste*, hvilka sedan kallades *Biskopar*, alltid tillika *lärare*, utan ostraffelige familjefäder, af församlingen valde att, gemensamt med den, ordna dess angelägenheter. Att presterskapet med tiden mera blef ett eget stånd, var naturligt. Men man inser tillika, med tillbakagående till det ursprungliga förhållandet, *möjligheten af en protest ur församlingen mot presten*; i fall denne ville missbruka sin makt, såsom ett gudomligt privilegium. Frestelserna dertill voro stora; helst sedan församlingen blifvit Statskyrka, och presterna det herrskande ståndet.

*) 1 Petri II. 9.

Den ursprungliga motsatsen emellan det andliga och timliga, emellan församlingen och världen, förlades inom församlingen, och blef en motsats emellan lekmän och presterskap, de förre det verldsliga, obeliga, det senare det helgande, renande; hvarvid, ju mer kyrkans verldslige medlemmar sågos aflägsnade från dess egentliga inre, en mängd utvärtas observanser för dem gjordes till religiösa försoningsmedel, under det, å andra sidan, den yttre afsöndringen från världen, slutligen äfven från familjelifvet, allt mer blef ett insegel på presterskapets helgd. — Sådan emottogo barbarerna christendomen, flocktals christnade med sina konungar, efter inträdet på Romersk jord, och på den nya religionen tillika användande sin barbariska häfd, att allt brott kunde med böter, således ock genom gåfvor till kyrkan, försonas.

Feodalismen, — ett system, i hvilken från den högste till den lägste, *man kunde af man egas*, — var den mest gynnande grund, för utbildandet af den öfvertygelse: *att äfven det heliga kan egas* eller är kyrkans *egendom*; ehuru egentligen, då frihet och ofrihet i detta system öfverallt löpa in i hvarandra, en kyrkans *anförtrodda* egendom. Kyrkans makt är sålunda sjelf ett *högsta län*, ett *län af Gud*, men också derigenom allt *annat län* egentligen af kyrkan *afhångigt*.

Dermed hade kyrkan sjelf bemäktigat sig feodalsystemets princip. Denna omflyttning var tillika en brytning. Hierarkiens kamp med den verldsliga makten begynner, och ger rum för *tredje ståndets* uppkomst.

Förklaring.

Herr General-Lieutenanten Friherre G. Lagerbring har, i ett bihang till Tidningen Correspondenten i Upsala för den 27 April, låtit aftrycka den af framledne Hans Exc. Hr Grefve Carl Lagerbring den 4 Febr. 1808, såsom Stats-Sekreterare

för krigsärenderna, kontrasignerade instruktionen för Generalen en chef i Finland, Hr Grefve Klingspor, — med yttrad förmodan, att, om utgifvaren af Litteratur-Bladet "skulle än en gång *mera lugnt* genomläsa ifrågavarande instruktion, han torde finna billigt, att sjelf utplåna den fläck han (i Litteratur-Bladet för sistledne December) satt uppå Hans Exc. Hr Grefve Carl Lagerbrings minne."

En annan af nyssnämnde Herres anförvandter har i enskildt bref till mig yttrat detsamma.

I anledning deraf får jag förklara, att ordalagen i den af mig uttalade förebråelsen visserligen äro för starka i mer än ett afseende, och först och främst såsom ensamt riktade mot Klingsporska instruktionen. De af mig dervid nyttjade uttryck nedskrefvos under impressionen af denna regerings misstag och olyckor, i politiskt och militäriskt afseende. — Men jag ser ock, under alla dessa misstag och olyckor, *samma* Stats-Sekreterare för krigsärenderna, och finner deraf huru lång tid denne höge ämbetsman haft att erfaras fruktlösheten af de föreställningar, han utan tvifvel känt sig påkallad att göra. Den, som kontrasignerade Klingsporska instruktionen, hade han ej nyss varit vittne till förfarandet uti Pommern? Och skulle han ej se Finland genom denna instruktion gifvas från början, så godt som till spillo? *) — Att han var sin Konungs trogne tjenare, derpå hade han, äfven med uppoffringar, länge och redan tidigt, gifvit bevis **). Man kan blott säga, att ett bevis på denna trohet, värdigt Stats-Sekreteraren

*) Vi vilje här ur instruktionen upprepa följande ord, emedan de torde anses såsom ursäktande för dess upphofsmän, och äfven vid aftrycket blifvit särskildt utmärkta: "men ehuru Wi, såsom förr bemäldt är, anse frälsningen af arméen och fästningarnes försäkrande höra blifva förnämsta ändamålet af försvarsanstalterna under påstående vinter, vänte Wi likväl att J, så långt som möjligt kan blifva, söken att den framträngande fienden hindra och emotstå, samt icke, förrän nöden påtränger, retraiten företaga." Men hvad blef verkan af denna instruktion på mångas tänkesätt, synnerligen efter den erfarenhet man haft om Konungens sätt att föra krig? — Att Finland ansågs vara gifvet förloradt — och att fästningarne kapitulerade.

***) Under GUSTAF IV ADOLFS minderårighet resignerade Lagerbring hellre från Landshöfdinge-platsen i Nyköping, än att i Förmyndare-regeringens händer, enligt dess önskan, lefverera tvänne dokumenter, dem han bekommit i förvar och läfvat lemna till Konungen vid hans myndiga år.

Lagerbring, ännu återstod: att hellre frånträda sitt ämbete, än förblifva verktyg för fäderneslandets förderf, och att genom en sådan handling gifva en till sin undergång rusande Konung, det sista, kraftigaste rådet. Vi ha kallat en sådan handling ett i dessa tider väl behöfligt exempel af "civilt mod." Hvad det skulle verkat, hvarken kan eller behöfver beräknas. Visst är, att, hvad som flyter ur den rätta källan för handlingar, gemenligen bär sin frukt, och vi ha betraktat ämnet ej i ett *juridiskt*, utan i ett *moraliskt* ljus. Stats-Sekreteraren Lagerbring ansåg ej ett sådant exempel tillhöra sin pligt, och, hvad som bör mildra den förebräelse vi honom gjort, *ingen* af medlemmarna i Konungens då varande konselj hade andra begrepp, än han, om sina skyldigheter. — Det äfven derföre, uti det öfverklagade Litteratur-Bladet nyss förut, *gemensamt* öfver Rikets då varande högsta ämbetsmän i samma afseende uttalade *tadlet* kunna vi likväl ej frångå. Det exempel vi ansett dem värdigt att, innan allt kom till det yttersta, gifva, är ingalunda ett, hvars behörighet ensamt inskränkes inom den så kallade konstitutionella monarkiens former. Hvad denna formellt utbildat, har i sjelfva verket sin grund i allt samhällens, i all regerings rätt förstådda natur; och vi ha med afsigt velat visa det, då vi yrkat exemplet. Det är utan tvifvel en *sådan*, af oss kallad *passiv*, men pligtsam, resistans hos en Konungs högsta ämbetsmannas omgifning eller Råd, der fäderneslandets välfärd af regenten äfventyras, som säkrast aflägsnar nödvändigheten af den *aktiva*, som är uppror. Eller med andra ord: *det är det civila modet, som förekommer militär-revolutioner.* Och man älskar snarare sådana exempel, äfven der författningen dem ej fordrar, än att, på båda sidorna om en så kallad revolution, se, till en stor del, *samma* maktens organer och tjenare, och emellan de gamla och de nya värdigheterna intet annat gränsmärke, än — *en störtad thron.*

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

C. G. Geijer.

N:o 5. Maj Månad. 1839.

Denna tidning, hvaraf en nummer i slutet af hvarje månad utgifves, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Fattigvårds-frågan.

Tredje Artikeln.

Vi ha motsatt *familjen* och *kommunen* — den naturliga och den *fria* associationen. Medeltiden visar oss denna samma motsats i största mått, — såsom kontrasten mellan det *verldsliga* och det *andeliga* samhället.

Feodalismen är Staten, fingerad efter det *kungliga hushållet*. Hvad var t. ex. den första dynasti-förändringen i Frankernas rike, hvarigenom *Mairen*, den förste embetsmannen i det kungliga hushållet, sjelf satte sig på thronen, annat än en öfvergång af makten från husbonden till gårdsfogden? Ty *Maire* het ock fogden eller rättaren på hvarje adelig gård, liksom *Drotset* var hofmästaren, *Marskalken* eller *Connetablen* (Comes Stabuli) var stallmästaren o. s. v. Dessa värdigheter i det kungliga hushållet blefvo de första i staten.

M. Geijer

En så trång form för det hela skulle nödvändigt verka menligt. Man hörer ej sällan anhängarne af de feudala traditionerna förekasta det konstitutionella systemets försvarare detta systems falskhet, tvetydighet och vanmakt, emedan det ej skall hålla det kungliga husbondeväldet i verklig helgd. Hvad var eller är denna helgd i de feudala traditionerna? Huru ofta en komplimenterad vanmakt, ett rike i utvertes åthäfvor, symboler, ceremonier, underdånigheter, medan de förste tjenarne dela sig emellan husbondens verkliga makt? Denna haltlösa fiktion upprepar sig i den feudala romantiska poesien. Hvem skulle t. ex. tro, att CARL DEN STORES historiskt väl intygade hjeltekraft skulle af de romantiska poeterna så snart försättas i en slags hederlig tjenstledighet, för att endast förherrligas genom hans krigsråds, hans paladiners omöjliga bedrifter? Det är emellertid det underbara, som denna slags poesi äfven företer. Ut i individuell heroism kunde den *nordiska*, med den stora folkvandringens minnen sammanhängande, *Kämpesagan* ej öfverträffas. För den *romantiska Riddaresagan*, då feodalismen i sig sjelf endast var en sammangyttring af enskildheter, återstod blott denna öfverdrift af den enskilda kraften, som förlorar sig i det fantastiska. Korsfärderna gånge visserligen Riddar-romanen en högre halt; men den hade redan beträdd den bana, på hvilken den skulle mötas af *Cervantes* odödliga löje.

Under det feodalismen med sin familje-fiktion allt mer upplöste Staten i privatförhållanden, räddade sig det allmänna och offentliga i *kyrkan*, — sjelf ur den primitiva, christliga kommunen, ur *församlingen* ursprungnen, sedan konstituerande den andeliga associationen för sig, såsom *prester-*

skap, i allt skarpare yttre motsats mot lekmän och världen, ju mer den inre faran af verldslig besmittelse tilltog, sedan kyrkan blef herrskande. Så djup var i den antika familjen, med slafveriet till grund, fördomen af racerna, att, uti en korporation, hvilken, såsom den christligt-presterliga, inom sig öppnade rum och värdigheter äfven för en ofri, familjeförbindelser ej gerna kunde ingås, utan att meddela eller ådraga förakt. Ej mindre fara förestod sedermera från det feodala familje-systemet. Feodal-adeln hotade att uppsluka kyrkan såsom staten. Det hade redan lyckats den att tillägna sig kyrkans värdigheter, och med det samma förvandla dem till verldsliga län. Då *lösryckte Päfven Gregorius VII presterskapet från adeln*. Såret blödde ända till rötterna af familjelifvet; så fullständigt hade de feodala afhängigheterna genomträngt detta i alla riktningar. Presten måste försaka egendom för sig, emedan all verldslig egendom var *län*, och innefattade en vasalls underdånighet; hans korporation, kyrkan, ägde i stället för honom. Han måste förneka sig en makes och en faders glädje; ty hvarje familjeförbindelse blef ett feodalistiskt band, och förde till en privat och personlig underdånighet. Derföre blef kyrkan både prestens brud och hans arfvinge. Celebatet — länge i kyrkan yrkadt, nu genomdrifvet — blef priset för hans politiska sjelfständighet under Christi ståthållare, såsom chef. Så uppväxte den kolossala presterliga korporationen ur den primitiva christliga kommunen.

Den stora politiska akt, hvarigenom presterskapet lösryckte sig från adeln — hierarkiens egentliga stiftelse under medeltiden — höjde, öfverallt der feodalismen mest utbredd sin förstörelse, kyrkan i det allmänna tänkesättet.

Och genom hvilken annan makt, än dettas, kunde en så djupt gripande förändring utföras? Det var också den makt, genom hvilken en *Gregorius VII*, en *Innocentius III* hafva beherrskat sin tid. I hvilken annan rustkammare smiddes väl deras vapen? Det är de stora herrskaresnillens profetiska blick att förutse hvar dessa ligga beredda. Kyrkans lösryckande ur det feodala barbariets bojor hälsades, af alla den tidens högre och andeliga krafter, med enthusiasm. Det sågs på verkningarna. Reste sig ej hela occidenten i korsstågen, på en uppmaning af kyrkans öfverhufvud, att åter eröfra Christi graf ur de otrognas händer? — Af kyrkans *sjelfständighet* hade blifvit hennes *öfverherrska*. Det ena med det andra var den första stora reaktionen mot feodalismen i Europa. I alla riktningar remnade och sönderföll dess byggnad, och de lösgjorda delarna fogade sig, liksom genom hemlig valförvandtskap, tillsammans i nya skapelser. Det var själen i kommunen, det var den *fria förbundsanden* som blifvit lös, det var det *korporativa elementet*, hvars förebild och triumf kyrkan sjelf var, som öfverallt gjorde sig gällande — i *samfund*, *brödraskap*, *gillen* af olika slag, adeliga, oadeliga, ifrån *chevaleriet* till den *borgerliga kommunen*. Ingen af dem var från början utan en religiös karakter. Alla uppstodo under kyrkans gifna eller förutsatta skydd. — Så hade kyrkan, med det samma som den bemäktigade sig feodalsystemets princip, och med uttalande af satsen, att *all makt är ett lån af Gud*, tillika gifvit denna princip en utsträckning, som omfattade det fria förbundet, liksom det feodala väldet och kommunen, såsom familjen. Det var egentligen det *tredje ståndets* anda, som också blifvit *legitimerad*. — Hierarkien hade dermed brutit en bana, på hvilken den sjelf snart skulle blifva efter.

Den nyväckta förbundsandan skulle äfven yttra sig i försök att återställa den primitiva christliga kommunen. Ett nytt slag af *kättare* uppstod, hvilkas afvikelse från kyrkan, ehuru äfven i lärobegreppet märkbar, dock i det hela var mindre dogmatisk än moralisk, och yrkade, äfven mot presterskapet, en reform af det christliga lifvet, på Evangelii grund. Det var början till den *protest ur församlingen*, hvars möjlighet vi på förhand antydt. Det var mot dessa första protestanter, som kyrkan uppställde *inquisitionen*; sedan den först bekrigat dem med eld och svärd. Man ser i det ohyggliga korståget mot Albigenser och Waldenser i södra Frankrike, der andelig och borgerlig frihet tillsammans begynt uppblomstra, tillika utbrottet af det feodala hatet mot de nya stadskommunerna. Hierarkien, angripen ur församlingen, gör nu med feodalismen åter gemensam sak. Oppositionen emellan bägge är hädanefter blott en politisk, bestämmd af vexlande verldsliga interessen. Dermed hade ock kyrkan begifvit sig på en grund, der de verldsliga intressena skulle blifva henne öfvermäktiga. — Vi anmärkte att denna *första* protest ur församlingen utgick från Frankrike. Dess folk har stått främst i den Europeiska samhällsrörelsen — främst i feodalsystemet, främst i protesten mot hierarkien, främst i kungamaktens seger, främst slutligen i tredje ståndets emancipation. Det har merendels varit lyckligare i att begynna, än i att fullfölja.

Den *borgerliga kommunen* är *Städernas* — ej uppkomst — men *förvärfvande af egen förvaltning och styrelse* i administrativt, judicielt och finansielt afseende. De olika historiska teorierna om fenomenet höra ej hit, lika litet som

modifikationerna och undantagen från regeln. För de stora dragen ansvara vi. Af samma skäl kunna vi ej heller här skilja de *mer* och *mindre* berättigade borgares sak (patriciers från plebejers), en skillnad, hvilken i somliga städer från början ägde rum, i andra sednare utbildade sig. Fattar man ämnet från grunden, så ser man öfverallt, i den borgerliga kommunen, ett ur den feodala afhängigheten förlössadt samhälle, med *ömsesidig rätt mellan likar*, i stället för en *herres vilja*, — förändringen framkallad och gynnad af de inflytelser, som ofvanföre äro angifna.

Af synnerlig vigt i detta ämne är, att den *borgerliga kommunen* har måst eröfra åt sig den *christliga familjens rättigheter*, hvilka feodal-adeln hade beröfvat det lägre folket. Det gällde i allmänhet om de lifegna. Och den borgerliga kommunen har, i alla de länder der feodalismen fullständigt utbildade sig, uppstått, till sin talrikaste del, af *frigjorda lifegna*: — denna frihet med eller utan feodalherrens begifvande förvärfvad, samt bibehållen och skyddad genom murar och vapen och borgerligt mod. — Det finns ej ett större bevis på huru djupt kyrkan sjelf legat fängslad under feodala band, än dess öfverseende med den omensklighet, som undanhöll den christliga familjens rättigheter från den lifegne, d. v. s. från massan af folket. *Trälen har ej slägt*, heter det i gamla Rom. Det blef det samma åter under medeltiden. Trälen hade ej egentligen en familj: han var sjelf sin herres *egen*, med hustru och barn. Hans herre var hans giftoman, hans barns förmyndare, i allmänhet ock hans arvinge. Den lifegne lefde ej i rätt äktenskap. Det är bekant, att en lifegen brud måste genom en egen afgift

friköpa sig från herrns rätt till första natten *). Också innehöllo de fribref, som stadskommunerna genom köp eller uppror förvärfvade af läns herrarne, ofta uttryckligen rätten för borgerskapet att *bortgifta sina barn, förfoga om sin förmögenhet och sjelfve ärfva* **). Men, oaktadt sådana fribref, blef feodalismens fiendskap mot kommunerna outplånlig, redan derigenom att de öppnade *fristäder*. Ty liksom det under en feodalherre i allmänhet hette: att *luften gör egen*, d. v. s. att blotta vinstandet beröfvade den, som ej redan hade en herre, friheten, så hette det snart i stadskommunen: att *luften gör fri*, och den lifegne, som dit tagit sin tillflykt, blef det vanligen, åtminstone efter natt och år. Ej alla städer voro Asylar. I Frankrike under medeltiden, gjorde vissa städer anspråk på denna rätt. Andra, äfven betydligare, t. ex. Lyon, Paris, egde den ej. Ännu år 1760 förde Marquis de la Tournelle en process om utbekommande af en till Paris flydd lifegen ***)).

Vi ha sett uppkomsten af *stadskommunen*. Det återstår att kasta en blick på den *landtliga kommunen*, som

*) Leibeigenen ward das Recht echter Ehe nicht zuerkannt; der Abkauf des leibherrlichen Rechts auf die erste Nacht oder doch die Steuer für Erlaubniss zur Heirath war Sache der Leibeigenen Braut; die Kirche liess das in Deutschland wie in der gesammten Christenheit zum Brandmal für die Satzungen von christlicher Ehe geschehen. Europäische Sitten-Geschichte von W. Wachsmuth. 3 Th. 2 Abth. Leips. 1835. s. 329.

**) Till och med borgrarne i Paris hade ej förmyndarrätten för sina barn annorlunda än genom privilegium. Cassagnac. Histoire des Classes Ouvrières et des Classes Bourgoises. Bruxelles, 1838. s. 134.

***) Han tappade den. Cassagnac l. c. T. II. s. 80.

är den äldsta. Denna tillhörde ursprungligen den Germaniska författningen, som var en *förbundsförfattning*, efter den, såsom det synes, för alla Germaniska stammar gemensamma indelningen i hundrade. Dess uttryck var *Hundari*, *Härad*, som är det samma *), redan ett skydds- och försvarsförbund för sig, hvaraf *flere* utgjorde ett större helt i *Lagsagan*, *Landskapet*, liksom en förening af de sistnämnda bildade *nationalförbundet*, *riket*. — Allt detta sammanhänge åter med den gamla militärförfattningen; ty *folket* var *landshären*. Det var blott den del af detta krigiska hela, hvilken omgaf Konungens person, som genom länesystemet blef uti eröfringarna öfvervägande, och en utväxt på den ursprungliga författningen, hvilken slutligen qväfde denna. Detta skedde fullständigast i de Germaniska eröfringarna på Romersk grund. Det skedde endast genom reaktion och således ofullständigare i de länder, der sjelfva folkstocken var eller blef Germanisk.

Minst sträckte sig äfven den feodala reaktionen, till den Skandinaviska Norden. Hvarföre i allt hvad aristokratien också här, efter utländska mönster, företog, den så mycket snarare skulle stöta på den gamla, aldrig utplånade folkfriheten, som städerna under hela medeltiden blott voro främmande växter i Skandinavien, der än i dag stadsbefolkningen är, i förhållande till landet, så mycket obetydligare än i det medlersta och syddliga Europa **).

*) Här är *Hundrade*, heter det i Edda.

**) Redan i Danmark förhöll sig städernas befolkning till landets 1834, som 259 till 1000; i Sverige 1830 endast som 108 till 1000. Berg-

Ej i den *borgerliga*, utan i den *landtliga* kommunen, ligger fröet till den *representativa författningen*. Just emedan antikens samhällsbildning mest föll inom stadskommunen, der hvarje medborgare ej hade långt till torget, kunde och behöfde ej heller der bli fråga om representation. Hos Greken var *staden* och *staten* så detsamma, att han skilde sig sjelf såsom stadsbo, från barbaren såsom landtbo *). Hos Romaren, om äfven landtlifvet här hade större vikt, var dock ännu i sjelfva verket Rom, den eviga staden, allt. — Germanen, Roms fiende, som ej visste af städer, afskydde dem länge. Den landtliga kommunen var hvad han kände och älskade. Det allmänna förhållandet var i början detsamma, som det hvilket länge bibehöll sig i Norden. På ett allshärjarting kunde ej hvar odalman infinna sig, ehuru han der hade stämman, och erkände sig förbunden af beslutet. Sednare ser man, att egentligen de större landtliga kommunerna — Lagsagorna, Landskapen — röstade, genom Lagmännen och de dem åtföljande deputerade, på den gamla Svenska Riksdagen. Feodalismen uppslukade denna representation i det öfriga Europa.

falk: Om Svenska städernas författning och förvaltning, Ups. 1838. — I Italien öfverväger stadsbefolkningen landets: ett gammalt förhållande, som här på eget sätt motverkade feodalismen. Samma verkan hade i Spanien städernas tidiga betydelse genom striden med Morerna. England förete en egen sammansmältning af det Fransyskt-feodala och det Germaniskt-fria elementet. Genom den Norrmanniska eröfringen blef här kronans makt med ens så stor, att Vasallerna behöfde städernas hjälp.

*) Benämningen *patriot* i Grekisk mening — den som blott hade ett *fädernesland*, men ingen *fädernestad* — hade långt ifrån den ädla betydelse, det hos oss äger. Det utmärkte tvertom råhet och barbari. Thraker och Skyther kallade Greken i denna mening patrioter.

Den ömförmälta gamla representationen var så litet någon *Ståndsrepresentation*, att den snarare kan kallas dess motsats. Feodalismen hade ej heller någon egentlig ståndsrepresentation. En sådan uppstod först med feodalismens brytning. Ett stånd bestämmer sig först genom *flere* sådana. Ståndsrepresentation, den må vara ärfelig eller valbar, är i sig sjelf en personlig kvalifikation. Den gamla *odal-friheten* var väl också en sådan, men tillika fästad vid *odal-jorden*, såsom *slägteegendom*. Förhållandet var i detta fall det samma för odal mannen såsom för adelsmannen; hvilken sednare, före feodal-adels uppkomst, blott var en mäktigare, genom *konungaslägt* utmärkt, odalman. Ty *Konung* betyder egentligen en *man af börd*: och derpå lades så mycket mer vikt, som kungaslägt var gudaslägt. Ty Konungarne härstammade från gudarne; hvarföre ock kunglig börd, och det namn af *Konung* den gaf, i början var en verklig adelstitel, brukad såsom man ofta ser, äfven utan rike, och endast medförande företrädesrätten, att blifva *härkonung*, och omkring sig samla ett hof af kämpar. Härkonungarne voro naturlige anförare för den stridslystna ungdom, som, ehuru odalboren, ej hemma hade rum att ärfva jord, och derföre måste förvärfva den med svärdet. Ty ett inskränkt jordbruk och ofta inträffande nöd — de stående orsakerna till utvandringarna — gifva styrka åt de både ut- och inländska traditioner, hvilka förmåla att, efter urgammal sed, än det yngre folket tvangs genom lottning att söka sin lycka i främmande länder, än att en fader dref ifrån sig sina fullvexta söner, utom en enda, som ärfde honom hemma. Deraf krigstillståndet med den öfriga världen! Det är Norrman-natagens hemlighet, liksom förmodligen den dunkla orsaken till

de tidigare folkvandringar, som öfversvämmade Romareverlden. Vi ha redan angifvit den punkt i det gamla Germaniska samhällsskicket — nemligen härkonungarnes krigiska följe — hvar-
 utur i eröfringarne feodaladeln utvecklade sig. Det skedde i stort genom feodalismens fiktion af det militäriska *Maison du Roi* för staten. Så fortfor all adel att vara ur Konungens hus. Men äfven feodal-adeln förblef fästad vid *jorden*. *Jord* var, om ej enda, dock hufvudsakligaste *län*. Med *lä-*
nens ärtflighet blef fullständigt *jorden fästad vid mannen*. Det var fallet så långt vapnens ära räckte. Längre ned i feodalsystemet blef *mannen fästad vid jorden*, d. v. s. lifegen. *Odalsfriheten utplånades* i det feodala Europa. Den steg endera till lägre adel eller den sönk i lifegenskap, der personen försvann och blef egendom. Så fanns i sjelfva verket blott ett i makt och *län* olika graderadt adelsfolk. — Det har funnits en tid, då adeln ville vara och nästan var hela samhället. Det var den företrädesvis feodalistiska epoken.

Det första *ståndet*, hvilket, såsom strängt *personlig* korporation, söndrade sig ur denna kedja, var *presterskapet*; och det blef först fullständigt såsom korporation genom motsatsen mot adeln, det vill säga, mot hvad den tiden var det världsliga samhället. Det andeliga ståndet hade aldrig varit fästadt vid *jorden*. Det lösryckte sig äfven ifrån familjen, för att endast lefva i korporationen — en korporation, som omfattade den christliga världen, och hvars interessen, för att vidmakthållas, behöfde sammanlöpa i en hand. Derföre vann öfverallt den Påfveliga myndigheten på den Biskopliga, och till presterskapets reguliera här kom munkordnarnas, af Rom endast beroende, milice. Så herrskade slutligen makten på Petri stol,

ett nytt världsvälde, med nya legioner. Det har funnits en tid, då presterskapet ville vara och nära var den högsta samhällsmakten. Det var den företrädesvis hierarkiska epoken.

Medan det andeliga ståndet höjde sig bredvid och öfver adeln, bröt sig grunden under de herrskande ståndens fötter genom det *tredje ståndets* rörelse, som begynte med att åt det lägre hushållet eröfra den christliga familjens rättigheter, och slutade med att förvärfva politisk vikt, förande borgaren tillsammans i städer, och städer tillsammans i större förbund, skapande en ny förmögenhet genom slöjd och handel, och i penningen en ny makt. Här fick den från kyrkan utgångna korporationsandan sitt världsliga fält. Städernas frihet hade begynt lossa den lifegne från jorden. — Snart fattades landtfolket af samma rörelse. Bevis de stora *Bond-upproren* i alla det vestliga och medlersta Europas länder under medeltidens sista period. Äfven tredje ståndet i detta sitt första anlopp vill omgöra samhället eller göra samhälle för sig, och i synnerhet gäller detta sista om borgareståndet. Stånden äro sättningar af särskilta rörelser, som öfver och bredvid hvarandra bildat särskilta sociala formationer. Det tredje, sist i rörelsen, hann minsta vägen, och sönk tillbaka för den nya form, adel och kyrka erhöillo genom konungadömet's seger öfver de äldre statsmakterna. Städerna förvärfvade i allmänhet ståndsrätt. Landtfolket återkastades mest i sin politiska obetydlighet, med undantag af de länder, der — såsom i Skandinavien, i Alpernas dalar, i Tyrolen, i Würtemberg — ett fritt Bondestånd förut fanns och bibehöll sig.

Ståndet skiljer sig från *kommunen*, såsom den *personliga* från den *lokala* korporationen. Men man kan ej

misstaga sig derpå: *politiska* äro till sitt ursprung och sitt väsende *bägge*; och vi ha, genom omvägen af en historisk framställning, kommit till ett resultat, som i närvarande fråga torde vara af vigt. I fall nemligen, hvilket ej lärers nekas, *fattigvården* äfven är en *kommunal-angelägenhet*; så beror den till sin rätta verksamhet, såsom all kommunalstyrelse, af kommunens eget lif. Men detta lif är politiskt, eller står i sammanhang med politiska rättigheter. Kommunen var till sin början samhället i smått, det första på ömsesidig rätt grundade. Nu finnes borgerliga samhället i stort, och detta har öfvertagit de stora sociala garantierna, men äfven de smärre lokala, som återstå för kommunen, kunna ej rätt vårdas utan det lif, som sammanhanget med samhällets stora intressen endast gifver. Kommunen begynte med att vara en politisk lifspunkt. Nu mera förutsätter den för sitt eget ett nationellt samfundslif, i hvilket den visserligen är en underordnad, men icke dess mindre nödvändig och ingripande del. Öfverallt, hvar-est, äfven i despotiska stater, spår af en kommunalförfattning finnas, äro de lemningar ifrån en bättre, friare tid. Öfverallt, hvarest man vill inrätta en sådan å nyo, men endast såsom ett slags privat hushålls- och polis-bestyr, utan att kommunen blifver en af de enkla formerna för en nations politiska lif, föder man döda reglementen.

Vi ha ur det förflutna kastat en blick framåt. I detta sammanhang möta oss flere föremål, som ådraga sig en lika uppmärksamhet innan vi gå vidare.

Vi ha utmärkt *Ståndet*, såsom den företrädesvis personliga korporationen. Vid lokalen ej bundet, såsom kom-

munen, måste det dock äga ett fäste; och det fann först ett sådant i *börden*. Det äldsta stånd (eller rättare utkast till stånd, så länge det är så godt som det enda) blef ett stånd med ärftliga företrädesrättigheter, *adeln*. Det representerade till en början hela det verldsliga samhället, tills *presterskapet* bröt sig ut, såsom representant af det andeliga. Då blef presterskapet den första så strängt personliga korporation, att hierarkien äfven lösryckte den från familjen. Det *tredje*, mest demokratiska, *ståndet* utmärkte sig i sin uppkomst derigenom, att det först förvärfvade och konstituerade den ofrälse familjens rättigheter (den ofrie hade ursprungligen ingen laglig familj): dess fortsatta bestämmelse är, att *förvärfva sin samhällsställning genom förtjenst*; hvarigenom ståndsbegreppet i allmänhet renar och kompletterar sig. Det blir hvarken mera ett *släktens* eller ett *personens* privilegium: det är en *samhällsfunktion*, hvilken den personliga förtjensten fyller. Dessa funktioners och förtjensters högre grader, med de traditioner af deremot svarande tänkesätt, som de i familjerna bilda, äro den naturliga aristokrati, som friheten sjelf till sitt eget stöd fostrar.

Ännu en anmärkning må här finna plats.

Ståndsbildningen är i allmänhet en produkt af det sig bildande borgerliga samhället. *Familjen* och *kommunen* deremot äro ursprungligen bägge äldre än det borgerliga samhället, och, för att så säga, dess förfäder, kommunen i det närmaste, familjen i det äldsta ledet. Men familjen är ej blott det första, den är äfven det sista i samhället; den kan bli detta i högre och renare mening, än den blott feodalt-legitima. Och fastheten af den sociala garanti, den äfven på

thronen ger, är så stor, att det *konstitutionella konungadömet* alltid blir en gräns, hvars naturlighet friheten, kanhända mest efter sina utsväfningar, ledes att erkänna. Äfven den sjunkande antika friheten kastade en blick åt denna hamn *); ehuru den saknade villkoret för dess uppnående.

Villkoret är svårt och viktigt nog. Den konstitutionella monarkien uppskattas gemenligen såsom ett konstigt, alltför konstigt, verk af hvarandra motvägande myndigheter. Den beror i sjelfva verket, såsom all jemnvigt inom frihetens verld, ännu mer på *seder*, än på *lagar*. Men all sedlighets rot hos ett folk är *familjens helgd*. Och för att respektera denna i det offentliga lifvet, fordras att den framför allt skall finnas i det enskilda.

*) Om någon gång ett folk störtat en rättvis Konung, eller ock, hvilket oftare plägar hända, smakat sina storas blod, vet att haf och eld kunna snarare stillas, än en retad myckenhets otyglade begär! — Ur det sjelfsväld, som de endast hålla för frihet, födas, såsom ur en rot, tyranner. Och faktion och parti är blott ett annat slags tyrann. — Af de tre regeringsformerna är, i min tanke, monarkien bäst. Men bättre än monarkien är en blandning och jemnvigt af de tre samhällsformerna. *Cicero: de Republica.*

Föreläsning om den konstnärliga konsten
och dess betydelse för samhället. Den
konst som uttrycker det mänskliga
sinnet och känslorna är en av de
högst värdefulla egenskaperna för
ett folk. Den gör oss mer medvetna
om oss själva och om vår plats i
världen. Den är också en av de
bästa sätten att uttrycka sin
kultur och sin historia. Den är
en av de mest mäktiga krafterna
för att förändra samhället och
för att skapa en bättre framtid.

STOCKHOLM. P. A. NORSTEDT & SÖNER.

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

G. G. Geijer.

N:o 6. Juni Månad. 1839.

Denna tidning, hvaraf en nummer i slutet af hvarje månad utgifves, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Fattigvårds-frågan.

Fjerde Artikeln.

I fråga om *folk-ökningen* och dess förhållande till samhällets lycka hafva, sedan början af nittonde seklet, nya öfvertygelser bildat sig, i mycket stridiga med de gamla. Man såg fordom i en vexande folkmängd en så ostridig lycka för ett land, att man trodde sig böra ingenting försumma för att befordra denna tillväxt. Det var regeringarnes grundsats att söka tillvägabringa detta, genom både positiva och negativa medel. Så gynnades tidiga giftermål, en talrik familj blef ett anspråk på belöning, barnbus öppnades till emottagande, utan undersökning och åtskilnad, af alla sådana barn hvilkas föräldrar ej kunde eller ville draga försorg om sin afföda; under det man å andra sidan, genom förbud mot utvandring, bemödade sig att hålla den ökade folkstocken inom landet. Det blad, som visade summan af folkökningen, ansågs innebära den säkraste borgen för samhällets ökade välstånd.

Bladet har i de gamla staterna vändt sig. — Man begynte finna, att ej all slags mennisko-afvel är förmånlig, att

Profsten Wessälgen

det kunde finnas en, som var och blef en börda för samhället, att *öfverbefolkning* kunde vara ett stort, om än möjligen *tillfälligt*, ondt. — Man har gått längre. Man har, med detta onda för ögonen, ransakat forna och närvarande tider och funnit, eller trott sig finna, att man här ej hade att göra med ett tillfälligt och konstladt, utan med ett *naturligt* och *nödvändigt* ondt, och att folkökningen, långt ifrån att behöfva uppmuntran, vore en så öfverbördig kraft, att den, i alla tider och med nödvändighet, sträfvade *utöfver* näringsmedlen.

England, under den vexande bördan af sina fattigtaxor, var framför andra egnadt att framkalla upptäckten. — I detta land, — den egentliga verkstaden för den moderna industrien, — hade arbetarens öde och förhållande till jorden småningom undergått förändringar, hvilka tillsammans tagna nu framstå såsom en af de största samhällshvåfnigar. Den första af dessa förändringar, som vi här taga inom vår synkrets, infaller i fjortonde seklet, då ullhandeln, genom afsättningen af de Nederländska väfverierna begynte i England blomstra. En mängd smärre paktare och åboer uppsades då af jordägarne, hvilka förvandlade de uppsagde hushållens åkrar i betesmarker. Den utdrifna hopen, — som förökades genom klostrens upphäfvande under Henrik VIII, — fann väl till en del sin utkomma i de snart stigande inhemska *manufakturerna*; men till en stor del blef den för sitt underhåll kastad på *socknarne*. Deraf de Engelska *fattiglågarna*, grundade genom en egen akt i Drottning Elisabeths 43:dje regeringsår! Denna akt bjuder: att uppsyningsmännen öfver de fattiga i församlingarne skola, med fredsdomarnes medverkan, gå i författning om, att alla oförsörjda, genom föräldrarnes oförmögenhet blottställda, barn, och alla personer i gemen, gifta eller ogifta, hvilka sakna medel till sitt underhåll, måga hållas till arbete på socknens bekostnad, hvars invånare derföre, i mån af behovet, skulle taxeras. — Tidigare än i något annat land (om man undantager Spa-

nien) blef fattigvårdsfrågan i England också afhandlad i tryck. Märkligt är, att en ungdomsskrift af den odödlige Shakspeare rör den, och är den första Engelska i ämnet *). Englands störste snillen, en Bacon, en Locke egnade det sedan sin uppmärksamhet. Den sednare, som hade offentligt uppdrag att sammanställa resultatet af en anställd undersökning om fattigvårdslagarne, afgaf deröfver ett eget betänkande. Lättja och liderlighet äro i hans tanke fattigdomens hufvudkällor. I en förbättrad uppfostran finner han förnämsta botemedlet, och föreslår derföre inrättandet af *arbets-skolor* för de barn som äro uppförda på socknarnas fattiglistor. — Likväl var det onda ännu föga spridt. Ända till början af adertonde seklet se vi fattigmedlen i England oftast använda blott till underhåll för *vanföra och äldriga*. Man finner ännu från förra hälften af 1700-talet exempel på socknar, som måste truga ut fattigdel till någon gammal gumma, på det församlingen måtte slippa att deltaga i nästa sockens fattigförsörjning; ty detta var de socknars skyldighet, som ej hade egna fattiga.

Sådant var i England förhållandet, tills den *andra* förändringen inträffade, som ännu djupare grep in i den arbetande klassens öde. Denna förändring var *allmänningarnas skifte* från början af förra seklet **). År 1709 gafs första exemplet af ett sådant skifte. Sedermera förekomma dylika laga skiften årligen, och under en tid af 120 år hafva omkring femtusen socknar (hälften af Englands område) sålunda fått sina allmänningar skiftade. Allmänningarne voro en hufvudsaklig hjälp för de mindre *Farmers* eller paktare,

*) Skriften, hvars titel vi gifva på Svenska: "Undersökning af besvär, framställda af några medborgare i våra dagar" utkom först 1581, omtrycktes 1751, och innehåller den önskan, att arbete snarare måtte uppmuntras genom belöning än åläggas med tvång. Shakspeare var blott 17 år, då han skref den. Vi hämta underrättelsen ur *De Gerando: De la Bienfaisance publique*. Paris 1839.

***) Jfr min uppsats i den *Blå Boken*: "Om förändringar inom de arbetande klasserna i England."

men hade i synnerhet blifvit tillhåll för husmän (*Cottagers*), — hvilka deraf med sina familjer odlade smärre stycken. En betydlig folkmängd blef nu, dels genom allmänningsskiftena, dels genom dermed sammanhängande åtgärder af de mindre förpaktarnes uppsägning och egendomars sammanslående under herrarnes eget bruk, kastad på fattigförsörjningen.

Inom *manufakturerna* — till hvilka hela denna från jorden fördrifna folkmängd fann sig naturligen hänvisad — inträffade slutligen den *tredje* och för arbetsklassen viktigaste förändringen, — genom *maskinernas* allt vidsträcktare användning till besparing af människokraft; hvaraf de förvånande verkningarna i synnerhet visade sig från medlet af förra århundradet. — Denna sista förändring i den arbetande klassens öde — redan en revolution för sig — är samtidigt med den egentliga epoken för Englands stora rikedom genom handel och manufakturer; hvilken dess statsekonomer datera från freden i Paris år 1763.

Ifrån slutet af Amerikanska kriget till början af det Fransyska, — ett fredligt tiotal af år, under hvilket denna nya makt slog i blomma — sönko likväl fattigtaxorna i England till och med från sitt förra belopp *). År 1795, vid hastigt stigande spanmålspris, under det arbetslönerna förblevo vid sitt förra belopp, och deraf följande stor nöd bland den arbetande hopen, föranleddes den stegring i de Engelska fattigtaxorna, hvilken, ifrån nämnda år intill den sista omskapningen af den Engelska fattigvården (år 1834), höjde dem till den grad, att i somliga socknar de slutligen medtogo två tredjedelar, stundom mer, af jordbrukarens hela inkomst.

1795 års nyhet i Engelska fattigvården — det så kallade *Allowance-System* **) — var likväl i sig sjelf blott en

*) Jfr Edinburgh Review, Januari 1831, öfver Mac-Culloch's Principles of political Economy.

**) Egentligen infördes detta blott i *södra* delen af England. Till den *norra*, liksom äfven till *Skottland*, hvars fattigvård alltid varit bättre

bokstafvig tillämpning (ehuru på utomordentliga förhållanden) af Elisabeths fattiglag, enligt hvilken hvarje socken var förpligtad att med arbetsförtjenst förse sina fattiga. Det nya undsättningssystemet bestod deri, att socknen *fyllde* bristen i den arbetslön, hvarunder en arbetsför dagsverkare ej ansågs kunna lefva, enligt de deröfver af de kommunala auktoriteterna på vissa tider uppgjorda tabeller, och denna fyllnadsundsättning tillades företrädesvis de gifta, och utföll större, i förhållande till talrikheten af dagsverkarens familj; hvilket verkade såsom ett premium på de fattigas giftermål. Denna slags fattigförsörjning, i ett fall af utomordentlig nöd på detta sätt en gång vidtagen, förblef i 40 år, och hade år 1834, då den sista reformen af fattigväsendet i England vidtog, uppdrivit fattigtaxorna till 8 mill. 683,461 L. St. *).

Tre år efter det i England så vidt utsträckta undsättningssystemet, eller år 1798, framträdde statsekonomen *Malthus* med sin, sedermera fullständigare utarbetade och i flera faldiga upplagor spridda, bok kallad: *Försök öfver folkökningens princip, eller en blick öfver dess jordna och närvarande verkningar på mensklig lycka* **). Bokens hufvudtanke är den, i början af denna artikel uttryckta: att

än Englands, utsträcktes det ej. Hvad *Irland* angår, så är det, mig vetterligen, ännu utan någon allmän fattigvård; och dess tillstånd må bevisa, emot dem, som fördöma fattigvården, såsom *statsangelägenhet*, att, om en illa beräknad fattigvård är förderlig och äfven den bästa ej utan sina stora olägenheter (emedan fattigdomen är ett ondt), frånvaron af en laglig fattigförsörjning dock gör det onda värre.

*) Genom den nya Engelska fattiglagen, och ehuru upphörandet af understödet för *arbetsföre* fattige ej kunnat, såsom lagen åsyftat, fullt utföras, hade dock fattigtaxorna för år 1836 sunkit till 6 mill. 414,912 L. St. Men deremot väpna sig de så kallade *Kartisterna*, och Demagogerna uppreta hopens passioner i synnerhet mot den nya fattiglagen.

***) *An Essay on the principle of population; or a View of its past and present effects on human happiness*. Med den andra omarbetade upplagan 1803, fick verket först sin större omfattning. Den *sjette*, tryckt i London 1826, är den sista mig bekanta.

folkkökningen långt ifrån att behöfva uppmuntran, tvertom naturligen sträfvar *utöfver* tillgången af näringsmedlen, hvilken dock utgör dess naturliga gräns *). Hvarföre — (det var den *följd* Malthus drog af *principen*) — detta befolkningens öfverskott, om det ej af *moraliska* band hämmas, måste förtära sig sjelf genom *elände* och *last*.

Dermed syntes de bägge sednare, — då det *moraliska* återhållet ej alltid kunde påräknas, — äfven hafva fått sin nödvändiga plats sig anvisad i sambället. Att de der voro gamla gäster hade man tillräckligt sett: att de voro hemma i huset ville ingen kännas vid; och en strid uppstod både om den framställda principen och de deraf dragna följderna, hvilken, med häftighet förd, äfven ur theologiska grunder, emot en af de välvilligaste män (sjelf prestman), slutligen synes bilagd derhän, att principens sanning i det hela måst erkännas, men att dess olycksföljder, ehuru föremål för billig fruktan, likväl icke, kunna antagas vara oundvikligt nödvändiga; hvilket författaren äfven antydt.

Saken har både sin ljus- och sin skuggsida; och om äfven dess förste framställare, hvars arbete gjort epok, ej tillräckligt hänvisat på den förstnämnda, om han till och med kan sägas luta till en ytterlighet, just emedan han hade att bekämpa en hittills gällande motsatt, så finnes likväl denna ljussida i hans ämne och är egnad att frambryta just ur dess mörkaste skuggor. — Menniskan är ej ett så lättlärdt barn, att hon ej skulle behöfva *nöden* till läromästare. Och det gifves slutligen ingen skarpare väckare på mensklig verksambet än denna befolkningens naturlag att sträfva *utöfver* gränssorna af de för hand varande näringsmedlen. Deri

*) Vi lemna derhän författarens bekanta *geometriska* och *arithmetiska* serier, som skola uttrycka *måttet* af missförhållandet i *folkmängdens* och *näringsmedlens* relativa tillyext; ehuru dessa siffertal, liksom alla sådana, imponerat på dem, som gerna taga siffror för bevis. — De innehålla en sofism, som här ej är stället att utreda och vederlägga, men hvaraf det sanna i boken är oberoende.

ligger hemligheten af jordens och dermed mensklighetens fortskridande odling.

Om vi säge, att den nämnda lagen gäller för det hela, så följer deraf likväl ej, att den icke har sina undantag; — men dessa äro af en beskaffenhet, att de, rätt förstådda, bekräfta sjelfva regeln. — I detta afseende må anmärkas följande: Det kan i särskilta fall finnas en *afstagande* befolkning; — det kan finnas en *stillastående*, som merendels är förebudet till en *afstagande*; och det kan slutligen finnas *två slags vexande* befolkning, en till *förkofran*, en till *förderf*.

Aftagandet inträffar vid beröringen mellan ett *vildt* och ett *odladt* slägte, och blir det förras lott. Vi vete att bägge dessa termer äro relativa. Emellertid användes den förra gemenligen på hvarje menskligt tillstånd, som ännu ligger bortom *åkerbruket*, således på nomaden, herden, jägaren ibland folken. Beröringen emellan dessa och åkerbrukaren innebär merendels fiendtlighet, en tyst eller öppen, och som slutas med, att nomaden, äfven om han uppträder såsom eröfrare, går under, eller utplånas genom behandelsen med odlaren, och så vidt deras gemenskap sig sträcker. Sådant plägar utslaget blifva af beröringen, om den på ena eller andra sidan leder till öppen fiendtlighet. Den tysta af blotta grannskapet är ej mindre verksam, och för nomaden förderfligare i samma mån, som han i sjelfva nomadlifvet står lägre, och afståndet således emellan honom och odlaren är större. Ty äfven nomadlifvet har sina grader, från fiskaren, som står lägst, till jägaren, till herden, hos hvilken sistnämnda den bestämde *egendom* redan begynner yppa sig, som hos de förra ännu blott har de trångaste gränser, och först med fasta boningar får sitt egentliga område. En utfallen led i denna kedja är i nomadens förhållande till odlaren den förras så mycket bestämde förderf; emedan den gör öfvergången så mycket svårare. Norra Amerikas jägare-nationer, brevid den Anglo-Amerikanske odlaren, visa, att äfven civilisationen har sitt villebråd, som förgäfves flyr undan till sko-

garne, till ödemarken. — Olycklig mensklighetens lott, — vore det ej människans bestämmeelse att i sin egen sak både stupa och segra!

Men segraren må ej förhäfva sig! Bakom honom står hans broder — hans fiende. Och odlarens bana har för den enskilte (och den enskilte kan vara ett försvinnande människoslägte) ej mindre faror, än den jagade jägarens. Striden emellan de fasta boningarna och de irrande folken upprepar sig inom de förras väl bevakade omkrets, genom upptäckter af nya näringsfång, sedan odlare vid odlare stängt om sitt hus, omgärdat sin åker, och fästat den fordom vilda jagten och fisket vid sin skog, vid sin insjö. Folket varder stort och mycket. Alla kunna ej äga jord. De fråga sig: hvad äga vi? — De svara sig: Hvad som *skapar egendom* — uppfinningsgåfva, arbete. — Och nöden står öfver deras hufvud, såsom läromästare. Då *lösryckes egendomen från jorden* med oemotståndlig makt. Slöjdaren öppnar sin verkstad. Handeln utbreder sina segel öfver hafven. Omsättningen af alster och varor leder till upptäckten af en alla varors vara, eller ger en sådan i *pennningen* sin alltomfattande verksamhet; och i den *rörliga förmögenhetens strid med den fasta* begynner civilisationens egen inre kamp.

Hvarenda af dessa stora sambällsstrider, nomadens med odlaren, penningens med jorden, har sina offer. Den produktiva, folkökande kraften yttrar sig alltid företrädesvis hos den, som har eller får öfverhanden; under det lifskraften hos den underlägsne först är *stillastående*, sedan *aftagande*; och detta äfven *tidigare*, än enligt naturens vanliga gång. Förhållandet gäller ej blott successift och på längden, utan samtidigt och på bredden; så att folkökningen alltid vexer mest, endera hvarest de gamla näringsfängen ännu lemna mesta utymme, eller hvarest nya upptäckas. I det hela är det generationer, som vinna på generationer, ej blott genom förgängelsens vanliga skiften, hvarigenom ungdomen alltid efterträder ålderdomen på jorden; det är med hvarje nytt näringsfång en i det hela talrikare generation, som bryter fram och ger sig luft, sedan den så länge trängts mot gränsen af de gamla näringsfängen, tills den nya upptäckten blifver gjord. Tusende ströfva i denna afsigt oupphörligt på den gamla civilisationens yttersta förposter, och hvarje deras steg framåt

kännes äfven bakom dem i sina verkningar, och mycket har redan skett, hvarom man i eftertruppen ännu ej har aning.

Vi torde genom det anförda ha upplyst undantagen med de *aftagande* och *stillastående* befolkningarna, och huruledes dessa undantag i sjelfva verket bekräfta principen. Återstår att kasta en blick på den slags *folkökning*, som innebär sitt eget *förderf*.

Vi ha talat om *nöden*, såsom läromästare. Att den kan vara en god, lärer ej nekas; men oemotsägligt är den en sträng, och föga skonsam mot de svaga. Dessa gå likväl äfven fram med de starkare; ty samdrägt är i alla menskliga företag så god som seger, och det är lagd en välsignelse på hvarje menniska, som hjälper *någon* med sig fram. Först då viljan dertill mer än förmågan fattas, uppstår detta affall af folk — liksom civilisationens marodörer — hvilka, i sjelfva verket, om ock skenet hos somliga är annorlunda, lefva ej *med*, utan *mot* sina likar, nemligen i lättja, på plundring och rof. — Vexa dessa till ett betydligt antal, så begynner ock de svagas olycka och fall; ty hvarje stark af de illvilliga tager med sig många af de svaga. Då uppstår en egen nöd uti nöden, — den *oärliga nöden*, — som först gör äfven den *ärliga* nöden skamlig. Då förlorar slutligen ock fattigdomen *sin adel* i samhället (den ärliga har en sådan), och i sammanverkan af olyckor och brott uppstår ett slägte, derutinnan under djuren, att det ej drager omsorg om sin egen afföda, hvilken derföre blifver lika talrik, som eländig och kortlifvad. Man kallar detta slägte *pöbel*.

Många se uti den nya tidens industriella riktning hufvudsaken till denna, visserligen nu mer än förr med skäl öfverklagade, pöbel-alstring. Den framställes såsom en be-
dröflig frukt af den *rörliga* förmögenhetens vunna öfvervigt öfver den *fasta*. Men vore den nämnda åsigten i allo sann, så skulle fenomenet vara främmande för alla de länder, der tvertom den fasta förmögenheten bestämt har öfvervigten. Men sådant är ej förhållandet. En blott jordbrukande folkmängd, och (hvilket i slikt fall merendels händer) delande sin jord nästan i oändlighet, kommer just, i följe af sitt fasthängande vid jorden, snart till en öfverbefolkning, som blir pöbel, och en föga mindre fruktansvärd än manufaktur-pöbeln. — Irland visar prof på denna ytterlighet, liksom de Engelska fabriksdistrikterna på den motsatta. I Asien lemna China och Ben-

galen exempel på högst talrika, ända till yttersta knapphet på åkerbruk lefvande, populationer, och i dessa länder med urgammal odling frambringa en missvext gruffliga förstörelser, på långt när ej att jemföra med Europeiska handelskriser. Bevis nog, huru farligt och osäkert för ett folk fasthållandet vid en *enda* näring, — vore det ock modernäringen, jordbruket — är! Bortom det civiliserade tillståndet äro fiskarlifvet, jägarlifvet, herdelifvet underkastade ännu osäkrare skiften. Också herrskar här en enformighet i förvärf, som ingenstädes inom civilisationens område ens är möjlig. Felsläendet har också förskräckligare följder. Sysselsättningen med *flere* i hvarandra gripande, hvarandra understödande näringsfång, är hvad som mest befordrar menskligt välstånd. Derföre är, *utom* civilisationen, äfven *dödligheten*, i förhållande till folkmängden, *störst*, liksom *inom* civilisationen, och i mån af dess framskridande *mindre*; hvilket vill säga, att människans naturliga lifslängd vinnes af allt flera, under det den våldsamma, af olyckliga omständigheter förorsakade, döden blir sällsyntare. — "Det synes nu vara ett afgjordt faktum — säger en af de nyare författare, som mest sysselsatt sig med dessa ämnen *) — att i de länder, der civilisationen gjort de största framsteg, tillika det största aftagande i dödlighet blifvit observeradt." — En ganska kunnig Engelsman, ehuru sjelf tillhörande det politiska parti, som företrädesvis plägar upphöja det gamla, skrifver likväl nyligen: "Den stora rörelsen i Europa, under det sista halfva århundradet, till en högre grad af civilisation har öfverallt varit åtföljd af en *förminskad dödlighet*, och detta i *synnerhet bland barnen*" **). — I sammanhang hvarmed anføres: "att dödsfallen under fem års ålder nu äro dubbelt mindre än för hundra år tillbaka i England." — Man må tillskrifva särskilda orsaker, t. ex. skyddskoppornas införande, så stor inflytelse man behagar på detta sista; så står likväl fast, att den hufvudsakliga erfarenheten, nemligen *den minskade dödligheten i det hela* (oaktadt de stora krigen) ej kunnat äga rum, om ej den nyare industriella riktningen öppnat *möjligheten af ett större välstånd för flera än förr*. — Och detta resultat låter bevisa sig äfven i fråga om *maskinerna*,

*) *Quetelet*. Sur l'homme et le developpement de ses facultés, ou Essai de physique sociale. Bruxelles 1836.

***) *Quarterly Review*. Mars 1839. State and prospects of Asia.

hvilkas verkan på arbetarens öde blifvit med så mörka färger skildrad.

Det må tillåtas oss att här upprepa följande ord ur en ej längesedan utgifven skrift *): "Hufvudfrågan blifver: är den nöd och last, som varit och ännu ej upphört att vara hopade i faktorierna, en nödvändig, eller blott tillfällig och öfvergående följd af maskinernas införaende? — Hvem skulle ej helst vilja tro det sednare? Maskinernas uppfinning och fullkomnande äro ju en triumf af menskliga förståndet! Deras närmaste verkan, eller besparingen af fysisk människokraft, måste ock ofelbart vara ett godt, då derigenom nytt utrymme beredes åt intelligensens verksamhet. Att det ligger någonting oemotståndligt i hela riktningen har ock redan erfarenheten visat. — Hvarje brytning af arbetskraften ur vanliga banor har alltid varit åtföljd af en protest å den arbetande klassens sida. Nästan hvarenda förbättring i maskineriet har i England haft med sig uppror af arbetsfolket, sammansättningar att icke arbeta utan för en viss föreskrifven dagslön, förstöring af maskiner och hela fabriker. Allt sådant har, utan undantag, slutat dermed, att arbetarne måst underkasta sig sitt öde; ja de ha försvårat det onda, mot hvilket de upprest sig. Sjelfva deras sammansättningar ha blott gifvit ny retelse åt uppfinningsgälfvan att spara arbete, och arbetaren har ofta måst återvända till verkstäder, försedde med maskiner, öfverträffande dem, han angripit och förstört. — Å andra sidan får denna underkastelse ej endast tillskrifvas nödvändighetens tvång. Det måste dock finnas någonting i *mängdens interesse*, som allt mer försonar dem med maskinerna. Ett sådant motiv ligger för en dag: *de föda flera*. — Det är i synnerhet i manufakturdistrikterna, som Englands folkmängd till en så förvånande grad tilltagit **). — Denna omständighet är ej den enda. Arbetarne ha klagat, att maskinerna minska dagspenningen. De måste slutligen finna, att denna minskning mer än ersättes genom *ökad* ar-

*) Den Blå boken s. 77.

***) Lancashire hade år 1700 omkring 166,000 invånare, hvilka 1750 hade vext till 297,000. Under de följande femti åren uppfunnos ångmaskinen och spinsmaskinen. År 1800 var folkmängden i detta Grefskap 672,565 och år 1831 hade den stigit till 1,336,854. Det är den hastigaste folkökning i Europa, och kan i Amerika endast jämföras med tillvexten i Kentucky och Illinois.

betsförmåga i produktion af varan, hvilken ökar deras förtjenst. — För föga mer än ett halft århundrade var Brittiska bomullsmanufakturen ännu i sin barndom: den är nu den största och viktigaste i Brittiska riket. Äfven Indien, oakadt råämnet der är hemma, arbetslönen ytterligt ringa, och skickligheten i väfnad af ålder berömd, har ej kunnat utstå täflan med den Engelska konstfliten. — En bomullsspinnare förtjenar nu *mer* än för tio år tillbaka, och med *mindre* arbete. Så mycket har den ojemförligt större qvantiteten af den producerade varan verkat; hvadan kalkulatören ock anser sig fullt berättigad till den slutsats, att *förbättringar i maskinerna måste öka både fabriksägarens och arbetarens profit* *).

Jag tror mig med skäl kunna antaga: *att icke i någon tid slerfaldigare utvägar till arbetsförtjenst för hvar och en, som vill arbeta, funnits, än just i den närvarande.* Industriens utveckling i alla riktningar rättfärdigar antagandet. De nyss anförde viktiga fakta förklara och bestyrka det. Det är vår tids obestriddiga *vinst*. Att denna vinst tillika ännu är äfventyrlig och ställd på ganska svåra vilkor, som hvarje ögonblick hota att förvandla den för den enskilde i *förlust*, nekas ej. Hvarje tid har i detta afseende sitt vinst- och förlust-konto. Vår spelar otvifvelaktigt det högsta spelet. Men innan vi försöka att närmare se in i detsamma, kastom ännu en blick på det förflutna!

Feodalismen hade sin vinst och förlust. Den höll massan på en gång i armod och trældom. Ett af de vanliga namnen på bonden, på handtverkaren under medeltiden är *den arme*, eller *fattig-folket*. Men om detta armod stod på eländets gräns, och ofta inom denna gräns, så fanns likväl i herrarnes eget interesse ett återhåll mot dess öfvermått: slafven var deras förnämsta egendom, och användes, men vårdades också, såsom egendom.

Hierarkien hade sin vinst och förlust. Den uppmuntrade menskliga sjelfverksamheten genom ingen ny rätt,

*) I den berättelse, som en Engelsk Parlamentskommission afgaf öfver bomullsfaktorierna, har en Mr Cowell jemfört uppgifter och räkningar från 151 så kallade *Cotton-mills*, som tillsammans sysselsatte 48,645 arbetare. Resultatet var det i texten nämnda, oakadt de fallande prisen på fabrikaterna: ett fallande, som dessutom godtgöres af det fallna priset på de förnämsta lifsförnödenheter under samma tid.

men den mötte eländet med förbarmande. De första stora välgörenhetsanstalter äro kyrkans. Och om denna välgörenhet ej gjorde skilnad emellan lättingen och den arbetsamme, emellan den sjelfförvållade och oförvållade nöden, så hade den deremot, genom de andliges och klosterlefvnets *frivilliga armod*, i allmänheten *förädlat* fattigdomen i dess egna ögon. Att borttaga den ärliga fattigdomens blygd och dermed läka dess inre förbittring blir alltid en uppgift för hvarje tid, som den på ett eller annat sätt måste lösa, och som det innebär en stor fara att vårdslösa.

Det tredje ståndet har haft och har sin vinst och förlust. Det har i städerna begynt det stora verket af den lifegnes emancipation. Det har i allmänhet visat att menniskan ej är egendom, utan skapare af egendom; hvarföre det ock skapade en ny förmögenhet, den rörliga, i motsats emot den fasta, men födde ock derigenom en ny rörligare, flera omvexlingar underkastad, *både rikedom och fattigdom.*

I allmänhet efterträda ej blott hvarandra de samhällsbildningar, som tillsammans utgöra *ståndet*, de upprepa sig i hvarandra, ehuru motsatta de i deras första ansats synas vara. Så lossade hierarkien på feodalismens band derigenom, att den på sig sjelf, såsom redan blifvit anmärkt, öfverflyttade dess princip; hvilken derigenom fick helt andra följder. Så har i tredje ståndets sträfvande redan från början äfven de tendenser visat sig verksamma, som i den feodala och hierarkiska perioden voro de herrskande. Det verldshistoriskt så viktiga *Europeiska kolonial-systemet* — föranledt af *Indiernas upptäckt*, — blef i sin början och fortgång ett gemensamt verk af adelig, presterlig, borgerlig anda, af heroisk förvägenhet, af religiös entusiasm, af merkantil spekulation. Man fick deruti på en gång en ny källa af rikedom och tillika en *afledare* af den europeiska fattigdomen.

Hvarje tid har haft egna sådana afledare; och den *moderna kungamakten*, som blef medeltidens arfvinge, och under en *yttre enhet* kufvade dess i inre strid tröttade motsatser, har ej heller kunnat vara sådana afledare förutan. De *stående armeerna* och *sjöfarten* blefvo monarkiens afledningsmedel. Under geväret! eller till sjöss! — sade man i hela Europa till den förlorade sonen, till lösdrivaren. Det var den tidens korrektionsimrättningar; och de ha för sin tid ej illa svarat emot ändamålet.

Afledaren för vår tid visar sig uti den erfarenhet, hvilken vi ställt främst i detta tidehvarfvens vinst- och förlust-konto, nemligen i de nu för tiden vida mer än förr mångfaldigade utvägarna till arbetsförtjenst, genom industriens utveckling. — Den *finnes*, denne afledare; — men den är till sin verksamhet *hvarken reglerad eller försäkrad*.

Det kommer äfven deraf, att vår tid är en *öfvergångstid*, en af de tider, i hvilka civilisationen lemnat sin sist innehafda basis för att sätta sig på en annan; och hvarje sådan mellantid är företrädesvis utmärkt genom en frambrytande ström af förstörelse, på eftersvallet af hvars vågor samhällena länge kringkastas. Med *korstågens* ström bröt sig *feodalismen*, med *reformatjonskrigen* bröt sig *hierarkien*. Med *revolutionskrigen* i våra dagar frambröt slutligen den af kungamakten först gynnade, sedan hämmade, *tredje ståndets* kraft; och det synes redan förläget öfver den seger, det blott till en del vunnit.

Förlägenheterna och olägenheterterna i detta afseende äro både många och stora. Vi vilja genast nämna en. Förloppet är, att *borgaren* äntligen vunnit på *adelsmannen* och *presten*. Men *nedanföre* borgaren i samhället är också ett *folk*, — nemligen det så kallade *folket* — ett folk, hvars arbete bereder skördarna, och fuktar verkstäderna med sin svett — ett folk, hos hvilket både mensklighetens råhet och dess första enklaste behof afprägla sig; och till dessa enklaste menskliga behof hörer äfven *något att akta, att vörda*. Vål bekant med de *nödtvungna* uppoffringarne finner det företrädesvis föremålen för denna aktning och vörnad i *förmågan af de frivilliga*; och här var den ursprungliga hemligheten af de högre ståndens makt. Ty både *krigarens* och *prestens* kall är *stådt på lif och död*, och derigenom *upphöjdt* öfver bägge. *Domaren*, i den samvetsgranna utöfningen af sitt kall, står ej mindre högt. Sådant känner och förstår massan, och följer, och låter till en tid äfven tygla sig genom skenet, om ock verkligheten i dessa högre regioner allt mer går förlorad. Den aktar naturligen *ståndet* hos *presten*, *domaren*, *krigaren*; den aktar icke *ståndet*, såsom sådant, hos den endast på förvärf ställda *borgaren*; ehuru den kan akta människan uti *ståndet*. — Hvad medel återstår då, för ett företrädesvis *borgerligt* samhälle, att af *folket* vinna den aktning detta förr gifvit åt de *högre*

klasserna, men hvilken det synes vida mindre böjdt att egna åt företräden närmare dess egen krets? Det återstår endast att låta *människans* värde genomtränga ståndet. I sjelfva verket komma alla allt mer ned på tredje ståndets grund. Detta stånd är derigenom mer än någonsin underkastadt den nödvändighet, på hvilken vi redan häntydt, att ersätta och i sig upptaga de andra stånden. Ej förgäfves bäras vapnen icke mera blott af *soldaten*, utan af *medborgaren*: ej förgäfves är kyrkan icke mera uteslutande *presterskapets*, utan tillika allt mer *den kristliga församlingens* angelägenhet. — Kapitalistens bekvämliga hvila efter väl förrättadt jordiskt förvärf är icke mensklighetens mål. Mot en klass, som skulle våga att så anse det, kastar hopen bort sitt lif i förtvivlade uppror; — vore det ock blott för att emot den betyga sitt förakt. — "Skulle en ny slags *borgerlig adel* — en aristokrati af vattenbi och drönare — ha vi en gång sagt *) -- vilja bilda sig af en *sådan* klass, så är den i sjelfva sin uppkomst förlorad. En *adel* har uppkommit i verlden, emedan han ursprungligen var ställd på *pligter, som ej kunna betalas*, och därför var *äran* hans själ och ej annorlunda kan han existera. Men slutligen kan lifvets räkning för ingen salderas, om man ej *betalar med sin person*; och äfven *borgaren* måste lära sig — vid straff att eljest med nesa fördrivas från det rum, på hvilket samhällets utveckling honom ställt, — att det är *denna* betalning, som sist erfordras, — att han ej är till, för att, för lega, åt sig bekvämligen låta administrera försvar, liksom själavård och rättvisa, utan att vara, genom dygder, om ej genom embete, tillika soldat för sitt land, prest för sin familj och domare i sitt hus. I sjelfva verket, om ett *medelstånd* alltmer intränger på de förra ståndens område, så kan detta endast bibehålla sin plats och med sig förbinda de förra, derigenom att det söker i mensklig enhet förbinda deras dygder."

Vidare: — de orsaker, som *fordom* hämmat eller varit afledare för fattigdomens faror för samhället, hafva i vår tid till största delen endera förlorat sin verkan, eller till den grad förändrat natur, att de befordra hvad de *fordom* tillbakahållit. Vi räknade bland dessa *fordna* till utseendet hämmande orsaker till och med slafveriet, emedan fattigvården, såsom allmän angelägenhet, i

*) Litteratur-Bladet för September 1838.

slafstaten föga besvärar; ehuru vi ej vilje lägga allt för mycken vikt på den omsorg, som egnas åt slafven, såsom sin herres egen- dom. Slafveriet är det stumma men- skliga eländet. Man må ej tro, att detta elände ej finnes, der- före att det icke ens har en röst. Det har fått en sådan i mån af slafvarnas emancipation. Eländet har blifvit högljudt, men lidandet i sjelfva verket mindre. Hvad religion och moral ännu ej kunnat uträtta till slafveriets afskaf- fande, skall ändligen egennyttan nödgas fullborda. *I den mån det fria arbetet utvecklar sig, blir slafarbetet dyrare.* Det synes vara Amerika, som ställde bägge bredevid hvarandra, för- behållet att först göra denna erfarenhet *). — Så sammanhän- ger allt i civilisationens gång, och fördö- melsen öfver omenskliga inrättningar inbryter öfver dem småningom från *alla* sidor. — Vi räknade, ibland de for- dna afledande orsakerna, hierarkiens stora välgörenhetsanstalter t. ex. klostren. Äfven dessa, allt mera urartande, ha slutligen befunnits snarare befördra det onda de voro ämnade att mildra; och protesten emot sjelfva den princip, hvarpå de varit grundade, har med tiden visat sig föga mindre verksam i det katolska, än i det protestantiska Europa. Vi räknade, ibland den farliga fattigdomens afledare, äfven de stående armeerna. Man klagar nu öfver dem, såsom ett hufvudskäl till nationernas förarmande. Vi räknade dit kolonial-systemet. Men den i synnerhet till Norra Amerika fortgående emigrationen befriar Europa blott från en nästan omärklig del af en ständigt vexande folkmängd. Kriget sjelf hvilat slutligen på geväret, i förväntan på de stora samhällsfrågornas lösning. Så sammanstämmer allt att göra dessa till en *inre* angelägenhet. — Och emot alla dessa olägenheter ha vi, med afseende på *vårt* ämne, blott kunnat hänvisa på en enda vår tids fördel: *en mer än förr öppen och mångfaldig tillgång på arbetsförtjenst för den arbetsföre och arbetsvillige.*

Men finnes verkligen denna fördel — (hvilket vi tro oss hafva bevisat) och begagnas den, såsom den bör och kan; så torde ock fattigvårdstrågans förnämsta svårigheter ej heller för vår tid vara oöfvervinneliga.

Tillämpningen här af på fäderneslandets i många afscenden egna förhållanden skola vi härnäst försöka.

* J:fr Tocqueville, De la Democratie en Amérique.

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

C. G. Geijer.

N:o 7.

Juli Månad.

1839.

Denna tidning, hvaraf en nummer i slutet af hvarje månad utgifves, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Fattigvårds-frågan.

Femte Artikeln.

En mer än förr öppen och mångfaldig tillgång på arbetsförtjenst för den arbetsföre och arbetsvillige sade vi vara vår tids afledare för fattigdomen. Den finnes — tillade vi — denne afledare; *men den är till sin verksamhet hvarken reglerad eller försäkrad.* Hvad dertill, i vår oförgrifliga tanka, skulle fordras, återstår att säga; men, då vi önske säga det i synnerhet med afseende på fäderneslandets egna förhållanden, måste vi ännu en gång vädja till våra läsares kanhända nog pröfvade tålmod, då vi fråga: hvilka äro dessa egna förhållanden?

De ligga både i Sveriges *natur* och *historia*. De naturliga egenheterna kunna alla sammanfattas deruti: *Den Skandinaviska halfön är odlingens nordligaste hem på jorden.* I Luleå Lappmark har Quickjocks fjälldal, under 67 graders 20 minuters polhöjd, ordentligt åkerbruk. Korn har någon gång gifvit ända till 48:de kornet. Potates-odlingen drifves med fördel. Vid Enontekis, under 68½ grads polhöjd, skördas ännu korn och trädgårdsväxter: i Norrska Finmar-

Prof. W. G. Geijer

ken, till och med under den 70:de graden. — Öster och vester om oss, under samma latituder, förändras förhållandet betydligt. I Siberien upphör allt åkerbruk litet ofvan om Tobolsk under 60:de graden, och i Canada redan under den 51:sta. Peking, under lika bredd med Neapel och med lika varma somrar, har vintrarne kallare än Upsala. — Hvad ock orsaken må vara, — endera vårt lands nästan hafs-omflutna läge; ty hafvet, som året om bibehåller nästan samma värma, emedan solen ej verkar på djupet, mildrar vintrarne — eller jordens egna värma, som hos oss, ehuru utan tecken till vulkaner, likväl för det nordligaste Skandinavien är 2 grader, för det sydliga ungefär 1 grad högre än luftens medelwärma, — eller inflytelsen af en gammal odling, — eller troligast alla dessa orsaker tillsammans; nog af: den Skandinaviska halfön är af alla så nordligt belägna länder det af naturen mest gynnade.

”Det är, för att förstå ett folk, — ha vi en gång sagt *) — väl värdt att betrakta den natur, hvori det lefver. Det är så mycket nödvändigare, ju mer denna natur äger någonting utmärkt, outplånligt af människohand, och derigenom yttrar en så mycket mäktigare inflytelse, med hvilken människan har att kämpa, eller hvilken hon måste underkasta sig. I de måttliga luftstreck äger naturen inom sig den största mångfaldighet, och går genom sin bildsamhet mest människans flit och konst till mötes. I polar- och eqvatorial-länder återtar den deremot sitt eget välde, och herrskar med en sträng, ofta förskräcklig spira, under hvilken människan måste böja sig; hvarjemte allt här tillika får en mäktigare enformighet. Den heta sandöknen är ej mer beboelig än den eviga snön; och om äfven en lågande sol framkallar ett öfvermått af det fysiska lifvet, så är detta i de varmaste länder ej sällan lika hinderligt för menskliga odlingens framsteg, som naturens förskräckliga fattigdom och vildhet i de kallaste. Den Skan-

*) Svea Rikes Häfder. Inledning, s. 42.

dinaviska halfön är redan till en del ett polarland; ehuru tillika det mildaste och bäst begåfvade på jorden under lika nordlig bredd. Om härutinnan naturen varit oss bevågen, så påminner hon oss likväl, att vi äro grannar till de nejder, der hon ensam herrskar, och föraktar all mensklig konst och allt främmande herravälde.”

Efter *vintrar* räknade våra förfäder *åren*, med namn af den drygaste delen för det hela. I sjelfva verket är det vintern, som bestämmer det nordiska hushållets karakter. Det kan ej lefva för dagen, det måste lefva för året, och under den vida längre delen af året på det förråd, som under den kortare delen blifvit samladt. Den för- efter- och omtanka, ett sådant förhållande nödvändigt påkallar, kunde ej länge lita på jagtens och fiskets osäkra vinster. Sjelfva den nordiska boskapsskötseln fordrar en vinterproviantering. Så upptäcktes tidigt den lyckliga egenhet hos Svenska jorden, att oaktadt det högt nordliga läget, inbjuda till odling och med det samma till ett hushållssätt, som företrädesvis tillåter att samla förråd. Deraf *åkerbrukets* obestriddliga ålder i Sverige. Och man tycker sig, son efter far, kunna följa den gamla Svenska odlaren i spåren. Han var först half Nomad, äfvensåsom åkerbrukare. *Svedjandet* är ett nomadiskt åkerbruk. Den fruktbara slätten, sjöstranden, åbrädden läckade, fästade honom. Omkring hans stuga röjdes hans åker, och *tomt blef* första gången *tegs moder*, för att tala de gamla lagarnas språk. Af hans *hem* blef hans *hemman*, med länge obestämda gränser. Här var vinterstugan och boden för vinterförråden, under det hans sätrar, hans fåbodar, bredvid de betesmarker, som i skogarne uppstått på svedjelanden, tidtals förblefvo sommarvistelser för honom sjelf och hans hushåll, eller en del deraf, såsom ännu sker i Norrland och i allmänhet i Sveriges skogsprovinser. *Vårsädet*, företrädesvis det bråmognande *kornet*, var tvifvelsutan första säde. *Höstsädet*, med sin förtröstan på ett lifs-frö, som vintern blott täcker, men ej skall släcka, — en skön förebild af ett högre

hopp — är, liksom bruket af de sädesslag, hvilka dertill sig egna, sednare. Ännu år 1466 kallar ett påfveligt bref till Biskopen i Strengnäs *hvelte* och *råg* för ”nya och ovanliga sädesslag ofvan om skogen Kolmorden, af hvilka man icke borde försumma att äfven taga tionde”; och, om äldre intyg bestyrka att dessa sädesslag från Göta rike tidigare funnit väg äfven till det egentliga Sverige, så visar det anförda åtminstone att de der länge voro sällsynta.

Vi ha tecknat det *naturliga* grunddraget i det nordiska lifvet. Det är en öfvervunnen vinter. Återstår att utmärka det *historiska*. Det är en *med arbete förvärfvad odalrätt, emedan Svenska jorden aldrig blifvit eröfrad*. Äfven den gamla invandringssagan om Oden och hans Asar talar om fredlig kolonisering, ej om ett våldsamt underläggande. Kriget har visserligen haft en allt för stor återverkan på den Svenske odlaren, men krigslagen har aldrig delat hans jord, eller gjort honom till arbetare under främmande herrskap. — Den återverkan, vi nämde, utgick från honom själf. Ett inskränkt åkerbruk, äfven med ett konstlöst begagnande af de hjälpmedel landets natur eljest erböd, födde ej en vexande folkmängd, som fann på att taga af andra hvad den ej hade hemma. Den steg till hafs: den for i öster- och vesterväg på vikingatåg. Derigenom förstördes och stiftades riken; hvarom lysande kunde ordas, och blifvit ordadt. Men saken är, att nordbon blef sjöröfvare, och kriget blef Svensk bi-näring.

Detta slags förvärf skulle nödvändigt hämmande inverka på det fredliga förvärf, hvarigenom egendomsrätten i det gamla Sverige på det naturligaste sätt utbildat sig. — Man har ej tillräckligt fästat uppmärksamhet dervid, att den *enskilda* egendomsrätten alltid har den *gemensamma* sig motsatt, och att, emedan bägge äro nödvändiga, den ena outhörligt alstrar af sig den andra; ty människan är ej blott en individuell personlighet, hon är tillika en kollektiv personlighet, såsom i familjen, kommunen, staten, och till hvarje

slags personlighet är egendom ett attribut. — Så var den första odalrätt upptagarens. Men odalmannen var nödvändigt på en gång en man för sig och en man för de sina; och redan i andra handen var egendomen arf eller *börd*, såsom de gamla lagarne det kalla, och blef dermed *slägt-egendom*, så att den slutligen utan slägtens samtycke hvarken kunde afhändas eller minskas. Hvad som låg emellan de enskilda intagor, gällde snart såsom de kringboendes *allmänning*; och allmänningen är den egendom, kring hvilken den äldsta kommunen — ofta blott den vidgade släkten, eller stammen — bildat sig. Sig sjelf lemnad, lossar samhällets utbildning allt mer på slägtegensomens band, just genom familjernas mångfald och tillväxt, och i samma mån delas och odlas allmänningen, och drager sig allt mer tillbaka till den mindre odlingsbara utmarken. Kriget, såsom binäring, hindrar denna utbildning och leder den vexande folkmängden på falska spår. Odaljorden delas hellre än utvidgas. Af krigsfångar uppstår ett slägte af trälar. Slägtegensomen, i stället för att blifva rörligare, fixerar sig allt mer. Allmänningen blir oupptagen. Stammen isolera sig; och tillstoppas den näringskälla det yttre krigstillståndet gifvit, vända de sig mot hvarandra i inbördes krig.

Det var hvad som hände, då christendomen förböde det krigstillstånd, hvori den nordiska hedendomen befann sig till den öfriga världen. Den Svenska medeltiden visar oss först stamkrig, — så ståndskrig, — då adel och presterskap i främmande och unionskonungar sökt medlen för eget herradöme; tills de främmande ville göra allvar af namnväldet, och det första försök till Sveriges underkulfvande angrep *grundvilkoret för Svenskt samhälles tillvarelse*. Deremot reste sig Sverige med Engelbrekt och Gustaf Wasa. Det är vår första nationella rörelse, och gjorde Svenskarne till en nation.

Akerbruk och *krig* äro de enda Svenska näringar, vi intill denna tidpunkt kunnat uppvisa. Åtminstone träda de öfriga mot dessa nog mycket i skuggan. Jagten, fisket, bo-

skapsskötseln må visserligen nämnas bredvid jordbruket, men betydde mer genom dettas brister, än i sig själfva. Allt annat var mer främmande påförsel än inhemsk art: — så *bergsbuket*, så vida det på grufndrift grundas — så *handeln*, så vida den höjde sig öfver det nödortfigaste inhemska varu-byte — så *stadsmannanäring* i allmänhet, så vida den för-tjente namnet; allt detta var ännu i Sverige mera Tyskt eller Hanseatiskt, än Svenskt.

Staten fanns först blott såsom det lösa sammanhanget emellan stammarne, särdeles sådana dessa visa sig i landskapsförbunden, och var själf helt och hållet bildad efter stam- och familjeförhållanden. — I spetsen för stammarne den för-nämsta stammen, *Upsvearne*: i spetsen för denna den för-nämsta familjen, *Upsalakonungars*, med sin öfver hela riket spridda arfvedel *Upsala-öde*. Det var första *statsegendom*, men också en enskild slägt tillhörig. Christendomen bröt dessa gamla stam-förhållanden. Med det stånd, som införde den, — det *andeliga* — begynner ståndsbildningen. *Adeln* följde och vexte i makt på bekostnad af stridiga kungahus; tills *Jarlen* — adelschefen — med Folkungarne satte sig på thronen. Dermed inträdde det *feodala* momentet äfven i Sveriges historia, och har visat sig här under en egen gestalt, mera seglifvadt än man skulle tro. Vi känne feodalismens utgångspunkt: härkonungarnes, och efter dessas upphörande, de storas krigiska följn. Sådane "store" — uttryckligen så kallade i vår medeltids handlingar — äfven "storerherrar" — "rikets friherrar" — "hög- och välborne män" *) — utgjorde den mäktiga adel, som under täflande konunga-ätter äfven i Sverige hade uppstått, och omgifvit sig med dessa stridbara skaror, hvilka Magnus Ladulås genom rust-tjenst-författningen sökte draga i kronans tjenst. Det hela är ett försök att i royalistisk anda organisera en *adelshär*. — Främst *Riddaren* eller *Herremannen* — dernäst *Svenar af*

*) *Magnates, Majores, Barones Svecie, Nobiles m. m.*

vapen, egentligen den *tjenande* adeln *) — bägge innefattade under benämningen: "välborne män" —, hvilken deremot ej synes utsträckt till de öfriga, eller de *allmännelige frälsemännen*, som genom rusttjänst först förvärfvade skattefrihet. Gemenligen framställes denna skattefrihet såsom någon ting nytt. I sig själf bekräftade blott författningen hvad som förut synes ha varit i betydlig mån sjelftaget. Den från thronen meddelade skattefriheten, mot rusttjänst, var blott den royalistiska stämpeln på adelns krigiska följ. *Folket*, så vida det ville och förmådde stiga till häst, blef äfven *frälst*, — ett bihang till adeln; det öfriga förblef *ofrälst*, hvilket i ordets egentliga mening väl är *ofritt*, men här ej kunde antaga sin fulla bemärkelse. Feodalismen har i Sverige saknat sin egentliga grund, nemligen ett genom eröfring i ofrihet störtadt eller i ofrihet befastadt folk. Hos oss har den blifvit organiserad *uppifrån*, genom Konungen, såsom den förste adelsmannen; och han har länge ej rätt kunnat skilja sig från den föreställningen, att han egentligen är det såsom sådan.

Länen, här i allmänhet aldrig lagligen ärftliga, (churu de genom Erik XIV:s Grefve- och friherreskaper blefvo det till en del, och eljest ofta nog genom missbruk), voro, åtminstone de betydligare, fästade vid befälet på kronans slott och fästen, hvilka den kringboende allmogen med vissa, af de befällningshafvande ofta godtyckligt ålagda, tjänstbarheter (hvilket ej endast visar sig i de utländske fogdarnas förfarande) var underlagd. Att i så kallad *slottslofven* ännu under de första Gustavianska Kungarne flere insattes på en gång till befälhafvare, var dels ett försigtighetsmått, på det de måtte bevaka hvarandra, dels ett sätt att föröka garnisonen; ty hvarje sådan slottsherre drog der in med sitt krigsfölje.

Vi ha sett huru ståndsintresset förgäfves stämplades till royalistiskt. De faror för Svenska allmogens frihet, som det

*) *Sven* betyder tjernare.

frankallade, reste deremot en *bondehär*. Det var med en sådan, som Engelbrekt fördref de utländske fogdarna, Sturarne kämpade och Gustaf Wasa segrade. Man igenkänner deri tillika en tumultuarisk symptom af *infanteriets*, i allmänhet med tredje ståndets framträdande, vigt i kriget.

Vi ha sagt, att det feodala elementet likväl i Sverige varit segliffvad; och så förhåller det sig. Kungaväldet har under alla strider med adelsväldet aldrig tröttnat att dermed söka förbindelse. Adelshären genomgår, från Folkungatiden, Svenska Historien, såsom det bättre folket. Gustaf Wasa, som tyglade den, glömde aldrig att han tillhörde den. Hans egna begrepp hade i detta läger blifvit bildade. I hans egenmäktiga förfoganden om Svensk jord, såsom sin egendom, framlyser den gamla adeliga godsägarens föreställning, att den Svenske odalbonden i sjelfva verket blott är frälsebonde, och sitter på det bättre folkets jord: en föreställning, som frambyter såsom aristokratiens egen, under Christinas minderårighet, och upprepar sig sedermera i den bekanta distinktionen, att adelsmannen ej egentligen är undersåte, men väl allmogen under och genom honom. — Sin *ärftliga* krona lät Gustaf räcka sig af adeln. Af *den* är arfföreningen i Westerås den 13 Januari 1544, å alla Ständernas vägnar utfärdad, och att adeln der kallar sig "Sveriges kronas medledamot", är så mycket märkligare, som handlingen, såsom ofta denna tidens Riksdagsbeslut, ej otroligen är uppsatt i det kungliga kansliet. Medledamotskapet i Sveriges krona, som innebar ett medregentskap, gaf sedan hans söner nog att göra. Men också CARL IX, som bröt det, emedan det var fiendtligt mot arfföreningen, gaf derunder efter för den gängse tankan. Också en mindre omständighet kan i detta afscende vara betecknande. Vid Söderköpings Riksdag, der han lät Ständerna uppdraga sig Riksföreståndarskapet, och der han den 20 Okt. 1595 höll så kalladt burspråk med allmogen, samt derföre lät på torget uppressa en *majestäts-pall*, — (så kallades en upphöjning för tillfället bygd, då Konungen under fri him-

mel ville tala med folket) — stodo Rådet, Biskoparna och Adeln, *med* honom på majestätsballen, under det han talade till folket, ehuru han dervid ej dolde, att de som omgäfvade honom voro hans egentliga motståndare *). För öfrigt såg han förhållandet i stort mer än någon före honom. Adelslären genom rusttjänst hade redan förlorat sin brukbarhet och bestämmelse. Redan Gustaf I skapade dessutom ett rytteri, som underhölls på kronans hemman. Carl IX ordnade och förökade det. Den för landet kanske viktigaste proposition, som en Svensk Konung någonsin gjort, var den af Carl IX flere gånger framställda och alltid afslagna, — att efterskänka adelns rusttjänst, emot det att dess bönder ginge lika i skatt med kronans. Sjelfva adelslären hade till en del suttit af. De, som ej förmådde hålla häst, tjente, såsom *frivillige* och *adelsbussar*, till fot och mot sold. Ty hvar Svensk adelsman var född kronans karl. — Rättigheten att förvärfva adelig frihet för skattehemman utsträckte Carl, genom sina *sköldknektar*, äfven till dem, som på egen utrustning ville tjena till fot, under det han äfven fordrade rusttjänst af sina ämbetsmän, adelige eller oadelige, för de förlänte kronans gods och räntor. Allt ifrån den nämnda Söderköpings Riksdag kallade han dessutom särskilt *krigsbefälet* till Riksdagarna, der hvar till laga år kommen adelsman äfven var pliktig att infinna sig. Krigsbefälet, ehuru utan egen röst, räknades till adeln. Man finner i början fullmäktige både af befäl och gemenskap; och *adelns* ed till den store Gustaf Adolf svors vid hans kröning af "Sveriges ridderskap och adel, krigsbefäl och menige krigsfolk."

Den på en gång *adeliga* och *militäriska monarkien* utbreder sig nu glänsande för vår blick under en af världens störste hjeltar och krigare. Allt hvad den för hans örnblick var ämnad att blifva, kan efterverlden ej veta, knappt gissa. Örnen föll träffad i sitt lopp. Men mot solen hade han ställt kosan. Och, ehuru kriget hvälfde fram och åter sin blodiga våg i ännu många år öfver den plats, der han föll; platsen är helig genom ljusets seger, och man inandas der mensklighetens frid.

Då betänkte de Svenske store att förtjena namnet. Sverige har ej haft Axel Oxenstjernas like i Rådet, och i Tor-

*) Se min Sv. Folkets Hist. II. 327.

stensson, framför andra, lefde hans mästares snille på fältet. Mot dem och deras medbröder kan blott en förebråelse rättvisligen göras. De trodde sig kunna grunda Sveriges rike, äfven framgent, på krigstillståndet och de förhållanden det skapat, ehuru tunga dessa blifvit för folket. — Så blef kriget äfven efter freden en nödvändighet. Christina vek för den undan. Hjelten Carl Gustaf underkastade sig den ej ogerna, inhämtande slutligen, i sitt segerlopp, Sveriges nyttigaste, nu ensamt oss kvarblifna, eröfringar.

Vi ha sett, att Svenska *adeln* under eröfringsperioden var representant af *Sveriges här*, hvilken åter i verlden representerade Sveriges rike. Den hade i spetsen för denna här gjort godt arbete, men ej heller förgätit sin fördel, och under en ny, svag förmyndarestyrelse, efter Carl Gustafs tidiga död, fick hvar för sig nog rymligt tillfälle att iakttaga den; hvilket förde till tvistigheter inom ståndet, förebådande söndring och fall, medan adeln var döf för det, under det gäsande, allmänna missnöjet. Emedlertid uttalades nu först tydligt anspråk, hvilka förr varit snarare öfvade än utsagda, men nu ljödo särdeles illa i folkets öron, t. ex. adelns påstående år 1664: "att icke kunna öfverröstas af de andre stånden vid riksdagarna." Nästan, utan att veta huru, kastade en, emellan allianser och för subsidier vacklande styrelse riket åter i ett krig, vid djupt förfallen krigsaga och bristande tillgångar olyckligt öfverallt, hvarest ej den unge Carl XI sjelf uppehöll Svenska vapnens ära.

Han utgick ur detta krig med en djup kännedom af det allmänna tillståndets brister, och med beslutet att grunda Sveriges krigsmakt ej på subsidier, utan på landets egna, väl använda tillgångar. Men i Sveriges jord, med hvilken redan Gustaf Adolf sökt förbinda den af honom upprättade ständiga krigsmakten, kunde den ej rätt rotfastas, sedan Sveriges adel, på både kronans och allmogens bekostnad, nästan delat den sig emellan. Till att återtaga hvad kronan härigenom undångått, hvilket skedde genom *reduktionen*, erfordrades Enväldet, och gafs af de ofrälse stånden, hvilka gerna, — liksom den yngre adeln ej ogerna, — nu sågo de afvundade stores makt krossad. — Att göra Sverige stridsfärdigt och kronan enväldig och rik, blef ifrån 1680 ett hufvudföremål för Carl XI:s återstående fredliga regering. — Så kände sig Carl XII på en gång sjelfrådande och fullrustad. Sam-

mansvurna grannar utmanade honom. Då drog han åter öfver gamla Svenska stridsfält, till vidt aflägsna nya, så långt segerns hopp vinkade, och längre, trotsande först lyckan, så olyckan, tills fäderneslandet ej hade söner mer att honom lemna, och med fallet af Sveriges makt, ur dess ruiner en hand vände sig mot hans lif. — Hvad vi härmed velat säga, är, att *kriget*, som började med att vara Svensk binäring, slutade med att blifva Svensk hufvudnäring.

Häraf följde, att alla Sveriges fredliga näringar uppdrogos i krigets skola, eller länge ansågos, som voro de till för krigets skull.

I allmänhet har det industriella samhället skjutit fram under och undan det militäriska — det borgerliga samhället under och undan det adeliga, — hvilket sistnämnde likväl ej endast var på våldet grundadt; ty det omgafs af de på lif och död ställda krigiska dygdermas glans. — Borgaren var från början mest den undan det feodala förtrycket emanciperade slafven, och, sedan friheten fått en fristad inom städerna, lastade ofta förtrycket blott så mycket hårdare på det under feodalherrars ok qvarblifna landtfolket. — Kyrkan först, Konungarne sedan, ha medlat emellan det adeliga och det borgerliga samhället. Men Konungarne, ur adeln utgångne, tycktes ock ej sällan anse det framträngande borgerliga samfundet som ett nödvändigt ondt, på hvilket man, derföre så mycket som möjligt, borde klippa vingarna. *Tullen* t. ex. i början en friköpelse från plundring, utkräfdes länge nog sjelf som en sådan; och ännu på 1600-talet hör man i Svenska Rådet omtalas, huruledes stora sjötullen af ålder var ett *secretum*, d. v. s. ansågs som en fälla, hvari köpmannen gick. — Småningom ordnade sig förhållandet lideligare, och industrien, först blott tolererad, uppmuntrades till och med — men *för* att beskattas.

Det egna för Sverige är, att den *landtliga* fria kommunen här är uråldrig och förblifvit outplånlig; men att den *borgerliga* — liksom man ser feodalismen sjelf införd af Konungarne, så vidt ske kunde, efter utländska mönster — till största delen blifvit organiserad *utifrån* och *uppifrån*. På gamla marknadsplatser och omkring biskopssäten uppstodo våra obetydliga landstäder; sjöstäderna mest af inflyttadt Tyskt eller Hanseatiskt borgerskap, som äfven beherrskade den inre rörelsen. Gustaf Wasa utdref Lybeckarne, men för att taga

både den yttre och inre rörelsen i sin egen hand. Hvad han så skapade, förgicks till stor del under de inbördes kriggen mellan hans arfvingar. Carl IX:s naturligt mäktiga förstånd måste äfven på näringsfältet beundras. Man ser i hans sjelfförfattade betänkande "om städernas inrättning i riket" — hvori han utgår från den sats, att i de städer, der nederlag är för främmande varor och fri handel, der är mesta tillvändning och bästa näring, hvilka förmåner borde förnämligast begagnas af de städer, som dertill genom läge och andra omständigheter voro gynnande — man ser, säger jag, huru han på ena sidan, såsom hufvudpunkt, fattar *Stockholm*, som efter Wisbys fall i hans tanke borde bli stapelplats för Östersjöhandeln, och på den andra för Vesterhafvet *Götheborg*, som också blef hans stiftelse. I allmänhet följde han den grundsats, att, med undantag af främmande starka drycker (för hvilka tull betaltes), tillåta fri införsel, "på det undersåtarna må desto mer näring och bättre köp på främmande varor hafva." Men till myntets upprätthållande skulle af både in- och utländska varor en viss procent betalas till kronan i silfver, dock hälften mindre af inhemske handlande.

Med Gustaf Adolfs tidelvarf begynte egentligen — hvad vi kallat — krigets skola för Svenska näringarna; och denna har, såsom kriget, sin lysande sida. — Under oupphörliga krig har den store Konungen inom rikets då varande område anlagt och privilegierat ej mindre än sjutton städer, deribland ånyo det af Danskarne förstörda *Götheborg*. Under honom och hans fader, och igenom bägge, blef Svenska bergsbruket och i synnerhet jernhandteringen både *krigets* och *odlingens* medel. Jernet röjde på samma gång Sveriges ödesmarker och hvässades till Sveriges vapen. Riket blef en vapensmedja. Sjelfva de nödgande behofven skärpte estertanken äfven öfver det för näringarna naturligaste sätt att blifva gifvande, och Axel Oxenstjerna har uttalat det, då han skref: "bäst är kronan sätter sin profit i en riktig tull och gifver handeln i undersåtarnes händer." Men verkställigheten kunde aldrig svara mot insigten. Vi ha redan anmärkt, "att Sveriges ärorika tid var en tid af stora *lifvande* idéer, och på samma gång en tid under våldsamt *tvingande* omständigheter." — Vi ha redan förliknat Gustaf Adolf vid en "såningsman från en framilande stridsvagn; hvarföre af sådden somt föll på hälleberget och somt bland stenören och somt bland törneu

— Han *måste* hafva medel för krigen, och näringarna fingo rätta sig derefter. Också tog han dem under sin egen hand, omedelbarligen genom monopolier för kronan, eller medelbarligen genom kompanier, arrenden och privilegier, allt i ändamål att tillvägabrinda en af omständigheterna fordrad *tidigare* vinst, än en naturlig tillväxt kunde medgifva. Den stora Embetsmannahierarki, hvarmed han (ovisst under hvilka förhoppningar) omgaf sig *måste* — Oxenstjerna sjelf framför allt — *måste* då den efter honom ställdes i spetsen för ett ofullbordadt verk, förtgå på samma bana och tillgripa samma medel; och så har samma tidehvarf, som först uttalade principen af näringarnas frihet, både grundat och stadgat prohibitiv systemet i Sverige” *).

Det fanns knappt någon betydligare vara, af alla dem riket frambragte eller ock utifrån behöfde, på hvilken ej kronan spekulerade och som ej, under detta tidehvarf eller straxt derefter och genom de grundsatser det gjorde gällande, blef, för längre eller kortare tid, i verkställighet eller åtminstone i förslag, föremål för ett dylikt monopolium, eller arrende, eller kompani, eller privilegium: — ifrån *spanmål, koppar, jern, trädvaror, tjära till salt och tobak*. — Genom *Skeppskompanier* och *Handelskompanier* af flera slag sökte regeringen bemäktiga sig både den inre och yttre rörelsen, allt såsom medel för kriget; och äfven den läckande vinsten af *kolonier* undgick ej uppmärksamheten. Vi både förvärfvade och borttappade sådana under loppet af vår eröfrings bana. — Under det adeln begagnade sig af kronans förlägenhet, att, dels såsom belöningar för gjorda tjänster, dels genom köp, pant och byte, till sig bringa dess jord, räntor och inkomster, och en mellanmakt sålunda befäste sig mellan Konung och folk, som kunde vända sig och har vändt sig mot bägge, förstärktes denna mellanmakt — liksom en här ökas af trossen — genom de nyss nämnda inrättningarna och hvad de af sig alstrade. — Allt hvad genom förmögenhet ägde eller förvärfvade inflytande, slöt sig såsom långifvare, förläningsinnehafvare, förpaktare, ledare af riktande företag, till denna mellanmakt, eller blef sjelf en underordnad sådan, som i sin mån gjorde regeringen ej mindre

*) Litt. Bladet för Maj 1838, s. 73.

än undersåten af sig beroende. — Detta vanliga sätt att förvärfva förmögenhet var i sjelfva verket äfven ett krigiskt förvärf, utgående från krigskommissariat, lefveranser till arméén, försträckningar, tullförvaltning, arrende af tull, eller andra kronans inkomster; hvilket allt, om det lyckades, slutade med att föra den ofrälse spekulanten in i adeln, och erbjuder skådespelet af ett fortgående näringarnas nobiliterrande. Denna underordnade mellanmakt blef slutligen för den gamla adeliga mellanmakten farlig, då Konung Carl XI anställde sin stora fiskaliska aktion. Nya spekulanter voro då genast redebogne att ingå i enväldets tjänst; och hvad den lika lagenliga som riksgagneliga reduktionen i utförandet antog orättvist och förhatligt, får man, till ej ringa del, tillskrifva sådane medhjelpare och rådere.

Nu, sedan den stora mellanmakten med sitt till så betydlig del vundna herravälde öfver Sveriges jord och odlare, var bruten, gafs i stället rum för anspråket, att denna jord och desse odlare voro och ursprungligen varit *kronans*, och att derifrån all enskilt egendomsrätt härledde sig. Ur denna, ehuru hvarken teoretiskt eller praktiskt fullt genomförda, synpunkt, ordnade den store rikshushållaren Sveriges rike, såsom en sträng husfader sitt hus. — Detta blef sedan för trångt för den siste kämpen; och Sverige, efter *hans* fall, skulle ännu en gång, liksom vid den hedniska krigsålderns slut, finna sig på en gång drifvet inom sig sjelf och iuom sig sjelf söndradt: en brytning, som varar än i dag — med den skillnad, att det ej mera är stammarna som fejda, utan *korporationerna* — nu de hufvudsakliga mellanmakter i Sverige, sedan Carl XI krossat den gamla aristokratien, och sedan berörde mellanmakter under vår så kallade *frihetstid* väl medhunnit delningen af konungamaktens byte, nemligen att hvar för sig, till sin enskilda fördel, använda och omskansa de privilegier, som kronan egentligen *gifvit sig sjelf*, den tid hon till sin förmenta nytta dem först uppammade. Derföre ha vi ock för detta ihågkommit: "att här i riket en gång skedde ett utkast till en stor monarki, så uti inre, som ännu mer i yttre afseende: att med storheten det på längden ej ville sig väl, ej heller så synnerligen med monarkien, men deremot desto bättre med åtskilligt annat, som hvarken hörde till storheten, eller till monarkien, eller till folkets

väl — och likväl nu räknas till vår arfvedel, och äfven lofordas” *).

Man skulle, efter allt detta, ej förundra sig, om Sveriges egentlige *jordbrukare*, de ende odelaktige af de företrädesrättigheter, som efter hand kommo de öfrige genom privilegier på ett eller annat sätt till godo, voro och förblefvo Sveriges *fattige*; i fall man dermed menar dem, som ej utan den yttersta ansträngning kunna fylla lifvets nödtorftigaste behof. Så förhåller det sig ock; eller, såsom en gammal anteckning säger: ”den sina skor binder med bast, han får betala laget.” Men det var den *ärliga* fattigdomen. Och hvad största delen af Svenska folket uti fornda dagar härutinnan med äranburit, öfvergår lika både deras föreställningar och deras förmågor, som nu för tiden klaga öfver fattigdom och deröfver (mig sjelf inbegripen) skrifva.

Att bland ett folk af sådane fattige de egentliga *fattighjonerna* på länge ej skulle kunna blifva talrika, särdeles om man tager i betraktande de krigiska utvandringarne, synes nog sannolikt. Likväl märkes af de stadganden, som *våra* äldsta lagar, framför andra, innehålla äfven om *fattigvård*, att den slags fattigdom, som blott med yttersta ansträngning fyller lifvets första behof, står nära till den fattigdom, som ej en gång *kan* detta, och derföre behöfver hjelp. — En frostnatt kan ju ännu förstöra skörden i större delen af Sverige? — Sådana och andra olycksfall kunna lätt, under en nordisk himmel, för en tid föröka antalet af hjelpbehöfvande, ehuru dessa egentligen utgöras af dem, som genom ålder, sjukdom eller lyte äro ur stånd satte att sig sjelfva försörja. Derföre, då nordiska hushållningen nödvändigt är ställd på förråd, hade det i samtliga våra Landskapslagar uttryckta, eller förutsatta stadgande, att bonden ägde att behålla fattigtionden *hemma*, äfven ett i sakens natur grundadt skäl. Sedan presten tagit sin tredjedel af tionden, deltes det öfriga i tvenne lika delar, emellan sockenkyrkan, Biskopen och till understöd för de fattiga; ehuru denna sista del äfven småningom drogs till andra behof, och anslogs till Domkapitlen eller underhåll för studerande. Naturligen ansågs de orkeslöses och vanföras underhåll tillhöra släkten. Ett kvarståen-

*) Litt. Bladet för Maj 1838, s. 71.

de bevis på hednisk råhet var, att (såsom i Westgöotalagen) stafkarlen och den löske mannen, som gick kring landet, ej var, om han dräptes, högre gild än *träl*; hvilken ej heller lagligen hade någon slägt. Litet högre stod den tiggare, som i samma lag kallas *Häradspjäcker*, och gick mellan helga män (prester och munkar) samt sina fränder, men hvars fränder således ej förmådde föda honom. En sådan är lika gild med *utlänning*. För öfrigt förekomma i Landskapslagarne flera stadganden, om orkeslösa personers rättighet att hembjuda sin jord åt sin arfvinge emot underhåll till döddag, eller — om arfvinge ej ville — med samma villkor åt fremling, ehuru under åtskilliga inskränkingar, så att jorden ej lätteligen kunde frångå släkten; stadganden, som ännu på visst sätt fortleva i hospitalens rätt att ärfva de i dem intagna personer. Uplandslagen stadgar, att den fattige och vansföre skall föras byar emellan och hvarje bonde vara pliktig att underhålla honom ett dygn. Allmänna Landslagen, som efterträdde Landskapslagarne, förbigår med tystnad hvad dessa stadga om de fattiga; hvilket kan gälla såsom ett bevis, att *landet* ej ännu, men väl *familjen* och *kommunen*, kände någon fattigvård. Hvad härutinnan låg utöfver de bägge sistnämndes befattning, tillhörde också under katolicismen ej *staten*, utan *kyrkan*; hvilket ännu i de rätt katolska länder är hufvudsakligen förhållandet.

Fattigvården, såsom *statsangelägenhet*, daterar sig i det nyare Europa från *reformationen*. Sedan klostren blifvit tillslutna, började man nästan samtidigt i det norra protestantiska Europa att inom menigheterna bereda husvilla fattiga särskilda tillflyktsorter, — i England till en början genom Parlamentsakten år 1550, i Danmark genom Koldinghusrecessen 1558, i Sverige genom 1571 års kyrko-ordning, som uppmuntar till upprättandet af sjukstufvor i församlingarne, såsom ett godt och kristligt verk. — Hos oss hade Gustaf I indragit både klostren och fattigtionden; hvarigenom fattigvården, beröfvad detta understöd, helt och hållet återföll på menigheterna, som väl af ålder den besörjt, men nu dertill måste skaffa nya medel. Kyrko-ordningen af 1571 omtalar i detta hänseende blott almosor och milda gåfvor, och föreskrifver särskilt, att hvar helgedag, då mesta folket var tillhoppa, någon borde gå omkring och göra insamling med hatten

ten eller taflan. De såhunda insamlade medel skulle antingen användas vid socknens sjukstuga eller lemnas till nästa stads hospital. — För öfrigt hjälpte man sig med en på presterskapets pröfning beroende utdelning af så kallade *Tiggebref*, hvilka privilegierade till bettlande. 1686 års kyrkolag förbjuder dem först *utom* socknen. Troligen utdelades de endast till dem, åt hvilka för bettlandet anvisades större distrikter; hvarföre 1642 stadgas, att endast Kontraktsprosten kunde utdela tiggebref inom kontraktet, Biskopen inom stiftet, men Landshöfdingen åt utlänningar, om sådant behöfdes.

Emedlertid tillvexte tiggeriet; och Gustaf Adolf företog sig att reformera fattigväsendet. Planen, förelagd Ständerna år 1624, bär, såsom allt hvad han vidrört, märke af storhet. I sin nu föreslagna "Constitution emot tiggjare och tidsstjufter" *) klagar Konungen, att tiggeriet fast mer och mer tager öfverhand i alla provinser, så att, om någon bot deremot ej i tid skaffas, skulle landet blifva uppfyllt af lättingar och mycket onyttigt och skadeligt parti. Derföre, både af kristligt medlidande med de af sjukdom och svaghet hem sökta, och för att hålla ungdomen från lättja till arbete, ära och dygd, förordnar Konungen först och främst en allmän reformation af *hospitalerna* i riket. De i städerna redan befintlige, hvilka af borgerskapet liten eller ingen hjelp njuta, förvaltas så illa, att hvad kronan dertill består förtäres af föreståndarne, hvaremot de fattiga lida sådan nöd, att ingen, ehuru eländig han är, begärer på hospitalet blifva intagen. Hädanefter skall i hvarje län vara ett central-hospital, och de öfrigas inkomster dertill läggas. I hospitalerna skola inga barn, som färdige och olytte äro, intagas, utan barnen, om de förmå förtjena sin föda, utlemnas i tjenst, men äro de späde och utan arf eller förmögen och välvillig släkt, skola de tagas in i barnhusen, till åtta års ålder, och derefter sättas till tjenst eller handtverk, så att inga barn från denna dag tillstädjas tigga. Derföre skall i hvarje pro-

*) Detta intressanta dokument är först tryckt i Handlingar rörande Svenska Kyrkans och Läroverkens Historia, utgifna af P. E. Thyselius. 1 H. Örebro 1839.

vins också upprättas ett *barnhus för landet*, dit fattige bondbarn föras kunna, och i städerna, af stadens inkomster, ett *stadsbarnhus* för fattige borgarebarn stiftas. Deremot skola alle "kåringestufvor", som, icke utan allmogens besvär, äro uppbyggde på kyrkobaekarne och annorstädes, och äro rätte orsaken till lättja och tiggeri, afskaffas och kullrifvas, och de der boende fattiges villkor skärskådas, så att alle, som sig utan tiggeri försörja kunna, förhjälpas till tjenst, barnen in i barnhuset och de vanföre in i nästa hospital. Finnes sedan någon å landet eller i städerna som ej vill sig med sitt arbete föda, den skall, vare sig man eller qvinna, säger Konungen, af vår fogde, länsman eller landsprofoss antastas och sättas på tukthuset, hvarest han arbeta skall och med sina händer förtjena sig födan, och göra tukthuset profit; till hvilken ända slutligen *tukthus* i en stad af hvarje län skall upprättas. — Sådan denna, fattigvården i sin helhet redan omfattande, plan. —

Olyckligtvis svarade, såsom allt för ofta, medlen till utförandet ej mot afsigten. Ja, tillgångar fattades till den grad, att *Wadstena krigsmanshus*, som Konungen på samma gång stiftade för den hans hjerta närmast liggande angelägenheten af vanföre krigsmäns underhåll, i hans dagar ännu blott blef en stiftelse på papperet, då de inkomster han dertill anslog, först många år derefter kunde inrättningen anvisas *). — Af presterskapets utlåtande öfver Konungens plan ser man, att det öfverhand tagande tiggeriet till största delen kom från *militären*. Landsknektar och båtsmän hafva nu på någre år — heter det — tagit sig före att gå ur gård i gård, ur socken i socken, ifrån härad till härad, tiggande, många ock under krigsmansnamn, efter ingen hafver något bevis, så att landet blifvit allt mer uppfyllt af tiggare, af hvilka en hop är utlänningar och tattare. Bäst vore att allmogen, efter sin vilje, finge ha sina fattiga under ögonen. — Bönderna, i sitt svar på Konungens framställning,

*) "Såsom vår salige fader hafver låtit upprätta Wadstena krigsmanshus, af miskund mot alle sargade och vanföre krigsmän, samt skänkt 2000 daler i hemmansränta derunder, som intill denna dag ej hafva kunnat *in effectu* prästeras, alltså gifve Wi till Wadstena krigsmanshus, så många våre och kronans hemman, som i ränta svara deremot" — skriver Christina den 12 Okt. 1646.

säga: "det är af Kongl. Majt ganska väl ordineradt; men så befrukta vi, att det vill i framtiden blifva oss till besvär, om vi skole utgifva årligen penningar till de fattiges underhåll i hospitalerna, efter allmogen hafver nog att utgöra penningaräntor och spanmålsutgifter, till riksens försvar." Sine karingestugor på kyrkbackarne ville bönderna ej mista, utan förmente, att om de gamle karinger och andre sådana fattige, som nu försörjas efter lägenheten med ringa spis, skulle fraktas in i hospitalen, blefve det både dyrt och mäktigt trångt: maten kunde ej föras så lång väg, och den afgift Konungen fastställt för emottagande af hospitalshjon, skulle falla allmogen tung. Penninge-utlagor hade man allareda nog; häst vore att ingen fattig ginge utom sin socken, och att allt tiggeri af lättja afskaffades. — De öfrige ståndens yttranden äro utan betydighet. Adeln med krigsbefälet hemställer allt till Konungen, och Borgerskapet tackar.

Man ser således att *sockensystemet* i fattigvården, genom häfd mer än lag, redan gjort sig gällande. — Derpå är också den *första*, i Sverige verkligen utfärdade, *tiggareordning* af den 28 Febr. 1642 grundad. Den ej blott tillåter, utan *befaller*, att vid kyrkorna, i städer och på landet, fattigstugor skola, hvar de ännu ej finnas, efter församlingens storlek och förmögenhet, uppbyggas och åldrige och vanföre fattige der underhållas. Ingen måtte gå och tigga, utan af särdeles skäl, och med tiggarepass, inom prostriet eller högst stiftet. Alle andre tiggare skulle förvisas till sina hemorter, men "vaganter och landstrykare" gripas och föras till nästa kronans slott, att der arbeta i jern. — Om *hospitalens* förvaltning upprepas till en del Gustaf Adolfs föreskrifter. Den enda frukten af hans centralisationsplan var, att den genom Kongl. Brefvet af den 24 April 1624 först anbefallta inrättningen af *Stora Barnhuset* i Stockholm 1637 och 1650 stadfästades och fick inkomster sig anslagna ur hela riket *).

*) Nemligen 40:de tunnän af tionden i Upland, Södermanland, Westmanland, Dalarne, Nerike, Wermland, Norland, Helsingland, Medelpad, Gestrikland, Herjedalen, Halland, halfva Finland, neml. Åbo, Björneborgs, Helsingfors och Tavastehus län — hyartill kommo den 15 Febr. 1669 tiondespanmål och städjpenningar i Skåne. Genom föreningen med politiebarnhuset i Stockholm och bägges ställande under Stockholms stads auktoriteter den 4 Maj 1785, förvandlades detta barnhus till en Stockholms stads enskilda inrättning, churu af all-

I anledning af de fortfarande klagomålen öfver tiggeriets tillväxt företog Carl XI:s förmyndarestyrelse, att till 1664 års Riksdag omarbete 1642 års tiggare-ordning. Detta arbete blef väl utan frukt, och ärendet uppsköts vid Riksdagen; men några af de gjorda förslagen förtjena att nämnas. Så föreslås, att i hvar socken någon viss person till de fattiges föreståndare skulle förordnas — att, der *Häradsallmänningar* funnos, skulle de uthyras, såsom det heter, och inkomsten anvisas till de fattigas understöd — att en anseelig summa af tobaksarrendet skulle användas på manufakturerna, i hvilka de fattige kunde finna arbete — att de fattiges penningar skulle insättas i Banken för 6 proc., ehuru Banken eljest blott gaf 4 *).

Hospital och *Barnhus* äro de bägge första af *staten* och på allmänna medel stiftade fattigvårdsanstalter. I de af Gustaf Adolf påbudna *tukthusen*, samt, i brist deraf, det föreskrifna tvångsarbetet för landstrykare på kronans slott,

männa statsmedel underhållen. — *Icke dess mindre* ha utgifterna öfverstigat inkomsterna. Efter uppgifter, som ej kunna annat än vara trovärdiga, utgjorde Stora Barnhusets kapitalfond vid 1838 års slut 505,069 R:dr B:ko, och värdet af dess fastigheter 14,991 R:dr B:ko. *Inkomsten* hade för året stigit till 107,638 R:dr B:ko, deribland värdet af 3183 tr 20 kr krontionde; men årets *utgift* utgjorde 109,602 R:dr B:ko. — *Danviks hospital*, inskränkande sin verksamhet också mest till Stockholm, ehuru af ålder rikligen begåfvadt med hemman i flere län, och årlig kronotionde, erbjuder samma erfarenhet. Dess kapitalfond utgjorde vid 1837 års slut 92,354, fastighetsvärdet 536,238 R:dr B:ko. Årets *inkomst* var 45,844, men *utgiften* 48,083 R:dr B:ko. Ej annorlunda är förhållandet med flere andra Stockholms stads barmhertighetsinrättningar af samma slag. För *Allmänna Barnbördshuset* i hufvudstaden, med ett fastighetsvärde af 30,000 och räntegifvande kapital 71,966 R:dr B:ko, var år 1837 *inkomsten* 6172: 35. 9., men *utgiften* 6478: 26. 2., och dessutom skuld 1950 R:dr B:ko. — För Sällskapet *Pro Patria Barn- och Barnbördshus*, med en förmögenhet räknad i fastighetsvärde, inventarier, fordringar och kontanter till 30,694: 6. 3., var år 1837 *inkomsten* 1647: 15. 5., men *utgiften* 1922 R:dr B:ko. — Det andra stora, på allmänna medel grundade, *Barnhuset* i riket var det i *Malmö*, anbefaldt 1682, fullbordadt 1746, upplöst 1789, då dess fond ställdes till Serafimer-Gilletts disposition, för att deraf meddela understöd åt dem, som på landet till uppfostran ville emottaga fattiga barn.

*) "Project till tiggare-ordning." Protokoll i Kongl. Kansliet den 19 Okt. 1663 uti Riksarchivet, Min vän, Hr Professor Bergfalk, hvilken jag har att tacka för flere upplysningar till Svenska fattigvårdens Historia, har gjort mig uppmärksam derpå.

ser man en tredje sådan. All öfrig fattigvård öfverlemnas åt *kommunerna*, hvilkas verksamhet i detta afseende staten reglerar. — Carl XI:s kyrkolag af 1686 bekräftade grundsatsen att hvar socken skulle föda sina fattiga och ej föra dem in på andra socknar; dock skulle den socken, som hade mindre fattiga, understundom gå de nästliggande, som hade flere, med någon hjälp tillhanda. Att *presterskapet* — ehuru ej ensamt *) — för denna fattigvård ställdes i spetsen, var dels en restitution af ett redan på häfd och lag grundadt förhållande, men som till sin verksamhet kan nästan anses suspenderadt, så länge adelns vidsträckta patronatsrätt gjorde den, under eröfringsperioden, till sjelfherrskande i församlingarna, dels var det äfven derföre så mycket nödvändigare, som fattigvården i soknarna ännu alltid hufvudsakligen grundades på *frivillig* gåfva och hjälp, hvartill kyrkoherden **) borde uppmuntra.

Hvad hittills mest varit frivilligt, begynte blifva *tvångsplikt* under Carl XII, genom den förnyade tiggareordningen af den 21 Okt. 1698. — Sveriges *andra* fattigvårdsstadga — som påböd för åtskilliga tillfällen — såsom första lysning till äktenskap, graföl, barnsängshustrurs kyrkogång, tacksägelse för tillfrisknande, vid bouppteckningar, och jemväl vid emottagande af testamenten —, gåfvor och afgifter till de fattiga; hvarjemte förordnades om inrättningen af ett arbets-rasp- och spinnhus i Stockholm, i hvilket vanartige tiggande lättingar skulle införas. — 1734 års lag (Byggn. Balk. 26 Kap. 1 §.) bød ändteligen, att alle som i soknen bo skola fattigstufva bygga och underhålla.

Med tvångplikten äro vi inne på epoken af *fattigvårdstvisterna*. Det är i synnerhet genom dessa som fattigvården i sitt hela nödvändigt allt mera blifvit *statsangelägenhet*. *Tre* äro hufvudfrågorna, kring hvilka alla sådana tvister nödvändigt hvälfva sig: *hvem är berättigad till fattigför-*

*) 1686 års kyrkolag bjuder att sjukstugorna på landet skulle vårdas af *adeln* i soknen tillika med kyrkoherden, kyrkovårdarna och sexmännen.

**) Kyrkoherden skulle påminna församlingen, att icke allenast enhälligt hjälpa till med byggning (af sjuk- och fattigstugor, der sådan ej skett), utan ock att af fri, god vilja ärligen gifva något till sin nödtorftiga jemnkristens underhåll, samt hafva omsorg om de samlade medlens rättrådiga utdelning.

sörjning? — *af hvilken?* — och *hvar?* Och, allt sedan de först uppkastades, hafva staten och kommunen, för att hjälpa, tillika allt mer måst hjälpa hvarandra.

Första svaret på första frågan blir nödvändigt: den värnlösa *barndomen* och *ålderdomen*, dertill den *sjuka* och *vanföra fattigdomen*. Angelägenheten var till sin natur så *allmän*, att staten begynte sin fattigvård med anläggandet af barnhus och hospitaler. På de näst i ordningen kommande föremål för fattigvården — *arbetsföre*, som *sakna arbete* — var fordom ej Sverige rikt, och behöfde så mycket mindre för dem vara förläget, sedan kriget blef Svenskt arbete. Till både förmögenhet och person har kriget alltid tyngst drabbat Svenska allmogen, som dertill genom *utskrifningarna* lemnade manskapet. Det kan räknas ibland bevisen, huru tryckande desse voro, att den sedermera i Svenska Lagstiftningen namnkunniga termen: *försvar* — antog en bemärkelse, motsatt krigarens pligt, och betydde *undantaget* från krigstjenst. Adels bönder voro i allmänhet ej blott hälften mindre underkastade denna än de öfriga, hvarjemte adels privilegier tillika innehöllo, att dess bönder inom den så kallade frihetsmilen omkring sätesgården, alldeles ej, utom i nödfall, skulle utskrifvas, — den ägde dessutom rättighet att undantaga sitt så kallade *försvarsfolk*, d. v. s. allt sitt hof- och gårdsfolk, i fall ej denna benämning ännu vidare utsträcktes *). Allt hvad i Sverige blef *privilegieradt* — prästerskap, städer, bergsbruk m. m. — gjordes delagtigt af denna rättighet att fritaga försvarsfolk; under det bonden icke kunde försvara sin son, i fall han ej redan hade en sådan utskrifven eller fallen i kriget. Det har funnits tider, då, hvar flere än en bonde äro fundne på hemmanet, de öfrige blifvit utskrifne, och då man tagit alla drängar och alla torpare **). Så mycket mer var lösdrifvaren till krigstjenst förfallen; och man synes föga fruktat att öka en klass, som lemnade sjelskrifna rekryter. — Den ur kriget, utan hemvist eller uppehälle, eller vana vid lagliga näringsfång, återkastade, afskedade, eller förrymde hopen, utgjorde sedan den lösdrifvarvärm, hvaröfver man under eröfringsperioden klagar.

*) Gustaf Adolf, från 1627, suspenderade, med adels bifall, de adeliga privilegierna, deruti att, utom adels gårdsfolk, dess bönder, till hans död, gingo lika med krono- och skatte-allmogen i utskrifningarna.

**) Axel Oxenstjerna i Rådet 1641.

Så blefvo vi tillika först i större mått bekanta med det tredje slaget af fattighjon — *de som väl kunna, men ej vilja arbeta*, och som framkalla *tvångsanstallterna*.

Detta skulle nödvändigt ännu mer lägga för statens dörr besvarandet af den andra frågan: *hvem skall besörja fattigvården?* — ty inrättningar för tvångsarbete gingo i synnerhet öfver den Svenska kommunens höfva, och måste, såsom allmänna säkerhetsanstalter, blifva statens bestyr. För kommunen återstod vården om egna orkeslösa fattiga och värnlösa barn, då statens omsorg i detta afseende mest inskränkte sig till de större städerna, och i synnerhet vände sig åt hufvudstaden. Att skaffa arbete åt den villige, som det saknade, förblef länge ett onyttigt bekymmer; äfven sedan genom Carl XI:s knektekontrakter med provinserna, utskrifningarna upphört. I stället uppträdde nu adeln, som, genom rättigheten att *försvara*, hittills haft öfverflöd på tjenstfolk för ringa pris, år 1686 med den klagan, att bönderna hade på deras gårdar mer folk än de skäligen behöfde; hvarföre föreskrivas borde, huru många personer en bonde, i förhållande till sitt hemmans storlek, kunde gifva *försvar* (ordet får nu en ny bemärkelse). Denna föreskrift gafs (oaktadt allmogens begäran att få hålla så mycket legofolk de förmådde föda), genom Carl XI:s Legostadga af samma år; hvilken för alla landskap, der utskrifningen upphört, utsatte det högsta antal drängar, som på hvarje hemman bestods, med befallning, att dessutom skulle tillses, om något hemman kunde sig med mindre behjelpa. 1725 års Legostadga bestämde äfven, huru många pigor fingo vara på hvar gård. Legostadgan af 1739 tillät först bonden att, öfver det tillåtna antalet tjenstehjon, hemma behålla *två* arbetsföra barn, en son och en dotter. Först förordningen af den 30 Juni 1747 medgaf honom, att, utom tillåtna tjenstehjon, hemma behålla *alla* sina arbetsföra barn, om han kunde sysselsätta dem. Först mer än hundra år efter Carl XI:s Legostadga, erhöll genom Gustaf III:s försäkran på Svenska och Finska allmogens fri- och rättigheter, d. 23 Febr. 1789, hvarje hemmansbrukare rätt att till sitt hemmans häfd antaga så många arbetare, han fann nödige; och först 1805 års Legostadga gaf alla husbönder i Sverige rätt att antaga så många tjenstehjon de kunde gifva arbete*).

*) J. fr. Bergfalk om försvarslösa personers behandling. Upsala 1833, s. 49, 50.

Frågan *hvar* ett fattighjon skall försörjas? har slutligen, under det den öfvat ett stort inflytande på sättet af fattigförsörjningen, tillika genom de tvister den föranledt, i synnerhet verkat på det *formella* af hela fattigvårdsfrågan, på afgörandet, hvilka myndigheter bestämmelserna derutinnan rätteligen tillhöra, och på sammanhanget emellan de högre och lägre i detta afseende. Den har mer, än någon af de andra, förbundet statens och kommunens fattigvård. Vi ha sett sockensystemets gamla häfd och lagliga bekräftelse. Naturligt var att, i den mån fattigvården blef tvångspligt, soknarna skulle söka isolera sig. Resolutionen på allmogens besvär 1734 stadgar, att hvad till de fattiges hjälp inom en socken är sammanskjutet, endast skall användas *inom soknen*. Det blef i samma mån allt mera viktigt att veta, hvilken socken en fattig tillhörde, då de äldre författningar derpå gifva olika eller obestämda svar. Ett bestämdare företog sig Kongl. Förordningen af den 5 Dec. 1788 att meddela, då den föreskref, att den fattige skall försörjas af den socken, der han antingen haft eget hemman eller såsom inhyses- och tjenstehjon, sednast varit i skatt antecknad; hvaremot hvar församling ägde den rätt, att intet inhyses-hjon finge sig inom den nedsätta, eller något gammalt och mindre arbetsfört tjenstehjon antagas, innan församlingen på allmän sockenstämma dertill lemnat sitt bifall. — Men just denna författning har, sedan fattigvården fått ett allt större omfång, gifvit anledning till de flesta tvisterna; hvarföre Rikets Ständer 1809 ansågo fattigvården i riket tarfva en allmän öfversigt och granskning, innan några grunder för en bättre ordning kunna utfinnas.

Rättelse i N:o 6.

Sid. 100 rad. 3 uppfir. *står*: naturliga gräns — *läs*: naturligt återhållande gräns.

Sid. 106 rad. 1 uppfir. *står*: hvilken ökar deras förtjenst — *läs*: hvars i betaltningen beräknade kvantitet ökar deras dagliga förtjenst

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

C. G. Geijer.

N:o 8. Augusti Månad. 1839.

Denna tidning, hvaraf en nummer i slutet af hvarje månad utgifves, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Fattigvårds-frågan.

Sjette Artikeln.

Önskningarne af 1809 års Ständer framkallade en fattigvårds-komité, hvars betänkande och förslag först 1821 blef färdigt, och vid 1823 års Riksdag öfverlemnades till Ständerna, men så vida i alla fall synes ha kommit för tidigt, som Ständerna i frågans behandling stādnade två mot två. — Prester och Bönder tillstyrkte, med några förändringar, den föreslagna författningens utfärdande. Adel och Borgare, som säga sig af de anställda undersökningarna inhämtat, huru fattigvården inom riket, efter olika lokal, så olika besörjdes, ansågo en *allmän fattigvårdsstadga* ej blott öfverflödig, utan menlig, såsom endast åstadkommande rubbning i den rådande ordningen, och ingripande i den rätt, allmänheten hittills haft, att sjelf besörja om de fattiges underhåll; utan borde det förblifva vid hvad hittills i ämnet varit stadgadt: — hvilket ock blef följden.

Man ser att den sednare meningen var ett *förtroende-votum* till folket; men hvares heder och värdighet något förminsкас deraf, att just den del af folket, som angelägenheten närmast rörde, presterna, som ha mesta bestyret, och bön-

W. S. Larsson

derna, som allmännast draga tungan af fattigvården, undanbådo sig ett så uteslutande förtroende.

Emedlertid, medan man sålunda förklarade *kommunernas* frivilliga verksamhet tillräcklig att uppfylla de gällande författningarnas brister, hade tvångsåtgärder från *statens* sida allt mera gjort sig nödvändiga. Den nyare epoken därför (den äldre ha vi redan utmärkt) karakteriserar sig genom *brottmålslagstiftningens ingripande i fattigvården*, mer än förr, så att hädanefter för sig till en stor del erkände samma mål och därför yrkade på samma medel. Den 31 Mars 1813 framställde Lag-Komitén inför Kongl. Maj:t i ett eget Betänkande de olägenheter, som åtfölja våra nu brukliga bestraffningssätt, och nödvändigheten att antaga andra för de händelser, då de förres användande skulle motarbeta ändamålet af allt straff, hindra den brottsliges förbättring och kränka menskligheten i det dyrbaraste och det heligaste hon öfverlemnadt åt samhällsmaktens skydd. Europas upplystaste och mäktigaste nationer hade i detta afseende redan föregått med efterdömen, och genom användandet af *fängelse- arbets- och korrektions-straff* byllat tidens anda, och, genom inskränkandet af kroppsstraffen till fall af den högsta brottslighet, bemödat sig att aflägsna det barbari, som vållat deras första uppkomst. Sparsamt hade hos oss Lagen använt längre eller kortare tids fästningsarbete, såsom tillökning i straffet för gröfre brottslingar; och ännu sparsammare hade lindrigare arbetstvång och fängelse blifvit begagnade såsom straffmedel. Den tilltagande mängden af brott emot egendoms-säkerheten hade dock i sednare tider ådagalagt nyttan af sådana anstalter, hvarigenom bestraffade brottslingar, som icke af någon i årstjenst antagas eller ägde näringsfång, hvarmed de kunde sig redeligen försörja, från samhället afskildes och tillhöllos att med arbete bidra till kostnaden för deras bevakning och underhåll. Sådant hade varit hufvudsakliga ändamålet med de i Carlskrona och Sveaborg år 1804 stiftade allmänna arbetsinrättningar. Emedlertid hade allmänna rö-

sten allt mer börjat högljudt påkalla upprättandet af sådana stiftelser, efter en förbättrad, vidsträcktare och mera omfattande plan. Den enskilda frikostigheten hade på flera ställen afhjelpat bristen på publika tillgångar, och i flera län hade styresmännens nit och invånarnes patriotiska uppoffringar tillvägabragt inrättningar af detta slag. Det återstode, att genom dessas utvidgning och lämpande efter ändamålet samt genom stiftelsen af nya i de provinser, der de ännu saknas, öppna ett tillfälle för brottmålslagstiftningen att införa förändrade och förbättrade straffbestämmelser.

Vid 1815 års Riksdag erinrade Konungen, med anledning af Lag-Komiteens förslag, i propositionen af den 19 April, Rikets Ständer om nödigt anslag för sådana inrättningar, på det, då den nya Lagen blefve antagen, korrektionshusen ock kunde vara färdiga. Ständerna, i sitt svar af den 11 Juli s. å., anmälte sin önskan att korrektions- och arbetshusen i Carlskrona och Norrköping måtte utvidgas, och tillika för norra orterna ett dylikt anläggas i Gefle, hvar till de medel, Kongl. Maj:t behagade utse, skulle förskottsvis användas. Vid 1817 års Riksdag yppades samma fråga, och, sedan Ständerna till Kongl. Maj:ts disposition anvisat 20,000 R:dr B:ko att årligen användas intill nästa Riksdag, anlades 1819 arbets- och korrektionshuset i Wadstena, hvarjemte flere smärre sådana, af de i länen insamlade medel, länsvis inrättades eller förbereddes. De upphörde till större delen, liksom äfven inrättningen i Wadstena, genom den år 1827 anbefallda centralisering af dessa austalter, och förentes med de större, på Långholmen vid Stockholm och i Malmö för mans- och i Stockholm, Norrköping och Götheborg för qvinspersoner. Nya fångelser af samma art för manliga fångar uppfördes, så väl å Långholmen vid Stockholm, som i Malmö citadell, utan att likväl kunna emottaga alla för *försvarslöshet* dömda personer. Antalet å förra stället, med beräknadt utrymme för 600, går nu till 711, och i Malmö, med beräknadt utrymme för 812, till 862; under det en större mängd

af korrektionister af mankönet afvakta i pionier-corpsen eller i länshäkterna lägenhet på korrektionshusen *).

Hvad i lagstil kallas *försvar* har i synnerhet genom fattigvårdsfrågan hos oss fått sin stora vikt. Begreppet, fast ej ordet, är gammalt i Svensk lag, och hörer till vår äldsta rättsförfattning. Begreppet är det af *borgen*; och det äldsta samhällskontraktet var en ömsesidig ingången *borgen för fred* — emellan slägterna — hvilken borgen på en gång bildade och utmärkte den äldsta kommunen eller *häradet* — (i det nordligare Sverige ännu liktydigt med *socknen*). Villkoret för denna borgen var *egendom*; ty deraf skulle *böterna* utgå, hvarmed fredsbrott förlíktes och slägtkrig undvekos. Förnämsta egendom var odaljorden, och tillika strängt slägtegendom; dock var penningen redan värde-mätare. — Den egendomslöse, den som ej åtminstone ägde tre mark, var, i fall han ej hos en annan fann försvar genom *tjenst*, i sjelfva verket tillika den fredlöse; och detta bidrog att göra kriget för så många till egendomsförvärf. Huru detta krigiska förvärf genomgår Sveriges historia, huru det under eröfringsperioden i 17:de seklet blef hufvudsak, och huru det, efter de stora yttre krigen, efter sig lemnat och återverkat i Sverige ett århundrades inre oreda, i hvilken vi ännu kunna sägas söka de naturliga grundvalarne för vårt välstånd, allt detta är till någon del efter förmåga och tillfälle redan visadt, liksom äfven huruledes sjelfva termen *försvar*, sedan krigarne gäfvu lag, först höres i den särskilta meningen af undantag från krigstjenst.

Vi ha sett att detta undantag ägde rum för de privilegierade klassernas så kallade *försvarsfolk*, som tillika var deras *tjenstefolk*; men också, att sedan utskrifningarne upphörde för krigsmakten, då denna blef indelt, de på visst sätt fortforo för ändamålet att skaffa de privilegierade tjenstefolk

*) Det sista ur Bilagan F till den sednaste fattigvårds-komiteens, nu under trycket varande, Betänkande, till hvilket författaren haft tillgång.

för godt pris, så att allmogen ej fick efter råd och lägenhet hemma behålla, det vill säga *försvara* sina söner och döttrar, utan dessa *måste* taga tjänst.

Ett *hem* var således ej ett *försvar*, äfven om det gaf försörjning. Man kunde tvingas att söka hägggedera hos en annan, och för denna andras bekvämlighets skull.

Lagstiftningen har allt för mycket ryckt på *hemmet* i Sverige. — Det är ej den *allmänna*, i Sveriges Lag beskriфта, utan en lagstiftning *bredvid*, på hvilken denna förebråelse faller, nemligen på den så kallade *ekonomiska* och *administrativa*, — särskilt, tillfällig, vexlande, ursprungligen mest af kriget bestämd, men bärande i det hela alltför ofta spåren af både nöd och godtycke.

Nu är det ock de *hemlösa*, som blifvit dess plåga, sedan hvarken krigstjänst eller herretjänst äro tillräckliga att upptaga och undanskaffa dem. — Egentligen var det egna *hemmet* det gamla *försvaret*, eller den åt samhället gifna *borgen* vi omtalt: ett hem för sig med en man för sig och de sina, intresserad för den allmänna säkerheten, emedan han sjelf den behöfde och kräfde. Vidden af odlarens intaga berodde på hans och hans hushålls arbetsförmåga. — I ett föga befolkadt land var det länge innan stridiga anspråk möttes. *Allmänningen* låg emellan, — först *öppen*, såsom länge i Norrland, — sedan *stuten*, såsom tidigt i Göta land, men äfven i sednare fallet, mot öfverenskommelse, tillgänglig för ny-odling, hvilken också med tiden lätt blef *odal*, det vill säga, *full egendom*; ty af *odal* kommer *odla*, förvärfva med arbetets rätt. Af den fulla egendomsrätten följde full dispositionsrätt, och af denna, för att förekomma andras förnärmande, nödvändigheten af en vid anfordran betalbar *gemensam* egendomslott i hvarje hushåll, till godtgörande af förnärmanden, men nödvändigt tillika ställd till *kommunens* disposition, som skulle döma när fallet var inne, och hade sin andel i *fredsböterna*. Det var den förr omtalda, samhället gifna, *borgen*, hvilken med samhällets egen utveckling

flyttades allt högre upp; tills *Konungen* blef borgesman för den fred, han svurit sina undersåtare. Men med honom blef ock krigsståndet bevakare af freden, hvilken de andelige helgat, och uteslutande bevakare, sedan folket afväpnades. Desse för *Konungen* sjelf snart farlige borgesmän kommo der med i tillfälle, att nog rundeligen utmäta sin andel af den gemensamma förmögenheten. Af den ursprungligen fulla egendomsrätten följde, att all *skatt* började såsom *bevillning*, och så fortgick det, äfven sedan en dylik bevillnings nödvändighet för allmänna säkerheten gjort sig allt mer gällande; ty skogen hade länge rum nog för den, som ej älskade att bevilja, tills samfundsordningens nödvändighet äfven der träffade honom. Slutligen stadgades skilnaden emellan den *skattskyldige allmogen* och *frälset*, det vill säga *skattfriheten*, hos de högre stånden, för hvilka ensamma all skatt bibehöll sin ursprungliga natur af bevillning, under det allmogens *fördna* bevillningar antogo naturen af *stående* skatter och besvär. Det länge *personliga* i sjelfva namnet på dessa, visar äfven deras första bevillningsnatur; tills slutligen (sednare än man vanligen tror) de sålunda mest tillfälligt begränsade Svenska odlare-hem blefvo i uppbördsmening fixerade såsom *hemman*, och skatten, från *personen*, fästad vid *jorden*: en öfvergång, som äfven ligger för en dag i den kamerala bemärkelsen af *mantal* för *hemman*. För *ökade* skatter och besvär fordrade väl Lagen bevillning, men flere af de mest tryckande (t. ex. hållskjutsen) ha infört sig utan någon sådan, och i allmänhet har allmogens gamla rätt att sig sjelf beskatta genom de högre ståndens öfvervägande inflytelse ofta varit mer skenbar än verklig.

Vi ha i föregående artikel talat om en Svenska näringsarnas fortgående *nobilitering*. Detta uttryck kan ha äfven en i sakens natur grundad bemärkelse. Det betyder ju *förädling* af ett rå-ämne? I våra Bergsförfattningar talas om skogs nobiliterande till bräder. Den förädlade produkten är en produkt i andra, tredje o. s. v. handen, hvarvid för hvar-

je ny hand *arbetets värde vexer* allt mer, i förhållande till *rå-ämnet*, så att det sednares värde jemförelsevis försvinner emot det förnas; ja, det visar sig slutligen, att *intelligensens egen verksamhet*, så vida den för andra intelligenser är användbar och nyttig, (och detta är dess natur) är sista värdet. — Men *denna* verksamhet, som är det utmärkande kännetecknet på det *menskliga arbetet*, är också det oundgängliga villkoret för *all* förädling af ett rå-ämne, menniskan själf inbegripen; och hvarje försök att tillegna sig *titeln* af ett sådant arbete, utan dess *verklighet*, kan ej på längden uppehållas, och verkar förderfligt både på saken och innehafvaren. — Jag fruktar att det varit fallet i det fattiga Sverige mer än i många andra länder. Arbetet har hos oss aldrig varit tillräckligt adladt genom sig själf. Det har blifvit det genom en privilegierad person, som dermed befattat sig.

Länge nog låg ock både arbetets och arbetarens värde i adelig tjänst och fördel. Ty adeln njöt länge i Sverige, utom besittningen af rikets alla högre eller i allmänhet mest lönande ämbeten, äfven fri handel med egna produkter, rätt att inom egna områden under näringsfrihet *) dem förädla, frihet eller lättnad i beskattning, i tull, samt i kommunikationer och resor, — med ett ord, på förhand allt hvad nu mer och mindre yrkas såsom *allmän rätt*.

Alla våra förädlade näringar ha varit för mycket bihang till *frälset*. Det är under denna synpunkt de alla blifvit *privilegierade*, eller antagit natur af personliga företrädesrättigheter, med allt för liten verklighet af den sanna titel, som ett, täflan ej fruktande, verkligt förädlade arbete ensamt kan gifva.

Vårt *bergsbruk* och våra *stadsmannanäringar* höra till denna Svenska *näringsadel*. Men den har inom jordbruket haft sitt förnämsta fäste, och det privilegierade *frälsejordbruket* har samverkat, med de ofvannämnde, framför det ofrälse jordbruket gynnade, näringar, att öka tyngden på det sednare. Det var ej nog med de fördelar, som tillhörde frälsejorden, såsom sådan. Vi ha redan fäst uppmarksamhet på den förmån, den frälse jordägaren dessutom njöt genom en tvungen tillgång på tjänstefolk, och hvad vi i detta

*) Om vi ej bedraga oss, kan äfven en Skrämästare eller Gesäll fritt bosätta sig och arbeta hos adelsman på landet utan hinder af skråordningen, som eljest binder honom vid staden ännu i de flesta fall.

afseende anført, uttömmar likväl ej ämnet. Alla medel som, med låck eller påck, kunde *nedsätta dagsverkspriset*, användes i samma ändamål; och det tryckande i de derhän syftande privilegier bekräftades särskilt åt adeln, just då Carl XI genom Reduktionen för öfrigt bröt aristokratiens verkliga makt i Sverige. Vi ha nämnt Legostadgan af år 1686 med dess våldsamma bestämmelser till frälsets fördel. Men det var ock ett adeligt privilegium att anlägga torp och näringsställen. Resolution på Ridderskapet och Adels Besvär 1686 förklarar, att Kongl. Majt ej utan misshag förmärkt det missbruk, att skattebönderna sig understodo efter behag och tvert emot Kongl. Majts Resolution på Ridderskapet och Adels Besvär af år 1652, samt Skogs- och andra sedan ofta förnyade Ordningar uppsätta några torp och krogar, viljandes Kongl. Majt hafva bemälda Ordningar bekräftade och sådane missbruk allvarligen förbudne, skolandes med sådane torp och krogar likmätigt samma Förordningar förfaras, så att Ridderskapet och Adeln vid deras dem tillkommande rättighet att på deras frälseägor *allena* sådane uppbygga, måtte beskyddade blifva. Det var under samma tidehvarf, som Bergs-Collegium i sin berättelse till Kongl. Majt af 1697 berömmar sig, att till skogshushållningens befrämjande hafva utrifvit skadelige torp och nybyggen på skogarna, att hafva hindrat anläggningen af sågverk och hämmat utskeppningen af bräder. Skogsordningen af 1734 föreskrifver undersökning om dylika å skatteägor uppförda torp, hvilka, i fall de göra skäl för ett fjerdedels hemman, må efter Kammar-Collegii eller Bergs-Collegii bepröfvande särskilt skattläggas; och hänskjutes för öfrigt pröfningen om torp å skattejord till Landshöfdingen, som äger sådana, dock ej utan särdeles angelägenhet och der de icke finnas på ena eller andra sättet skadelige, att sparsamt tillåta. — Först Resolutionen på allmogens besvär af 1743 förklarar, att Kongl. Majt fann obilligt att, vid jordransakningar, torp och lägenheter, hvilka genom skattebondens flit och idoghet blifvit upptagne, äro vordne med räntan indragne till kronan och från skattehemmanen skilde, utan borde å skattejord anlagde torp och lägenheter (Kongl. Brevet af den 18 Februari 1757 tillägger äfven å kronojord), utan särskilt ränta, eller förhöjd skatt blifva en rättmätig belöning för åboens flit och arbete, hemmanet till gagn och understöd. Först genom Kongl. Förordningen af

den 21 Februari 1789 försäkrade Gustaf III uti allt (med undantag af de för kronans behof tjenlige ek- bok- och mastetråd) skattemannen lika orubblig ägande- och lika fri dispositionsrätt öfver sitt skattehemman, som frälseman öfver frälsehemman.

Krigstjenst och *herretjenst* ha således länge mest disponerat om Sveriges *försvarslöse*; och man har dervid förfarit med så litet förutseende, att man just för detta ändamål föga fruktat att öka deras hop. Nödvändigheten har väl småningom mildrat den fordna ekonomiska och administrativa Lagstiftningens hårdhet i detta afseende; men systemet är ej i sig sjelft, blott undantagsvis, förändradt. För mycket af dess *negativa* bestämmelser qvarstår ^{*)}, sedan kriget länge sedan upphört att vara Svenskt förvärf, och sedan mängden af Svenske herrar långt för detta blifvit fattige; och hvad angår de *positiva* botemedlen mot det onda, som förändrade samhälls-

*) "Hela det nu varande systemet för behandlingen af landstrykare hvilat på Kongl. Värfningsstadgan af den 7 April 1802, Kongl. Förordningen den 27 Febr. 1804 om allmänna arbetsställen och Tjensteljonsstadgan af den 15 Maj 1805, hvilka tillsammanslagda utgöra ett helt, utgående derpå, att genom tvångsmakt skaffa rekryter för armeen och anvisa arbetsställen åt dem, som ej kunde i krigstjenst antagas; hvilken afsigt ligger så mycket klarare för dagen, som någon särskilt föreskrift angående qvinnor, beträdda med syssellöshet, ej finnes, förän i Kongl. Brevet den 11 Maj 1814" — säger en pålitlig kännare af ämnet i Bilagan F till den af Kongl. Majt den 17 Mars 1837 och den 20 Okt. 1838 förordnade Komiteen för utarbetande af en allmän stadga för fattigvården. Vi erkänne med tacksamhet den upplysning vi hämtat af Komiteens Betänkande, som, i synnerhet i afdelningen om *landets* fattigvård, fördelaktigt utmärker sig. Angående afdelningen om *Stockholms* stads fattigvård, tillbakahålla vi vårt omdöme, men införa här i stället ett yttrande, som ej saknar betydhet. "Hufvudfelet i fattigvårdsanstalterna (i Stockholm) består i den ganska ofullkomliga kontrollen öfver fondernas användande, då församlingarna ej äro ansvariga i afseende på deras utdelning, för någon högre myndighet. Denna brist är så känbar, att nya regulationer äro påtänkta för att bringa församlingarnas fattigvård under insecende af en central styrelse. Ett annat stort ondt är, att hvarje församling besörjer sin fattigvård alldeles oberoende af de andra och ofta på helt olika sätt, och att det finnes intel ömsesidigt insecende emellan församlingarna, hvilket skulle förekomma många missbruk. Dessutom äro församlingarna ej konsekventa i beviljandet af understöd. De ofta upptaga och behandla den arbetsföre lättigen (som lagligen ej har något anspråk på församlingen) såsom en orkeslös eller sjuk person, under det många af sistnämnda beskaffenheten blifva ohulpne." Yttrandet står att läsa i *Foreign Communications on Poor-laws, ordered by the House of Commons to be printed 21 Febr. 1834*, och är taget ur ett svar på en officiel förfrågan genom härvarande Engelske Ministern Bloomfield, angående beskaffenheten af Stockholms fattigvård, hvarom Engelska Parlamentet äfven ville ha kunskap, liksom i allmänhet om främmande länders fattigvårdslagstiftningar, innan det reformerade sin egen.

förhållanden nu mer än någonsin påkalla, så hafva de dels blifvit otillräckligt beredda eller försäkrade, dels ej allmänligen insedda i deras rätta sammanhang.

Den förändrade samhällsställningen karakteriserar sig genom två hufvudsakliga omständigheter: — en den längsta fred vi någonsin njutit, — och ett mer än någonsin öfverallt framträngande individuellt sjelfständighetsbegär hos massorna. Bägge äro, sedan de sista revolutionskrigen, gemensamma för Europa, ja för världen: bägge ha gifvit en hastig drift åt folkökningen, men dermed också ställt alla *inre* frågor på en sådan spets, att behovet af deras lösning med hvarje ögonblick blir mera trängande. Upplösningen må bli lycklig, eller förderlig för en tid, visst är, att, huru man vänder sig, måste man slutligen tillgripa såsom sista medlet: rättvisa för *alla*.

I ekonomiskt afseende visa sig såsom tidens tecken: ett aftagande af de fordna stora, *fasta* förmögenheterna under det nya *rörliga* allt jemnt bilda sig: ett utomordentligt tilltagande af den klass, som lefver på rörlig arbetsförtjenst, utan försäkrad framtid, och derunder ett stort dagligt affall från denna på fattigdomens gräns stående, af tillfälligheter beroende klass, till den af verkliga fattighjon, försvarslöse och lösdrifvare, hvilken icke mindre ökas; men mellan dessa ytterligheter tillika en jemnt vexande och i välstånd tilltagande *medelklass*, så att på det hela likväl samhällets jemnare delade förmåner njutas af *flera än förr*.

Statistiska fakta bestyrka dessa allmänna iakttagelser, äfven för fäderneslandet. Under de tretton åren 1822—1834 har *Ridderskapet och Adeln* i Sverige, genom försäljning af jordegendom, minskat sin förmögenhet med 7,723,650 R:dr B:ko. — *Ståndspersonsklassen* har under samma tid, genom köp af jordegendom, ökat sin förmögenhet med 4,405,940 R:dr B:ko. *Allmogen* har under samma tid, genom egendomsköp, ökat sin förmögenhet med 3,318,710 R:dr B:ko. — Tillika har den sist förordnade fattigvårds-komiteen af de rika statistiska underrättelser, den haft att tillgå, dragit den slutsats: "att *antalet af fattighjon, jemnfördt med folkmängdens stigande, snarare minskats än ökats* *). Detta har likväl *endast* afseende på sådane fattige, som sakna både medel och

*) Egentligen gäller det för landet.

arbetsförmåga att sjelfve bereda sig bergning, och därför ovillkorligen måste af socknarne underhållas. Desto mer bekymrande, tillägger komiteen, framstår det *vacklande sjelfbeståndet* hos den klass, hvars försörjning är beräknad på *dagsverksarbete* — och tillökningen i denna klass visar sig fortgå i sednare tider med så stora steg, att den ej kan undgå allvarlig uppmärksamhet. Tabell-kommissionens sednaste berättelse upptager af denna klass blott *arbetsföre backstugusittare och inhysesljon af mankön*, men visar endast i denna personal en tillökning af 46 procent under åren 1815 — 1836, eller i dubbel proportion mot folkökningen i det hela under samma tid. — Om härtill lägges dessa personers hustrur och barn, samt familjer, bosatte å mindre jordlägenheter, hvilka, ehuru ej backstuga, dock äro så inskränkte att de föga medverka till familjens bergning, eller å styckade, med större undantag betungade hemmansdelar, som icke motsvara besutenhet, jemte en stor del undantagshjon, dagakarlar i städerna, handverks- fabriks- och bruksarbetare, så kan föga något tvifvel uppstå, att största delen af folkökningen i sednare tider faller inom denna klass *). — Det egna och särskilt oroande för Sverige är, att detta inträffar med en mer än annorstädes rent *landtlig* befolkning, mest van vid fasta förhållanden, och som nu satt på rörlig fot, utan fordnatiders afledande medel, måste finna dubbelt svår den omsorg för utkomma, som norden i allmänhet tungt nog ålägger sina barn. Och detta torde äfven vara en hufvudorsak till den dystrare färg, som Sveriges *brottmåls-statistik* antagit; hvilken, om den ock ej berättigar till alla de följder, som en utländsk resande nyligen af våra siffror, ej af egen erfarenhet (han säger sig tvertom personligen ha haft en motsatt), ansett sig besfogad att draga, dock utan tvifvel är egnad att ingifva fosterlandsvännen stort bekymmer **).

Vi ha redan anmärkt, att *brottmålslagstiftningens* djupare ingripande i *fattigvården*, i den sednare gjort en ny epok. Bryggan dem emellan har blifvit slagen af *korrektions-systemet*, hvilket bägge tillegnat sig, — till en början, som det synes, endast med den följd, att barmbertigheten nödgats blifva hård, i den mån rättvisan blifvit barmhertig. — Vi måste här kasta en blick tillbaka. — Vi ha förlämnat de *böter*, hvarmed

*) Den sista fattigvårds-komiteens Betänkande — afdelningen för landet.

***) Jfr tillägget vid slutet af denna artikel.

de gamla lagarna sökte förlika fredsbrotten, vid en på anfordran betalbar *gemensam* egendomslott i hvarje hushåll, innebärande en åt samhället gifven *borgen* att kompensera förnärmanden af andras rätt. Men en sådan borgen i *egendom* hvarken var eller kunde vara den enda. Det fanns en annan mera *personlig*, bestående i den andel af allmän existimation och deraf följande förtroende, som hvar och en kunnat sig förvärfva. Man kunde kalla det den *moraliska besutenheten*, i motsats mot den blott *fysiska*, som den materiella egendomen ger. Det är en borgen för uppförande, som endast i och genom uppförande kan vinnas. Den är, emedan vi här befinna oss inom personlighetens *egna* område, tillika den ursprungligaste egendom, hvilken hvar och en kan, till ytterligare förvärf förkofra; hvarföre ock intet sannare uttryck för ett sådant förvärf gifves, än att *blifva sin egen*, d. v. s. göra sin personlighet med alla dess krafter *gällande*, hvilket endast sker i samma mån en persons verksamhet är så beskaffad, att den kan och måste af andra *gillas*. — Familjen har i detta afseende sitt vitsord att afgifva — kommunen sitt — staten sitt — sjelfva menkligheten sitt, och ej blott sist, utan äfven först och oupphörligt; ty man är, hvad man är, dock slutligen såsom menniska.

Hvad afseende äfven i våra förfäders samfundsförfattning fästades på denna moraliska borgen, är här ej stället att utföra. Anmärka kunna vi, att detta afseende var mer *negativt* än *positivt*, men i förra afseendet så strängt, att de enda i våra gamla lagar oförsonliga (d. v. s. icke med böter försonliga) brott, äro de, genom hvilka denna moraliska samhällsborgen helt och hållet utplånades. Sådant medförde *ärelöshet*, som var *borgerlig död*, hvaraf den fysiska döden kunde blifva en följd; ehuru lifsstraffet, i de gamla lagarnas anda, mer finnes *tillåtet* än *påbudet*. Budet om lif för lif togs sedan ur den Mosaiska lagen. Straff till lifvet erkände för öfrigt icke våra gamla lagar, utom för sådana brott, som medförde ärelöshet. Den ärelöse brännmärktes med namnet *niding*, och *nidingsverk* kallas i lagarna de gröfsta brott mot personliga säkerheten, som med förräderi voro förenade, såsom att dräpa på fredlysta orter, i kyrkan, på tinget, eller inne i huset; att slå ihjäl en sofvande eller den, som ej kunde försvara sig, eller sin egen husbonde, eller den, med hvilken man delade mat och dryck, eller en kvin-

na ("ty hon äge frid till möte och måssa, om aldrig så mycken fejd är mellan männer", säger Westgöotalagen); att döda någon med grymhet eller på ett plågsamt sätt; att bära afvog sköld mot sitt eget fädernesland; att löpa å härskapp och blifva sjöröfvare (hvilka sista förbud visar införandet af christlig sed). Allt sådant kunde ej med böter försonas. I allmänhet ansågos mest straffvärda de brott, som på ett lömskt och fegt sätt utöfvades; hvarföre ock *tjufven* straffades till lifvet, eller med trældom. Allt kroppsstraff tillhörde trälldomen, som var rättlös. Att "slå någon som en träl" — att äga lika liten rätt, som hudstruken huskona eller trälinnan i huset, äro derföre uttryck, som lagarna nyttja.

Det gick med kroppsstraffen, som med de stående skatterna, de blefvo med tiden allmogens del. — Andan i den lagstiftning, som fordom utmärkt den gamla *Bondelagen* — ty så kallades ock de *frias* lag — är den samma som sedermera öfvergick till *adeln*, hos hvilken den ofvannämnda moraliska borgen snart uteslutande gjorde sig gällande såsom *heder*, — och som derföre undantogs från alla *vanärande* straff (såsom kroppsstraffen af ålder ansågos vara), hvilka adelsman eller adelig vederlike ej kunde underkastas *). Öfvergången märkes likaledes deri, att inom adeln hvar blef sin egen heders försvarare med vapen i hand. Ty fordom fordrade oqvädinsord emellan frie män blod, och Uplandslagen anför såsom "af thöm gamblu laghum, sum i hedhnum tiena brukadhes", att den som sade till en annan, att han ej var "mans make", eller "icke man i bröstet", var skyldig att möta den förolämpade till *envig*, der tre vägar sammanstötte, vid straff att eljest offentligen utropas för *niding*.

Med det samma den gamla allmogen, i motsats mot det privilegierade frälset, blef ofrälse, hade den hvarken någon heder i adelig mening att försvara, eller, såsom afväpnad, medel dertill, och underkastades *kroppsstraffen*, hvilka egentligen utgingo från de adeliga *gårdsrätterna* — i början ett slags krigsartiklar för adelns krigiska följen — och sederme-

*) Vi skilje mellan kroppsstraff och lifsstraff. Fängelse vid vatten och bröd, hvilket någon gång till och med lærer förklarats *icke* vara kroppsstraff, räknar vår lag 5 Kap. 5 §. Straff-Balken till den kroppsplikt, hvarigenom heder ej spilles.

ra spridde sig vidare utöfver det ofrälse-gebitet, der ej lösen med penningar mellankom.

Det är ej mer än billigt, och enligt med odlingens gång, att mensklig värdighet, i stället för adelig, (och således äfven renad från sjelfhämd) i detta, som andra afseenden gör sig gällande. Också ha alla nyare lagstiftningar gått ut på att allt mer inskränka kroppsstraffen, att, så mycket som möjligt, reducera straffet till *frihetens förlust* för den, som henne missbrukat, och att göra förlusten större och mindre i mån af missbruket. Med denna företrädesvis *menskliga* art af straff, kan också först den rätta strängheten, jemlik för alla och utan afseende till personen, i straffens tillämpning ägarum; så att undantag från regeln blifver, att — liksom i den nyare skolan det finnes en *stryk-klass* — kroppsstraffen återstå för dem, som genom upprepade förseelser och hela sitt uppförande visa, att på dem endast verkar *djurets förskräckelse*.

Men straff är straff — en restitution på allas vägnar af den i det enskilda fallet brutna rätten, drabbande tillbaka på rättsbrytaren; — och detta är så i straffet hufvudsak att, till att vilja göra det i första rummet till något annat, är att förvända dess natur. Det är t. ex. både önskligt och möjligt att *straffet* kan för den straffade äfven vara en *välgering*; men då är det en sådan endast derigenom, att det först och främst är straff, d. v. s. en satisfaktion åt samhället. Det är ock, i fall fråga blir om välgörande verknin- gar, framför allt välgörande för samhället sjelft, såsom ett medel att uppehålla dess hälsa, och först *derigenom* äfven hälsosamt för brottslingen. Framställes det i ett annat ljus, eller först och främst såsom ett medel för hans egen förbättring, så verkar det lättligen i alla afseenden motsatsen. Den förmenta välgöringen retar såsom en oförrätt, och förhårdar, ehvad ett påtvingadt skrymteri å brottslingens sida må annat förebära, i stället för att förbättra.

Men korrektionssystemet, i sitt sammanhang, å ena sidan med brottmålslagstiftningen, å den andra med fattigvården och detta sammanhangs både misstagna och verkliga mening, är ett för inveckladt ämne att ej fordra en utförligare framställning. Vi skole återkomma till detta ämne.

Tillägg.

I ett nyligen utkommet arbete: *A Tour in Sweden in 1838; comprising observations on the moral, political and economical State of the Swedish Nation, by Samuel Laing Esq. London 1839*, som äfven finnes recenseradt i flera Engelska Journaler, har författaren, i följe af de allmänt tillgängliga underrättelserna om Svenska Brottmålsstatistiken och af de siffror, som derigenom kommit till hans kunskap, dragit den slutsats: att *Svenska nationen är i ett mer demoraliseradt tillstånd än någon nation i Europa* (in a more demoralised state than any nation in Europe), hvilket han söker bevisa genom jämförelse emellan de Svenska siffrorna i detta afseende och uppgifter i samma ämne från flera andra länder. Vi inskränke oss till några korta anmärkningar.

För det första, författaren har vid dessa jämförelser icke iakttagit den varsamhet, som en af hans landsmän i ett med skäl aktadt verk (*Mac-Culloch, A Statistical Account of the British Empire, Second Edition. London 1839 p. 468*) med följande ord inskräper: "Vi måste anmärka, att många falska slutsatser hafva blifvit dragna af jämförelsen mellan uppgifterna om brottmålen förhållande i olika länder, och i samma land under olika perioder. Sådana uppgifter äro tydligen endast tjenliga att missleda och bedraga, om ej klassifikationen af målen för de i fråga varande länderne eller perioderna är densamma, och om ej polisen och lagarna äro lika, den förra utmärkt af ungefär samma vaksamhet, och de sednare i verkställigheten af ungefär lika kraft. Men man vet öfverflödigt, att den största olikhet äger rum i alla dessa afseenden. Det finnes ej två länder, i hvilka klassifikationen af brottmålen är lika, och den varierar oupphörligt äfven i samma land. Den största olikheten visar sig likväl i polisens tillstånd och brottmålslagarnas verkställighet i särskilda länder och tider. Skulle man jämföra uppgifterna från en ort utan polis, med uppgifterna från samma ort sedan en polis der blifvit inrättad, eller uppgifterna under en verksam och under en overksam polis, så stöter man på en skenbart utomordentlig tillväxt i brott, ehuru det vore en ej obillig förmodan att de i stället för att ha tillväxt, snarare hade i ej ringa mån aftagit." — Med kändedom af det faktum, att det troligen ej finnes en noggrannare Brottmålsstatistik, än den Sverige äger i Justitiæ Statsministerens årliga Berättelser, blir man mer varsam än författaren i sina slutsatser varit. I afseende på verksamheten af den criminella justicen, står Sverige åtminstone lika högt med det af författaren upphöjda England. I England 1835 fälldes 71 af 100 anklagade; i Sverige 1837, nar man talar om egentliga brott behandlade vid domstolarne, 72 af 100.

För det andra, Hr Laing har ej rätt fattat klassifikationen af brotten, hvarken i Sverige, ej heller i sitt eget fädernesland. Vål försäkrar han, att flere upplyste Svenskar fästat hans uppmärksamhet derpå, att blotta polis-förbrytelser voro upptagna bland det för Sverige uppgifna antalet af brott. I anledning häraf finner han för godt att vid granskningen af Justitiæ Statsministerens berättelse för 1837 utesluta större delen af de under tredje klassen der hän-

förda brotten; men *bibehåller* dock *dryckenskap*, *slagsmål* och *otukt*, hvilka i alla samhällen, enligt hans mening, falla mer eller mindre under brottmåslagens verksamhet. Men hvarken i den *Engelska* eller den *Skottska* Brottmålsstatistiken *) ingå dryckenskap och otukt. I London upptogos likväl 1832 tillsammans 25,263 personer af polisen, och dessutom angåfvos vid domstol 6934 — för *fylleri* (af hvilka sistnämde äfven 3505 verkligen dömdes till ansvar). Antalet af sådana öfverlastade personer i London allena steg således detta år till 32,557 **), hvilka, enligt Hr Laing's åsigt, bort i Englands Brottmålsstatistik för nämnda år, öka numerären; churu dennas total-belopp i British Almanach för 1836 endast är upptagen till 20,829. En vacker tillökning! — och som skulle blifva ojemförligt ansenligare, om vi hade en dylik uppgift på alla i hela England under årets lopp öfverlastade personer. — Vidare — *slagsmål* (assault) har i England i allmänhet en vida svårare betydelse än i Sverige; och, hvad *otuktsbrotten* vidkommer, så, då Engelska och Skottska Brottmålsstatistiken icke ens upptager *hor*, synes *lönskaläge*, så mycket hellre böra uteslutas i jämförelsen emellan vår och den Engelskt-Skottska Criminal-statistiken. På det hela är sedligheten i förhållandet mellan könen i England, der hvart 19:de barn är oäkta, likväl bättre än hos oss, der detta gäller om hvart 15:de å 16:de ***).

Slutligen måste vi, äfven efter alla dessa afdrag från Hr Laing's kalkuler, med smärta erkänna, att de gröfre brottens antal i förhållande till folkmängden, är och blifvit hos oss ovanligt stort: ett förhållande, som jemte de allmänna orsaker vi i närvarande artikel angifvit, dessutom ej har sin minsta orsak uti vår ännu på en gång allt för hårda och allt för obestämda lagstiftning angående *laga försvar*, och uti sammanförandet och beröringen af *alla* slags, mer och mindre förderfvade, försvarslöse, i våra s. k. *korrektions* inrättningar.

*) Jfr *British Almanach for the years 1836* — och *Mac-Culloch* i nyss anförda verk.

**) *Quetelet. Ueber den Menschen und die Entwicklung seiner Fähigkeiten.* Deutsche Ausgabe. Stuttgart 1838.

***) I Preussen är hvart 14:de barn oäkta, i Frankrike omkring hvart 13:de. I södra Tyskland står sedligheten i denna punkt mer än hälften lägre än i alla nyssnämnda länder, liksom i städerna i allmänhet vida lägre än på landet. Men äfven ibland Europas hufvudstäder, utmärker sig i sedslöshet Stockholm, der under många år något mer än hvart tredje barn varit oäkta: ett förhållande, som kanske blott öfverträffas i München, der bland 13 barn 6 äro oäkta. (*Berg-haus* Allg. Länder- und Völker-kunde. Stuttgart 1838).

Rättelser i N:o 7.

Sid. 118 rad. 5	uppf. står: ståndets,	läs: ståndet
— 120 — 17	— — det,	— den
— 126 — 5	— — samma lag,	— Östgötalagen
— 125 — 5	nedifr. — tvenne,	— trenne
— 133 — 13	nedifr. står: 1725 års Legostadga	läs: 1723 års Legostadga

Rättelse i N:o 6 sid. 99, noten: *Irland* har sedan 1838 en fattig-lag.

LITTERATUR-BLADET.

UTGIFVET AF

C. G. Geijer.

N:o 9. September Månad. 1839.

Denna tidning, hvaraf en nummer i slutet af hvarje månad utgifves, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Fattigvårds-frågan.

Sjunde Artikeln.

De korrektionella straffen — d. v. s. straffen till förbättring — tillhörde fordom mest en egen lagstiftning, som ej var *statens*, utan *kyrkans*. Ursprungligen voro de *kyrko-disciplin*. — Men kyrkans bud af *bot och bättring* förvandlades småningom till föreskrifna *botöfningar*. Snart fick man köpa sig från dessa. Det var *afslaten* — d. v. s. af *bot* blevo *böter*, hvilkas sammanhang med *bättringen* väl Hierarkien fortfor att påstå, men församlingen allt mindre kunde förmå sig att tro på. Dertill kom, att kyrkan, såsom en gudomligt privilegierad korporation, med sin korrektionella makt, satte sig *öfver* den verldsliga lagen och dess former. *Inquisitionen* med alla dess rysligheter var också blott en andelig korrektionell polis. På dessa missbruk bröt sig Hierarkiens jurisdiktion i Europa.

Genom reformationen ställdes stat och kyrka *bredvid* hvarandra, ehuru med alltid tvistiga gränser. Emellertid skulle hvardera ha *sin* jurisdiktion, och den *korrektionella* blef alltid företrädesvis kyrkans. Väl inskränktes denna andeliga jurisdiktions egna område allt mer; men kyrkans korrektion-

Prof. W. W. W. W.

nella del i lagstiftningen tillkom vid de af staten förordnade straff. Det verkligt korrektionella i ett straff visar sig i förbrytarens eget erkännande af straffets rättvisa. Att emottaga ett sådant erkännande och, i följe af brottslingens ånger, förklara honom försonad med församlingen, blef kyrkans vidgörande.

De *förbättrande* straffen och det förbättrande *uti* straffen hade således kyrkan tagit för sig. Dervid visade hon likväl en alltför stor likgiltighet för *beskaffenheten* af rättvisan i den *verldsliga* brottmålsstiftningen; ehuru det var hennes eget åliggande att utverka brottslingens *erkännande* af denna rättvisa. Nöjd med att sjelf föreställa det mildrande, det billiga, det christliga i straffembetet, frågade hon alltför litet efter huru detta embete i sista instansen af verldsliga makten utöfvades. Om straff-lagarna också voro ojemna, obilliga, grymma, hvad mer? Staten var ju det verldsliga, det *oheliga* samhället just i motsats mot kyrkan, som tvådde sina händer med det samma, som hon öfverlemnade brottslingen åt den *verldsliga armen*, som det hette! — Ännu ett skäl till brottmålslagarnas hårdhet var, att, i följe af det gamla samhällets hela natur, länge endast de gröfre och gröfsta brotten hemföllu under statens egen jurisdiktion. Det ur medeltiden till oss arfgångna samhället var i sig sjelft ett aggregat af korporationer. Adelsmannen, presten, borgaren föreställde vardera sådana, som gjort samhälle för sig, med lika många särskilta jurisdiktioner, så att vid denna kristallisation af egna samhällsformer massan af folket, allmogen*), blott blef kvar såsom en slags bottsats, ur hvilken de öfriga drogo musten. Ur konflikten emellan dessa särskilta jurisdiktioner, har statens egen småningom utvecklats sig. Men af sakens natur följde, att just den korrektionella lagstiftningen *sednast* skulle dragas inom dess område. Vi ha sett huru denna slags lagstiftning i allmänhet tillegnades kyrkan.

*) Underkastad patrimonialjurisdiktion af adeln och kyrkan.

Men hvarje korporation öfvade en sådan dessutom inom sig sjelf, och längst, äfven sedan staten till sig tagit det hufvudsakliga af den *kriminella* och *civila*; ty den *korrektionella* var den med sederna närmast sammanhängande, sådana dessa inom korporationerna sjelfva bildat sig.

Huru slutligen äfven den *korrektionella* lagstifningen hemfallit till *staten*? — är en af de intressantaste frågor, och hvars besvarande vi här blott i allmänhet kunna antyda. Huru djupt den griper in, synes deraf, att denna korrektionella makt i vidsträcktare mening omfattar både *polis*, *fattigvård* och *uppföstran*. Man skulle kanske ej egentligare kunna beteckna karakteren af den sociala omhvälfning vi dagligen hafva för ögonen, än med de orden: att staten i alla de nyssnämnde afseenden är sysselsatt med utredningen af korporationernas bankrutt. — Visserligen har han derigenom fått *allt för mycket* på händerna, och underhjälpes han ej i tid af en *nylifvad associations-anda* (hvertill åtminstone syftningen och tecknen äfven visa sig), så blir han troligen ej uppgiften vuxen. Men *nödvändigt* — och så vida *godt*, — är hvad som skett. Ty den korrektionella makten hos korporationerna har icke aftagit utan med deras moraliska; och deras moraliska har åter ej minst blifvit försvagad genom de allt mer framträdande juridiska oförligheter, för hvilka de varit och äro nästen och bakhåll, ifrån början sättande olikhet inför lagen i stället för den likhet, som samhället fordrar, och inskränkande likheten — t. ex. dom af *likar* — endast inom korporationen.

Att den *korrektionella polisen* slutligen fallit i *statens* hand, är ett utmärkande drag i sednare tiders samhällsförfattning, hvilket åter på det nogaste sammanhänger med ett annat, nemligen *brottmålslagarnas förmildring*. Till denna mildring ha flere i bildningens gång verksamma orsaker bidragit. Vi märka här tvänne: först, att, då statens jurisdiktion vidgat sig genom dess mellankomst i konflikten af de särskilda jurisdiktionerna, dess förfarande i allmänhet måst

blifva ett *medlande* — för det andra, att, i den mån kyrkans inflytande aftog, staten genom *verldslig tukt* måst söka ersätta hvad fordom åstadkoms genom *kyrkotukten*, hvarigenom den korrektionella, mildare åsigten af straffen i allmänhet gjorde sig gällande. I förra afseendet, eller såsom exempel på statens mildrande och medlande mellankomst, behöfva vi blott erinra, att man har *den*, mer än de stridande kyrkorna (sedan reformationen likväl först i allmänhet öppnat medgifvandet af menskliga rättigheter äfven för kättare), att tacka för den *religiösa toleransen*, hvars motsats föranledt så många hårda, omenskliga straff; och, i sednare afseendet, eller hvad den verldsliga tuktens öfvertagande af kyrkotuktens fordna, ej utan eget förvållande försvagade, verksamhet angår, så skulle försöket snarast påkallas i ett land, hvarest, med en mängd af religiösa bekännelser, ingen *statskyrka* finnes. I *Norra Amerika* har det följaktligen skett, väl ej ur en kyrklig, men likväl åtminstone till en del ur en religiös, grund, liksom det, ur religiösa, ej blott politiska, bevekelsegrunder i detta land underhållet och genomdrifvet, der ock först kommit till ett resultat, som åtminstone synes visa *till hvad grad* uppgiften står att lösa.

Den ur *Vännernas samfund* (så kalla sig Qväkarnes fridsamma sekt) utgångne människovännen *William Penn* uttalade år 1682, vid stiftelsen af Staten Pensylvanien, i sin af kolonisterna antagna Lag, följande grundsatser: att hvar och en, som bekänner en allsmäktig Gud och förpliktar sig att under laglig öfverhet lefva rättrådigt och stilla, utan att oroa andra för religiösa meningar, kan antagas till medborgare: att dödsstraffen, utom för uppsåtligt mord, upphäfvas; och att alla fångelser blifva *arbetshus* för brottslingar, landstrykare och lättjefulla tiggare. Det var första grundläggningen till *korrektions- eller penitentiär-systemet* i Amerika.

Man vidblef grundsatsen för detta, sedermera utvecklade, straffsystem, ehuru moderstaten derå nekade sin sanktion; men, vid de, efter Penns död år 1718, emellan England och

Kolonien uppkomna stridigheter, tvangs den sednare att underkasta sig moderlandets barbariska kriminal-lag med dess 160 särskilda lifssaker. I det af referenterna af en ny straff-lag för Pennsylvanien till lagstiftande makten den 24 Febr. 1826 afgifne betänkande, yttras härom följande: "Den förändring kriminallagen undergick i följd af moderstatens envisa tillgifvenhet för dödsstraffen, syntes åter hafva infört lättjans herravälde i det inre af våra fängelser; ty oakadt fängelsestraff, förenadt med tvångsarbete, på en kort tid blef använt för vissa ringare brott, sammanstämma dock allas vittnesbörd, som känt fordna tillståndet af Pennsylvaniens provincial-fängelse, deri, att det företedde en skådeplats af liderlighet och sjelfsväld, der alla kön, åldrar och färger funnos sammanblandade utan klassifikation, utan arbete och utan tvång" *).

Efter Amerikanska revolutionskriget och sedan de För-
enta Staternas sjelfständighet blifvit erkänd, återtogs i Penn-
sylvanien reformen af brottmålslagarna och fängväsendet; hvil-
ken vid samma tid, i Europa genom den store Engelske Fi-
lantropen *Howard's* undersökningar, resor och skrifter, hade
ådragit sig en allmännare uppmärksamhet. I *arbete* hade
Penn fastställt *första* grundsatsen för korrektionssystemet. I
ensamhet, nemligen brottslingens afsöndring från sina *likar*,
uppställde Howard den *andra*; bägge till en del med anledning
af redan gifna exempel. *Undervisning* var den *tredje*, ge-
mensamt yrkade. Korrektionssystemets sednare historia, i en
tidrymd af sextio år, under hvilken det i Amerika kommit
närmast sin fulländning, är blott en utveckling af dessa grund-
sattser, och tillika en fortgående bekräftelse på den sanning:
att endast alla tre i oskiljaktigt sammanhang äro verk-
samma.

Tvångsarbete är ett gammalt straff. Korrektionssystemet
kan ej ensamt tillegna sig det. Mildare har det i detta

*) Utlåtande i anledning af Anmärkningar vid Förslaget till Allmän
Criminallag af Lag-Committeen. Stockh. 1834 s. 46.

system blifvit genom införande af mångfaldigare, äfven lättare, arbeten i fångelserna, genom en större både åt fångvården och fångelserna egnad omsorg, och genom förvandlingen af andra svårare straff i tvångsarbete. Men härigenom har ock detta straff träffat långt flera än förr; och så länge man i de mer än förr koncentrerade fångelse-inrättningarna ansett arbetet för hufvudsaken, har det gemensamma arbetet satt ett vida *större antal* förbrytare af alla slag äfven i en *större gemenskap* än förr. Här äro korrektionssystemets bägge första klippor, emellan hvilka det ännu svälfvar öfverallt, hvarest det ej nått sin fulla utveckling. Erfarenheten har visat, att systemet i detta sitt stadium genom inga försigtighetsmått kunnat häfva den *moraliska pest-smittan af tillåten gemenskap emellan de större massor af fångar, hvilka det sammanfört.*

Hos oss har, oakadt en allt noggrannare fångdisciplin, namnet *korrektionist* inom få år blifvit en förskräckelse för hela landet; och en blick på de om korrektionssystemet utgifna skrifter, af hvilka vi ha en ej ringa del för ögonen, styrker, att systemet i detta sitt stadium af tillåten gemenskap — och det är *ännu* dess ståndpunkt i största delen af Europa, samt till en del äfven i Amerika — snarare *förvärrar*, än *förbättrar*.

Denna erfarenhet har drifvit korrektionssystemet vidare inpå, hvad man kunde kalla, dess *andra* stadium, i hvilket principen af *ensamhet* börjat att göra sig gällande, dels genom fångarnas *söndring under natten* i särskilda celler, sedan de gemensamma sofrummens ohyggligheter allt mer blifvit uppdagade, dels genom *klassifikation* af fångarna och söndringen af dessa i särskilda klasser, dels genom sträng ålagd *tystnad* under det gemensamma arbetet och under sammanvaron om dagen. Äfven detta stadium har redan haft sin erfarenhet, hvars resultat varit, att den *nattliga* söndringen väl är en verklig förbättring af systemet, men att denna vinst motverkas och ofta förspilles genom den *dagliga* sammanva-

ron, hvars olägenheter hvarken genom *klassifikation* eller *tystnad* förekommas. Vi vilja betrakta hvardera af dessa sistnämnda modifikationer särskilt.

Klassifikationen kan ske efter *kön*, efter *ålder*, och efter *grader af brottslighet*. Söntringen af könen har snarast gjort sig nödvändig. Men ingalunda mindre vigtig är söntringen af de *unga* förbrytrarna från de *gamla*. Hvem skulle ej framför allt vilja rycka *barndomen*, som likväl stundom följer modern i fängelset, eller *ungdomen*, just i de år, då äfven förbrytaren snarast kan vändas till det goda, undan de gemensamma fängelsernas förskräckliga smitta! Här är korrektionssystemets egentliga fält, det enda hvarpå det fullt kan verka såsom *uppfostran*; och att det särskilt vände sina bemödanden deråt, skulle ej blott på detta egna fält uträtta mycket godt, utan ock undanrödja det välmenande, men olyckliga misstaget, att korrektionssystemet kan verka såsom uppfostran äfven för den *fullväxte*; ehuru detta blott i ganska inskränkt mening gäller. Ty man kan, vid betraktandet af systemets historia, ej fördölja för sig, att ett af dess grundfel från början varit uppfattningen af korrektionsanstalterna under formen af *skola* — oaktadt ett af skolans vänliga villkor, nemligen gemenskapen af sysselsättning, just är det medel, som systemet genom sakens natur allt mer måst förkasta. En tredje slags klassifikation, ej mindre nödvändig, och gifvande en lika klar princip för afsöntring, som de båda nyssnämnda fallen, ehuru ty värr, i verkligheten allt för litet ännu iakttagen, är skilluaden emellan den blott *anklagade* och den till *straff dömd*, både i afseende på förvaringsort och behandling. — Hvad sist klassifikationen af verkliga förbrytare efter *grader af brottslighet* angår, så är den, använd i massa, svår ända till omöjlighet. Några betraktelser må visa det. Användningen af korrektionssystemet erböd sig närmast för vissa, i allmänhet mindre, grader af brottslighet, hvarföre det ock utsträcktes till blotta *lösdrifveriet*. Men redan denna enda artikel kan lemna en

profkarta på de svårigheter, i hvilka systemet invecklat sig. Uppgiften var att återföra lösdriifvaren till bättre lefnadsvanor. Dertill fordrades naturligtvis *tid*. Man tog den således temligen *rund*, ja till och med *obestämd*, för att vara så mycket säkrare på resultatet. Första olägenheten: att den minsta graden af brottslighet, och som endast dertill kan räknas, emedan brott blir lösdriifveriets vanliga följd, medförde en längre eller till och med obestämd *frihetens förlust*, som likväl är hufvudkaraktären af *straff*; men ingen ting retar, d. v. s. förvärrar mer, än *obestämdheten*, d. v. s. *godtyckligheten* af ett *straff*. Det fanns ej annat medel häremot, än att så mycket som möjligt betaga tvångsarbetet karaktären af straff. Man införde således lättare, industriella arbeten i fängelserna, man sörjde bättre för arbetsfångens underhåll och äfven för dess bekvämlighet, man sockrade straffet med ispädda belöningar, flitpenningar, arbetslön, eller viss andel deri, kanske till och med genom tillåtelsen att under fängelsetiden sjelf använda penningar *). Deraf andra olägenheten: straffet förlorar ej

*) En ganska upplysande skrift: Du système pénitentiaire et de ses conditions fondamentales par M:r Aylies, Conseiller à la Cour Royale de Paris, Paris 1837 — är nästan hufvudsakligen riktad mot hvad han kallar *remunerationssystemet* i de Franska korrektionella fängelserna i allmänhet, men i synnerhet mot dess förderligaste sida, att i Frankrike entreprenören af fångarnas arbete ofta äfven håller fängelsets så kallade *Cantine* eller näringsställe. Hvad här sker öppet och under ett slags uppsikt, är likväl det samma, som hemligen tilldrager sig i alla korrektionsinrättningar, i hvilka fången tillåtes disponera någon del af sin arbetsförtjenst. I Förenta Staterna tillkommer honom i allmänhet *ingen sådan*. Hela hans arbete tillhör *staten*. "Alle Amerikanische Strafhäuser ohne Ausnahme lassen, so wie sie dem Sträflinge keinen Verkehr mit der Aussenwelt gestatten, dem selben auch nicht den kleinsten Theil des Ertrags seiner noch so einträglichen Arbeit zufließen. Sie gehen mit Recht von dem Grundsatz aus, dass der Arbeits-ertrag, eben so als Ersatz der Unterhaltungskosten des Sträflings dienen müssen, wie die Freiheitsberaubung als Busse und Sühne des Verbrechens." Nord-Amerikas sittliche Zu-

sin godtyckliga natur, men det upphör att vara *afskräckande*; och korrektions-inrättningarna antaga karakteren af provisoriska hvilo- och tillflyktsorter, hvartill man återgår, eller genom uppsåtligt i detta afseende begångna brott, låter återföra sig, tills endera tillfälle till rymning yppas, eller man, i följe af en, ofta skrymtad, förbättring, blir utsläppt. — I följe häraf, tredje olägenheten: utsläppte korrektionisters täta återfall och nödvändiga återinsättande, eller *recidivernas tilltagande antal*, blifver redan ett talande bevis mot korrektionsinrättningarnes vanliga beskaffenhet, och tillika ett oöfvervinnerligt hinder mot all verklig klassifikation. — Ty — fjerde olägenheten — förutsatt äfven att de korrektionella straffen först användas på lösdrivvare och mindre förbrytare, så visar det sig vid längre erfarenhet, att det svårigen finnes en oförbätterligare karakter än den genomdrifne lösdrivvaren, i följe hvaraf han merendels blir en gifven recidivist, om han utsläppes. — Vidare, utom de mindre förbrytare, för hvilka korrektionshusen i början voro ämnade, draga de småningom till sig en stor mängd andra, äfven gröfre, brottslingar, hvilka, efter utståndet straff, af svårighet att få laglig sysselsättning, slutligen äfven såsom lösdrivvare, eller för upprepade mindre brott hemfalla till korrektionsinrättningarna. Dessa komma derigenom under *samma* kategori att hysa brottslingar i sjelfva verket af de mest *olika* grader, hvilkas blotta gemenskap med hvarandra också sätter i gång en vaxelundervisning i det onda, som snart bringar alla eller åtminstone de flesta till den lägsta graden af en, genom lindrigare eller hårdare tvångsmedel lika oförbätterlig, moralisk förnedring.

Efter allt detta må vi väl instämma i följande officiella yttrande af Fängelse-Inspektörerna i England: "Man har trott

stünde, nach eigenen Anschauungen in den Jahren 1834, 1835, 1836 von Dr. *Julius*. Leipzig 1839. II Th. s. 384. Författaren var skickad af Preussiska regeringen för att studera det Amerikanska korrektionssystemet. Baltimore's korrektionshus lärer göra något undantag.

sig kunna förekomma fortplantningen af brotten under fängelsetiden genom ett uttänkt *klassifikations-system*; men erfarenheten har visat falskheten af allt sådant ordnande, efter hvilken princip det ock må ha blifvit företaget” *). För sitt ännu ej alldeles förlorade förtroende har denna method förnämligast att tacka ryktet om de för sin förvaltning berömda fängelserna i *Geneve* och *Lausanne*, der klassifikationen är införd, äfven med afseende på principen af förbättradt uppförande. Men denna befodringsprincip, så enligt den ock är med korrektionssystemets välmenta syfte, befinnes i verkställigheten lika ytlig och osäker som stridig med klassifikationen efter föregående brottslighet; hvarföre den ock mindre haft sitt försvar i sig sjelf, än i de medverkande omständigheterna af *söndring om natten* för fångarna och *tystnad under det gemensamma arbetet om dagen*, hvilka, jemte en i allmänhet omsorgsfull förvaltning, utmärka dessa fängelser.

Tystnaden, åtföljd af *nattlig söndring*, är nemligen ännu en modifikation, hvarmed man sökt hämma förderfvet af den dagliga umgängelsen mellan fångarna. Elementerna af denna fång-disciplin äro till en del gamla. Utbildad har den blifvit i Staten New-York i Norra Amerika, först inom fängelset i *Auburn* (hvaraf dess namn äfven togs), sedan inom det ännu större i *Singsing*, hvarefter methoden spridde sig till en stor del af Förenta Staternas fångelse-anstalter. Söndringen, så vidt den infördes, var ostridigt ett framsteg. För öfrigt torde methodens verkliga vinst vara den negativa, att ha visat, det ingen hämmande åtgärd upphäfver förderfvet af fångarnas gemenskap, så länge denna gemenskap tillåtes, och ej fullkomlig söndring äger rum. Till det yttre erbjuder methoden skådespelet af en förundransvärd ordning, och man visar skådespelet i Amerika äfven för penningar. Ett stort fångelses hela befolkning (i *Singsing* ända till 1000 personer), rör

*) Extracts from the *second Report* of the Inspectors of prisons for the home district. London 1837. p. 17.

sig såsom en maschin med den yttersta regelmässighet. Den lemnar om morgonen, på ett gifvet tecken, sina ensamma celler, den går i rad, en och en, utan att vända hufvudet till höger eller venster, hvarje efterföljande med blicken fästad på sin föregångares rygg; så gå fångarne till kapellet, till arbetet, till måltiden, tillbaka till cellerna, allt under den fullkomligaste *tystnad*, hvilken äfven iakttages under arbetet, och under natten ej en gång störes af den i de långa korridorerna kringvandrande vaktbetjeningens steg, ty denna går i ullsockor. — Fångarbetet är tillika i industrielt afseende produktivt. Det drifves mest för statens räkning: dessa fångelser betala sig, ja, vid Amerikas i allmänhet så höga dagsverkspriser, lemna några till och med öfverskott. — Bakom kulisserna är detta skådespel ej alldeles så beundransvärdt. *Ändamålet* är att moraliskt tillintetgöra den under dagen tillättna fysiska gemenskapen mellan fångarna, — *medlet*, en af den strängaste fängdisciplin ålagd och bibehållen *tystnad*. Man förvånades till en tid öfver underverket, och både skarpsinniga och vältaliga förklaringar deröfver finnas allmängjorda; tills man slutligen började misstänka, att underverket *icke* skett — hvilket ock lärer vara händelsen. Oaktadt uppsigtens stränghet, som ej blott förbjuder allt tal, utan äfven går ut på att tillintetgöra meddelanden genom tecken, har det likväl befunnits att ej blott tungan i obevakade stunder, utan äfven blickar och händer hos dessa fångar *tala*. Sjelfva svårigheten af meddelandet har stegrat detta till en egen konst, under det en disciplin, hvars hufvudmedel är *stryk* *), och en bevakning, hvars erforderliga talrikhet ej kan ernås utan ett ibland fångarna sjelfva infördt *monitörssystem*, till hvars förtroenden vanligen de genomdrifvaste skälmarne avancera **), hålla fån-

*) Så i *Auburn* och i synnerhet i *Singsing*. Äfven uti *Wethersfield*, hvars mildare disciplin *Beaumont* och *Tocqueville* berömma, ingår kroppslig åga, ehuru ej offentlig och genast meddelad, och omvexlande med instängning i mörk cell.

***) "Den äldste tjuven är den bäste monitören" — intyg af föreståndaren för *Bridewell*-fängelset i *Westminster* inför de Engelske fångelseinspektörerna. *Report*. p. 94.

garnas sinnen i ett tillstånd af spänning, harm och hämd, rakt motsatt all inre förbättring. Också har den i början så gynsamma opinionen börjat vända sig i de sista åren, så i Amerika, som England, emot methoden. Vi summera ihop, efter de Engelske fängelse-inspektörerna, dess nu genom erfarenheten ådagalagda olägenheter: "Tystnadssystemet — så sluta de sitt Betänkande derom af år 1837 *) — misslyckas ej blott i ernåendet af de vigtiga ändamål det föresätter sig, det utsätter sig äfven för stora och svåra inkast i fråga om de medel som det, med denna utgång, använder. Det misslyckas i sitt försök att förekomma meddelanden emellan fångarna. Det tvingas att med straff skaffa lydnad åt sina mångfaldiga och invecklade föreskrifter, och dessa straff utsträckas till en grad, som äfven dess försvarare ej försöka att rättfärdiga: det skyddar ej fångar från fängelse umgängets smitta: genom användande af fångar till uppsyningsmän och monitörer, nedsätter det en del fångars lagliga straff och öppnar tillfälle för missbruk och oordningar af en farlig beskaffenhet: dess stränghet faller ej mindre hårdt på den ännu blott anklagade fången, som rättvisligen bör mildare behandlas, än den öfvertygade och dömd brottslingen: det väcker förbittring och, i många fall, hämdlystnad hos fångarne: det är, genom omöjligheten af en alltid rättvis och jernlik tillämpning, högst otjenligt att allmänt antagas: det är inveckladt och bråkigt i sin inrättning, utsatt för att ständigt störas, och fordrar för sin verksamhet en tillsyn och vaksamhet, hvilka visat sig oupphinneliga, äfven under de mäst gynsamma omständigheter." Slutligen anmärka de, att systemet ej ens kan bjuda till att förekomma olägenheterna af fångarnas *igenkännande* af hvarandra efter slutad fängelsetid, hvilket visat sig vara tillräckligt att emellan dem sluta brottsliga förbindelser. Hvad de mer än en gång upp-

*) *Report*. p. 15. Betänkandet är författadt och undertecknadt af *Wm Crawford*, sjelf utsänd af Engelska regeringen att taga kännedom om det Amerikanska penitentiärsystemet, och *Whitworth Russel*, flerårig Religions-lärare i Millbank, det största korrektionsfängelset i England.

repa är, att *sammanvaron* af fångarne är det hufvudsakliga onda *), som endast genom *personlig och fullkomlig söndring* kan afhjelpas.

Och med detta sista steg in i *ensamheten* har korrek-tionssystemet inträdt i, hvad vi ville kalla, sitt *tredje* stadium, hvarest herrskar det ostörda användandet af det enda yttre tvångsmedel, som *tillika* är ett inre, till att vända förbryta-rens uppmärksamhet tillbaka på sig sjelf. Man må med den-na ensamhet ej förstå inspärning på en gång till enslighet, sysslolöshet och mörker, — detta *straff i straffet*, som är fång-disciplinens fruktansvärdaste medel — utan en ensamhet, hvil-ken blott fullkomligt isolerar förbrytaren från sina *likar*, men hvarken beröfvar honom ljus, värma, ren luft eller till-räcklig föda, och sörjer, ehuru under oafbruten instängning, både för hans sysselsättning och undervisning **). Denna be-

*) "*Gaol-association the master-evil.*" Det är bekant att det ibland fångar, liksom i röfvare- och tjuf-band, bilda sig en egen *moral* och en egen *heder* — motsatsen mot de i samhället gällande — samt ett eget *språk* därför. En prest, som från Nya Syd Wallis besökte straff-anstalten på Norfolkön, säger: "Jag var förundrad öfver de dömdas egna språk. Det hände, då en fånge talade med mig, att han ut-märkte en medfånge med benämningen af en *god* man. Jag miss-tänkte honom ej mena hvad han sade och begärde förklaring. Han bad då om ursäkt och sade, att det var ortens vanliga språk, och att de brukade kalla en *elak* man för en *god* man." Report from the Select Committee of the House of Commons on transportation. Lon-don 1838, p. 17.

***) Dertill fordras den förändring i de enligt det så kallade cellsystemet byggda fångelser, att en eller två sammanhängande celler finnas för hvarje fånge, så rymliga, att de på en gång kunna tjena till sof- och arbets-rum. Upplysningar om byggnadssättet lemna det förr anförda arbetet af Dr *Julius*, de siste Fransyske utskickades berättelse om Amerikanska fång-väsendet (Rapport sur les pénitenciers des États-Unis par *Demets et Blouet*. Paris 1837), samt de Engelske Fångelse-inspektörernas citerade betänkande, till hvilka vi i allmänhet hän-visa i afscende på systemets detaljer. På helsan verkar det, rätt verk-stäldt, icke menligt, under det sammanstående intyg tillika be-

handling, för hvilken sedan 1829, men i synnerhet sedan 1833, den stora penitencieren i *Philadelphia* blifvit mönstret, har redan inom Förenta Staterna vunnit det förtroende, att äfven Staten New-York (hufvudsäte för det Auburnska systemet), nu efter Philadelphia-systemet bygger en ny stor penitencier *); och det har till sitt företräde blifvit vitsordadt af både den *Engelska*, den *Preussiska* och den *Fransyska* **) regerin-

styrka att dess ensamhet är i hög grad *afskräckande och fruktad*. Denna ensamhet är för de blott *anklagade* fångar (hvilka systemet eljest behandlar efter lika *princip* som de öfriga) mildrad genom tillåtelse att se deras vänner och deras legala rådgifvare och med bägge brevexla, att få böcker och arbete efter tillgång och val samt bättre föda. Den *dömde* fången (fångarne föras med betäckta ögon in i fängelset) ser under hela strafftiden ingen utom föreståndaren, presten, läkaren och vaktbetjeningen, hvilken sistnämnde tillika känner de vanligaste handverk, och lemnar den nödigaste undervisning åt dem, som uti intet af dessa äro erfarna, äfvensom verktyg och materialier. Hvarest ensamheten ej drifver till arbete och läraktighet, såsom af sig sjelf vanligen sker, straffas fången med förminskad diet och mörk cell. Alla få bibeln och andaktsböcker. Den andeliga undervisningen besörjes af särskilta fångprester. Angående *kostnaden* få vi anföra följande ur de Engelska fängelse-inspektörernas yttrande: "Utan tvifvel göra systemets egenheter det svårt att för måttlig kostnad inrätta vanliga fångelser, så att de för denna fångdisciplin blifva tjenliga. Vi äro långt ifrån att underkänna vigten af denna omständighet. Men, ehuru detta må för en tid fördröja förändringen med många nu befintliga fångelser, äro vi likväl öfvertygade, att, vid byggnaden af nya fångelser, konstruktionen enligt söndringsprincipen ej mycket skulle öfverstiga kostnaden för ett vanligt fångelse, åtminstone icke till den grad att utgöra ett grundadt och skäligt inkast. Utgiften skulle ej bli omättlig, jemnförd med den kostnad som i många provinser med slösande frikostighet bortkastas för inrättningar efter dåliga systemer, ej heller stor, om man öfverväger de välsignelser i moraliskt, religiöst och politiskt afseende, hvilka söndringssystemets allmänna införande skulle åt oss försäkra, och det erkända och vexande onda, från hvilket detta system skulle befria oss." Second Report of the inspectors of prisons p. 29.

*) *Julius* l. c. II. 281.

**) Nämiligen de *sednaste*. Ty *Beaumont* och *Tocqueville*, som förut (1831) i samma ändamål bereste Förenta Staterna, och blott sågo den stora

gens utskickade, hvilka på stället undersökt det. Ett vitsord för det samma har äfven blifvit afgifvet af styrelsen för fängväsendet i *Belgien* — ett land, hvares fängelseinrättningar redan under Maria Theresia öfverträffade alla andra i Europa, och ännu ibland dem intaga första rummet. En tillagd flygel på penitencieren i *Gent* har ock blifvit uppförd efter det förbättrade systemet. För öfrigt äro erfarenheterna och intygen för detta ej så nya, som det skulle synas. Redan på 1780-talet bildade sig samtidigt i Amerika och Europa, genom *Sällskapet för lindring af de publika fängelsernas elände* i Philadelphia, och genom *Howard*, den öfvertygelsen att korrektionssystemet endast kunde under sådana villkor vara verkamt. Inrättningar i *mindre skala* efter dessa grundsatser skedde i Pennsylvanien, liksom i England, allt sedan 1790, och lemnade, under ett decennium och längre, hopp om de bästa frukter, då de utbrytande stora krigen i Europa och återverkan deraf på Amerika störde och afbröto dessa bemödanden; tills slutligen, sedan efter allmänna freden en ovanligt stor mängd lösdrifvare och brottslingar öfverallt blifvit kastad på fattigvården och in i fängelserna, och denna mängd under fortfarande fred och hastig folkökning äfven sedermera jemnt syntts tilltaga, det vigtiga ämnet å nyo påkallat en allmän och allt mera skärpt uppmärksamhet. — Ett länge verkande förhinder i England var, att, just vid samma tid, som korrektionssystemets sanna grundsatser genom *Howard* utbreddes samt af hans vän den store Juristen *Blackstone* erkändes *) och af Engelska Lagstiftningen äfven gillades, denna bana afbröts genom *deportationsstraffets införande* **). Utan tvifvel har England genom

penitencieren i Philadelphia uti dess början, våga i sin skrift: *Système pénitentiaire des États Unis* ännu ej afgöra mellan Philadelphia-systemet och det Auburnska, eller såsom de ock kallas, *tystnads- och söndrings-systemerna*.

*) I Amerika har en annan stor jurist, *Livingston*, varit dessa grundsatsers tidige och beständige försvarare.

***) Billen derom 1786. Första fängstransport till Botany-Bay följande året.

sina straff-kolonier i Australien der grundlagt en stor framtid. Den skall klarna i samma mån, som det onda blodet renar sig, hvilket sker genom en beundransvärd omkastning af den vanliga ordningen, nemligen så, att *barnen omvända och uppfostra föräldrarna*. Men äfven denna utväg för den goda principen inskränkes och afbrytes genom för mycken, och för oupphörlig påspädning af det onda. Det deraf följande ohyggliga tillståndet i straffkolonierna har ändteligen fordrat en förändring af åtgärder och system uti moderlandet. Men ännu mer har till denna förändring bidragit en nu mer än femtioårig erfarenhet, att deportationsstraffet, genom de obestämda och äfven lockande utsikter, hvilka det öppnar, *icke fruktas*, utan tvertom i betydande mån bidragit att ständigt öka brottslingarnas antal. Detta faktum har slutligen äfven öppnat ögonen på deportationsstraffets ifrigaste försvarare, som länge äfven tröstade sig öfver dess oerhörda kostbarhet med den tankan, att moderlandet på detta sätt likväl blefve skälmarne qvitt. De mot deportations-systemet talande skäl erkändes redan af Engelska Parlamentet 1832. Ämnet har allt sedan ej upphört att offentligen diskuteras. Men efter några års mellanstånd, utmärkt af ett fruktlöst försök att genom strängare reglementen för straffkolonierna på en gång förbättra och afskräcka, har slutligen den sedanast öfver denna angelägenhet af Engelska Underhuset nedsatta komiten, efter en högst lärorik utredning af den samma, tillstyrkt *deportationsstraffets upphörande så fort som görligt* *). — Emellertid har detta viktiga ämnes redan långvariga diskussion i England ej varit utan inflytande på andra nationer, hos hvilka den tankan velat göra sig gällande, att depor-

*) That transportation to New South Wales and to the settled districts of Van Diemens land should be discontinued as soon as practicable — Report of the Select Committée of the House of Commons on transportation. London 1838. p. 48. Deremot har England sedan 1831 uppmuntrat och understödt Emigration af fria kolonister till Australien.

deportation vore vigaste medlet att göra sig af med brottslingar. År 1825 begärde *fyrtitvå Conseils-généraux* i Frankrike inrättningen af straffkolonier: 1833 yttrades samma önskan endast af *fyra* *).

Tillägg.

En jurist af mina vänner, hvilken jag har att tacka för de i sista Bladet, i anledning af Hr *Laing's* bok, införda upplysningar till jemförelse af *Svenska* Brottmåls-Statistiken med den *Engelsk-Skottska*, har, på min begäran, äfven haft godheten meddela mig följande uppgifter till en dylik jemförelse med den *Norriska* och *Danska*.

Vid anställande af en jemförelse emellan de sista oss bekanta *Svenska* och *Norriska* kriminal-statistiska berättelser, af hvilka de förstnämnda sluta med 1837, de sistnämnda åter med 1836, möta, utom de allmänna betänkligheterna af en sådan mellan länder med olika lagar och samhällsinrättning, äfven den särskilta, att dessa berättelser i båda rikena de sednare åren undergått förändringar, hvilka göra sjelfva jemförelsen mellan *samma lands* förhållanden under olika år vanskelig. I Sverige tillkommo 1836 flera nya rubriker, liksom samma års berättelse första gången specifikt uppgaf brott, för hvilka man icke fann plats inom de allmänna rubrikerna. Först 1837 års berättelse specificerar äfven de vid slottsätter dömda brott. I Norrige skiljde man 1836 första gången mellan *falsk* och *bedrägeri*. För öfrigt sakna vi för det närvarande specifikation på de vid Norska krigsrätterna dömda brott för nyssnämnda år, hvilken vi för de föregående åren funnit uti en af *Angelot* i *Revue étrangère et française de législation et d'économie politique* (Dec. 1838, Jan. 1839) efter *Norriska* Departementstidenden skriven uppsats. Icke dess mindre lemnas här,

*) *Beaumont et Tocqueville* l. c. *Seconde Edit.* p. 77.

så godt sig göra låter, en sådan jämförelse emellan några af de mest karakteristiska brotternas antal i båda rikena under en tid af tre år, nemligen i Sverige 1835—37 och i Norrige 1834—36.

Om någon verklig upplysning genom dylika jämförelser skall vinnas, måste de ske, icke mellan brotternas totalsummor, utan emellan särskilda slag af brott, och det blir då hufvudfrågan att välja dem, hvilka säkrast utmärka nationens moraliska ståndpunkt. Om *någon* afvikelse härifrån skulle i nedanstående uppgift träffas, har den åtminstone icke skett för att framställa Sverige i ett orättvist ljus mot Norrige.

För *mord* och *dråp* *) dömdes i Sverige under de nämnda åren till straff i medeltal årligen 43, i Norrige 6 personer; för *barnamord* och dermed beslätade, i Svenska Lagen Missg. B. 16 Kap. upptagna, brott i Sverige 24, i Norrige 11; för *mordbrand* i Sverige 4, i Norrige 2; för *rån och röfveri* i Sverige 11, i Norrige 7 **); för *stöld* och dermed beslätade brott, i Sverige 2414 ***) , i Norrige 803 †); för *mened* och dermed jämförliga brott, i Sverige 9, i Norrige 4; för *förfalskning* i Sverige 153, i Norrige (år 1836) 8; för *tidelag*, i Sverige 12, i Norrige 1; för *blodskam* och *andra svårare sedlighetsbrott* af det i Svenska Lagens M. B. 56—59 Kap. upptagna slag, i Sverige 21, i Norrige 8.

*) Här af utgöra förgifningsbrotten i Sverige i medeltal $6\frac{2}{3}$; i Norrige saknas denna rubrik. Vi utelemna i det följande alla *bråk*.

***) Möjligen deri mindre riktigt, att vi, vid bristande uppgift af de vid militärrätt år 1836 dömda personers brott tillagt *en*, hvilket vi åtminstone ansett oss kunna taga för gifvet, af det skäl, att åren 1828—35 *tio* personer finnas af nämnda rätter dömda för detta brott.

****) Vid beräkningen äro, till det i Justitiæ-Stats-Ministerns berättelser upptagna antal, för hvardera af åren 1835 och 1836 tillagda 6 personer (så många som år 1837 vid Slotträtterna dömdes), äfven som till det för 1835 uppgifna antalet ytterligare 39, utgörande medeltalet af de åren 1836 och 1837 för närslätade brott dömda. Snatteri är under stöld intaget.

†) Till det vid Civil-Domstolarne 1836 dömda antalet 808, äro här tillagda 78. Så många dömdes efter medeltal åren 1828—35 vid krigsrätterna för dessa brott.

Vid det bekanta förhållandet af Sveriges folkmängd till Norriges såsom $2\frac{1}{2}$ till 1 finnes att

De sistnämnda svårare *sedlighetsbrotten* i förhållande till folkmängden, nära förhålla sig lika i båda rikena *).

Förhållandet är vida mer nedslående i Sverige än i Norrige hvad angår *mord* och *dråp*, för hvilka brott 43 personer i medeltal årligen hos oss blifvit dömda, i stället för något mer än 16, som, enligt Norrsk måttstock, skulle väntas, och hvad angår *förfalskning*, hvilket brott hos oss visar en verklig förskräckande öfvervigt, är skillnaden så stor, att förhållandet förtjente en särskilt undersökning; i synnerhet som *bedrägerier* eljest hos oss uppgå till vida mindre antal **) än i Norrige, der civil-domstolarna allena år 1836 derföre dömda 46 personer. Om man, såsom förr i Norrige skett, i en rubrik sammanfattade *förfalskning* och *bedrägeri*, skulle jämförelsen således utfalla mindre, ehuru ännu tillräckligen ofördelaktigt för oss, då vi, i stället för 132, som enligt Norrsk regel skulle träffas, årligen räkna omkring 160 sådana brottslingar. Likaledes öfverstiger de för *stöld* och dylika brott dömdes antal med 406 det antal af 2008, som jämförelsen med Norrige skulle låta oss förmoda. Svårare än med det första och sista af nämnda brott skulle ock förhållandet vara med *tidelag*, så vida ej sjelfva *missförhållandets storhet* ådagalade, att denna ohyggliga last (om hvilken också Angelot, uti en i nyssnämnda tidskrift (Okt. 1837) införd uppsats om Svenska kriminalstatistiken, anmärker, att den hos olika folk med olika stränghet lagligen beifras), hos oss sannolikt vida oftare lagligen åtalas.

*) Dubbelt hor, som hos oss upptages, tynger dock vågskålen på vår sida.

**) I Sverige dömdes 1837 *en* för förskingring af andras enskilda, och *en* för förskingring af kronans; 1836 och 37 *två* för falsk handel, 1836 *en* för bedrägeri med mynt, 1836 *tre* och 1837 *fyra* för bedrägeri mot borgenärer, samt hvardera året *en* för falsk angivelse eller be-kännelse på sig sjelf, för falsk angivelse mot andra 1836 *två* och 1837 *sex*, samt för bedrägeri, utan närmare beskrifning, 1836 *en*.

Deremot är förhållandet i Sverige bättre än i Norrige i fråga om *mened*, *mordbrand*, *barnamord* och dermed beslägtade förbrytelser, samt *rån* och *röfveri*.

Det vore lätt att öka dessa anmärkningar med uppräknande af samtliga öfriga brott, hvilka i båda rikenas kriminalstatistik förekomma. Faran att derigenom sprida mera förvirring än ljus, så vida det juridiska begreppet om flera deribland är betydligt olika i båda rikena, synes oss anledning nog att stanna vid det anförda, som torde vara tillräckligt att visa, att om vår brottmålsstatistik i vissa af de i nästan alla länder mest fruktade brotten gifver, vid jämförelsen med den Norrska, anledning till allvarligt bekymmer; förhållandet af andra, i moraliskt afseende kanske lika betänkliga, — såsom *mened*, *bedrägeri* och *mordbrand* —, visar, att icke heller Brödrafolket vid jämförelsen har idel anledning till tillfridsställelse.

Hr *Laing* har ock jämfört vår brottmålsstatistik med den *Danska*. Vi ha blott för 1835 haft tillgång till den sistnämnda. Med erinran att Danmarks folkmängd något, ehuru obetydligt, öfverstiger Norriges, anmärkes att nämnde år i Danmark 2 dömdes för *forsätligt drab*; 7 för *barnsfödset i dulgsmaal* och *börns hentægelse*; 3 för *brandstiftelser*; 4 för *rån* och *röfveri*; 931 för *stöld* och dermed beslägtade förbrytelser; för *mened* ingen; för *förfalskning* 1; för *falsk förklaring* och *andra bedrägerier* deremot 118. Då könsförbrytelserna, med undantag af *kopleri* och *osedligt sammanboende*, i *Danska* berättelsen sammanslås under den enda titeln: *delicta carnis*, kan i afseende på dem ingen upplysning till jämförelse med förhållandet i *Sverige* hemtas.

Rättelse i N:o 8.

Sid. 147 rad. 26 uppfir. står: tienä läs: timä

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

E. G. Geijer.

N:o 10. October Månad. 1839.

Denna tidning, hvaraf en nummer i slutet af hvarje månad utgifves, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Fattigvårds-frågan.

Åttonde Artikeln.

Korrektionssystemet, sade vi, slog bryggan emellan brottmålslagstiftningen och fattigvården. Det kommer nu an på, hvilkendera sidan skall anses för dess egentliga område. I systemets egen mening befinner det sig utan tvifvel på bägge sidor å egen grund. Deremot har vår framställning af korrektionssystemet visat, huruledes det stannat med att skapa en *straffanstalt* — visserligen den bästa, den menskligaste af straffanstalter (och vi vilje för ingen del i detta afseende ned-sätta dess förtjenst), — men i alla fall en straffanstalt; och af hvad vi, i slutet af sjetten artikeln, sagt om naturen af *straff*, följer, att *förbättring* ej kan vara straffets ändamål, så att det af ett sådant mål kan göras beroende. Straffet bör inrättas på ett sätt, som ej blott medgifver utan gynnar förbättring; men klart är, att straffet måste ha sin gång, äfven om ingen förbättring följer; och den så kallade välmening, som tillåte sig att förlänga ett straff, intill brottslingens förmenta förbättring inträffade, eller att på något sätt utsträcka det utöfver hvad i lag på förhand är *bestämdt*, gjorde sig skyldig

Profsten Wäselgren

till den uppenbaraste orättvisa. *Rättvisa* är den första mensklighet. Att brottslingen, i kraft af dess hud, lider hvad hans gerningar värde äro, *deruti* behandlas han såsom en moralisk varelse, hvars handlingar äro tillräkneliga och derföre straffbara. Straffet är en appell till hans egen rättskänsla och väcker just denna i samma mån, som det i alla afseenden är både rättvist och menskligt. — Deri har det sitt ändamål. Det är ej för mycket sagdt, att ett *sådant* straff moraliskt upphöjer den, det träffar. Han känner sig lättare genom denna godtgörelse till samhället; liksom han å andra sidan måste känna sig förnedrad och förbittrad genom hvarje, utöfver straffet, öfvadt tvång, det må förebära än så välgörande afsigter.

Skulle, efter närmare betraktande, korrektionssystemet nu vilja stanna på brottmålsagstiftningens sida, så äro vi öfvertygade, att det är just på denna sida, som dess största hittills förvärfvade förtjenster finnas, hvilka äfven allt mer skola erkännas, ju mer det missförstånd, hvori det från början invecklade sig, hunnit redas. Ty systemet har säkerligen stiftat den bästa straffanstalten.

Deremot synes det nära nog afskuret från fattigvårds-sidan. Ty vistas det inom straffens område, så har det egentligen att göra med brotten. Men fattigdomen är i sig sjelf intet brott. Likväl gäller ej blott i allmänhet, hvad jag en gång i den Fattiges Psalm sjungit: "att nödens väg och brottets stig, de gå hvarandra nära," — utan brottmåls- och fattigvårds-lagstiftningarne stöta omedelbart intill hvarandra t. ex. i den viktiga frågan, om *brottslingars behandling, hvilka utstått sitt straff*. — Utan tvifvel böra desse ur rättvisans falla i barmhertighetens händer; och välgörande sällskaper finnas äfven i andra länder bildade för att vaka öfver dessa olyckligas öde, och söka fullborda deras försoning med samhället. Välgörenheten kan ej få ett fält, hvars odling är mera

behöflig, och i synnerhet nedkallas människovännens välsignelser öfver de föreningar, som bildat sig till ledning, skydd och förbättring af *unga befriade förbrytare* *). Likväl är jag öfvertygad, att den största välgerningen, äfven för den brottsling, som utstått sitt straff, ännu ligger *inom* sjelfva brottmåls-lagstiftningen, och återstår att menskligheten bevisas. Må, sedan kroppstraffen allt mera lemna rum för frihetsstraffen; må, sedan lifsstraffen allt mer endast träffa det uppsåtliga mordet; må, sedan straffanstalten kan göras på en gång rättvis och menskelig, också den dag snart gry, som i all sin dagsklara rättvisa äfven tillämpar grundsatsen af *lika bot för lika brott!* Må den *köpta aflaten* — må böter i stället för bot — försvinna, i frågan om alla egentliga brott, ur *statens* lagstiftning, liksom rättvisa och mensklighet längesedan deröfver uttalat sin fördömelse inom området af *kyrkan!* Då, när straffen träffa lika, *utan afseende till personen*, skall deltagandet för de *besträffade* äfven finna väg till *allas* hjertan; och den *fattige* brottslingen ej mera känna sig, först genom straffets olikhet, ett mål för våld och våld, och sedan, genom straffets vanära, ett mål för förkastelse! — Ack! *rättvisan* har ännu mycket att uträtta på jorden, innan *barmhertigheten* rätt kan fullgöra sitt kärleksverk!

Det lider till slut med mitt blad. Den kapitulation jag, ensam med mig sjelf tagit, då jag fattade, — äfven ensam med mig sjelf, — beslutet, att på detta sätt framträda inför allmänheten, löper med årets slut till ända, och jag afträder från den publicistiska banan. *Fattigvårdsfrågan*, för hvilken jag så länge vågat påkalla mina Läsares uppmärksamhet, måste till sina resultat framläggas i detta och det nästföljande numret af bla-

*) För oss ligga förhandlingarna af *La Société pour le patronage des Jeunes Libérés du Département de la Seine* för år 1836. Dylika Sällskap finnas i Strassburg och Lyon.

det. I det sista af denna årgång skall *Läroverksfrågan* med en artikel om *Universiteten* avslutas; och tvänne andra viktiga ämnen, *Representations-* och *Styrelseverksfrågorna*, ursprungligen äfven ämnade att af bladet omfattas, skola vi sedermera försöka att, i en egen skrift, såsom Bihang till Litteraturbladet, behandla.

Då jag ser mig tillbaka, finner jag visserligen att jag i närvarande fråga, — hvilken genom ämnets natur blifvit vidlyftigare än jag förmodade, — utkastat flera trådar, än att jag nu skulle hinna att återhemta och sammanbinda dem till ett utarbetadt helt. Läsaren må derföre förlåta, att jag drager dem till mig knippetals, för att så säga. Att dervid gå tillika kort och klart till väga, är visserligen lika nödvändigt, som, i ett så inveckladt ämne, svårt — men icke omöjligt; i fall nemligen trådarna ej varit på måfå utkastade. Vi vilje försöka.

Medlen mot fattigdomens onda kunna vara endera: *negativa* — eller *palliativer* — eller *positiva*. Betraktom hvardera särskilt!

Negativa medel äro tvångsmedel. Lagliga tvångsmedel äro *straff*. Huru kan *fattigdomen* blifva föremål för sådana, då fattigdomen ej i sig sjelf är ett brott? — Svaret härpå måste nödvändigt blifva, att fattigdomen i sig sjelf ej beller är straffbar. Ej en gång dess bön om hjälp kan i sig sjelf anses straffbar. Denna bön våldför hvarken er *person* eller er *egendom*; de bägge hufvudsakliga föremål, som samhället skyddar. Det står er fritt, att möta denna fattigdomens bön med ett afslag. Med ett ord, om den fattige straffas, så är det tydligt, att han icke bör kunna straffas *såsom* fattig; det måste komma något annat dertill, som gör honom *brottslig*. Men hvar och en ser, att det är två helt olika frågor, den

ena: om *fattigdomen* i sig sjelf är brottslig? den andra: om det äfven gifves en *brottslig* fattigdom?

Rättslärare hafva, jemte de bägge nämnda klasserna af brott — mot *person* och mot *egendom*, — äfven antagit en tredje: brott mot *samhället*. I sig sjelf vill detta säga, att det finnes brott ej endast emot *individuella*, utan äfven mot *kollektiva personligheter*; och vi ha redan anmärkt, att samhället i alla sina former bildar sådana, liksom att *egendom* — såsom *gemensam* eller *allmän*, t. ex. arfsegendom, kommunal-egendom, statsegendom — också är ett attribut till sådana personligheter, som familjen, kommunen, staten. — En redan af oss gjord anmärkning är äfven, att egendom ej blott är *materiell*, utan *intellektuell* och *moralisk*, innebärande i alla dessa afseenden villkoren för personlighetens verksamhet. Det är i följe häraf, som handlingar, hvilka gå ut på att upphäfva sådana vilkor, t. ex. angripa de religionens och moralens fordringar, hvilka allt samhälle förutsätter för sitt bestånd, — äro, liksom i allmänhet de så kallade *sedlighetsbrotten*, — straffbara, äfven om de ej direkt kränka *enskilt* persons rätt. Närgränsande till dessa äro brotten mot *allmänna säkerheten*, d. v. s. sådana, som, äfven utan att vara riktade mot viss person, dock innefatta våda för alla, och derföre af lagen förbjudas. Lagstiftningen är, i afseende på dessa brott, och äfven i afseende på sedlighetsbrotten, *präventiv*: d. v. s. den tillåter ej, den förbjuder både handlingar och tillstånd, ur hvilka allmänt förderliga följder utveckla sig. Här af är klart, att, om också hvarken fattigdomen i sig sjelf, eller dess bön om hjälp kunna anses straffbara, denna ostrafflighet likväl ej kan komma *tiggeriet*, såsom födkrok, oinskränkt till godo; emedan det, ohämmadt och uppmuntrad, föder lefnadsvanor, som både för allmän sedlighet och allmän säkerhet äro förderliga. Eller, för att återkomma till en redan gjord distinktion: om den *ärliga* fattigdomen med all rätt är

ostraffelig, så följer deraf ej, att det samma kan lämpas på den *oärliga*.

Dertill kommer, att så snart den, på en gång värnlösa och orkeslösa, fattigdomen, det arma fader- och moderlösa barnet, den nödställda gamle, den öfvergifne vanföre eller sjuke, fått *lagliga* rättigheter till understöd (hvilket förr eller sednare måste blifva fallet), får samhället en egen *fattigvårds-lagstiftning*, som, en gång införd, allt mer griper omkring sig. Erkännandet af en rätt för *vissa* till understöd innebär nödvändigt, att det kan nekas åt *andra*. Stridiga anspråk fordra allt nogare bestämmelser, och dessa blifva slutligen gränslaga och invecklade, då af sakens natur följer, att lagstiftningen för fattigvården företrädesvis måste höra till, hvad vi kallat, den *præventiva*, som redan i sig sjelf minst genom allmänna regler är bestämbar. Också har detta förhållande födt af sig tvänne helt motsatta tendenser. Den ena går ovarsammt ut derpå, att staten må taga fattigdomen i massa under sitt förmynderskap, hvilket, ehuru i *välgörande* afsigt, nödvändigt leder till allt mer omfattande *tvångsätgärder*, och allt mer måste förblanda brottmåls- och fattigvårds-lagstiftningen. Det är på denna väg korrektions-systemet fortgått; tills det slutligen måste finna sig tillhöra mer den förra än den sednare af dessa lagstiftningar. Den andra tendensen, som synes hafva tagit till valspråk: bättre fly, än illa fåkta, härleder alla dessa svårigheter hufvudsakligen blott från statens mellankomst, förkastar, hvad den kallar, den *lagliga välgörenheten* (La charité légale), såsom ej blott otillräcklig utan i sina verkningar skadlig, och återvisar fattigvården till den enskilda barmhertigheten *). Denna tendens eller skola

*) Såsom representanter för denna tendens nämna vi *Naville: de la charité légale, de ses effets, de ses causes et spécialement des maisons de travail et de la proscription de la mendicité*. Paris 1836, samt *Duchatel:*

här i kritiskt afseende sina förtjenster. Den har uppdragat de motsägelser, hvori korrektions-systemet invecklat sig med att vänta för mycket af tvånget och af de *negativa* medlen. Men den har föga anvisat på andra *positiva*; och den har öfversett *palliativerna*, hvilka det är äfven statens pligt att använda, der den ej fullkomligt kan bota. En stor, ja den största, del af fattigvården i närvarande samhälls-ställning består af sådana palliativer, som ej kunna uppehålla *lifvet*, utan att tillika uppehålla och föda *sjukdomen*, och likväl äro *nödvändiga*, så länge ännu hopp är, att det förra kan vinna på den sednare, och läkaren kan medverka dertill. Förgäfves hänvisa dessa nya ekonomister på den tid, då kyrkan och den enskilda välgörenheten ensamme förvaltade fattigvården. De vilja återföra ett tillstånd, långt för detta genom nödvändighet och med rätta förgånget; ty utan allt tvifvel är, att de fattige mer ledo och mer omkommo, *innan* staten med dem befattade sig. Förgäfves återopa de det katolska Europas exempel, som till en del ännu saknar, hvad protestantismen kallar, *laglig fattigvård*. En sådan gör sig nödvändigt med civilisationens fortgång öfver allt gällande, och finnes äfven till saken länge, der den ännu ej särskilt nämnes. Den döljer sig under slöjan af *administration* och *polis*, hvilka ej kunna undgå att reglera fattigvård och understöds-medel, äfven hvarrest så kallade *fattigtaxor* ej omtalas. Men sakernas gång är, att *polis-* och *förvaltnings-frågor* utbilda sig till *rättsfrågor*. Den *præventiva* lagstiftningen är den organ, hvarmed den *konstitutiva* känner sig före. De stå därför i närmaste sammanhang. Då den förras bestämmelser blott böra innefatta

Considerations d'économie politique sur la bienfaisance. Paris 1836. (Ett utdrag af bägge på Tyska: *Das Armenwesen nach allen seinen Richtungen*, är utkommet i Weimar 1837). En medelväg emellan de i texten angifna motsatta tendenser går *De Gerando: de la Bienfaisance publique*, Paris 1839, 4 Tr., — på en gång det nyaste, det fullständigaste och bästa arbete i detta ämne, som vi känna.

en ytterligare utveckling, af de, genom den sednare redan föreskrifna, grundsatser (hvarföre den präventiva lagstiftningen äfven skulle kunna kallas *applikativ*), så följer ock deraf: att denna hvarken kan strida *mot redan stadgad lags bokstaf*, eller *mot redan stadgad lags anda*. Den är blott medlet, hvarigenom denna anda får ett allt fullständigare uttryck.

Vi hafva sett, huru slutligen fattigvårds-frågan söndrat sig i tvänne motsatta åsichter, af hvilka den ena betraktar fattigvården såsom en laglig pligt, och i följe deraf till en del såsom *tvungen*, den sednare endast vill veta af den såsom *frivillig*. Bägge hafva en gemensam utgångspunkt. Äfven den tvungna fattigvården har börjat med att vara frivillig; tills mer invecklade förhållanden äfven på detta fält ledde till allmännare förvaltnings-åtgärder, och dessa till lagbud. T. ex. Inrättningar, sådana som det *frivilliga arbetshuset*, till de fattigas bästa, hafva just inledt *tvånget*; då det snart visade sig, att en sådan anstalt både fordrade lagligen bestämda bidrag och tillika en viss tvångsmakt öfver lättingar, som väl kunde, men ej *ville* arbeta. Här tog *korrektions-systemet* vid; hvarföre det nya *voluntära systemets* anhängare äfven angripit sjelfva de *frivilliga arbetshusen*, såsom en förpost för korrektions-systemets makt, ur statsekonomiska grunder visande, att *arbets-inrättningar*, som tillika äro *fattig-inrättningar*, aldrig kunna bära sig, och att, om de likväl genom konstlade medel uppehållas, de, just i mån af sitt flor, verka menligt på det fria, naturliga arbetet, sätta den sämre, oduglige, lättjefulle arbetaren, blott emedan han är ett fattighjon, i fördel mot den bättre, arbetsamme, hvilken utan främmande understöd måste kämpa sig fram, nedtrycka arbetslönerna, och åstadkomma en dubbel förlust, då den derpå använda kostnad tillika bidrager att göra nya fattiga. Historien om de förnämsta frivilliga arbetshusen i Europa bestyrker allt för mycket dessa ankla-

gelsor. I ju större mått de varit tilltagna, ju frikostigare de varit utrustade, ju snarare hafva de sjunkit under sin egen tyngd, lemnande efter sig, då den lättare och rikligare arbetsförtjenst, som de öppnat, ej på längd genom utomordentliga uppoffringar kunnat uppehållas, blott en större saknad och brist. Af de skäl vi redan antydtt, har derföre det *frivilliga* arbetshuset mer och mer måst gifva rum för *tvångs-arbetshuset*, grundadt på allmänna bidrag och på fängtukt. Arbetet i detta sednare slags arbetshus är naturligtvis mer produktivt än i det förra. Men äfven denna industriella produktion är långt ifrån att hafva en odeladt välgörande verkan. Der den blifvit högst drifven, såsom uti Norra Amerika, i staten New-Yorks fängelser efter Auburnska systemet, har det prerogativ i näringsväg, hvaraf staten eller vissa entreprenörer kommit i besittning, derigenom att de med hjälp af allmänna fonder till en stor höjd uppdrifvit *fångarbetets* industriella produktion, hos den enskilde frie arbetaren gifvit anledning till rättvis klagan öfver ett växande *statsmonopol* i fråga om arbetet. I Frankrike har man anmärkt, att närmandet till korrektionssystemets stora ändamål, fångarnes förbättring, så litet går i bredd med den industriella rörelsen inom fångelserna, att förhållandet snarare är omvändt, och att just de korrektionen-inrättningar, hvilka genom arbetets produktivitet blifvit mest lönande, äro till sin moralitet de sämsta, och framvisa de jemförelsevis flesta recidivisterna *). Orsakerna äro utan tvifvel å ena sidan, att just *dess* sammanfört det *största* fångantalet, hvilket alltid utvecklar äfven den största moraliska smittan, och å andra, att den, genom tvångsmedel spända, arbetsskickligheten och auställbarheten, som i dessa anstalter äfven medföra belöningar och utmärkelser, ej sällan fallit på de största skålmarnes lott **). I den fulländade och ändamålsenliga *straff-*

*) Såsom de i Melun och Poissy. jfr. *Aylies*: Du Système Pénitentiare p. 27.

***) Man påminne sig det Engelska vitnesintyget om det korrektionella monitor-systemet: "att den äldste tjuften är den bästa monitören."

anstalten, hvilken slutligen blifvit korrektions-systemets resultat, har just derföre *fångarbetet*, ehuru ingående i planen, alldeles icke kunnat, med afseende på dess produktivitet, behandlas såsom hufvudsak, utan blott fått en underordnad och relativ vikt, i den mån det medverkar till det högre ändamålet. Man har funnit, att det ytrar denna verkan, endast så vidt det med *ensamhet* är förenligt; enligt hvilken åsigt också all på arbetares samverkan beroende industri, d. v. s. *fabriks- och manufaktur-arbetet*, ur straffanstalten försvinner, och endast *handtverket* återstår. Detta är ock redan i sig sjelf mest tjenligt, att *rehabilitera* den enskilde förbrytaren. Vanligen utsläppes denne ur korrektionsinrättningens fabriksverkstad blott med ökad behof, att, i *sina* likars samverkan och med fortsättande af de brottsliga förbindelser han ofta i fängelset knutit, genom oärlig industri söka sin utkomst.

Vi ha öfverskådat en bana, som visar föga glädjefulla framsteg. Nästan med inre nödvändighet förvandlar sig det *frivilliga arbetshuset* till *tvångs-arbetshuset*, och detta åter till *straffanstalten*. Det nyare voluntära oppositionssystemet i fattigvården afhugger deremot, men löser ej svårigheten, då det nöjer sig med det enkla påståendet: att man aldrig borde ha begifvit sig in på denna bana. Lätt sagdt, men föga tröstande! Det är ej blott möjligt utan allt för sant, att den lagliga fattigvården har sina stora olägenheter; liksom det är ej mindre sant, att dessa olägenheter oberäkneligt kunna ökas, så länge staten vid sin mellankomst icke rätt fattar uppgiften, och för sig gör klart hvad den i detta afseende *kan*, och hvad den *icke* kan uträtta. Men följer deraf att fattigvården aldrig bort blifva en *laglig* pligt! — Det är oppositionssystemets förvända slutsats: — och hvad har det att sätta i stället? — Endast det obestämda anspråket på den *enskilda välgörenheten* — hvilken kan finnas och icke fin-

nas — och hvars osäkerhet och opåräknlighet just framkallat nödvändigheten af allmänna och lagliga undsättnings-anstalter; hvarföre att förkasta dessa i sjelfva verket är det samma, som att lemna den fattige åt sitt öde. — En sådan följd kan intet system på allvar erkänna; och äfven de uteslutande försvararne af den frivilliga fattigvården förutsätta under hand en ordentligare tillsyn dervid, än den tillfälliga af den enskilda välgörenheten. De räkna ej blott på familjernas, utan på kommunernas medverkan. Många stanna blott på halfva vägen med det lagliga undsättnings-systemet, d. v. s. vid *kommunen*, innefattande under namn af frivillig all, utom *statens*, fattigvård, hvilken sistnämnda blott de anse obehöflig, ja skadlig. Hit hörde i sjelfva verket upphofsämbeterna af det förr omtalade *förtroende-votum till folket* i fattigvårdsfrågan vid 1823 års Riksdag. Hit höra ock de *uteslutande* försvararne af den *Svenska socken-suveräniteten öfver de fattiga*: en folks-suveränitet, med hvilken inträffar, liksom med mången slags liberalism, att den är af det *trångaste* slaget. Ser man rätt till, så är här äfven ett tvångs-system, ehuru i form af lokal polis och administration, hvilket, i motsats mot all allmänhet och gemensamhet i fattigvården, endast går ut på, att i detta afseende *isolera* kommunerna, och om möjligt drifva sönderings-principen ännu längre *): — en tendens, der den får öfverhand, ingalunda mindre förderlig än centralisationens öfverdrift. *De största missbruk i fattigvården tillhöra den obevakade kommunal-förvaltningen.* Det är

*) Jag känner något till ett betänkande af en *sådan* slags kommunal-patron — nemligen af en f. d. Riksdagsman af Bondeståndet, som äfven visste tala om *folkets sympatier* — och hvilket betänkande gick ut på ett envist försvar för den satsen, att i den stora socken, hvars medlemmar han var, särskilda socknens afdelningar skulle evärdeligen hafva sin egen afskilda fattigvård. Så kommer man slutligen i detta ämne till *byalags-suveräniteten*.

en erfarenhet, som i synnerhet de sista af Engelska Parla-
mentet förordnade fattigvårds-ransakningar lagt i den klaraste dag,
och hvilken erfarenhet ej heller saknar sin fullständiga bekräftelse
i Sverige. — Må man derfore vakta sig att på den kommunala
förvaltningen i detta afseende lägga *för mycken* vikt! Att
fullständigare och bättre organisera den, som redan finnes, är
utan tvifvel godt; men ännu viktigare är, i vår oförgrifliga
mening, att, i fråga om den kommunala fattigvården, gifva
statens myndighet, mer än förr, ett ord med i laget.

Är nu den närvarande krisen i fattigvården af den art,
att den företrädesvis påkallar ett statens *bestämdare* förhål-
lande till fattigvården, så är ock, i följd af ämnets synner-
ligen invecklade och grannlaga natur, det äfven mer än nå-
gonsin af vikt, att Staten här endast griper in på *rätta* sät-
tet; och föregående erfarenheter visa redan hvad man har
att undvika. Exemplet å ena sidan af det *frivilliga ar-*
betshuset, såsom detta ofta varit inrättadt, så att det på
samma gång till sig drager och ökar fattighopen, och gör
detta i större mån, ju rikligare det är doteradt; exemplet å
andra sidan af *tvångs-arbetshuset*, så vida det ej är ren
straff-anstalt, utan tillika en inrättning för fattigvårds-disci-
plin, i hvilken egenskap det endast ökar och till sig drager
brottslingar, samt åstadkommer denna verkan så mycket säkrare,
i ju större skala det är anlagdt, — äro bägge tillräckligt varnan-
de. — Korrektions-systemet har i synnerhet lärdomar att med-
dela. Hvad har blifvit det egentliga resultatet af dess långvariga
bemödanden? *Den bästa straff-anstalten*, — der sjelfva
straffet, emedan det i alla afseenden rättvist och menskligt
kan tillämpas, tillika åtminstone *kan* verka förbättring; så
vida ej allt moraliskt medvetande hos brottslingen är utplå-
nad. Ty vi ha redan anmärkt, att det på en gång rätt-
visa och menskliga straffet ej förnedrar, utan snarare upp-
höjer och renar den brottslige. Det är *brottet*, som för-

nedrar, icke ett sådant straff, hvilket likväl förblifver tillräckligen *fruktansvärdt*. Straffet är ett direkt tvångsmedel, mot brottslingen, men — märkom det väl! — också *endast* mot *förbrytaren* användbart. — Hvaraf klarligen följer, — att de *direkta tvångsmedlen*, hvilka alltid innebära mer och mindre af straff, ej böra användas mot den blott *fattige*, så snart han icke är brottslig eller gör sig förfallen till lagligt ansvar; hvilket naturligtvis också alltid är eller bör vara *bestämdt*, så att t. ex. *en obestämd frihetens förlust må, under hvad förevändning som helst, lika litet i brottmåls- som fattigvårds-lagstiftningen äga rum* *). Hvilket allt ej hindrar, att *indirekta tvångsmedel* — blotta förnekandet af understöd åt den, som finnes det ovärdig, är ett sådant indirekt tvångsmedel — kunna och böra tillämpas, om så fordras, mot den, som framställer sig med anspråk på understöd. Finner man det förstnämnda allt för liberalt, så må man se tillbaka på utgången af korrektions-systemets försök att t. ex. i lösdrivaren *intvinga viljan till förbättring*, — med hvilken uppenbara motsägelse (försöket må vändas mot hvilken som helst) systemet likväl länge nog arbetat, — och dömme sedan, om den uppställda grundsatsen ej åtminstone är lika *nödvändig*, som den är klart *rättvis*.

I allmänhet är Staten, i fråga om fattigväsendet, inskränkt till de *indirekta* medlen. Det gäller så väl om de *negativa*, som de *positiva* fattigvårds-åtgärderna. De *negativa* bestå hufvudsakligen i Statens noggranna och opartiska, rättvisa och menskliga, handhafvande af sitt *straffembete*. Det-

*) Jag har af den bästa auktoritet, att exempel ej saknas i *vår tid* och i *Sverige* af personer, som öfver *tjugu år* varit beröfvade sin frihet, blott i följe af bristande så kalladt *laga försvar*. Och våra korrektionsinrättningar skulle ej *reta*, i stället för att *förbättra!*

tas direkta verkan är repression af det i brottet yttrade onda. Dess indirekta verkan på fattigväsendet visar sig deri, att det afskräcker den fattige att under nödens frestelser närma sig till brottets bana. De *positiva*, men likväl äfven indirekta, fattigvårds-medlen bestå i en *lagstiftning och förvaltning, som, i sammanhang med mensklighetens inre makter, rättvisligen befordra arbetets frihet och sjelfständighet*, och dymedelst, så mycket som möjligt, borttaga fattigdomens onda, genom frambringande och försäkrande af det motsatta goda. — Vi ha redan betraktat de *negativa* medlen i sammanhang med brottmåls-lagstiftningen. Vi skola, i vår nästa, och sista åt detta ämne egnade, artikel, försöka att underkasta de nyssnämnda *positiva* fattigvårds-medlen en egen granskning; sedan vi först här skärskådat mellanslaget af fattigvårdsmedel, hvilka vi kallat *palliativerna*.

Det finnes intet direkt medel att genom någon yttre makt borttaga fattigdomens onda. Visar sig detta onda i saknaden af hvad för lifvets nödtorft oundgängeligen erfordras, — så kan det för ögnablicket *lindras* — genom *allosan*; och ingen fattigvårds-lagstiftning *kan* förbjuda allosan. Gjorde den likväl detta — och mången fattigordning synes i förvänd välmening gå derpå ut — och ännu mer, lyckades den deri; så skulle statens ytterliga oförmögenhet att ensam *lindra* fattigdomens elände ögonblickligen blifva uppenbart. Staten måste tvertom för detta ändamål förutsätta den *enskilda* välgörenhetens stilla hjälp, liksom han måste förutsätta *familjernas* och *kommunernas* medverkan, om han ej sjelf skall sjunka under bördan. Hvarföre hvarje försök af familjerna, att hvälfva på staten förpliktelser i detta afseende, hvilka närmast tillhöra dem sjelfva, eller af kommunerna att allt mer isolera sin fattigvård i stället för att underordna den de regler, som för den *allmänna* *fattigvården* och dess rätta sammanhang med den *kommunala* erfordras, ofelbart

återfalla på familjerna och kommunerna, genom ökad allmän osäkerhet, tillväxande elände, talrikare brott, så att slutligen åtminstone en upplyst egennyttia (hvilken, Gud vare lof, alltid får gå i skola hos rättvisa och billighet), måste lära dem räsön. Dertill önske vi dem lycka. — I sig sjelf kan ej *staten* vara *almose-gifvare*. Uppträder han någon gång i en deråt sig närmande egenskap, så är det nödvändigt blott undantagsvis. Men Sverige synes stundom påkalla en dylik undantags-verksamhet å statens sida — genom den hastiga, oförtänkta förstörelse, hvarföre vårt klimat, mest genom frosten, stundom utsätter våra skördar. De sista deraf föranledda, inom föga mer än ett decennium upprepade, allmännare olyckorna af *hungersnöd* i Sverige *) hade, såsom undsättningsanstalt framkallat en *allmän spanmåls-magasins-inrättning* **), hvilken, naturlig i ett land, der en så stor del af kronans intrader är spanmål, sedermera förekom dylika faror, och hvars försvinnande för ett af 1823 års Riksdags *förtroendevota till folket* vi för vår del alltid beklagat; ehuru det måste medgifvas, att inrättningen hade gått utom sitt egentliga syftemål. Men äfven en sådan statens undsättning för tillfället, i denna eller annan form gifven, måste i högre grad, än den enskilda, tillfälliga allmosan, utmärka sig genom förutseendets pligt hos gifvaren, att understödet för ögonblicket meddelas på ett sätt, som icke bidrager att ekonomiskt eller moraliskt undergräfvat emottagarnes sjelfbestånd. Man får härvid undvika tvänne ytterligheter: att understödet ej meddelas till för högt pris, — och att det, så mycket som möjligt, ej heller utdelas utan all ersättning, utan blifver en dräglig skuld, som genom omtankan och arbete kan afbetalas. — Orsaken är, att *arbete*

*) 1772, 1783.

**) Anslag vid 1786 års Riksdag till *allmänna Spanmålsmagasiners* anläggande i alla provinser, emedan socknemagasinerna illa uppfyllt sitt ändamål. Först, den 16 November 1783, allmän författning om *arbetsinrättningar* i Landsorterna.

mot arbete är den af Gudomlig ordning så sanktionerade lagen för alla mensklige transaktioner, att endast i *nödfall* undantag derifrån sker. *Arbete* är *värde*. — *Arbete* är i grunden äfven *bytesmedel*. *Kapital* är blott samladt, *undangjordt arbete*, och består således ej blott i *penningar*, som representera undangjordt arbete och därför äro bytesmedel för nytt; utan det består äfven i all genom arbete verkställd *produktion*, som kan bli föremål för behof och önskan. Kapitalet består slutligen i sjelfva den uppöfvade *produktions-förmågan*, den må vara materiell eller intellektuell, samt i alla *inrättningar* och *anläggningar*, som *höja denna*. Så äro *arbets-skicklighet*, *uppföstran* ett kapital: — en väg är ett kapital; i allmänhet *lättade kommunikationsmedel* äro kapitaler, — och ej blott för den enskilde, som besitter dem eller anlagt dem; utan allt sådant är äfven en tillökning af det *gemensamma kapitalet*, hvars allt rikare frukter det står hvar och en fritt, att genom arbete tillvinna sig.

Endast *nödfallet* gör undantag, sade vi, från regeln. Nödfallet är inne, då transaktionen *måste* vara ensidig, emedan intet kapital i någon användbar form å ena sidan finnes, eller *kan* finnas. I detta sednare fall t. ex. befinner sig den *värnlösa barndomens* och *ålderdomens* hjälplöshet, antingen de då ej äga familjer och fränder, som kunna vårda dem, eller dessa ej *vilja* det, äfven om de *kunna*, utan hellre, med förminskning af medborgerlig *ära* (hvilken är ett ädelt kapital), stå ut med att se sina närmaste kastade på fattigförsörjningen. Hit höra vidare den *lame*, *lytte*, *sjuke*, *sinnessvage* med flera af samma olycks-slag, som befinna sig i nyssnämnde hjälplösa belägenhet. Dock gäller här äfven, så vidt ske kan, regeln: "arbete mot arbete," d. v. s. äfven dessa föremål för allmänna hjälpsamheten måste förtjena hvad de

de kunna, arbeta hvad de förmå; vore det ock blott för att deras moraliska helsa må återvinnas eller bibehållas. I *denna* mening är all fattigförsörjning tillika, så mycket som möjligt, arbetsinrättning, och den materiella förlust, det allmänna derpå lider, är en nödvändig, som medför sin belöning.

Mer invecklad blir uppgiften, då den stiger till dem, som väl äga *arbetsförmåga*, men *sakna* arbete. Så mycket är klart, att om, redan i den förstnämnda olycksklassen, hjälpen bör så mycket som möjligt motsvaras af arbete, så befinna vi oss nu utom undantagsområdet, och regeln återtager sin fulla kraft. Men tillämpningen är ej så lätt, som regeln är klar. Beträktom den *arbets-behöfvande!* Kanhända vore lämpeligast att genast tillse, hvad man i denna slags fattigvård har att *undvika*; hvarvid varnande framställa sig exemplet och ödet af de, i flere länder med stor kostnad men utan tillräcklig varsamhet inrättade, *frivilliga allmänna arbetshusen*, så vida deras föremål varit att sysselsätta fullt *arbetsföra* fattiga. Arbetet är en rik, ja den enda, källa till välmåga, och Gud har derpå lagt sin välsignelse. Men det har, liksom helsan, sina naturliga lagar, hvilka man ej ostrafad öfverträder; och en af dessa lagar är att *arbetsbehofvet* regleras af *efterfrågan*. Hvarföre den, som skapar en konstlad efterfrågan, och dermed skaffar sig sjelf en produktion på händerna, för hvilken ingen konsumtion finnes, företager sig att lösa en omöjlig uppgift, som verkar till ruin, ej blott för inrättningen, hvilken nödvändigt kommer att gå med stigande förlust, utan för de, genom denna slags fattigvård sysselsatta, arbetarne, då den tillkonstlade arbetsförtjensten förr eller sednare måste upphöra, och äfven för den frie arbetaren, hvars arbetsförtjenst genom den gynnade fattigvårds-produktionen nedsättes. Dermed är visserligen ej vår mening att ovillkorligt fördömma all slags sådan fattigvård. Vi ha icke blott erkänt,

att *arbete är bättre än gåfva*, utan det följer af hela vår framställning, att *arbetet är den bästa gåfvan*. Blott måste välgörenheten underkasta sig arbetets naturliga villkor; och man må dessutom märka, att, äfven för den klass af behöfvande, som vi nu betrakta, *nödsfull* gör *undantag*. Men sådana nödfall, hvilka för den förstnämnda klassen af behöfvande visa sig såsom *enskilta* och *naturliga* ofullkomligheter och brister, hvilka hindra sjelfva arbetsförmågans utveckling, träffa den på en gång arbetsbehöfvande och arbetsföra klassen i egenskapen af *samhällsolyckor*, dessa må ha sin grund i naturen eller i konstlade förhållanden, i hungersnöd, i krig, eller följder af industriens egna kriser, med ett ord: af olyckor, som oförtänt *afbryta* den naturliga arbets efterfrågan. I sådana fall måste samhället känna sig uppmanadt att träda imellan, hvilket lämpligast sker genom erbjudet arbete; liksom verkan af sådana olyckor äfven hänvisar på den riktning, hvori samhället bäst leder sådana arbeten. Verkan af olyckan var *afbruten* arbets efterfrågan. I nödens stund, om samhället sjelft måste uppträda såsom utomordentlig arbets-entreprenör, riktas därför nyttigast arbetsverksamheten på sådana företag, som för framtiden befordra arbets efterfrågan, genom undanröjandet af hittills varande hinder för densamma. — Men — en sanning, framför allt behjertansvärd i Sverige! *) — knappast några medel befordra och jemna arbets efterfrågan bättre, än *lättade kommunikationer*. — Åt detta håll må ock *staten*, må *kommunen*, företrädesvis rikta sin fattigvårds-verksamhet! Det är med detsamma ett ökande af det *gemensamma kapitalet*. Det är ett, under alla förhållanden värdigt, föremål för *offentlig* verksamhet; liksom ingenting är glädjefullare än

*) Hvars olycka just är: *socken-, korporations-, provins-, ständs-, kapital- och arbets-obstruction* och *isolering* på en yta, som erbjuder allt för godt rum.

att den *enskilta* entreprisen hos oss börjat vända sig åt detta håll. Vi ha talat om en sådan slags fattigvårdsverksamhet för nödfallet, och sett, att den äfven då bör riktas enligt arbetets naturliga lagar. Så mycket mer gäller detta för fattigvårdens *hvardagslag*. Regeln här måste blifva, att fattigvårdsindustrien ej får uppmuntras så, att den *hämmar arbetets naturliga efterfrågan*; i hvilket afseende med skäl kan sägas, att intet olyckligare tecken för arbetaren finnes än en *florerande fattigvårdsindustri*. Denna industri *måste*, för att ej verka förderfligt, hållas inom vissa skranker; så att fattigvårdsarbetaren i fördelar, förvärf och dispositionsrätt, finner sig icke *öfver*, utan *under* den mer sjelfständige arbetarens vanliga lott. Sådana äro ock arbetshusets naturliga villkor.

✓ Behandlingen af dem, som äro både *arbetsföre* och *behöfvande*, men ej *söka löslig sysselsättning*, det tredje slags personer, som kunna bli föremål för fattigvården, är slutligen dess mest invecklade uppgift; och sjelfva klassens innehåll är så mångfaldigt, att allmänna regler här äro svårare att uppgifva. Derigenom äro vi, som blott i korthet kunna uttala hvad vi anse för ledande grundsatser, så mycket mer inskränkta till det allmännaste af ämnet, och innefatta, hvad vi deröfver ha att säga, i följande. Då sådana personer genom sin belägenhet stå på sjelfva gränsen af brottslighet, så måste de blifva föremål för den, uti administration och polis verkamma, *præventiva* lagstiftningen, med de villkor, som i allmänhet gälla för denna, nemligen, att den *sjelf* ej får bryta mot gällande lags bokstaf eller anda. Hvaraf följer, både att sådana personer, före verkliga ådagalagd brottslighet, icke få behandlas såsom brottslingar, och tillika, att de måste stå under *fattigvårdens och säkerhets-polisens gemensamma speciellare uppsigt*, som äger, att, så vidt möjligt, åt dem anvisa arbete, och, allt efter deras beteende dervid, förstärka den nämnda uppsigten med dess nödiga villkor. Jag vet väl, att

man för hela klassen genast varit till hands med *tvångsarbete*. Men, om man började med att, utan synnerligt betänkanke, tillgripa denna utväg, så borde likväl erfarenheten redan ha inskräpvt betänkligheten deraf. Vi äro fullt öfvertygade, att tvångsarbete, endast såsom *straff*, rättvisligen kan och bör användas; och redan klokheten skulle bjuda det samma, efter utgången af alla korrektionssystemets försök med det så kallade *föbättrande tvånget*. Deremot må *bestämdt straff* (d. v. s. ingen obestämd tvångsarbets tid för ändamålet af förment förbättring) träffa äfven *tiggeriet*, såsom *födkekrok*, hvilket osedligt indrägtiga näringsfång staten ej kan godkänna *).

I Sverige hade man så mycket varsammare bort omgåås med vapnet af en obegränsad polismakts tvång, som en sådan, till följe af vår ekonomiska lagstiftnings natur, öfverhufvud träffat och proskriberat en hel talrik klass af olycklige, som endast af Svensk lagstiftning till denna grad blifvit utstötte, — våra så kallade *försvarslöse*, hvilkas historia vi förut i kortbet uppdragit.

Att fattigvården först är familjens naturliga och sedan kommunens och statens lagliga pligt, anse vi för afgjort.

*) Tiggeriet, såsom profession, är indrägtigare än det vanliga dagsverket. En af Engelska Parlamentet förordnad komité, som äger att uppgifva förslag till en ny, mer omfattande, säkerhets-polis för landet, (jfr. *Monthly Review*, Juli 1839) klassificerar föremålen för denna Polis — ifrån den professionella tiggaren, som, då han går ut på förtjenst, visar sig halfnaken och tigger kläder, till de åtskillige slags lösdrivvare, som för tiggeri och tjufnad tillika förebära någon handtering, såsom lumpsamlare, quacksalvare o. s. v. Den lägsta tigger-klassens dagliga förtjenst *på landet* värderas till 3 à 4 Shillings — (från 1: 36 till 2: 16 R:dr B:co ungefär). I stora städer stiger den långt högre. I Paris anses en tiggare af profession förtjena från 9 till 13 francs (circa 4½ till 6½ R:dr B:co) om dagen. *De Gerando*. De la Bienfaisance publique.

Af de flere orsaker, som bidragit att genom kommunen grunda laglig fattigvård, vilje vi blott nämna den hufvudsakliga, att, då *fattigdom* är ett relativt begrepp, och kommunen har inom sig äfven sin egen måttstock för begreppen *behållen* och *fattig*, den *närmare* bestämmelsen af *fattighjonet* också måste utgå från den sjelf. Att *hvarje socken skall underhålla sina fattiga*, har blifvit grunden för laglig fattigvård i Sverige, och denna grund kan och bör ej upphävas; men af detta medgifvande följer icke, att ej grundsatsen kan och bör undergå modifikationer. Tvertom sådana äro, i mån af samhällsskickets utveckling, nödvändiga. Och underlåtas de, uppkommer slutligen ett slags krigstillstånd både emellan kommunernas egna fattigvårdsstyrelser ömsesidigt, och emellan dessa gemensamt å ena sidan och statsfattigvården å den andra, hvarunder de alla kasta sins emellan fram och tillbaka sina offer, — ungefär enligt hvad man för ögonen ser. — Till sådana modifikationer räknas, och hafva äfven i nyare förslag blifvit räknade: *större* kommunala fattigvårdsföreningar än socknen, der de äro nödvändiga: — ett närmare bestämmande af begreppet *laga försvar*, enligt både rättvisans och samhällsskickets fordringar, — och derjemte en *statens* verksamare ingripande makt, än hittills, både i fattigvårdslagstiftningen och dess verkställighet *). Nya, billigare, bestämmelser äro i

*) En genomgripande kontroll öfver den kommunala fattigvården i alla dess delar är ett hufvuddrag af den sednaste fattigvårds-reformen i England. Deraf ock utvidgandet af den, hittills mest kommunala, säkerhetspolisen i England allt mer till en statsanstalt. Hos oss har man ännu ej ens kommit till en kommunal säkerhetspolis, såsom denna uti *medborgerlig* mening existerar i Englands *Constabulary Force*. I allmänhet fattas hos oss allt för mycket en, vid behof påkallelig, *civil* makt för allmänna ordningens upprätthållande, hvarigenom *militärens* användande för detta ändamål blott för ytterliga fall blefve nödigt. Vi äga ej ens ett allmänt *excessplakat* (svarande mot den Engelska *Riot-act*), hvars offentliga uppläsande förut varnar en orolig folkmassa, att våld måste

synnerhet nödiga i den gamla, hårda, lagstiftningen om *laga försvar* *), både i afseende på de försvarslöse, hvilka *icke* äro brottslingar, och i afseende på dem, som *blifvit* det, men *utstätt* sitt straff **). Om de sednare hafva vi redan framställt den önskan, att de, utgångne ur rättsvisans händer, må falla i barmhertighetens. — Vår tid räknar välgörenheten bland sina dyg-

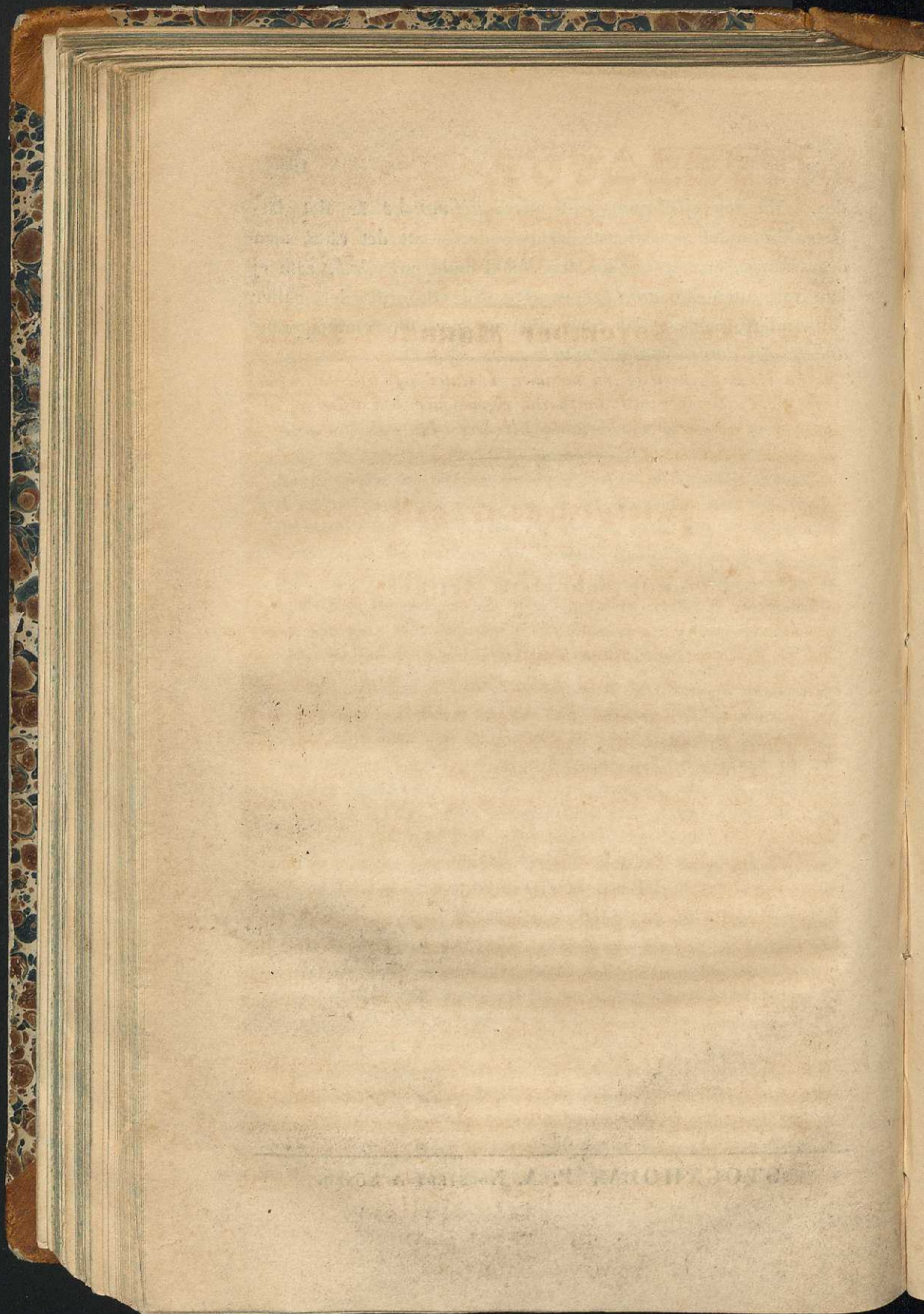
mötas med våld. Man känner klagomålen öfver militärens användande under oroligheterna i Stockholm, sommaren 1838, hvilka på hufvudstadens brottmåls- och fattigvårds-statistik haft ett så bedröfligt inflytande. Hvad man mindre allmänt känner är, att Stockholms stad, från längre tid tillbaka intill 1838 års slut, till sin egen civila polis ej utgjort mer än 1525 R:dr B:co om året. Nu, jemnlit Kongl. Brefvet den 26 Febr. 1839, utgå af stadens medel 14,275 R:dr B:co för dess Polis — utom de 15,000 R:dr B:co årligen, som Stockholms Polis erhållit af *statsmedel* — och man tycks ändå vara färdig att petitionera om polishandräkning af *militären*, till allmänna säkerhetens vidmakthållande.

*) Vi ha antydt den statsrättliga betydelsen af detta begrepp; nemligen en *borgen*, som samhället af sina medlemmar fordrar. Vi ha anmärkt, att denna ursprungligen hos oss var både materiell i *egendom*, och moralisk i godt *namn och rykte*, och vi ha framställt maktens missbruk med hela denna lagstiftning. Vi anse för ett framsteg, att 1833 års Kongl. Förordning om försvarslösa personer infört verklig *borgen* (till 50 R:dr B:co), såsom grund att åt en person meddela laga försvar, liksom att der-till äfven räknas församlingens "*yttrade omdöme*" om personen — "*att han är känd såsom den der ärligen sig försörjer.*"

**) I hvad den sista fattigvårds-komitén (afdelningen för landet) föreslagit i detta afseende instämme vi, och synnerligen i hvad s. 148 af dess nu tryckta betänkande yttras: "I andra länder hafva enskilda människovänner bildat sällskaper, hvilka vid fångens utgång från fångelset taga vård om honom och söka göra honom skicklig för frihetens åtnjutande. Det vore önskligt, att Konungens Befallningshafvande, hvar och en inom det honom anförtrödda län, sökte att tillvägabringa sådana föreningar. Men dylika äro ej att hoppas, så länge man, genom vägradt försvar och församlingarnas motstånd, har för sig utsigten, att få en vådlig ansedd församlings-medlem afsänd till korrektions-inrättningarne, och på detta sätt blifva honom, för alltid och utan besvär, qvitt."

der. Må den ej glömma, att blotta *gifvandet* är det lättaste, liksom det vanskligaste, välgörande, — att det rätta, men det svårare, är, att skänka den behöfvande en *vård*, som ej kan vara utan sin *möda*, — att, med ett ord, det gäller fullkomligt, i lika mått för gifvaren som för emottagaren: *arbete är den bästa gåfvan!*

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

C. G. Geijer.

N:o 11. November Månad. 1839.

Denna tidning, hvaraf en nummer i slutet af hvarje månad utgifves, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Fattigvårds-frågan.

Nionde och sista Artikelu.

Vi ha i närvarande ämne betraktat, hvad vi kallat, de *negativa* medlen, äfven som *palliativerna*. Båda äro nödvändigt otillsfredsställande. Det ligger redan i deras begrepp. Palliativer kunna blott *lindra*, och ha sig föresatt den ganska svåra och granulaga uppgift, att göra detta på ett sätt, att den ögonblickliga lindringen ej köpes på bekostnad af en påföljande *förvärring*. De negativa medlen äro *straff*: — Och hur kan fattigdomen straffas? —

"Vi för vår del äro öfvertygade", — yttrade vi i vår första åt detta ämne egnade artikel, — "att ingenting, blott negativt, kan genom sig sjelf begripas, utan endast genom det positiva, hvars motsats och omvändning det är. Dermed vilje vi likväl blott fästa uppmärksamheten på *bägges* oupplösliga *samband*. Ty det skulle å andra sidan kunna hända, att ej heller det positiva kan rätt förstås utan dess negation. — Så har läkarekonsten i *sjukdomen* studerat *helsans* lagar*)." —

Huru befordras samhällets välstånd? är också fattigvårds-frågans *positiva* innehåll.

*) Litt. Bladet för Mars detta år, s. 42.

Professorn Wieselgren

Dermed synes likväl ämnet förlora sig i en nära hopp-
lös allmänlighet. Hvad bidrager, och hvad bidrager ej,
till hela samhällets välstånd? Och nämner man endast der-
vid *lagar, seder, gudsfruktan*, — hvad innefattas ej allt
i dessa? — Den anmärkningen skulle likväl genast kunna
göras, att om lagar, seder, gudsfruktan äro nödvändiga vill-
kor för samhällets *bestånd*, det likväl kommer an på deras
beskaffenhet, huruvida detta bestånd tillika är *välstånd*.
Dertill fordras tydligen, att lagarna äro *rättvisa*, sederna
goda, och gudsfruktan *sann*; eller, om de ej äro det, så
ernås ej ändamålet, utan att de *blifva* det.

Huru de skola blifva det? är utan tvifvel den svåra
frågan, men som torde förenklas, om man först söker lösa
en annan, nemligen: huruledes de *icke* blifva det? Härvid
är först och främst klart, att fastställes och helgas det be-
stående, såsom det *bästa*, så afskäres frågan om ett *bättre*.
Detta sker merendels under åberopandet af ordspråket, att
”det bättre är det godas fiende;” men hvilket ordspråk för-
lorar af den relativa sanning det kan äga, i samma mån,
som det åberopade goda i sjelfva verket *icke* finnes, hvilken
brist omöjligen kan afhjelpas genom blotta påståendet, att
hvad som finnes är *godt nog*. För det andra är tydligt,
att det goda uti ingen af sina grader eller gestalter kan och
får befordras genom sin egen raka motsats, som är det *on-
da*: d. v. s. lag ej förbättras genom olag, gudsfruktan och
seder ej genom den immoralitet och irreligiositet, som anse
alla medel för goda. — Det är i sjelfva verket den *statio-
nära* och den *revolutionära* samhällsäsigtan, reducerade till
hvarderas enklaste uttryck, som vi här framställt.

Bägge sammanhänga mer än man tror; ehuru de sta-
tionära och de revolutionära tänkesättens innerliga förvand-
skap nu öfverallt hörjåt visa sig i äfven ett, ej försmådt, yttre
förbund, åtminstone emellan förposterna af hvarderas anhän-
gare, till förderf för den verkligt progressiva principen. Det
är just det *förras* goda nog rättvisa, goda nog sedlighet,

Prof. J. W. Sjöström
 1875

goda nog gudaktighet, hvilka i det *sednare* bryta ut såsom förstörelse af lagar, seder och gudstjenst. Ty ingen ting är sannare i *alla* afseenden, än att slutligen ej ens det goda finnes, der det bättre ej *får* finnas. Samhällets *rörelse*, genom rättvisare lagar, mänskligare seder, innerligare gudsdyrkan, till ett allt mer försäkradt välstånd, är just dess enda sanna *bestånd*; hvarföre, då alla dessa juridiska, moraliska och religiösa band, så tagna, äfven äro de villkor, hvarunder *friheten* sjelf utvecklar och stadgar sig, endast *den sannt liberala åsigten af samhället nödvändigt tillika är den sannt konservativa*.

Men, ej blott i lagarnas, sedernas, religionens förhållande i det hela till samhällets både bestånd och välstånd, skilja sig den stationära och den revolutionära samhälls-åsigten, utan äfven i uppfattande af lagars, seders, religions förhållande till *hvarandra*. Hvad lagen har att uträtta i samhället vilje vi kalla *rättvisans* verk, hvad sederna lägga dertill, *billighetens*, hvad religionen slutligen fulländar, *kärlekens*. Nu har det stationära tänkesättet, i motsats mot det revolutionära, alltid lagt besynnerlig vikt på bägge dessa *sednare*. Moral och religion äro företrädesvis *dess* valspråk, och för öfrigt det *bestående* i lagar och inrättningar; skolandes moraliteten och religionen tjena dertill, att man med detta bestående låter sig nöja, äfven om det ej just inför rättvisans fordringar kan bestå. — Tydligen en falsk ställning! — Ty *rättvisans verk är det första i samhället*, och innehar denna plats i moralens och religionens egna ögon; hvarföre den sedlighet och gudsfruktan, som ej vilja erkänna detta, ej heller kunna vara af rätta slaget. Detta inse revolutionärerna väl; hvarföre de ock förfölja en sådan sedlighet och gudlighet med hån och spott, förliknande sådant vid ett opiat, som ingifves hopen såsom döfningsmedel. Deremot är för *dem*, såsom bekant, ej blott den rent *juridiska* sidan af samhället den *första* (hvilket har sin riktighet), utan nära nog den *enda*; hvilket är falskt.

Men faran af en omstörtning är på ena sidan ej mindre än på den andra. Religion och moral, förordnade såsom döfvande medel mot orättvisan, äro verkligen detta opiat, som kan medföra slummer, men också, huru ofta, ett uppvaknande, som utmärkes af hädelsens yrsla! Hvar äro *rättvisans*, hvar äro *billighetens* gränser för ett sådant uppvaknande? — Hvad som borde blifva *kärlekens* verk, blifver *hatets* — och berömmar sig deraf! —

Men om förbättrandet, af hvad orättvist ännu vidhänger lagarne, är, såsom ett rättvisans verk, i samhället det första; *huru* skall nu samhällets välstånd i *detta* afseende säkrast befordras? Man ser att det är en speciell vändning af den allmänna fråga, hvarifrån vi utgingo. — Skall förbättringen ske på *laglig* väg (och eljest botas, på revolutionärt sätt, lag med olag), så vete vi dertill ingen annan utväg, än att medgifva full giltighet åt följande grundsats: *lydnad för gällande lag, men öppen rätt att fordra en bättre och fri diskussion om medlen till ändamålets ernående*. — Det är vår, förr en gång påpekade och tadelade, *triviala* utväg i frågan om "huru oppositionen i samhället skall göras laglig *)." —

Hvarest denna utväg till det bättre är afskuren, der blir slutligen *tvånget* enda garantien för laglydnad; hvilket på längd ej bär sig, och är just revolutionen i sitt frö. För att afleda denna fara, har man väl flerstädes tillgripit, såsom lindrande medel, att, så mycket som möjligt, befordra samhällets *materiella välstånd*, under det de högre villkoren för detta välstånd förblifva hämmade. — Ett sådant uppmjukande medel, — hvilket kunde kallas det revolutionära palliativet, — kan blott förliknas vid de varma omslag, som bringa en bulnad till att mogna. Det påskyndar utbrottet af det onda. Ett, genom dylik befordran uppkommet, skenbart materiellt välstånd har ofta nog föregått och till mognad bragt inre revolutioner. Orsaken är, att menniskan

*) Jfr. Litt. Bladet för Augusti månad förlidet år.

lefver ej af bröd allena, och att den, som stänger henne från friheten och ljuset, förderfvar hennes lifssaft; hvarföre det materiella välståndet under sådana villkor blott blir en florerande ohelsa.

Dessutom; — de tider äro förbi, då samhällets välstånd, med något sken af sanning, genom några konstlade medel kunde befordras. Att detta välstånds nyss nämnda högre villkor just äro de viktigaste *äfven* för det *materiella* välståndet, har blifvit allt mera klart. — Redan länge har det varit afgjort, att hvarken den *kriminella* eller den *civila* lagstiftningen kunna få vara godtyckets och tillfällighetens verk. Den tid är inne, då samma fordran sträckes äfven till samhällets *ekonomiska lagstiftning* i hela dess vidd; då det inses, att, i denna sednare, ej mindre än i de förra, är fråga om *hvars mans rätt*. En sådan fordran, en sådan insigt hafva blifvit följder af tidens hela samhälls-ställning, hvilken befinner sig under himmelstecknet af det *tredje Ståndet*, hvilket åter upptäckt den enkla sanning: *att liksom all rätt är en ursprungligen med arbete förvärfvad, så är ock all fortfarande rätt ett fortfarande arbete.*

Här må det ock tillåtas att påminna om förr sagda ord: "striden mellan de fasta boningarne och de irrande folken upprepar sig inom de förras väl bevakade omkrets, genom upptäckter af nya näringsfång, sedan odlare vid odlare stängt om sitt hus, omgärdat sin åker, och fästat den fordom vilda jagten och fisket, vid sin skog, vid sin insjö. Folket varder stort och mycket. Alla kunna ej äga jord. De fråga sig: hvad äga vi? — De svara sig: hvad som *skapar egendom*: — uppfinningsgäfv, *arbete*. Och nöden står öfver deras hufvud, såsom läromästare. Då *lösryckes egendomen från jorden* med oemotståndlig makt. Slöjdaren öppnar sin verkstad. Handeln utbreder sina segel öfver hafven. Omsättningen af alster och varor leder till upptäckten af en alla varors vara, eller ger en sådan, i *penningen*, sin

allt omfattande verksamhet; och, i den rörliga förmögenhetens strid med den fasta, begynner civilisationens egen inre kamp *).”

Arbetets befrielse — en lång födslovända — är civilisationens verk. Ty menskliga arbetet, om det ej är födt bundet, träffas åtminstone i detta bundna tillstånd vid historiens dawning. — Mycket har skett med vårt slägte, före dagen, i morgonens mörker, ospordt; liksom mycket outforskeligt synes vara förbehållet åt aftonen. Derföre vilje vi verka medan dagen är. Ty *för dagen* skall af oss alla *räkenskap* fordras. Hvad der bortom ligger på båda sidor — i morgonens och i qvällens dunkel — tillhör högre makter. — Såsom sagdt: menskliga arbetet påträffar historien bundet, eller rättare fördeladt mellan sjelfsväld och förtryck. Å ena sidan se vi stora, omåttliga och, såsom det synes, gamla företrädesrättigheter; å andra sidan höjer äfven trälen, vid historiens gryning, mot höjden en panna och en blick, som röja, att han, äfven han, då redan är gammal blifven på jorden. Vi älske att tro, att orättvisan varit en ursprunglig, i olag kommen, rättvisa. Historien finner slägtet i häftig kamp. På somliga ställen varar den än som bäst mot naturens vilda krafter, på andra lågar ännu i morgonsolen branden af nattliga krig. Hjeltar kringvandra med klubban i hand, krossande vidunder och vilddjur i träsk och skog; men de väldige jägare hafva äfven vändt sig till menniskojagt, och man ser dem drifva framför sig förslafvade hopar. *Krigets* arbete är i full gång, och af *fridens* göres behof. — Har *den* ej äfven haft en ursprunglig fristad på jorden? — De äldsta tillstånden visa öfverallt skarpa skilnader, och hvad sedermera i odlingens fortgång rycker allt mer ihop och verkar tillsammans, är i början vida åtskildt. Så hade vapengnyet ibland de krigiska slägterna ej kunnat qväfva sagan om stilla, rättfärdiga, fridsälla menniskor. Ursprungligen skola

*) Litteratur-Bladet för Juni månad detta år, s. 402.

de bott i paradiskt lugn på jordens höjder, hvarifrån de stora floder tagit sitt lopp mot hafven. Men paradiset rum är ej funnet mer, då fridsropets bön åter ljuder öfver jorden. Folktron är, att de fridsälla och rättfärdiga dragit sig bakom de berg, som bekransa den bebodda världen. Der bo de, vid jordens yttersta gränser, bortom nordanvinden, eller på lyckliga öar, der solen går till hvila. Och småningom förklingar sagan om deras tillvaro. Tills midt i stridstumultet, ur ödemarken framkomma, från ensliga, molnhöljda berg nedstiga män, fridens härolder. De veta berätta om det urgamla, fridsälla släktet, de medföra läran om att den första lyckan genom tidig synd och skuld gått förlorad, de förestafva böner och införa offer såsom försoningsmedel, de rista i taflo lag och rätt för människorna och stifta åter fridsförbund. Man ser dem träda i spetsen för folkens vandringar, och hjeltarna med dem i förbund. De grunda de helgedomar, hvilka de sednare skydda. Så förenas, i gemensamt tillbedjande, åtminstone de, som hyllat samma lag, och, medan kriget rasar derute, och snart rasar emellan bekännarne af olika gudstjenst och lag, finnas likväl äfven helgade tillflyktsorter för friden på jorden. Kärlek och fruktan gifva åt både det krigiska och det fredliga arbetets första stora representanter stora rättigheter.

Man ser att det var, före en befastad samhällsordning, det *utomordentliga* arbetet, som äfven födde af sig de *utomordentliga* rättigheterna, och att, så stora företrädesrättigheterna blefvo, de likväl verkligen voro ett stort arbetes förvärf, och att således, äfven här, det ena svarade mot det andra. Men arbetet i sin vapenskrud och högtidsdrägt af krigisk, adelig, bragd, eller fridsam, presterlig, lagstiftning, är långt ifrån det enda, som ger rättigheter. Vore eller kunde detta bli förhållandet, så skulle ock lätt kunna hända, liksom det verkligen händt, att de utomordentliga rättigheterna förblefvo, sedan det utomordentliga arbetet upphört eller, med ordningens allt större insteg, ej i samma mån erfordrades. Följden

skulle blifva, att man behöll de stora rättigheterna med allt mindre arbete, så att de företrädesvis *privilegerade* slutligen tillika kunde blifva de företrädesvis *ledige*, eller de verkliga lösdrifvarne. Det är ej utan att så skett, och att historien till en stor del är de *ledigas historia*, och förmåler, särdeles i mellantiderna af de allvarliga historiska kriserna, mest om dessa ledigas tidsfördrif. Emellertid, medan det utomordentliga arbetet, såsom bedrift och gudasvar, hvilat sig och på mensklighetens höjder slår sig till ro, höjer sig det förtryckta dagliga arbetet mödosamt från jorden. Långsamt, med melanskof af stora oordningar, upptäckes och framskrider *arbetets egen gudomliga ordning*, enligt hvilken *allt* arbete har *sin rätt*, och *får* denna rätt allt mer, i den mån både *rätt* och *pligt* erkännas, såsom *ömsesidiga* i alla afseenden. — Ty sådana äro de eviga grunderna för christlig, d. v. s. sannt mensklig både lag och sed, både rättvisa och billighet, såsom desse äro förkunnade vordne af den *sanna* människan, hvilkens väsende är i Gud, och i Christo blifvit oss uppenbaradt; först: Gören *icke* mot andra, hvad J ej viljen eder skall göras; — och sedan: Gören mot *andra* allt hvad J viljen *eder* varda gjordt!

Allt, hvad som ej hvilat på denna grund, är, i lagar och i seder, *hedendom*.

Feodalismen med sin grundsats, att man kan af man ägas, är en sådan (i chevaleriet christligt färgad) hedendom. Hierarkien, som egentligen sjelf först sanktionerat feodalismens anspråk, med påståendet, att *äfven det heliga kan ägas*, eller att gudomlig nåd och salighet kunna vara någon yttre kyrkas eller makts eller någon människas egendom, är en sådan, ej ens christligt färgad, ochristendom. Ty mellan Gud och människa går, — genom det menskliga väsendet uti Gud, — öfver allt blott en enda väg — den raka, den omedelbara, den kortaste. — En annan kan *visa* mig den. Men *gå* den måste jag sjelf.

Arbete mot arbete är den gudomliga ordningen, hvilken genom lagen af *ömsesidig rätt* allt mer träder i verklighet. Att *all rätt ursprungligen är ett arbete och all fortfarande rätt ett fortfarande arbete* äro blott följder häraf. — Invändes: medför det *undangjordade arbetet* ej äfven *sin rätt*? Visserligen. Vi ha förr en gång i detta blad yttrat *): "Man har ej tillräckligt fäst uppmarksambeten dervid, att den *enskilda* egendomsrätten alltid har den *gemensamma* sig emotsatt, och att, emedan bägge äro nödvändiga, den ena oupphörligt alstrar af sig den andra; ty menniskan är ej blott en individuell personlighet, hon är tillika en kollektiv personlighet, såsom i familjen, kommunen, staten, och till hvarje slags personlighet är egendom ett attribut." — Motsatta missförstånd ha utvecklats sig ur denna försummade distinktion; — svärmerier, hvilka å ena sidan angripit den enskilda egendomsrätten, så att, i stället, endast en samhällig äganderätt (*communio honorum*) skulle vara gällande, eller å den andra så uteslutande hyllat den privata egendomsrätten, att den förnekats och förkastats *all* gemensam egendomsrätt, protesterande t. ex. mot *ärftelig egendom*, hvilken endast finnes derigenom, att ej blott den enskilda, utan äfven *familjen*, rättvisligen har egendom. Bägge motsatserna ha, såsom vanligtvis ytterligheter, arbetats hvarandra i händerna till en gemensam förvirring.

Det undangjordade arbetet kan vara både gemensamt och enskilt, liksom all egendom är *till en del* undangjordt arbete; hvilket gäller om den ärfda, som om den förvärfvade. Det kommer af mänskliga *arbetets kontinuitet*, i följe hvaraf det ena verksamhetsmomentet oupphörligt griper in i det andra, hvilket inträffar både med den enskilda personen och med en följd af personer, äfvensom med en följd af generationer. Det är i följe af detta arbetets kontinuitet, som det är en omöjlighet, att genom någon *ny delning* införa jemlikhet i

*) Litt. Bladet för Juli månad innev. år, s. 114.

egendom, och som hvarje *Lex agraria* är en absurditet. Det kommer deraf, att intet moment i arbete och egendom är enstaka: i hvar enda moment verka tusende olika krafter; hvilka i det nästa åter på tusen olika sätt modifiera besittningen. På detta sednare vilja vi här i synnerhet fästa uppmärksamhet. Ty ingenting är följdrikare, liksom ingenting sannare, än att *äfven det undangjorda arbetet ej är så undangjort, att det ej stundeligen förändras af det närvarande eller tillkommande arbetet*. Deri ligger ödet af all *privilegerad* egendom, den må vara af hvad slag som helst, den må till sin natur vara än så fast, till sin uppkomst än så väl förvärfvad, till sin varaktighet än så noggrant genom lag försäkrad och befastad. Den är ett undangjort arbete, som sökt och för sig erhållit en särskilt garanti. Men detta oakadt, och äfven om den fullkomligen lemnas i all *yttre* ostördhet och helgd, förändrar likväl denna egendom oupphörligt sitt *inre* verkliga värde — genom uppkomsten af *nya bättre värden* d. v. s. *af nytt och bättre arbete*. De gamla värdena reduceras dermed nödvändigt under ägar-nes egna händer; och de reduceras med hastiga, förstörande, revolutionära fall, i stället för småningom, ju mer hårdnackadt de *gamla* värdena vilja förhindra och förbjuda uppkomsten af *nya*, ju mer det gamla *undangjorda* arbetet vill beherrska det arbete, *som är i görande*. Men arbetet är nödvändigt alltid i görande; detta är just dess kontinuitet. *Arbetet är rörligt: — huru skulle egendomen kunna göras evärdeligen fast?*

Det gäller i alla det menckliga arbetets sferer; — det gäller om det högre, idéella arbetet, som om det lägre materiella, — om den stationära religionsdogmen emot den fortskridande vetenskapen, — om bördsadeln emot förtjenstadeln, — om jordaristokratien mot den rörliga förmögenheten, — om den borgerliga skråmässigheten emot det, genom industriens egna framsteg, allt mer frigjorda arbetet. — Öfverallt är gången densamma; — öfverallt är det, redan undan-

gjorda, på sina lagrar hvilande, arbetets protest mot det ungdomligt eller manligt verksamma arbetet vanmäktig; — öfverallt de gamla overksamma värdenas nederlag mot de nya säkert; blott *skadligare å ömse sidor*, ju vidrigare de visa sig, ju mer de förra sätta sin välfärd i förbud, i stället för i de medgifvanden och i den sänja, som endast kunde till högre värde, genom bättre arbete, omsätta det förflutnas kapital.

Midt i denna, det gamla och det nya arbetets mer än någonsin förr alltomfattande, *strid*, befinner sig nu den Europeiska civilisationen, och drager derföre på samma gång det gamla tvångets och den nya frihetens olägenheter. Friktionen emellan dessa motsatta halfheter, — hvad vi förr en gång kallat "ett stillestånd fullt af oro", — är *arbetets närvarande olycksöde*.

Hvad skall rädda? Först och främst framgår den oundvikliga giltigheten af *arbetets lag*. Denna måste vi derföre närmare betrakta.

Det enstaka arbetet är det ofullkomliga, det osäkra arbetet, och det är bäggedera i samma mån, som det är isoleradt. Det saknar nemligen värdemätaren: arbete mot arbete; eller ock kan det, för bristande kommunikationer, blott ofullkomligt använda den. De *omåttligt höga* och de *omåttligt låga* priserna stå omedelbart bredvid hvarandra, under tillståndet af en enstaka, outvecklad, industri. Ty den, som säljer *sällan* och *opåräknadt*, tar för sig *omåttligt* för gången; den, som säljer *ofta* och *ordentligt*, är nöjd med *liten profit*. Deremot sätter, med en rå och enstaka näringsflit, *nöden* ännu oftare den förres *pris*, och arbetet är på det hela föga värdt. Man har här ett af kännetecknen på den låga civilisation, som ännu så ofta kallas den goda gamla tiden med dess berömda goda köp. Det goda köpet har, vid minsta störande tillfällighet, genast blifvit den dyra tiden. Följer man priserna, så äro dessa, äfven på de första

nödvändighetsvaror, ofta omåttligt ombytliga *); och denna ombytlighet har, naturligtvis, alltid hårdast träffat dem, som minst äga äfven af det nödvändiga, nemligen de *fattiga*. Det ligger, och har länge legat, ett oerhördt lidande i sådana förhållanden, ehuru ingen talat derom; liksom otvifvelaktigt är, att skillnaden emellan rikedom och fattigdom, och derigenom de *få rikes* makt öfver de *många fattiga*, fordom var vida större än den är för det närvarande, då en allt talrikare *medelklass* tempererar proportionen emellan ytterligheterna.

Det kollektiva arbetet är både det fullkomligare och det säkrare, och blir bäggedera i samma mån, som det sker genom gemensam och enig kraft. — Att det kollektiva arbetet blir det fullkomligare, det bättre, behöfver intet bevis. Industriens egen utveckling är ej annat än utvecklingen af det menskliga arbetets gemensamhet. Detta, sig utvecklande, gemensamma är just *intelligensens* andel i arbetet, som allt mer *vxer*: — liksom det enstaka i arbetet är menskliga *kroppskraften*, hvars andel i arbetet tvertom *förminskas*, i den mån intelligensens tilltager. Det vill åter säga: intelligensen genomtränger allt mer *hela* det menskliga arbetet. Hvaraf följer, att det *ideella* arbetet å ena sidan, det *materiella* arbetet å den andra — (i början skilda genom en så stor klyft, att arbetarne inom hvaraderas område länge ej ansågos tillhöra *samma* samhälle, utan det förnäma och lärda arbetet för sig nyttjade det fattiga och olärda arbetet blott såsom *medel*), — småningom — och likväl slutligen oförtänt och öfverraskande nog — befinna sig i bredd med hvarandra, midt emot hvarandra, och blandade

*) Denna fordna ombytlighet och tillika arbetets *stigande* värde med *aftagandet* af prisernas fluktuation äro bevisade med exempel af England, Skottland och Irland, de Engelska kolonierna i Australien, och de Förrenta Nord-Amerikanska Staterna uti IV och VI kapitlet af *Carey's* förträffliga verk: *Principles of political economy*. Philadelphia, London T. I. 1837.

om hvarandra; — de sednare, ej mindre än de förre, med anspråk på en högre intelligent verksamhet. — *Maschin-väsendet*, hvarigenom människokraften på en gång förallmänligas och mångfaldigas, är blott *en* sida af denna utveckling. Den första maschin var människan sjelf, af människan såsom maschin nyttjad, nemligen *slafven*. *Det första barbariska maschineriet är den förslafvade menskliga kroppskraften*. Till hvilken omåttlig grad det, såsom sådant, fordom blifvit nyttjadt, derom vittna Egyptens pyramider och Indiens tempelgrottor. Påfinningen och fullkommandet af det *mekaniska maschineriet*, ifrån dess första råa försök till sin närvarande höjd genom alla vetenskapens hjälpmedel, är blott en fortgående *arbetets befrielse*. Det är slafvens emancipation i arbetets historia: nemligen hans *industriella* emancipation, ehuru denna hvarken i och för sig sjelf ännu är fullkomligt för sig gången (ehuru genom menskliga sakernas gång oundviklig), och ännu mindre innefattar hans moraliska och politiska emancipation. — Emedlertid följer här af, hvad vi förr anmärkt, att redan industriens framsteg äro för slafstaten farliga.

Så mycket om det kollektiva arbetets *större fullkomlighet*. Återstår att visa, hurusom predikatet af *större säkerhet* äfven med rätta bör det tillkomma. I sig sjelf följer detta redan af *intelligensens* allt större andel i arbetet, ty just derigenom underkastas det allt mer allmänna lagar, och undantages allt mer från inflytelsen af enskilt godtycke och yttre tillfälligheter. Tillika vexer allt mer med intelligensens andel *arbetets kontinuitet* — d. v. s. inflytelsen af andras arbete på hvars och ens arbete; — Hvaraf redan på förhand kan slutas, att allt försök af det enstaka arbetet eller det sig isolerande arbetet, det må vara hos individen eller hos korporationen, *att utestänga denna inflytelse af andras arbete på eget arbete*, är ett förväntat sätt att sörja för *arbetets säkerhet*, redan af det enkla skälet, emedan det omöjligen *kan* lyckas. Ty intelli-

gensens andel i arbetet vexer *nödvändigt*, och arbetets säkerhet står således också *endast* på denna väg att vinna. Det må vara det indirekta beviset. Men direktare bevis finnas. Intelligensens andel i arbetet är det bättre, fullkomligare arbetet. Arbetet blir bättre i den mån det blir intelligent och förstår att nyttja konstens hjälpmedel; men alldeles i samma mån blir det mera produktivt, producerar *mer* med *mindre* arbete. Och här ha vi kommit till det falska säkerhets-systemets andra stambåll, men som står och faller med dess första. Dess farhåga och slutsats är, *att det mer produktiva arbetet är det mindre lönande*; till förekommande af hvilken förmenta fara det yrkar, såsom ett synnerligt säkerhetsmedel, att produktionen ej må ökas öfver en viss grad, emedan dess förökande faller priserna och prisernas fall förminskar arbetets värde; hvadan äfven en viss proportion af producenter och konsumenter framför allt måste fastställas och bibehållas. — Det är väl klart, att man med ett sådant fastställande råkar inom gebitet af det *omöjliga*; och den ofta tillgripna modifikation, att man likväl bör eftersträfvat ett sådant ändamål så vidt görligt, reducerar sig slutligen till den uppenbara orimligheten att så vidt möjligt åstadkomma det omöjliga. Men äfven sjelfva slutsatsen är i sig sjelf en så fullständigt falsk sats, att just motsatsen innehåller sanningen. *Det mer produktiva arbetet är tillika det mer lönande, och produkternas fallande pris är allt för väl förenligt med arbetets stigande värde.*

Vi ha i vår förra artikel användt den bekanta regeln, att *arbets-efterfrågan* bestämmes af *behofvet*. Detta är ej så till att förstå, såsom skulle behofvet vara en stationär kvantitet, som framkallar en bestämd kvantitet af arbete; och dermed väl. Behofvet är sjelf en rörlig kvantitet, som å sin sida sättes i rörelse af arbetet; och, om vi företrädesvis, i fråga om *fattigvårds-industrien*, lade vikt på satsen, att behofvet bestämmer arbetets efterfrågan, så var det därför att

denna slags industri, bunden vid användandet af merendels mindre dugliga arbetare, svårigen kan klassificeras i bredd med det friska, entreprenanta arbetet, som bryter egna banor, och, med frambringande af nya produkter, endera skapar nya behof, eller ger utvägar till de gamles lättare tillfredsställelse. — För öfrigt äro *produktion* och *konsumtion* relativa termer, som oupphörligt inverka på hvarandra. *Sättet* af denna ömsesidiga inverkan måste likväl äfven tagas i betraktande. Förhållandet är ej blott sådant, att en viss mängd konsumenter förutsätter en viss mängd producenter; hvarföre de sednare ej skulle få ökas, utan i samma förhållande som de förra, t. ex. genom folkmängdens tillvext, ökas. Detta är den stationära industriens kännetecken. Detta är skråsystemets falska säkerhet; hvilket, med sin uträknade proportion emellan producenter och konsumenter, byggt sig en brygga öfver en flod, som långt för detta tagit ett annat lopp. Det är ej arbetets *quantitet*, det är dess *qualitet*, som i det samma utgör rörelse-principen. Det är det bättre arbetet, som gör den bättre efterfrågan: det är, hvad vi kallat, intelligensens vexande andel i förhållande till den menskliga kroppskraften, som på en gång gör produkten ädlare och allmänneligen åtkomligare. *Det bättre arbetet ökar å ena sidan både produktionen och producenternas antal.* Ty, just emedan (det intelligenta) arbetets stigande kvalitet går i bredd med förminskningen af det (fysiska) arbetets erforderliga quantitet hos hvarje arbetare, kunna allt *flere* i arbetet deltaga. Så njuter *svagheten* slutligen äfven sin rätt. Det är intelligensens vexande andel, som t. ex. allt mer befriar *qvinnans*, den ursprungliga slafvens, arbete, — som äfven gör *barnet*, i handterandet af en maschin, starkt; och, om barn-arbetets öfverdrift, t. ex. i flere af Englands fabriker, i dagen bragt rysliga tafolor af elände, så måste man dock erkänna, att användbarheten äfven af barnets krafter, då de med förstånd och ömhet ledas, är en stor förmån för det fattiga hushållet. — *Men å andra sidan ökar det bättre arbetet både konsumtionen*

och konsumenternas antal. Det sker genom småningom fallande priser på förnödenheterna; emedan det intelligenta arbetet producerar i stort, och därför lemnar *mer* produkt med *mindre* arbete, samt emedan, i mån af det intelligenta arbetets framsteg hvarje arbetare äfven producerar *mer* med *mindre* arbete*), och därför med hans *arbetsförmåga* äfven hans *arbetsförtjenst* rättvisligen vexer. Häraf synes, att prisernas fall så litet är oförenligt med arbetets stigande värde, att, tvertom, det ena är en följd af det andra**); hvarjemte, af det åt sig sjelf lemnade arbetets småningom stigande värde, äfven följer prisernas småningom skeende fall, så att det råa arbetets ombytligheter och vexlingar allt mer öfvervinnas.

Men — invänder man — sådana må vara den företrädesvis rörliga industriens, manufaktur- och fabriks-arbetets grundsatser; — på den fasta egendomen, på jordbruket, på den,

*) Det gäller om *arbetskraften*, som sjelf är ett kapital, det samma, som om det *kontanta kapitalet*, som blir fruktbare med *räntans fall*, nemligen, om detta fall ej är ett ombytligt och våldsamt, utan en småningom inträdande följd af industriens egen utveckling och af en allmännare, säkrare kredit. Så blir arbetskraften äfven fruktbare genom bättre arbete och bättre köp på produkten och en deraf föranledd större konsumtion.

***) Man förskräckes för ett högt drivet manufaktur-systems stora vådor och kriser; och dessa äro visserligen betänkliga, då här är fråga om en, emot förr, så godt som ny, ofantlig arbetskraft, ännu, hvarken inom sig eller i förhållande till äldre krafter och intressen, tillräckligen reglerad. Men att ofantliga tillgångar, just för massan af arbetare, ligga i denna arbetskraft, derpå har den moderna industrien förundransvärda exempel att anföra. T. ex. Englands kolossala bomulls-fabrikation är knappt ett halft sekel gammal. Ännu för fåga mer än 100 år tillbaka voro *Calicos*, hvilkas tillverkning nu sysselsätter en så stor del af Englands folkmängd, i sjelfva England förbudna att bruka, till förment uppmuntran för Engelska yllemanufakturerna. Nu finnes ingen vara, hvars både produktion och konsumtion, genom bättre arbete och under allt mer fallande priser, mer stigit. Och den har ej blott lemnat fabriksägarna en ofantlig vinst, utan bomullspinnaren förtjenar nu mer än för tio år tillbaka, och med mindre arbete. — Jfr Litt. Bladet för Juni innevarande år, s. 106.

den, vid dess stadgade interessen fästade, talrikaste arbetande mängdens välstånd äro de tydligen minst användbara, men deremot djupt ingripande och farliga, om ej detta *all* egendoms sätande på rörlig och flygtig fot, genom kraftiga skrankor, förhindras. — Svaret måste blifva, att på *skrankor* ej varit *brist*, utan tvertom *öfverflöd*; men att, då de *icke* kunnat förhindra arbetets, och dermed egendomens, tilltagande rörlighet, mer än troligt är, att, just i *dem* och i deras *beskaffenhet*, en ej ringa orsak ligger till de öfverklagade *onda* verkningarna; och detta är så mycket sannolikare, som de *goda* verkningarna af arbetets tilltagande rörlighet, i trots af skrankorna, ändå ej kunnat undgå att i det hela göra sig gällande.

Skrankorna för arbetet äro och hafva varit: dels de *naturliga*, — såsom skogen, ödemarken, afståndet m. m., — som hindrat arbetets gemensamhet och dermed dess rörlighet att utveckla sig: dels de *artificiella*, — nemligen prohibitionerna, — med hvilka de uppkomna närings- och arbetsgemensamheterna sedermera omskansat sig och kriga emot hvarandra; — ett krig, hvilket, om ej bättre krafter motarbetade det, också skulle ha verkan af att införa en artificiell närings-ödslighet, i stället för den naturliga ödemarken *). Men, om vi öfverallt här se det jämförelsevis enstaka, sig isolerande, arbetet i strid mot det kollektiva, allt mer gemensamma, så är genom sakens natur denna strid likväl fäfang, och den arbetets befrielse, som visar sig i dess allt mer tilltagande rörlighet, sprider sina välgerningar, oaktadt alla hinder och skrankor, ifrån arbetets högsta sferer ned till det arbete, som närmast synes fästadt vid jorden. Ty om jordbruket gäller detsamma, som om all annan industri, och just *genom* den företrädesvis rörliga industriens egen utveckling; *jordbrukets förnämsta produkt, spannmålen, har, på det hela fallit i pris, under det både folkmängden tilltagit och jordbruksarbetets värde stigit* **). Erfarenheten, hämtad från tvänne de

*) Sverige har att kämpa mot bäggedera.

***) Ifrån 1599 till 1830 har spannmåls-priset i Frankrike, evalueradt i märke silfver, varit allmänligen *högre* under *förre* hälften af denna period, än under den *sednare*, oaktadt silfrets qvantitet ökats, på samma gång som behovet deraf till mynt genom utvidgade kreditmedel minskats, och oaktadt Frankrikes folkmängd sedan Ludvig XIV:s tid *fördubblat* sig; hvilket visar arbetets stigande värde. *De Gerando: de la*

mest civiliserade Europeiska stater, kan gälla för den fortskridande civilisationens egen, och visar, att en vexande folk-mängd, med näringsflit, väl öfvervinner den fruktade svårigheten af näringsmedlens otillräcklighet.

Emedlertid — om nu arbetets, och dermed egendomens, tilltagande rörlighet ej kan hindras, — om de gamla skrankorna och dammarna mot denna rörelse nu mera blott öka de öfversvämningar, de varit ämnade att förekomma, (emedan de ej lemnat det stigande menckliga arbetets kungsåder fri), hur skall det nu rörliga arbetet regleras, så att det i sin ordning ernår en bättre säkerhet, än det fordom bundna arbetet köpte på bekostnad af sin frihet? — Vi kunna ej inse att detta kan ske annorlunda, än derigenom, att den *positiva lagstiftningen* sjelf beslutar sig att iakttaga *arbetets naturliga lagar*, — och, först och främst, i fråga om *produktion — utbyte — och pris*.

Vi vidröra här grunderna för både *närings- handels- och penninge-lagstiftningen*; och hvar och en ser, liksom jag sjelf är den förste att erkänna, att en tillfredsställande behandling af så viktiga och invecklade ämnen lika mycket öfverstiger mina gränser, som min förmåga. Några tillämpningar af hvad redan blifvit sagdt måste dock ske på hvardera af dessa ämnen.

1:o Det yttrades i början af denna artikel: "Redan länge har varit afgjort, att hvarken den *kriminella* eller den *civila* lagstiftningen kunna få vara godtyckets eller tillfällighetens verk. Den tid är inne, då samma fordran sträcket äfven till samhällets *ekonomiska* lagstiftning i hela dess vidd; då det inses, att, i denna ej mindre än i de förra, är fråga om *hvars mans rätt*." Detta öfverensstämmer med hvad i en föregående artikel blifvit yttradt, nemligen att *polis- och administrations-frågor* småningom utbilda sig till *rättsfrågor*. Ty, inom området af *polis* i vidsträcktare mening

Bienfaisance publique, T. I. p. 175. — Ifrån 1680 till 1832 har (med undantag af krigsåren 1793—1815) i England, under en ovanligt stark tillväxt af folk-mängd (nemligen, utom Skottland och Irland, från 5 till 14 millioner), *arbetslönen*, i *hvete* räknad, likväl *stigit* till nära *dubbelt* belopp. Under samma tid har en omätlig vidd af land blifvit kultiverad, som för 100 år tillbaka icke ansågs värd att odlas. Carey, Principles of political economy. T. I. p. 63. Enligt denna författares förmodan skulle, utan de Engelska spanmålslagarna, dagspenningen 1829 varit 150 procent högre än 1729.

och af *administration*, ha alla de nämnda lagstiftningarna företrädesvis ansetts ligga, så att de dit hörande ämnen snarare blifvit betraktade såsom ordningsmål, vid hvilkas afgörande *nytta* eller *skada* kommit i fråga, än såsom föremål för egentliga rättsbestämmelser. Men om äfven den förmodade *nyttan* — ofta den *enskilta* — här mest gifvit föreskrifter, i stället för *rättvisan*, så ha likväl naturligtvis föreskrifterna, en gång af statsmakten gifna eller medgifna, antagit en rättskraftig form, innehållet må ha varit huru orättvist som helst; hvaraf följer, — då aldrig lag med olag bör rättas, — att de derigenom meddelade rättigheter äfven böra vara lagligen gällande, tills de lagligen upphävas. Men just härmed komma de också allt mer inom den *allmänna* lagstiftningens område. — *Näringsfrihet* har blifvit tidehvarfvets lösen; och har allt hvad anfördt blifvit, om det kollektiva, allt mer gemensamma, arbetets fördel emot det enstaka, sig isolerande, arbetet, det sistnämnda må vara individens eller korporationens, — om intelligensens vexande andel och dermed det bättre arbetets seger på det sämre, — med ett ord, om arbetets nödvändigt fortgående rörlighet och befrielse, — sin riktighet; så gör sig äfven näringsfriheten slutligen sjelf, och de nödvändiga olägenheter (ty den har äfven sådana), af hvilka dess, visserligen ännu större, förmåner åtföljas, kunna då blott ökas, genom de hinder, som läggas i vägen för dess lagliga sanktion. — *Fabriken, manufakturen*, med användning af vetenskapens medel, ingriper i alla fall allt mer på *handtverkets område*, och, hvad af detta återstår, hemfaller allt mer till en allmännare, lättare förvärfvad, färdighet, hvilken allt mindre kan göra anspråk på uteslutande rättigheter. Den konstfärdighet, som hittills varit *en mans höfva*, (hvilket kunde gälla för den egentliga definitionen på handtverket), upphör att vara det, så snart bättre vara åstadkommes genom *arbetets delning*. Å andra sidan vinna ofta beslägtade konstfärdigheter på att förenas under en gemensam ledning. Ty *arbetets gemensamhet* fortgår alldeles i samma mån, som *arbetets delning*. Ej blott den fordom enklare konstprodukten befinnes ofta både lättare och bättre kunna tillverkas, med på en gång vida mer än förr både deladt och gemensamt arbete; nya, allt mer sammansatta, konstalster uppkomma med näringsflitens utveckling, och fordra det både delade och

gemensamma arbetet i allt högre mått. Med ett ord, fördelen af arbetet i stort, af det gemensamma arbetet, af det intelligenta arbetet, gör sig, inom alla den menckliga konstfärdighetens och idoghetens områden, allt mer gällande; och öfver allt stannar det enstaka, det isolerade och sig isolerande, arbetet emot detsamma i förlust.

Det tredje ståndet utgick, skrämässigt rustadt, ur medeltidens samhällsstrider. Det var den krigsrustning, det ifört sig till försvar mot feodalismen. Det borde ihågkomma, att det nu i samhället är hemmastadt. Hvad det hade fordom att värna, var ej blott det misskända och förtryckta arbetet, det var mencklig, christlig och borgerlig, rätt. Sådana äro *skrånas* anor; hvilka äro höga nog. Dessa gillen och samfund hade ursprungligen ej blott en *industriell*, utan tillika en *religiös* och *politisk*, betydelse. Nu mera ha de till och med förlorat traditionen deraf, att de fordom ägt äfven denna sistnämnda *högre* bemärkelse; och likväl var det just *denna*, som gjorde dem till hvad de en gång voro, stora industriella arbetsanstalter, och tillika stöd för medborgerlig frihet och rätt. — Den, som vill återgifva dem sin fordna betydelse, återväcke äfven deras fordna anda! Men just *denna* verkar nu, på högre banor, för samma mål med andra medel. Det var för arbetets frihet dessa samfund kämpat; med hvad rätt vända de sig nu emot den? — Men både *Adelsväldet* och *Hierarkien* ha haft stora förtjenster, och likväl vändt dem mot allmän rätt. Det börjande *Borgareväldet*, hvars grund endast kan vara allmän rätt, misstager sig mest med ifrandet för några uteslutande rättigheter. Också förmärkes denna ifrandet oftast, der borgaren blifvit längst efter sin tid, hvars färger äfven skrå-nitet likväl ej försmår att låna; ehuru sådana anspråk måst förefalla trängre och inskränktere, i samma mån, som borgaren i sjelfva verket representerar allmänna intressen.

Jag vet att, i detta praktiska ämne, de blott theoretiska spekulationerna med synnerligt förakt tillbakavisas af de gamla inskränkningarnas försvarare. Här må derföre blott åberopas en *erfarenhet*, som man svårigen lärer jäfva. Jag lånar, (ehuru i förkortad framställning), följande ur motiverna till det sista Förslaget till en näringslagstiftning för Konungariket Preussen *).

*) *Entwurf eines allgemeinen Gewerbe-Polizei-Gesetzes, nebst Motiven.* Berlin 1837; hvilket, jemte de deröfver infortrade utlåtanden (Zu-

Efter de olyckliga händelserna åren 1806 och 1807, som bragte den Preussiska monarkien på brauten af undergång, blef den öfvertygelsen allmän, att någon väsendtlig förbättring af så väl hvarje enskilt som nationens belägenhet endast var att hoppas derigenom, att hvar och en sattes i stånd att göra det möjligast fördelaktiga bruk af sina förmögenheter och anlag, — och, då det redan länge var satt utom tvifvel, att de dittills gällande näringslagarna hämmade näringsflitens utveckling; så blef en genomgripande reform af hela näringslagstiftningen en af de första steg, som vid Statens reorganisation kommo i betraktande. Genom Ediktet (Gewerbsteueredikt) af den 2 Nov. 1810 upphäfdes all hittills i näringslagstiftningen bestående skillnad mellan *stad* och *land* *), liksom alla de *företrädes-rättigheter*, som i samma afseende ditintills med *korporationer* och *skrän* eller *privatpersoner* varit förenade, och såsom allmän grundsats uppställdes: "att, till bedrivande af en näring, endast lösandet af ett patent (Gewerbesehein) var erforderligt men också tillräckligt, och att ett sådant patent ej kunde någon förnekas, som för oförvitlig vandel var känd **). Genom Ediktet af den 7 Sept. 1811 gjordes åtskilliga modifikationer och närmare bestämmelser för verkställigheten af det förra Ediktet, hvars allmänna grundsatsar likväl förblefvo väsendtligen oförändrade. — Annorlunda förhöll det sig med de landskaper, hvilka, åren 1813 och 1814, endera af Preussen återeröfrades eller, i följe af Kongress-akten i Wien, med detsamma förenades. Här gällde dels den äldre Tyska bundna näringslagstiftningen, som till en del äfven var strängare, än den fordna Preussiska, dels — såsom i de förut med Fransyska Kejsarriket förenade Rhenländerna — den nya Fransyska, genom revolutionen införda och sedermera stadgade, näringsfriheten, som hade upphäft alla skrän. Olika näringslagstiftningar voro således i sjelfva verket uti Staten gällande, och näringsfrihetens grundsatsar i vissa delar af mo-

sammenstellung der Bemerkungen der Provincial-Stände und Regierungen) och flere andra till ämnet hörande handlingar, ehuru ej tillgängliga i bokhandeln, genom en väns benägenhet kommit mig tillhanda.

*) Detta upphäfvande göres allmänneligen giltigt i hela monarkien uti det nya Lagförslaget, § 8: "Die Beschränkung gewisser Gewerbe auf die Städte hört auf."

***) Entwurf s. 43.

narkien skulle nödvändigt komma i konflikt med skråsystemets oförryckta gilltighet i andra, t. ex. i den af Preussen nyförvärfade andelen af Saxen *). Man beslöt att å nyo ordna närings-lagstiftningen för *hela* monarkien; och ett utarbetadt förslag dertill har skett, öfver hvilket både de särskilda provinsernes styrelser och ständer blifvit hörda. Det är ur motivena dertill, som vi hämtat ofvanstående uppgifter. Vi finna der följande försvar för näringsfrihetens grundsatser.

De hufvudsakligaste inkast, som pläga göras mot näringsfriheten, — heter det — äro: först — att många, unge och lättsinnige personer derigenom förledas till en försökt sjelfständig utöfning af en näring, för hvilken de hvarken äga skicklighet eller medel, utan, då de hvarken kunna föda sig eller sina familjer, sluta med att falla fattigförsörjningen till last: — vidare, att näringsfriheten åstadkommer en öfverproduktion, hvarigenom både arbetet förlorar i varaktighet och värde och näringsidkaren förarmas: — slutligen, att immoralitet och tygellöshet, i följe af brist på ordning och tukt, allt mer inrita sig ibland näringsidkarna. Hvardera af dessa förebräelser betraktas särskilt. Hvad den första angår, anmärkes att dess egentliga anledning mindre är att söka i näringsfriheten än i andra omständigheter. Upphörandet af de stora krigen återkastade en, vid vapen vau, befolkning hastigt inom de fredliga sysselsättningarnas område, dit många medförde anspråk, som med näringsarbetets tålmodiga förvärf voro föga förenliga. Att häruti egentliga källan till det onda är att söka, synes deraf, att, sedan denna period, höjelsen att förtidigt drifva sjelfständig näring mer och mer aftagit, och att, just i de provinser **) der näringsfriheten först och äfven oinskränktast hade blifvit införd, klagomålen deröfver också långt för detta upphört. — Folkmängdens och dermed konsumtionens oafbrutna tillväxt hafva väl öfverallt ökat näringsidkarnes antal,

*) Ett karakteristiskt exempel af den förlägenhet, hvori Regeringen måste komma genom rakt motsatta och likväl lagligen grundade anspråk, anföres: (Entwurf s. 46). Det bestående privilegierade Slagtare-skrået i det fordom Saxiska Wittenberg begagnade sig af den i Brandenburg herrskande näringsfriheten, att äfven hålla kött falt i de närgränsande Brandenburgska staden Treuen-Brietzen, men fordrade likafullt Preussiska regeringens skydd för sin egen vägran, att tillåta stagtarne i Treuen-Brietzen samma rätt i Wittenberg, emedan det stridde emot de Wittenbergska slagtarnes skrå-rättigheter.

**) Nemligen de Preussiska Rhenländerna.

likväl, enligt de sorgfälligaste statistiska notiser, vida mer medhjelparnas, än mästarnas och de sjelfständiga näringsidkarnes; så att desse sednare, eller personer med sådana anspråk, tvertom befinnas talrikare i de provinser, der hvar och en, som vill drifva ett sjelfständigt handtverk, måste tjena en bestämd tid, såsom lärling och gesäll, och förfärdiga sitt mästerstycke. Hvad öfverflödet af producenter angår, så medgifves väl, att antalet af dem, som vändt sig till en eller annan näringsgren, kan vara större, än att alla dervid kunna finna sin bergning, men sådana fall ha i alla tider förekommit, och äro oundvikliga följder af vexlande handels-konjunkturer, nya uppfinningar, förändrade moder o. s. v. Men just häruti visa sig de välgörande följderna af näringsfriheten, att derigenom sättes den, hvars näring aftager, i tillfälle att öfvergå till en annan, mera lönande, hvilken öfvergång under skråsystemet var förenad med de största svårigheter och för många omöjlig. Att i nyare tider i allmänhet mindre varaktigt och solid arbete förfärdigas än förr, må vara; dock är det mindre att tillskrifva näringsidkarne än deras kunder, hvilka nu mera hvarken älska tyger eller möbler, som öfvergå till andra eller tredje generationen. Att näringsfriheten icke frambringar liksom goda arbeten och fabriker, som skrå-författningen, lärer ingen på allvar vilja påstå, som jemför Frankrikes, Belgiens o. s. v. *) slöjdealster med Österrikes, Bayerns, Hannovers, eller fabrikaterna från de delar af Preussiska monarkien, der Ediktet af den 7 Sept. 1811 gäller, eller från Rhenprovinsen, med dylika arbeten från Hertigdömet Saxen eller det fordnä Svenska Pommern; och nekas kan icke, att många närugars närvarande flor, i hvilka

*) Då *England* här ej nämnes, må tilläggas, att i *England* aldrig funnits ett eget skråsystem i Tysk mening, men väl ett ganska vidsträckt korporations-system, som i många fall gjort näringsidkandet beroende af borgare-rätten. Men, äfven i detta modifierade skick, har skråsystemet i *England* varit inskränkt och motarbetadt dels genom principerna af den Engelska *Common Law*, hvilka äro ohenägna mot all exklusiv rätt, (en särskilt Parlaments-akt af 1624 förböd alla monopolier), dels genom Engelska industriens egen kraftiga utveckling och ett tidigt infördt patent-system. 1814 upphäffdes Drottning *Elisabeths* statut af 1562 om sju års lära i näringsyrken. Genom den sista *Municipal-reformsakten* af d. 9 Sept. 1835 har, i största delen af städerna i *England* och *Wales*, (London och några få andra undantagna, som ännu bibehålla sin gamla korporativa författning), alla lemnningar af det gamla skråväsendet blifvit upphäfnade, och denna akts stadganden kunna till ännu icke inkorporerade städer utsträckas, så snart de det sjelfve begära.

Preussiska Staten fordom stod långt tillbaka, endast utvecklat sig under näringsfrihetens välgörande inflytelse. Förebräelsen, att denna frihet blott leder till näringsidkarnes allt allmänare förarmande, visar sig likaledes fullkomligt ogrundad, vid jmförelsen emellan de olika provinsernas tillstånd under olika närings-lagstiftningar. Att slutligen bland näringsidkarna nu herrskar mer immoralitet, än förr, må betviflas. Åtminstone, — då, uti de gamla skrånas statuter, ofta synnerliga, men ganska milda, straffbestämmelser förekomma emot sådana af Mästare eller Gesäller begångna handlingar, till hvilka ingen näringsidkare nu kunde göra sig skyldig, utan att brännmärkas af sina yrkesbröders och alla sina medborgares förakt, — tycks detta ej tala för de fordna näringsidkarnes utmärkta moralitet. Är denna i sjunkande, såsom det påstås, så må det tillskrifvas vida djupare och allmänare orsaker. Åtminstone kan det onda, då det lika träffas i andra folkklasser, ej tillskrifvas *näringsfriheten*. *Af dessa skäl har intet betänkande kunnat uppstå, att förblifva vid dess principer, som redan i största delen af monarkien blifvit följda* *). Det är en af de upplystaste regeringar i Europa, som så yttrat sig. Yttrandet må tala för sig sjelf; och vi lemna åt Läsaren, att både draga dess följder och finna dess sammanhang med de allmänna grundsatser, hvilka vi sökt framställa **).

*) Entwurf. s. 53.

**) Den Preussiska regeringen har så vida gått en *medelväg* i närings-lagstiftningen, som den, under hyllandet af den liberala principen, likväl *tillåtit* fortfarandet af de bestående näringskorporationerna, men såsom *frivilliga*. Det berodde på mästarnas pluralitet inom hvarvt skrå, om de äfven i denna mening ville upplösa skrået. Jfr Ediktet af den 7 Sept. 1811, § 19. Fortfor det, så var det likväl beröfvadt alla exklusiva rättigheter. Det nya lagförslaget går ett steg längre. Det ej blott *tillåter*, det vill *befordra* dylika föreningar emellan de bästa och mest bildade af hvarje näringsklass, och uppträder dem derföre, under regeringens kontroll, uppsigt öfver lärlingar och gesäller, yttrande öfver deras kvalifikation, som vilja idka sjelfständig rörelse, jemte förvaltningen af Spar-kassor, Enke- och Pupill-medel m. m. Det är utan tvifvel denna tendens, churu Regeringen aldrig gjort utöfvandet af något näringsyrke beroende af inträdet i en sådan korporation, som föranledt den oriktiga tankan, att det nämnda nya Preussiska Lagförslaget åsyftade ett återställande af den gamla skråförfattningen. Huru dermed förhåller sig är tydligt af hvad vi anført. Man ser också, att, till och med angående de nämnda frivilliga korporationerna, öfvertygelserna mest varit delade. Många och viktiga röster ha funnit dem ändamålslösa; andra, med blicken företrädesvis fäst på olägenheterna af det nyare tillståndet,

2:o Gör sig arbetets frihet sålunda allt mer gällande, så innebär detta redan i sig sjelf användningen af dess grundsatser äfven på utbytet af produktioner, d. v. s. på både den *inre* och *yttre* handeln och rörelsen. — Det största bandet, i afseende på den förra, var utan tvifvel den fordom så skarpt uppdragna skilnaden emellan *Stads-* och *Landtmanna-näring*. Städernas företrädesrättigheter i afseende på näringarna — heter det i de nyss citerade Preussiska Lagmotiverna — hade sitt ursprung i Tysklands och andra länders tillstånd under medeltiden, då nemligen endast i städerna yttre säkerhet var att finna. Sedermera använde städerna, och i synnerhet skräna, hvarje medel att bibehålla sig i besittningen af dessa företrädesrättigheter, och lyckades deri, så mycket mer, då efter utbildningen af accisförfattningen, det låg i statskassans interesse, att så mycket som möjligt inskränka näringsdriften till städerna, som voro underkastade accisen. Den landtliga befolkningens behof och interessen gjorde väl oupphörligt allt flere undantag nödvändiga, men dessa voro vanligtvis bundna vid besvärliga och hindrande vilkor. Med den införda förändringen i beskattningssystemet bortföll i Preussiska monarkien alla anledningar att bibehålla dessa städernas företrädesrättigheter; och fruktan, att detta skulle verka till städernas ruin, har visat sig ogrundad. Uti de provinser, som 1811 bildade Preussiska staten, och i hvilka den friare näringslagstiftningen sedan denna tid varit gällande, hafva väl enskilda mindre städer, hvilkas rörelse redan förut var obetydlig och mest inskränkt till landtbruk, råkat i förfall; men de *större städerna* och *äfven städerna af medelklassen hafva i vida betydligare mått höjt sig, och rörelsen har i dem, emot förr, vida mer tilltagit* *). — I Europas mest civiliserade länder har den skrämmässiga afsöndringen af stads- och landtmanna-industri redan blifvit helt och hållit, eller till största delen, upphäfvad, och städerna, lemnade åt de *naturliga* fördelar, hvilka en större sammanverkan af arbetskrafter på de dertill

ha velat förstärka den, åt dessa korporationer inrymda, inflytelsen. Lagförslaget åtföljes af ett särskilt förslag till *ersättningar*; men endast för upphäfvandet af sådana, hittills gällande, exclusiva näringsrättigheter, hvilka kunnat gå i arf, eller genom köp föryttras. För öfrigt förbehåller Lagförslaget åt Staten en egen kontroll öfver alla de näringsyrken, som för allmänna sedligheten, helsotillståndet eller säkerheten kunna medföra större våda.

*) Entwurf s. 60 ff.

egnade ställen, af sig sjelf medför, ha derpå ej förlorat utan vunnit. I Sverige synes man i samma mån vara mer ömtålig om bevakandet af stadsmanna-industriens gamla gränser, som det fordrats mer besvär och längre tid att här befästa dem mot *landet*, hvilket genom sin hela naturliga beskaffenhet lägger ööfvervinnerliga hinder för ett sådant privilegii-system; hvarföre det ock verkar så mycket förderfligare. Det finnes intet land, der *jordbruk*, *bergsbruk*, *slöjd* och *handel* naturligare äro förbundna eller onaturligare åtskiljas. Mer än två tredjedelar af landets befolkning utgöres af Svenska allmogen, som, under mer än tvåtredjedelar af året, är, genom klimatet, stängd från egentlig sysselsättning med jordbruks-arbetet. Arbetet i andra gestalter, — såsom bergsbruk, för hvilket Sverige erbjuder ett så vidsträckt fält, — eller såsom slöjd, med dess mångahanda förvärf, hvartill Svensken ej mindre kallas af naturlig fallenhet än naturligt behof, och som derföre af ålder på olika sätt gjort sig gällande i Sveriges olika landskaper, — eller utbytet och forsslandet af arbetets produkter, — eller blotta utbytet af den naturliga arbetskraften mot dagspenning, ofta på längre håll och genom vandring förtjenad, — allt sådant utgör naturliga beståndsdelar af Svensk näringsflit och hänvisar på riktningarna af dess utbildning, om den sinne följa naturliga banor. Arbetets rörlighet har i andra länder allt mer med en stigande industri utvecklats sig; i Sverige är den hemmastadd. Det är vår ekonomiska lagstiftning, som bundit den samma; ehuru denna arbetets rörlighet, genom klimat, natur och seder, i synnerhet är ett villkor för det Svenska samhällets helsa. Huru det tillgått med bindandet af denna, det Svenska arbetets naturliga, rörelsekraft, har förut i detta blad blifvit visadt. — Man har med privilegier, — först för kronans fiskaliska interessen, sedan till förmån för de undan kronan emanciperade korporationernas skråinteressen, — omgärdat den Svenska industriens förnämsta områden, och alla dessa privilegier ha tillika varit exklusiva företrädes-rättigheter, gifna åt en näring på de andras bekostnad, och ofta, inom samma näring, åt vissa idkare framför andra; — i följe hvaraf Svenska näringarnas strid, i stället för deras förbindelse, blifvit lagligen organiserad. Vi skulle hälsa, såsom den gladaste ljusning för Svensk idoghet, den dag, då för stad och land slutligen samma likhet i rätt inträdde i afseende på den *ekonomiska lagstiftningen*, som redan gjort sig gällande i

den *civila* och *kriminella* *). Det ena steget som det andra tillhör odlingens gång.

Med *landttullarnes upphäfvande* år 1810 föll en af det *inre* prohibitifsystemets bommar i Sverige. Det *yttre* prohibitifsystemet har äfven småningom nödgats, och skall ytterligare nödgas, att allt mer gifva med sig, ju mindre det varit i stånd att utestänga införseln af den sanning, att en *måttlig skyddstull* innehåller allt det försvar, de inhemska näringarna emot de främmande behöfva; — en sanning, praktiskt lika vigtig för kronans inkomster **), som inflytelserik på uppkomsten och lifvandet af en verklig, varaktig, otillkonstlad inhemska industri; och dessutom i Sverige, genom beskaffenheten af dess vidsträckta kuster och gränser, som trotsa all prohibitorisk bevaknings stränghet, äfven af naturen föreskrifven. Vi kunna för denna handelsfrihet åberopa ett, ej mindre giltigt, *Svenskt intyg*, än det redan anförda, *Preussiska* ***). Att större *säkerhet* för industrien, genom en sådan

*) *Särskild* stadslag och *särskild* landslag hafva upphört. Vi ha redan yttrat samma önskan, i fråga om skillnaden emellan *bergslag* och *landslag*. Litteratur-Bladet för Maj förlidet år.

**) Det gäller, om *tullen*, alldeles det samma, som om *produktion* och *kapital* i afseende på *profit* och *ränta*. Den blir fruktbarare genom *ned-sättning*, och under samma villkor, nemligen, om det sker i följe med *industriens stigande utveckling*.

***) Följande är ett utdrag utur Hr Kommers-Rådet *von Sydows* yttrande till protokollet den 4 sistl. Juni inför den af Kongl. Majt tillförordnade Tullkommittén (jfr Aftonbladet för den 1 Juli detta år). "Då under sådana förhållanden (som de ofvanföre antydda), den Svenska fabrikanten, för att kunna berga sig, nödgas fordra högre betalning ofta för mindre god vara, blifver deraf en följd, att olöflig varu-införsel framstår såsom ett högst lönande näringsfång, och då granskandet af Danmark och Norge, der en obegränsad införselsfrihet af främmande fabriker är medgifven, i hög grad underlättar en sådan införsel, samt dessutom, på en kuststräcka af omkring 200 mil, på många ställen uppfyllt af hölmar, öar och klippor, samt med en sådan landgräns som den Svenska, ej kan med säkerhet förekommas, har man i långa tider i Sverige hört allmänheten klaga öfver obehörig beskattning af den Svenska fabrikanten, och öfver saknad tillgång inom riket af åtskilliga fabriksvaror, särdeles väfnadsarbeten, till erforderlig mängd och godhet och till skäliga priser, under det fabrikanten på samma gång klagat öfver trög och mindre lönande afsättning. — Under sådana förhållanden har äfven det skydd, Svenska fabrikanten och handverkaren förment sig äga i införselsförbud och höga tullafgifter, varit mera inbilladt än verkligt, och efter all sannolikhet tillskyndat dem mer skada än gagn, emär de i förtroende till det skydd, hvarom de genom tull-lagstiftningen varit försäkrade, ej egna den ontanka och verksamhet åt utförslingen af sina yrken, som erfordrats för att åstadkomma varor i tillräcklig mängd och nöjaktig godhet, emot samma pris, hvartill enahanda utländska kunnat erhållas, och således sjelfve, till egen betydlig förlust, framkallat den af dem öfverklagade införseln af utländska fabriker. Häraf har åter följden blifvit, att fabriker, som åtnjutit ett sådant skydd, vanligen befunnit sig i

dess naturliga gång, skulle vinnas, är redan mer än sannolikt genom den *osäkerhet*, som det motsatta systemet, (emedan det är omöjligt att på längd upprätthålla), af sig föder; — en osäkerhet, hvilken särdeles i *Sveriges ekonomiska lagstiftning* — och ej minst genom Ständernas egna åtgärder, t. ex. i tull- och mynt-frågor — varit tillräckligt kånbar.

3:o Angående *myntvärdet* tillåta oss våra gränser ej någon utförligare framställning, hvilken misstroendet till våra insigter i alla fall skulle förbjuda. Följande enkla reflexioner må gälla, hvad de kunna, i det invecklade ämnet! — *Kapital är undangjordt arbete: penningen, som representerar undangjordt arbete, är därför bytmedel för nytt* — äro satser, som vi redan använt, och hvilka, lätt härledda ur hvad som blifvit sagdt om arbetets natur, vi ej här vidare

sämre belägenhet, än andra, som varit blottställda för utländsk medtäflan." Efter att derpå ha anført flera exempel, fortfar författaren: "Af hvilket allt, utan fara för misstag, den slutsats torde kunna dragas, ej allenast att fabriker i Sverige snarare kunna bestå under fri införsel af utländska fabrikater, än under förbud mot deras införsel, utan ock att förbud ej förmå afhålla oloflig varuinförsel. — Sanningen häraf bekräftas äfven af Kommerce-Kollegii underdåniga berättelse om fabrikerne i riket, som utvisar, att den, sedan 1823 års Riksdag tid efter annan utsträckt tillåtelsen att införa utländska varor i allmänhet icke varit af ringaste menliga inflytande på rikets fabriker, enär deras tillverkningar, under i allmänhet oförändrade varupriser, i den betydliga mån tilltagit, att, då värdet deraf år 1833 endast utgjorde 7,975,797 R:dr, besteg sig värdet af dessa tillverkningar år 1837 till 12,731,805 R:dr. — På grund af hvad nu blifvit anført och då rikets import och export sedan år 1824 i väsendtlig mån tilltagit, — — och i följd deraf rikets inkomst af tullen högst betydligt ökat sig, anser jag mig ej äga anledning att fästa afseende å de af fabrikanter och handverkare yrkade förbud emot införsel af flere slags fabriks- och handverkeri-varor, utan finner mig desto hellre böra i underdånighet tillstyrka en önskränkt handelsfrihet dermed, emot en efter näringarnas olika beskaffenhet och den ståndpunkt, hvarpå de sig befinna, lämpad skyddstull, som, i fall erfarenheten skulle visa, att, oaktadt sådant beskydd, en och annan fabriks-handtering måste upphöra, det otvifvelaktigt leder till allmänt väl, att de armar och kapitaler, som dervid, i följe af konstlade författningar och förunnade privilegier samt allmänna understöd, varit använda, öfvergå till andra yrken, för riket mera naturliga och låtande, och hvarpå ingen brist förefinnes; då Sveriges *jordbruk* ännu är på den låga ståndpunkt, att kött, smör, talg, hudar, skinn och ull, utom en mängd andra varor, som inom riket borde kunna åstadkommas vida öfver eget behof, till flera hundra tusen Riksdalers värde årligen införas; då Sveriges *sjöfarts-rörelse* och den dermed nära förenade skeppsbyggeri-handteringen ännu kunna betydligt utvidgas; då Sveriges viktiga näring, *jernhandteringen*, på långt när ej uppnått den utveckling, hvaraf den är mäktig; och då samma förhållande äger rum med *skogshandteringen*, hvars fortkomst man först i sednare tider funnit stå tillsammans med ett fritt användande af skogen, endast åt bushållningen dermed egnas mera uppmärksamhet och omtänka än hittills." — "I hvad Hr Kommers-Rådet von Sydow sålunda yttrat instämde öfrige Herrar Kommitterade."

kunna utföra. Men äga de sin riktighet, så följer äfven, att penningen står under arbetets naturliga lagar, och att den lagstiftning, som, i stället att rätta sig efter dessa, försöker att skapa eller reglera penningen *godtyckligt*, — med det samma oundvikligen *desorganiserar arbetet*. De gamle afbildade gudar och gudinnor på sina mynt, till tecken deraf att penningen borde vara helig. Han är det, ej i sig sjelf, men han representerar någon ting heligt, som är arbetet, och den, som rör vid hans säkerhet, angriper hvars mans rätt, angriper djupast den armes rätt. Ibland de mångfaldiga osäkerhetsmedlen, som merendels äro våldsamma och bedrägliga, vilja vi här blott varna för *tvänne*. Representerar penningen det *undangjord*a arbetet, så måste om representanten gälla, hvad vi funnit gälla om sjelfva saken, nemligen, att äfven det *förflutna* arbetet till sitt värde beror af det *närvarande* och *tillkommande* arbetet. Det ofruktbara kapitalet, — ett kapital, som ej arbetar eller ingår i arbete, — ligger af sig. Äfven det utlånta kapitalet arbetar; — räntan är dess afkastning; — men denna afkastning beror tydligen till sin hela säkerhet af arbetet, af andras, om ej af eget, arbete; med ett ord: af arbetet kan den uti intet fall göra sig oberoende; och ju mindre vård och arbete ägaren sjelf åt sitt kapital egnar, ju mer råkar han i beroende af andras arbete, som drager till sig frukterna och gör hans egen besittning osäker. Således — *lita ej blott på det förflutna arbetet!* — lita ej på penningen såsom ändamål, utan såsom medel! Han är blott representant af arbetet: han flyr ur overksammas händer. Det gäller om nationer, som om den enskilde. Det är historiens, det är erfarenhetens stora lära. — Det förflutna arbetet har i synnerhet älskat att representera sig genom de *ädla metallerna* för deras både varaktighet, sällsynthet, användbarhet, delbarhet och stora värde inom mindre rymd. Men icke all verdens guld och silfver, utan endast arbetet, gör rik; och om äfven det så kallade *merkantil-systemet* uti finans och i stats-hushållning i århundraden arbetat derpå, att *genom förbud fästa penningen*, eller, hvilket är det samma, *binda arbetet*; så är uppgiften derföre ej mindre orimlig. — Vidare är tydligt, att det *tillkommande arbetet* ej ännu är något kapital, och således endast skulle kunna representeras på god tro, dler med den garanti för framtiden, som blott det sammanklagda förflutna och närvarande arbetets värde kan gifva. En

sådan anvisning på tillkommande arbete är *skuld*; och äfven skuld kan genom kredit preglas till penningar; ehuru de fleste stater nu funnit med rätta för godt, att skilja sitt *egentliga kreditssystem*, representeradt i deras *statsskuld*, ifrån sitt *myntväsende*. Men att äfven detta i sista hand uppbäres af krediten, är klart. Allt värde af ett representerande tecken beror på närvaron af och förtroendet till den representerade saken, således äfven, i fråga om det metalliska myntet, på tillvaron af arbetet, och förtroendet dertill. Ju mer arbetet i ett land florerar, ju större roll spelar *förtroendet* i arbetets och kapitalets rörelse, så att ett mindre kapital-belopp af penningar kan, genom hastigheten och säkerheten af omsättningen, göra tjänst för ett större, under det likväl, just genom denna omsättning, arbets- och kapital-värdet i det hela oupphörligt vexer. Kreditmynt utgöres af *anvisningar* på en metallisk valuta, hvilken vid anfordran *kan* och *bör*, men i mån af arbetets och kreditens allmänna säkerhet, allt mindre *behöfver* att sjelf vara synlig och i omlopp. Att i följe af detta erfarenhetsförhållande försöka, till hvad grad ens anvisningarna behöfva den metalliska valutan för att vara gångbara, eller, med andra ord, till hvad grad ett *kreditsystem* *kan bära sig sjelft*, har i sednare tider blifvit detta systems oupplösta och, vi måste tillägga, oupplösliga problem, i fall förtroendets sista grund i allmänhet blott skall vara jordisk. En stigande kredit är i sjelfva verket ej annat än arbetets jemt stigande säkerhet och värde. Men just derigenom är kredit-systemet utsatt för den stora faran, att lita för mycket på det *tillkommande* arbetet och på den gynnande opinionen derom: en opinion, som man kan förlikna vid *vinden* i fartygets segel, under det valutan af det *förslutna arbetet* föreställer fartygets barlast, och den för skeppets styrsel nödiga *tyngd*, utan hvilken det blir en lekboll för vindkasten. Kreditsystemet måste således för sitt eget interesse erkänna det förslutna arbetets vikt, och derjemte kan det ej draga på det tillkommande arbetets värde, utan att det närvarande arbetet verkligen är i *stigande*; ty hvarpå skulle hoppet eljest grundas? — Äfven i detta, som i föregående fall, blir derföre varningen — en moralisk: *lita ej så på det tillkommande arbetet, att du vårdslösar det förslutnas frukter och försummar det närvarande!* Skuld är ej rikedom. Framtiden är

ej din. — Äfven detta gäller ej mindre för nationer än för den enskilde.

I en framställning, som haft till hufvudföremål, att för framtiden vindicera arbetets frihet, hafva vi således måst sluta med att särskilt erkänna det *förflutna* arbetets vigt: ett resultat, som kunde förutses, då hufvudtankan i vår afhandling är, hvad vi kallat: *arbetets kontinuitet*. I sammanhanget med det närvarande och tillkommande, framträder äfven det förflutna arbetet i sitt sanna ljus, och njuter den respekt, det med rätt har att fordra. Det är också endast inom arbetets materiella sfer, som det blott kan förliknas vid en tyngds- och återhålls-kraft. I den mån det varit af intelligent innehåll, verkar det, såsom intelligens på intelligens, lifvande. Hvad som utmärker den nyare tiden är, att intelligensen äfven begynt genomtränga arbetets materiella områden; liksom arbetets fortgående lösryckande från jorden äfven kommer af intelligensens vexande andel. Men intelligensen är nödvändigt *lag*, och sin egen lag, hvilken lag är en del af den gudomliga ordningen. Han respekterar dess gamla former, äfven der hans egen fortskridande utveckling för ett nytt innehåll fordrar nya former. Äfven fortgången från gammal till ny lag bör vara *laglig*, ej våldsam, och tiden äfvensom den fria diskussionen må tagas till hjälp, *för att göra öfvergången så skon-sam, som möjligt*.

Vi ha förnämligast sysselsatt oss med att framvisa fördelarna af *arbetets befrielse*. Skulle denna befrielse ej äfven hafva sina faror? Visserligen! — och dessa faror äro *frihetens*. — Alla stora kriser i arbetets historia — t. ex. Feodalismens, Hierarkiens fall — hafva lössläppt en mängd sådana faror, under det på samma gång nya krafter, att bemöta dessa faror, äfven blifvit frigjorda. Krisen af tredje ståndets emancipation, mest ingripande i arbetets allmänna befrielse, har ökat farorna, vi hoppas äfven krafterna. Det godtyckets spel, som fordom visade sig i regionerna af det högre, privilegierade arbetet, har fått ett vidsträcktare fält inom det, nu allt mer sig emanciperande, lägre arbetet. Intelligensens vexande andel äfven i detta, hvilken allt mer röjer sin verksamhet genom en allmännare spridd undervisning och upplysning, hän-

visar väl på en nödvändig lag i detta skenbara sjelfsvåld, men ej på det egentliga räddningsmedlet. Äfven de större kunska-
perna kunna af en svag och förderfvad vilja illa användas; och
sjelfva faran visar sig just här i sin fruktansvärdaste *inre* be-
tydelse. Men faran i denna sin rätta skepnad häntyder ock på
det enda, verksamma, — äfven *inre* — botemedlet; — och detta,
som förutsätter *Rättvisans* verk i samhället genom lagarnas
förbättring, som befordrar *Billighetens* genom sedernas för-
mildring, — kan likväl sjelf endast vara *Kärlekens* verk.

Rättelse i N:o 10.

Sid. 190 rad. 4, 5 uppfir. vid orden: Vi äro fullt öfvertygade, att
tvångsarbetet endast såsom *straff* rättvisligen kan och bör användas — till-
lägges följande *not*: Med tvångsarbete i egentlig mening förstå vi ej den
nödvändigt föreskrifna *ordningen* vid allmänna arbetsinrättningar, och hvil-
ken naturligtvis måste och bör vara förenad med inskränkningar af arbe-
tarens fria dispositionsrätt både af sin tid och sitt arbete. Ut- och in-trädet
i arbetshuset bör stå arbetaren fritt; men så länge han är der, måste han
underkasta sig arbetshusets föreskrifter.

LITTERATUR-BLADET

UTGIFVET AF

C. G. Geijer.

N:o 12. December Månad. 1839.

Denna tidning, hvaraf en nummer i slutet af hvarje månad utgifves, kommer att innehålla recensioner och öfversigter af skrifter, hörande till årets Litteratur.

Läroverks-frågan.

Sista Artikeln.

Då vi slutligen återvända till denna fråga, komma föremålen att visa sig i ett nytt och högre ljus. Vi måste därför stadna ett ögnablick och se oss omkring innan vi gå vidare!

Vi ha hittills nyttjat ordet *samhälle*, än i sin allmänna än i sin egentligare betydelse. I den sednare utmärker det företrädesvis det *borgerliga samhället* eller *staten*; i den förra omfattar det all slags både *naturlig* och *frivillig* gemenskap mellan menniskor.

Ibland dessa olika gemenskaper ha vi i synnerhet lagt vikt på *familjen* och *kommunen*; emedan bägge på visst sätt föregått *staten* och äfven uttrycka olika principer, som man i dess bildning föreställt sig verksamma. Ty familjen är det första naturliga sambället, kommunen det första på öfverenskommelse grundade. Inom familjen, der hufvaden länge ägde den hustru, han köpt eller röfvat, liksom de barn, han aflat, se vi myndigheten i sitt första naturliga skick gifven. Kommunen, i sitt enkla upphof, en förening emellan närgränsande oafhängiga hushåll till gemensam fred och säkerhet, har ingen naturlig myndighet att förutsätta,

Wienlman

utan måste upprätta en myndighet genom öfverenskommelse. Å andra sidan, om inom familjen myndigheten är förut-satt och gifven, så äro rättigheterna ännu obestämda och ursprungligen beroende på godtycket. Kommunen, i hvilken oafhängiga familjer först träda mot hvarandra, måste deremot begynna med att förutsätta rättigheterna. Myndigheten, — som skall skydda och försäkra dem — saknas, och måste inrättas; hvilket kan ske på flera sätt, med mer eller mindre fullkomlig och beständig undergifvenhet, med ett tillbakafallande under en endas välde, eller med ett framskridande mot farrorna af flerväldets stridigheter och ombyten.

Ty här skilja sig, såsom i sin rot, de på *ärftelighet* och de på *valfrihet*, i fråga om öfverbet, sig grundande författningarna, — de förra med familjen — de sednare med kommunen till mönster. Dock förekomma mest föreningar af bägge. Så finne vi samhällen, der den på fördrag grundade borgerliga frihet, hvartill kommunen syftar, är inskränkt inom en viss kast; och slafveriet är då för de öfriga vanligtvis hårdare, än i de samhällen, i hvilka ett slags fadersvälde råder. Vi vilje företrädesvis fästa uppmärksamheten vid ett af de naturligaste, tidigaste och oftast i historien sig upprepande, försök att lösa den ofvannämnda uppgiften. Det sker derigenom, att kommunen lånar myndigheten af familjen, — uppdrager den t. ex. åt den förnämste husfadern, — men bestämmer med gemensamt samråd rättigheterna, och ställer sig sjelf, såsom vakt och gräns omkring makten. — Det är den första förmälning af den *monarkiska* och den *republikanska* principen; — så mycket lättare, som kommunen, hvars gransämja skall upprätthållas, ofta blott är den utvidgade familjen, d. v. s. släkten, stammen. En, närmare bestämd, förmälning emellan samma principer gör sig på samma sätt gällande, då det blir fråga om att i sin ordning befästa föreningsbandet emellan sjelfva stammarna, eller kommunerna; — tills samhället både når sina *naturliga gränser*, såsom förening af ett *folk*, och sina *rättsgränser*,

såsom *stat*, genom en stadgad och beständig regeringsmakt, af folket samtyckt, bestämd och omgifven.

Staten *kan* sålunda vara ett resultat af en, på samma gång naturlig och frivillig, förening. I verkligheten är den det ej alltid, utan ofta ett verk af våldet, och äger då blott statens *yttre* kännetecken, nemligen en regeringsmakt, men saknar det *inre* kännetecknet af de medborgerliga rättigheter, hvilka det bör vara regeringsmaktens ändamål att försäkra.

Det är *nöd-staten*. Men i sjelfva verket visar all samhällsutveckling en fortgång från ett tillstånd, som, genom inverkan af yttre eller inre orsaker, mer och mindre bär nödstatens drag till ett rättvisare borgerligt samhälle. Den filosofiska rättsläran anvisar åt människan vissa oförtytterliga, vid hennes personlighet oskiljaktigt fästade, rättigheter, hvilka ock kallas *medfödda rättigheter*. Så må det förhålla sig i den abstrakta betraktelsen. I verkligheten äro *alla* rättigheter medelbart eller omedelbart förvärfvade, och just de så kallade medfödda, — t. ex. rättigheterna till lif och egendom, samvetsfrihet o. s. v. — äro de långsammast, svårast och dyrast förvärfvade. De hafva ifrån början ingalunda varit pluraliteten af människor tillerkända, och voro hos den minoritet, som länge företrädesvis ägde rättigheter, medan ett sådant tillstånd varade, mera ett attribut af *makt*, än af *rätt*. Ty rätten finnes i allmänhet blott så vida han är *ömsesidig* *).

En ibland orsakerna, som fördröjer rättigheternas billiga utdelning och jemlika skydd i staten, är att rättigheterna förut, till deras område och beskaffenhet, nödvändigt måste

*) Detta må gälla, såsom förklaring på en i det föregående numret af Bladet förekommande sats: *att all rätt är en ursprungligen med arbete förvärfvad*; hvilken sats här ej tages i abstrakt, utan i historisk, mening. Ty historien visar, att äfven de så kallade *medfödda* rättigheterna först med den lagliga friheten blifvit *förvärfvade*. Huru kunde t. ex. slafven äga dem, så länge han sjelf gälde för *ting*, ej för *person*? Han har förvärfvat dem med friheten. Och detta har i synnerhet skett i och genom det *Tredje Ståndet*, som sjelf i allmänhet till en så stor del härstammar ur slafveriet.

inses och *erkännas*. Dermed går långsamt, i följe af mänskliga väsendets natur, i hvilken det theoretiska och praktiska elementet, så aflägsna från hvarandra de ofta än må synas, dock äro ouplösligen förenade; så att hvad, som blir allmänneligen insedt och erkänt, också gör sig förr eller sednare uti verkligheten gällande. Det är det fortskridande *intellektuella arbetet* i samhället, eller hvad vi i det föregående kallat, *intelligensens vexande andel i arbetet*. Men intelligensen, — hvilken såsom anlag och förmåga kallas *förnuft*, — är, i sin verklighet och utöfning, *förståndet* af både tingens och personlighetens, af både naturens och frihetens lagar, och därför själf väsendtlig *lag*; hvadan den ock bringar under lag och regel allt, hvarmed den sysselsätter sig. Hvarje sådant dess arbete renar ämnet från det blott tillfälliga, enskilda, irrationella, hvaraf det nedtynges och fördunklas, och höjer det, med detsamma, inom det klara området af mäsklighetens gemensamma, för alla tillgängliga, egendom. — Denna tankans *renande* inflytelse är en ibland mäsklighetens största helsokrafter. Allt, hvad som inträder i ett stort och ljust sammanhang, förädlas derigenom, och förädlar. — Äfven det lilla får deri sanningens betydighet, liksom minsta vattendroppa afspeglar solen. — Till och med det äckliga, det för sinnena vidriga kan ingifva den renaste lycka åt tänkaren, som utforskar tingens orsaker och sammanhang *); — liksom det vedervärdigaste mäskliga elände ej hindrar spridandet och förnimmelsen af den själens vällukt, som förbarmandet med sig förer.

Vi ha i vårt nästföregående blad betraktat lagen för det mäskliga arbetets utveckling. Vi ha funnit, att det enstaka arbetet är det ofullkomliga, det osäkra: vi ha insett, att arbetet blir både säkrare och fullkomligare i samma mån, som det blir *gemensamt*. Gäller nu detta redan om det lägre, materiella, arbetet, så måste det destomer gälla om det

*) *Felix, qui potuit rerum cognoscere causas.*

högre, idéella; emedan *intelligensens vexande andel* i hela arbetet just är den regulator, som förbinder det högre och det lägre arbetet och underkastar bägge allmänna lagar. Desamma fördomar, hvilka vi anmärkt såsom fördömliga och skadliga i det lägre arbetet, måste således vara det ännu mer i fråga om det högre. Detta har likväl ej hindrat, att sådana fördomar just i arbetets *högre* sferer uppkommit, och derifrån spridt sig nedåt, eller rättare, med den tyngd, som utgör deras väsende, sänkt sig mot jorden. T. ex. den stationära industriens största fördom: *att arbetets profit är en gifven kvantitet, hvilken förminskas i samma mån, som den blir för flera tillgänglig* — är i sjelfva verket densamma, som yttrar sig i den stationära lärdomens gamla axiom: *att ljuset försvagas genom upplysningens spridande*. Bägge satserna äro träffande exempel på det blandade väsendet af en *fördom*. En sådan är nemligen merendels endera en falsk slutföljd ur en riktig förutsättning, eller en riktig slutföljd ur en falsk förutsättning. Det sista är förhållandet i närvarande fall. Ty *vore* arbetets profit en bestämd kvantitet, så vore dess fortgående delning också en tilltagande förlust; och *vore* ljusets afkastning, eller upplysningen, ett bestämdt ljuskapital, så skulle det nödvändigt försvagas på ju större yta det spriddes. Men lyckligtvis är förutsättningen, i ena som andra fallet, falsk. Arbete lifvar arbete, ljus tändes af ljus. *Och liksom arbetets värde i allmänhet stiger med dess gemensamhet, så stiger ock den upplysning, som är ljusets arbete i menskligheten, i samma mån, som flere blifva deraf delaktige*. Ty det finnes ingen enda människosjäl, som icke så vida är af sjelflysande natur, att de der infallande ljusstrålar ej skulle väcka nya; — Och Skaparens *Varde!* om ljuset fortgår än.

Stigande gemensamhet och ömsesidighet i kunskap är upplysning. Man klagat, att med upplysningens tillväxt nöd och förderf äfven tilltaga. Inskränkte man sig till påståendet, att de derigenom blifva *synbarare*, så är ingen-

ting deremot att invända. Tystnaden och mörkret ha i for-
 na dagar ansvarat för mycket. Men saken har äfven en an-
 nan sida. Man hörde fordom, säger man, mycket mindre
 oenighet, mycket mindre strid om rättigheter. Naturligt! —
 För att om någonting skall stridas, måste det först finnas.
 Men, om ock rättigheter i och för sig sjelfva äro i tankan
 från människan oskiljaktiga, så äro de dock dermed långt ifrån
 i verkligheten *erkända*. Erkännandet är första steget till de-
 ras verklighet, och detta erkännandet är *upplysning*, är en-
gemensam och *ömsesidig* kunskap. Finnes ej en sådan kun-
 skap, så finnes ej heller rättigheten, såsom sådan. Den slum-
 rar, den har ännu ej slagit upp ögonen. Den finnes då blott
 såsom *makt*, eller utgår från makten, såsom *nåd*, *gunst*
privilegium; men den finnes ej ännu såsom *rätt*. Emedler-
 tid utvecklar sig så väl kunskapen i allmänhet, som kunska-
 pen om rättigheter i synnerhet, ur en gifven yttre auktoritet,
 såsom utur sitt naturliga omhölje; tills det, som i början var på
 god tro antaget, eller genom myndighet beviljadt eller ålagdt,
 förvandlar och renar sig till insigt och rätt. Stridsämnen
 öka sig således nödvändigt i samhället med upplysningens
 framsteg. Läger man härtill, att med upplysningens tillväxt,
 hvilken är detsamma som intelligensens vexande andel i arbe-
 tet, människorna i afseende på tillfredsställandet af sina behof
blifva allt mer beroende af hvarandra, så har man en
nödvändighet för ögonen; af en i sanning förskräckande ka-
 rakter. — Och likväl är denna nödvändighet ingen annan än
 intelligensens egen inneborna *lag*! Och likväl är detta men-
 niskornas nödvändigt stigande beroende af hvarandra, ett
 förhållande, som *rättvisan* allt mer kan ordna, som *sed-*
ligheten allt mer kan förmildra, som *kärleken* kan göra till
 ömsesidig vinning! — *kan*, säger jag, — nemligen *allt efter*
som människan ställer sig till denna lag. Ty hon kan, i
 följe af sitt fria val, förneka och håna den: hon kan förvandla
 dess verkningar till lyckliga eller olyckliga. Men rubba dess
 giltighet förmår hon ej i ringaste måtto. Fram går denna lag,

som förer människorna allt närmare till hvarandra, fram går den oupphörligt, i tvedrägt, om ej i endrägt, i hat, om ej i kärlek, i ondo, om ej i godo, — källa till elände eller sällhet, civilisationens välsignelse eller förbannelse, — allt efter som hvar och en till densamma förhåller sig. — Men genomträngde, i ett och samma ögnablick, en rätt liflig känsla af denna sublimes, allt menskligt förbindande, nödvändighet i hela sitt djup det menskliga väsendet, — människorna vände sig om, och igenkände hvarandra för bröder.

Dessa betraktelser ha fört oss långt utom den enskilda staten, d. v. s. utom det, genom en egen regeringsmakt garanterade, borgerliga samhället. De leda oss till erkännande af andra, högre, vida mer omfattande former af mensklig samhällighet, än det borgerliga samhället. Detta sistnämnda står väl i ett innerligt vexelförhållande till dessa andra former, så att de utan staten ej skulle komma till rätt utveckling; men den samhällighet, som i dem yttrar sig, stannar ej vid statens gränser. Den går både längre och högre. Denna, utöfver det *juridiska* samhället gående, menskliga samhällighet är — den *intelligenta*, den *moraliska*, den *religiösa*. Vi måste hvar för sig betrakta dem. Det ämne, som vi för det närvarande behandla, tillåter oss icke att gå dem förbi.

Intelligensens värld! — Hvem kan utan häpuad och beundran betrakta den? *Det är världen*, — allt mer framträdande och ordnande sig utur den dunkla, chaotiska, förvirring, ur hvilken den först skall ha uppstått, men ur hvilken den dagligen allt mer utvecklar sig — för oss, för människan, för barnet, — i den mån *tanken*, för hvar och en och inom hvar och en, uppgår. Hvad lag, hvad ordning, hvad mått, hvad regel är, efterforskar, finner, känner och igenkänner han öfverallt, såsom en tankes, om också en *högsta* tankes, uttryck, — ifrån de lagar, genom hvilka stjernorna gravitera mot hvarandra i den yttre världen, till de inre lagar, som i kunskap, rätt, pligt, kärlek och tillbedjande förena menskliga väsenden. I hvarje jordiskt lif har han sin morgon och sin afton, uppgår

såsom solen ur natt och sjunker deri tillbaka. Men liksom den yttre solen oupphörligt lyser, ehuru ej på samma gång för alla, så vet äfven solen i tankans rike icke af någon verklig nedgång; och liksom naturen, äfven i nattens dunkel, bär vittnesbörd om att ljuset har der framgått, så hafva äfven de i natt sunkne släktens tankar ej med dem slocknat. De bära, i de minnen och verk, som äro deras uttryck, också vittne om ljuset, ja de ha fångat det och återstråla det, genom tidernas natt, såsom från en egen stjernhimmel. Enslig läser den förgängliga människan, gårdagens barn, denna det förflutnas stjernskrift: — *det är de dödas tankar*; — likväl upplysa, röra, förvåna och tjusa dessa tankar, liksom vore i dem en lefvande ande. *Och han är der, emedan han förnimmes, kännes och förstås*; liksom den i det jordiska lifvet ännu härbergerade anden också kan yttra sådana verkningar genom blotta sitt väsende och sin tillvaro, utan att han på långt när sjelf vet af alla dessa sina verkningar. Ty blott hvad hon verkar derigenom, att hon griper sig an och handlar, *vet* egentligen människan; det hon verkar genom hvad hon *är*, (hvilket innefattar summan och facit af alla hennes handlingar) *vet hon icke*. Men denna summariska, totala verkan af hennes väsende är likväl det egentliga och bästa i hvarje väsende. Sådana verkningar, som de döda på detta sätt ännu utöfva (totalintrycket af en hel karakter, som bäst uppenbarar sig sedan den är avslutad), hörer således till det bästa af hvad de lefvande äfven utöfva; och är ingalunda heller de så kallade namnkunniga intelligensers företrädesrätt. Det finnes intet i tysthet välsignadt minne, som icke verkar välsignande. Men en sådan verkan är öfver allt *lifvets* — ej *dödens*. — *Också lefva de döde*. — Och den, som mycket omgått med de dödas tankar, kan minst tvifla derpå.

Vi hafva härmed framställt, ehuru i en dag, som torde förefalla besynnerlig och egen för många, den stora *intelligenta* samhälligheten i mensklighetens arbete, — en samhällig-

het och gemensamhet, som ej blott omfattar de *samtidiga*, utan äfven *alla gångna* slägter.

Betraktelsen af den *moraliska* och *religiösa* samhälligheten förer oss likaledes vida utöfver det enskilda samhället. Man har sagt, att det borgerliga samhället är på *öfverenskommelse* grundadt. Visst är, att det i verkligheten allt mer utbildar och underbygger sig genom öfverenskommelse, och derigenom allt uttryckligare, på en grundval af samtyckt lag och rätt, befästar den naturliga auktoritet, hvarutur samhället historiskt utgått. Men, om öfverenskommelsen i en eller annan form, med tyst eller uttryckt samtycke, till en stor del framställer samhället i sin verklighet, så är den likväl hvarken tillräcklig att förklara samhälles möjlighet, ej heller uttömmar den samhällsbegreppet. All öfverenskommelse vore omöjlig, om icke, i all både kunskap och vilja, ursprungligen funnes någonting, i sig sjelf öfverensstämmande, hvarom man först ej behöfver komma öfverens. Det är klart, att detta ligger i sjelfva den förnuftiga varelsens natur, i dess förmåga af både kunskap, rätt och pligt. Vi ha kallat det *intelligensens lag*; men det är ock tydligt, att ordet *lag* i vanlig mening ej heller kan fullt uttrycka det, hvarom här är fråga. En lag bjuder eller förbjuder vissa handlingar; men här är ej blott fråga om vissa handlingar, utan om sjelfva den handlande förmågan. Att det finnes en inneburen lag i denna handlande förmåga, oberoende af all öfverenskommelse, är hvad hvar och en medgifver; men denna lag går då ej endast på vissa handlingar, utan på *hela* människans handlingssätt. Att den, såsom sådan, skall hafva karakteren af *ömsesidighet*, *gemensamhet* i allmänhet, inses lätt, men dessa, blott formella, bestämmelser innefatta en så oändlig rikedom af innehåll, att detta ej med ord kan uttryckas. — Denna lag är derföre ej heller blott ett *vetande*: den är *mer*. Den är väl ett, hos alla förutsatt, *samma* vetande, — *samvetet*, — men detta är, såsom sådant, på en gång både *begrepp* och *känsla*; hvaraf synes, att vi här vidröra sjelfva

det menskliga väsendets odelade rot. Karakteren af ett *helt*, enligt samvetets fordringar inrättadt, handlingssätt är ej blott *laglighet*, utan *sedlighet*; och, då man talar om den *moraliska lagen*, menas dermed denna innerligaste af alla lagar, som uttrycker sig i sjelfva *sinnelaget*.

Vi stå här vid den heliga källan af den *ursprungliga förbindelsen* emellan förnuftiga varelser. Vi ha sett, att en sådan förbindelse redan är förebildad i de *naturliga* banden mellan människorna, sådana dessa visa sig i särskilta samhällsband, ifrån dem, som förena *familjen*, till dem, som omfatta ett *folk*. Äfven dessa förbindelser öfvergå i borgerliga samhället till *rättsförhållanden*, genom af lag stadgade *öfverenskommelser* uttryckta. Så redan familjens första band, *äktenskapet* — så slutligen sjelfva ett folks, i lagar fastställda, förening eller *författning*. Men, just i den yttre rättens, ej blott *lofliga*, utan *nödvändiga* användande *) äfven på dessa ursprungligen naturliga band, visar det sig, huru litet någon yttre lag eller särskild öfverenskommelse kan uttrycka väsendtligheten af sådana, *hela* personligheten omfattande, förbindelser, såsom de, hvilka förena människan med *maka, barn, fädernesland*. Sjelfva *sedelagen* kan snarare blott hänvisa till hela deras innehåll, än beskrifva och bestämma det. Derföre *beder* man öfver sådana utsägliga förbindelser, eller förpligtar sig med sinnet, upplyftadt till *alla varelsers upphof*.

Det är ett *trohetslöfte*. Men *troheten*, i all förbindelse, är *hvad som väsendtligast uttrycker all sedtighets sanna karakter*. Öfver detta förbindande i all förbindelse är det *gudsfruktan*, som innerligast vakar. Det är *Religion*. — Och härmed hafva vi kommit till en höjd, eller till ett djup, der tystnad talar bättre än ord. — —

*) Nödvändigt — äfven i fråga om *äktenskapet*, emedan det kontrakt det innehåller, är inför staten familjens *lagliga* grund, och innefattar rättigheter, så för kontrahenterna, som för deras afkomma.

En tillämpning skall göra öfvergången till vårt egentliga ämne. Den *religiösa*, den *moraliska*, den *intelligentas* samhälligheten, hvilka vi nu betraktat, både föregå, genomgå och öfvergå det borgerliga samhället. Så vida de gå *utöfver* borgerliga samhället, visa de sig såsom de återstående banden, der stats-sammanhanget slutar, eller såsom *band emellan stater, nationer och slägten*. För öfrigt äro de i visst afseende både utom staten, och i ett annat afseende åter inom staten, samt i denna sista mening, *förberedande* stationer i mänsklig utveckling; ty det är *människor*, som staten förenar. Dessa förberedande stationer äro samhällets *uppfostrings-anstalter* och tillika dess *helgedomar*. De äro *tre*, — nemligen *hemmet* — *kyrkan* — och *skolan* — eller *familjen*, *församlingen* och *läroverket*. I alla yttrar sig den faderliga och moderliga vård, som hvarje äldre slägte egnar åt det unga, som skall intaga dess plats. Denna vård är väl en gemensam pligt för *alla*, och kan och bör äfven både gemensamt och af hvar och en utöfvas; men den har dock *trenne* så egna representanter, att staten gör bäst att lemna dem, *helt och odeladt*, hvardera åt sin bestämmelse. De äro *qvinnan* i huset, — *presten* i församlingen — och *läraren* i undervisnings-anstalten, eller i allmänhet den *moderliga*, den *andeliga* och den *verldsliga läraren*.

Familjen, kommunen, staten äro de grader, genom hvilka vi fört vår *Fattigvårdsfråga*. De äro äfven grader i *Läroverks-frågan*. Men de betraktelser, med hvilka vi slutade den förstnämnda frågan, och de, med hvilka vi nyss ledt oss tillbaka till den sistnämnda, hafva nödvändigt fört oss till ett högre mänskligt sammanhang, hvars uttryck är *menschlighetens egen intelligentas, moraliska och religiösa* samhällighet. Sambandet i alla dessa menschlighetens högsta angelägenheter är den renaste nödvändighet, nemligen intelligensens egen; hvilket ej hindrar, att den enskilda friheten kan olika förhålla sig till denna nödvändighet, allt efter, som den

vänder sig till eller från den, och dermed gör den för sig lydelig eller olycklig; och man kan ej heller neka, att ett större sammanhang, så i godo som ondo, allt mer visar sig i allt menskligt.

Det återstår, att af det anförda draga ännu en följd. Det är tydligt, att denna, allt mer sig utbildande, högre samhällighet skall inverka på alla de sociala gradationer, som den under sig innefattar. Denna verkan är i visst afseende *upplösande*. Det vill säga, den utplånar i den lägre samhällsorganismen allt det, hvarigenom denna isolerar och tillsluter sig för det högres inflytande; en afsöndring, hvilken sjelf redan är delens affall från det hela, hvarföre det hela förstörande verkar på den tillbaka. Men å andra sidan, då här är fråga, icke om ett mekaniskt, utan om ett lefvande och förnufdigt, och derföre i högsta mening, organiskt helt; så är delen äfven nödvändigt *ett helt för sig*, nemligen under villkoret af *harmoni*, ej af stridighet, *med det hela*. Under villkor af denna harmoni genomtränger ock andan af det hela, *renande och stärkande*, alla de organiska delarne. Hvilket i förevarande fall vill säga, både *familjen*, *kommunen* och *staten* organiseras sjelfva allt bestämdare och fullkomligare, ju mer den högre och högsta samhälligheten uti menskligheten utvecklar sig.

I staternas förhållande till hvarandra visar sig detta i ett, oaktadt deras yttre sjelfständighet, allt mer sig utbildande inre, af civilisationen verkadt, sammanhang, som gör att både fördelar, rättigheter och pligter allt mer såsom *ömsesidiga* måste erkännas. Det är intelligensens vexande andel äfven i nationernas arbete.

I hvarje stat, för sig betraktad, upplöser den högre samfundsandan alla de mot densamma stridiga samhällsbildningar, som vanartat till *stater i staten*, så att de endast inom sig, men ej utom sig, vilja erkänna ömsesidig rätt. Vi få härvid påminna om hvad förr blifvit sagdt. "Man skulle kanske ej egentligare kunna beteckna karakteren af den sociala om-

hvälfning vi dagligen hafva för ögonen, än med de orden: att staten är sysselsatt med utredningen af korporationernas bankrutt. — Visserligen har han derigenom fått *allt för mycket* på händerna, och underhjelpes han ej i tid af en *nylifvad associations-anda* (hvertill åtminstone syftningen och tecknen äfven visa sig), så blir han troligen ej uppgiften vuxen^{*)}. — Vi kunna nu tillägga: sprängningen af de, i exklusiva rättigheter förhårdade, korporationerna *frigör* just den naturliga *associations-andan*, hvilken också inom hela det, allt mer lagligen bestämda, gebitet af det *lofliga* derigenom yttrar sig i vida mångfaldigare gestalter, än förr. I industrielt och finansielt, i litterärt och vetenskapligt, i moraliskt och religiöst hänseende, visar sig denna associationsanda. Alla dessa bolag, sällskap, föreningar, på en gång verksamma för egna och för allmänna ändamål, höra till tidens tecken. Här är den med *arbetets tilltagande rörlighet äfven rörlig blifna korporationen*, i hvilken den nyare statens anryckande hjälptroppar börja blifva synliga; och den anda, som i dem är verkande, skall äfven gifva åt *kommunen*, — som så vida är jordfast, att den nödvändigt föreställer den *lokala* korporationen, — en lifligare och rörligare karakter.

Slutligen genomtränger den högre samfunds-andan äfven *familjen*, bestämmande allt renare *makars, barns, tjena- res* förhållanden efter principen af ömsesidig rätt och pligt. Det gäller i synnerhet om *äktenskapet*; en öfverenskommelse, som inför staten är familjens lagliga grund, och som, genom makarnas allt mer erkända lika rätt, på en gång blir, — om stördt af rättskränkningar, — *upplösligare*^{**)}, men, just derigenom frivilligt, kan blifva så mycket *fastare*. Äktenskapet har på en gång en *juridisk, moralisk och religiös* helgd, och kan i sjelfva verket ej *umbära någondera*; ty äfven

*) Litt. Bladet för sistl. September månad, s. 153.

***) d. v. s. de fall, i hvilka *äktenskaps-skillnad* är laglig, blifva allt nogare bestämda.

de lagstiftningar, som blott uppfattat det såsom ett *civilkontrakt*, förutsätta de andra högre betydelserna. Det är en *objektif* *), för både rättens och sedlighetens upprätthållande nödvändig, af christendomen först i sin rätta dag ställd *institution*, hvilken, såsom en statens moraliska grundval, till sin giltighet och varaktighet ingalunda kan göras beroende af ett blott *subjektif godtycke*, utan är så mycket heligare, som här, liksom vid en mensklighetens vagga, är fråga om kommande slägters väl och ve. Det står hvar och en fritt, att inträda i en sådan förening eller icke. Det är de blifvande makarnas pligt, att dessförinnan allvarligt pröfva sig sjelfva, om de med kärlek kunna uppfylla de skyldigheter, den äkta föreningen ålägger. Men vexlingen af tycken upplöser ingalunda föreningen, utan innehåller ett öndt, som pligtsmässigt *bör* motarbetas, och *kan* motarbetas (ty hvad vore menniskan, om hon ej kunde lära sig att älska sina skyldigheter?), så länge uppfyllandet af pligt i allmänhet — det vill säga *egen och mukans förbättring* — är i äktenskapet *möjligt*, — ej *längre*. Ty intet band gäller mot räddningen af en själ **).

Så verkar den högre samfundsandan, på en gång *renande* och *stärkande*, tillbaka på de väsendtliga samhällsbildnin-

*) Det *objektiva* i sedliga förhållanden är just det i dem till sin natur *ömsesidiga, gemensamma, allmänt giltiga*, hvarigenom de äro upphöjda ej blott öfver den ena partens, utan öfver bägge parternas, ja öfver allt enskildt godtycke.

**) Det flacka *raisonnement*, som vill upplösa äktenskapet efter det *subjektiva tycket*, eller, som är detsamma, *insinuerar* att det *går an* att afskaffa det, är alldeles af samma halt, som det, hvilket skulle förneka förbindelsen af pligters uppfyllande i allmänhet, så snart, genom vexlande tycke, detta uppfyllande ej skedde *rätt gerna*; emedan i alla fall den kärleksfulla afsigten vore det enda, som kunde gifva handlingen värde. Man skulle då kunna gå ännu längre i förvridenhet och rättfärdiga det största brott, t. ex. lönnmordet, i fall den kärleksfulla afsigten vore tillstädes, att dermed befordra en menniska till himmelriket. Om slikt theoretiserande kallas *genialitet*, så öfverensstämmer det med det bekanta påståendet om *Snillet* och *Galenskapens* förvandtskap; mot hvilket vi måste fortfara att protestera. Ty går det äfven an, att "den snille är i ett, kan vürma i ett annat;" så går det likväl alls icke an, eller kan på något sätt medgifvas, "att man äger snille för det man är galen."

gar, utur hvilka den sjelf först utvecklat sig; och det är så mycket nödigare att skarpt fatta detta, som det just är *svärmeriets* egentliga kännetecken, att blott kunna föreställa sig denna verkan såsom *upplösande*, så att, t. ex. i den mån den högre menckliga samhälligheten framträder, familjen, kommunen, staten skulle försvinna; då just motsatsen, nemligen — att de härigenom allt mer visa sig i sin äkta beskaffenhet, — är sanningen.

Hemmet — församlingen — skolan — hänvisande på familjens, kommunens, statens medverkan i uppfostringsväsendet — äro, i följe af det föregående, stationer i *Läroverksfrågan*. — Det töcken af orediga föreställningar, hvilket, såsom en seklets morgondimma, nu så vidsträckt betäcker jorden, har nödgat oss, för att rätt få dem i sigte, att stiga så högt våra vingar bära. De, som skänka oss någon uppmärksamhet, må derföre ock förlåta, om vi fortfara att tillryggalägga dessa stationer, för att så säga, fogelvägen; hvilken blott tillåter att betrakta föremålen i stort, men också snarast visar det stora sammanhanget. Ett drag deraf, gemensamt för alla stationerna, kunna vi genast angifva. De gripa in i hvarandra: de upprepa sig i hvarandra. t. ex. Hemmet återfinnes eller bör återfinnas i dem alla: den christliga församlingens vård och tröst genomgår dem alla; lära och undervisning äro kännetecken på dem alla. De upprepa sig äfven olika för olika åldrar, och repeteras såsom det synes i lifvets sednare hälft snarare i tillbaka- än i fram-skridande. Så drager sig ålderdomen allt mer tillbaka i *hemmet*. Och likväl är det i sjelfva verket ett *nytt* hem, en *ny* församling och en *ny* skola, som den går till mötes!

Med denna öfverensstämmelse ha likväl hvardera af dessa samhälligheter någonting eget. Detta visar sig äfven i deras förhållande till *staten*, hvilken gemensamt med dem, under den högre samfundsandans inflytelse, utbildar sig, men tillika sjelf föreställer eller bör föreställa denna högre anda; i följe hvaraf *staten* äfven för dem är *lagstiftande*. Dock måste

han med detsamma tillerkänna dem en viss *sjelfständighet*. Denna deras sjelfständighet erkänner staten genom respekterandet af trenne för hvardera oundgängliga vilkor (hvilka tillika äro vilkor för statens egen rätta verksamhet). De heta med sina namn *kärlekens* — *trons* — och *tankans frid och frihet* — tillsammans det *inre* samhällets klenoder. Till sitt värde och sin rätt, äro de före och öfver staten, hvilken också derföre till dem måste förhålla sig *skyddande*. Endast i *detta* afseende äro de hans gåfva. För öfrigt gifva de honom mer, än de emottaga. Eller rättare, då staten ej *blott* är det yttre samhället utan *äfven* omfattar det inre, det moraliska, det religiösa samhället; så kan endast i respekterandet af dessa all menskelig samhällighets klenoder, hvilka för den enskilde som för staten böra vara lika dyrbara, hålla öppen den bana, på hvilken det *lagliga* och det *frivilliga* i samhället — det af de enskilda beroende, det af staten bestämda och bestämbara — allt mer kunna närma sig och sammanstämma. Ty samhället är ej annat än ett ömsesidigt sammanhang och beroende af viljor, som allt mer utvecklar sig. *Känslan* af detta ömsesidiga beroende — *tron* på att det kan förenas med friheten, emedan både beroendet och friheten utgått från alla varelsers goda och rättvisa upphof — samt *insigten*, under hvad vilkor beroendet kan med friheten förenas — äro *tillsammans den uppfostran samhället ger*. Hvaraf, — då det är hvars och ens både behof, pligt och rätt att uppfostras, — äfven följer, att *uppfostran är en statens och alla medborgares gemensamma angelägenhet*.

Den uppmärksamme finner redan i det nyss sagda antydtyd, hvad som företrädesvis är hemmets eller familjens — hvad som företrädesvis är församlingens eller kyrkans — hvad som företrädesvis är skolans eller det egentliga läroverkets andel i uppfostran; hvarvid vi tillika påminna om hvad redan blifvit yttradt, att dessa stationer upprepa sig i

hvar-

hvarandra, så att läroverket, i sitt stora hela, äfven kan sägas omfatta dem *alla*; ty det är ostridigt, att lära och undervisning från all slags uppfostran är oskiljaktig. Hvad vi anfört om *uppfostran*, såsom varande nödvändigt en *gemensam* angelägenhet, lämpar sig således särskilt på *undervisningen*, och förer till följande sanning: *För alla tillgängliga, för allas behof lämpliga, undervisnings-anstalter äro samhällets gemensamma både pligt och interesse.*

För att åter afgöra, i hvad mån läroverket är och allt mer blir egentlig *statsangelägenhet*, måste vi fästa uppmärksamheten på tvänne omständigheter. Först visar sig en egen förvandt-skap emellan staten och skolan derutinnan, att läroverket, i sin egentliga mening, alltid blifver det tillgängligaste medel, hvarigenom staten sjelf kan inverka på bildningen; hvarföre han ock måste tillgripa *skolan*, för att både *ersätta* och *fortsätta*, hvad som i den enskilda omsorgen, i familjevården, eller i församlingsvården, i afseende på uppfostran, brister eller fordrar fullbordan. För det andra är tydligt, att läroverket, i sina högre grader, allt mer vexer ifrån familjen och kommunen, och träder staten närmare under ögonen, ju mer det utvecklar sig till sjelfständig kunskap. — Då nu en sådan sjelfständigare kunskap alltid bör finnas hos *Läraren*, så kunna vi genast och på förhand antaga: *att alla inrättningar, för lärares bildande, företrädesvis hemfalla till statens omsorg.*

Denna fordran har, nu för tiden, fått en både högre och mer omfattande betydelse, än förr. Fordom gjorde kyrkan, — den tiden hon ensam representerade intelligensen i samhället, — anspråk på att också ensam bilda läraren. Allt som det verldsliga samhället inträdt i denna representation, har det funnit sig böra dela samma omsorg med kyrkan. Ej blott *kyrkotjenst*, utan *statstjenst*, blef läroverkets ändamål. Man fick ett lärdt stånd *bredvid* det andeliga ståndet. Långe hade väl likafullt den verldsliga lärdomen förnämligast rum i kyrko-

herberget; men den, för statens eget behof erforderliga, bildningen blef snart så mångfaldig, att den andliga lärdomens gamla privilegium, att under sig innefatta äfven den verldsliga, och derefter bestämma undervisningsverket, måste förefalla allt obehvämare; i synnerhet sedan äfven Adeln, — det fordna krigsståndet, — i verkligheten mest blef *statstjenst*, hvartill den äfven genom lärdom borde göra sig skicklig. — Slutligen kommer det för en dag, att *intelligensen* i samhället ej blott är *kyrko-arbete*, eller *stats-arbete*, utan har sin andel och en ständigt vexande andel i *hela det mänskliga arbetet*. Intelligensens härigenom allt mer vidgade representation i samhället blir äfven nödvändigt hans fortgående *emancipation* undan de blott yttre banden; hvilket i närvarande ämne vill säga: att *Läroverksfrågan* hvarken är uteslutande *kyrkans* eller uteslutande *statens*, utan är *medborgarens* och *människans*. — Och detta är äfven den synpunkt, under hvilken vi gå att uppfatta läroverkets hufvudsakliga afdelningar, sådana dessa för oss framställa sig i *folkskolan*, *lärdomsskolan*, *högskolan*; — hvilka vi nu särskilt vilje betrakta.

1:o Att staten *förutsätter* föräldravården och församlingsvården, i fråga om det uppvexande släktet, är faktiskt i allt christligt samhälle erkänt. Ur föräldrarnas hand öfverlemnas ungdomen åt församlingens lärare, — för att, efter en, gemensamt i hemmet och kyrkan emottagen, christlig lära, aflägga derom sin högtidliga bekännelse, — för att, genom den heligaste handling, upptagas såsom en, från detta ögonblick själf för sina handlingar ansvarig, medlem uti församlingens sköte, och att, från samma stund, bära denna moraliska ansvarighet äfven inför *lagen*. Ur familjens och kommunens händer emottager derföre staten sina medborgare: och länge nöjde den sig med att anse föräldravården och församlingsvården ha gjort nog för *hopens* uppfostran; under det den deremot för *kyrkotjenst* och *statstjenst* stiftade egna undervisningsanstalter. Sin pligt att gå längre har staten fått lära genom

erfarenheten af de olägenheter, för hvilka den utsätter sig genom uraktlåtenheten. Ty uppfostran blir, med civilisationens tillväxt, *nödvändigt* allt mer en allmän angelägenhet. Och då en försummad pligt vanligen medför sitt eget straff, så är det äfven, i följe af en slags vedergällningsrätt, som den moderna staten, i stället för att upplysa först och straffa sedan, har nödgats straffa först och upplysa sedan, d. v. s., *i brist af tillräcklig skol-vård, förvandla sina fångelser till uppfostrings-anstalter för den oupplysta, villfarande hopen*; en åsigt af statens uppfostrings-skyldighet, hvilken i synnerhet genom *korrektions-systemet* gjort sig gällande. — Utslaget deraf ha vi tillräckligt belyst i vår fattigvårdsfråga. Om sin *allmänna* uppfostrings-skyldighet har staten således låtit påminna sig, genom fattigdomen, genom eländet, genom brotten. Men såsom vi, öfverhufvud i behandlingen af dem, funnit skäl att betvifla verksamheten af de blott *negativa* medlen, så synes det så mycket mer vara tid, att staten ser sin uppfostrings-skyldighet från den *positiva* sidan, och i den bedröfliga nödvändigheten, att slutligen ha måst applicera uppfostran såsom ett *straff* för den oupplysta hopen, finner den starkaste uppmaning, att i stället meddela den såsom en verklig *välgering*. Erfarenheten inskräper, såsom en allt mer hjudande nödvändighet, att det är ej nog för staten, att *förutsätta* familjevården och församlingsvården i fråga om uppfostran: den måste *ersätta* hvad i dem fattas samt *fortsätta* hvad i dem är otillräckligt och behöfver att bringas till fullständighet. Han måste på en gång stärka deras förmåga att uppfylla sin pligt och underhjelpa oförmågan. Han måste vaka ifrån sin högre plats öfver fader och moder, och, der det behöfves, träda i faders och moders ställe. Och Staten måste nu mera erkänna denna sin förbindelse, ej blott med afseende på ett visst stånd (t. ex. derigenom, att han är öfverförmyndare för adlig ungdom, eller derigenom, att han, till sin egen tjänst, uppfostrar ett lärdt stånd): han måste erkänna den i vården *om hela landets ungdom*; hvarigenom

han ock till *folkskolan* nödvändigt träder uti ett innerligare förhållande än förr.

Det kan ej ha undgått läsaren, att vi, i dessa sednaste våra gemensamma betraktelser, i synnerhet uppfattat *kommunen* såsom den lokala, i gemensam gudstjenst och lära förenade, *församlingen*. Orsaken är, att denna, ur den *primitiva christliga kommunen* härledda, karakter, under alla vexlingar, är i allt christligt samhälle hos kommunen outplånlig, och hos densamma allt mer måste, såsom en samhällets lifsprincip, utveckla sig. Men det christliga samhället omfattar äfven *verldslig* lära och *verldsliga* intressen, under synpunkten af *christlig* pligt, ju mer det verldsliga samhället genomtränges af christendomens anda; hvilken ingen annan är än erkännandet af ömsesidigheten i mensklig rätt och pligt. Det är *christlig upplysning*. Och sammanfattar man härmed, hvad förr blifvit yttradt om *intelligensens nödvändigt vexande andel* äfven i det *industriella* arbetet, så framstå *den moraliska, religiösa och intellektuella odlingens förnämsta både medel och resultat*, såsom *folkskolans föremål* *).

Det visar sig ett stort sammanhang, så väl mellan läroverkets högre och lägre afdelningar, som emellan läroververket i det hela och odlingens gång i allmänhet. Med tiden mångfaldigas både odlingens medel och resultat; och de ökas i *samma* förhållande, så att ju flere och tillgängligare odlingsmedlen blifva, ju flere och tillgängligare blifva äfven odlingens resultat. Det är öfverallt fullkomnade kommunikationer, som underlätta arbetets gemensamhet, och det är arbetets gemensamhet, som gör arbetets frukter åtkomligare för en hvar.

*) Detta lärer förmodligen ock medgifvas af *Tegnér*; i hvars sednaste missnöjda utfarer hans vänner, om också ej allmänheten (ty allmänheten hvarken är någon vän eller får behandlas såsom sådan), snarare igenkänna ett varm hjertas förtret öfver de oarter, som fäst sig vid den sak, hvilken hans ungdom och mandom älskat och försvarat, än en otro eller ett affall. Att så förhåller sig, derpå tviflar ingen, som älskar och förstår att se in i en rättsskaffens och ädel själ.

Just derigenom blir det äfven möjligt, att den som sjelf, äfven på långt när, ej innehar alla odlingens medel, likväl kan blifva delaktig af resultaterna, och tillegna sig dem, så vidt de för hans behof och bestämmelse äro nödiga. Läroverket visar blott en methodisk reduktion och abbreviation af detta stora förhållande. *Folkskolan* är läroverkets första, och tillika dess mest omfattande, afdelning. Den kan merendels endast meddela de oundgängligaste odlingsmedel, — att *läsa* och *skrifva* modersmålet, att *räkna*, *sjunga*, *teckna* för de allmännaste och nödvändigaste behof. Så mycket rikare måste den vara på hvad i *resultater* är allmännast begripeligt och användbart; och då, för att rätt meddela detta, fordras full insigt i dessa resultater till hela deras innehåll, så bör folkskolan ej heller emottaga dem ur den *medelmåttiga*, utan ur den *högsta* bildningens hand. Detta är *folkskolans* nödvändiga sammanhang med *högskolan*, ja med en ännu högre, om den kan finnas; och att methodiskt och med afsigt utbilda detta sammanhang, blir så mycket viktigare, ju mer förvillande, för en okunnig, den vexande mångfalden af odlingens både medel och resultater, blifver. Det får ej om läroböcker och undervisnings-skrifter heta: *godt nog för folkskolan*. Endast det *bästa* är här (såsom i flera andra fall) *godt nog*. — Att författa goda läroböcker för folket i *Religionslära* (katekes), i *moral* och *politik* (medborgerlig katekes), i *naturlära* (bondepraktika), i fosterländsk och allmän *historia* och *geografi*, hörer till lärarens och vetenskapsmannens högsta uppgifter, — och är, genom den *korthet*, *klarhet* och *kärnfullhet*, som dertill erfordras, ej minsta beviset på, att han både fullkomligt är mästare af sitt ämne, och tillika, att det blifvit folk af honom sjelf.

Men läroboken verkar först rätt genom läraren, hvarföre denne måste till folkskolan komma ur det *högre* läroverket; och han kan, om vi ej bedraga oss, så mycket lättare ur det andliga läroståndet komma dertill i Sverige, som

här antalet af prester ej blott är mångdubbelt större nu än i någon föregående tid, utan i vårt land vida betydligare än hos våra trosförvandter i Tyskland, Danmark och Norrige *). Vi ha förr fästat uppmärksamheten derpå, huru väl detta öfverensstämmer med *folklärarens* kall, liksom med karakteren af hvad vi nyss kallat *christlig upplysning*. Om blott de större, fasta, skolorna i församlingarna äga sådana lärare, så är dermed redan mycket vunnet, och de kunna, genom bildande af skickliga elever, sträcka sitt inflytande till de smärre, till de, genom nödvändighet, ännu ambulatoriska skolorna och till familjerna. Så bildas en *vexelundervisning* i stort, ännu viktigare än vixelmethoden i smått; churu vi, om den sednare inskränkes till de derföre tjenliga ämnen, ej vilja förkasta dess användbarhet. Denna visar sig likväl företrädesvis uti inlärande af hvad vi ofvanför kallat odlingens *första medel* (läsa, skriva, räkna o. s. v.). I meddelandet af odlingens *resultater* kan den deremot blott tillerkännas en underordnad vigt; och i afseende på *Religionsundervisningen* har den i synnerhet visat sig otjenlig **).

*) Jfr. Litteratur-Bladet för Juli 1838, der både auktoriteten och beviset för detta påstående finnas.

***) Vi bifoga följande yttrande af en lika skicklig, som erfaren, presterlig barnalärare, Herr *Oldberg*, afgifvet mot slutet af förlidne år, i en berättelse till Direktionen öfver H. K. H. Hertigens af Upland Folkskola i Upsala stad. "Genom en flerårig erfarenhet (Herr Oldberg har varit lärare i 8 år för ett ganska betydligt antal lärjungar) anser jag mig hafva hunnit stadga mitt omdöme om så väl sjelfva vixelundervisnings-metoden, som dess användande på olika slags läroämnen, och vill jag nu i största korthet yttra mina enskilda tankar. Vixelundervisnings-metoden är en god *nödhjelp*, der barnens antal är så stort, att läraren icke hinner sjelf meddela undervisning åt alla. Den medgifver och åsyftar derjemte en för första undervisningen lekande och derigenom för barnåldern lämplig behandling, med beräkning att stundligen väcka ambitionen. Den bildar till raskhet och bestämdhet i tal och handling samt nogrann ordentlighet i allt, äfvensom den bereder barnen tillfälle, att, genom meddelande af sina små kunskaper åt andra, mindre försigkomne, kamrater, sjelfve vinna mera säkerhet. Dock har äfven min erfarenhet bekräftat det allmänna omdömet, att vanligen denna method endast fullt motsvarar ändamålet, så vida den användes vid inöfandet af mekanisk färdig-

reform är i detta afseende nödig med *vexelskolorna*: liksom den hastighet, hvarmed de i dessa skolor inhämtade färdigheterna inläras, blott leder till en lika snar glömska; om ej *söndagsskolan*, såsom på en gång repetition och continuation af *vexelskolan*, med densamma förenas, och efter densamma vidtager.

2:o *Lärdomsskolan* utmärker sig genom ett så fullständigt meddelande af odlingens medel, att lärjungen teoretiskt ledes till resultaten, hvilka han sedan äger att praktiskt använda, i stället för att han i folkskolan genast emottager resultaten i praktisk och användbar form. — *Lärdomsskolan* är derföre väsendtligen *förberedelse* till *högskolan*: hvilken deremot, på sätt vi redan nämnt, sjelf återverkar på folkskolan, och således föreställer hjertat i kretsloppet af läroverket. Vi ha åt den afdelning af läroverket, som vi kalla *lärdomsskolan*, redan egnat en temligen utförlig afhandling *),

het. — Men, för att lära barnen förstå och behjerta hvad de läst i sin katekes och bibliska historia, måste naturligtvis den Lancasterska monitörs-undervisningen vara alldeles otillräcklig. Med erfarenhet häraf, har jag i flera år använt söndagsmorgnarna under den kallare årstiden, för att förklara och på mina lärjungars hjertan lägga de viktigaste af religionens sanningar och bud. Dessa stunder tycktes mig äfven alltför otillräckliga, hvarföre jag vid Direktionens sista sammanträde utbad mig tillstånd, att få för samma ändamål använda några lärotimmar under veckan, — och gläder mig i hoppet att något på tiden dermed skall uträttas för den angelägnaste undervisningen. I förening härmed hoppas jag vinna andra fördelar, som för en rätt barnauppfostran äro af yttersta vikt. Raskheten i skolan urartar så lätt till hårdhet eller fräckhet. Det stormande kaserntlifvet medgifver icke lugn eftertänka. De tysta timmar, då hela barnaskaran sitter stilla för att höra och behjerta lärarens frågor, undervisning och förmaningar, skola, jag hoppas och önskar det, väcka mildare känslor, leda till barnslig sedesamhet och nödig eftertänka. Om dessa omständigheter förbises af våra folklärare, torde både lärare och metoden någon gång rättvisligen anklagas, såsom i mer eller mindre mån vållande hårdhet och oföretänksamhet hos den lägre folkskolläroverksamheten. Lärarens första uppgift måste väl vara, att bilda barnen till fromma och förståndiga christna. Den står ock väl tillsammans med den andra, af allmänna rösten högt påkallade, att nemligen meddela dem så kallad populär bildning. Det ena som det andra kan medhinna, om barnen under sina läroår begagna skolan.”

*) Litteratur-Bladet för Oktober, 1838.

hvilken vi här åberopa, och om hvars hufvuddrag vi endast korteligen vilja påminna. — De voro: — att liksom Läroverket i sitt hela visar en methodisk reduktion af upplysningens process i samhället till det uppvoxande slägtets bästa, så visar sig denna rationella reduktion så mycket nödvändigare i Lärdomsskolan, ju mångfaldigare, med odlingens medel, de läroämnen blifvit, som der fordra inträde; — att en sådan reduktion i sjelfva verket är lika möjlig som nödvändig; — och att derigenom de särskilta skolor, som man utmärkt under namn af *Real-skola* och af *egentlig Lärdomsskola*, i sjelfva verket kunna och böra *sanmanfalla*, på sätt, som i nämnda uppsats är föreslaget. — Till dessa satter äga vi här blott utrymme att bifoga ett par anmärkningar, den ena angående det hela af förslaget, den andra angående en särskilt del deraf.

Redan den omständigheten att Sverige, i motsats mot Tyskland, ej äger hvad der kallas *Real-skola*, eller åtminstone blott första uppräningen dertill i våra Apologistier, och att således ena hälften, af hvad som skulle förenas till ett helt, hos oss knappt kan sägas existera *), är en ej ringa svårighet vid inrättandet af det hela. Att den likväl ej är oöfvervinnelig, har en af Sveriges Biskopar **) visat, hvilken till den stora förtjensten att, i den af Konungen tillförordnade komiteén till granskning af Undervisnings-verken, redan ha framställt idén af en sådan skolans helhet, lagt den ännu större förtjensten, att i det stifts undervisnings-anstalter, hvilket åt hans vård är anförtrödt, hafva banat en lycklig väg äfven för verkställigheten, — visserligen under modifikationer, egna för hans uppfattning af saken, men om hvilka jag

*) Att genom exempel af skolor, tillhörande denna läroverkets andra hälft, ett begrepp om den må väckas och spridas, måste göra det önskligt, att sådana, till en början, äfven *särskilt* finnas. Men just deras utbildning leder i vår tanka till förenig med den omfattande lärdomsskolan, hyaraf real-skolan blott är en beståndsdel.

**) Biskop Agardh.

föga finner mig berättigad att tvista, då här både tanka och verkställighet gått tillsammans. — I Tyskland, — der Realskolan längesedan är inhemsk, men der man i allmänhet erfarit ringare både lif och tillopp i dessa skolors *högre klasser* *) (i vår tanka ett skäl *mot* förslaget att just afsöndra dessa såsom egen real-skola, och ett bevis *för* vår sats, att de bäst trifvas tillsammans med undervisningen i den högre lärdomsskolan) — i Tyskland, säger jag, har fordran af denna gemensamhet och enhet i en, realstudierna äfven omfattande, lärdomsskola allt mer börjat göra sig, både theoretiskt och praktiskt, gällande; och då, i de sednaste oss tillgängliga underrättelser, vi finna vid gymnasier i Braunschweig, Dresden, Düsseldorf, Ulm, Berlin, Salzwedel, Stralsund, Guben och Potsdam en sådan *förening* af högre Real- och Lärdomsskola, fast på olika sätt, verkställd, så saknar redan tanken ej erfarenhetens prof **).

Den omständighet, till hvilken vi särskilt vilje återkomma, är den sena — i mångas tanka alldeles för sena — början med *Latinen*; hvilket språk *vi* deremot, ifrån och med tredje klassen, ansett böra vara *gemensamt* läroämne för *hela* skolan. Vi finna i en af Tysklands bekantaste lärda tidningar följande, om också ej i alla detaljer dock i det hela fullkomligt med vår öfverensstämmande, mening om latinläsningens *början*. "Utan tvifvel kunna intill trettonde året eleverne af lärdoms- och industri-skolorna njuta *lika* undervisning. En ändamålsenlig Religionslära såsom grundläggning, naturhistoria, så mycket som är nödigt att derpå väcka uppmärksamheten,

*) Jfr Det offentlige skolevæsens forfatning i adskillige tyske stater, tilligemed ideer till en reorganisation af det offentlige skolevæsen i Kongeriget Norge af Fr. Moltke Bugge, Christiania 1839, 3 Tr — ett ganska förtjenstfullt arbete, det bästa jag känner om det Tyska skolevæsendet, och i grundlighet och pålitlighet vida öfverträffande den berömde Cousins framställning deraf. I vår hufvudsakliga grundsats instämmer likväl ej den Norske författaren, eller rättare är skiljaktig i fråga om medlen för målet.

***) Jfr Blätter für Litterarische Unterhaltung d. 14 Nov. 1839.]

grundlig grammatikalisk undervisning i modersmålet *) och i elementerna af geometri och arithmetik, samt öfning i frihands- och planteckning bilda en lärjunge, som efter det 13:de året, sedermera endera i den industriella eller den lärda riktningen kan göra raska framsteg. Alla invändningar häremot af det klassiska systemets anhängare nedslås af erfarenheten. Hvem har ej i de Saxiska skolorna ofta nog haft tillfälle att iakttaga, huruledes 12 till 13-årige bondgossar utan all kännedom af gamla språken, inom ett eller två år, deri öfverträffa sina kamrater ur staden, hvilka ifrån 8:de året blifvit plågade med Latin och Grekiska? Insigtsfulle skollärare ha redan så ofta gjort försöket, att man ej vidare borde tvifla på lämpligheten af en sådan förändring i vår skolundervisning **). — Jag tillägger, såsom uttryck af min egen fasta öfvertygelse, att vid den höjd, hvartill den rationella språkläran nu hunnit, en för ungdomen *grundligt bildande språk-undervisning kan gifvas i och genom hvilket bildadt språk som helst*; så att språkens komparativa vigt alldeles ej kommer att bero på det barnliga företrädet i afseende på frågan: med *hvilket* skall lärjungen, näst efter modersmålet, *börja*? — utan på språkens verkliga värde, sådant detta i deras *Litteratur* uppenbarar sig. Hvilket jag ock oförgripligen förmenar är den *rätta klassiska ortodoxien*.

3:o Folkskolan är genom sin karakter ett helt för sig. Inskränkt till meddelande af de färdigheter, som utgöra de allmänaste odlings-medlen, måste den likväl tillika i sig upptaga odlingens förnämsta resultater i populär form; och denna folkskolans beskaffenhet kan, till hvad höjd läroämnen inom den ock må drifvas, dock ej väsentligen förändras. Odlin-

*) I vår tanka tillika äfven i ett främmande språk, hvartill vi föreslagit det Tyska.

**) Recension af Code Universitaire, or lois, statuts et reglemens de l'Université de France uti Ergänzungs-blätter zur Hallischen Allg. Litteratur-Zeitung. Julius 1838, N. 62.

gens resultater kan den ej sjelf theoretiskt *förarbета*; den måste *emottaga* dem till praktiskt bruk. Likväl är ej detta så till att förstå, som skulle detta emottagande vara blindt och blott passivt. Den sista reduktion af ett odlingens resultat är den, hvarigenom det göres skickligt att blifva allmän egendom; Och *profvet*, huruvida denna reduktion lyckats, är alltid en appell af den särskilda vetenskapen eller konsten till det *gemensamma* behovet, känslan, omdömet, med ett ord till hvad som kallas *sens commun* eller *sunda förnuftet*. Detta blir visserligen åter, genom inflytelsen af vetenskap och konst, allt mer upplyst; men att det sjelf föreställer en förmåga, eller rättare en sammanfattning af förmögenheter, som på en gång uttrycker det högsta och det djupaste i det menliga väsendet, ses deraf att de *störste reformatorer äro de, som opererat direkt på allmänna omdömet och känslan*. — Det kommer deraf, att de sjelfve varit lefvande personliga representanter af dessas innersta och högsta krafter — *menniskor*, som verkat på *menniskor*, derigenom att de uppenbarat det bättre och ädlare i menskligheten. Det är denna verkan från själ till själ, från hjerta till hjerta, som stundom, lik en ljusstråle, går genom historien. Man igenkänner derpå de *moraliska* och *religiösa reformatorerna*; — och då desse, de högste af alla, alltid dragit sin sak direkt inför *folket*, så är svårt att påstå, det de misstagit sig om forum.

Lärdomsskolan är deremot ett helt för sig, endast i förbindelse med *högskolan*, som är dess mål och fulländning. Så vida den förra ännu blott är förberedande, saknar den en sjelfständig karakter. Den får denna endast genom den sednare. Lärdomsskolan går ut på att meddela de färdigheter, som äro odlingens medel i all den utsträckning, som fordras, på det lärjungen i undervisningens högsta stadium må sjelfverksamt kunna tillegna sig odlingens resultater. Denna sjelfverksamhet förutsattes väl vid all undervisning, men i mer och mindre grad; ty i de förberedande stadierna måste lär-

jungens minne, känsla och inbillningskraft taga mycket på förskott, som han först sedermera lär sig att i sitt *sammanhang* fatta och förstå. — Ljuset af det högre sammanhanget i menskliga sakerna uppgår hos en hvar med aningen af den *högre menskliga samhälligheten*, om hvilken vi talat. *Det är denna aning, som fyller ungdomens bröst.* Det är en epok i lifvet och en stor förvandling. I stället för att i barn-domsåldern det högre för lärjungen endast finnes genom läraren, som meddelar det, omvändes nu förhållandet. *Läraren sjelf gäller endast genom det högre, hvars tolk han är.* Hans förhållande till lärjungen är ej mera blott ett *faderligt*, — det blir ett *broderligt*, — om också alltid den äldre brodrens till den yngre.

Det låter såsom vi skulle tala om *skolan*, — och vi tala om *menniskosläget*, som också har sin skola, i hvilken den nämnda epoken redan framträdt. Ty, då tiden vardt fullbordad, kom den *sanna människan*, — *Guds Son* och *människans son* — i världen; och i uppenbarelsen, att *han* var vår broder, lärde människorna känna hvarandra såsom bröder. Med detsamma gaf han äfven *vetenskapen lös* *) undan all yttre myndighets bojor; och om *fribrefvet* sent blifvit förstådt, så är det likväl längesedan gifvet.

Högskolan är den ort i undervisningen, der vetenskapens fribref göres gällande. Det lyder på *sanningens frihet*. Och han, som gaf det, visste väl att förlika den djerfhet, som ej fruktar för några följder, då den är på rätta vägen stadd, med den ömhet, som ej ens vill sönderbryta en krossad rö, ännu mindre förarga den fromma enfalden; för hvilket han äfven uttryckligen *varnar*. — Hvad är det, hvori denna djerfhet och denna ömhet, långt ifrån att vara sins emellan fiendliga, tvertom innerligen sammanstämma? Det är på bägge sidor samma *enfaldens sublimitet*, — som är öfver konsiderationerna, — som aldrig ett

*) Sanningen skall göra eder fri.

ögonblick betänker sig i fråga om sitt förhållande till det erkänt rätta och goda; emedan det *bästa* alltid för öfvertygelsen är lifligt närvarande, — som öfverallt afser det väsendtliga, det eviga, i stället för det tillfälliga, det timliga, — som, lik de förste christne, ej vill veta af någon *kompromiss med samvetet*, det vare sig i *handling* eller *lära*, — som förmenar att, i ena som andra afseendet, verlden ej behöver något fusk till sin välfärd; emedan denna sublima enfalld tror på en Gud, en Försyn. Det ödmjukaste sinne, det djerfvaste mod, den högsta vetenskap, den enfaldigaste sanningskänsla äro *lika enkla storheter* i denna tro, i hvilken åtskilnad ej finnes till personen. Kärleken och sanningen äro båda lika aflägsna från trotsigheten, som de förkasta det så kallade fromma bedrägeriet. *Ty det finnes ingen sann kärlek, som ej är sanningskärlek.*

Hvad vi sagt, om *högskolans* och *folkskolans* innerliga förvandskap, har genom dessa betraktelser blifvit ställt i ett tydligare ljus. Vi draga deraf en annan vigtig följd, att, nemligen, *det företrädesvis praktiska i det menskliga vetandet ligger i dess högre ideella, ej i dess lägre materiella, del*, och att, om den *högre* praktiken, — den moraliska, den religiösa, — fattas, den *lägre* med alla sina konster ej kommer långt, utan endast sprider och söndrar sig — fruktlöst och rastlöst — i alla möjliga riktningar; besannande språket, att menniskan lefver en liten tid och är full af orolighet.

Sammanfatta vi, under namn af de *moraliska vetenskaperna*, vetandets högre ideella innehåll och föremål, så är det endast i närmaste förening med dem, som de *fysiska vetenskaperna*, hvilka vanligen företrädesvis kallas de praktiska, erhålla, både i och för sig sjelfva och i anseende till sin theoretiska grundläggning, lif och rätt hållning. Att de förstnämnde äro af en högre och allmännare praktisk natur, ses äfven af deras naturliga förbindelse med *historien*, som förvarar odlingens stora praktiska resultat. Därföre ha vid högskolan de moraliska vetenskaperna ej blott etablerat sig såsom

theori, utan tillika der uttryckt sitt sammanhang med det högsta praktiska, som visar sig i ett samhälles religion, lagstiftning och helsovård. *Teologi, juridik, medicin* äro de *högre* praktiska vetenskaperna, alla utmärkta genom sitt innerliga sammanhang med *filosofien*, som åter är de moraliska vetenskapernas hjerta. Detta stora, på en gång vetenskapliga och praktiska, sammanhang är högskolans idé såsom läroanstalt; och *den, som i läro-anstalten spränger detta sammanhang, förderfvar den.*

Det är ett vanligt inkast att, genom både odlingsmedlens och odlingsresultaternas förallmänligande i vår tid, högskolorna uppbört att representera nämnda stora sammanhang, som vida fullständigare genom bokprässen skall representeras. Invändningen påminner om den fördom, som endast kan tänka sig den högre menliga samhälligheten, såsom nödvändigt upplösande den särskilda sociala korporationen *). Högskolan är äfven en sådan, och den högsta i läroverket. Dess formella karakter utgöres af muntlig, personlig lära för en till mandomskraft mognande ungdom; hvarföre ock läraren, såsom vi redan anmärkt, här står till lärjungen ej blott i ett faderligt, utan äfven i ett broderligt förhållande. Det är denna *personliga vaxelverkan*, emellan läraren och en för vetenskapens fordringar redan känslig ungdom, som ifrån boklärdomen, med sin blott läsande publik, skiljer den akademiska. I allmänhet kan ingen del af läroverket utan den personligt verkande läraren tänkas, och minst kan han undvaras, der fältet för hans verksamhet är störst. *Universitetet* **) kan derföre ej heller förflygtigas blott till en allmänlighet, som är öfverallt och ingenstädes. Det är nödvändigt äfven en lokal-korporation, ehuru af en allmän och fri natur. De medeltidsdrag univer-

*) Jfr ofvanföre s. 241.

**) Om denna benämning af ålder äfven ägt en skråaktig bemärkelse, så är det likväl ej en sådan betydelse, utan den universella tendensen, som uttryckte sig i uppkomsten af dessa, med tredje ståndet egentligen samtida stora, vetenskapliga korporationer, som i dem var och ännu är det väsendtliga.

sitetet, såsom korporation, nu mera har att aflägga, — och i Europas mest civiliserade länder äfven till den grad aflagt, att dessa drags bibehållande på några ställen blott kan anses såsom en antiqvit, — äro *egen jurisdiktion* — så vida den ej blott är disciplinär — och *egen finansiell administration*. Men en *vetenskaplig, genom muntlig lära verksam, korporation*, hvaruti, såsom i en brännpunkt, alla de särskilda riktningarna af hela läroverkets arbete sammanlöpa, och hvarifrån de sedermera i praktisk verksamhet sprida sig — är och bör ett Universitet vara *).

Det är endast de hufvudsakligaste punkterna af vårt rika ämne, som vi kunnat vidröra. Detaljerna måste vi lemna derhän, då vi för dem sakna utrymme. I hvad riktning och ordning de enligt vår åsigt ordna sig, inses dessutom lätt, och skall äfven vid tillfälle ådagaläggas. En slutsats af det redan sagda återstår att draga. Vi ha insett den stora betydelsen af det personliga förhållandet emellan lärare och lärjunge vid högskolan. Skulle icke således *ömsesidigheten*, (till hvilken vi i vårt blad så ofta återkommit), äfven i den akademiska *undervisningen* också verkligen böra göra sig gällande? Visserligen! — ; och se här, huru vi föreställa oss förhållandet! — Man har tvistat om företrädet emellan det lärosätt, hvarigenom ämnet

*) Man kan häraf sluta till författarens tanka om alla söndringsprojekter i afseende på högskolorna; — söndringsprojekter, för hvilka samtliga den mening ligger till grund, att göra högskolan till blott filosofisk fakultet, såsom det kallas, men derifrån afsöndra de praktiska fakulteterna, såsom special-skolor. Hvilket kan hafva till följd, endera att dessa afsöndrade anstalter nedsjunka till handverk utan anda, eller ock träda i öppen eller tyst opposition mot de från dem afskilda moraliska vetenskaperna, och söka en falsk sjelfständighet med att *usurpera filosofiens rättigheter utan filosofi*. Ty filosofien, ej blott såsom elementär och förberedande, utan genom sin i all vetenskaplig utveckling verksamma anda, och i sitt sammanhang med de praktiska fakulteterna, är till den grad den rätta representanten af den vetenskapliga sjelfständigheten uti alla högre ämnen, att denna fordrade sjelfständighet utan henne lätt antager en falsk ställning. Fribrefvet af all mänsklig forskning är på henne förnämligast stäldt; emedan *menschlighetens viktigaste frågor; hvad kan jag veta? — hvad bör jag tro? — hvad skall jag hoppas?* — äro hennes föremål.

föredrages oafbrutet af läraren, och det, hvarigenom det samtalvis emellan lärare och lärjunge diskuteras. *Bägge* tillhöra i vår tanka väsendtligen den akademiska lärometoden, och vi se ej, hvarföre ej åt *bägge* i undervisningen skulle tillerkännas *lika* rättigheter. — Hvilket i vår tanka lämpligast skedde, om *föreläsning* och *pröfning* (en akademisk lärares nu åtskilda pligter) så förbundos, att *all examen och tentamen skedde offentligen och efter hand på dertill bestämda föreläsningstimmar, samt omvexlande med föreläsning på de öfriga lärotimmarna*. Både tentamens- och examensväsendet vore derigenom införlifvadt med den offentliga akademiska undervisningen, i stället att nu utgöra ett biverk, som allt mer hotar att förqväfva det väsendtliga.

Rättelser.

- I N:o 7, sid. 126, rad. 1 *står*: Westgöotalagen *läs*: Östgöotalagen
 I N:o 11, sid. 222, rad. 26 uppfir. *står*: då värdet deraf (Svenska fabrikerernas tillverkningar) år 1833 endast utgjorde 7,975,797 R:dr — *läs*: då värdet deraf år 1825 endast utgjorde 7,973,797 R:dr.
 I N:o 12, sid. 238 rad. 2 uppfir. *står*: lydelig, *läs*: lyckelig
 ” ” 242 ” 12 ” ” kan, ” kan han.

6000068591

Göteborgs universitetsbibliotek

